הלכה · שולחן ערוך

שולחן ערוך, אורח חיים

רבנו יוסף קארו [מרן הבית יוסף]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שולחן ערוך, אורח חיים

רבנו יוסף קארו [מרן הבית יוסף]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שולחן-ערוך-אורח-חיים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

סימן א 14
סימן ב 14
סימן ג 15
סימן ד 16
סימן ה 17
סימן ו 18
סימן ז 19
סימן ח 19
סימן ט 20
סימן י 21
סימן יא 22
סימן יב 24
סימן יג 25
סימן יד 25
סימן טו 26
סימן טז 26
סימן יז 27
סימן יח 27
סימן יט 28
סימן כ 28
סימן כא 28
סימן כב 28
סימן כג 29
סימן כד 29
סימן כה 30
סימן כו 31
סימן כז 32
סימן כח 33
סימן כט 33
סימן ל 33
סימן לא 34
סימן לב 34
סימן לג 40
סימן לד 41
סימן לה 41
סימן לו 42
סימן לז 42
סימן לח 42
סימן לט 43
סימן מ 44
סימן מא 44
סימן מב 45
סימן מג 45
סימן מד 46
סימן מה 46
סימן מו 47
סימן מז 48
סימן מח 49
סימן מט 49
סימן נ 49
סימן נא 49
סימן נב 50
סימן נג 50
סימן נד 53
סימן נה 53
סימן נו 55
סימן נז 56
סימן נח 56
סימן נט 57
סימן ס 58
סימן סא 58
סימן סב 60

סימן סג 61
סימן סד 61
סימן סה 62
סימן סו 62
סימן סז 63
סימן סח 63
סימן סט 64
סימן ע 65
סימן עא 65
סימן עב 66
סימן עג 66
סימן עד 67
סימן עה 67
סימן עו 68
סימן עז 69
סימן עח 69
סימן עט 69
סימן פ 70
סימן פא 71
סימן פב 71
סימן פג 71
סימן פד 72
סימן פה 72
סימן פו 72
סימן פז 73
סימן פח 73
סימן פט 73
סימן צ 74
סימן צא 77
סימן צב 78
סימן צג 79
סימן צד 79
סימן צה 80
סימן צו 80
סימן צז 81
סימן צח 81
סימן צט 82
סימן ק 83
סימן קא 83
סימן קב 84
סימן קג 84
סימן קד 84
סימן קה 85
סימן קו 85
סימן קז 86
סימן קח 86
סימן קט 87
סימן קי 88
סימן קיא 89
סימן קיב 89
סימן קיג 90
סימן קיד 91
סימן קטו 92
סימן קטז 92
סימן קיז 92
סימן קיח 93
סימן קיט 93
סימן קכ 94
סימן קכא 94
סימן קכב 94
סימן קכג 95
סימן קכד 95
סימן קכה 97
סימן קכו 97

סימן קכז 98
סימן קכח 98
סימן קכט 103
סימן קל 103
סימן קלא 103
סימן קלב 105
סימן קלג 105
סימן קלד 105
סימן קלה 106
סימן קלו 107
סימן קלז 107
סימן קלח 108
סימן קלט 108
סימן קמ 109
סימן קמא 110
סימן קמב 110
סימן קמג 111
סימן קמד 112
סימן קמה 112
סימן קמו 113
סימן קמז 113
סימן קמח 114
סימן קמט 114
סימן קנ 114
סימן קנא 115
סימן קנב 116
סימן קנג 117
סימן קנד 119
סימן קנה 121
סימן קנו 121
סימן קנז 122
סימן קנח 122
סימן קנט 123
סימן קס 125
סימן קסא 127
סימן קסב 128
סימן קסג 130
סימן קסד 130
סימן קסה 130
סימן קסו 131
סימן קסז 131
סימן קסח 133
סימן קסט 136
סימן קע 137
סימן קעא 138
סימן קעב 139
סימן קעג 139
סימן קעד 140
סימן קעה 141
סימן קעו 141
סימן קעז 142
סימן קעח 143
סימן קעט 144
סימן קפ 145
סימן קפא 145
סימן קפב 146
סימן קפג 146
סימן קפד 147
סימן קפה 148
סימן קפו 148
סימן קפז 149
סימן קפח 149
סימן קפט 151
סימן קצ 151

סימן קצא 152
סימן קצב 152
סימן קצג 152
סימן קצד 154
סימן קצה 154
סימן קצו 155
סימן קצז 155
סימן קצח 156
סימן קצט 156
סימן ר 157
סימן רא 157
סימן רב 158
סימן רג 160
סימן רד 160
סימן רה 162
סימן רו 162
סימן רז 163
סימן רח 163
סימן רט 165
סימן רי 166
סימן ריא 166
סימן ריב 167
סימן ריג 168
סימן ריד 168
סימן רטו 169
סימן רטז 169
סימן ריז 170
סימן ריח 171
סימן ריט 172
סימן רכ 173
סימן רכא 173
סימן רכב 173
סימן רכג 174
סימן רכד 175
סימן רכה 176
סימן רכו 177
סימן רכז 177
סימן רכח 177
סימן רכט 178
סימן רל 178
סימן רלא 179
סימן רלב 179
סימן רלג 180
סימן רלד 181
סימן רלה 181
סימן רלו 182
סימן רלז 182
סימן רלח 182
סימן רלט 183
סימן רמ 183
סימן רמא 185
סימן רמב 186
סימן רמג 186
סימן רמד 186
סימן רמה 187
סימן רמו 189
סימן רמז 190
סימן רמח 190
סימן רמט 192
סימן רנ 192
סימן רנא 193
סימן רנב 193
סימן רנג 194
סימן רנד 197

סימן רנה 198
סימן רנו 199
סימן רנז 199
סימן רנח 201
סימן רנט 201
סימן רס 202
סימן רסא 202
סימן רסב 203
סימן רסג 203
סימן רסד 205
סימן רסה 206
סימן רסו 207
סימן רסז 208
סימן רסח 208
סימן רסט 209
סימן רע 210
סימן רעא 210
סימן רעב 212
סימן רעג 213
סימן רעד 214
סימן רעה 214
סימן רעו 215
סימן רעז 216
סימן רעח 217
סימן רעט 217
סימן רפ 218
סימן רפא 218
סימן רפב 218
סימן רפג 219
סימן רפד 219
סימן רפה 220
סימן רפו 221
סימן רפז 221
סימן רפח 221
סימן רפט 223
סימן רצ 223
סימן רצא 223
סימן רצב 224
סימן רצג 224
סימן רצד 225
סימן רצה 225
סימן רצו 225
סימן רצז 226
סימן רצח 227
סימן רצט 228
סימן ש 229
סימן שא 229
סימן שב 235
סימן שג 236
סימן שד 239
סימן שה 240
סימן שו 243
סימן שז 245
סימן שח 247
סימן שט 252
סימן שי 253
סימן שיא 255
סימן שיב 256
סימן שיג 257
סימן שיד 259
סימן שטו 261
סימן שטז 262
סימן שיז 263
סימן שיח 265

סימן שיט 267
סימן שכ 269
סימן שכא 271
סימן שכב 273
סימן שכג 273
סימן שכד 274
סימן שכה 276
סימן שכו 278
סימן שכז 279
סימן שכח 280
סימן שכט 284
סימן של 285
סימן שלא 286
סימן שלב 287
סימן שלג 287
סימן שלד 287
סימן שלה 290
סימן שלו 291
סימן שלז 293
סימן שלח 293
סימן שלט 294
סימן שמ 295
סימן שמא 296
סימן שמב 296
סימן שמג 297
סימן שמד 297
סימן שמה 297
סימן שמו 299
סימן שמז 300
סימן שמח 300
סימן שמט 301
סימן שנ 301
סימן שנא 302
סימן שנב 302
סימן שנג 302
סימן שנד 303
סימן שנה 303
סימן שנו 305
סימן שנז 305
סימן שנח 306
סימן שנט 308
סימן שס 308
סימן שסא 309
סימן שסב 310
סימן שסג 311
סימן שסד 316
סימן שסה 316
סימן שסו 318
סימן שסז 320
סימן שסח 320
סימן שסט 321
סימן שע 321
סימן שעא 323
סימן שעב 324
סימן שעג 327
סימן שעד 327
סימן שעה 328
סימן שעו 328
סימן שעז 329
סימן שעח 329
סימן שעט 330
סימן שפ 330
סימן שפא 331
סימן שפב 332

סימן שפג 334
סימן שפד 335
סימן שפה 335
סימן שפו 335
סימן שפז 337
סימן שפח 337
סימן שפט 337
סימן שצ 338
סימן שצא 338
סימן שצב 339
סימן שצג 340
סימן שצד 341
סימן שצה 341
סימן שצו 341
סימן שצז 342
סימן שצח 343
סימן שצט 345
סימן ת 347
סימן תא 347
סימן תב 347
סימן תג 348
סימן תד 348
סימן תה 348
סימן תו 350
סימן תז 350
סימן תח 350
סימן תט 351
סימן תי 353
סימן תיא 354
סימן תיב 354
סימן תיג 355
סימן תיד 355
סימן תטו 356
סימן תטז 356
סימן תיז 357
סימן תיח 357
סימן תיט 358
סימן תכ 358
סימן תכא 358
סימן תכב 358
סימן תכג 359
סימן תכד 360
סימן תכה 360
סימן תכו 361
סימן תכז 361
סימן תכח 361
סימן תכט 363
סימן תל 363
סימן תלא 363
סימן תלב 364
סימן תלג 364
סימן תלד 365
סימן תלה 366
סימן תלו 366
סימן תלז 367
סימן תלח 367
סימן תלט 367
סימן תמ 368
סימן תמא 368
סימן תמב 369
סימן תמג 370
סימן תמד 370
סימן תמה 371
סימן תמו 372

סימן תמז 372
סימן תמח 374
סימן תמט 375
סימן תנ 375
סימן תנא 376
סימן תנב 379
סימן תנג 380
סימן תנד 381
סימן תנה 382
סימן תנו 382
סימן תנז 383
סימן תנח 383
סימן תנט 384
סימן תס 385
סימן תסא 385
סימן תסב 386
סימן תסג 387
סימן תסד 387
סימן תסה 387
סימן תסו 387
סימן תסז 388
סימן תסח 390
סימן תסט 391
סימן תע 391
סימן תעא 392
סימן תעב 392
סימן תעג 393
סימן תעד 395
סימן תעה 395
סימן תעו 396
סימן תעז 397
סימן תעח 397
סימן תעט 397
סימן תפ 398
סימן תפא 398
סימן תפב 398
סימן תפג 399
סימן תפד 399
סימן תפה 399
סימן תפו 399
סימן תפז 400
סימן תפח 400
סימן תפט 401
סימן תצ 402
סימן תצא 403
סימן תצב 403
סימן תצג 403
סימן תצד 404
סימן תצה 404
סימן תצו 405
סימן תצז 405
סימן תצח 406
סימן תצט 409
סימן תק 409
סימן תקא 410
סימן תקב 411
סימן תקג 411
סימן תקד 412
סימן תקה 412
סימן תקו 413
סימן תקז 413
סימן תקח 414
סימן תקט 415
סימן תקי 416

סימן תקיא 417
סימן תקיב 417
סימן תקיג 418
סימן תקיד 419
סימן תקטו 420
סימן תקטז 421
סימן תקיז 421
סימן תקיח 422
סימן תקיט 423
סימן תקכ 423
סימן תקכא 423
סימן תקכב 424
סימן תקכג 424
סימן תקכד 424
סימן תקכה 425
סימן תקכו 425
סימן תקכז 426
סימן תקכח 428
סימן תקכט 428
סימן תקל 429
סימן תקלא 429
סימן תקלב 430
סימן תקלג 430
סימן תקלד 431
סימן תקלה 431
סימן תקלו 432
סימן תקלז 432
סימן תקלח 434
סימן תקלט 435
סימן תקמ 436
סימן תקמא 437
סימן תקמב 438
סימן תקמג 438
סימן תקמד 438
סימן תקמה 439
סימן תקמו 440
סימן תקמז 440
סימן תקמח 441
סימן תקמט 444
סימן תקנ 444
סימן תקנא 444
סימן תקנב 447
סימן תקנג 448
סימן תקנד 448
סימן תקנה 450
סימן תקנו 451
סימן תקנז 451
סימן תקנח 451
סימן תקנט 451
סימן תקס 453
סימן תקסא 453
סימן תקסב 454
סימן תקסג 456
סימן תקסד 456
סימן תקסה 456
סימן תקסו 457
סימן תקסז 458
סימן תקסח 458
סימן תקסט 460
סימן תקע 460
סימן תקעא 461
סימן תקעב 461
סימן תקעג 462
סימן תקעד 462

סימן תקעה 462
סימן תקעו 464
סימן תקעז 467
סימן תקעח 467
סימן תקעט 467
סימן תקפ 468
סימן תקפא 469
סימן תקפב 470
סימן תקפג 470
סימן תקפד 471
סימן תקפה 471
סימן תקפו 472
סימן תקפז 474
סימן תקפח 474
סימן תקפט 475
סימן תקצ 476
סימן תקצא 477
סימן תקצב 478
סימן תקצג 478
סימן תקצד 479
סימן תקצה 479
סימן תקצו 479
סימן תקצז 479
סימן תקצח 480
סימן תקצט 480
סימן תר 480
סימן תרא 480
סימן תרב 480
סימן תרג 481
סימן תרד 481
סימן תרה 481
סימן תרו 481
סימן תרז 482
סימן תרח 483
סימן תרט 483
סימן תרי 484
סימן תריא 484
סימן תריב 485
סימן תריג 485
סימן תריד 487
סימן תרטו 487
סימן תרטז 487
סימן תריז 488
סימן תריח 488
סימן תריט 489
סימן תרכ 490
סימן תרכא 490
סימן תרכב 491
סימן תרכג 491
סימן תרכד 492
סימן תרכה 492
סימן תרכו 493
סימן תרכז 493
סימן תרכח 494
סימן תרכט 494
סימן תרל 497
סימן תרלא 498
סימן תרלב 500
סימן תרלג 501
סימן תרלד 501
סימן תרלה 502
סימן תרלו 502
סימן תרלז 502
סימן תרלח 503

סימן תרלט 504
סימן תרמ 505
סימן תרמא 506
סימן תרמב 507
סימן תרמג 507
סימן תרמד 507
סימן תרמה 507
סימן תרמו 508
סימן תרמז 509
סימן תרמח 510
סימן תרמט 512
סימן תרנ 513
סימן תרנא 513
סימן תרנב 515
סימן תרנג 515
סימן תרנד 515
סימן תרנה 516
סימן תרנו 516
סימן תרנז 516
סימן תרנח 516
סימן תרנט 518
סימן תרס 518
סימן תרסא 518
סימן תרסב 518
סימן תרסג 518
סימן תרסד 519
סימן תרסה 521
סימן תרסו 521
סימן תרסז 521
סימן תרסח 522
סימן תרסט 522
סימן תרע 523
סימן תרעא 523
סימן תרעב 524
סימן תרעג 525
סימן תרעד 526
סימן תרעה 526
סימן תרעו 526
סימן תרעז 527
סימן תרעח 527
סימן תרעט 528
סימן תרפ 528
סימן תרפא 528
סימן תרפב 528
סימן תרפג 529
סימן תרפד 529
סימן תרפה 529
סימן תרפו 530
סימן תרפז 531
סימן תרפח 531
סימן תרפט 532
סימן תרצ 532
סימן תרצא 534
סימן תרצב 535
סימן תרצג 536
סימן תרצד 536
סימן תרצה 537
סימן תרצו 538
סימן תרצז 539

סימן א

דין השכמת הבוקר. ובו ט סעיפים:

א יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו שיהא הוא מעורר השחר: הגה ועכ"פ לא יאחר זמן התפלה שהצבור מתפללין (טור). הגה שויתי ה' לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלהים כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו כישיבתו ותנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול ולא דבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו כדבורו במושב המלך כ"ש כשישים האדם אל לבו שהמלך הגדול הקב"ה אשר מלא כל הארץ כבודו עומד עליו ורואה במעשיו כמו שנאמר אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאום ה' מיד יגיע אליו היראׄ וההכנעה בפחד הש"י ובושתו ממנו תמיד (מורה נבוכים ח"ג פ' נ"ב) ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת הש"י גם בהצנע לכת ובשכבו על משכבו ידע לפני מי הוא שוכב ומיד כשיעור משנתו יקום בזריזות לעבודת בוראו יתברך ויתעלה (טור):

ב המשכים להתחנן לפני בוראו יכוין לשעות שמשתנות המשמרות שהן בשליש הלילה ולסוף שני שלישי הלילה ולסוף הלילה שהתפלה שיתפלל באותן השעות על החורבן ועל הגלות רצויה:

ג ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג על חורבן בית המקדש:

ד טוב מעט תחנונים בכוונה מהרבות בלא כוונה:

ה טוב לומר פ' העקדה ופ' המן ועשרת הדברות ופרשת עולה ומנחה ושלמים וחטאת ואשם: הגה ודוקא ביחיד מותר לומר י' הדברות בכל יום אבל אסור לאומרם בצבור (תשו' הרשב"א סימן קפ"ד):

ו פרשיות הקרבנות לא יאמר אלא ביום. (וע"ל סי' מ"ז סעיף י"ג):

ז כשיסיים פרשת העולה יאמר יהר"מ שיהא זה חשוב ומקובל כאלו הקרבתי עולה וכך יאמר אחר פ' המנחה והשלמים מפני שהם באים בנדבה:

ח יאמר עם הקרבנות פ' ושחט אותו על ירך המזבח צפונה לפני ה':

ט יש נוהגין לומר פ' הכיור ואח"כ פרשת תרומת הדשן ואח"כ פ' התמיד ואח"כ פרשת מזבח מקטר קטורת ופרשת סממני הקטורת ועשייתו:

סימן ב

דין לבישת בגדים. ובו ו סעיפים:

א לא ילבש חלוקו מיושב (טור) אלא יקח חלוקו ויכניס בו (ראשו) וזרועותיו בעודנו שוכב ונמצא כשיקום שהוא מכוסה:

ב אל יאמר הנני בחדרי חדרים מי רואני כי הקב"ה מלא כל הארץ כבודו:

ג ידקדק בחלוקו ללובשו כדרכו שלא יהפוך הפנימי לחוץ:

ד ינעול מנעל ימין תחלה ולא יקשרנו ואח"כ ינעול של שמאל ויקשרנו ויחזור ויקשור של ימין: הגה ובמנעלי שלנו שאין להם קשירה ינעול של ימין תחל' (תוס' פ' במה אשה דס"א):

ה כשחולץ מנעליו חולץ של שמאל תחלה:

ו אסור לילך בקומה זקופה ולא ילך ד' אמות בגילוי הראש ויבדוק נקביו: הגה ויכסה כל גופו ולא ילך יחף (א"ז) וירגיל עצמו לפנות בוקר וערב שהוא זריזות ונקיות (הגהות מיימוני פ' ה' מה' דעות):

סימן ג

הנהגת בית הכסא. ובו יז סעיפים:

א כשיכנס לבה"כ יאמר התכבדו מכובדים וכו'. ועכשיו לא נהגו לאמרו:

ב יהא צנוע בבית הכסא ולא יגלה עצמו עד שישב: הגה ולא ילכו שני אנשים ביחד גם לא ידבר שם ויסגור הדלת בעדו משום צניעות. (אור זרוע):

ג אם רוצה למשמש בפי הטבעת בצרור או בקיסם לפתוח נקביו ימשמש קודם שישב ולא ימשמש אחר שישב מפני שקשה לכשפים:

ד לא יגלה עצמו כי אם מלאחריו טפח ומלפניו טפחיים ואשה מאחריה טפח ומלפניה ולא כלום:

ה אם נפנה במקום מגולה שאין בו מחיצות יכוין שיהיו פניו לדרום ואחוריו לצפון או איפכא אבל בין מזרח למערב אסור: (ולהטיל מים בכל ענין שרי) (ב"י בשם הרמב"ם):

ו וכן אסור לישן בין מזרח למערב אם אשתו עמו ונכון להזהר אפילו כשאין אשתו עמו:

ז המטיל מים מן הצופים ולפנים (פי' מקום שיכולים משם לראות הר הבית ומשם והלאה אין יכולים לראות רש"י) (לא) ישב ופניו כלפי הקודש (אלא לצפון או לדרום) או יסלק הקודש לצדדין:

ח כשנפנה בשדה אם הוא אחורי הגדר יפנה מיד ובבקעה יתרחק עד מקום שלא יוכל חבירו לראות פירועו:

ט לא ישב במהרה ובחוזק ולא יאנוס לדחוק עצמו יותר מדאי שלא ינתק שיני הכרכשתא:

י לא יקנח ביד ימין:

יא לא יקנח בחרס משום כשפים ולא בעשבים יבשים שהמקנח בדבר שהאור שולט שיניו התחתונות נושרות ולא בצרור שקנח בו חבירו מפני שמביא את האדם לידי

תחתוניות: הגה ועכשיו שבתי כסאות שלנו אינן בשדה נהגו לקנח (בחרס וכן נהגו לקנח) בדבר שהאור שולט בו ואינו מזיק ופוק חזי מאי עמא דבר. (חדושי אגודה פרק המוציא):

יב יפנה בצניעות בלילה כמו ביום:

יג לא ישתין מעומד מפני ניצוצות הניתזין על רגליו אם לא שיעמוד במקום גבוה או שישתין לתוך עפר תחוח (פירוש קרקע שאינה בתולה אלא כגון של ארץ חרושה):

יד יזהר שלא יאחוז באמה וישתין אם לא מעטרה ולמטה מפני שמוציא ש"ז לבטלה אלא אם כן הוא נשוי ומדת חסידות ליזהר אפילו הנשוי:

טו אפי' מי שאינו נשוי מותר לסייע בבצים:

טז לא הותר לנשוי לאחוז באמה אלא להשתין אבל להתחכך לא:

יז המשהה נקביו עובר משום בל תשקצו:

סימן ד

דיני נטילת ידים. ובו כג סעיפים:

א ירחץ ידיו ויברך על נטילת ידים: הגה וי"א גם אשר יצר ואפי' לא עשה צרכיו (וכן נהגו) (אבודרהם) מים הפסולים לנטילת ידים לסעודה לקמן סימן ק"ס כשרים לנטילת ידים לתפלה מיהו יש מי שאומר דלא מברך עלייהו:

ב ידקדק לערות עליהם מים ג' פעמים להעביר רוח רעה ששורה עליהן:

ג לא יגע בידו קודם נטילה לפה ולא לחוטם ולא לאזנים ולא לעינים:

ד אפילו מי שנטל ידיו לא ימשמש בפי הטבעת תמיד מפני שמביאתו לידי תחתוניות ולא יגע במקום הקזה שמשמוש היד מזיק לחבורה:

ה לא יגע בגיגית שכר שמשמוש היד מפסיד השכר:

ו אין צריך רביעית לנטילת ידים לתפלה:

ז טוב להקפיד בנטילת ידים שחרית בכל הדברים המעכבים בנטילת ידים לסעודה (הגה מיהו אינו מעכב לא כלי ולא כח גברא ושאר דברים הפוסלים בנטילת הסעודה (מרדכי ריש פ' אלו דברים תשובת רשב"א סימן קצ"א):

ח נטילת ידים שחרית אין נוטלין ע"ג קרקע אלא לתוך כלי:

ט מים של נט"י שחרית אסור ליהנות מהם ולא ישפכם בבית ולא במקום שעוברים שם בני אדם:

י נוטל כלי של מים ביד ימינו ונותנו ליד שמאלו כדי שיריק מים על ימינו תחלה:

יא לא יטול ממי שלא נטל ידיו שחרית:

יב אם שכשך ידיו לתוך כלי של מים עלתה לו נטילה לק"ש ולתפלה אבל לא לרוח רעה שעליהם אם שכשך ידיו בשלש מימות מחולפים יש להסתפק אם עלתה לו להעביר רוח רעה שעליהם:

יג אם היה נעור כל הלילה יש להסתפק אם צריך ליטול ידיו שחרית להתפלל ולהעביר רוח רעה מידיו: הגה (ויטלם בלא ברכה) (הרא"ש כלל ד' ורשב"א סי' קצ"א):

יד השכים קודם עמוד השחר ונטל ידיו יש להסתפק אם צריך ליטול ידיו פעם אחרת כשיאור היום להעביר רוח רעה השורה על הידים: הגה ויטלם בלא ברכ':

טו ישן ביום יש להסתפק אם צריך לערות מים עליהן ג' פעמים (ויטלם בלא ברכה):

טז דוד היה נזהר שלא לישן שיתין נשמין (פירוש ששים נשימות) כדי שלא יטעום טעם מיתה: הגה ובגמרא פ' הישן משמע דדוקא ביום היה נזהר: (דברי עצמו ועיין בב"י):

יז יש נוהגין לרחוץ פיהם שחרית מפני הרירין שבתוך הפה:

יח אלו דברים צריך נטילה במים. הקם מהמטה והיוצא מבית הכסא. ומבית המרחץ. והנוטל צפורניו. והחולץ מנעליו. והנוגע ברגליו. והחופף ראשו וי"א אף ההולך בין המתים. ומי שנגע במת. ומי שמפליא כליו. והמשמש מטתו. והנוגע בכנה. והנוגע בגופו בידו. ומי שעשה אחת מכל אלו ולא נטל אם ת"ח הוא תלמודו משתכח. ואם אינו ת"ח יוצא מדעתו:

יט המקיז דם מהכתפים ולא נטל ידיו מפחד שבעה ימים. המגלח ולא נטל ידיו מפחד ג' ימים. הנוטל צפרניו ולא נטל ידיו מפחד יום א' ואינו יודע ממה מפחד:

כ הרוחץ פניו ולא נגבם יפה פניו מתבקעו' או עול' בהן שחין ורפואתו לרחוץ הרבה במי סילקא:

כא צריך לזהר בתפלה או באכילה (וע"ל סי' צ"ב ס"ז וסי' קס"ד) שלא ליגע בשוק וירך ובמקומות המכוסים באדם לפי שיש שם מלמולי זיעה. מלמולי זיעה פ' זוהמא כעין שעורים קטנים) וכן שלא לחכך בראשו אבל מקומו' המגולי' בראשו ובפניו ומקו' המגולה שבזרועותיו אין להקפיד:

כב אם אין לו מים יקנח ידיו בצרור או בעפר או בכל מידי דמנקי ויברך על נקיות ידים ויועיל לתפלה אבל לא להעביר רוח רעה שעליהן:

כג לא תקנו נטילת ידים אלא לק"ש ולתפלה אבל ברכות דשחרית יכול לברך קודם נטילה אא"כ הוא ישן על מטתו ערום שאז אסור להזכיר את השם עד שינקה אותם:

סימן ה

כוונת הברכות. ובו סעיף אחד:

יכוין בברכות פירוש המלות כשיזכיר השם יכוין פירוש קריאתו באדנות שהוא אדון הכל ויכוין בכתיבתו ביו"ד ה"א שהיה והוה ויהיה ובהזכירו אלהים יכוין שהוא תקיף בעל היכולת ובעל הכחות כולם:

סימן ו

דין ברכת אשר יצר ואלהי נשמה ופירושיו. ובו ד סעיפים:

א כשיצא מבית הכסא יברך אשר יצר את האדם בחכמה שבריאת האדם היא בחכמה נפלאה וי"מ על שם שהגוף דומה לנוד מלא רוח והוא מלא נקבים כדלקמן בסמוך וי"מ בחכמה שהתקין מזונותיו של אדם הראשון ואח"כ בראו וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים פירוש נקבים רבים כגון פה וחוטם ופי טבעת וגם ברא בו אברים רבים חלולים כמו לב וכרס ומעים. שאם יסתם אחד מהם כלומר שבנקבים יש נקב א' שהוא הפה כשהוא במעי אמו הוא סתום וכשיוצא לאויר העולם הוא נפתח ואם כשיוצא לאויר העולם היה נשאר סתום לא היה אפשר להתקיים אפי' שעה אחת והאברים החלולים אם היה נפתח אחד מהם לא היה אפשר להתקיים אפי' שעה אחת. ועוד יש לפרש שגבול יש לאדם שיכולין נקביו ליסתם ולא ימות וכיון שעבר אותו הגבול אי אפשר להתקיים אפילו שעה אחת וכיון שבכלל הנקבים הם פי הטבעת ופי האמה ובכלל האברים החלולים שאם יפתח אחד מהם אי אפשר להתקיים הם כרס ומעים שפיר הוי שבח זה מענין עשיית צרכיו ואפשר עוד שמאחר שאם יוצא לנקביו ביותר עד שאם עבר הגבול ימות בכלל שאם יפתח אחד מהם הוא. והוי שאם יפתח אחד מהם נמי מענין עשיית צרכיו ממש. רופא חולי כל בשר ע"ש הנקבים שברא בו והוציא פסולת מאכלו כי אם יתעפש בבטן ימות והוצאתו הוא רפואה. ומפליא לעשות מפני שהאדם דומה לנוד מלא רוח ואם יעשה אדם בנוד נקב כחודה של מחט הרוח יוצא והאדם מלא נקבים ורוחו משתמרת בתוכו הרי זה פלא ועוד יש לפרש על שם שבורר טוב המאכל ודוחה הפסולת: הגה ועוד יש לפרש שמפליא לעשות במה ששומר רוח האדם בקרבו וקושר דבר רוחני בדבר גשמי והכל הוא ע"י שהוא רופא כל בשר כי אז האדם בקו הבריאות ונשמתו משתמרת בקרבו (דברי עצמו):

ב יש נוהגין להמתין לברך על נטילת ידים עד בואם לבית הכנסת ומסדרים אותם עם שאר הברכות ובני ספרד לא נהגו כן: (ועכ"פ לא יברך ב' פעמים ומי שמברכה בביתו לא יברך בבה"כ וכן מי שמברכה בבה"כ לא יברך בביתו (כל בו סי' ב') ומי שלומד קודם שיכנס לבה"כ או מתפלל קודם יברכה בביתו ולא יברך בבה"כ ואפי' בכהאי גונא יש נוהגין לסדרה עם שאר ברכות בב"ה ואין מברכין בביתם): (מהרי"ל הלכות תפלה):

ג ברכת אלהי נשמה אינה פותחת בברוך מפני שהיא ברכת ההודאה וברכת ההודאות אין פותחת בברוך כמו שמצינו בברכת הגשמים:

ד יש נוהגין שאחר שבירך א' ברכת השחר וענו אחריו אמן חוזר א' מהעונים אמן ומברך ועונין אחריו אמן וכסדר הזה עושין כל אותם שענו אמן תחלה ואין לערער עליהם ולומר שכבר יצאו באמן שענו תחלה מפני שהמברך אינו מכוין להוציא אחרים ואפילו אם היה המברך מכוין להוציא אחרים הם מכונים שלא לצאת בברכתו:

סימן ז

דין לברך ברכת אשר יצר כל היום אחר הטלת מים. ובו ד סעיפים:

א כל היום כשעושה צרכיו בין קטנים בין גדולים מברך אשר יצר ולא על נטילת ידים אף אם רוצה ללמוד או להתפלל מיד: הגה היו ידיו מלוכלכות ששפשף בהן א"ה אינו מברך על נטילת ידים: (סמ"ג סי' כ"ז מ"ט):

ב הטיל מים ולא שפשף אע"פ שצריך לברך אשר יצר אין צריך ליטול ידיו אלא משום נקיות או משום הכון:

ג הטיל מים והסיח דעתו מלהטיל מים ואח"כ נמלך והטיל מים פעם אחרת צריך לברך ב"פ אשר יצר:

ד אין שיעור להשתין מים כי אפילו לטפה אחת חייב לברך שאם יסתם הנקב מלהוציא הטפה ההיא היה קשה לו וחייב להודות:

סימן ח

הלכות ציצית ועטיפתו. ובו יז סעיפים:

א יתעטף בציצית ויברך מעומד:

ב סדר עטיפתו כדרך בני אדם שמתכסים בכסותן ועוסקים במלאכתם פעמים בכיסוי הראש פעמים בגלוי הראש ונכון שיכסה ראשו בטלית:

ג טליתות קטנים שלנו שאנו נוהגים ללבוש אף על פי שאין בהם עיטוף יוצאים בהם ידי חובת ציצית וטוב להניח אותו על ראשו רחבו לקומתו ולהתעטף בו ויעמוד כך מעוטף לפחות כדי הלוך ד"א ואח"כ ימשכנו מעל ראשו וילבישנו:

ד מחזיר שתי ציציות לפניו ושתים לאחוריו כדי שיהא מסובב במצות:

ה מברך להתעטף בציצית אם שנים או שלשה מתעטפים בטלית כאחת (פירוש בפעם אחת) כולם מברכים ואם רצו אחד מברך והאחרים יענו אמן:

ו על טלית קטן יכול לברך להתעטף אע"פ שאינו מתעטף אלא לובשו. הגה וי"א שמברכין עליו על מצות ציצית וכן נוהגין ואין לשנות: (כל בו סי' כ"ב ונ"י בה"ק דף פ"ו ט"ב):

ז צריך להפריד חוטי הציצית זה מזה:

ח יכוין בהתעטפו שצונו הקב"ה להתעטף בו כדי שנזכור כל מצותיו לעשותם:

ט קודם שיברך יעיין בחוטי הציצית אם הם כשרים כדי שלא יברך לבטלה:

י אם לובש טלית קטן בעוד שאין ידיו נקיות ילבישנו בלא ברכה וכשיטול ידיו ימשמש בציצית ויברך עליו או כשילבש טלית אחר יברך עליו ויכוין לפטור גם את זה ואין צריך למשמש בציצית של ראשון:

יא עיקר מצות טלית קטן ללבשו על בגדיו כדי שתמיד יראהו ויזכור המצות:

יב אם יש לו כמה בגדים של ארבע כנפות כלם חייבים בציצית ואם לבשם כלם בלא הפסק והיה דעתו מתחלה על כלם לא יברך אלא ברכה אחת ואם מפסיק ביניהם צריך לברך על כל אחת ואחת וה"ה אם לא היה בדעתו מתחלה על כלם הוי כמפסיק ביניהם: הגה וכן אם פשט הראשון קודם שלבש השני צריך לחזור ולברך (ת"ה סי' מ"ה):

יג הלובש טלית קטן ומברך עליו כשהולך לבהכ"נ ומתעטף בטלית גדול צריך לברך עליו דהליכה מביתו לבהכ"נ חשיבה הפסק ואם מתפלל בתוך ביתו אם היה דעתו מתחל' גם על טלית גדול ולא הפסיק בינתים בשיחה או בדברים אחרי' אינו צריך לחזור ולברך:

יד ואם פשט טליתו אפי' היה דעתו לחזור ולהתעטף בו מיד צריך לברך כשיחזור ויתעטף בו: הגה וי"א שאין מברכין אם היה דעתו לחזור ולהתעטף בו [אגור סימן ל"ה] וי"א דוקא כשנשאר עליו טלית קטן והכי נוהגין [שם] [עיין לקמן סימן כ"ה סעיף י"ב]:

טו אם נפלה טליתו שלא במתכוין וחוזר ומתעטף צריך לברך והוא שנפלה כולה אבל אם לא נפלה כולה אע"פ שנפלה רובו א"צ לברך:

טז הלן בטליתו בלילה צריך לברך עליו בבקר אף אם לא פשטו וטוב למשמש בו בשעת ברכה: וכן יעשה מי שלובש טליתו קודם שיאור היום: [הגמ"י בשם ספר התרומה וסמ"ג וסמ"ק והמרדכי בהלכו' תפילין]:

יז נתכסה בבגד שהוא חייב בציצית ולא הטיל בו ציצית ביטל מצות ציצית:

סימן ט

איזה בגדים חייבי' בציצית ואיזה פטורים מציצית. ובו ו סעיפים:

א אין חייב בציצית מן התורה אלא בגד פשתים או של צמר רחלים אבל בגדי שאר מינים אין חייבים בציצית אלא מדרבנן [וי"א דכולהו חייבים מדאורייתא והכי הלכתא] [תוספות דף ל"ט והרא"ש סמ"ג ומרדכי]:

ב ציצית של פשתים או של צמר ורחלים פוטרים בכל מיני בגדים חוץ משל פשתים לצמר או של צמר לפשתים בזמן הזה דליכא תכלת מפני שהם כלאים: הגה ויש אומרים שלא לעשות ציצית של פשתים כלל אפי' בשאר מינים והכי נהוג [סמ"ק סימן ל"א]:

ג ציצית של שאר מינים אין פוטרים אלא במינם כגון משי לבגד משי וצמר גפן לצמר גפן אבל שלא במינם אין פוטרין:

ד אם הטיל בטלית של שאר מינים קצת ציצי' ממינו וקצת מצמר או פשתים יש להסתפק בו:

ה י"א שצריך לעשו' הציצי' מצבע הטלית והמדקדקים נוהגים כן: הגה והאשכנזים אין נוהגים לעשות הציציות רק לבנים אף בבגדים צבועים ואין לשנות [ת"ה סימן מ"ו]:

ו י"א שאין לעשות טלית של פשתן אף על פי שאין הלכה כן ירא שמים יצא את כולם ועושה טלית של צמר רחלים שהוא חייב בציצית מן התורה בלי פקפוק: הגה ומיהו אם אי אפשר רק בטלית של פשתן מוטב שיעשה טלית של פשתן וציצית של פשתן משיתבטל מצות ציצית: [תשו' הרא"ש כלל ב']:

סימן י

דיני כנפות הטלית. ובו יב סעיפים:

א טלית שאין לה ד' כנפו' פטורה יש לה יותר מארבע חייבת ועושה לה ארבע ציציות בארבע כנפו' המרוחקות זו מזו יותר:

ב יש לה ארבע וחתך א' באלכסון ועשהו שנים הרי נעשית בעלת ה' וחייבת:

ג כפל קרנות טליתו וקשרם או תפרם ודומה כאילו קיצען ואין לה כנפות אעפ"כ לא נפטרה:

ד טלית של בגד וכנפיה של עור חייבת היא של עור וכנפיה של בגד פטורה:

ה היו לה ג' כנפו' ועשה בהם ג' ציציות ושוב עשה לה כנף ד' ועשה גם בו ציצי' פסולה משום תעשה ולא מן העשוי:

ו אין כופלין את הטלית ומטילים ציצי' על כנפיה כמו שהיא כפולה [הגה אבל צריך להטיל בד' כנפיה הפשוטים] [בית יוסף] אא"כ תפרה כולה ואפי' מרוח אחת: [הגה וי"א דחייבין אפי' בלא תפיר' וטוב לעשו' לה ציצית אבל לא לברך עליה [הרי"ף והרא"ש והטור]: הטיל ציצית על ציצית אם נתכוין לבטל הראשונה חותך הראשונה וכשרה ואם נתכוין להוסיף אע"פ שחתך אחת משתיהן פסולה: [הגה ויש מכשירים בכל ענין וכן עיקר] [טור בשם הרא"ש ורבי' ירוחם ני"ח ח"ג] וקודם שחתך מראשונה פסול בכל ענין [ב"י]:

ז מלבושים שהם פתוחים מן הצדדין למטה ויש להם ד' כנפות לצד מטה ולמעלה הם סתומים אם רובו סתום פטור ואם רובו פתוח חייב ואם חציו סתום וחציו פתוח מטילין אותו לחומרא וחייב בציצית ואין יוצאין בו בשבת:

ח קאפ"ה שהיא פתוחה בענין שיש לה ד' כנפות אם יקבעו בה אשטרינג"ה לעשותה כסתומה כדי לפוטרה מציצית אינו מועיל תיקון זה אם לא תהיה קבוע מחצי ארכה למטה לכל הפחות וגם שתהיה קבוע למטה מהחגור למען יהיה הרוב הסתום רוב הנראה לעינים דאל"כ יאסר משום מראית העין:

ט הכנפים צריך שיהיו מרובעות ולא שיהיו עגולות:

י מצנפת פטורה אפי' של ארצות המערב שב' ראשיה מושלכים על כתפיהם וגופם ואע"פ שמתכסה בה ראשו ורובו פטור כיון שעיקרה לכסות הראש דכסותך אמר רחמנא ולא כסות הראש:

יא סודר שנותנין על הצואר במלכות א"י שנקרא בערבי שי"ד וכן ביק"א שהיו נותנין בספרד על כתפיהם פטורים:

יב מלבושים שבמצרים הנקראים גוח"ש וכן מינטי"ני ודולאפאני"ש וקפטאני"ש ופידוני"ש שבתורגמה אע"פ שיש להם ד' כנפים פטורים: (הגה וה"ה מלבושים של גלילות בני אשכנז וספרד הואיל ואין כנפיהם עשוין שיהיו ב' לפניהם וב' לאחריהם מכוונים זו כנגד זו (פטורים) (בית יוסף לפי סברת מהרי"ק:

סימן יא

דיני חוטי הציצית. ובו טו סעיפים:

א החוטין צריך שיהיו טווין לשמן: (הגה ויש מחמירין אפי' לנפצן לשמן והמנהג להקל בנפוץ) (מרדכי ואגודה סי' כ"ג) שיאמר בתחלת הטווי שהוא עושה כן לשם ציצית או שיאמר לאשה טווי לי ציצית לטלית ואם לא היו טווין לשמן פסולים:

ב טוואן עכו"ם וישראל עומד על גבו ואומר שיעשה לשמה להרמב"ם פסול להרא"ש כשר: הגה ונוהגין שיסייע הישראל מעט וכדאיתא לקמן סימן ל"ב סעיף ט' וביי"ד סימן רע"א גבי תפילין וספר תורה: וצריכין שזירה ושיהיו שזורין לשמן:

ג אם נתפרקו משזירתן ונעשו י"ו כשרים והוא שישתייר בשזור כדי עניבה: [הגה ולכתחילה טוב לקשור החוטין למטה כדלקמן בסעיף י"ד בסימן זה: [ב"י בשם הרוקח]:

ד אורך החטים השמנה אין פחות מארבע גודלים וי"א י"ב גודלים וכן נוהגין ולמעלה אין להם שיעור: [הגה ואם עשאו ארוך יותר מדאי יכול לקצרו ואין בזה משום תעשה ולא מן העשוי] [מרדכי בה"ק] א' מהחוטים יהיה יותר ארוך כדי שיכרך בו הגדיל היינו החלק

מהציצית שאינו ארוג: הגה ושיעור הנזכר יהיה בציצית לאחר שנקשר מלבד מה שמונח על קרן הבגד: (סבר' ב"י):

ה אין עושין הציציות מהצמר הנאחז בקוצים כשהצאן רובצים ביניהם ולא מהנימין הנתלשים מהבהמה ולא משיורי שתי שהאורג משייר בסוף הבגד והטעם משום ביזוי מצוה:

ו אם עשאם מצמר גזול פסולים דכתיב ועשו להם משלה': הגה ודוקא שגזל החוטין אבל אם גזל צמר ועשאן חוטים כשרים מיהו לכתחלה אסור לעשותן [ב"י בשם נימוקי יוסף בהלכות ציצית] [ולענין ברכה עיין לקמן ריש סי' תרמ"ט]: ע' מ"ש ר"ס ט"ו:

ז חוטים שאולין הלואה היא דלא הדרי בעינייהו וכדידיה דמי:

ח המשתחוה לבהמה צמרה פסול לציצית המשתחוה לפשתן נטוע כשר לציצית שהרי נשתנ':

ט יעשה נקב באורך הטלית לא למעלה מג' אצבעות [היינו גודלין] (כל בו סימן כ"ב ומיימוני והגה' סמ"ק' סי' ל"א) שאינו נקרא כנף ולא למטה מכשיעור שיש מקשר גודל עד סוף הציפורן משום שנאמר על הכנף ואם היה למטה ממלא קשר גודל היה תחת הכנף: הגה ומודדין זה ביושר ולא באלכסון מן הקרן (ב"י):

י אם היה רחוק מהכנף מלא קשר גודל ונתקו מחוטי הערב עד שלא נשאר בו כשיעור כשר כיון שהיו בו כשיעור בשעה שהטיל בו ציצית זה: הגה ונוהגין לעשות אימרא סביב הנקב שלא ינתק שם ויהיה פחות מכשיעור וכן עושין אימרא בשפת הבגד למטה מהאי טעמא (ב"י בשם סמ"ק וכל בו) י"א שבתוך רוחב הבגד אין לו שיעור וי"א שדין רוחב הבגד כדין האורך ונראין דבריהם:

יא אם הגדיל שקורין אוריליי"ו הוא רחב לא יטיל בו הציציות ואם הטיל בו פסול דעל כנפי בגדיהם כתיב וזה אינו נחשב מהבגד אבל עולה הוא לשיעור מלא קשר גודל ולהרחקת ג' אצבעות כיון שהנקב בתוך הבגד: הגה וטוב שימדוד שיעור קשר גודל בלא הגדיל ויהיה תוך ג' אצבעות עם הגדיל (ב"י בשם רש"י ורשב"א):

יב מנין חוטי הציציות בכל כנף ארבעה כפולים שהם שמונה ואם הוסיף פסול יחתוך ראשי החוטין הארבעה ויתחבם בכנף ויכפלם ואז יהיו ח':

יג יזהר לחתוך ראשי החוטין לעשותם ח' קודם שיכרך שאם כרך אפי' חוליא אחד (פי' החלק מהציצית שבין קשר לקשר) וקשר אפי' קשר אחד ואח"כ חתכן פסול משום תעשה ולא מן העשוי שהרי בפיסול עשאם:

יד יקח ד' חוטים מצד זה וד' מצד זה ויקשור שני פעמים זה על גב זה ואח"כ יכרוך חוט הארוך סביב השבעה קצת כריכות וקושר שני פעמים זה על גב זה וחוזר וכורך

וכן יעשה עד שישלים לחמשה קשרים כפולים וארבעה אוירים ביניהם מלאים כריכות אין שיעור לכריכות רק שיהי' כל הכרוך והקשרים רוחב ארבעה גודלים והענף שמנה גודלים: (הגה ואם האריך הציצית יראה ששלישיתו יהיה גדיל וב' חלקים ענף) (רמב"ם פ"א) נוהגים לכרוך באויר ראשון ז' כריכות ובשני ט' ובשלישי י"א וברביעי י"ג שעולים כלם ארבעים כמנין ה' אחד שעולים ל"ט ועם השם הם ארבעים נהגו לעשות בסוף כל חוט קשר כדי שיעמוד בשזירתו:

טו י"א שצריך לדקדק שיתלה הציצית לאורך הטלית דבעינן שתהא נוטפות על הקרן (פירוש תלוי על הקרן) ואם היה ברחבו לא היה נוטף שהרי כלפי קרקע היה תלוי. י"א שאין לתת שום בגד בנקבי הטלית שמכניסים בהם הציציות ויש מתירין וכן נהגו:

סימן יב

דברים הפוסלים בציצית. ובו ג סעיפים:

א אם נפסקו כל חוטי הכנף ונשתייר בהם כדי עניבת כל החוטים הפסוקים ביחד כשר ואם לא נשאר כדי עניבה אפילו בחוט אחד שנפסק כולו פסול הלכך כיון שכל אחד כפול לשנים אם נפסקו שני ראשים פסול שמא נפסק חוט אחד ולפי מה שאנו נוהגים לדקדק בעת עשיית הציצית לתת סימן בד' ראשים בענין שלעולם הד' ראשים הם מצד אחד של הקשר והד' ראשים מצד האח' אם נפסקו שני ראשים מצד אחד כשר דודאי שני חוטין הם והרי נשתייר מכל אחד הראש השני שהוא יותר מכדי עניבה ולרבינו תם לא מכשירים אלא בנשתיירו ב' חוטין שלמים דהיינו ארבע ראשים שכל א' מהראשים ארוך י"ב גודלים אז מכשירים כשנתפסקו השני חוטין אחרים אם נשתייר בהם כדי עניבה אבל אם נפסקו ג' חוטין אע"פ שנשתייר בהם כדי עניבה פסולים ומפני כך כשנחתכו ג' ראשים אם לא דקדק בעת עשיית הציצית שיהיו ניכרים הד' ראשים שמצד אחד של הקשר חיישינן שמא כל ראש הוא מחוט א' ונמצא שאין כאן אלא חוט א' שלם הלכך מספיקא פסול הגה וכל שכן אם דקדק שיהיו ניכרין הד' ראשים שבצד אחד ונפסקו ג' ראשים בצד אח' דפסול דאז ודאי נפסקו ג' חוטין ואם נפסקו בב' צדדין נמי פסול שמא שלשה חוטין הם (ב"י בשם בן חביב) אבל אם לא נחתכו אלא ב' ראשים מכשירינן בכדי עניבה והלכה כסברא ראשונה מיהו היכא דאפשר טוב לחוש לסברת רבינו תם: הגה ונוהגין כר"ת (אגודה סימן ט"ו):

ב היכא דצריך כדי עניבה ומתוך שהחוטים עבים אינו יכול לענבם ואלו היו דקים היה בהם כדי עניבה כשר: הגה ומשערין בחוטין בינונים (דברי עצמו):

ג כדי עניבה לרש"י מן הענף ולר"י אפי' נחתך כל הענף ולא נשאר כדי עניבה אלא מן הגדיל כשר ומנהג העולם כרש"י והיכא דלא אפשר יש לסמוך על ר"י:

סימן יג

דיני ציצית בשבת. ובו ג סעיפים:

א ארבע ציציות מעכבין זה את זה שכל זמן שאין בה כל הארבע אינה מצוייצת כהלכתה והיוצא בה לרשות הרבים בשבת חייב חטאת: (עיין לקמן סי' ש"א סעיף ל"ח):

ב אם היא מצוייצת כהלכתה מותר לצאת בה לרשות הרבים בין טלית קטן בין טלית גדול: אפילו בזמן הזה שאין לנו תכלת רק שלא יהא מונח לו על כתפיו (דברי ר"ן ור"י פ' חבית דף ק"ח ע"ב) ומוקמינן לטלית אחזקתיה שהוא מצוייץ כהלכתו ואין צריך לבדקו קודם שיצא בו (דברי תשובת הרא"ש כלל ב' ותשובת הרמב"ן סימן רט"ו וכל בו בשם הרמב"ם פ' י"ט מהלכות שבת):

ג אם נודע לו בשבת כשהוא בכרמלית שהטלית שעליו פסול לא יסירנו מעליו עד שיגיע לביתו דגדול כבוד הבריות: הגה אפילו טלית קטן שתחת בגדיו א"צ לפשוט והוא הדין אם נפסק אחד מן הציציות ומתבייש לישב בלא טלית דיוכל ללובשו בלא ברכה מכח כבוד הבריות (ב"י בשם התשובה) ודוקא בשבת דאסור לעשות ציצית אבל בחול כהאי גוונא אסור (מרדכי פ"ק דף צ"א):

סימן יד

דיני ציצית שעשאן עכו"ם ונשים וטלית שאולה. ובו ה סעיפים:

א ציצית שעשאו עכו"ם פסול דכתיב דבר אל בני ישראל לאפוקי עכו"ם האשה כשרה לעשותן: הגה ויש מחמירין להצריך אנשים שיעשו אותן וטוב לעשות כן לכתחלה (מרדכי ה"ק) והגהות מיימון מהלכות ציצית ותוס' דף מ"ב:

ב הטיל ישראל ציציות בבגד בלא כוונה אם אין ציציות אחרים (מצוים) להכשירו יש לסמוך על הרמב"ם שמכשיר אבל לא יברך עליו:

ג השואל מחבירו טלית שאינה מצוייצת פטור מלהטיל בה ציצית כל ל' יום דכתיב כסותך ולא של אחרים אבל אחר שלשים יום חייב מדרבנן מפני שנראית כשלו: הגה ואם החזירו תוך שלשים יום וחזר ולקחו אינו מצטרף רק בעינן ל' יום רצופים (נמוקי יוסף הלכות ציצית): שאלה כשהיא מצוייצת מברך עליה מיד:

ד מותר ליטול טלית חבירו ולברך עליה ובלבד שיקפל אותה אם מצאה מקופלת: הגה וה"ה בתפילין (נ"י פרק הספינה) אבל אסור ללמוד מספרים של חבירו בלא דעתו דחיישינן שמא יקרע אותם בלמודו נ"י הלכות קטנות:

ה טלית של שותפין חייבת בציצית דכתיב על כנפי בגדיהם:

סימן טו

אם להתיר ציצית מבגד לבגד ודין נקרע הטלית. ובו ו סעיפים:

א מותר להתיר ציציות מטלית זה וליתנם בטלית אחר אבל שלא להניחם בבגד אחר לא: הגה ודוקא בטלית של בר חיובא אבל מותר להתיר ציצית מטלית של מתים (מרדכי ותוס' פרק ב"מ דף כ"ב):

ב אינו יכול ליקח הכנף כמו שהוא עם הציצית ולתופרו בבגד אחר משום דעל כנפי בגדיהם בעינן וכנף זה לא היה מבגד זה בשעת עשייה:

ג טלית מצויצת כהלכתה שחלקוה לשתים ובכל חלק יש בו כשיעור להתעטף ונשאר לכל אחת מהם ציצית אחת או שתים אין בו משום תעשה ולא מן העשוי:

ד נקרע הטלית תוך ג' אצבעות סמוך לשפת הכנף אינו רשאי לתופרו ופירש"י דחיישינן שישתייר מחוט התפירה ויניחנו ויוסיף עליו שבעה חוטין לשם ציצית ולטעם זה אפילו נקרע כל שהוא לא יתפור. ולפי זה טלית של צמר שנקרעה תוך שלשה מותר לתפור האידנא דאין דרך לתפור בחוטי צמר ורב עמרם פירש דטעמא משום דנקרע תוך שלשה לית ביה תורת בגד וכמאן דליתיה דמי ואע"ג דתפריה כמאן דפסיק חשוב ואי עביד ביה ציצית לא פטרה לטלית ולפירוש זה אם נקרע ונשתייר כל שהוא כשר וי"א דלרב עמרם לא נפסל אלא ציצית שהיו בו בעת שתפרו אבל אם אחר שתפרו הטיל בו ציצי' כשר וירא שמים יצא את כולם היכא דאפשר:

ה אם נקרע מנקב שהציצית תלוי בו ולמטה אם קדם הטלת ציצית לקרע שאותו ציצית היה שם בשעת הקרע כשר ואם נקרע ונשתייר ממנו כל שהוא ותפרו ואח"כ הטיל בו ציצית אם הוא של צמר כשר לכ"ע ואם הוא של שאר מינים שדרך לתפור בחוטין של אותו המין לא יתפור לדעת רש"י ואם נקרע ותפרו ואח"כ הטיל בו ציצית איכא לספוקי:

ו התופר חתיכת בגד בכנפי הטלית וכן מה שנוהגים לתפור סביב הנקב שהציצית בו אם הטלית של משי ותפרו בחוט משי לבן יש לחוש בדבר לדעת רש"י שלא תהא שום תפירה למטה מג' ולמעלה מקשר גודל: הגה וה"ה בכל מקום שתופר בחוט שהוא מין הציצית דחיישינן שמא יקח אותו חוט לחוט הציצית (ת"ה סי' מ"ו בשם הגהות מיימוני):

סימן טז

שיעור טלית. ובו סעיף אחד:

שיעור טלית שחייב בציצית שיתכסה בו באורך וברוחב ראשו ורובו של קטן המתהלך לבדו בשוק ואינו צריך אחר לשומרו: הגה ואז חייב בציצית ודוקא שהגדול לובשו פעמים עראי ויוצא בו לשוק [ב"י בשם בן חביב ובשם מהרי"א]:

סימן יז

מי הם חייבין בציצית. ובו ג סעיפים:

א אע"ג דכתיב וראיתם אותו סומא חייב בציצי' מפני שנתרבה מאשר תכסה בה וקרא דוראיתם אותו איצטרך למעט כסות לילה (ע"ל סי' י"ח):

ב נשים ועבדים פטורים מפני שהיא מצות עשה שהזמן גרמא: הגה ומ"מ אם רוצים לעטפו ולברך עליו הרשות בידם כמו בשאר מצות עשה שהזמן גרמא [תוס' והרא"ש והר"ן פ"ב דר"ה ופ"ק דקידושין] אך מחזי כיוהרא לכן אין להן ללבוש ציצית הואיל ואינו חובת גברא [אגור סי' כ"ז] פי' אינו חייב לקנות לו טלית כדי שיתחייב בציצית. ולקמן בסימן י"ט אמר כשיש לו טלית מארבע כנפות ולובשו] טומטום ואנדרוגינוס חייבין מספק ויתעטפו בלא ברכה: [פי' טומטום לא נודע אם הוא זכר או נקיבה ואנדרוגינוס יש לו זכרות ונקבות] [הגה ולפי מה שנהגו נשים לברך במצות עשה שהזמן גרמא גם הם יברכו] [דברי עצמו]:

ג קטן היודע להתעטף אביו צריך ליקח לו ציצי' לחנכו הגה ודוקא כשיודע לעטוף ב' ציצית לפניו ושנים לאחריו [הגהת מיימוני פ"ג] ויודע לאחוז הציצית בידו בשעת ק"ש [מרדכי סוף פרק לולב הגזול]:

סימן יח

זמן ציצית. ובו ג סעיפים:

א לילה לאו זמן ציצית הוא דאמעיט מוראיתם אותו להרמב"ם כל מה שלובש בלילה פטור אפי' הוא מיוחד ליום ומה שלובש ביום חייב אפי' מיוחד ללילה ולהרא"ש כסות המיוחד ללי' פטור אפי' לובשו ביום וכסות המיוחד ליום או ליום ולילה חייב אפי' לובשו בלילה: הגה וספק ברכות להקל ע"כ אין לברך עליו אלא כשלובשו ביום והוא מיוחד ג"כ ליום [הגהות מיימוני] ואחר תפלת ערבית אע"פ שעדיין יום הוא אין לברך עליו [פסקי מהרא"י סי' קכ"א] ובליל יו"כ יתעטף בעוד יום וברך עליו [תשבץ]:

ב סדינים אע"פ שאדם ישן בהם בבקר אין מטילים בהם ציצית:

ג מאימתי מברך על הציצית בשחר משיכיר בין תכלת שבה ללבן שבה: ואם לובשו מעלות השחר ואילך י"א דמברך עליו וכן נוהגין [מרדכי פ"ב דמגילה] ואם לבשו קודם לכן כגון בסליחות לא יברך עליו וכשיאיר היום ימשמש בו ויברך [תשב"ץ]:

סימן יט

זמן ברכת ציצית. ובו ב סעיפים:

א ציצית חובת גברא הוא ולא חובת מנא שכל זמן שאינו לובש הטלית פטור מציצית ולפיכך אינו מברך על עשיית הציצית שאין מצוה אלא בלבישתו:

ב עשה טלית לצורך תכריכין אף על פי שלובשו לפעמים בחייו פטור:

סימן כ

דיני לקיחת ומכירת טלית. ובו ב סעיפים:

א הלוקח טלית מצוייצת מישראל או מתגר עכו"ם [ואומר שלקחן מישראל נאמן] [נ"י הלכות ציצית] כשר דכיון דתגר הוא חזקה שלקחה מישראל דלא מרע נפשיה אבל אם לקח מעכו"ם שאינו תגר פסול':

ב אין מוכרין טלית מצוייצת לעכו"ם שמא יתלוה עם ישראל בדרך ויהרגנו אפי' למשכן ולהפקיד טלית מצוייצת לעכו"ם אסור אא"כ הוא לפי שעה דליכא למיחש להא:

סימן כא

כדת מה לעשות בציציות שנפסקו ובטליתות ישנים. ובו ד סעיפים:

א חוטי ציציות שנפסקו יכול לזורקן לאשפה מפני שהוא מצוה שאין בגופה קדושה אבל כל זמן שהם קבועים בטלית אסור להשתמש בהם כגון לקשור בהם שום דבר וכיוצא בזה משום ביזוי מצוה [וי"א דאף לאחר שנפסקו אין לנהוג בהם מנהג בזיון לזורקן במקום מגונה אלא שאינן צריכין גניזה [כל בו הלכות שבת] ויש מדקדקין לגונזן והמחמיר ומדקדק במצות תע"ב [מהרי"ל הלכות ציצית] [וע"ל סי' תרס"ד סעיף ח' ט']:

ב טליתות של מצוה שבלו אדם בודל עצמו מהם ואינו מותר לקנח עצמו בהם ולא לייחד אותם לתשמיש המגונה אלא זורקן והם כלים:

ג מותר ליכנס בציצית לבית הכסא: הגה וכ"ש לשכב בהן דשרי ויש שכתבו שנהגו שלא לשכב בטלית שיש בו ציצית גם שלא ליתנו לכובס עכו"ם לכבס והכל שלא יהיו מצות בזויו' עליו אך נוהגין להקל לשכב בהם [כל בו]:

ד יש ליזהר כשאדם לובש טלית שלא יגרור ציציותיו:

סימן כב

ובו סעיף אחד:

קנה טלית ועשה בו ציצית מברך שהחיינו דלא גרע מכלים חדשים: הגה ואם לא בירך בשעת עשייה מברך בשעת עטוף ראשון [מיימוני ונימוקי יוסף]:

סימן כג

דיני ציצית בבית הקברות. ובו ד סעיפים:

א מותר לכנס בבית הקברות והוא לבוש ציצית והוא שלא יהא נגרר על הקברות אבל אם הוא נגרר על הקברות אסור משום לועג לרש במה דברים אמורים בימיהם שהיו מטילים ציצית במלבוש שלובשים לצורך עצמם אבל אנו שאין אנו מכוונים בהם אלא לשם מצוה אסור אפילו אינם נגררים וה"מ כשהציציות מגולי' אבל אם הם מכסים מותר:

ב יש נוהגים לקשור ב' ציציות שבשני כנפים זה עם זה כשנכנסים לבי' הקברו' ולא הועילו כלום בתקנתן:

ג הנכנס תוך ד' אמות של מת או של קבר דינו כנכנס לבית הקברות:

ד במקום שנוהגים להסיר ציצית מטלית המת בבית אם הכתפים לובשים ציצית איכא למיחש בהו משום לועג לרש:

סימן כד

הנהגת לבישת הציצית ושכרה ועונשה. ובו ו סעיפים:

א אם אין אדם לובש טלית בת ארבע כנפות אינו חייב בציצית וטוב ונכון להיות כל אדם זהיר ללבוש טלית קטן כל היום כדי שיזכיר המצות בכל רגע וע"כ יש בו חמשה קשרים כנגד חמשה חומשי תורה וארבע כנפים שבכל צד שיפנה יזכור ונכון ללובשו על המלבושים. לפחות יזהר שיהי' לבוש ציצית בשעת התפל':

ב מצוה לאחוז הציצית ביד שמאלית כנגד לבו בשעת קריאת שמע רמז לדבר והיו הדברים האלה וגו' על לבבך:

ג טוב להסתכל בציצית בשעת עטיפה כשמברך:

ד יש נוהגין להסתכל בציצית כשמגיעים לוראיתם אותו וליתן אותם על העינים ומנהג יפה הוא וחבובי מצוה: הגה גם נוהגים קצת לנשק הציצית בשעה שרואה בם והכל הוא חבוב מצוה [ב"י]:

ה כשמסתכל בציציות מסתכל בב' ציציות שלפניו שיש בהם עשרה קשרים רמז להויות וגם יש בהם ט"ז חוטים ועשרה קשרים עולות כ"ו כשם ההויה:

ו גדול עונש המבטל מצות ציצית ועליו נאמר לאחוז בכנפות הארץ וגו' והזהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני שכינה:

סימן כה

דיני תפילין בפרטות. ובו יג סעיפים:

א אחר שלבש טלית מצויץ יניח תפילין שמעלין בקדש והמניחים כיס התפילין והטלית לתוך כיס אחת צריכין ליזהר שלא יניחו כיס התפילין למעלה כדי שלא יפגע בהם תחלה ויצטרך להניחם קודם הטלית כדי שלא יעבור על המצו': הגה מיהו אם תפילין מזומנים בידו ואין לו ציצית אין צריך להמתין על הציצית אלא מניח תפילין וכשמביאים טלית מעטפו [דברי עצמו]:

ב מי שהוא זהיר בטלית קטן ילבשנו ויניח תפילין בביתו וילך לבוש בציצית ומוכתר בתפילין לבית הכנסת ושם יתעטף בטלי' גדול: הגה והעולם נהגו להתעטף אף בטלי' גדול קוד' ולברך עליו ואחר כך מניח התפילין והולך לבית הכנס':

ג הרא"ש הי' מסדר הברכות עד עוטר ישראל בתפארה ואז היה מניח תפילין ומברך עוטר ישראל בתפארה:

ד צריך שיהיו תפילין עליו בשעת ק"ש ותפלה:

ה יכוין בהנחתם שצונו הקב"ה להניח ארבע פרשיות אלו שיש בהם יחוד שמו ויציאת מצרים על הזרוע כנגד הלב ועל הראש כנגד המוח כדי שנזכור ניסים ונפלאות שעש' עמנו שהם מורים על יחודו ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו וישעבד להקב"ה הנשמה שהיא במוח וגם הלב שהוא עיקר התאות והמחשבות ובזה יזכור הבור' וימעיט הנאותיו ויניח של יד תחלה ויברך להניח תפילין ואח"כ יניח של ראש ולא יברך כי אם ברכה אחת לשתיהם: הגה וי"א לברך על של ראש על מצות תפילין אפי' לא הפסיק בנתים [הרא"ש הל' תפילין] [וכן פשט המנהג בבני אשכנז שמברכין ב' ברכות] וטוב לומר תמיד אחר הברכה השניה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד [מהר"י בן חביב אגור סי' ל"ח]:

ו אם פגע בשל ראש תחלה צריך להעביר על אותה מצוה ויניח של יד תחלה ואח"כ של ראש:

ז יברך להניח בקמ"ץ תחת הה"א ולא בפתח ובדגש:

ח כל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן [פירוש קודם. ויעבור את הכושי פירושו רץ והקדים לפניו] לפיכך צריך לברך על התפלה של יד אחר הנחה על הקיבורת קודם קשירתם שקשירתם זו היא עשייתן [הגה וכן בשל ראש קודם שמהדקן בראשו. טור]:

ט אסור להפסיק בדיבור בין תפלה של יד לתפל' של ראש ואם הפסיק מברך על של ראש על מצות תפילין: הגה ולדידן דנוהגין לברך ב' ברכות אף אם לא הפסיק צריך לחזור ולברך על של ראש להניח וגם על מצות [ד"ע]:

י אם סח לצורך תפילין אינו חוזר ומברך אם שמע קדיש או קדושה בין תפלה של יד לתפלה של ראש לא יפסיק לענות עמהם אלא שותק ושומע ומכון למה שאומרים:

יא אחר שקשר של יד על הזרוע יניח של ראש קודם שיכרוך הרצועה סביב הזרוע ויש מי שאומר שאסור להוציא תפלה של ראש מהתיק עד שתהא תפלה של יד מונחת: הגה ואף אם שניהם לפניו חוץ לתיק לא יתקן לפתוח התפלה של ראש עד אחר הנחה של יד [מהרי"א ומהר"י בן חביב] יש מי שכ' להניח של יד מיושב ושל ראש מעומד [אגור בשם הזוהר סי' פ"ד] ובמדינות אלו לא נהגו כן אלא שתיהן מעומד:

יב אם מניח תפילין כמה פעמים ביום צריך לברך עליהם בכל פעם נשמטו ממקומם וממשמש בהם להחזירן למקומן צריך לברך: הגה ואם מחזיר אחת מהם מברך כמי שמניח תפלה אחת כדלקמן סי' כ"ו [דברי עצמו] הזיזם ממקומם אדעתא להחזירם מיד צריך לברך. הגה וי"א שלא לברך [טור סי' ח'] והכי נהוג וכבר נתבאר לעיל סי' ח' סעיף י"ד מי שמניח תפילין של יד ובירך ובתחלת ההדוק נפסק הקשר של יד והוצרך לעשות קשר אחר אמנם לא הסיח דעתו אינו צריך לחזור ולברך אם הותר של יד קודם הנחה של ראש מהדקן ואין צריך לחזור ולברך אבל אם הניח של ראש ואחר כך הותר של יד מהדק ומברך. מותר לברך על תפילין שאולין ולא על גזולין:

יג נהגו העולם שלא לחלוץ תפילין עד אחר קדושת ובא לציון [ויש מי שכתב על צד הקבלה שלא לחלוץ תפילין עד שאמר בהם שלש קדושות וארבע קדישים דהיינו לאחר ק"י והכי נוהגים המדקדקים] [פתח עינים ס' המוסר פ"ד] וביום שיש בו ס"ת נוהגים שלא לחלצם עד שיחזירו ספר תורה ויניחוהו בהיכל: הגה והיינו במקום שמכניסין התורה לאחר ובא לציון גואל אבל לפי מנהג מדינות אלו שמכניסים התורה מיד לאחר הקריאה אין לחלצם רק כמו בשאר ימים [דברי עצמו] וביום ראש חודש חולצים אותם קודם תפלת מוסף: הגה וה"ה בחוה"מ ודוקא במקום שאומרים במוסף קדושת כתר. מיהו נוהגים לסלקם קודם מוסף בכל מקום [ב"י]:

סימן כו

דין מי שאין לו אלא תפלה אחת. ובו ב סעיפים:

א אם אין לו אלא תפלה אחת מניח אותה שיש לו ומברך עליה שכל אחת מצוה בפני עצמה והוא הדין אם יש לו שתיהם ויש לו שום אונס שאינו יכול להניח אלא אחת מניח אותה שיכול:

ב אם אינו מניח אלא של ראש לבד מברך עליה על מצות תפילין לבד: הגה ולדידן דנוהגים לברך בכל יום ב' ברכות יברך על של ראש לבד שתי ברכות ואם הניח של יד לבד מברך להניח לבד [טור]:

סימן כז

מקום הנחתן ואופן הנחתן. ובו יא סעיפים:

א מקום הנחתן של יד בזרוע שמאל בבשר התופח שבעצם שבין הקובד"ו ובית השחי ויטה התפלה מעט לצד הגוף בענין שכשיכוף זרועו למטה יהיו כנגד לבו ונמצא מקיים והיו הדברים האלה על לבבך: הגה וצריך להניח בראש העצם הסמוך לקובד"ו אבל לא בחצי העצם הסמוך לשחי [סמ"ק] [גידם שאין לו יד רק זרוע יניח בלא ברכה] [תוספות פ' הקומץ כתבו דגידם חייב ובא"ז כתב דפטור]:

ב המנהג הנכון שיהא היו"ד של קשר תפלה של יד לצד הלב והתפלה עליו לצד חוץ. יש ליזהר שלא תזוז יוד של הקשר מהתפלה:

ג המנהג הנכון לתקן שהמעברתא שבה הרצוע' עוברת תהא מונחת לצד הכתף והקציצה לצד היד:

ד לא יהא דבר חוצץ בין תפילין לבשרו לא שנא של יד לא שנא של ראש: הגה ודוקא בתפילין אבל ברצעות אין להקפיד: [רשב"א בתשו' סי' תתכ"ז]:

ה אדם שהוא עלול לנזילות ואם יצטרך להניח תפלה של ראש על בשרו לא יניחם כלל יש להתיר לו להניח תפלה של ראש על הכובע דק הסמוך לראש ויכסם מפני הרואים: הגה והמניחים בדרך זה לא יברך על של ראש רק יברך על של יד להניח [לדעת רשב"א]:

ו ואיטר יד ימינו אם עושה כל מלאכתו בשמאלו מניח בשמאלו שהוא ימין של כל אדם ואם שולט בשתי ידיו מניח בשמאל כל אדם ואם כותב בימינו ושאר כל מעשיו עוש' בשמאלו או כותב בשמאל ושא' כל מעשיו עושה בימין י"א שיניח תפילין ביד שתש כח דבעינן יד כהה וי"א שהיד שכותב בה היא חשיבה ימין לענין זה ומניח תפילין ביד שכנגדה: הגה [והכי נהוג]:

ז אע"פ שיש לאדם מכה במקום הנחת תפילין יניח תפילין כי מקום יש בזרוע להניח שתי תפילין כי העצם הסמוך לבית השחי מחציו עד הקובד"ו היא מקום הנחת תפילין:

ח אורך רצועה של יד כדי שתקיף את הזרוע ויקשור ממנה הקשר ותמתח על אצבע אמצעית ויכרוך ממנה על אצבעו שלשה כריכות ויקשור ונוהגים העולם לכרוך על הזרוע ששה או שבעה כריכות: הגה ואין לכרוך הרצועה על התיתורא כדי לחזקה על היד (מהרי"ל):

ט מקום הנחת תפלה של ראש מהתחלת עיקרי השער ממצחו עד סוף המקו' שמוחו של תינוק רופס:

י צריך שיהיה הקשר מאחורי הראש למעלה בעורף צריך לכוין הקציצה שתהא באמצע כדי שתהא כנגד בין העינים וגם הקשר יהיה באמצע העורף ולא יטה לכאן או לכאן

וצריך שיהא המקו' שבקשר שנראה כעין דל"ת לצד חוץ: הגה וה"ה בקשר של יד צריך ליזהר שלא יתהפך [מרדכי דף צ"ו]:

יא צריך שיהיה השחור שברצועות לצד חוץ ולא יתהפכו בין בשל יד בין של ראש ישלשל הרצועות שיהיו תלוים לפניו ויגיעו עד הטבור או למעלה ממנו מעט רוחב הרצועות של יד ושל ראש כאורך שעורה לפחות. אם פיחת משיעור אורך הרצועות ורחבן אם אינו מוצא אחרות מניחן כמות שהן עד שימצא אחרות כשיעור. תפילין של ראש טוב להיותם גלוים ונראים אבל תלמיד בפני רבו אין דרך ארץ לגלות תפילין בפניו: הגה ובשל יד אין להקפיד אם הם גלוים או מכוסים [מרדכי שם] ונראה לי דעכשיו שאין מניחים אלא בזמן קריאת שמע ותפלה אפי' תלמיד בפני רבו יכול לגלות אף בשל ראש וכן המנהג שלא ליזהר: [דברי עצמו]:

סימן כח

דיני חליצת התפילין. ובו ג סעיפים:

א חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה שלא יסיח דעתו מהם וימשמש בשל יד תחל' וכשיאמר וקשרתם לאות על ידך ימשמש בשל יד וכשיאמר והיו לטוטפות בין עיניך ימשמש בשל ראש:

ב תפילין של ראש חולץ תחילה משום דכתיב והיו לטוטפות בין עיניך כל זמן שבין עיניך יהיו שתים. צריך לחלוץ תפילין של ראש מעומד יניח בתיק של ראש ועליו של יד כדי שכשיבא להניחם יפגע בשל יד תחילה:

ג מנהג החכמים לנשק התפילין בשעת הנחתן ובשעת חליצתן:

סימן כט

ובו סעיף אחד:

אין לברך שום ברכה כשחולץ תפילין אפילו כשחולצם ע"ש בין השמשות:

סימן ל

זמן הנחתן. ובו ה סעיפים:

א זמן הנחתן בבוקר משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ארבע אמות ויכירנו:

ב אסור להניח תפילין בלילה שמא ישכחם וישן בהם. אם הניחם קודם שתשקע החמה וחשכה עליו אפילו הם עליו כל הלילה מותר ואין מורין כן. אם לא חלץ תפילין משקעה חמה מפני שלא היה מקום לשמרן ונמצאו עליו כדי לשמרן מותר ומורין כן:

ג היה רוצה לצאת לדרך בהשכמה מניחם וכשיגיע זמנם ימשמש בהם ויברך דליכא למיחש שמא יישן בהם כיון שהשכים ויצא לדרך:

ד היה בא בדרך ותפילין בראשו ושקעה עליו חמה או שהיה יושב בבית המדרש ותפילין בראשו וקדש עליו היום יניח ידו עליהם עד שיגיע לבית ואם יש בית קרוב לחומה שמשתמרין שם חולצן ומניחם שם:

ה יש מי שאומר שאם התפלל תפל' ערבית מבעוד יום עד שלא הניח תפילין אין לו להניחם אחר כך:

סימן לא

דין תפילין בשבת ויום טוב. ובו ב סעיפים:

א בשבת ויו"ט אסור להניח תפילין מפני שהם עצמם אות ואם מניחים בהם אות אחר היה זלזול לאות שלהם:

ב בחוה"מ ג"כ אסור להניח תפילין מהטעם הזה בעצמו שימי חוה"מ גם הם אות: הגה וי"א שחוה"מ חייב בתפילין [ב"י בשם הרא"ש] וכן נוהגין בכל גלילות אלו להניחם במועד ולברך עליה' אלא שאין מברכין עליה' בקול רם בב"ה כמו שאר ימות השנה:

סימן לב

סדר כתיבת התפילין. ובו נב סעיפים:

א מצות תפילין שיכתוב ארבע פרשיות שהן קדש לי כל בכור עד למועדה והיה כי יביאך עד כי בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים ופ' שמע עד ובשעריך ופ' והיה אם שמוע עד על הארץ: הגה וצריך לכתבם בסדר הזה לכתוב תחלה הקודמת בתורה ואם שינה פסול ולכתחלה יכתוב של יד קודם של ראש.

ב בשל ראש יכתוב כל אחת בקלף לבדה ושל יד כותב כולם בקלף אחד:

ג יכתבם בדיו שחור בין שיש בו מי עפצים בין שלא במי עפצים: הגה ולכתחלה יחמיר לכתוב בדיו העשויה מעשן עצים או שמנים שרוי' במי עפצים [מהרי"ל סי' קי"ט] וכמו שיתבאר ביו"ד סי' רע"א כתב אפי' אות א' בשאר מיני צבעונים או בזהב הרי אלו פסולין. אם זרק עפרות זהב על האותיות מעביר הזהב וישאר כתב התחתון וכשר אבל אם זרק הזהב על אות מאזכרה אין לו תקנה לפי שאסור להעביר הזהב משום דהוי כמוחק את השם:

ד צריך שלא תדבק שום אות בחברתה אלא כל אות תהיה מוקפת גויל: הגה ויכתוב כתיבה תמה שלא יחסר אפי' קוצו של יו"ד ויהא מתוייג כהלכתו [טור א"ח] ולכתחלה יכתוב כתיבה גסה קצת שלא יהיו נמחקים מהרה וכן מצוה ליפותן מבחוץ ומבפנים: [דברי מרדכי]:

ה צריך שיכתוב בימינו אפילו אם הוא שולט בשני ידיו ואם כתב בשמאל פסול אם אפשר למצוא אחרים כתובים בימין ואיטר יד שמאל דידיה הוה ימין:

ו אין (צריך) לשרטט כי אם שטה עליונה ואם אינו יודע ליישר השטה בלא שרטוט ישרטט כל השורות ולא ישרטט בעופרת מפני שמקו' השרטוט נשאר צבוע: הגה וי"א שצריך לשרטט תמיד למעלה ולמטה ומן הצדדים אע"פ שיודע לכתוב בלא שרטוט וכן נוהגין. [ברוך שאמר מרדכי וספר תרומה וסמ"ג]:

ז הלכה למשה מסיני תפילין על הקלף ולא על הדוכסוסטוס ולא על הגויל. כותבין על הקלף במקום בשר ואם שינה פסול מהו קלף ומהו דוכסוסטוס העור בשעת עיבודו חולקין אותו לשני' והחלק החיצון שהוא לצד השער נקרא קלף והפנימי הדבוק לבשר נקרא דוכסוסטוס לפי זה כי אמרינן כותבים על הקלף במקום בשר היינו מקום היותר קרוב לבשר דהיינו במקום חבורו כשהוא דבוק לדוכסוסטוס וקלפים שלנו שאין חולקים אותם יש להם דין קלף וכותבים עליהם לצד בשר שמה שמגררים קליפתו העליונה שבמקום שער אינו אלא כדי מה שצריך לתקנו להחליקו ואפילו אם היו חולקים העור לשנים היה צריך לגרר ממנו כך ומצד הבשר גוררים הרבה עד שאין נשאר אלא הקלף בלבד:

ח צריך הקלף להיות מעובד בעפצים או בסיד וצריך שיהי' מעובד לשמו טוב להוציא בשפתיו בתחלת העבוד שהוא מעבדו לשם תפילין או לשם ס"ת אבל אם עיבדו לשם מזוזה פסול:

ט אם עיבדו עכו"ם להרמב"ם פסול אפי' א"ל ישראל לעבדו לשמו ולהרא"ש כשר אם ישראל עומד על גבו וסייעו: [הגה קצת בעיבודה] [ב"י בשם הרא"ש וכן נוהגין ועיין לעיל סימן י"א סעיף ב']:

י כשמסמנין הנקבים במרצע כעין אותיו' אע"פ שנקל לעכו"ם לזייף אין חוששין משום דמרתת כותי פן יכיר ישראל בטביעות עין:

יא עור שעיבדו שלא לשמו אם יש תיקון לחזור לעבדו לשמו יתבאר בטור יורה דעה סי' רע"א:

יב יהיה הקלף מעור בהמה חיה ועוף הטהורים אפילו מנבלה וטריפה שלהם אבל לא מעור בהמה וחיה ועוף הטמאים דכתיב למען תהיה תורת ה' בפיך ממין המותר לפיך ולא מעור דג אפילו הוא טהור משום דנפיש זוהמיה:

יג יהיה הקלף שלם שלא יהא בו נקבים שאין הדיו עובר עליו דהיינו שלא תהא האות נראית בו חלוקה לשתים:

יד הסופרים הזריזים עושים שלשה מיני קלפים העב יותר לכתוב בו פרשת שמע שהיא קטנה והדק ממנו לפרשת והיה אם שמוע שהיא יותר גדולה ולפרשת קדש ולפרש' והיה כי יביאך שהם ארוכות עושים קלף דק מאוד ובזה יתמלאו הבתים בשוה וזהו נוי לתפילין:

טו אם לאחר שנכתב ניקב בתוך הה"א או המ"ם כשר אפילו ניקב כל תוכו שהנקב ממלא כל החלל אבל בירושלמי משמע שגם בפני' צריך שיהא מוקף קלף. ניקב רגל פנימי של ה"א אפי' לא נשאר ממנו אלא כל שהוא כשר להרא"ש: הגה אבל שאר פוסקי' מצריכין כמלא אות קטנה והכי הלכתא [ב"י] ניקב רגל הימני אם נשתייר ממנו מלא אות קטנה כשר ואם לאו פסול:

טז נפסק אחת מהאותיו' הגה הפשוטות כגון וי"ו זיי"ן או שנפסק רגל [הא'] (הנו"ן) וכיוצא בה [מרדכי ה"ק ד' צ"ב] אם תינוק שאינו לא חכם ולא טפש יודע לקרותו כשר ואם לאו פסול ואין צריך לכסות לו שאר אותיו' כמו שנוהגים: הגה מיהו אם אנו רואים שלא נשאר צורת האות כתיקונו פסול אע"פ שהתינוק קורא אותו כהלכתו [מרדכי ומהרי"ק שורש ס"ט וריב"ש] הא דמכשרינן כשנפסק אות דוקא כשנכתב בכשרות ואח"כ נפסק אבל אם מתחלה כשנכתב היה שם נקב ונפסק בו או אם רגל הכף הפשוטה או כיוצא בה מגיע לסוף הקלף בלי היקף קלף מתחלתו פסול:

יז אם נפלה טפת דיו לתוך האות ואינה ניכרת האות אין תקנה לגרור הדיו וע"י כך יהיה ניכר האות דהוי חק תוכות ופסול משום דבעינן וכתב ולא וחקק וה"ה אם טעה וכתב דלי"ת במקום רי"ש או בי"ת במקום כ"ף אין תקנה למחוק התג לתקן האות משום דהוי כחק תוכות:

יח מ"ם פתוחה שנדבק פתיחתה ונסתמה אין מועיל לגרור הדבק ולפתחה משום דהוי כחק תוכות ומה תקנתה שיגרור כל החרטום ותשאר כצורת נו"ן כפופה ואח"כ יכתוב מה שגרר ורי"ש שעשאה כמין דלי"ת יש להחמיר ולומר דלא סגי כשיגרור הירך לבד או הגג לבד ויחזור ויכתבנו כמין רי"ש משום דבין הגג בין הירך נעשו בפיסול הלכך צריך לגרור שניהם אם נדבקה אות לאו' בין קודם שתגמר בין אחר שנגמרה פסול ואם גרר והפרידה כשר ולא מיקרי חק תוכות מאחר שהאו' עצמה היתה כתובה כתקנה אם נגעו רגלי הה"א והקו"ף בגג יגרר הרגל ויחזור ויכתבנו ואין צריך לגרור כל האות כי הגג כדין נכתב. אם נגע רגל האל"ף בגג האל"ף או פני האל"ף בפנים בגג שתחתיה פסול ואין תקנה בגרירה להפרידה דהוי כחק תוכות אלא יגרור כל מה שנעשה בפיסול ויחזור

ויכתבנו: הגה וכן הדין ביו"ד השי"ן והצד"י והעי"ן והפ"א אם נגעו בגוף האות יותר ממקום דבוקה: [בית יוסף]:

יט בתחלת הכתיבה יאמר בפיו אני כותב לשם קדוש' תפילין ומלבד זה בכל פעם שכותב אזכרה צריך לומר שכותבה לשם קדושת השם: הגה וי"א דסגי כשמחשב שכותב האזכרות לשמן הואיל והוציא בתחלת הכתיבה בפיו סגי בהכי [הרא"ש ה"ת וס"ת וטור יורה דעה וא"ח] [ויש להקל בדיעבד וכשבא לנמנם לא יכתוב דאינו כותב אז בכונה] [א"ז]:

כ צריך לדקדק בחסרו' ויתרות שאם חסר או יתר אות אחת פסולים ונמצאו המניחים אותם מברכים בכל יום ברכה לבטלה וגם שרוי בכל יום בלא מצו' תפילין ונמצא עונש הסופר מרובה לכן צריך להיות מאד ירא שמים וחרד לדבר השם המתעסק בכתיב' תפילין ותיקונן:

כא כל פרשה אחר שיכתבנ' יקראנה היטב בכוונה ודקדוק פעמים ושלש ויחזור ויקראנה קודם שיתננה בתוך ביתה כדי שלא תתחלף פרשה בפרשה:

כב טוב לנסות הקולמוס קודם שיתחיל לכתוב הפרשה שלא יהא עליו דיו יותר מדאי ויפסיד וכן יזהר קודם שיכתוב כל שם לקרות כל מה שכתב כדי שלא יבואו לידי גניזה על ידו:

כג אם מצא שחסר אות אחת אין לו תקנה שאם כן היו כתובין שלא כסדרן ופסולין משום דכתיב והיו בהווייתן יהו ואם יתר אות אחת יש לו תקנה ע"י שיגרור אותה אם היא בסוף תיבה או בתחלתה אבל אם היא באמצע תיבה לא משום דכשיגרור יהיה נראה כשתי תיבו':

כד מותר לכתוב על מקום הגרר ועל מקום המחק אפילו אזכרה ולא ימחק בעודו לח אלא ייבשנו יפה כי אז יגרר בקל ולא ישאר לו שום רושם:

כה כל אות שהיא כתובה שלא כתקנה ואין צורתה עליה כגון נגע רגל האל"ף בגג האל"ף או פני האל"ף בפנים בגג שתחתי' או שהיה רגל הה"א או רגל הקו"ף נוגעים או שהיתה אות אחת חלוקה לשתי אותיות כגון צד"י שכתב יו"ד נו"ן או שי"ן שכתב עי"ן יו"ד או חי"ת שני זייני"ן ואחר שכתב לפניו חזר ותקנם הוי שלא כסדרן ופסולין אבל להפריד האותיו' הדבוקו' אחר שכתב לפניהם שפיר דמי דכיון שהאות צורתה עליה כשמפרידה מחבירתה לא הוי ככותב וה"ה שאם לא היו מקצת יודי"ן שעל האל"פין והשיני"ן והעייני"ן ורגלי התוי"ן נוגעים בגוף האות והתינוק דלא חכים ולא טפש מכירם שאע"פ שכתב לפניהם יכול לחזור ולתקנם דכיון דצורת האות היתה ניכרת ליכא משום

כתבן שלא כסדרן. ויש מי שאומר דה"ה אם חוטרא דחי"ת למעלה אין נוגעים זה לזה אך אין ניכר להדיא פרידתן אע"פ שהתינוק קורא שני זייני"ן מותר להדביקם:

כו אם אותיות של שם דבוקות יכול להפרידם:

כז אותיו' ותיבות שנמחקו קצת אם רישומן ניכר כל כך שתינוק דלא חכים ולא טיפש יכול לקרותם מותר להעביר קולמוס עליה להטיב הכתב ולחדש ולא הוי שלא כסדרן:

כח יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ"ד באויר הה"א או החי"ת אפי' בלא נגיעה:

כט אם אין הפרשיות שגורו' בפיו צריך שיכתוב מתוך הכתב:

ל אינו רשאי לכתוב אלא אם כן יודע לקרות:

לא אם אינו כותב מתוך הכתב לא יכתוב על פה שמקרא אותו אחר אא"כ יחזור הוא ויקרא בפיו:

לב צריך להניח חלק למעלה כדי גגה של למ"ד: [הגה שיהיו גם הם מוקפים גויל] [תשובת מהרי"ל סי' קל"ד וב"ש] ולמטה כשיעור כ"ף ונו"ן פשוטה ובתחילתן וסופן אין צריך להניח כלל: הגה מיהו נהגו הסופרים להניח קצת בתחלה וסוף [אגור רוקח] וצריך להניח בין כל תיבה ותיבה כמלא אות וכן בין השיטים כמלא שיטה ובין כל אות כמלא חוט השערה כמו בספר תורה וכמו שיתבאר בטור י"ד גם צריך להניח מעט חלק בין פסוק לפסוק:

לג יעשה השורו' שוות שלא תהא אחת נכנסת ואחת יוצאת ולפחו' יזהר שלא יכתוב ג' אותיו' חוץ לשיטה ואם כתבם לא פסל:

לד ב' אותיות שהם תיבה אחת לא יכתוב חוץ לשיטה:

לה אותיו' השם צריך שיהיו כלם בתוך הדף ולא יצא מהם כלל חוץ לדף:

לו יעשה כל פרשיותיה פתוחו' חוץ מפרשה אחרונה הכתובה בתורה שהיא והיה אם שמוע שיעשנה סתומה ואם שינה פסול: [ויש מכשירין בכולם פתוחות] מהר"ם פאדווה סימן ע"ז בשם אורחות חיים וב"י בשם העיטור ובמדינות אלו נוהגים אף פרשת והיה אם שמוע בראש השטה כשאר הפרשיות ולכן נהגו שפרש' קדש לי והיה כי יביאך ופ' שמע מתחילין בראש שטה ובסוף קדש לי ובסוף והיה כי יביאך מניחים חלק כדי לכתוב ט' אותיו' ובסוף שמע אין מניחים חלק ואם מניחים הוא פחות מכדי לכתוב ט' אותיות ופ' והיה אם שמוע מתחילים באמצע שטה עליונה ומניח לפניה חלק כדי לכתוב ט' אותיו' ונמצא ששלשה פרשיו' הם פתוחות בין להרמב"ם בין להרא"ש ופ' אחרונה היא סתומה לדע' הרמב"ם:

לז עור הבתים צריך להיות מעור בהמה חיה ועוף הטהורים אפילו מנבלה או טרפה שלהם ורשאי לעשו' מקלף או מעור שליל: הגה וכן הרצועות יכול לעשותן מקלף ועור שליל [מרדכי דף צ"ד] צריך שיהיה מעובד לשמו היכא דאפשר:

לח יעשה ד' בתים מעור אחד לשל ראש ובית אחת לשל יד:

לט תפילין בין של ראש בין של יד הלכה למשה מסיני שיהיו מרובעות בתפרן ובאלכסונן דהיינו שיהיה ריבוען מכוון ארכו כרחבו כדי שיהא להם אותו אלכסון שאמרו חז"ל כל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשי באלכסונא וצריך לרבע מקום מושבן וגם הבתים: הגה אבל על גובה הבתים אין להקפיד אם הוא יותר מרחבן וארכן [ב"י בשם אשר"י וסמ"ק והמרדכי ורמב"ם פ"ג: עשאן מרובעות ואחר זמן נתקלקל ריבוען יש מי שאומר שצריך לרבען: הגה ויעשה כל הד' בתים בשוה שלא יהא אחד גדול מחבירו: [ברוך שאמר]:

מ עור הבתים מצוה לעשותו שחור [וע"ל סימן ל"ג] חריץ שבין בית לבית צריך שיגיע עד התפר ואם לא הגיע כשרה והוא שיהיה ניכר החריץ כדי שיהיו ד' ראשיה נראין לכל:

מא אורך ורחב הבתים וגובהן אין לו שיעור:

מב שי"ן של תפילין הלכה למשה מסיני שיעשה בעור הבתים של ראש כמין שי"ן בולטת מקמטי העור אחד מימינו ואחד משמאלו של ימין המניח של ג' ראשים ושל שמאל המניח של ארבע ראשים: הגה מיהו אם היפך אינו נפסל (מרדכי וסמ"ג ותוספות פ' הקומץ):

מג חריץ של שי"ן דהיינו חודה למטה יגיע עד מקו' התפר: הגה וכן היו"ד שבשי"ן צריך ליגע למטה בשולי השי"ן [סמ"ג] ולא ימשוך השי"ן הרבה אלא שגם שולי השי"ן יהיה נראה על התפר: [ברוך שאמר]:

מד תיתורא דתפילין הלכה למשה מסיני והיינו שישים עור למטה לכסות פי הבתים ונראה כעין דף של גשר הנקרא תיתורא מעברתא דתפילין הלכה למשה מסיני והיינו שיעור התיתורא יהא ארוך מצד אחד ויעשה בו המעברתא כיצד יחתכנו משני צדדים שלא תהא רחבה כמו רוחב התיתורא כדי שיהא ניכר ריבוע התיתורא ובאותה מעברתא עוברת הרצועה ועל שם כך נקראת מעברתא. גם בתפילין של יד יעשה תיתורא ומעברתא. יגלגל כל פרשה מסופה לתחלתה וכורכם בקלף קטן ויש מקפידין מלכורכן אלא בקלף כשר והלכה למשה מסיני שיכרוך עליה שער בהמה או חיה הטהורים: הגה ונוהגין לכרוך שער על הפרשה ואח"כ כורכין עליו קלף כשר וחוזרים וכורכים עליו שער [אגור סי' מ"ה] ונהגו שיהיה שער זה של עגל ואם לא מצא של עגל כורך בשל פרה או של שור ורוחץ השער היטב בתחלה עד שיהא נקי קצת שער זה צריך שיראה חוץ לבתים:

מה יתן כל פרשה בבית שלה שתהא זקופה מעומד בביתה:

מו יהיה הגליון עליון תחלה שזהו שורה העליונה וגליון תחתון לצד פה הבתים: הגה וראש הפרשה יהיה מונח לצד ימין הקורא שאם בא לפתחן ולקוראן יהיה מונחים לפניו כהלכתן [תרומת הדשן ובית יוסף בשם אורחות חיים]:

מז אם כתב כל הארבע פרשיות בקלף אחד כשרים אפילו אין ריוח ביניהם ובלבד שיהא חוט או משיחה בין כל בית ובית של יד כותב הארבעה פרשיות בקלף אחד וגולל אותן

מסופן לתחלתן וכורך קלף עליהם ושער עגל ומכניסם בביתם כמו של ראש אם כתבם על ארבע קלפים והניחם בארבעה בתים יצא והוא שיטלה [פי' יכסה] עור על הארבעה בתים שיהיו נראים כבית אחד הגה והמנהג לדבקם בדבק שיהא הכל כקלף אחד ויזהרו ליטול דבק כשר [ברוך שאמר ואגור סי' נ"ז]:

מח אם צפה הבתים בזהב או בעור בהמ' טמא' פסולים:

מט הלכה למשה מסיני שיהו תפילין נתפרים בגידי בהמה וחיה טהורים וטוב לתפור בגידי שור:

נ אין לקנות גידים מעכו"ם משום דחיישינן שמא של בהמה טמאה הם מקום שאין גידים מצוים תופרים בטאליאדוראש שעושים מן הקלף עד שיזדמנו להם גידים:

נא יתפור שלשה תפירו' בכל צד וחוט התפירה יהיה סובב משתי רוחות ויעביר חוט התפירה בין כל בית ובית: הגה מיהו אם לא עשה רק י' תפירות או פחות מזה אינו נפסל [מרדכי] ויש מי שאומר שי"ב תפירות אלו יהיו בחוט אחד:

נב יכניס הרצועה תוך המעברתא ויעשה קשר כמין דלי"ת בשל ראש וכמין יו"ד בשל יד להשלים אותיו' שדי עם השי"ן שבשל ראש: הגה ונוהגים להעביר עור על הבית של יד לרוחב הזרוע ויהי רחבו כרוחב הבית (טור) ולא יעשה הקשרים אלא לאחר שעשה השי"ן בתפילין ואח"כ יעשה הדלי"ת ואחר כך היו"ד כסדר אותיות השם:

סימן לג

דין תקוני התפילין ודין הרצועות. ובו ה סעיפים:

א אם נתקלקל עור של שני בתים מבתי הראש זה אצל זה אם התפילין ישנים פסולים ואם הם חדשים כשרים כל זמן שעור מושב הבתים קיים: הגה גם הבתים צריכין להיות קיימים אלא שנקרעו קצת [ב"י] וי"א להפך בישנים כשרים ובחדשים פסולים [רש"י והרא"ש] ונ"ל דיש להחמיר לפסול בשניהם ואלו הם חדשים כל זמן שאם היו מושכים אותו ברצועות הבית מתפשט ונפתח נקרא חדש ואם אינו נפתח נקרא ישן ואם נתקלקלו שנים זה שלא כנגד זה ראשון ושלישי כשרים אפי' הם ישנים ואם נתקלקלו ג' בתים בכל ענין פסולים:

ב אם נפסקו תפירות התפילין להרמב"ם אם היו שתי התפירו' זו בצד זו או שנפסקו ג' תפירו' אפי' זו שלא כנגד זו הרי אלו פסולים בד"א בישנים אבל בחדשים כל זמן שעור מושב הבתים קיים כשרים. ואלו הם חדשים כל שאוחזין מקצת העור שנקרע תפרו ותולין בו התפילין והוא חזק ואינו נפסק ואם אין ראוי לתלו' בו אלא הוא נפסק הרי אלו ישנו': הגה וי"א דבחדשים פסולים ובישנים כשרים [רש"י והטור והרא"ש] וטוב לחוש לשתי סברות כנ"ל:

ג עור הרצועו' צריך שיהיה מעור בהמה חיה ועוף הטהורים וצריך שיהיה מעובד לשמו רצועו' בין מעור בין מקלף כשרות הלכה למשה מסיני שיהו הרצועו' שחורות מבחוץ אבל מצד פנים יעשה מאיזה צבע שירצה חוץ מאדום שמא יאמרו שמדם חטטיו נצבעו והאדימו:

ד טוב שישחירם ישראל לשמן ולא עכו"ם: הגה ומיהו בדיעבד כשר אם השחיר עור הבתים אבל הרצועות אפי' בדיעבד פסול [מצא כתוב]:

ה אם נפסקה הרצועה יש מתירים לתפור מצד פנים וי"א מה שמקיף ממנה הראש ובשל יד כדי שתקיף הזרוע לקשור התפלה עם הזרוע וכדי שתמתח עד אצבע אמצעי' ויכרוך ממנה על אותו אצבע ג' כריכות ויקשור אין להם תקנה לא בקשירה ולא בתפירה וכל יתרון האורך שהוא בשביל שכורך הרצועה כמה פעמים סביב הזרוע ובשל ראש מה שתלוי ממנה אין התפירה והקשירה פוסלים בה ובשעת הדחק יש לסמוך על המתירים כדי שלא יתבטל ממצו' תפילין:

סימן לד

סדר הנחת הפרשיות בתפילין והמהדרים אשר להם ב' זוגות תפילין. ובו ד סעיפים:

א סדר הנחתן בבתים לרש"י והרמב"ם קדש משמאל המניח בבית החיצון ואחריו כי יביאך בבית שני ושמע בבית השלישי והיה אם שמוע בבית הרביעי שהוא בית החיצון לימינו ולר"ת בבית הג' והיה אם שמוע ובבית הד' שהוא החיצון שמע ומנהג העולם כרש"י והרמב"ם:

ב ירא שמים יצא ידי שניהם ויעש' שתי זוגות תפילין ויניח שניהם ויכוין בהנחתן באותם שהם אליבא דהלכת' אני יוצא ידי חובתי והשאר הם כרצועות בעלמא כי מקום יש בראש להניח שני תפילין וכן בזרוע ואם אינו יודע לכוין המקום ולהניח שניהם יחד יניח כדברי האחד של יד ושל ראש (ויסלקם מיד) ויניח האחרים על סמך ברכה ראשונ' (וי"א שאם) לא יוכל להניח בבת אחת יניח של רש"י ויברך עליהם ויהיו עליו בשעת ק"ש ותפלה ואחר התפלה יניח של רבינו תם בלא ברכ' ויקרא בהם שמע והיה אם שמוע:

ג לא יעשה כן אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידו':

ד לא יניח ב' הזוגות בכיס אחד שהאחד מהם הוא חול ואסור להניחו בכיס תפילין אלא יעשה שני כיסין וסימן לכל כיס שלא יתן של זה בזה:

סימן לה

דין מנין השיטין. ובו סעיף אחד:

נהגו במנין השיטין לכתוב בשל יד שבעה שיטין בכל פרש' ובשל ראש ארבעה שיטין ואם שינה לא פסל:

סימן לו

דקדוק כתיבתן. ובו שלשה סעיפים:

א צריך לדקדק בכתיב' האותיו' שלא תשתנה צורת שום אחת מהן ולא תדמה לאחר. הגה ולכתחלה יכתוב בכתיבה תמה כמבואר בטור ובשאר פוסקים והוא ידוע אצל הסופרים מיהו אם שינה בצורת הכתב אינו פסול:

ב כל אות צריכ' להיות גולם אחד לכך צריך ליזהר בנקוד' שעל האלף שיהא כמין יו"ד ובנקוד' שתחתיה וביוד"י השי"ן ועי"ן ואחורי צד"י שיהו נוגעו' באות ובאחת שאינה נוגע' פסולין וכן בשאר אותיו' חוץ מה"א וקו"ף שאין ליגע הרגל בגג ואם נגע פסול:

ג צריך לתייג שעטנ"ז ג"ץ והסופרים נהגו לתייג אותיו' אחרות (ואם לא תייג) אפילו שעטנ"ז ג"ץ לא פסל:

סימן לז

זמן הנחת התפילין. ובו שלשה סעיפים:

א גדול שכר מצות תפילין וכל מי שאינו מניחם הוא בכלל פושעי ישראל בגופן:

ב מצותן להיותם עליו כל היום אבל מפני שצריכי' גוף נקי שלא יפיח בהם ושלא יסיח דעתו מהם ואין כל אדם יכול ליזהר בהם נהגו שלא להניחם כל היום ומ"מ צריך כל אדם ליזהר בהם להיותם עליו בשעת ק"ש ותפלה:

ג קטן היודע לשמור תפילין בטהר' שלא יישן בהם ולא יפיח בהם: הגה ושלא ליכנס בהן לבית הכסא [רש"י פ' לולב הגזול] חייב אביו לקנות לו תפילין לחנכו: הגה וי"א דהאי קטן דוקא שהוא בן י"ג שנים ויום א' [בעל העיטור] וכן נהגו ואין לשנות [דברי עצמו]:

סימן לח

מי הם חייבין בתפילין והפטורים. ובו יג סעיפים:

א חולה מעיים פטור מתפילין: הגה אפילו אין לו צער אבל שאר חולה אם מצטער בחליו ואין דעתו מיושב עליו פטור ואם לאו חייב. [מרדכי וא"ח ומיי' פ"ד]:

ב מי שברי לו שאינו יכול להתפלל בלא הפחה מוטב שיעבור זמן התפל' ממה שיתפלל בלא גוף נקי [וע"ל סי' פ'] ואם יראה לו שיוכל להעמיד עצמו בגוף נקי בשעת ק"ש יניח תפילין בין אהבה לקריאת שמע ויברך:

ג נשים ועבדים פטורים מתפילין מפני שהוא מצות עשה שהזמן גרמא: הגה ואם הנשים רוצים להחמיר על עצמן מוחין בידם [כל בו]:

ד המניח תפילין צריך ליזהר מהרהור תאות אשה: הגה ואם א"א לו בלא הרהורים מוטב שלא להניחם: [כל בו וא"ח]:

ה אבל ביום ראשון אסור להניח תפילין מכאן ואילך חייב אפי' באו פנים חדשו':

ו בט' באב חייבין בתפילין (וע"ל סי' תקנ"ה):

ז חתן ושושביניו (פירוש רעיו השמחים עמו) וכל בני חופה פטורין משום דשכיח שכרות וקלות ראש:

ח כותבי תפילין ומזוזות הם ותגריהם ותגרי תגריהם וכל העוסקים במלאכת שמים פטורין מהנחת תפילין כל היום זולת בשעת ק"ש ותפלה: הגה ואם היו צריכים לעשות מלאכתן בשעת ק"ש ותפלה אז פטורין מק"ש ומתפלה ומתפילין דכל העוסק במצוה פטור ממצוה אחרת אם צריך לטרוח אחר האחרת אבל אם יכול לעשות שתיהן כאחת בלא טורח יעשה שתיהן (הגהות אשירי בשם א"ז ור"ן פ' הישן):

ט מצטער ומי שאין דעתו מיושבת עליו ונכונה פטור מפני שאסור להסיח דעתו מהם:

י הקורא בתורה פטור מהנחת תפילין כל היום זולת בשעת ק"ש ותפלה:

יא לא יחלוץ תפילין בפני רבו אלא יפנה לצד אחר מפני אימתו ויחלוץ שלא בפניו:

יב היה צריך לתפילין ומזוזה ואין ידו משגת לקנות שניהם תפילין קודמים:

יג מנודה ומצורע אסורים להניח תפילין:

סימן לט

מי הם הכשרים לכתוב תפילין ולקנות מהם. ובו י סעיפים:

א תפילין שכתבן עבד או אשה או קטן אפילו הגיע לחינוך (או עכו"ם) או כותי או מומר לע"א או מוסר פסולים משום דכתיב וקשרתם וכתבתם כל שאינו בקשירה או אינו מאמין בה אינו בכתיבה:

ב כל שפסול לכתבן פסול בכל תיקון עשייתן:

ג גר שחזר לדתו מחמת יראה כשר לכתוב תפילין:

ד תפילין שכתבם אפיקורס (פי' מיאני) ישרפו וי"א יגנזו:

ה נמצאו ביד אפיקורס ואין יודע מי כתבן יגנזו:

ו נמצאו ביד עכו"ם ואין יודע מי כתבם כשרים:

ז אין לוקחין תפילין ומזוזות וספרים מן העכו"ם יותר מכדי דמיהן הרבה כדי שלא להרגיל לגנבן ולגוזלן:

ח אין נקחין אלא מן המומחה שבקי בחסירות ויתרות:

ט לקח ממי שאינו מומחה צריך לבדקן לקח ממנו מאה קציצות בודק מהם שלשה קציצות שתים של ראש וא' של יד או שתים של יד וא' של ראש אם מצאן כשרים הוחזק זה האיש והרי כולם כשרים ואין השאר צריך בדיקה ואם לקחן צבתים צבתים חזקתן מאנשים הרבה הם לקוחים לפיכך בודק מכל צבת ב' של ראש וא' של יד או ב' של יד וא' של ראש המוכר תפילין ואמר שהיו של אדם גדול נאמן ואינם צריכים בדיקה

י תפילין שהוחזקו בכשרות אינם צריכים בדיקה לעולם ואם אינו מניחן אלא לפרקים צריכים בדיקה פעמים בשבוע: הגה ואם אין לו מי שיוכל לבדוק ולחזור ולתופרן יניחם כך בלא בדיקה: (ב"י בשם אורחת חיים):

סימן מ

דין איך לנהוג בקדושת התפילין. ובו ח סעיפים:

א אסור לתלות תפילין בין בבתים בין ברצועות אבל מותר לתלותן בכיסן:

ב בית שיש בו תפילין אסור לשמש בו מטתו עד שיוציאם או שיניחם בכלי תוך כלי והוא שאין השני מיוחד להם שאם הוא מיוחד אפי' מאה חשובים כא': הגה ואם שניהם אינן מיוחדים להם או שהפנימי אינו מיוחד להם והחיצון מיוחד להם מותר וע"ל סי' ר"מ ס"ו'. (ב"י):

ג אפילו להניח בכלי בתוך כלי אסור להניחם תחת מרגלותיו וכן אסור להניחם תחת מראשותיו כנגד ראשו אפילו בכלי תוך כלי ואפי' אין אשתו עמו אבל שלא כנגד ראשו אם אין אשתו עמו מותר ואם אשתו עמו צריך כלי בתוך כלי:

ד אשתו עמו במטה ואינו רוצה לשמש מקרי אין אשתו עמו:

ה להניחם במטה כנגד צדו דינן כתחת מרגלותיו:

ו שכח ושמש מטתו בתפילין לא יאחוז לא בבתים ולא ברצועה עד שיטול ידיו מפני שהידים עסקניות הן ושמא נגעו במקום הטנופת:

ז ישן בהם וראה קרי לא יאחוז בבתים אלא יאחוז ברצועה ומסיר אותם עד שיקנח הקרי מעליו ויטול ידיו (ב"י):

ח הנכנס לסעוד' קבע חולצן ומניחן על השלחן עד זמן ברכ' וחוזר ומניחן אבל לאכילת עראי אין צריך לחלצן:

סימן מא

הנושא משאוי איך ינהוג בתפילין. ובו סעיף אחד:

הנושא משאוי על ראשו חולץ תפילין של ראש עד שיסיר המשאוי ואפי' מטפחת אסור להניח על הראש שיש בו תפילין אבל דבר שדרכו ליתן בראשו כגון כובע או מצנפת מותר: הגה ואפילו הכי אם הוא משאוי כבד ד' קבין והתפילין נדחקות צריך להסירן (ב"י):

סימן מב

אם מותר לשנות תפילין של יד לשל ראש. ובו ג סעיפים:

א אסור לשנות תפילין של ראש לעשותן של יד ואפי' ליקח רצועה מהם וליתן בשל יד אסור מפני שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה ושל ראש קדושתו חמורה שרובו של שדי בשל ראש אבל משל יד לשל ראש מותר לשנות ואם היו חדשים שעדיין לא הניחם מותר לשנות אפי' משל ראש לשל יד שטולה עליהם מכסה עור א' ונראים כבית א':

ב אם התנה עליהם מתחלה אפי' לבשן אדם יכול לשנותן אפי' משל ראש לשל יד:

ג סודר דאזמניה למיצר ביה תפילין לעולם וצר ביה תפילין חד זמנא אסור למיצר ביה זוזי: הגה ואם התנה עליו מתחלה בכל ענין שרי (ב"י בשם רבי' ירוחם ומהרי"א) וקלף המעובד לשם תפילין אסור לכתוב עליו דברי חול דהזמנה כי האי גוונא לגוף הקדושה מלתא היא (ר"ן ס"פ נגמר הדין) אזמניה ולא צר ביה או צר ביה ולא אזמניה שרי למיצר ביה זוזי:

סימן מג

דין איך להתנהג בתפילין בהכנסו לבית הכסא. ובו ט סעיפים:

א אסור ליכנס לבית הכסא קבוע להשתין בתפילין שבראשו גזרה שמא יעשה בהם צרכיו ואם אוחזן בידו מותר להשתין בהם בבית הכסא קבוע: הגה והיינו דוקא כשמשתין מיושב דליכא למיחש לנצוצות אבל משתין מעומד פשיטא דאסור דלא עדיף מבית הכסא עראי וה"ה אם משתין מיושב או בעפר תחוח דליכא נצוצות בבית הכסא עראי נמי שרי ואין חילוק בין קבע לעראי לענין זה אלא דבית הכסא קבוע מסתמא עושה צרכיו מיושב ובה"כ עראי מסתמא עושה מעומד הואיל ואינו נפנה לגדולים (ב"י בשם נ"י ומגדול עוז): ובב"ה עראי מותר להשתין בהם כשהם בראשו אבל אם אוחזן בידו אסור להשתין בהם מעומד אפי' אם תופס אותם בבגדו מפני שצריך לשפשף בידו ניצוצות שברגליו אלא חולצן ברחוק ד' אמות ונותנם לחבירו ומדברי הרמב"ם נראה שאסור להשתין כשהם בראשו בין בבית הכסא קבוע בין בבית הכסא עראי ויש לחוש לדבריו:

ב בית הכסא קבוע היינו שיש בו צואה והוא על פני השדה בלא חפירה:

ג בית הכסא עראי היינו כגון להשתין מים שאין אדם הולך בשבילם לבית הכסא והפעם הזאת נעשה המקום הזה בית הכסא תחילה:

ד אם הם בחיקו וחגור חגורה או בבגדו בידו מותר בין להשתין בין לפנות:

ה אם רוצה ליכנס לבית הכסא קבוע לעשו' צרכיו חולצן ברחוק ד' אמות: הגה וי"א אפי' בלא צרכיו (ב"י בשם רב האי) וטוב להחמיר וגוללן ברצועות שלהן ואוחזן בימינו ובבגדו כנגד לבו ויזהר שלא תהא רצועה יוצאת מתחת ידו טפח וכשיוצא מרחיק ד' אמות ומניחן:

ו היה לבוש בתפילין והוצרך לבית הכסא בלילה או סמוך לחשיכה שאין שהות להניחם עוד אחר שיצא לא יכנוס בהם גלולין בבגדו ואפי' להשתין מים בבית הכסא קבוע אלא כיצד יעשה חולצן ומניחן בכלי אם היה בו טפח או בכלי שאינו כליין אע"פ שאין בו טפח ואוחז הכלי בידו ונכנס:

ז בד"א בבית הכסא שבשד' אבל בב"הכ שבבית לא יכניסם כלל כיון שיכול להניחם במקום המשתמר:

ח אם שכח תפילין בראשו ועשה בהם צרכיו מניח ידו עליהן עד שיגמור עמוד הראשון ויוצא וחולצן וחוזר ונכנס:

ט מותר לרופא ליקח עביט של מי רגלים בידו ותפילין בראשו ובעל נפש יחמיר לעצמו:

סימן מד

איסור שינה בתפילין. ובו סעיף אחד:

כל זמן שתפילין בראשו או בזרועו אסור לישן בהם אפי' שינת עראי אלא אם הניח עליה סודר ולא היתה עמו אשה ישן בהם שינת עראי וכיצד הוא עושה מניח ראשו בין ברכיו והוא יושב וישן היו תפילין כרוכין בידו מותר לישן בהם אפילו שינת קבע ואם אוחזן בידו ואינם כרוכים בידו אסור לישן בהם אפי' שינת עראי: הגה ודוקא כשאוחזן בלא נרתקן אבל בנרתקן בכל ענין שרי (ב"י בשם העיטור):

סימן מה

דין תפילין בבית הקברות ובית המרחץ. ובו ב סעיפים:

א אסור ליכנס בבית הקברו' או בתוך ארבע אמות של מת ותפילין בראשו משום לועג לרש ואם הם מכוסים מותר:

ב בבית המרחץ בבית החיצון שכל העומדים בו הם לבושים יכולים להניח שם תפילין לכתחלה ובבית האמצעי שמקצת בני אדם עומדים שם לבושים ומקצתן ערומים אינו

יכול להניחם לכתחלה ואם היו בראשו א"צ לחלצן ובבית הפנימי שכל העומדים שם ערומים אפילו היו בראשו צריך לחלצן:

סימן מו

הלכות ברכת השחר ושאר ברכות. ובו ט סעיפים:

א כשיעור משנתו יאמר אלהי נשמה כששומע קול התרנגול יברך הנותן לשכוי בינה כשלובש יברך מלביש ערומים כשיניח ידיו על עיניו יברך פוקח עורים כשישב יברך מתיר אסורים כשזוקף יברך זוקף כפופים כשיניח רגליו בארץ יברך רוקע הארץ על המים כשנועל מנעליו יברך שעשה לי כל צרכי כשהולך יברך המכין מצעדי גבר כשחוגר חגורו יברך אוזר ישראל בגבורה: הגה או לובש האבנט המפסיק בין לבו לערוה. (ב"י בשם הראב"ד) כשמשים כובע או מצנפת בראשו יברך עוטר ישראל בתפארה. כשיטול ידיו יברך על נטילת ידים. כשירחץ פניו יברך המעביר שינה מעיני וכו' ויהי רצון וכו' עד בא"י גומל חסדים טובים לעמו ישראל ואין לענות אמן אחר המעביר שינה מעיני עד שיחתום גומל חסדים טובים לעמו ישראל שהכל ברכה אחת היא:

ב עכשיו מפני שאין הידים נקיות וגם מפני עמי הארצו' שאינם יודעים אותם נהגו לסדרם בבה"כ ועונין אמן אחריהם ויוצאים ידי חובתן:

ג חייב אדם לברך בכל יום מאה ברכות לפחות:

ד צריך לברך בכל יום שלא עשני גוי שלא עשני עבד שלא עשני אשה: הגה ואפי' גר יכול לברך כן [ד"ע] אבל לא יאמר שלא עשני גוי שהרי היה גוי מתחלה [אבודרה"ם] והנשים מברכות שעשני כרצונו:

ה אם קדם וברך זוקף כפופים קודם שבירך מתיר אסורים לא יברכנה:

ו יש נוהגין לברך הנותן ליעף כח ואין דבריהם נראים: הגה אך מנהג פשוט בבני אשכנזים לאומרה:

ז יש נוהגים לברך ברכו' אחרות נוספות על אלו וטעות הוא בידם:

ח כל הברכות האלו אם לא נתחייב באחת מהן כגון שלא שמע קול התרנגול או שלא הלך או לא לבש או לא חגר אומר אות' ברכה בלא הזכרת השם: הגה וי"א דאפי' לא נתחייב בהן מברך אותן דאין הברכה דוקא על עצמו אלא מברכין שהקב"ה ברא צרכי העולם. וכן המנהג ואין לשנות [טור ותוס' הרא"ש פרק הרואה ור"ן פ"ק דפסחים וכל בו]:

ט לא יקרא פסוקים קודם ברכת התורה אע"פ שהוא אומרה דרך תחנונים וי"א שאין לחוש כיון שאינו אומרם אלא דרך תחנונים ונכון לחוש לסברא ראשונה: הגה אבל המנהג כסברא אחרונה שהרי בימי הסליחות מתפללין הסליחות ואח"כ מברכין על התורה עם סדר שאר

הברכו' וכן בכל יום כשנכנסין לב"ה אומרים כמה פסוקים ותחנונים ואח"כ מברכין על התורה ונהגו לסדר ברכת התורה מיד אחר ברכת אשר יצר ואין לשנות [וכן משמע בתוס' ומרדכי פ"ק דברכות] וטוב לומר בשחרית אחר שמע ישראל וגו' בשכמל"ו כי לפעמים שוהין עם ק"ש לקרותה שלא בזמנה ויוצא בזה [טור]:

סימן מז

דיני ברכת התורה. ובו יד סעיפים:

א ברכת התורה צריך ליזהר בה מאוד:

ב צריך לברך בין למקרא בין למשנה בין לגמרא: הגה בין למדרש [טור]:

ג הכותב בדברי תורה אע"פ שאינו קורא צריך לברך:

ד המהרהר בדברי תורה א"צ לברך: הגה וה"ה דיכול לפסוק דין בלא נתינת טעם לדבריו [ר"ן פ"ק דשבת ופרק כל הצלמים כתב דהוי כהרהור]:

ה ברכות התורה אקב"ו על דברי תורה. והערב נא וכו' ואשר בחר בנו:

ו אומר והערב עם וי"ו: הגה ויש אומרים בלא וי"ו וכן נהגו [רמב"ם פרק ז' מהלכות תפלה ורשב"א בשם המאור ואבודרהם] אבל יותר טוב לומר בוי"ו:

ז ברכת אהבת עולם פוטרת ברכת התורה אם למד מיד בלי הפסק:

ח ויש להסתפק אי סגי בקורא ק"ש סמוך לה מיד בלי הפסק ולכן יש ליזהר לברך ברכת התורה קודם אהבת עולם:

ט י"א שאם הפסיק בין ברכת התורה ללימודו אין בכך כלום והנכון שלא להפסיק ביניהם וכן נהגו לומר פרשת ברכת כהנים סמוך לברכת התורה:

י אם הפסיק מללמוד ונתעסק בעסקיו כיון שדעתו לחזור ללמוד לא הוי הפסק והוא הדין לשינה ומרחץ ובית הכיסא דלא הוי הפסק:

יא שינת קבע ביום על מטתו הוי הפסק וי"א דלא הוי הפסק וכן נהגו:

יב אף אם למד בלילה הלילה הולך אחר היום שעבר ואינו צריך לחזור ולברך כל זמן שלא יישן:

יג המשכים קודם אור היום ללמוד מברך ברכ' התור' ואינו צריך לחזור ולברך כשילך לבית הכנסת המשכים קודם אור היום מברך כל סדר הברכות חוץ מברכת הנותן לשכוי בינה ופרשת התמיד [ע"ל סי' א' סעיף ו'] שימתין מלאומרם עד שיאור היום: הגה ולכתחלה יטול ידיו קודם שיברך ללמוד ואם לא היה לו מים יכול ללמוד ולברך בלא נטילה כמו בשאר ברכות שמברך קודם נטילה כדלעיל סימן מ"ו [אגור]:

יד נשים מברכות ברכת התורה:

סימן מח

אומרים פרשת התמיד ופסוקי קרבן שבת אומרים אצל פרשת התמיד. ובו סעיף אחד:

הגה ואומרים פרשת התמיד וי"א סדר המערכה ורבון העולמים אתה צויתנו וכו' ואם אי אפשר לאומרו בצבור יכול לאומרו בביתו ולחזור לקרות פ' התמיד לבד עם הצבור ויכוין בפעם השנייה כקורא בתורה [טור]: בשבת אומרים אצל פרשת התמיד פסוקי מוסף שבת אבל לא בר"ח ויום טוב מפני שקורא בתורה בפסוקי מוסף: הגה וי"א שמזכירין גם מוסף ר"ח וכן נוהגין כדי לפרסם שהוא ר"ח וכן הוא לקמן סי' תכ"א [טור] ונהגו המדקדקים להתנועע בשעה שקורין בתורה דוגמת התורה שנתנה ברתת וכן בשעה שמתפללים על שם כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך [אבודרהם]:

סימן מט

שיכול לומר ק"ש בעל פה. ובו סעיף אחד:

אע"ג דקיימא לן דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה כל דבר שרגיל ושגור בפי הכל כגון ק"ש וברכת כהנים ופרשת התמיד וכיוצא בהן מותר:

סימן נ

טעם למה אומרים משנת איזהו מקומן. ובו סעיף אחד:

קבעו לשנות אחר פרשת התמיד פרק איזהו מקומן ובריית'א דרבי ישמעאל כדי שיזכה כל אדם ללמוד בכל יום מקרא משנה וגמרא דבריית'א דרבי ישמעאל הוי במקום גמרא שהמדרש כגמרא:

סימן נא

דיני תפלה מן ברוך שאמר עד ישתבח. ובו ט סעיפים:

א אומרים ב"ש קודם פסוקי דזמרה וישתבח לאחריהם:

ב אם סיים ברוך שאמר קודם שסיים החזן עונה אחריו אמן:

ג אחר ישתבח יכול לענות אמן אחר ברכת עצמו [וע"ל סי' רט"ו]:

ד צריך ליזהר מלהפסיק בדבור משיתחיל ברוך שאמר עד סוף י"ח: ואפילו לצורך מצוה אין לדבר בין ברוך שאמר לישתבח [ב"י בשם כל בו] [וע"ל סי' נ"ג ונ"ד]:

ה בין המזמורים האלו שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם ובאמצע המזמור שואל מפני היראׂ ומשיב מפני הכבוד:

ו צריך להפסיק בין אלילים ובין וה' שמים עשה:

ז צריך לכוין בפ' פותח את ידיך ואם לא כוון צריך לחזור ולאומרו פעם אחרת: הגה ואומרים פסוק ואנחנו נברך יה אחר תהלה לדוד [טור וכל בו] וכופלין פסוק כל הנשמה תהלל יה לפי שהוא סוף פסוקי דזמרה (טור) וכן פסוק ה' ימלוך לעולם ועד [אבודרהם] כשמגיע לועתה ה' אלהינו מודים אנחנו לך או לפ' וכל קומה לפניך תשתחוה אין לשחות ולהשתחות שם כדלקמן סי' קי"ג [הר"י ס"פ אין עומדין ורבי' ירוחם נתיב א'] ונהגו לעמוד כשאומרים ברוך שאמר ויברך דוד וישתבח:

ח א"א הזמירות במרוצה כי אם בנחת:

ט מזמור לתודה יש לאומרו בנגינה שכל השירות עתידות ליבטל חוץ ממזמור לתודה: הגה וא"א מזמור לתודה בשבת וי"ט [טור] או בימי פסח שאין תודה קריבה בהם משום חמץ ולא בערב פסח וע"ל סי' תכ"ט ולא בעיו"כ וע"ל סי' תר"ד וכן נהגו במדינות אלו [מנהגים]:

סימן נב

דין מי ששהה לבוא לב"ה עד ישתבח. ובו סעיף אחד:

אם בא לב"ה ומצא צבור בסוף פסוקי דזמרה אומר ברוך שאמר עד מהולל בתשבחות ואח"כ תהלה לדוד עד מעתה ועד עולם הללויה ואח"כ הללו את ה' מן השמים עד לבני ישראל עם קרובו הללויה ואחר כך הללו אל בקדשו עד כל הנשמה תהלל יה: הגה ואם יש לו שהות יותר יאמר הודו לה' קראו עד והוא רחום וידלג עד והוא רחום שקודם אשרי כי בנתיים אינן רק פסוקים מלוקטים [הגהות מיימוני פ"ז מהלכות תפלה] ואח"כ ישתבח ואח"כ יוצר וק"ש וברכותיה ויתפלל עם הצבור ואם אין שהות כ"כ ידלג גם מזמור הללו את ה' מן השמים: הגה אם עוד אין שהות לא יאמר רק ברוך שאמר ותהלה לדוד וישתבח [הרא"ש והר"י פ' אין עומדין] ואם כבר התחילו הצבור יוצר ואין שהות לומר פסוקי דזמר' אפי' בדלוג יקרא ק"ש וברכותיה עם הצבור ויתפלל עמהם ואח"כ יקרא כל פסוקי דזמר' בלא ברכ' שלפניה' ולא של אחריהם: הגה ומ"מ יאמר כל הברכות שמחוייב לברך בבוקר [כל בו וב"י בשם מהרי"א] כמו שנתבאר סי' מ"ו ומ"ז:

סימן נג

דין מי הראוי לירד לפני התיבה. ובו כו סעיפים:

א אומר שליח צבור ישתבח מעומד:

ב אין לומר ישתבח אא"כ אמר ברוך שאמר וקצת פסוקי דזמרה:

ג אין לברך על עטיפת ציצית בין פסוקי דזמרה לישתבח אלא בין ישתבח ליוצר [וע"ל סי' נ"ד סעיף ג']: הגה הש"ץ אם לא היה לו טלית תחלה יתעטף בציצית קודם שיתחיל ישתבח כדי

שיאמר הקדיש מיד אחר ישתבח ולא יפסיק [כל בו סי' ה'] וכן אם אין מנין בב"ה ימתין הש"ץ עם ישתבח וישתוק עד שיבא מנין ויאמר ישתבח וקדיש: [מהרי"ל]:

ד ש"צ צריך שיהיה הגון ואיזהו הגון שיהא ריקן מעבירות ושלא יצא עליו שם רע אפי' בילדותו ושיהיה עניו ומרוצה לעם ויש לו נעימה וקולו ערב ורגיל לקרות תורה נביאים וכתובים:

ה אם אין מוצאין מי שיהיה בו כל המדות האלו יבחרו הטוב שבצבור בחכמה ובמעשים טובים: הגה ואם היה כאן עם הארץ זקן וקולו נעים והעם חפצים בו ובן י"ג שנה המבין מה שאומ' ואין קולו נעים הקטן הוא קודם [מרדכי ספ"ק דחולין] מי שעבר עבירה בשוגג כגון שהרג הנפש בשגגה וחזר בתשובה מותר להיות ש"ץ אבל אם עשה במזיד לא דמ"מ יצא עליו שם רע קוד' התשוב' [תשובת א"ז במס' ברכו']:

ו אין ממנין אלא מי שנתמלא זקנו מפני כבוד הצבור אבל באקראי משהביא שתי שערות יכול לירד לפני התיבה ובלבד שלא יתמנה מפי הצבור או מפי ש"צ הממנה אותו להקל מעליו להתפלל בעדו לעתים ידועים:

ז אם אין שם מי שיודע להיות ש"ץ כי אם בן י"ג ויום א' מוטב שיהא הוא ש"ץ משיבטלו מלשמוע קדוש' וקדיש:

ח מי שאינו בעל זקן כל שניכר בו שהגיע לכלל שנים שראוי להתמלאות זקנו נתמלא זקנו קרינן ביה הילכך בן כ' שנה אע"פ שאין לו זקן ממנין אותו: הגה וכן אם היה לו זקן אפי' מעט קרינן ביה נתמלא זקנו אם הוא מבן י"ח ולמעלה: [ב"י בשם מ"ס פי"ד ונ"י פ' הקורא עומד]:

ט סריס י"א שמותר למנותו אם הוא בן כ':

י יש ללמוד זכות על מקומות שנוהגים שהקטנים יורדין לפני התיבה להתפלל תפלת ערבית במוצאי שבתות: הגה ובמקומות שלא נהגו כן אין לקטן לעבור לפני התיבה אפי' בתפלת ערבית אפי' הגיע לכלל י"ג שנים ביום השבת אין להתפלל ערבית של שבת דהרי עדיין אין לו י"ג שנה [מהרי"ל]:

יא ש"ץ שמאריך בתפלה כדי שישמעו קולו ערב אם הוא מחמת ששמח בלבו על שנותן הודאה להש"י בנעימה תבא עליו ברכה והוא שיתפלל בכובד ראש ועומד באימה ויראה אבל אם מכוין להשמיע קולו ושמח בקולו ה"ז מגונה ומ"מ כל שמאריך בתפלתו לא טוב עושה מפני טורח הצבור:

יב אין ממנין מי שקור' לאלפי"ן עייני"ן ולעייני"ן אלפי"ן:

יג פוחח [עבדי ישעיה ערום תרגם עבדי ישעיה פחח] והוא מי שבגדו קרוע וזרועותיו מגולים לא ירד לפני התיבה:

יד סומא יורד לפני התיבה ובלבד שלא יקרא בתורה משום דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה:

טו ש"צ קבוע יורד לפני התיבה מעצמו ולא ימתין שיאמרו לו:

טז מי שאינו ש"צ קבוע צריך לסרב מעט קודם שירד לפני התיבה ולא יותר מדאי אלא פעם ראשונ' מסרב וכשיאמרו לו פעם שנייה מכין עצמו כמי שרוצה לעמוד ובפעם שלישית יעמוד ואם האומר לו שירד הוא אדם גדול אינו מסרב לו כלל:

יז אם טעה ש"ץ וצריכין להעמיד אחר תחתיו אותו שמעמידין תחתיו לא יסרב:

יח האומר איני יורד לפני התיבה מפני שבגדי צבועין או מפני שברגלי סנדל לא ירד באותה תפלה כלל מפני שדרך האפיקורסין להקפיד בכך וחיישינן שמא אפיקורסות נזרקה בו: הגה [ואפי' אם נותן אמתלא לדבריו לא מהני] [ב"י בשם ר' יהונתן]:

יט יש מונעים גר מלהיו' ש"צ ונדחו דבריה' אפי' יחיד יכול לעכב ולומר איני רוצ' שפלוני יהיה חזן אם לא שכבר הסכים עליו מתחיל': הגה ודוקא שיהי' לאותו יחיד טעם הגון ע"פ טובי העיר אבל בלאו הכי אין היחיד יכול למחות בש"ץ [מהרי"ו סי' ס'] ואם הוא שונאו יכול למחות בו קודם שהסכים עליו [מהר"ם פדואה סי' ק"ד ומהרי"ק שורש מ"ד] ומי שהוא שונא לש"ץ לא יעלה לספר תור' כשקורא התוכחה: [אור זרוע]:

כ אם אחד רוצה לומר תפלה בשביל אביו ואחד רוצה לומר בשביל אחר מי שירצה הקהל שיאמר התפלה הוא יאמר:

כא אין למנות ש"צ ע"פ השר אע"פ שרוב הצבור חפצים בו:

כב שליח צבור בשכר עדיף טפי מבנדבה: הגה ואין לאדם להתפלל בלא רצון הקהל וכל מי שמתפלל בחזקה ודרך אלמות אין עונין אמן אחר ברכותיו [בנימין זאב סי' קס"ג ואגוד' פ' כיצד מברכין]:

כג שכר ש"ץ פורעים מקופת הקהל אע"פ שהש"ץ מוציא הדל כעשיר מ"מ אין יד העני משגת כעשיר: הגה ויש אומרים שגובין חצי לפי ממון וחצי לפי הנפשות וכן הוא מנהג הקהלות [מהר"ם פאדווה סי' מ"ד]:

כד צבור שצריכין לשכור רב וש"ץ ואין בידם כדי שכר שניהם אם הוא רב מובהק וגדול בתורה ובקי בהורא' הוא קודם ואם לאו ש"ץ קודם:

כה אין מסלקין חזן מאומנתו אא"כ נמצא בו פסול: הגה ואין מסלקין אותו משום רנון בעלמא כגון שיצא עליו שם שנתפס עם הנכרית או שמסר אדם אבל אם באו עליו עדים בזה וכיוצא בזה מעבירין אותו ושליח צבור שהוא שוחט ובודק לא יתפלל בבגדים הצואין ומסריחין ואם אינו רוצה להחליף בגדיו בשעת התפלה ולהתפלל מעבירין אותו. וש"צ המנבל פיו או שמרנן בשירי הנכרים מוחין בידו שלא לעשות כן ואם אינו שומע מעבירין אותו [כל בו דף קכ"ה ע"ד] וש"צ שהזקין ורוצה

למנות בנו לסייעו לפרקים אע"פ שאין קול בנו ערב כקולו אם ממלא מקומו בשאר דברים בנו קודם לכל אדם ואין הצבור יכולין למחות בידו: [תשובת רשב"א סי' ט']:

כו קהל שנהגו למנות אנשים על צרכי הצבור לזמן ובהגיע הזמן יצאו אלו ויכנסו אחרים תחתיהם בין לחזן בין לקופה של צדקה בין לשאר מנויים הצריכין לצבור בין שנוטלין עליהם שכר בין שאינם נוטלים אפי' לא קבעו להם זמן סתמן כפירושן מאחר שנהגו כך: הגה יש מי שכתב דשליח צבור יתפלל מתוך ספר המיוחד לצבור דודאי נכתב לשמו [מהרי"ל בשם רוקח]:

סימן נד

דינים השייכים לישתבח. ובו ג סעיפים:

א ישתבח אינה פותחת בברוך לפי שהיא סמוכה לברוך שאמר ששתיהן נתקנו על פסוקי דזמרה זו לפניהם וזו לאחריהם:

ב אין לענות אמן אחר מלך מהולל בתשבחות אלא אחר חי העולמים ששם היא סיום הברכה:

ג המספר בין ישתבח ליוצר עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה ויש מי שאומר שלצרכי ציבור או לפסוק צדקה למי שבא להתפרנס מן הצדקה מותר להפסיק: הגה ומזה נתפשט מה שנהגו בהרבה מקומות לברך חולה או לקבול בב"ה שיעשו לו דין בין ישתבח ליוצר דכל זה מקרי לצורך מצוה ולאחר כך כשחוזרין להתפלל יאמר השליח צבור מקצת פסוקי דזמרה ויאמר קדיש עליהם כי לעולם אין אומרים קדיש בלא תהלה שלפניו ולכן מתחילין ערבית בלא קדיש [כל בו] וכן מי שלא היה לו ציצית או תפילין והביאו לו בין ישתבח לקדיש יכול להניחם ולברך עליהם אבל בין קדיש לברכו לא יפסיק בשום דבר [א"ז פרק תפלת והשחר] וכ"ש שלא יפסיק לאחר שאמר הש"צ ברכו קודם שמתחילין ברכת יוצר: [ב"י סוף סי' נ"ז בשם המנהיג וע"ל סוף סי' נ"ו]:

סימן נה

דיני קדיש. ובו כב סעיפים:

א אומרים קדיש וא"א אותו בפחות מי' זכרים בני חורין גדולים שהביאו ב' שערות וה"ה לקדושה וברכו שאין נאמרין בפחות מעשרה:

ב אם התחיל לומר קדיש או קדושה בעשר' ויצאו מקצתן גומרים אותו הקדיש או אותה הקדושה שהתחיל והוא שנשתיירו רובן: הגה ומ"מ עבירה הוא לצאת ועליה' נאמר ועוזבי ה' יכלו [ירושלמי] אבל אם נשארו י' מותר לצאת [מרדכי פ' בתרא דמגילה]:

ג אם התחיל באבות ויצאו מקצתן גומר אפילו קדושה: הגה ואם יצאו מקצתן לאחר שהתחילו להתפלל יוצר לא יתחיל הש"צ להתפלל התפלה בקול רם דכבר נשלם תפלת יוצר ואם יצאו לאחר שהתחיל בקול רם וקדושה יכולים להשלים כל סדר קדושה ולומר הקדיש שלם שלאחריה דשייך לתפלה שהרי אומר תתקבל צלותהון וכו' אבל אין קורין בתורה דזהו ענין אחר ותפלת ערבית וקדיש שלאחריו לא שייך לק"ש וברכותיה [ר"ן פרק הקורא את המגילה שבולי הלקט ות"ה סי' ט"ו]:

ד יש מתירין לומר דבר שבקדושה בתשעה וצירוף קטן שהוא יותר מבן שש ויודע למי מתפללין ולא נראין דבריהם לגדולי הפוסקי' וה"ה דעבד ואשה אין מצטרפין: הגה ואפילו על ידי חומש שבידו אין לצרפו מיהו יש נוהגין להקל בשעת הדחק. [הרא"ש ומרדכי והגהות מיימוני פ"ט מהלכות תפלה]:

ה אם לא הביא שתי שערות אפילו הוא גדול בשנים דינו כקטן עד שיצאו רוב שנותיו שאז יתברר שהוא סריס אם נראו לו סימני סריס קודם לכן דינו כגדול: הגה ומיהו אין מדקדקין בשערות אלא כל שהגיע לכלל שנותיו מחזקינן אותו כגדול ואומרים לענין זה מסתמא הביא שתי שערות [מהרי"ק שורש מ"ט]:

ו ואם התחיל אחד מעשרה להתפלל לבדו ואינו יכול לענות עמה' או שהוא ישן אפ"ה מצטרף עמה':

ז כשאחד מתפלל לבדו נכון שהאחרים ימתינו מלומר קדיש עד שיגמור כדי שיזכה גם הוא:

ח חרש המדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר הן כפקחין ומצטרפים אבל מי שאינו שומע ואינו מדבר הרי הוא כשוטה וקטן:

ט לעולם הוא קטן עד שיביא ב' שערות אחר שיהיה בן י"ג ויום אחד ושנת העיבור בת י"ג חדש:

י אם נער אחד נולד בכ"ט לאדר ראשון משנה מעוברת ונער אחר נולד באדר שני באחד בו ושנת י"ג אינה מעוברת אותו שנולד בכ"ט לאדר הראשון צריך להמתין עד כ"ט לאדר בשנת י"ג להיות בן י"ג שנה ואותו שנולד אחריו באחד באדר השני יהיה בן י"ג שנה כיון שהגיע אחד באדר של שנת י"ג: הגה ומי שנולד באדר ונעש' בר מצוה בשנת העיבור אינו נעשה בר מצוה עד אדר השני [תשו' מהר"י מינץ סי' ט']:

יא עבריין שעבר על גזירת הצבור או שעבר עבירה אם לא נידוהו נמנה למנין עשרה:

יב מנודה אין מצרפין אותו לכל דבר שצריך י' אבל מותר להתפלל בב"ה שהוא שם אלא אם כן פירשו להחמיר עליו בכך:

יג צריך שיהיו כל העשרה במקום אחד וש"ץ עמהם והעומד בתוך הפתח מן האגף ולחוץ דהיינו כשסוגר הדלת במקום [שפה] פנימית של עובי הדלת ולחוץ כלחוץ:

יד מי שעומד אחורי בית הכנסת וביניהם חלון אפי' גבוה כמה קומות אפילו אינו רוחב ארבע ומראה להם פניו משם מצטרף עמהם לעשרה: הגה גגין ועליות אינן בכלל בית והעומד עליהם אינו מצטרף [ר"י נ"ג ח"ז]:

טו אם מקצתן בפנים ומקצתן בחוץ וש"ץ תוך הפתח הוא מצרפן:

טז חצר קטנה שנפרצה במילואה לגדולה דהיינו שנפרצ' קטנה במקום חיבורה לגדולה ונפל כל אותו כותל שהיה מפסיק ביניהם ובגדולה נשארו משארית כותל זה שנפל פסים [פי' מעט כותל ישר ושוה] מכאן ומכאן הגדולה כמופלגת מן הקטנה ואין הקטנה מופלגת מן הגדולה אלא הרי היא כקרן זוית שלה לפיכך אם תשעה בגדולה ואחד בקטנה מצטרפין שהקטנ' נגררת אחר הגדולה והרי היא כאלו היא בתוך הגדולה כיון שהרוב בגדולה אבל אם היו תשעה בקטנה ואחד בגדולה או חמשה בזו וחמשה בזו אין מצטרפין:

יז היה ש"ץ בקטנה וצבור בגדולה מוציאן ידי חובתן שהוא נגרר אחריהם אבל אם היה ש"ץ בגדולה וצבור בקטנה אינו מוציאן ידי חובתן שאין הרוב נגרר אחר היחיד:

יח אם קצת העשר' בב"ה וקצתם בעזרה אינם מצטרפין:

יט ש"ץ בתיבה וט' בב"ה מצטרפין אע"פ שהיא גבוה י' ורחבה ד' ויש לה מחיצות גבוהות י' מפני שהיא בטלה לגבי ב"ה ויש מי שכת' דה"מ כשאין המחיצו' מגיעות לתקרת הגג:

כ היו עשרה במקום אחד ואומרים קדיש וקדושה אפי' מי שאינו עמהם יכול לענות וי"א שצריך שלא יהא מפסיק טינוף או עכו"ם:

כא עיר שאין בה אלא עשרה ואחד מהם רוצה לצאת בימים הנוראים כופין אותו לישאר או להשכיר אחר במקומו ואם הם י"א ורוצים לצאת שנים ישכירו שניהם אחד בשותפות במקומן ושניהם יפרעו בשוה ואם אחד עני ואחד עשיר פורעין חציו לפי ממון וחציו לפי נפשות ושכר החזן על היוצאים כעל הנשארים. הגה [ואין חילוק בין אם רוצה לילך זמן ארוך קודם י"ט או לא כל שלא יחזור ביום טוב מהרי"ל סימן תכ"ז]:

כב אין כופין להשכיר להשלים מנין כי אם בימים הנוראים וכגון שאין חסרים כי אם אחד או שנים אא"כ מנהג קבוע ומפורסם בעיר לכוף להשכיר אפי' בחסרון ג' או ד' אם יש מנין מיושבי העיר כופין לשכור חזן: הגה וכן במקום שאין מנין תמיד בב"ה כופין זה את זה בקנסות שיבואו תמיד מנין לב"ה שלא יתבטל התמיד [תשובת ריב"ש סי' תקי"ח] וע"ל ריש סי' ק"ן אם כופין זה את זה לבנות בהכ"נ:

סימן נו

דין עניית הקדיש על ידי הקהל. ובו ה סעיפים:

א יש לכוין בעניית הקדיש: הגה ולא יפסיק בין יהא שמיה רבא למברך [הגהות אשר"י בשם א"ז כתב דלפי' ראשון לא יפסיק בין שמיה לרבא ולפירוש ר"י אין להפסיק בין רבא למברך] ולענות אותו בקול רם ולהשתדל לרוץ כדי לשמוע קדיש: הגה ויש לעמוד כשעונין קדיש וכל דבר שבקדושה ומי שבא לב"ה ושומע הקהל עונין קדיש עונ' עמהם אע"פ שלא שמע ש"צ שאמר יתגדל וכו' [הגהות חדשים במרדכי דברכות] וגם הש"צ צריך לומר יהא שמיה רבא וכשמתחיל יתגדל י"ל ועתה יגדל נא כח וגו' זכור רחמיך וגו':

ב כששליח צבור אומר יתברך כל העם עונין אמן וכן כשאומר בריך הוא וכן כשאומר ואמרו אמן: ולא נהגו לומר אמן אחר יתברך ולא אחר בריך הוא ולא יפסיק בין בריך הוא לעילא מכל ברכתא וכו':

ג העונים עד לעלמי עלמיא בלבד טועים הם כי אסור להפריד בין עלמיא ליתברך:

ד כשאומר החזן יתגדל כורע וכן ביהא שמיה רבא וכן ביתברך וכן בבריך הוא וכן באמן:

ה לאחר שסיים הקדיש פוסע ג' פסיעות ואח"כ אומר עושה שלום וכו':

סימן נז

דין ברכו וענייתו. ובו ב סעיפים:

א אומר שליח צבור ברכו את ה' המבורך ועונין אחריו ברוך ה' המבורך לעולם ועד וחוזר ש"צ ואומר ברוך ה' המבורך לעולם ועד: נהגו שהש"צ מאריך בברכו והקהל אומרים יתברך וישתבח וכו' בעוד שהוא מאריך בברכו (טור):

ב מקום שנהגו לצעוק על חבריהם בין קדיש וברכו ליוצר אור או לדבר בצרכי רבים טועים הם (וע"ל ס"ס נ"ד):

סימן נח

הלכות קריאת שמע וברכותיה. ובו ז סעיפים:

א זמן קריאת שמע של שחרית משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד' אמות ויכירנו ונמשך זמנה עד סוף ג' שעות שהוא רביע היום ומצוה מן המובחר לקרותה כוותיקים (פי' תלמידים. ורש"י פי' אנשים ענוים ומחבבים המצות) שהיו מכוונים לקרותה מעט קודם הנץ החמה (פי' יציאת החמה כמו הנצו הרמונים) כדי שיסיים ק"ש וברכותיה עם הנץ החמה ויסמוך לה התפלה מיד בהנץ החמה ומי שיוכל לכוין לעשות כן שכרו מרובה מאד: הגה שיעור הנץ החמה הוא כמו שיעור שעה אחת קודם שיעלה כל גוף השמש על הארץ (מיימוני פ"א):

ב אם לא קרא אותה קודם הנץ החמה יש לו להקדים לקרותה במהרה כל מה שיוכל:

ג מי שהוא אנוס כגון שהי' משכים לצאת לדרך במקום גדודי חיה ולסטים שלא יוכל לעמוד ולא לכוין אפי' פרשה ראשונה ואפילו עד (על) לבבך או שבני השיירא (קאראוואני בלע"ז) הולכים מהרה ולא ימתינו לו כלל יכול לקרותה עם ברכותיה משעלה עמוד השחר דכיון שעלה עמוד השחר שפיר קרינן ביה ובקומך וגם שפיר מקרי יוצר אור אבל אם אינו במקום גדודי חיה ולסטים וגם אין בני השיירא נחפזים כ"כ אפי' יוצא לדרך אחר שעלה' עמוד השחר אינו קורא עד שיגיע זמנה:

ד אם קראה משעלה עמוד השחר אע"פ שלא היה אנוס יצא בדיעבד: ואם קראה בלא ברכות יחזור לקרותה בזמנה עם הברכות ועי' לקמן סי' ס' (ב"י סי' מ"ו):

ה אם נאנס ולא קרא ק"ש ערבית עד שעלה עמוד השחר כיון שעדיין לא הנץ החמה קורא ק"ש ויוצא בה ידי חובת קריאת שמע ערבית ואם היה אנוס באותה שעה לצאת לדרך מקום גדודי חיה ולסטים לא יקרא אז ק"ש פעם שנית לצאת בה ידי חובת ק"ש של יום שמאחר שעשה לאותה שעה לילה אי אפשר לחזור ולעשותה יום:

ו אע"פ שזמנה נמשך עד סוף השעה הג' אם עברה שעה ג' ולא קראה קורא אותה בברכותיה כל שעה ד' שהוא שליש היום ואין לו שכר כקורא בזמנה ואם עברה שעה ד' ולא קראה קוראה בלא ברכותיה כל היום:

ז אם לא קראה ביום י"א שיש לה תשלומין בערבית וכן אם לא קרא ק"ש בערבית יש לה תשלומין ביום ויש חולקים:

סימן נט

דין ברכה ראשונה ביוצר. ובו ה סעיפים:

א ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך תיקנו להזכיר מדת לילה ביום להוציא מלב האפיקורסים שאומרי' שמי שברא אור לא ברא חושך:

ב אם טעה ואמר אשר בדברו מעריב ערבים ונזכר מיד ואמר יוצר אור וגם סיים יוצר המאורות יצא אבל אם אמר בדברו מעריב ערבים ולא אמר יוצר אור או לא סיים יוצר המאורות לא יצא ואם אמר יוצר אור ובורא חושך אשר בדברו מעריב ערבים וגם סיים מעריב ערבים לא יצא: הגה וה"ה אם לא אמר תחלה רק יוצר אור אם סיים מעריב ערבים לא יצא (דברי עצמו לפרש כן הטור והרא"ש) אבל אם סיים יוצר המאורות כיון שפתח יוצר אור יצא אף על פי שהפסיק במעריב ערבים:

ג י"א שהקדושה שביוצר יחיד אומרה לפי שאינה אלא סיפור דברים וי"א שיחיד מדלגה ואינה נאמרת אלא בצבור ויש לחוש לדבריהם וליזהר שיחיד יאמרנה בניגון וטעמים

כקורא בתורה: הגה וכבר פשט המנהג כסברא הראשונה ויחיד אומר אותה וכשעונין קדושה זאת אומרים אותה בקול רם (הגהות מיי' בנוסח התפלות):

ד ברכת יוצר וערבית אומר עם הש"ץ בנחת: הגה וימהר לסיים קודם שסיים הש"ץ ויענה אמן אחר ש"ץ (הגהות מיימוני פ"א מהלכות ברכות ורוקח סימן רי"ח) ומיהו אם לא אמרה רק שמעה מש"ץ יצא דברכות אלו הש"ץ מוציא היחיד אע"פ שהוא בקי מיהו אין הש"ץ מוציא היחיד בפחות מי' (הר"י פ' מי שמתו) ולא יענה אמן אחר סיום הבוחר בעמו ישראל באהבה משום דהוי הפסק (ועיין לקמן סי' ס"א):

ה אם טעה בברכת יוצר בענין שצריך לעמוד אחר תחתיו אם טעה מקדושה ואילך אין השני צריך להתחיל אלא ממקום שפסק: הגה דהיינו שמתחיל מקדושה ואילך ואם טעה קודם קדושה צריך להתחיל בראש (הר"י והרא"ש פ' אין עומדין והגהות מיי' פ"י מהלכות תפלה וטור):

סימן ס

דין ברכות לקריאת שמע ואם צריכים כוונה. ובו ה סעיפים:

א ברכה שנייה אהבת עולם: הגה וי"א אהבה רבה (וכן נוהגין בכל אשכנז) ואינה פותחת בברוך מפני שהיא סמוכה לברכת יוצר אור ואם היא פוטרת ברכת התורה ע"ל סימן מ"ז:

ב קרא ק"ש בלא ברכה יצא י"ח ק"ש וחוזר וקורא הברכות בלא ק"ש ונ"ל שטוב לחזור ולקרות ק"ש עם הברכות:

ג סדר הברכות אינו מעכב שאם הקדים שנייה לראשונה יצא ידי חובת ברכות:

ד י"א שאין מצות צריכות כוונה וי"א שצריכות כוונה לצאת בעשיית אותה מצוה וכן הלכה:

ה הקורא את שמע ולא כיון לבו בפסוק ראשון שהוא שמע ישראל לא יצא ידי חובתו והשאר אם לא כיון לבו אפילו היה קורא בתורה או מגיה הפרשיות האלו בעונת ק"ש יצא והוא שכיון לבו בפסוק ראשון:

סימן סא

דין כמה צריך לדקדק ולכוין בק"ש. ובו כו סעיפים:

א יקרא ק"ש בכוונה באימה וביראה ברתת וזיע:

ב אשר אנכי מצוך היום היינו לומר בכל יום יהיו בעיניך כחדשים ולא כמי שכבר שמע אותו הרבה פעמים שאינו חביב אצלו:

ג בקריאת שמע יש רמ"ה תיבות וכדי להשלים רמ"ח כנגד איבריו של אדם מסיים ש"ץ ה' אלהיכם אמת וחוזר ואומר בקול רם ה' אלהיכם אמת: הגה ובזה כל אדם יוצא הואיל

ושומעין מפיו של הש"ץ ג' תיבות אלו (ב"י בשם א"ח) ואם היחיד רוצה ג"כ לאמרם עם השליח צבור אין איסור בדבר (דברי עצמו) ואם הוא קורא ביחיד יכוין בט"ו ויו"ן שבאמת ויציב שעולים צ' והם כנגד ג' שמות ההוי"ה שכל שם עולה כ"ו וד' אותיותיו הם ל': הגה ויש עוד טעם אחר בדבר דט"ו ויו"ן עולין צ' והקריאה נחשבת א' הרי צ"א כמנין השם בקריאתו ובכתיבתו והוי כאלו אמר ד' אדנ"י אמת (מהרי"ק שורש מ"ב ואגור) ויש שכתבו דכל הקורא ק"ש ביחיד יאמר אל מלך נאמן שמע וגו' כי ג' תיבות אלו משלימים המנין של רמ"ח והוא במקום אמן שיש לענות אחר ברוך הבוחר בעמו ישראל באהבה וכן נוהגין ונראה לי מ"מ כשקורא עם הצבור לא יאמר אל מלך נאמן רק יאמר אמן אחר הש"ץ כשמסיים הברכה וכן נוהגין ונכון הוא:

ד נוהגין לקרות פסוק ראשון בקול רם כדי לעורר הכוונה:

ה נוהגין ליתן ידיהם על פניהם בקריאת פסוק ראשון כדי שלא יסתכל בדבר אחר שמונעו מלכוון:

ו צריך להאריך בחי"ת של אחד כדי שימליך הקב"ה בשמים ובארץ שלזה רומז החטוטרות שבאמצע הגג החי"ת ויאריך בדל"ת של אחד שיעור שיחשוב שהקב"ה יחיד בעולמו ומושל בד' רוחות העולם ולא יאריך יותר מכשיעור זה ויש נוהגים להטות הראש כפי המחשבה מעלה ומטה ולד' רוחות:

ז ידגיש בדלי"ת שלא תהא כרי"ש:

ח לא יחטוף בחי"ת ולא יאריך באל"ף:

ט אסור לומר שמע ב' פעמים בין שכופל התיבות שאומר שמע שמע בין שכופל הפ' ראשון:

י כשקורא קריאת שמע על מטתו מותר לקרות כל הפרשה ולחזור ולקרותה ויש מי שאומר שגם בזה יש ליזהר מלומר פסוק ראשון: הגה (ב' פעמים):

יא האומרים באשמורת בסליחות ובי"כ בתפלת נעילה ב' פעמים פסוק שמע ישראל יש ללמדם שלא יאמרו:

יב ד' הוא האלהים שאומרים אותו ביום כפור בתפלת נעילה ז' פעמים מנהג כשר הוא: הגה י"א שיש ליזהר שלא לענות על שום ברכה ב' פעמים אמן (ב"י בשם אוהל מועד):

יג אחר פסוק ראשון צריך לומר בשכמל"ו בחשאי:

יד צריך להפסיק מעט בין לעולם ועד לואהבת כדי להפסיק בין קבלת מלכות שמים לשאר מצות: הגה ויש להפסיק בפסוק ראשון בין ישראל לה' ובין אלהינו לה' השני כדי שיהא נשמע שמע ישראל כי ה' שהוא אלהינו הוא ה' אחד (רוקח) ויש להפסיק מעט בין אחד לברוך כי עיקר קיבול מלכות שמים הוא פסוק ראשון (אבודרהם):

טו צריך להפסיק בין היום לעל לבבך ובין היום לאהבה שלא יהא נראה היום ולא למחר:

טז צריך להפסיק בין נשבע לה' כדי להטעים יפה העי"ן שלא תהא נראית כה"א:

יז צריך להתיז זיי"ן של תזכרו דלא לשתמע תשקרו או תשכרו והוי כעבדים המשמשים על מנת לקבל פרס וכן צריך להתיז זיי"ן של וזכרתם:

יח ידגיש יו"ד של שמע ישראל שלא תבלע ושלא תראה אל"ף וכן יו"ד דוהיו דלא לשתמע והאו:

יט צריך ליתן רוח בין וחרה לאף דלא לשתמע וחרף:

כ צריך ליתן ריוח בין תיבה שתחילתו כסוף תיבה שלפניה כגון בכל לבבך על לבבכם בכל לבבכם עשב בשדך ואבדתם מהרה הכנף פתיל אתכם מארץ:

כא צריך בכל אל"ף שאחר מ"ם להפסיק ביניהם כגון ולמדתם אותם וקשרתם אותם ושמתם את וראיתם אותו (וזכרתם את ועשיתם את) שלא יהא נראה כקורא מותם מת:

כב אף בפסוקי דזמרה ובתפלה צריך לדקדק בכך: הגה וה"ה הקורא בתורה ובנביאים ובכתובים יש לזהר [ב"י בשם הרד"ק]:

כג צריך לדקדק שלא ירפה החזק ולא יחזק הרפה ולא יניח הנד ולא יניד הנח:

כד צריך לקרות ק"ש בטעמים כמו שהם בתורה: הגה אבל לא נהגו כן במדינות אלו ומכל מקום המדקדקים מחמירים בכך:

כה כשיאמר וקשרתם לאות על ידיך ימשמש בתפלין של יד וכשיאמר והיו לטוטפות בין עיניך ימשמש בשל ראש וכשיאמר וראיתם אותו ימשמש בשני ציציות שלפניו (וע"ל סימן כ"ד סעיף ה'):

כו יש נוהגים לקרות קריאת שמע בקול רם ויש נוהגים לקרותו בלחש: הגה ומ"מ יאמרו פסוקי ראשון בקול רם וכן נוהגין [כל בו]:

סימן סב

מי שלא דקדק בקריאת שמע או לא השמיע לאזנו. ובו ה סעיפים:

א אף על פי שמצוה לדקדק באותיותיה קראה ולא דקדק בהן יצא:

ב יכול לקרותה בכל לשון ויזהר מדברי שיבוש שבאותו לשון וידקדק בו כמו בלשון הקודש:

ג צריך להשמיע לאזנו מה שמוציא בפיו ואם לא השמיע לאזנו יצא ובלבד שיוציא בשפתיו:

ד אם מחמת חולי או אונס אחר קרא קריאת שמע בלבו יצא: הגה ואף לכתחלה יעשה כן אם הוא במקום שאינו נקי לגמרי ואינו יכול לנקותו משום אונס יהרהר בלבו ובלבד שלא יהא המקום מטונף לגמרי דאסור להרהר בד"ת במקום הטנופת [ב"י סי' פ"ה]:

ה צריך ש"ץ להשמיע קולו בשמע ישראל כדי שישמעו הקהל וימליכו שם שמים ביחד:

סימן סג

לישב בשעת ק"ש ושלא ישן. ובו ט סעיפים:

א קורא אותה מהלך או עומד או שוכב או רוכב על גבי בהמה או יושב אבל לא פרקדן דהיינו שפניו טוחות בקרקע או מושלך על גבו ופניו למעל' אבל קורא והוא שוכב על צדו: הגה מאחר שכבר שוכב ואיכא טרחא לעמוד [הר"י פ' מי שמתו]: ואם היה בעל בשר הרב' ואינו יכול להתהפך על צדו או שהי' חולה נוטה מעט לצדו וקורא:

ב מי שרוצ' להחמיר לעמוד כשהוא יושב ולקרותה מעומד נקרא עבריין:

ג היה מהלך בדרך וצריך לקרות ק"ש צריך לעמוד בפסוק ראשון:

ד עיקר הכוונה הוא בפסוק ראשון הלכך אם קרא ולא כיון לבו בפסוק ראשון לא יצא ידי חובתו וחוזר וקורא ואפילו למ"ד מצות אינן צריכות כוונה מודה הכא:

ה אם היה ישן מצערים אותו ומעירים אותו עד שיקרא פסוק ראשון והוא ער ממש מכאן ואילך אין מצערים אותו כדי שיקרא והוא ער ממש שאף על פי שהוא קורא מתנמנם יצא: הגה ודין שתוי ושכור ע' לקמן סי' צ"ט סעיף א':

ו הקורא קריאת שמע לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו ולא יראה באצבעותיו בפרשה ראשונ' שהוא עיקר קבלת עול מלכות שמים מפני שנראה כקורא עראי וכתיב ודברת בם ודרשינן עשה אותם קבע:

ז היה עוסק במלאכה ורוצה לקרות קריאת שמע יתבטל ממלאכתו עד שיקרא פרשה ראשונה כדי שלא יהא כקורא עראי:

ח האומנין וכן בעל הבית שהיו עושים מלאכה בראש האילן או בראש שורות הבנין קורין ק"ש במקומם ואינם צריכים לירד:

ט הכתף אע"פ שמשאו על כתפיו קורא ק"ש אבל לא יתחיל בשעה שטוען ולא בשעה שפורק מפני שאין לבו מיושב:

סימן סד

דין הטועה בק"ש. ובו ד סעיפים:

א קראה למפרע לא יצא בד"א בסדר הפסוקי' אבל אם הקדים פרשה לחברתה אע"פ שאינו רשאי יצא לפי שאינה סמוכה לה בתורה:

ב קרא פרשה וטעה בה אם יודע היכן טעה כגון שקרא כולה אלא שדלג פסוק א' באמצע חוזר לראש אותו הפסוק וגומ' הפרשה ואם אינו יודע היכן טעה חוזר לראש הפרשה:

ג טעה בין פרשה לפרשה שהוא יודע שסיים פרשה ואינו יודע אם ראשונה אם שנייה חוזר לפרשה ראשונ' ויתחיל והיה אם שמוע:

ד היה עומד בוכתבתם ואינו יודע אם בוכתבתם שבפרשה ראשונה אם בוכתבתם שבפרשה שניה חוז' לוכתבתם שבראשונה וה"מ שלא התחיל למען ירבו ימיכם אבל אם התחיל למען ירבו ימיכם א"צ לחזור דסירכיה נקט ואתא:

סימן סה

הנכנס לב"ה ומצא ציבור קוראין ק"ש או שהפסיק בשעת הקריאה. ובו ג סעיפים:

א קראה סירוגין דהיינו שהתחיל לקרות והפסיק בין בשתיקה בין בדבור וחזר וגמרה אפי' שהה כדי לגמור את כולה יצא אפי' היה ההפסק מחמת אונס: הגה וי"א דאם הי' אנוס והפסיק כדי לגמור את כולה חוזר לראש [תוס' והרא"ש פרק מ"ש והטור] והכי נהוג ומשערין ענין השהייה לפי הקורא ולא לפי רוב בני אדם [רשב"א ס"פ היה קורא] וכן הוא לקמן סימן ק"ד:

ב קרא ק"ש ונכנס לב"ה ומצא צבור שקורין ק"ש צריך לקרות עמהם פסוק ראשון שלא יראה כאלו אינו רוצה לקבל עול מלכות שמים עם חביריו וה"ה אם הוא בב"ה ואומר דברי תחנונים או פסוקים במקום שרשאי לפסוק אבל אם הוא עסוק במקום שאינו רשאי לפסוק כגון מברוך שאמר ואילך לא יפסיק אלא יאמר התיבות שהוא אומר בשעה שהצבור אומרים פסוק ראשון בניגון הצבור שיהא נראה כאלו קורא עמהם:

ג קרא ק"ש ונכנס לב"ה ומצא צבור שקוראין קריאת שמע טוב שיקרא עמהם כל ק"ש ויקבל שכר כקורא בתורה: הגה אבל אינו חייב רק בפסוק ראשון כמו שנתבאר [ב"י]:

סימן סו

באיזה מקום יכול להפסיק ובאיזה מקום לא יפסיק. ובו י סעיפים:

א בין הפרקים שואל בשלום אדם נכבד ומשיב שלום לכל אדם ובאמצע שואל בשלום מי שהוא ירא ממנו כגון אביו או רבו או מי שהוא גדול ממנו בחכמה וכ"ש מלך או אנס ומשיב שלום לאדם נכבד ואפי' באמצע הפסוק חוץ מפסוק שמע ישראל ובשכמל"ו שלא יפסיק בהם כלל אם לא מפני מי שירא שמא יהרגנו:

ב אם שכח להניח ציצית ותפילין יכול להפסיק בין הפרקי' להניחם ויברך עליהם: הגה וי"א שלא יברך עליהם עד אחר התפלה והכי נהוג לענין טלית (ב"י):

ג לקדיש ולקדושה ולברכו מפסיק אפילו באמצע הפסוק וכן למודים אבל לא יאמר אלא תיבת מודים בלבד: הגה וכן בברכו לא יאמר יתברך וישתבח וכו' וי"א דאמן שעונין אחר ברכת

האל הקדוש ואחר שומע תפלה יש לו דין קדושה ויוכל לענות אותם בק"ש וכן עיקר ולכל ה"מ פוסקים מכ"ש באומר תחנונים [תשובת הרשב"א]:

ד כהן שהיה קורא קריאת שמע וקראוהו לקרות בתור' יש מי שאומר שמפסיק ויש מי שאומ' שאינו מפסיק והלכה כדבריו:

ה ואלו הן בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשנייה בין שנייה לשמע בין שמע לוהיה אם שמוע בין והיה אם שמוע לויאמר אבל בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק שלא להפסיק בין ה' לאמת אלא יאמר אני ה' אלהיכם אמת ואז יפסיק כדין באמצע הפרק:

ו אם פסק מפני היראה או הכבוד אחר שאמר אמת או שסיים קודם החזן וסמך ה' אלהיכם עם אמת וממתין שיתחיל החזן ושיאמר עמו אינו צריך לחזור ולומ' פעם אחרת אמת:

ז אינו אומר אמן אחר גאל ישראל משום דהוי הפסק: הגה וי"א דעונין אמן וכן נוהגין לענות אחר הש"ץ אמן אבל אם התפלל לבד אין עונין אמן כדלקמן סימן רט"ו [טור]:

ח צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק לאחר שאמר גאל ישראל רק אם אירעו אונס שלא הניח תפילין ונזדמנו לו בין גאול' לתפלה מניח אז ולא יברך עליהם עד אחר שיתפלל אבל טלית לא יניח אז ואם עד שלא אמר גאל ישראל נזדמנו לו טלית ותפילין מניחן ולא יברך עליהם עד אחר תפלה: הגה וי"א שקודם גאל ישראל יברך על התפילין והכי נהוג [מרדכי ותו' והגהות מיימוני מה' ק"ש]:

ט אין לענות קדיש וקדושה בין גאולה לתפלה וכיצד עושין ממתין בשירה חדשה כדי לענות:

י כל מי שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובת המצוה כתקנה: הגה מי שהוא אנוס ודחוק ואין לו פנאי להתפלל מיד אחר קריאת שמע יקרא ק"ש עד אמת וימתין לומר שאר הברכה עד שיתפלל שאז יאמר ויציב ונכון כו' ויתפלל כדי שיסמוך גאולה לתפלה [ב"י בשם רוקח סימן שכ"א]:

סימן סז

דין ספק אם קרא קריאת שמע. ובו סעיף אחד:

ספק אם קרא ק"ש חוזר וקורא ומברך לפניה ולאחריה אבל אם יודע שקראה אלא שמסופק אם בירך לפניה ולאחריה אינו חוזר ומברך:

סימן סח

שלא להפסיק בפיוטין. ובו סעיף אחד:

יש מקומות שמפסיקים בברכת קריאת שמע לומ' פיוטי' ונכון למנוע מלאומרם משום דהוי הפסק: הגה וי"א דאין איסור בדבר [הר"י ס"פ אין עומדין והרשב"א והטור] וכן נוהגין בכל המקומות לאומרם והמקיל ואינו אומרם לא הפסיד ומ"מ לא יעסוק בשום דבר אפי' בד"ת אסור להפסיק ולעסוק כל זמן שהצבור אומר פיוטים כ"ש שאסור לדבר שום שיחה בטלה ומ"מ מי שלומד ע"י הרהור שרואה בספר ומהרהר לית ביה איסורא דהרהור לאו כדיבור דמי אלא שמתוך כך יבואו לדבר ויבואו לידי הפסק וע"כ אין לאדם לפרוש עצמו מהצבור במקום שנהגו לאמרם ויאמר אותו עמהם וע"ל סי' צ' סעיף י' [מהרי"ל וד"ע]:

סימן סט

דין פורס על שמע. ובו ב סעיפים:

א אם יש בני אדם שהתפללו כל אחד בפ"ע ביחיד ולא שמעו לא קדיש ולא קדושה עומד אחד מהם ואומר קדיש וברכו וברכה ראשונה יוצר אור ולא יותר וזה נקרא פורס על שמע לשון חתיכה פרוסה שאין אומרים אלא קצת ממנה: הגה ועכשיו לא נהגו לומר כל ברכת יוצר אור אלא אומרים קדיש וברכו והם עונים אחריו ברוך ה' וכו'. י"א שפורסין בק"ש של ערבית כמו בשחרית [כל בו וב"י בשם הר"ן] ולא נהגו כן משום דליכא קדיש קודם ברכו של ערבית. ולאחר שסיימו ברכ' יוצר אור אומר אבות וגבורות וקדושה ואתה קדוש וזה נקרא עובר לפני התיבה ואין עושין דברים אלו בפחות מי' משום דהוי דברים שבקדוש' וצריך לחזור אחר ששה שלא שמעו דהיינו רוב העשרה ואם אינם נמצאים אפילו בשביל אחד שלא שמע אומרים ואפי' מי ששמע יכול לפרוס על שמע ולעבור לפני התיבה בשביל אותו שלא שמע ומ"מ אם אותו שלא שמע בקי לפרוס על שמע ולעבור לפני התיבה מוטב שיפרוס ויעבו' לפני התיב' הוא משיפרוס ויעבור לפני התיבה אחר שכבר שמע: הגה ומי שעובר לפני התיבה ואמר ג' ברכות הראשונות ישלים כל התפלה ולא יפסיק אע"פ שכבר התפלל אבל האחרים יכולין להפסיק אח"כ וכ"ש שאם לא התפלל הפורס והעובר לפני התיבה תחלה שישלים תפלתו אע"פ שיצטרך לקרא אח"כ ק"ש ולא יסמוך גאולה לתפלה [ב"י בשם מהרי"א] ואסור להפסיק בדברים אלו בין גאולה לתפלה או בק"ש וברכותיה ולכן אסור לש"צ להפסיק בין ק"ש לתפלה או בק"ש וברכותיה כדי לפרוס על שמע לאותן הבאים לב"ה לאחר שהתפללו הקהל קדיש וברכו והתחיל בברכת יוצר אור אבל בברכת ערבית שהוא רשות יכול להפסיק להוציא אחרים י"ח ומ"מ איש אחר יכול לפרוס על שמע או להתפלל בי' כל התפילה אפי' באותו ב"ה שכבר התפללו להוציא אחרים י"ח רק שלא יעמוד החזן השני במקום שעמד הראשון דזהו נראה גנאי לראשונים דהוי כאלו לא יצאו בראשונה י"ח [תשובת מהר"י מינץ סי' ט"ו] ונ"ל דוקא שעדיין הראשונים בב"ה אלא שהשלימו סדרם אבל אם יצאו הראשונים יוכל לעמוד החזן אף במקום שעמד הראשון:

ב סומא אע"פ שלא ראה מאורות מימיו פורס על שמע ומברך יוצר המאורות שהוא נהנה במאורות שרואין אחרים שיורוהו הדרך אשר ילך בה:

סימן ע

מי הם הפטורים מק"ש. ובו ה סעיפים:

א נשים ועבדים פטורים מק"ש מפני שהוא מ"ע שהזמן גרמא ונכון הוא ללמדם שיקבלו עליהן עול מלכות שמים: הגה ויקראו לפחות פסוק ראשון [ב"י בשם אוהל מועד]:

ב קטנים פטורים לר"ת כשלא הגיעו לחינוך ולרש"י אפי' הגיעו לחינוך מפני שאינו מצוי אצלו בזמן קריאת שמע בערב וישן הוא בבוקר וראוי לנהוג כר"ת:

ג הכונס את הבתולה פטור מק"ש ג' ימים אם לא עשה מעשה מפני שהוא טרוד טרדת מצוה והני מילי בזמן הראשונים אבל עכשיו שגם שאר בני אדם אינם מכוונים כראוי גם הכונס את הבתולה קורא: הגה וע"ל סי' צ"ט אם שכור יקרא ק"ש:

ד היה עוסק בצרכי רבים והגיע זמן ק"ש לא יפסיק אלא יגמור עסקיה' ויקרא אם נשאר עת לקרות:

ה היה עוסק באכילה או שהיה במרחץ או שהי' עוסק בתספורת או שהיה מהפך בעורות או שהיו עוסקים בדין להרמב"ם גומר ואח"כ קורא ק"ש ואם היה מתיירא שמא יעבור זמן קריאה ופסק וקרא הרי זה משובח ולהראב"ד מפסיק וקורא אע"פ שיש שהות לקרות [וע"ל סי' רל"ה]:

סימן עא

אבל והעוסקים במת פטורים מק"ש. ובו ז סעיפים:

א מי שמת לו מת שהוא חייב להתאבל עליו אפי' אינו מוטל עליו לקברו פטור מקריאת שמע ומתפלה ואפי' אם רוצה להחמי' על עצמו ולקרות אינו רשאי ואם יש לו מי שישתדל בשבילו בצרכי קבורה ורצה להחמיר על עצמו ולקרות אין מוחין בידו [ועיין ביו"ד סי' שמ"א]:

ב בד"א בחול אבל בשבת חייב כל היום עד הערב אם מחשיך על התחום להתעסק בצרכי קבורה אבל אם אינו מחשיך על התחום חייב גם לעת ערב וי"ט שני דינו כחול [ועיין סי' תקמ"ח סעיף ה'] וי"ט ראשון אם רוצ' לקוברו בו ביום ע"י עכו"ם דינו כחול ואם אינו רוצה לקוברו בו ביום דינו כשבת:

ג המשמר את המת אפילו אינו מתו פטור:

ד היו שנים משמרים זה משמר וזה קורא ואח"כ משמר זה וקורא זה:

ה החופר קבר למת פטור:

ו היו ב' או יות' חופרים כל הצריכים לצרכי החפיר' בבת אחת פטורים ואם יש נוספים נשמטים וקורין וחוזרין אלו ומתעסקים והאחרים נשמטים וקורין (עיין ביו"ד סימן שס"ה):

ז אסו' לקרות ק"ש תוך ד' אמות של מת או בבית הקברות ואם קרא לא יצא:

סימן עב

דין נושאי המטה והמנחמים והמלוין. ובו ה סעיפים:

א נושאי המטה וחילופיהן וחילופי חילופיהן בין אותם שהם לפני המטה בין אותם שהם לאחריה מאחר שלמטה צורך בהם פטורים ושאר המלוין את המת שאין למטה צורך בהם חייבים:

ב אין מוציאין את המת סמוך לק"ש שאין שהות להוציאו ולקברו קודם שיגיע זמן ק"ש ואם התחילו להוציאו אין מפסיקין כדי לקרות:

ג העם העוסקים בהספד בזמן שהמת מוטל לפניהם נשמטים א' א' וקורין ומתפללין אין המת מוטל לפניהם הם קורין ומתפללין והאונן יושב ודומם:

ד קברו את המת וחזרו האבלים לקבל תנחומין וכל העם הולכין אחריהם ממקום הקבר למקום שעומדין שם האבלים לעשות שורה לקבל תנחומין אם יכולין העם להתחיל ולגמור אפי' פסוק אחד קודם שיגיעו לשורה יתחילו ואם לאו לא יתחילו: הגה אם יש שהות ביום לקרא אח"כ (ב"י בשם הרמב"ן):

ה העומדים בשורה לנחמו הפנימים שרואים פני האבל פטורים והחיצונים שאינם רואים פני האבל חייבים:

סימן עג

הישן עם אשתו ובניו איך יתנהג. ובו ד סעיפים:

א שנים שהיו ישנים בטלית אחד ובשר שניהם נוגעים זה בזה לא יקראו ק"ש אא"כ היתה טלית מפסקת ביניהם ממתניהם ולמטה:

ב אם היה ישן עם אשתו קורא בחזרת פנים לצד אחר ואפי' בלא הפסקת טלית משום דחשיבה כגופו ויש מי שאוסר ונכון לחוש לדבריו:

ג אם היה ישן עם בניו בעודם קטנים מותר לקרות בחזרת פנים בלא הפסקת טלית ואם הם גדולים צריך להפסקת טלית:

ד עד כמה הם חשובים קטנים התינוק עד שיהיו לו י"ב שנים והתינוקת עד שיהיו לה י"א שנים ואפילו הביאו ב' שערות מותר ובשנת י"ג לתינוק וי"ב לתינוקת אם הביאו ב'

שערות אסור בלא הפסק ואם לא הביאו ב' שערו' מותר ומשנת י"ג ואילך לתינוק וי"ב לתינוקת אפילו לא הביאו ב' שערות אסו':

סימן עד

שלא לברך כשאבריו רואין את הערוה. ובו ו סעיפים:

א היה ישן ערום בטליתו צריך לחוץ בטלית על לבו ואז יקרא משום דלבו רואה את הערוה אסו': הגה וה"ה אם לבו רואה ערות חבירו אסור (טור):

ב הרוחץ ערום במים צלולים ורוצה לשתות יכסה בבגד ממטה ללבו כדי שלא יהא לבו רואה את הערוה כשיברך ודוקא בבגד אבל בידים לא הוי כיסוי: הגה וה"ה אם מכסה ראשו בידיו לא מקרי כיסוי הראש וע"ל סי' צ"א (תרומת הדשן בשם א"ז) ואם היו המים עכורים שאין איבריו נראין בהם מותר לקרות והוא בתוכן והוא שלא יהא ריחן רע: ואם אין לבו בתוך המים רק למעלה מן המים אף בצלולים שרי (ד"ע):

ג אם האדם מחבק גופו בזרועותיו דיינין ליה כהפסקה:

ד יש מי שאומר שהנשים יכולות לברך ולהתפלל כשהן לבושות החלוק אע"פ שאינם מפסיקות למטה מהלב: הגה ואם הן ערומות צריך שתהא ערוה שלהן טוחות בקרקע או שיושבת על שאר דבר דאז אין לבן רואה ערוה שלהן מה שאין כן באיש (ב"י בשם א"ח) ועיין לקמן סימן ר"ו ס"ג:

ה שאר אבריו רואים את הערוה מות' אבל אם איזה מאיבריו נוגע בין בערותו בין בערות חבירו אסו' לקרות ק"ש או להתפלל ויריכותיו שהערוה שוכבת עליהן צריך להפסיקן בבגד או להרחיקן בענין שלא יגע הגיד בהם:

ו היתה טליתו חגורה על מתניו לכסותו ממתניו ולמטה אע"פ שממתניו ולמעלה הוא ערום מות' לקרות ק"ש אבל להתפלל אסו' עד שיכסה לבו:

סימן עה

להזהר מגלוי שער וקול אשה בשעת ק"ש וכן שלא לקרותה כנגד הערוה. ובו ו סעיפים:

א טפח מגולה באשה במקום שדרכה לכסותו אפי' היא אשתו אסו' לקרות ק"ש כנגדה: הגה וי"א דוקא באשתו אבל באשה אחרת אפי' פחות מטפח הוה ערוה (הגהות מיימוני פרק ג') ויראה מדברי הרא"ש דטפח באשה ערוה אפילו לאשה אחרת רק שבעצמה יכולה לקרות אע"פ שהיא ערומה כדלעיל סי' ע"ד:

ב שער של אשה שדרכה לכסות אסו' לקרות כנגדו: הגה (אפי' אשתו) אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש מות': הגה וה"ה השערות של נשים שרגילין לצאת מחוץ לצמתן (ב"י בשם הרשב"א) וכ"ש שער נכרית אפי' דרכה לכסות (הגהות אלפסי החדשים):

ג יש ליזהר משמיעת קול זמר אשה בשעת ק"ש הגה ואפי' באשתו אבל קול הרגיל בו אינו ערוה [ב"י בשם אוהל מועד והג"מ]:

ד אסור לקרות כנגד ערוה אפי' של עכו"ם וכן כנגד ערות קטן אסור: ויש מתירין נגד ערות קטן כל זמן שאינו ראוי לביאה [רבינו ירוחם והרא"ש פרק מי שמתו ומהר"א מפראג] וכן עיקר [עיין בי"ד סימן רס"ה]:

ה ערוה בעששית ורוא' אותה דרך דפנותיה אסור לקרו' כנגדה דכתיב ולא יראה בך ערות דבר והא מתחזיא:

ו היתה ערוה כנגדו והחזיר פניו ממנה או שעצם עיניו או שהוא בלילה או שהוא סומא מותר לקרות דברא"יה תלה רחמנא והא לא חזי לה:

סימן עו

להזהר מצואה בשעת ק"ש. ובו ח סעיפים:

א צואה בעששית מותר לקרות כנגדה אף ע"פ שרואה אותה דרך דפנותיה משום דבכסוי תלה רחמנא דכתיב וכסית את צאתך והא מתכסיא:

ב צואה בגומא מניח סנדלו עליה וקורא דחשיבה כמכוסה וכיון שאין ריח רע מגיע לו מותר והוא שלא יהא סנדלו נוגע בה:

ג העבירו צואה לפניו אסור לקרות כנגדה ופי חזיר כצואה עוברת דמי אפילו עולה מן הנהר אין הרחיצה מועלת לו דהוי כגרף של רעי:

ד היתה צואה על בשרו ומכוסה בבגדיו או שהכניס ידיו בבית הכסא דרך חור ואינו מריח ריח רע יש מתירים לקרות ויש אוסרין וי"א שלא התיר המתיר בצוא' על בשרו אלא במקום שהיא נכסת מאליה בלא מלבוש כגון אצילי ידיו ונכון לעשות כדברי המחמיר: הגה ושכבת זרע על בשרו דינו כצואה (מהרי"ל הל' י"כ):

ה צואה בפי טבעת אפי' היא מכוסה אסור לקרות לדברי הכל אפילו אינה נראית כשהוא עומד ונראית כשהוא יושב:

ו היה לפניו מעט צואה יכול לבטלה ברוק שירוק בה ויקרא כנגדה והוא שיהא הרוק עבה ואין הביטול מועיל אלא לפי שעה אבל אם לא יקרא מיד והרוק נימוח ונבלע בה לא בטלה:

ז ספק אם צואה בבית מותר לקרות דחזקת בית שאין בה צואה ספק אם צואה באשפ' אסור משום דחזקת אשפה שיש בה צואה אבל ספק מי רגלים אפילו באשפ' מותר משום דלא אסרה תור' לקרות כנגד מי רגלים אלא כנגד עמוד של קלוח ואחר שנפל לא מיתסר אלא מדרבנן ובספיקן לא גזרו:

ח קרא במקום שראוי להסתפק בצוא' ומצאה אחר כך צריך לחזור ולקרות אבל אם אין המקום ראוי להסתפק בו אין צריך לחזור ולקרות ומי רגלים אפי' מצאן במקום שראוי להסתפק א"צ לחזור ולקרות:

סימן עז

שלא לקרות כנגד מי רגלים. ובו ב סעיפים:

א אסור לקרות כנגד מי רגלים עד שיטיל לתוכן רביעית מים ואז מותר ולא שנא על גבי קרקע לא שנא בכלי ובלבד שלא יהא עביט המיוחד להם [ודין עביט ע"ל סימן פ"ז] לא שנא היו הם בכלי תחל' וניתן עליהם מים לא שנא המים בכלי תחל':

ב רביעית שאמרו למי רגלים של פעם א' ולשל שני פעמים שני רביעיות ולשל שלש שלשה: הגה וכן לעולם:

סימן עח

מי שנצטרך להטיל מים בשעת קריאה. ובו סעיף אחד:

היה קורא והתחילו מי רגליו שותתין על ברכיו פוסק עד שיכלו המים וחוזר לקרות אפילו אם נפלו על בגדיו ויש בהם טופח ע"מ להטפיח כיון שהם מכוסים בבגדו ואם נפלו מי רגלים בארץ מרחיק מהם ד' אמות: הגה או כשיעור שיתבאר לקמן סימן פ"ב או ממתין עד שיבלעו בקרקע [הר"י פ"ב דברכות] ואפי' שהה כדי לגמור את כולה א"צ לחזור אלא למקום שפסק: הגה וי"א דאם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש וכן עיקר וכמו שכתבתי לעיל סי' ס"ה ומשערין לפי הקורא:

סימן עט

מי שנזדמן לו צואה בשעת קריאה. ובו ט סעיפים:

א היתה צואת אדם מאחריו צריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח אפילו אם יש לו חולי שאינו מריח צריך להרחיק ד' אמות ממקום שיכלה הריח למי שמריח ומלפניו צריך להרחיק מלא עיניו אפילו בלילה [או שהוא סומא] [תשובת הרשב"א סי' קס"ח ב"י בשם הר"י] שאינו רואה אותה צריך להרחיק עד מקו' שאינו יכול לראו' ביום ואם הוא מצדו דינו כמלאחריו: הגה ש"ץ המתפלל וצואה בבה"כ או בבית שמתפלל שם אפי' הוא לאחריו בכל הבית צריך לשתוק עד שיוציאנה מאחר שמוציא רבים ידי חובתן ואי אפשר שלא יהא א' מן הקהל בתוך ד"א של הצואה [הגהות מרדכי החדשים פ' תפלת השחר] ועיין לקמן ס"ס צ' [ועיין לקמן סי' פ"ז בדין צואה בבית]:

ב היתה במקום גבוה עשרה טפחים או נמוך עשרה או שהיתה בבית אחד והוא בבית אחר אפילו הפתח פתוח ויושב בצדה ורואה אותה אם אין לה ריח יכול לקרות דכיון שהיא ברשות אחרת קרינן ביה שפיר והי' מחניך קדוש להרא"ש אבל להרשב"א דוקא כשאינו רואה אותה ואם יש לה ריח לא מהניא הפסקה ולא שינוי רשות וי"א דכי היכי דהפסקה מועל' לצואה עצמ' ה"נ מועיל' לריח רע שלה:

ג חצר קטנה שנפרצה במלוא' לגדול' והגדול' עודפת עליה מן הצדדים קטנה לא חשיבה כבית בפני עצמה כיון שנפרצה במלואה לגדולה אבל הגדולה כיון שכתליה עודפים על של קטנה מצד זה ומצד זה חשיבה כבית בפ"ע הלכך אם צואה בגדולה אסו' לקרות בקטנה עד שירחיק כשיעו' ואם צואה בקטנה מות' לקרות בגדולה בלא הרחקה אם אין מגיע לו ריח רע:

ד צואת כלב וחזי' אם נתן בהם עורות מרחיקים מהם כמו מצואת אדם ואם לאו דינם כדין צואת שאר בהמה חיה ועוף שאין צריך להרחיק מהם אם אין בהם ריח רע ואם יש בהם ריח רע דינם כמו צואת אדם:

ה צואת חמו' הרכה לאחר שבא מהדרך וצואת חתול ונמיה ונבילה מסרחת דינם כצואת אדם וההולך בדרך אע"פ שרואה צואת בהמה כנגדו אם אין הריח בא לו אינו חושש למיעוט לתלותה בשל חמור ובסמוך לעיר יש אומרים שיש לחוש לפי שרוב הבהמות המצויות שם הם חמורים: הגה במקום דשכיחי חמורי':

ו בירושלמי אוסר לקרות כנגד מי רגלי חמור הבא מן הדרך וכנגד צואת תרנגולים אדומה:

ז צואת תרנגולים ההולכים בבית דינם כצואת בהמה חיה ועוף אבל הלול שלהם יש בו סרחון ודינו כצואת אדם:

ח אסור לקרות כנגד אשפה שריחה רע:

ט יצא ממנו רוח מלמטה אסו' בדברי תורה עד שיכלה הריח ואם יצא מחבירו מות' בדברי תורה משום דאי אפשר שהתלמידים קצתם גורסים וקצתם ישנים ומפיחים בתוך השינה אבל לקרות קריאת שמע אסור עד שיכלה הריח:

סימן פ

מי שאינו יכול להשמר מהפיח. ובו סעיף אחד:

מי שברי לו שאינו יכול לעמוד על עצמו מלהפיח עד שיגמר ק"ש ותפלה מוטב שיעבור זמן קריאת שמע ותפלה ולא יתפלל ממה שיתפלל בלא גוף נקי ואם עבר זמן תפלה אנוס

הוא ומתפלל מנחה שתים ואם יראה לו שיכול לעמוד עצמו בשעת ק"ש יניח תפילין בין אהבה לק"ש הגה ומברך עליהם [טור]:

סימן פא

דין צואת קטן. ובו ב סעיפים:

א קטן שהגיע לכלל שאחר כיוצא בו יכול לאכול כזית דגן בכדי שיכול גדול לאכול אכילת פרס מרחיקין מצואתו או ממימי רגליו:

ב היה קורא וראה צואה כנגדו ילך כדי שיזרקנה מאחריו ארבע אמות ואם אי אפש' כגון שיש לפניו נהר או דבר אחר המעכב ילך כדי שיניחנ' לצדדין ד' אמות ואינו צריך לחזו' אלא למקום שפסק ולה"ר יונה אם היה במקום שהיה לו לתת אל לבו שיש שם צואה צריך לחזור לראש: [וע"ל סי' ע"ו סעיף ח']:

סימן פב

דין צואה יבישה. ובו ב סעיפים:

א צואה יבישה כ"כ שאם יזרקנה תתפרך הרי היא כעפר ומותר לקרות כנגדה והוא שלא יהא בה ריח רע: הגה וי"א דלא הוי כעפר רק אם נפרכת על ידי גלילה בלא זריקה וכן עיקר (רש"י והרא"ש פרק מי שמתו וטור):

ב מי רגלים שנבלעו בקרקע אם היו מרטיבין היד אסור לקרות כנגדה: הגה [וי"א דאינו אסור רק בטופח ע"מ להטפיח ויש לסמוך ע"ז]:

סימן פג

דיני בית הכסא בק"ש. ובו ה סעיפים:

א אסו' לקרות כנגד בית הכסא ישן אפי' פינו ממנו הצואה ויראה לי דהיינו כשאין לו מחיצות אבל אם יש לו מחיצות אף ע"פ שיש בו צואה קורא כנגדו בסמוך ואינו חושש אם אין מגיע לו ריח רע:

ב הזמינו לב"ה ועדיין לא נשתמש בו מותר לקרות כנגדו אבל לא בתוכו:

ג אמר בית זה יהא לבית הכסא ואמר על בית אחר וגם זה דינם שוה. ואם אמר על השני ובית זה ולא אמר וגם זה הרי השני ספק אם הזמינו לכך אם לאו לפיכך אין קורין בו לכתחלה ואם קרא בו יצא:

ד בית הכסא שהוא בחפירה ופיו ברחוק ד' אמות מן הגומא והוא עשוי במדרון בענין שהרעי מתגלגל ונופל מיד למרחוק וכן המי רגלי' יורדין מיד לגומא כסתום דמי ומות'

לקרות בו אם אין בו ריח רע וגם אין משתינין בו חוץ לגומא: הגה אבל אם משתינין בהם לפעמי' אסור להרהר בהם בד"ת כ"ש לקרות ק"ש [הגהות מיימוני]:

ה בני אדם שיש להם ספסל נקוב ונפנין עליו מותר לקרות ק"ש כנגדו כיון שאין הצואה על הנקב וגם אין הגרף תחת הנקב ועוד שהנקב מכוסה תמיד בדף: [וכל מי שקורא במקום שאין קוראין חוזר וקורא. מיימוני פ"ג]:

סימן פד

אם מותר לקרות במרחץ. ובו סעיף אחד:

מרחץ חדש שלא רחצו בו מות' לקרות בו ובישן בבית החיצון שכל העומדי' שם לבושים מותר ובאמצעי שקצת העומדים שם לבושים וקצת ערומים יש שם שאילת שלום אבל לא ק"ש ותפלה: הגה ומותר להרהר שם בדברי תורה [ר"ן פ"ק דשבת ופרק כל הצלמים] ובפנימי שכלם עומדים שם ערומים אפי' שאלת שלום אסור [ואסור לענות אמן בבית המרחץ] [ר"ן פ' כירה]:

סימן פה

באיזה מקומות אסור לקרות ק"ש. ובו ב סעיפים:

א לא ילך אדם במבואות המטונפות ויניח ידו על פיו ויקרא קריאת שמע ואפילו אם היה קורא ובא צריך להפסיק כשיגיע למבוי המטונף וכשיוצא משם אפי' שהה כדי לגמו' את כולה אינו צריך לחזו' אלא למקום שפסק הגה וי"א שחוזר לראש וכן עיקר [וע"ל סי' ס"ה]:

ב אפי' להרהר בד"ת אסור בבית הכסא ובבית המרחץ ובמקום הטנופת והוא המקום שיש בו צואה ומי רגלים: הגה ואפי' הלכות המרחץ אסור ללמוד במרחץ (ר"ן פ' כירה ונ"י בשם א"ח): דברים של חול מותר לאמרם שם בלשון הקודש וכן הכנויים כגון רחום נאמן וכיוצא בו מותר לאמרם שם אבל השמות שאינם נמחקין אסור להזכירם שם ואם נזדמן לו שם להפריש מדבר האסור מפריש ואפילו בלשון הקודש ובענייני קודש: הגה ובמקום שמותר להרהר בד"ת מותר לפסוק דין ובלבד שלא יאמר טעמו של דבר (ר"ן פ"ק דשבת ופרק כל הצלמים):

סימן פו

צריך להרחיק מן מים סרוחים. ובו סעיף אחד:

מים סרוחים או מי משרה ששורין בהן פשתן או קנבוס צריך להרחיק מהם כמו מן הצואה:

סימן פז

כמה צריך להרחיק בשעת ק"ש מן גרף של רעי. ובו ג סעיפים:

א גרף של רעי ועביט של מי רגלים של חרס או של עץ צריך להרחיק מהם כמו מצואה אפי' הטיל בהם מים אבל אם הן של מתכת או של זכוכית או של חרס מצופה מותר אם הם רחוצים יפה:

ב גרף ועביט של חרס או של עץ שכפאו על פיו יש מתירים ויש אוסרין והלכה כדברי האוסרים:

ג מותר לקרות ק"ש בבית שיש בו צואה ומי רגלים או גרף ועביט כיון שהרחיק מהם כשיעור שנתבא' בסי' ע"ט וכן אם כפה עליהם כלי אע"פ שהם עמו בבית הרי אלו כקבורים ומות' לקרות כנגדן:

סימן פח

בעל קרי מותר בק"ש. ובו סעיף אחד:

כל הטמאים קורין בתורה וקורין ק"ש ומתפללין חוץ מבעל קרי שהוציאו עזרא מכלל הטמאים ואסרו בין בד"ת בין בק"ש ובתפלה עד שיטבול כדי שלא יהיו ת"ח מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין ואח"כ בטלו אותה תקנה והעמידו הדבר על הדין שאף בעל קרי מותר בד"ת ובק"ש ובתפלה בלא טבילה ובלא רחיצה דתשעה קבין וכן פשט המנהג:

הגה יש שכתבו שאין לאשה נדה בימי ראייתה ליכנס לבית הכנסת או להתפלל או להזכיר השם או ליגע בספר (הגהות מיימוני פ"ד) וי"א שמותרת בכל וכן עיקר (רש"י הלכות נדה) אבל המנהג במדינות אלו כסברא הראשונה. ובימי ליבון נהגו היתר ואפילו במקום שנהגו להחמיר בימים נוראים וכה"ג שרבים מתאספים לילך לבהכ"נ מותרין לילך לב"ה כשאר נשים כי הוא להן עצבון גדול שהכל מתאספין והן יעמדו חוץ: (פסקי מהרי"א סי' קל"ב):

סימן פט

הלכות תפלה וזמנה. ובו ח סעיפים:

א זמן תפלת השחר מצותה שיתחיל עם הנץ החמה כדכתיב יראוך עם שמש ואם התפלל משעלה עמוד השחר והאיר פני המזרח יצא ונמשך זמנה עד סוף ד' שעות שהוא שליש היום ואם טעה או עבר והתפלל אחר ד' שעות עד חצות אע"פ שאין לו שכר כתפלה בזמנה שכר תפלה מיהא איכא: הגה ואחר חצות אסור להתפלל תפלת שחרית (ב"י בשם הרשב"א פרק תפלת השחר) וע"ל ריש סימן ק"ח:

ב כיון שהגיע זמן תפלה אסור לאדם להקדים לפתח חבירו ליתן לו שלום משום דשמו של הקב"ה שלום אבל מותר לומר לו צפרא דמרי טב ואפי' זה אינו מותר אלא כשהוצרך ללכת לראות איזה עסק אבל אם אינו הולך אלא להקביל פניו קודם תפלה אפי' זה הלשון אסור וכן אסור לכרוע לו כשמשכים לפתחו וי"א דכריעה אסורה אפי' בלא משכים לפתחו ואם התחיל לברך הברכות (אחר כך) אין לחוש כל כך ואם אינו משכים לפתחו אלא שפגע בו בדרך מותר ליתן לו שלום וי"א שאפי' במוצא חבירו בשוק לא יאמר לו אלא צפרא דמרי טב כדי שיתן לב שהוא אסור להתעכב בדברים אחרים כלל עד שיתפלל:

ג אסור לו להתעסק בצרכיו או ללילך לדרך עד שיתפלל תפלת י"ח (ויש מקילין לאחר שאמרו מקצת ברכות קודם שאמרו ברוך שאמר וטוב להחמיר בזה) (תרומת הדשן סי' י"ח) ולא לאכול ולא לשתות אבל מים מותר לשתות קודם תפלה בין בחול ובין בשבת ויום טוב וכן אוכלין ומשקין לרפואה מותר:

ד הצמא והרעב הרי הם בכלל החולים אם יש בו יכולת לכוין דעתו יתפלל ואם לאו אם רצה אל יתפלל עד שיאכל וישתה:

ה ואם התחיל לאכול קודם עלות השחר צריך להפסיק וי"א שאינו צריך להפסיק:

ו אפי' ללמוד אסו' משיגיע זמן תפלה והיינו מי שרגיל להתפלל בבית מדרשו ואינו רגיל ללילך לב"ה דאיכא למיחש דלמא מטריד בגירסיה ויעבור זמן ק"ש ותפלה אבל מי שרגיל ללילך לב"ה מות' ואם הוא מלמד לאחרים אפילו אם אינו רגיל ללילך לב"ה מות' כיון שהשעה עוברת דזכות הרבים דבר גדול הוא ואם לא ילמדו עכשיו יתבטלו ולא יוכלו ללמוד [וע"ל סי' ק"ו]:

ז מותר להסתפר וליכנס למרחץ סמוך לשחרית שלא גזרו אלא סמוך למנחה שהוא דבר המצוי:

ח בשעת הדחק כגון שצריך להשכים לדרך יכול להתפלל משעלה עמוד השחר וימתין מלקרות ק"ש עד שיגיע זמנה [אם אפשר לו לקרות ק"ש על הדרך דהיינו שיתכוין בפסוק ראשון וכמו שנתבאר לעיל סי' נ"ח] [ב"י בשם הרשב"א] ואף על פי שאינו סומך גאולה לתפלה הכי עדיף טפי שיתפלל בביתו מעומד ממה שיתפלל בזמנה והוא מהלך ויסמוך גאולה לתפלה:

סימן צ

מקום הראוי להתפלל. ולהתפלל עם הציבור ודין ההולך בדרך. ובו כז סעיפים:

א המתפלל לא יעמוד לא על גבי מטה ולא על גבי כסא ולא על גבי ספסל ואפי' אינן גבוהין ג' [ב"י בשם מהרי"א] ולא על גבי מקום גבוה אלא אם כן היה זקן או חולה או שהיה כוונתו להשמיע לציבור:

ב שיעור מקום גבוה שאמרו ג' טפחים היה גבוה ג' ויש בו ד' אמות על ד' אמות הרי הוא כעלייה ומותר להתפלל בו וכן אם היה מוקף מחיצות אע"פ שאין בו ד' על ד' מותר להתפלל בו שאין גבהו ניכר כיון שחלק רשות:

ג האומנין שעושין מלאכה לבעל הבית יכולין להתפלל בראש הזית ובראש התאנה ואין בזה משום לא יעמוד על גבי מקום גבוה ויתפלל דכיון שעלו לעשות מלאכתם הוי כמו שעלה לעלייה ובשאר אילנות צריכים לירד והטעם שנשתנה הזית משאר אילנות מפני שיש להם ענפים הרבה יותר משאר אילנות ויש טורח גדול בעלייתם ובירידתם ויתבטלו ממלאכתם ולפיכך אמרו שיתפלל שם אבל שאר אילנות דליכא ביטול ירדו ובעל הבית אפילו מראש הזית והתאנה צריך לירד להתפלל דהא אינו משועבד למלאכה שהוא ברשות עצמו ואם הקילו אצל פועלים מפני ביטול מלאכה לא הקילו אצל בעל הבית:

ד צריך לפתוח פתחים או חלונו' כנגד ירושלים כדי להתפלל כנגדן וטוב שיהיו בב"ה י"ב חלונות:

ה לא יתפלל במקום פרוץ כמו בשדה מפני שכשהוא במקום צניעות חלה עליו אימת מלך ולבו נשבר:

ו ולא בחורבה מפני חשד ומפני המפולת ומפני המזיקים:

ז ולא אחורי ב"ה אם אינו מחזיר פניו לב"ה ואחורי ב"ה הוא הצד שפתח פתוח בו והוא הפך הצד שפונים אליו הקהל כשמתפללים וי"מ בהפך וראוי לחוש לדברי שניהם וגם כשמתפלל בשאר צדדים חוץ לב"ה יש להחמי' שיחזי' פניו לב"ה וכל זה כשניכר שמחזיר אחוריו לב"ה אבל אם הוא מתפלל בבית הסמוך לב"ה ופניו כנגד א"י כראוי ואחוריו לכותל ביתו שהוא כותל ב"ה מותר שאינו ניכר שמחזיר פניו מב"ה:

ח אסור לעבו' חוץ לב"ה בצד שהפתח פתוח בו בשעה שהצבור מתפללים מפני שנראה ככופר כיון שאינו נכנס להתפלל ואם נושא משאוי או שלבוש תפילין או שיש ב"ה אחר בעיר או שיש לב"ה זה פתח אחר [או שרוכב על הבהמה] מותר [ב"י בשם ריי"ו]:

ט ישתדל אדם להתפלל בב"ה עם הציבור ואם הוא אנוס שאינו יכול לבא לב"ה יכוין להתפלל בשעה שהציבו' מתפללין [וה"ה בני אדם הדרים בישובים ואין להם מנין מ"מ יתפללו שחרית וערבית בזמן שהצבור מתפללים סמ"ג] וכן אם נאנס ולא התפלל בשעה שהתפללו הציבו' והוא מתפלל ביחיד אעפ"כ יתפלל בב"ה:

י כשעומד עם הציבור אסור לו להקדים תפלתו לתפלת ציבור אא"כ השעה עוברת ואין הציבור מתפללים לפי שמאריכים בפיוטים או לסבה אחרת: [אבל בלא שעה עוברת יתפלל הפיוטים והתחינות עם הציבור ולא יפרוש מן הציבור אפי' לעסוק בדברי תורה וע"ל סי' ס"ח]:

יא מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס בו להתפלל נקרא שכן רע וגורם גלות לו ולבניו:

יב מצוה לרוץ כשהולך לב"ה וכן לכל דבר מצוה אפי' בשבת שאסו' לפסוע פסיעה גסה אבל כשיוצא מבית הכנסת אסור לרוץ:

יג מותר לרוק בבית הכנסת ודורסו ברגלו או מכסהו בגמי:

יד ישכים אדם לב"ה כדי שימנה עם הי' הראשונים:

טו אם נשאר אדם יחידי מתפלל בבה"כ שבשדות או אפילו בב"ה שבעיר אם היא תפלת ערבית (שמתפללין בלילה) חייב חבירו להמתין לו עד שיסיים תפלתו כדי שלא יתבלבל בתפלתו (ויש מחמירין אפי' ביום ובב"ה שלנו שהם בעיר) (הטור ומרדכי בשם ר"י והר"י פ"ק דברכות) ואם מאריך בבקשות ותחנונים אינו חייב להמתין לו:

טז ההולך בדרך והגיע לעיר ורוצה ללון בה אם לפניו עד ד' מילין מקום שמתפללים בי' צריך לילך שם ולאחריו צריך לחזור עד מיל כדי להתפלל בי':

יז יש מי שאומר שמכ"ש שלא ישכים אדם לילך מעיר שמתפללים בה בי' אם יכול לבא למחוז חפצו בעוד היום גדול ושלא יהא צריך ללכת יחידי אחר התפל':

יח בית המדרש קבוע קדוש יותר מבית הכנסת ומצוה להתפלל בו יותר מבית הכנסת והוא שיתפלל בי': [הגה וי"א דאפילו בלא י' עדיף להתפלל בבית המדרש הקבוע לו ודוקא מי שתורתו אומנתו ואינו מתבטל בלאו הכי] [תר"י פרק קמא דברכות] ואפי' הכי לא ירגיל עצמו לעשות כן שלא ילמדו עמי הארץ ממנו ויתבטלו מב"ה [תשובת הרא"ש כלל ד' והטור] וכ"ש שלא יעסוק בתורה בב"ה בזמן שהצבור אומרים סליחות ותחינות [הגהות אלפסי החדשים]:

יט יקבע מקום לתפלתו שלא ישנהו אם לא לצורך ואין די במה שיקבע לו ב"ה להתפלל אלא גם בב"ה שקבוע בה צריך שיהיה לו מקום קבוע:

כ יכנס שיעור שני פתחים ואחר כך יתפלל. י"מ שיעור שני פתחים דהיינו ח' טפחים יכנס לפנים שלא ישב אצל הפתח שנראה כמשאו ישיבת ב"ה ולפי זה אם יש לו מקום מיוחד אצל הפתח אין בכך כלום וי"מ שהטעם מפני שמביט לחוץ ואינו יכול לכוין ולפי זה אם אינו פתוח לרשות הרבים אין בכך כלום וי"מ שלא ימהר להתפלל מיד כשנכנס אלא ישהה שיעור שני פתחים ונכון לחוש לכל הפירושים:

כא צריך שלא יהא דבר חוצץ בינו ובין הקיר ודבר קבוע כגון ארון ותיבה אינם חוצצים ולא חשיב חציצה רק בדבר גדול שגבהו י' ורחבו ד' אבל דבר קטן לא חשיב הפסק [אבודרהם ואורחות

חיים בשם הראב"ד] וכן בעלי חיים אינם חוצצים אפי' אדם אינו חוצץ: הגה ולי נראה דבעלי חיים חוצצים ואדם אינו חוצץ וכן נראה סברת הפוסקים ואפשר נפל טעות בספרים:

כב ויש מי שאומר שיש ליזהר מלהתפלל אחורי שום אדם וטוב לחוש לדבריו:

כג הבגדים המצויירים אע"פ שאינ' בולטת אין נכון להתפלל כנגדם ואם יקרה לו להתפלל כנגד בגד או כותל מצויר יעלים עיניו: הגה ולכן אסור גם כן לצור ציורים בספרים שמתפללים בהם שלא תתבטל הכוונה [מרדכי ריש פרק כל הצלמים] אבל בגדים שמצוייר עליהם דברי תפלות אפי' לישב עליהם בב"ה אסור [תשובת הרא"ש סימן ב' כלל ה']:

כד לא יתפלל בצד רבו ולא אחורי רבו ולא לפניו [יש אומרים דכל זה לא מירי אלא להתפלל ביחיד אבל בצבור אם כך הוא סדר ישיבתו אין לחוש אם מתפלל לפניו או אחוריו [ב"י בשם מהרי"א ואוהל מועד] ואע"פ שטוב להחמיר המנהג להקל אם הרחיק ד' אמות מותר ועיין ביורה דעה סימן רמ"ב סעיף ט"ז:

כה תלמיד חבר מותר להתפלל אחורי רבו:

כו כל מקום שאין קורין בו קריאת שמע אין מתפללים בו וכשם שמרחיקים מצואה ומי רגלים וריח רע ומן המת ומראיות הערוה לק"ש כך מרחיקין לתפלה:

כז היה עומד בתפלה והשתין תינוק בב"ה ישתוק עד שיביאו מים להטיל על המי רגלים או יהלך לפניו ד' אמות או לצדדיו או יצא מב"ה ויגמור תפלתו: הגה ויותר טוב לילך למקום אחר ולא לשתוק שמא ישהה כדי לגמור את כולה ויצטרך לחזור לראש [ב"י בשם רוקח סימן רכ"ד ועיין לעיל סימן ע"ט]:

סימן צא

שיאזור מתניו ויכסה ראשו בשעת תפלה. ובו ו סעיפים:

א היתה טלית חגורה על מתניו לכסותו ממתניו ולמטה אסור להתפלל עד שיכסה לבו ואם לא כסה את לבו או שנאנס ואין לו במה יתכסה הואיל וכסה ערותו והתפלל יצא:

ב צריך לאזור אזור בשעת התפלה אפי' יש לו אבנט שאין לבו רואה את הערו' משום הכון אבל שאר ברכות מותר לברך בלא חגורה מאחר שיש לו מכנסים: הגה ואין לבו רואה את הערוה [ר"ן פרק קמא דשבת והרא"ש פרק הרוא' והגהת מיימוני פרק ה' מהלכות תפלה]:

ג יש אומרים שאסור להוציא הזכרה מפיו בראש מגולה וי"א שיש למחות שלא ליכנס בב"ה בגלוי הראש:

ד כובעים [קפיל"ה בלעז] הקלועים מקש חשיבא כסוי אבל הנחת יד על הראש לא חשיבא כסוי ואם אחר מניח ידו על ראשו של זה משמע דחשיבא כסוי:

ה לא יעמוד באפונדתו [טאסקא בלעז] ולא בראש מגולה ולא ברגלים מגולים אם דרך אנשי המקום שלא יעמדו לפני הגדולים אלא בבתי רגלים:

ו דרך החכמים ותלמידיהם שלא יתפללו אלא כשהם עטופים: הגה ובעת הזעם יש לחבק הידים בשעת התפלה כעבדא קמי מאריה ובעת שלום יש להתקשט בבגדים נאים להתפלל [טור]:

סימן צב

הנצרך לנקביו ודין רחיצה לתפלה ושאר הכנות לתפלה. ובו י סעיפים:

א היה צריך לנקביו אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה וצריך לחזו' ולהתפלל וה"מ שאינו יכול להעמיד עצמו שיעור הילוך פרסה אבל אם יכול להעמיד עצמו שיעור פרסה יצא בדיעבד אבל לכתחלה לא יתפלל עד שיבדוק עצמו תחלה יפה: הגה וכל הנצרך לנקביו אסור אפילו בדברי תורה כל זמן שגופו משוקץ מן הנקבים [הגהת מיימוני פ"ד מהלכות תפלה]:

ב אם באמצע תפלתו נתעורר לו תאוה יעמיד עצמו עד שיגמור ולא יפסיק ואם בשעת קריאת שמע וברכותיה נתעורר בין לקטנים בין לגדולים קורא כדרכו: הגה ודוקא שאינו מתאוה כל כך דאית ביה משום בל תשקצו אבל בלאו הכי יותר טוב להפסיק [תשובת הרשב"א סימן קל"א פסק דמותר ותרומת הדשן סימן ט"ז פסק דאסור וצריך לחלק כן] ואם רצה להרחיק ולהטיל מים עושה:

ג צריך קודם תפלה להסיר כיחו וניעו וכל דבר הטורדו:

ד צריך לרחוץ ידיו במים אם יש לו ואם אין לו צריך לחזור אחריהם עד פרסה והני מילי כשהוא הולך בדרך והמים נמצאים לפניו אבל אם צריך לחזור לאחוריו למקום מים עד מיל חוזר יותר ממיל אינו חוזר ואם מתירא שיעבור זמן התפלה ינקה ידיו בצרור או בעפר או בכל מידי דמנקי [ועיין לקמן סימן רל"ג]:

ה רחץ ידיו שחרית והסיח דעתו צריכים נטילה לתפלה אם יש לו מים אף ע"פ שאינו יודע להם שום לכלוך ולא יברך ואם אין לו מים מזומנים אינו צריך לחזור וליטול: הגה ואפילו היו ידיו מלוכלכות ונוטלן לתפלה אינו מברך וכדלעיל סימן ו':

ו העומד בתפל' ונזכר שנגע במקום מטונף די בנקיון עפר או צרורות או מחכך ידיו בכותל:

ז מקום מטונף היינו מקומות המכוסין באדם לפי שיש בהם מלמולי זיעה וכן אם חיכך הראש: הגה ולכן אסור ליגע במקומות אלו בשעה שעומדים בתפלה או עוסק בתורה [כל בו] וכן בצואת האוזן והאף כ"א ע"י בגד [מהרי"ל]:

ח המשתין לא יתפלל עד שישהא כדי הלוך ד"א משום נצוצות והמתפלל לא ישתין עד שישהא כדי הלוך ד' אמות שכל ד"א תפלתו שגורה בפיו ורחושי מרחשין שפוותי':

ט הרוקק לא יתפלל עד שישהא ד' אמות. המתפלל לא ירוק עד שישהא ד' אמות ודוקא לרצונו אבל אם נזדמן לו רוק מותר [ע"ל סי' צ"ז]:

י טוב ליתן צדקה קודם תפלה:

סימן צג

קודם שיתפלל צריך לשהות. ובו ד סעיפים:

א ישהא שעה א' קודם שיקום להתפלל כדי שיכוין לבו למקום ושעה אחת אחר התפלה שלא תהא נראית עליו כמשאוי שממהר לצאת ממנה:

ב לא יעמוד להתפלל אלא באימה והכנעה ולא מתוך שחוק וקלות ראש ודברים בטלים ולא מתוך כעס אלא מתוך שמחה כגון דברי תנחומין של תורה כגון סמוך לגאולת מצרים או סמוך לתהלה לדוד שכתוב בו רצון יראיו יעשה שומר ה' את כל אוהביו:

ג אין עומדים להתפלל מתוך דין ולא מתוך הלכה שלא יהא לבו טרוד בה אלא מתוך הלכה פסוקה: הגה והיינו נמי כמו מתוך שמחה כי פקודי ה' ישרים משמחי לב (טור):

ד העוסק בצ"צ כעוסק בתורה דמי פירוש לענין לעמוד מתוכו להתפלל שגם זו שמחה היא לו שעוסק בצרכי צבור וי"מ דהיינו לענין דאינו צריך לפסוק להתפלל:

סימן צד

צריך לכוין נגד ארץ ישראל ודין הרוכב או יושב בספינה. ובו ט סעיפים:

א בקומו להתפלל אם היה עומד בח"ל יחזיר פניו כנגד ארץ ישראל ויכוין גם לירושלים ולמקדש ולבית קדשי הקדשים היה עומד בא"י יחזיר פניו כנגד ירושלים ויכוין גם למקדש ולבית קדשי הקדשים. היה עומד בירושלים יחזיר פניו למקדש ויכוין גם לבית קדשי הקדשים היה עומד אחורי הכפורת מחזיר פניו לכפורת:

ב אם מתפלל לרוח משאר רוחות יצדד פניו לצד א"י אם הוא בח"ל ולירושלים אם הוא בא"י ולמקדש אם הוא בירושלים: הגה ואנו שמחזירין פנינו למזרח מפני שאנו יושבים במערבה של א"י ונמצא פנינו לא"י (טור וסמ"ג). אין עושים מקום הארון וצד התפלה נגד זריחת השמש ממש כי זהו דרך המינים רק מכוונים נגד אמצע היום (הגהות אלפסי החדשים) ומי שרוצה לקיים אמרם הרוצה להעשיר יצפין או להחכים ידרים מ"מ יצדד פניו למזרח:

ג מי שאינו יכול לכוין הרוחות יכוין לבו לאביו שבשמים:

ד היה רוכב על החמור א"צ לירד ולהתפלל אפי' אם יש לו מי שתופס חמורו אלא מתפלל דרך הילוכו וכן אם היה בספינה או ע"ג קרון אם יכול לעמוד עומד ואם לאו יושב במקומו ומתפלל או אם היה הולך ברגליו מתפלל דרך הילוכו אף אם אין פניו

כנגד ירושלים אפי' שלא במקום סכנה כי אם יעמוד ויתפלל יקשה בעיניו איחור דרכו ויטרוד לבו ולא יוכל לכוין והכל לפי הדרך ולפי המקום ולפי יראתו וישוב דעתו ויש מחמירין לעמוד באבות וראוי לחוש לדבריהם אם הוא שלא במקום סכנה:

ה היה יושב בספינה או בעגלה אם יוכל לעמוד במקום הכריעות עומד כדי שיהא כורע מעומד ופוסע ג' פסיעות: הגה אע"פ שיושב בכל התפלה מ"מ אם אפשר לו לעמוד יעמוד כדי לקיים הכריעות והפסיעות כדרכן (ב"י בשם ס"ח) ואם א"א לו כגון שרוכב על הבהמה יחזיר הבהמה שלשה פסיעות לאחריה ועולה לו כאלו פוסע בעצמו (הגהות אלפסי החדשים ס"פ תפלת השחר):

ו חולה מתפלל אפי' שוכב על צדו והוא שיכול לכוין דעתו (ואם א"א לו להתפלל מ"מ יהרהר בלבו שנאמר אמרו בלבבכם על משכבכם) (ב"י בשם א"ח ופסיקתא):

ז מי שהיו לו עכו"ם מכאן ומכאן ומתייירא שמא יפסיקוהו תפלתו או יפסידו מקחו ישב במקומו ויתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו ואע"פ שצריך לעשות שלשה פסיעות בסוף התפלה יושב ומתפלל וכורע:

ח יש ליזהר שלא לסמוך עצמו לעמוד או לחברו בשעת תפלה:

ט מי שהוכרח להתפלל מיושב כשיוכל צריך לחזור ולהתפלל מעומד ואינו צריך להוסיף בה דבר: הגה ומי שבא בדרך והוא סמוך למלון אם יכול להסתלק מן הדרך במקום שלא יפסיקוהו עוברי דרכים יסתלק שם ולא יתפלל במלון של עכו"ם שלא יבלבלוהו בני הבית אבל אם א"א לו להסתלק מן הדרך במקום שלא יפסיקוהו יתפלל במלון באיזה קרן זוית (תרומת הדשן סי' ו' ב"י סי' צ'):

סימן צה

כיוון איבריו בשעת תפלה. ובו ד סעיפים:

א יכוין רגליו זה אצל זה בכוון כאלו אינם אלא אחד להדמות למלאכים דכתיב בהן ורגליהם רגל ישרה כלומר רגליהם נראים כרגל אחד: (וי"א כשעומד להתפלל ילך לפניו ג' פסיעות דרך קירוב והגשה לדבר שצריך לעשות) (רוקח):

ב צריך שיכוף ראשו מעט שיהיו עיניו למטה לארץ ויחשוב כאלו עומד בבית המקדש ובלבו יכוין למעלה לשמים:

ג מניח ידיו על לבו כפותין (פי' כקשורין) הימנית על השמאלית ועומד כעבד לפני רבו באימה ביראה ובפחד ולא יניח ידיו על חלציו מפני שהוא דרך יוהרא: (וע"ל ריש סימן צ"ז):

ד טוב לכוין רגליו גם בשעה שאומר קדושה עם ש"צ:

סימן צו

שימנע כל הטרדות כדי שיכוין. ובו ב סעיפים:

א כשהוא מתפלל לא יאחוז בידו תפילין ולא ספר מכתבי הקודש ולא קערה מלאה ולא סכין ומעות וככר מפני שלבו עליהם שלא יפלו ויטרד ותתבטל כוונתו ולולב בזמנו מותר לאחוז ביד כיון שהאחיזה בידו היא מצוה אינו נטרד בשבילו:

ב מותר לאחוז מחזור תפלות בידו בשעה שמתפלל הואיל ותופס לצורך תפלה עצמה לא טריד דומיא דלולב דמשום דלקיחתו מצוה לא טריד: הגה ומ"מ אם לא היה בידו קודם שהתחיל לא יחזיר אחריו בתפלה ליטלו אלא אם כן היה במקום מיוחד שהוא מוכן אז מותר ליטלו אפילו בתוך התפלה כדי להתפלל מתוכו (הר"י פרק מי שמתו):

סימן צז

שלא יגהק ולא יפהק בשעת התפלה. ובו ה סעיפים:

א לא יגהק (מוציא מגופו לפיו נפיחה מתוך שובעו ריטי"ר בלע"ז) ולא יפהק (חיך מלקוחיו פותח להוציא רוח הפה) ואם צריך לפהק מתוך אונס יניח ידו על פיו שלא תראה פתיחתו ויזהר שלא יניח ידו על סנטרו בשעת התפל' דהוי דרך גסות הרוח (טור והרי"ף):

ב אסור לו לרוק ואם א"א לו שלא לרוק מבליעו בכסותו בענין שלא יהא נראה ואם הוא איסטינס [פי' שאינו יכול לראות דבר מאוס] ואינו יכול להבליעו בכסותו זורקו לאחוריו: ואם א"א לזורקו לאחוריו זורקו לשמאלו אבל לא לימינו וכל שכן לפניו דאסור [הר"י פרק מי שמתו] והא דלקמן ברישׁ סי' קכ"ג שהופך פניו לצד שמאלו תחלה שהוא ימין של הקב"ה י"ל הטעם כיון שמעולם לא ירדה השכינה למטה מי' א"כ אין השכינה כנגד המתפלל ולפיכך חלקו כבוד לימין דידיה ברקיקה שהיא בשעת תפלה אבל כשפוסע שלשה פסיעות האדם מרחיק עצמו ממקום תפלתו והוא כנגד השכינה ולפיכך נותן שלום לשמאלו שאז הוא כנגד ימינו של הקב"ה [ב"י בשם אביו]:

ג אם כינה עוקצתו ימשמש בבגדיו להסיר' שלא תתבטל כוונתו אבל לא יסירנה בידו: [הגה ודוקא בשעת התפלה אבל שלא בשעת התפלה יכול ליטול כינה ולזורקה בב"ה [א"ז] וע"ל סימן ד' סעיף י"ח:

ד אם נשמט טליתו ממקומו יכול למשמש בו ולהחזירו אבל אם נפל כולו אינו יכול לחזור ולהתעטף בו דהוי הפסק:

ה הנושא משאוי על כתפיו והגיע זמן תפלה פחות מד' קבין מפשילו לאחוריו ומתפלל. ד' קבין מניחו על גבי קרקע ומתפלל:

סימן צח

צריך שיהיה לו כוונה בתפלתו. ובו ה סעיפים:

א המתפלל צריך שיכוין בלבו פי' המלות שמוציא בשפתיו ויחשוב כאלו שכינה כנגדו ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו ויחשוב כאלו היה מדבר לפני מלך בשר ודם היה מסדר דבריו ומכוין בהם יפה לבל יכשל ק"ו לפני ממ"ה הקב"ה שהוא חוקר כל המחשבות וכך היו עושים חסידים ואנשי מעשה שהיו מתבודדים ומכוונין בתפלתם עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיות ולהתגברות כח השכלי עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה ואם תבא לו מחשבה אחרת בתוך התפלה ישתוק עד שיתבטל המחשב' וצריך שיחשוב בדברי' המכניעים הלב ומכוונים אותו לאביו שבשמי' ולא יחשוב בדברי' שיש בהם קלות ראש: הגה ויחשוב קודם התפלה מרוממות האל יתעלה ובשפלו' האדם ויסיר כל תענוגי האדם מלבו [הר"י ריש פ' אין עומדין] ואסור לאדם לנשק בניו הקטנים בב"ה כדי לקבוע בלבו שאין אהבה כאהבת המקום ברוך הוא [בנימין זאב סימן קס"ג ואגודה פרק כיצד מברכין]:

ב לא יתפלל במקום שיש דבר שמבטל כוונתו ולא בשעה המבטלת כוונתו [טור בשם ר"מ מרוטנבורג הגה"מ פ"ד מהלכו' תפלה] ועכשיו אין אנו נזהרין בכל זה מפני שאין אנו מכוונים כ"כ בתפלה:

ג יתפלל דרך תחנונים כרש המבקש בפתח ובנחת ושלא תראה עליו כמשא ומבקש ליפטר ממנה:

ד התפלה היא במקום הקרבן ולכן צריך ליזהר שתהא דוגמת הקרבן בכוונה ולא יערב בה מחשבה אחרת כמו מחשבה שפוסלת בקדשים ומעומד דומיא דעבודה וקביעות מקום כמו הקרבנות שכל אחד קבוע מקומו לשחיטתו ומתן דמיו ושלא יחוץ דבר בינו לקיר דומיא דקרבן שהחציצה פוסלת בינו לכלי. וראוי שיהיו לו מלבושים נאים מיוחדים לתפלה כמו בגדי כהונה אלא שאין כל אדם יכול לבזבז על זה ומ"מ טוב הוא שיהיו לו מכנסים מיוחדים לתפלה משום נקיות:

ה אל יחשוב ראוי הוא שיעשה הקב"ה בקשתי כיון שכיוונתי בתפלתי כי אדרבה זה מזכיר עונותיו של אדם (שעל ידי כך מפשפשין במעשיו לומר בטוח הוא בזכיותיו) אלא יחשוב שיעשה הקב"ה בחסדו ויאמר בלבו מי אני דל ונבזה בא לבקש מאת מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא אם לא מרוב חסדיו שהוא מתנהג בהם עם בריותיו:

סימן צט

דין שתוי ושכור לתפלה. ובו ג סעיפים:

א שתה יין כדי רביעית אל יתפלל עד שיסיר יינו ואם שתה יותר אם הוא יכול לדבר לפני המלך אם התפלל תפלתו תפלה ואם אינו יכול לדבר לפני המלך אם התפלל תפלתו

תועבה וצריך לחזור ולהתפלל כשיסיר יינו מעליו ואפי' אם עבר זמן התפלה משלים אותה בתפלה שאחריה כדין שוגג: הגה ודין ק"ש כדין תפלה אבל שאר ברכות יכול לברך אע"פ שהוא שכור (מרדכי ריש פ' הדר הגה' מיי' פ"ד מהלכות תפלה):

ב דרך מיל ושינה כל שהוא מפיגין את היין וה"מ כששתה רביעית אבל אם שתה יותר כל שכן ששינה משכרתו ודרך טורדתו וה"מ במהלך ברגליו אבל רוכב ודאי דרך מפיגה היין:

ג כל אחד שהוא שתוי סגי ליה לפי מה שמרגיש בנפשו שיפיג יינו: הגה ולכן אין נזהרין ביינות שלנו שאינן חזקים שמתפללים אע"פ ששתו רביעית ויותר (ת"ה סימן מ"ב) וכל שכן אם מתפללים מתוך סדור שבידו שאין חוששין לשכרות מעט כנ"ל:

סימן ק

תפלת המועד צריך לסדר. ובו סעיף אחד:

תפלות של מועדות ושל ראש חודש צריך להסדיר תפלתו קודם שיתפלל כדי שתהא שגורה בפיו: הגה וי"א דוקא כשמתפללים על פה אבל כשמתפללין מתוך הסדור מותר דהא רואה מה שמתפלל וכן נוהגין (ב"י בשם הר"ר מנוח וכ"כ תניא בשם ר"א):

סימן קא

שצריך לכוין בכל הברכות ושיכול להתפלל בכל לשון. ובו ד סעיפים:

א המתפלל צריך שיכוין בכל הברכות ואם אינו יכול לכוין בכולם לפחות יכוין באבות אם לא כיון באבות אע"פ שכיון בכל השאר יחזור ויתפלל: הגה (והאידנא אין חוזרין בשביל חסרון כוונה שאף בחזרה קרוב הוא שלא יכוין אם כן למה יחזור) (טור):

ב ולא יתפלל בלבו לבד אלא מחתך הדברים בשפתיו ומשמיע לאזניו בלחש ולא ישמיע קולו ואם אינו יכול לכוין בלחש מותר להגביה קולו וה"מ בינו לבין עצמו אבל בצבור אסור דאתי למטרד ציבורא: הגה ואם משמיע קולו בביתו כשמתפלל כדי שילמדו ממנו בני ביתו מות' (טור):

ג י"א שבר"ה וי"ה מותר להשמיע קולו בתפלתו אפי' בציבור: הגה וכן נוהגין ומ"מ יזהרו שלא להגביה קולם יותר מדאי (דרשות מהרי"ו):

ד יכול להתפלל בכל לשון שירצה וה"מ בצבור אבל ביחיד לא יתפלל אלא בלשון הקודש וי"א דה"מ כששואל צרכיו כגון שהתפלל על חולה או על שום צער שיש לו בביתו אבל תפלה הקבועה לצבור אפי' יחיד יכול לאומרה בכל לשון ויש אומרים דאף יחיד כששואל צרכיו יכול לשאול בכל לשון שירצה חוץ מלשון ארמי:

סימן קב

שלא להפסיק כנגד המתפלל. ובו ה סעיפים:

א אסור לישב בתוך ד' אמות של מתפלל בין מלפניו בין מן הצדדין (בין מלאחריו) (תוס' ומרדכי ואשר"י פ' אין עומדין) וצריך להרחיק ארבע אמות ואם עוסק בדברים שהם מתקוני התפלות ואפי' בפרק איזהו מקומן אינו צריך להרחיק ויש מתיר בעוסק בתורה אע"פ שאינו מתיקוני התפלות ויש מי שאומר דהני מילי מן הצד אבל כנגדו אפי' כמלא עיניו אסור ואפי' עוסק בקריאת שמע:

ב ויש מי שאומר שאם היושב בצד המתפלל חלוש מותר:

ג אם היושב ישב כבר ועמד זה בצדו אין צריך לקום שהרי זה בא בגבולו (מ"מ מדת חסידות הוא לקום אפי' בכה"ג) (ב"י בשם מהרי"א):

ד אסור לעבור כנגד המתפללים בתוך ד' אמות ודוקא לפניהם אבל בצדיהם מותר לעבור ולעמוד:

ה אם השלים תפלתו והיה אדם אחר מתפלל אחריו אסור לפסוע שלש פסיעות עד שיגמור מי שאחריו את תפלתו שאם יעשה זה הרי הוא כעובר כנגד המתפלל וצריך לדקדק בזה אפי' אם האחרון התחיל להתפלל אחריו מאחר שכבר התחיל:

סימן קג

מי שנזדמן לו רוח בתפלתו או עיטוש. ובו ג סעיפים:

א היה עומד בתפלה ויצא ממנו רוח מלמטה ממתין עד שיכלה הריח וחוזר ומתפלל:

ב בקש לצאת ממנו רוח מלמטה ונצטער הרבה ואינו יכול להעמיד עצמו הולך לאחוריו ד' אמות ומוציא הרוח וממתין עד שיכלה ממנו הריח ואומר רבון העולמים יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך חרפתינו וכלימתינו חרפה וכלימה בחיינו רמה ותולעה במותינו וחוזר למקומו וחוזר למקום שפסק: הגה וע"ל סי' פ"ה י"א דכל זה מיירי כשמתפלל בביתו אבל כשמתפלל בצבור דהוי ליה ביוש גדול אין צריך להרחיק כלל לאחוריו וגם לא יאמר הרבון רק ממתין עד שיכלה ממנו הריח וכן נוהגין (תרומת הדשן סי' ט"ז):

ג המתעטש בתפלתו מלמטה סימן רע לו מלמעלה סימן יפה לו:

סימן קד

שלא להפסיק בתפלה. ובו ח סעיפים:

א לא יפסיק בתפלתו ואפי' מלך ישראל שואל בשלומו לא ישיבנו אבל מלך א"ה אם אפשר לו לקצר דהיינו שיאמר תחלת הברכה וסופה קודם שיגיע אליו יקצר או אם אפשר לו שיטה מן הדרך יטה ולא יפסיק בדבור ואם א"א לו יפסיק:

ב היה מתפלל בדרך ובאה בהמה או קרון כנגדו יטה מן הדרך ולא יפסיק אבל בענין אחר אין לצאת ממקומו עד שיגמור תפלתו אלא א"כ הוא בתחנוני' של אחר התפלה:

ג ואפי' נחש כרוך על עקבו לא יפסיק (אבל יכול לילך למקום אחר כדי שיפול הנחש מרגלו) (הר"י ריש פרק אין עומדין): אבל עקרב פוסק לפי שהוא מועד יותר להזיק ונחש נמי אם ראה שהוא כעוס ומוכן להזיק פוסק:

ד אם ראה שור בא כנגדו פוסק שמרחיקין משור תם [פי' תם שאינו רגיל להזיק] נ' אמות וממועד [פי' שרגיל להזיק] מלא עיניו ואם שוורים שבמקום ההוא מוחזקים שאינם מזיקים אינו פוסק:

ה בכל מקום שפוסק אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש ואם לאו חוזר להתחלת הברכה שפסק בה ואם פסק בג' ראשונות חוזר לראש ואם באחרונות חוזר לרצה:

ו הא דאמרינן אם שהה כדי לגמור את כולה בקורא משערינן אם שח בתפלה דינו לענין חזרה כדין ההפסקות האמורות בסי' זה:

ז אינו פוסק לא לקדיש ולא לקדושה אלא ישתוק ויכוין למה שאומר הש"ץ ויהא כעונה: [היה עומד בתפלה וקראוהו לספר תורה אינו פוסק] [רשב"א סי' קפ"ה]:

ח אחר שסיים י"ח ברכות קודם אלהי נצור יכול לענות קדושה וקדיש וברכו: [וע"ל סי' קכ"ב]:

סימן קה

דין המתפלל ב' תפלות. ובו סעיף אחד:

המתפלל שתי תפלות זו אחר זו צריך להמתין בין זו לזו כדי הילוך ד' אמות כדי שתהא דעתו מיושבת להתפלל בלשון תחינה:

סימן קו

מי הם הפטורים מתפלה. ובו ג סעיפים:

א כל הפטורים מק"ש פטורים מתפלה וכל שחייב בקריאת שמע חייב בתפלה חוץ מהמלוין את המת שאין למטה צורך בהם שאע"פ שהם חייבים בק"ש פטורים מתפלה:

ב נשים ועבדים אע"פ שפטורים מק"ש חייבים בתפלה מפני שהיא מ"ע שלא הזמן גרמא וקטנים שהגיעו לחינוך חייבים לחנכם:

ג מי שתורתו אומנתו כגון רשב"י וחביריו מפסיק לק"ש ולא לתפלה אבל אנו מפסיקין בין לק"ש בין לתפלה: הגה ואם לומד לאחרים אינו פוסק כמו שנתבאר לעיל סי' פ"ט ומ"מ פוסק וקורא פסוק א' של ק"ש [ב"י סי' ע'] ואם אין השעה עוברת ויש לו שהות עדיין להתפלל ולקרא ק"ש אינו פוסק כלל: [ב"י בשם הר"ן]:

סימן קז

המסופק אם התפלל ודין תפלת נדבה. ובו ד סעיפים:

א אם הוא מסופק אם התפלל חוזר ומתפלל ואינו צריך לחדש שום דבר אבל אם ברי לו שהתפלל אינו חוזר ומתפלל בלא חידוש וע"י חידוש חוזר ומתפלל בנדבה כל הפעמים שירצה חוץ מתפלת מוסף שאין מתפללין אותה בנדבה ובשבת ויום טוב אינו מתפלל תפלת נדבה כלל ואם התחיל להתפלל על דעת שלא התפלל ונזכר שכבר התפלל פוסק אפי' באמצע ברכה אפילו יכול לחדש בה דבר:

ב חדוש זה שאמרנו הוא שיחדש איזה דבר בכל ברכה מהאמצעיות מעין הברכות ואם חידש אפי' בברכה אחת דיו כדי להודיע שהיא נדבה ולא חובה: הגה וי"א דלא מקרי חידוש אלא אם נתחדש אצלו דבר שלא היה צריך אליו קודם לכן [טור בשם הרא"ש]:

ג אין צבור מתפללין תפלת נדבה כלל:

ד הרוצה להתפלל תפלת נדבה צריך שיהא מכיר את עצמו זריז וזהיר ואמוד בדעתו שיוכל לכוין בתפלתו מראש ועד סוף אבל אם אינו יכול לכוין יפה קרינן ביה למה לי רוב זבחיכ' והלואי שיוכל לכוין בג' תפלו' הקבועות ליום:

סימן קח

מי שלא התפלל לסבת טעו' או אונס או במזיד. ובו יב סעיפים:

א טעה או נאנס ולא התפלל שחרית מתפלל מנחה שתים הראשונה מנחה והשני' לתשלומין ואם היפך לא יצא ידי תפלה שהיא תשלומין וצריך לחזור ולהתפלל אותה וכן הדין בכל מקום שצריך להתפלל תפלה לתשלומין:

ב טעה ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתים הראשונ' ערבית והשנייה לתשלומין טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית ב' הראשונה שחרית והב' לתשלומין לאחר שאומר יוצר וי"ח ברכות יאמר אשרי ואח"כ יתפלל י"ח לתשלומי ערבית: [וכן כשמתפלל ערבי' שתים משום שלא התפלל מנחה יאמר אשרי בין תפלה לתפל'] [סמ"ק וריב"ש סי' ק"מ]:

ג הא דמשלים התפלה שהפסיד דוקא בזמן תפלה אבל בשעה שאין זמן תפלה לא:

ד אין תשלומין אלא לתפלה הסמוכה בלבד שאם טעה ולא התפלל שחרית ולא מנחה מתפלל ערבית שתים האחרונה לתשלומי מנחה אבל שחרית אין לו תשלומין וכן בשאר תפלות:

ה אע"פ שאין תשלומין אלא לתפלה הסמוכה לאותה תפלה ותפלות [אחרות] שהפסיד אין להם תשלומין אם רצה להתפלל אותה נדבה ושיחדש בה שום דבר הרשות בידו ונכון לעשו' כן:

ו עבר כל היום ולא התפלל מוסף אין לה תשלומין:

ז הזיד ולא התפלל תפלה אחת אין לה תשלומין אפי' בתפלה הסמוכה לה ואם רצה יתפלל אותה נדבה ואינו צריך חדוש אם מתפלל אותה בתפלה הסמוכה לה:

ח מי שלא התפלל בעוד שיש לו זמן להתפלל מפני שסבור שעדיין ישאר לו זמן אחר שיגמור אותו עסק שהוא מתעסק בו ובין כך ובין כך עברה לו השעה וכן מי שהיה טרוד בצורך ממונו שלא יבא לידי הפסד ועל ידי כך הפסיד מלהתפלל וכן מי שהוא שכור ולא התפלל כלם חשובים אנוסים ויש להם תשלומין: הגה מיהו לכתחלה לא יעבור זמן תפלה משום הפסד ממון [ת"ה סימן ה']:

ט טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת מתפלל ערבית שתים של שבת הא' לערבי' והשני' לתשלומין: הגה וה"ה אם לא התפלל מנחה בערב ר"ח מתפלל של ר"ח שתים ואם לא הזכיר יעלה ויבא בראשונה והזכיר בשנייה צריך לחזור ולהתפלל אבל אם לא הזכיר בשתיהן או הזכיר בראשונה ולא בשנייה אין צריך לחזור: [כל בו חוץ ממה שכתב של ר"ח שתים]:

י טעה ולא התפלל מנחה בשבת מתפלל במ"ש (שתים של חול) מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה ואם לא הבדיל בראשונה והבדיל בשנייה שניה עלתה לו ראשונה לא עלתה לו ואם הבדיל בשתיהן או לא הבדיל בשתיהן יצא:

יא טעה במנחה של שבת והתפלל י"ח ולא הזכיר של שבת מתפלל במ"ש שתים ואינו מבדיל בשנייה ויתפלל אותה בתורת נדבה ואינו צריך לחדש בה דבר וה"ה אם לא הזכיר יעלה ויבא במנח' של ראש חודש:

יב הטועה ומזכיר מאורע שאר ימים בתפלה שלא בזמנה לא הוי הפסקה: הגה מיהו אם נזכר שטעה פוסק אפי' באמצע הברכה [א"ז מסכת ברכות]:

סימן קט

דין איך יתנהג היחיד לכוין בתפלתו עם הצבו' ובו ג סעיפים:

א הנכנס לבה"כ ומצא צבור מתפללין אם יכול להתחיל ולגמור קודם שיגיע ש"צ לקדושה או לקדיש יתפלל [וה"ה אמן דהאל הקדוש ושומע תפלה דינן כקדיש וקדושה] [תוס'

והרא"ש ומרדכי פ' מי שמתו ותרומת הדשן סי' י"א] ואם לאו אל יתפלל אם אין השעה עוברת ואם נכנס אחר קדושה אם יכול להתחיל ולגמור קודם שיגיע ש"ץ למודים יתפלל ואם לאו אל יתפלל וה"ה אם יכול להגיע למודים או לאחת מהברכות ששוחים בהם כשיגיע ש"צ למודים יתפלל ואם צריך להתחיל כדי לסמוך גאולה לתפלה ונזדמן לו שמגיע ש"צ למודים כשהוא באחת מהברכות (באמצעה) ישחה עמו אבל אם הוא בתחלתה או בסופה לא ישחה שאין שוחין בתחל' ברכה או בסופה אלא באבות ובהודאה:

ב אם מתחיל להתפלל עם ש"ץ כשיגיע עם ש"ץ לנקדישך יאמר עמו מלה במלה כל הקדוש' כמו שהוא אומר וכן יאמר עמו מלה במל' ברכ' האל הקדוש וברכ' שומע תפל' וגם יכוין שכשיגיע ש"ץ למודי' יגיע גם הוא למודי' או להטוב שמך ולך נאה להודו' כדי שישח' עם הש"ץ במודים: הגה אבל לכתחלה לא יתחיל עד אחר שאמר קדושה והאל הקדוש אלא שאם הוצרך להתחיל מכח שהשעה עוברת או כדי לסמוך גאולה לתפלה דינא הכי [טור וד"ע]:

ג יחיד העומד בתפל' וכשיגיע למקום קדושה היו הצבור אומרים קדושה דסידרא אינו אומר קדוש עמהם שאין הקדושות שוות ונראה דה"ה אם היו הצבור אומרים כתר שאינו אומר עמהם קדוש אלא ישתוק ויכוין למה שאומרים דשומע כעונה: הגה וי"א דקדושת כתר דהיינו קדושת מוסף והיחיד מתפלל שחרית יוכל לומר עמהם דשניהם קדושת י"ח וקדושתן שוה וכן נ"ל עיקר [ולא פליג רשב"א אגאונים שהביא ב"י]:

סימן קי

היוצא לדרך ופועלים מה יתפללו וסדר תפלת הדרך ובית המדרש. ובו ח סעיפים:

א בשעת הדחק כגון שהוא בדרך או שהיה עומד במקום שהוא טרוד וירא שיפסיקוהו או שלא יוכל להתפלל בכוונה תפלה ארוכה מתפלל אחר ג' ראשונות הביננו ואומר אחריה ג' אחרונו' וצריך לאמרם מעומד וכשיגיע לביתו אין צריך לחזו' ולהתפלל ואינו מתפלל הביננו בימות הגשמי' ולא במ"ש ויו"ט:

ב הפועלים שעושין מלאכ' אצל בעל הבית אם אינו נותן להם שכר חוץ מסעודתן מתפללין י"ח אבל אין יורדין לפני התיבה ואין נושאין כפיה' ואם ניתן להם שכר מתפללין הביננו והאידנא אין דרך להקפיד בכך ומסתמא אדעתא דהכי משכירין אותם שיתפללו שמונה עשרה:

ג ההולך במקום גדודי חיה ולסטים מתפלל צרכי עמך מרובים וכו' וא"צ לא לג' ראשונות ולא לג' אחרונות ומתפלל אותה בדרך כשהוא מהלך ואם יכול לעמוד עומד וכשיגיע לישוב ונתקרר' דעתו חוזר ומתפלל תפלת י"ח ברכות (ואם לא חזר להתפלל הוי כאלו שכח להתפלל לגמרי ונתבאר לעיל סי' ק"ח) (וכן משמע מב"י):

ד היוצא לדרך יתפלל יהר"מ ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתוליכנו לשלום וכו' וצריך לאומרה בלשון רבים ואם אפשר יעמוד מלילך כשיאמרנה ואם היה רוכב א"צ לירד:

ה א"צ לומר אותה אלא פעם אחת ביום אפי' אם ינוח בעיר באמצע היום אבל אם דעתו ללון בעיר ואח"כ נמלך ויצא ממנה לעבור חוצה לה או לשוב לביתו צריך לחזור ולהתפלל אותה פעם אחרת:

ו הר"מ מרוטנבורג כשהיה יוצא לדרך בבוקר היה אומרה אחר יהי רצון כדי להסמיכה לברכת הגומל חסדים ותהיה ברכה הסמוכה לחברתה:

ז אומר אותה אחר שהחזיק בדרך ואין לאומרה אלא אם כן יש לו לילך פרסה אבל פחות מפרסה לא יחתום בברוך ולכתחלה יאמר אותה בפרסה ראשונה (רש"י והר"י) ואם שכח מלאמרה יאמר אותה כל זמן שהוא בדרך ובלבד שלא הגיע תוך פרסה הסמוכה לעיר שרוצה ללון בה ומשם ואילך יאמר אותה בלא ברכה:

ח הנכנס לבית המדרש יתפלל יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שלא אכשל בדבר הלכה וכו' וביציאתו יאמר מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש וכו':

סימן קיא

דין סמיכת גאולה לתפלה. ובו ג סעיפים:

א צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק ביניהם אפי' באמן אחר גאל ישראל ולא בשום פסוק חוץ מה' שפתי תפתח: הגה וי"א שמותר לענות אמן על גאל ישראל וכן נוהגין (טור) וי"א הא דצריך לסמוך גאולה לתפלה היינו דוקא בחול או ביו"ט אבל בשבת א"צ (פי' דטעמא דבעינן למסמך גאולה לתפלה משום דכתיב יענך ה' ביום צרה וסמיך ליה יהיו לרצון אמרי פי ושבת לאו זמן צרה ולענ"ד נראה דמה שאין כן ביו"ט הוא משום שהם ימי הדין כדתנן במשנה ב' פ"ק דר"ה בפסח על התבואה וכו') (הגהות אשיר"י פ"ק דברכות וכל בו הלכות שבת ומהרי"ל הל' י"ט) וטוב להחמיר אם לא במקום שצריך לכך (טור):

ב החזן כשמתחיל י"ח בקול רם חוזר ואומר ה' שפתי תפתח ופי יגיד וכו':

ג אם עד שלא קרא ק"ש מצא ציבור מתפללין לא יתפלל עמהם אלא קורא ק"ש ואח"כ יתפלל דמסמך גאולה לתפלה עדיף:

סימן קיב

שלא להפסיק לא בשלשה ראשונות ולא בשלשה אחרונות. ובו ב סעיפים:

א אל ישאל אדם צרכיו בג' ראשונות ולא בג' אחרונו' ודוק' צרכי יחיד אבל צרכי צבור שרי:

ב אין לומר פיוטים ולא קרובץ (פי' קרובות ליוצר וי"א שהוא ר"ת קול רנה וישועה באהלי צדיקים) בתפלה: הגה ויש שמתירין הואיל וצרכי רבים הם (הרא"ש והתו' והר"י והר"ן ריש פ' בתרא דר"ה והג"מ פ"י וטור) וכן נוהגין בכ"מ לאמרם:

סימן קיג

דיני הכריעות בי"ח ברכות. ובו ט סעיפים:

א אלו ברכות ששוחין בהם באבות תחלה וסוף ובהודאה תחלה וסוף ואם בא לשחות בסוף כל ברכה או בתחלתה מלמדין אותו שלא ישחה אבל באמצעיתן יכול לשחות:

ב הנוהגים לשחות בר"ה וי"ה כשאומרים זכרנו ומי כמוך צריכים לזקוף כשמגיעים לסוף הברכה: הגה ואע"ג דבאבות כורע בסוף הברכה מכל מקום צריך לזקוף מעט בסוף זכרנו כדי שיהא נראה שחוזר וכורע משום חיוב (ד"ע לפי הטור):

ג הכורע בוכל קומה לפניך תשתחוה או בולך אנחנו מודים או בהודאה דהלל וברכת המזון הרי זה מגונה (פי' שאין לכרוע אלא במקום שתקנו חכמים):

ד המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה ולא יכרע באמצע מתניו וראשו ישאר זקוף אלא גם ראשו יכוף כאגמון:

ה ולא ישחה כל כך עד שיהיה פיו כנגד חגור של מכנסים ואם הוא זקן או חולה ואינו יכול לשחות עד שיתפקקו כיון שהרכין (פי' שהשפיל) ראשו דיו מאחר שניכר שהוא חפץ לכרוע אלא שמצער עצמו:

ו כשהוא כורע יכרע במהירות בפעם אחת וכשהוא זוקף זוקף בנחת ראשו תחלה ואחר כך גופו שלא תהא עליו כמשאוי:

ז כשכורע כורע בברוך וכשזוקף זוקף בשם:

ח המתפלל ובא כנגדו עכו"ם ויש לו שתי וערב בידו והגיע למקום ששוחין בו לא ישחה אע"פ שלבו לשמים:

ט אין להוסיף על תאריו של הקב"ה יותר מהאל הגדול הגבור והנורא ודוקא בתפלה מפני שאין לשנות ממטבע שטבעו חכמים אבל בתחנונים או בקשות ושבחות שאדם אומר מעצמו לית לן בה ומ"מ נכון למי שירצה להאריך בשבחי המקום שיאמר אותו בפסוקים:

סימן קיד

דין הזכרת הרוח וגשם וטל. ובו ט סעיפים:

א מתחילין לומר בברכה שנייה משיב הרוח ומוריד הגשם בתפלת מוסף של י"ט האחרון של חג ואין פוסקין עד תפלת מוסף של י"ט הראשון של פסח:

ב אסור להזכיר הגשם עד שיכריז ש"ץ (וי"א שקודם שמתחילין מוסף מכריז השמש משיב הרוח וכו' כדי שהצבור יזכירו בתפלתן וכן נוהגין) (מרדכי רפ"ק דתענית) הלכך אף אם הוא חולה או אנוס לא יקדים תפלתו לתפלת הצבור לפי שאסור להזכיר עד שיאמר ש"ץ אבל אם יודע שהכריז ש"צ אע"פ שהוא לא שמע מזכיר ומטעם זה הבא לב"ה והציבור התחילו להתפלל יתפלל ויזכיר אע"פ שהוא לא שמע מש"ץ:

ג אם אמר משיב הרוח [בימות החמה] או לא אמרו בימות הגשמים אין מחזירין אותו וכן בטל אם הזכירו בימות הגשמים או לא הזכירו בימות החמה אין מחזירין אותו: הגה ואנו בני אשכנז לא מזכירין טל לא בימות החמה ולא בימות הגשמים רק אומרים בימות החמה רב להושיע מכלכל חיים וכו' [טור] י"א שש"צ פוסק להזכיר בתפלת מוסף י"ט הראשון של פסח אבל הקהל מזכירין ואין פוסקין עד מנחה ששמעו כבר מש"ץ שפסק בתפלת המוסף וכן נוהגין:

ד אם אמר מוריד הגשם בימות החמה מחזירין אותו וחוזר לראש הברכה ואם סיים הברכה חוזר לראש התפלה ואפילו במקום שצריכים גשם בימות החמה אם הזכיר גשם במקום טל מחזירין אותו [וכן אם הזכיר גשם וטל נמי מחזירין אותו] [ב"י בשם הרמב"ם והרא"ש והטור]:

ה בימות הגשמים אם לא אמר מוריד הגשם מחזירין אותו וה"מ שלא הזכיר טל אבל אם הזכיר טל אין מחזירין אותו:

ו בד"א שמחזירין אותו כשלא אמר בימות הגשמים מוריד הגשם היינו כשסיים כל הברכה והתחיל ברכה שאחריה ואז חוזר לראש התפלה אבל אם נזכר קודם שסיים הברכ' יאמר במקום שנזכר ואפי' אם סיים הברכ' ונזכר קודם שהתחיל אתה קדוש אין צריך להחזיר אלא אומר משיב הרוח ומוריד הגשם בלא חתימה: הגה שלשה ברכות הראשונות חשובות כאחת ובכל מקום שטעה בהם חוזר לראש בין שהוא יחיד בין שהוא צבור: [טור]

ז בכל מקום שאנו אומרים חוזר לברכה שטעה בה ה"מ שטעה בשוגג אבל במזיד ומתכוין חוזר לראש:

ח בימות החמה אם נסתפק אם הזכיר מוריד הגשם אם לא עד ל' יום בחזקת שהזכיר הגשם וצריך לחזור: הגה וה"ה לדידן דאין מזכירין טל בימות החמה אם נסתפק לו אם אמר מוריד

הגשם בימות הגשמים כל ל' יום חוזר דודאי אמר כמו שרגיל והרי לא הזכיר לא טל ולא גשם לאחר ל' יום אינו חוזר [ד"ע]:

ט אם ביום ראשון של פסח אומר ברכת אתה גבור עד מוריד הטל צ' פעמים כנגד ל' יום שאומר אותה ג' פעמים בכל יום משם ואילך אם אינו זוכר אם הזכיר גשם הרי הוא בחזקת שלא הזכיר גשם ואינו צריך לחזור: הגה וכן לדידן אם אמר עד מכלכל חיים בלא משיב הרוח ומוריד הגשם שמזכירין בימות הגשמים וכן אם אמר בשמיני עצרת צ' פעמים אתה גבור עד מוריד הגשם אם נסתפק אחר כך אם הזכיר או לא חזקה שהזכירו [דעת עצמו]:

סימן קטו

טעם ברכת אתה חונן. ובו סעיף אחד:

מפני שמותר האדם מן הבהמה הוא הבינה והשכל קבעו ברכת אתה חונן ראש לאמצעיו' שאם אין בינה אין תפלה :

סימן קטז

פירוש ברכת רפאינו. ובו סעיף אחד:

רפאינו ה' ונרפא אע"פ דהכתוב ליחיד אין מכנין אותו לרבים ה"מ בזמן שמתכוין לקרות אבל כשאומר אותו דרך תפלה ובקשה מותר ומ"מ אם אומר מזמור שלם אסור לשנות מלשון יחיד לרבים או להיפך: [טור והרא"ש פ' הקורא עומד בשם הר"י]:

סימן קיז

דיני ברכת השנים. ובו ה סעיפים:

א ברכת השנים צריך לומר בה בימות הגשמים ותן טל ומטר ומתחילין לשאול מטר בחוצה לארץ בתפלת ערבית של יום ס' אחר תקופת תשרי [ויום התקופה הוא בכלל הס'] [הגה"מ פ"ב] ובארץ ישראל מתחילין לשאול מליל ז' במרחשון ושואלין עד תפלת המנחה של ערב י"ט הראשון של פסח ומשם ואילך פוסקין מלשאול:

ב יחידים הצריכים למטר בימות החמה אין שואלין אותו בברכת השנים אלא בשומע תפלה ואפי' עיר גדולה כננוה או ארץ אחת כולה כמו ספרד בכללה או אשכנז בכללה כיחידים דמו בשומע תפלה ומיהו אם בארץ אחת כולה הצריכים מטר בימות החמה טעה בה יחיד ושאל מטר בברכת השנים [אם רוצה] חוזר ומתפלל בתורת נדבה בלא שאלה בברכת השנים [אבל אינו מחויב לחזור כלל] [ב"י בשם מהרי"א והרמב"ן והר"ן סבירי להו כהרא"ש]:

ג אם שאל מטר בימות החמה מחזירין אותו:

ד אם לא שאל מטר בימות הגשמים מחזירין אותו אע"פ ששאל טל אבל אם שאל מטר ולא טל אין מחזירין אותו:

ה אם לא שאל מטר ונזכר קוד' שומע תפל' אין מחזירין אותו ושואל בשומע תפלה [ואם היה לו תענית וצ"ל עננו יאמר השאלה קודם עננו] [אבודרהם] ואם לא נזכר עד אחר שומע תפלה אם לא עקר רגליו חוזר לברכת השנים ואם עקר רגליו חוזר לראש התפל' ואם השלים תפלתו ואינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו אע"פ שעדין לא עקר רגליו כעקורים דמי ואם נזכר אחר שחת' שומע תפלה קודם שהתחיל רצה נראה שאומר ותן טל ומטר ואח"כ אומר רצה:

סימן קיח

חתימת ברכת השיבה. ובו סעיף אחד:

השיבה שופטנו חותם בה מלך אוהב צדקה ומשפט ומר"ה ועד יום הכפורים חותם המלך המשפט: הגה מיהו אם אמר מלך אוהב צדקה ומשפט אין צריך לחזור ולא אמרו שיחזור אלא במקום שכל השנה אומרים האל אוהב צדקה ומשפט [הר"י ספ"ק דברכות וטור והגהות ומנהגים] וע"ל סי' תקפ"ב:

סימן קיט

דין הרוצה להוסיף בברכות. ובו ד סעיפים:

א אם רצה להוסיף בכל ברכ' מהאמצעיות מעין הברכה מוסיף כיצד היה לו חולה מבקש עליו רחמים בברכת רפאינו היה צריך פרנסה מבקש עלי' בברכת השנים ובשומע תפל' יכול לשאול כל צרכיו שהיא כוללת כל הבקשו': הגה וכשהוא מוסיף יתחיל בברכה ואח"כ מוסיף אבל לא יוסיף ואח"כ יתחיל הברכה (טור סימן תקס"ז) ולהר"ר יונה כשמוסיף בברכה מעין אותה ברכה אם מוסיף אותה בשביל כל ישראל אומר אותה בלשון רבים ולא בלשון יחיד ולא יוסיף אלא בסוף הברכ' ולא באמצע ואם שואל צרכיו ממש כגון שיש לו חולה בתוך ביתו או שהוא צריך לפרנסה יכול לשאול אפילו באמצע הברכה והוא שישאל בלשון יחיד ולא בלשון רבים ובברכת שומע תפלה וכן בסוף התפלה בין קודם יהיו לרצון בין אחריו יכול לשאול בין בלשון יחיד בין בלשון רבים בין צרכיו ממש בין צרכי רבים:

ב יש מי שאומר שכשמוסיף בברכה לצורך יחיד לא יאריך:

ג אם דילג או טעה בברכה אחת מהאמצעיות אינו צריך לחזור אלא לראש הברכה שטעה או שדילג ומשם ואילך יחזור על הסדר:

ד שליח צבור שגמר גואל ישראל ושכח ולא אמר עננו לא יחזיר אפי' אם עדיין לא גמר רק רפאינו ואם חזר ברכה לבטל' היא (אלא יאמר עננו בשומע תפלה כיחיד):

סימן קכ

שראוי לומר רצה בכל תפלה. ובו סעיף אחד:

אומרים רצה בכל התפלות ודלא כאותם שנוהגים שלא לאומרו במנחה:

סימן קכא

דיני מודים. ובו ג סעיפים:

א שוחין במודים תחלה וסוף:

ב האומר מודים מודים משתקין אותו:

ג יחיד אין לו לומר ברכת כהנים: הגה וכן עיקר וכן נראה לי לנהוג אבל המנהג הפשוט אינו כן רק אפי' יחיד אומר אותו כל זמן שראוי לנשיאות כפים ואינו נראה [ב"י בשם מנהיג]:

סימן קכב

דינים השייכין בין י"ח ליהיו לרצון. ובו ג סעיפים:

א אם בא להפסיק ולענות קדיש וקדושה בין י"ח ליהיו לרצון אינו פוסק שיהיו לרצון מכלל התפלה הוא אבל בין יהיו לרצון לשאר תחנונים שפיר דמי: הגה ודוקא במקום שנוהגים לו' יהיו לרצון מיד אחר התפלה אבל במקום שנוהגין לומר תחנונים קודם יהיו לרצון מפסיק ג"כ לקדיש וקדושה ובמקומות אלו נוהגים להפסיק באלהי נצור קודם יהיו לרצון ולכן מפסיקים ג"כ לקדוש' ולקדיש וברכו [ד"ע לפי' רשב"א שהביא הב"י]: מיהו הרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו אם התחיל ש"צ לסדר תפלתו והגיע לקדיש או לקדושה מקצר ועולה ואם לא קצר יכול להפסיק כדרך שמפסיק בברכה של ק"ש אפי' באמצע:

ב אין נכון לומר תחנונים קודם יהיו לרצון אלא אחר סיום י"ח מיד יאמר יהיו לרצון ואם בא לחזור ולאמרו פעם אחרת אחר התחנונים הרשות בידו:

ג הרגיל לומר ד' דברים אלו זוכה ומקבל פני שכינה עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען תורתך עשה למען קדושתך :

סימן קכג

דיני הכריעות בסיום י"ח ברכות. ובו ו סעיפים:

א כורע ופוסע ג' פסיעות לאחריו בכריעה אחת ואחר שפסע ג' פסיעות בעודו כורע קודם שיזקוף כשיאמר עושה שלום במרומיו הופך פניו לצד שמאלו וכשיאמר הוא יעשה שלום עלינו הופך פניו לצד ימינו ואח"כ ישתחוה לפניו כעבד הנפטר מרבו: הגה ונהגו לומר אח"כ י"ר שיבנה בית המקדש כו' כי התפלה במקום העבודה ולכן מבקשים על המקדש שנוכל לעשות עבודה ממש (ד"ע):

ב במקום שכלו הג' פסיעות יעמוד ולא יחזור למקומו עד שיגיע ש"ץ לקדושה ולפחות עד שיתחיל הש"ץ להתפלל בקול רם: הגה והש"ץ יעמוד כדי הלוך ד' אמות קודם שיחזור למקומו להתפלל בקול רם [תשובת הרשב"א סי' תל"ו] וכן יחיד המתפלל יעמוד במקום שכלו פסיעותיו כשיעור זה קודם שיחזור למקומו [ב"י בשם רבי' ירוחם וירושלמי] יחיד שמתפלל בצבור וסיים תפלתו קודם לש"ץ אסור להחזיר פניו לצבור עד שיסיים שליח צבור תפלתו [ב"י בשם שבולי הלקט]:

ג כשפוסע עוקר רגל שמאל תחלה ושיעור פסיעות אלו לכל הפחות הוא כדי שיתן גודל בצד עקב ולכתחלה לא יפסיע פסיעות גסות יותר מזה: [ב"י בשם א"ח וד"ע לפי הטעם שכתב ב"י לג' פסיעות בשם רב האי]:

ד מי שמוסיף על ג' פסיעות הוי יוהרא:

ה גם ש"צ צריך לפסוע ג' פסיעות כשמתפלל בלחש וכשיחזור התפלה בקול רם אינו צריך לחזור לפסוע ג' פסיעות: [ואם לא התפלל בלחש רק בקול רם פוסע ג' פסיעות אחר תפלתו שבקול רם] [אבודרהם]:

ו כשיחזור ש"צ התפל' יאמר ג"כ ה' שפתי תפתח [אבל אינו אומר בסוף התפל' יהיו לרצון] [ד"ע וב"י בשם אוהל מועד]:

סימן קכד

דין הנהגת ש"ץ בי"ח ברכות ודין עניית אמן. ובו יב סעיפים:

א לאחר שסיימו הציבור תפלתן יחזיר ש"צ התפל' שאם יש מי שאינו יודע להתפלל יכוין למה שהוא אומר ויוצא בו וצריך אותו שיוצא בתפלת ש"ץ לכוין לכל מה שאומר ש"ץ מראש עד סוף ואינו מפסיק ואינו משיח ופוסע ג' פסיעו' לאחוריו כאד' שמתפלל בעצמו:

ב ש"ץ שנכנס לב"ה ומצא צבור שהתפללו בלחש והוא צריך לעבור לפני התיב' לאלתר יורד לפני התיב' ומתפלל בקול רם לצבו' ואינו צריך לחזור ולהתפלל בלחש: הגה וכן אם הוא שעת הדחק כגון שירא שיעבור זמן התפל' יוכל להתפלל מיד בקול רם והצבור מתפללין

עמו מלה במלה בלחש עד לאחר האל הקדוש וטוב שיהיה א' לכל הפחות שיענה אמן אחר ברכ' הש"צ [מהרי"ל]:

ג קהל שהתפללו וכלם בקיאים בתפלה אעפ"כ ירד ש"צ וחוזר להתפלל כדי לקיים תקנת חכמים: הגה ואם יש יחידים בקהל שמאריכים בתפלתם אין לש"צ להמתין עליהם ואפי' היו חשובי העיר וכן אם היה מנין בב"ה אין להמתין על אדם חשוב או גדול שעדיין לא בא [בנימין זאב סי' קס"ח]:

ד כששַ"צ חוזר התפלה הקהל יש להם לשתוק ולכוין לברכות שמברך החזן ולענות אמן ואם אין ט' מכוונים לברכותיו קרוב להיות ברכותיו לבטלה לכן כל אדם יעשה עצמו כאלו אין ט' זולתו ויכוין לברכת החזן: [י"א שכל העם יעמדו כשחוזר הש"ץ התפלה] [הגהות מנהגים]:

ה על כל ברכה שאדם שומע בכל מקום אומר ברוך הוא וברוך שמו:

ו ויענו אמן אחר כל ברכה בין אותם שיצאו ידי תפלה בין אותם שלא יצאו ובכוונה שיכוין בלבו אמת הוא הברכה שבירך המברך ואני מאמין בזה:

ז לא ישיח שיחת חולין בשעה שש"צ חוזר התפל' ואם שח הוא חוטא וגדול עונו מנשוא וגוערים בו: הגה וילמד בניו הקטנים שיענו אמן כי מיד שהתינוק עונה אמן יש לו חלק לעולם הבא [כלבו]:

ח לא יענה אמן חטופה דהיינו כאילו האל"ף נקודה בחטף וכן שלא יחטוף וימהר לענות אותו קודם שיסיים המברך וכן לא יענה אמן קטופה דהיינו שמחסר קריאת הנו"ן שאינו מוציאה בפה שתהא נכרת [גם לא יפסיק באמצע המלה] [ב"י בשם הארוך] ולא יענה אמן יתומה דהיינו שהוא חייב בברכה אחת וש"ץ מברך אותה וזה אינו שומעה אע"פ שיודע איזה ברכה מברך הש"ץ מאחר שלא שמעה לא יענה אחריו אמן דהוי אמן יתומה: הגה ויש מחמירין דאפי' אינו מחויב באותה ברכה לא יענה אמן אם אינו יודע באיזה ברכה קאי ש"צ דזה נמי מקרי אמן יתומה [טור בשם תשב"ץ] ולא ימתין עם עניית האמן אלא מיד כשכלה הברכה יענה אמן [אבודרהם] ולא יענה אמן קצרה אלא ארוכ' קצת כדי שיוכל לומר אל מלך נאמן ולא יאריך בה יותר מדאי לפי שאין קריאת התיבה נשמעת כשמאריך יותר מדאי:

ט אם יש קצת מהעונין שמאריכין יותר מדאי אין צריך המברך להמתין להם:

י מי ששכח ולא אמר יעלה ויבא בר"ח או בחולו של מועד או בכל דבר שצריך לחזור בשבילו יכוין דעתו וישמע מש"צ כל י"ח ברכות מראש ועד סוף כאדם שמתפלל לעצמו ולא יפסיק ולא ישיח ופוסע ג' פסיעות לאחוריו דכיון שכבר התפלל אלא ששכח ולא הזכיר אע"פ שהוא בקי ש"צ מוציאו:

יא אם בעוד האדם מתפלל סיים ש"צ ברכה וקודם שכלתה עניית אמן מפי רוב הצבור סיים זה תפלתו עונה עמהם אמן. הגה ואפי' אם לא שמע הברכה כלל רק שומע צבור עונים אמן ויודע על איזה ברכה קאי יענה עמהם וכן בקדיש וקדושה וברכו [ב"י א"ח]:

יב העונה אמן לא יגביה קולו יותר מהמברך:

סימן קכה

דיני קדושה. ובו ב סעיפים:

א אין הצבור אומרים עם ש"צ נקדישך אלא שותקין ומכוונין למה שש"צ אומר עד שמגיע לקדושה ואז עונים הצבור קדוש:

ב טוב לכוין רגליו בשעה שאומר קדושה עם שליח צבור: הגה ויש לישא העינים למרום בשעה שאומרים קדושה וכן מנענעים גופן ונושאין אותן מן הארץ [טור ושבולי לקט] ואין לדבר באמצע הקדושה [מהרי"ל וב"י בשם מהרי"א ודרך ארץ זוטא] ומי שאמר סדר קדושה ובא לבה"כ ומצא צבור עונין קדוש' חוזר ועונ' עמהם: [תשובת הרשב"א סי' רמ"ט]:

סימן קכו

דין ש"צ שטעה. ובו ד סעיפים:

א שליח צבור שטעה ודלג אחת מכל הברכות וכשמזכירין אותו יודע לחזור למקומו אין מסלקין אותו אבל אם דילג בברכת המלשינים מסלקין אותו מיד שמא אפיקורוס הוא ואם התחיל בה וטעה אין מסלקין אותו:

ב ש"ץ שטעה ואינו יודע לחזור למקומו יעמוד אחר תחתיו [כדרך שיתבאר לעיל סי' י"ג] ומתחיל מתחלת הברכה שטעה זה אם היה הטעות באמצעיו' ואם הי' בג' ראשונות מתחיל בראש ואם בג' אחרונות מתחיל רצה:

ג כל מקום שהיחיד חוזר ומתפלל ש"ץ חוזר ומתפלל אם טעה כמותו כשמתפלל בקול רם חוץ משחרית של ר"ח שאם שכח ש"ץ ולא הזכיר יעלה ויבא עד שהשלים תפלתו אין מחזירין אותו מפני טורח הצבור שהרי תפלת המוספין לפניו שהוא מזכיר בה ר"ח אבל אם נזכר קודם שהשלים תפלתו חוזר לרצה ואין בזה טורח צבור: הגה י"א דאם טעה בשחרית של שבת ויו"ט דינו כמו בר"ח והכי נהוג [טור וסמ"ק]:

ד אם טעה ש"ץ כשהתפלל בלחש לעולם אינו חוזר ומתפלל שנית מפני טורח הצבור אלא סומך על התפל' שיתפלל בקול רם והוא שלא טעה בג' ראשונות שאם טעה בהם לעולם חוזר כמו שהיחיד חוזר:

סימן קכז

דין מודים דרבנן. ובו ב סעיפים:

א כשיגיע שליח צבור למודים שוחין עמו הצבור ולא ישחו יותר מדאי ואומרים מודים אנחנו לך (שאתה הוא ה') אלהינו אלהי כל בשר כו' וחותם ברוך אל ההודאות בלא הזכרת השם ויש מי שאומר שצריך לשחות גם בסוף וטוב לחוש לדבריו (ויש אומרים שאומר הכל בשחייה אחת וכן המנהג) (פסקי מהרי"א):

ב אם אין שם כהנים אומר ש"ץ אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת וכו' עד ואני אברכם ואין הצבור עונין אחריו אמן אלא כן יהי רצון: הגה ואין אומרים אלהינו ואלהי אבותינו וכו' רק בזמן שראוי לברכת כהנים ולישא כפים ונהגו לומר בשחרית שים שלום וכן כל זמן שאומר אלהינו כו' אבל בלאו הכי מתחילין שלום רב ויש מתחילין שים שלום במנחה של שבת הואיל וכתיב ביה באור פניך נתת לנו שהיא התורה שקורין במנחה בשבת: (הגהות מיי' פ"ח מהלכות תפלה):

סימן קכח

נשיאת כפים ואיזה דברים הפוסלין בכהן. ובו מה סעיפים:

א אין נשיאת כפים פחות מי' והכהנים מהמנין: ואין לזר לישא כפיו אפילו עם (כהנים אחרים) (בפ' ב' דכתובות דכ"ד דזר עובר בעשה) (ותו' פ' כל כתבי לא ידע ר"י מה איסור יש בזר העולה ואפשר דעם כהנים אחרים וצ"ע):

ב כל כהן שאין בו אחד מהדברים המעכבים אם אינו עולה לדוכן אע"פ שביטל מצות עשה אחת הרי זה כעובר בג' עשה אם היה בב"ה כשקורא כהנים או אם אמרו לו לעלות או ליטול ידיו:

ג אם עלה פעם אחת ביום שוב אינו עובר אפי' אמרו לו עלה:

ד כשהכהנים אינם רוצים לעלות לדוכן אינם צריכים לשהות חוץ מב"ה אלא בשעה שקורא החזן כהנים אבל כדי שלא יאמרו שהם פגומים נהגו שלא ליכנס לב"ה עד שיגמרו ברכת כהנים:

ה לא יעלו הכהנים לדוכן במנעלים אבל בבתי שוקים שרי: [ויש מחמירין אם הם של עור] [אגודה פרק הקורא את המגילה] [ונהגו להקל בקצת מקומות]:

ו אע"פ שנטלו הכהנים ידיהם שחרית חוזרים ונוטלים ידיהם עד הפרק שהוא חבור היד והזרוע והלוי יצוק מים על ידיהם וקודם לכן יטול הלוי ידיו (ולא נהגו הלוים ליטול ידיהם תחלה רק סמכו על נטילתן שחרית):

ז אם נטל הכהן ידיו שחרית ובירך ענ"י לא יחזור לברך כשנוטל ידיו לנשיאת כפים:

ח כשמתחיל ש"צ רצה כל כהן שבב"ה נעקר ממקומו לעלות לדוכן ואף אם לא יגיע שם עד שיסיים ש"ץ רצה שפיר דמי אבל אם לא עקר רגליו ברצה שוב לא יעלה:

ט כשעוקרים [רש"י ותוספות ור"ן כתבו דלא יאמר אותו עד עמדו לפני התיבה וכ"כ הב"י] כהנים רגליהם לעלות לדוכן אומרים ירמי"א שתהא ברכה זו שצויתנו לברך את עמך ישראל ברכה שלמה ולא יהא בה מכשול ועון מעתה ועד עולם ומאריכים בתפלה זו עד שיכלה אמן של הודאה מפי הצבור:

י עומדי' בדוכן פניהם כלפי ההיכל ואחוריה' כלפי העם ואצבעותיה' כפופים לתוך כפיהם עד שש"צ מסיים מודי' ואז אם הם ב' קורא להם [הש"ץ] [בטור בשם ר"י ורמב"ם] כהנים: הגה ולא יאמר אלהינו ואלהי אבותינו כו' וי"א שאומרים אותו בלחש עד מלת כהנים ואז אומרו בקול רם (טור בשם ר"י ור"מ מרוטנבורג) וחוזר ואומר עם קדושך כאמור בלחש וכן נוהגין במדינות אלו. ומחזירים פניהם כלפי העם ואם הוא א' אינו קורא לו אלא הוא מעצמו מחזיר פניו:

יא כשמחזירין פניהם כלפי העם מברכין אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לברך את עמו ישראל באהבה:

יב מגביהים ידיהם כנגד כתפותיהם ומגביהים יד ימנית קצת למעלה מהשמאלית ופושטים ידיהם וחולקים אצבעותיהם ומכוונים לעשות ה' אוירים בין ב' אצבעות לב' אצבעות אויר אחד ובין אצבע לגודל ובין גודל לגודל ופורשים כפיהם כדי שיהא תוך כפיהם כנגד הארץ ואחורי ידיהם כנגד השמים:

יג מתחילין הכהנים לומר יברכך: הגה וי"א שגם מלת יברכך יקרא אותם ש"צ תחלה [טור ור"ן פ' הקורא והגהות מיימוני] (וכן נוהגים בכל מדינות אלו) ואח"כ מקרא אותם ש"ץ מלה במלה והם עונים אחריו על כל מלה עד שיסיימו פסוק ראשון ואז עונים הצבור אמן וכן אחר פסוק ב' וכן אחר פסוק ג':

יד אין מברכין אלא בלשון הקודש ובעמידה ובנשיאת כפים ובקול רם:

טו ואח"כ מתחיל ש"צ שים שלום ואז הכהנים מחזירים פניהם להיכל ואומרים רבון העולמים עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שהבטחתנו השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל: הגה ויאריכו בתפלה זו עד שיסיים ש"ץ שים שלום ושיענו הצבור אמן על שניהם ואם אינם יכולים להאריך כ"כ יאמרו אדיר במרום וכו' כדלקמן סי' ק"ל (רש"י פרק אלו נאמרין והגהות מיימוני):

טז אין הכהנים רשאים להחזיר פניהם עד שיתחיל ש"צ שים שלום ואינם רשאים לכוף אצבעותיהם עד שיחזרו פניהם ועומדים שם ואינם רשאים לעקור משם עד שיסיים ש"צ

שים שלום ויש מי שאומ' שצריכין להמתין עד שיסיימו הצבור לענות אמן אחר ברכת שים שלום (וכן המנהג):

יז כשמחזירין פניהם בין בתחלה בין בסוף לא יחזרו אלא דרך ימין: הגה כשיורדין מן הדוכן לא יגעו במנעליהם המטונפים ואם נוגעים יטלו ידיהם לתפלה שיתפללו אח"כ (אגודה פ' היה קורא):

יח אין המקרא שקורא כהנים רשאי לקרות כהנים עד שיכלה מפי הצבור אמן שעונים אחר ברכת מודים ואין הכהנים רשאים להתחיל ברכת אשר קדשנו בקדושתו של אהרן עד שיכלה דיבור קריאת כהנים מפי הקורא ואחר שברכו הכהנים אשר קדשנו בקדושתו של אהרן אינם רשאים להתחיל יברכך עד שיכלה מפי כל הצבור אמן שעונים אחר ברכת אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וכן אינם רשאים להתחיל בתיבה עד שתכלה התיבה מפי המקרא ואין הצבור עונים אמן עד שתכלה ברכה מפי הכהנים: הגה ולא יתחילו הכהנים רבון העולמים כו' עד שיכלה אמן מפי הצבור (ב"י):

יט אין ש"ץ רשאי לענות אמן אחר ברכה של כהנים:

כ אם ש"צ כהן אם יש שם כהנים אחרים לא ישא את כפיו. (ולא יאמרו לו לעלות או ליטול ידיו אבל אם אמרו לו צריך לעלות דהא עובר בעשה אם אינו עולה) (מרדכי פ' הקורא עומד והגהות מיימוני פט"ו דתפלה ואגור) ואפי' אין שם כהן אלא הוא לא ישא את כפיו אא"כ מובטח לו שיחזור לתפלתו בלא טירוף דעת שאם הוא מובטח בכך כיון שאין שם כהן אלא הוא ישא את כפיו כדי שלא תתבטל נשיאת כפים וכיצד יעשה יעקור רגליו מעט בעבודה ויאמר עד ולך נאה להודות ויעלה לדוכן ויברך ברכת כהנים ויקרא לו אחר; ומסיים החזן שים שלום ואם המקרא כוון לתפלת ש"צ מתחלה ועד סוף עדיף טפי שיסיים המקרא שים שלום:

כא אין הכהנים רשאים לנגן ברכת כהנים שנים או שלשה נגונים משום דאיכא למיחש לטירוף הדעת ואין לנגן אלא נגון אחד מתחלה ועד סוף:

כב משתדלין שיהא המקרא ישראל וכשהחזן כהן יעמוד ישראל אצלו ויקרא כהנים ויקרא אותם והחזן עומד ושותק:

כג בשעה שהכהנים מברכים העם לא יביטו ולא יסיחו דעתם אלא יהיו עיניהם כלפי מטה כמו שעומד בתפלה והעם יכוונו לברכה ויהיו פניהם כנגד פני הכהנים ולא יסתכלו בהם: הגה וגם הכהנים לא יסתכלו בידיהם על כן נהגו לשלשל הטלית על פניהם וידיהם חוץ לטלית ויש מקומות שנהגו שידיהם בפנים מן הטלית שלא יסתכלו העם בהם (ב"י):

כד עם שאחורי הכהנים אינם בכלל ברכה אבל מלפניהם ובצדיהם אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת ולאחוריהם נמי אם הם אנוסים כגון עם שבשדות שהם טרודים במלאכתם ואינם יכולים לבא הם בכלל הברכה:

כה ב"ה שכולה כהנים אם אין שם אלא י' כולם עולים לדוכן למי מברכין לאחיהם שבשדות ומי עונה אחריהם אמן הנשים והטף ואם יש שם יותר מעשרה היתרים מעשרה יעלו ויברכו והעשרה עונים אחריהם אמן:

כו בשעה שמברכין אין לומר שום פסוק אלא ישתקו ויכוונו לברכה: הגה ומכל מקום עכשיו שהכהנים מאריכין הרבה בניגונים נהגו גם כן לומר פסוקים וכמו שנתבאר לעיל סימן נ"ז לענין ברכו אך יותר טוב שלא לאמרם (ד"ע):

כז כהן אינו רשאי להוסיף מדעתו יות' על השלש פסוקים של ברכת כהנים ואם הוסיף עובר על בל תוסיף:

כח כהן שנשא כפיו ואח"כ הלך לב"ה אחר ומצא צבור שלא הגיעו לברכת כהנים יכול לישא את כפיו פעם אחרת:

כט כהן שלא התפלל עדיין ומצא צבור מתפללין נושא כפיו ואין התפלה מעכבתו:

ל מי שיש לו מום בפניו או בידיו כגון שהם בוהקניות או עקומות או עקושות [בוהקניות פירוש מין נגע לבן ורש"י פירש לינטלי"ש בלע"ז. עקומות כפופות. עקושות לצדדיהן והר"ן פי' עקומות שנתעקמה ידו אחורנית. עקושות שאינו יכול לחלק אצבעותיו] לא ישא את כפיו מפני שהעם מסתכלין בו וה"ה למי שיש מומין ברגליו במקום שעולים לדוכן בלא בתי שוקיים וכן מי שרירו יורד על זקנו או שעיניו זולפים דמעות וכן סומא באחד מעיניו לא ישא את כפיו ואם הי' דש בעירו דהיינו שהם רגילים בו ומכירין הכל שיש בו אותו מום ישא כפיו ואפי' הוא סומא בשתי עיניו וכל ששהא בעיר שלשי' יום מקרי דש בעירו ודוקא בעירו אבל אם הולך באקראי לעיר אחרת ושהא שם שלשים יום לא ואפילו לא בא לדור שם להיות מבני העיר אלא בא להיות שם מלמד או סופר או משרת שנה או חצי שנה חשוב דש בעירו בל' יום:

לא אם מנהג המקום לשלשל הכהנים טלית על פניהם אפילו יש בפניו ובידיו כמה מומין ישא את כפיו: הגה ודוקא אם היו ידיו בפנים מן הטלית אבל אם הם מבחוץ לא מהני הטלית לידיו:

לב היו ידיו צבועות אסטיס ופואה [אסטיס ופוא' פירוש מיני צבעים] לא ישא את כפיו מפני שהעם מסתכלין בהם ואם רוב העיר מלאכתן בכך ישא את כפיו:

לג מי שאינו יודע לחתוך האותיות כגון שאומר לאלפי"ן עייני"ן ולעייני"ן אלפי"ן וכיוצא בזה לא ישא את כפיו:

לד קטן שלא הביא שתי שערות אינו נושא כפיו בפני עצמו כלל אבל עם כהנים שהם גדולים נושא ללמוד ולהתחנך ומי שהביא שתי שערות נושא את כפיו אפי' בפני עצמו ומיהו דוקא באקראי בעלמא ולא בקביעות עד שיתמלא זקנו שאז יכול לישא כפיו אפילו

יחידי בקבע וכל שהגיע לשני' שראוי להתמלאות זקנו אף על פי שלא נתמלא קרינן ביה נתמלא זקנו (וע"ל סי' נ"ג סעיף ח'):

לה כהן שהרג את הנפש אפילו בשוגג לא ישא את כפיו אפילו עשה תשובה: הגה וי"א דאם עשה תשובה נושא כפיו ויש להקל על בעלי תשובה שלא לנעול דלת בפניהם והכי נהוג [ד"ע דלא גרע ממומר וכ"מ מהג"מ] [טור רש"י והרבה פוסקים אגור וב"י]:

לו מל תינוק ומת נושא את כפיו ואם העם מרננים אחריו שהוא שופך דמים כיון דלא נתברר הדבר ישא את כפיו:

לז מומר לעכו"ם לא ישא את כפיו וי"א שאם עשה תשובה נושא כפיו (וכן עיקר) ואם נאנס לדברי הכל נושא כפיו:

לח שתה רביעית יין בבת אחת לא ישא את כפיו . שתאו בשני פעמים או שנתן לתוכו מעט מים מותר ואם שתה יותר מרביעית אע"פ שהוא מזוג ואפי' שתאו בכמה פעמים לא ישא את כפיו עד שיסיר יינו מעליו:

לט לא היה בו א' מהדברים המונעים נשיאת כפים אע"פ שאינו מדקדק במצות וכל העם מרננים אחריו נושא את כפיו [שאין שאר עבירות מונעין נשיאת כפים]:

מ כהן שנשא גרושה לא ישא את כפיו ואין נוהגין בו קדושה אפי' לקרות בתורה ראשון ואפילו גרשה או מתה פסול עד שידור הנאה על דעת רבים מהנשים שהוא אסור בהם:

מא נטמא למת שאינו משבעה מתי מצו' פסול מן הדוכן ומכל מעלות הכהונה עד שישוב ויקבל שלא יטמא עוד למתים (י"א דמי שיש לו בת שהמירה לעכו"ם או זנתה אין מחייבין עוד לקדשו כי אביה היא מחללת) מרדכי פרק נגמר הדין:

מב החלל אינו נושא את כפיו:

מג אחר שבעה ימי אבילות נושא כפיו ובתוך שבעה ימי אבילות יצא מב"ה בשעה שקורין כהנים: הגה ויש אומרים דכל זמן האבילות אפילו עד י"ב חודש על אביו ועל אמו אינו נושא כפיו (מרדכי סוף פרק הקורא עומד והגהות מיימוני) וכן נוהגין במדינות אלו:

מד כהן אע"פ שהוא פנוי נושא את כפיו: הגה ויש אומרים דאינו נושא כפיו דהשרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה והמברך יש לו להיות בשמחה [מרדכי פ' הקורא עומד] ונהגו שנושא כפיו אע"פ שאינו נשוי ומ"מ הרוצה שלא לישא כפיו אין מוחין בידו רק שלא יהא בבהכ"נ בשעה שקורין כהנים או אומרים להם ליטול ידיהם. נהגו בכל מדינות אלו שאין נושאין כפים אלא בי"ט משום שאז שרוים בשמחת י"ט וטוב לב הוא יברך משא"כ בשאר ימים אפי' בשבתות השנה שטרודים בהרהורים על מחייתם ועל ביטול מלאכתם ואפי' בי"ט אין נושאין כפים אלא בתפלת מוסף שיוצאים אז מב"ה וישמחו בשמחת י"ט [דברי עצמו] וכל שחרית ומוסף שאין נושאין בו כפים אומר הש"צ אלהינו ואלהי

אבותינו וכו' כדלעיל סוף סי' קכ"ז ויוה"כ נושאים בו כפים כמו ביו"ט ויש מקומו' שנושאי' בו כפים בנעיל' ויש מקומו' אפי' בשחרית:

מה אלו תיבות שהכהנים הופכים בהם לדרום ולצפון יברכך וישמרך אליך ויחנך אליך לך שלום: הגה ונוהגין שמאריכין בניגון אלו תיבות כי כל אחת מהן הוא סוף ברכה בפני עצמה ואומרים רבון כמו שמפורש בסי' ק"ל בשעה שמאריכין בניגון התיבות שבסוף הפסוקים דהיינו וישמרך ויחנך שלום והמקרא לא יאמר רבון וכו' [תשובת מהרי"ל סי' קמ"ח] אסור להשתמש בכהן אפי' בזמן הזה דהוי כמועל בהקדש אם לא מחל על כך [מרדכי הגהות דגיטין]:

סימן קכט

באיזה תפלות נושאים כפים. ובו ב סעיפים:

א אין נשיאת כפים אלא בשחרי' ומוסף ובנעילה ביום שיש בו נעילה כמו ביום הכפורים אבל לא במנח' משום דשכיחא שכרות באותה שעה שמא יהא הכהן שכור וגזרו במנחה של תענית אטו מנחת שאר ימים אבל בתענית שאין בו נעילה הואיל ותפלת המנחה סמוך לשקיעת החמה היא דומה לתפלת נעילה ואינה מתחלפת במנח' של שאר ימים הילכך יש בה נשיא' כפים והמנהג שלנו כבר נתבאר לעיל בסי' קכ"ח:

ב כהן שעבר ועלה לדוכן ביום הכפורים במנחה כיון שהדבר ידוע שאין שם שכרות הרי זה נושא את כפיו ואין מורידין אותו מפני החשד שלא יאמרו פסול הוא ולכך הורידוהו: הגה ולכן אומרים במנחה ביום כפורים אלהינו ואלהי אבותינו אע"ג דאין ראוי לנשיאת כפים מכל מקום הואיל ואם עלה לא ירד מקרי קצת ראוי [הגהות מיימוני] וכן נוהגין במדינות אלו אע"פ שיש חולקים:

סימן קל

רבש"ע שאומרים בשעת נשיאת כפים. ובו סעיף אחד:

מאן דחזא חלמא ולא ידע מאי חזא ניקום קמי כהני בשעה שעולין לדוכן ונימא הכי רבונו של עולם אני שלך וחלומותי שלך וכו' ויכוין דלסיים גם בהדי כהני דעני צבורא אמן ואי לא לימא הכי אדיר במרום שוכן בגבורה אתה שלום ושמך שלום יהי רצון שתשים עלינו שלום: הגה ובמקום שאין עולים לדוכן יאמר כל זה בשעה שהשליח צבור אומר שים שלום ויסיים בהדי שליח צבור שיענו הקהל אמן [הר"ן פרק הרואה]:

סימן קלא

דיני נפילת אפים. ובו ח סעיפים:

א אין לדבר בין תפלה לנפילת אפים. כשנופל על פניו נהגו להטות על צד שמאל: הגה וי"א דיש להטות על צד ימין והעיקר להטות [ריב"ש סי' רי"ב וב"י בשם הרוקח] בשחרית כשיש לו תפילין בשמאלו על צד ימין משום כבוד התפילין ובערבית או כשאין לו תפילין בשמאלו יטה על צד שמאל [מנהגים] ולאחר שנפל על פניו יגביה ראשו ויתחנן מעט מיושב וכל מקום ומקום לפי מנהגו ומנהג פשוט לומר ואנחנו לא נדע כו' וחצי קדיש אשרי למנצח [טור] ואפילו בימים שאין אומרים תחנון אומרים למנצח מלבד בראש חודש וחנוכה ופורים וע"פ וערב יום כפור וט' באב [מנהגים וע"ל סי' תקנ"ט]:

ב נפילת אפים מיושב ולא מעומד: הגה י"א דאין נפילת אפים אלא במקום שיש ארון וספר תורה בתוכו אבל בלא זה אומרים תחנה בלא כיסוי פנים וכן נוהגים (ב"י בשם רוקח סי' שכ"ד) וחצר ב"ה הפתוח לב"ה (מהרי"ל) או בשעה שהצבור מתפללין אז אפי' יחיד בביתו אומר תחינה בנפילת אפים (ד"ע פי' אגור):

ג אין נפילת אפים בלילה ובלילי אשמורת נוהגים ליפול על פניהם שהוא קרוב ליום:

ד נהגו שלא ליפול על פניהם לא בבית האבל ולא בבית החתן ולא בב"ה ביום מילה ולא כשיש שם חתן: הגה ודוקא שהמילה או החתן באותו ב"ה אבל אם אין המילה בב"ה אע"פ שהיא בב"ה האחרת אומרים תחנון (פסקי מהרי"א סימן פ"א) וביום המילה שאין אומרים תחנון דוקא שחרית שמלין אז התינוק אבל במנחה אף על פי שמתפללין אצל התינוק הנימול אומרים תחנון מה שאין כן בחתן שאין אומרים תחנון כל היום כשמתפללין אצל החתן (הגהות מיי' פ"ה מה"ת) ולא מקרי חתן אלא ביום שנכנס לחופה:

ה אם חל מילה בתענית צבור מתפללין סליחות ואומרים ווידוי ואין נופלין על פניהם ואין אומרים והוא רחום בשחרית אפי' במקום שנוהגים לאומרו בלא זה:

ו נהגו שלא ליפול על פניהם בט"ו באב ולא בט"ו בשבט ולא בר"ח ולא במנחה שלפניו ולא בחנוכה ויש אומרים גם במנחה שלפניו (וכן נוהגין) בפורים אין נופלים על פניהם בל"ג בעומר אין נופלין. בערב י"כ אין נופלים וכן ערב ר"ה אפילו שחרית [מנהגים]:

ז ומנהג פשוט שלא ליפול על פניהם בכל חודש ניסן ולא בט' באב ולא בין י"ה לסוכות [ולא מתחלת ר"ח סיון עד אחר שבועות]:

ח אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו כשמתפלל על הצבור אלא אם כן הוא בטוח שיענה כיהושע בן נון: הגה וכן אסור לכל אדם ליפול על פניו בפישוט ידים ורגלים אפי' אם אין שם אבן משכית (הגהות אשירי סוף פרק תפלת השחר וריב"ש סימן תי"ב) אבל אם נוטה קצת על צידו מותר אם אין שם אבן משכית וכן יעשו בי"כ כשנופלין על פניהם אם יציעו שם עשבים כדי להפסיק בין הקרקע וכן נוהגין [מרדכי]:

סימן קלב

דיני קדושת ובא לציון. ובו ב סעיפים:

א מתרגמינן קדושת ובא לציון וצריך ליזהר בו מאוד לאומרו בכוונה: הגה ולענין אם היחיד אומרה דינה כדין קדושה שביוצר ועיין לעיל סי' נ"ט ובקדושה שבתרגום יחיד אומרה ולא שנים ואין לאומרה בקול רם [ב"י סי' נ"ט]:

ב אסור לאדם לצאת מב"ה קודם קדושה דסדרא: הגה ואומרים אחר סיום התפלה עלינו לשבח מעומד (כל בו) ויזהר לאומרו בכוונה וכשמגיע אל לא יושיע יפסיק מעט קודם שיאמר ואנחנו כורעים וכו' [טור] ואומרים קדיש יתום אחר עלינו ואפי' אין יתום בבית הכנסת יאמר אותו מי שאין לו אב ואם ואפי' מי שיש לו אב ואם יכול לאומרו אם אין אביו ואמו מקפידין [אגור ותשב"ץ ותשובת מהרי"ל סי ס"ד] ויש לומר פטום הקטורת ערב ובוקר אחר התפלה ואומרים תחלה אין כאלהינו וכו'. ואומרים השיר שהלוים היו אומרים במקדש שחרית לבד (טור) ויש שכתב וליזהר לומר פיטום הקטורת מתוך הכתב ולא בעל פה שהאמירה במקום ההקטרה וחיישינן שמא ידלג [ב"י בשם מהרי"א וא"ח] אחד מסמניה ואמרינן שהיא חייב מיתה אם חסר אחת מסממניה ולכן נהגו שלא לאומרו בחול שממהרין למלאכתם וחיישינן שמא ידלג וכשיוצא מב"ה אומר ה' נחני וגו' [כל בו] ומשתחוה ויוצא: [מהרי"ל]:

סימן קלג

דין ברכו בשבת. ובו סעיף אחד:

בשבת ויום טוב אין אומרים ברכו אחר קדיש בתרא: הגה אפילו במקום שנהגו לאומרו בימות החול שמא לא היו יחידים בב"ה כשאמרו ברכו מכל מקום בשבת וי"ט אין לאומרו דהכל באין לבית הכנסת קודם ברכו [ב"י בשם ריב"ש]:

סימן קלד

סדר והוא רחום והגבהה התורה. ובו ב סעיפים:

א הגה נוהגין להרבות בתחנונים בשני וחמישי [טור] ואומרים והוא רחום ואומרים אותו בקול רם ואם לא אמרו מעומד עובר על התקנה ונקרא פורץ גדר: הגה וכן נוהגין לאומרו מעומד אבל אומרים אותו בלחש ומה שנוהגים להרבות בתחנונים בשני וחמישי משום שהם ימי רצון ולכן נוהגין גם כן להתענות בהם [טור]:

ב מראה פני כתיבת ס"ת לעם העומדים לימינו ולשמאלו ומחזירו לפניו ולאחריו שמצוה על כל אנשים ונשים לראות הכתב ולכרוע ולומר וזאת התורה וכו' תורת ה' תמימה וכו': הגה ונהגו לעשות כן אחר שקראו בתורה אבל כשמוציאין אותו אומר הש"ץ גדלו והקהל אומרים רוממו כו' אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים וכו' וי"א לומר על הכל יתגדל [מ"ס פי"ד וטור ומהרי"ל]

וכן נוהגין ביו"ט ובשבת ויש להחזיק התורה בימין (מהרי"ל) וכשעולה הראשון לקרות אומרים ברוך שנתן תורה וכו': [כל בו]:

סימן קלה

סדר קריאת התורה ביום ב' וה' ובו יד סעיפים:

א בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין שלשה אין פוחתים מהם ואין מוסיפים עליהם ואין מפטירין בנביא: הגה ואם היו שני חתנים בב"ה והם ישראלים מותר להוסיף לקרות ד' דלדידהו הוי כי"ט שמותר להוסיף (מרדכי פ' הקורא עומד והגהות מיימוני פ' י"ב מהס"ת) ונראה דה"ה לשני בעלי ברית די"ט שלהם הוא כדלקמן סי' תקנ"ט (ודין שבת וי"ט ע"ל ריש סי' רפ"ב לענין הוספה):

ב מקום שמפסיקים בשבת בשחרית שם קורין במנחה ובשני ובחמישי ובשבת הבאה: הגה אם בטלו שבת אחת קריאת הפרשה בצבור לשבת הבאה קורין אותה פרשה עם הפרשה השייכה לאותה שבת (אור זרוע) וע' לקמן סי' רפ"ב לענין הוספה:

ג כהן קורא בתורה ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל:

ד המנהג הפשוט שאפילו כהן עם הארץ קודם לקרות לפני חכם גדול ישראל והוא שהכהן יודע לקרות: [מיהו אם יוכל לקרו' עם הש"ץ מלה במלה סגי בכך כדלקמן סי' קל"ט] [אבודרהם] שאם אינו יודע לקרות היאך יברך על התורה:

ה אם ס"ת פתוח והכהן קורא את שמע אינו רשאי להפסיק וקוראים ישראל במקומו: הגה וכן בתענית שאחר פסח וסוכות שקורין ויחל אם אין הכהן מתענה קורין לישראל וטוב שילך הכהן מב"ה (מהרי"ק שורש ט'):

ו אם נכנס הכהן לב"ה אחר שהתחיל הישראל לברך ברכת התורה אינו פוסק אבל ברכו לא הוי התחלה ועומד הישראל בתיבה עד שישלימו כהן ולוי ואז יקרא ואם אין כהן בב"ה קורא ישראל במקום כהן ולא יעלה אחריו לוי: הגה אבל ראשון יוכל לעלות [ב"י ומהרי"ל בשם ר' ירוחם נ"ב בח"ג] וכשקוראין אותו אומרים במקום כהן שלא יטעו לומר שהוא כהן: [טור]:

ז אם היו כהן ולוי בב"ה וקרא הכהן וסבור שאין שם לוי והתחיל לברך ברכת התורה שנית אין מפסיקין אותו:

ח אם אין לוי בב"ה כהן שקרא ראשון מברך שנית וקורא במקום לוי אבל לא כהן אחר כדי שלא יאמרו שהראשון פגום:

ט וכן לא יעלו ב' לוים זה אחר זה כדי שלא יאמרו שאחד מהם פגום:

י נהגו לקרות כהן אחר כהן בהפסק ישראל ביניהם ואומר החזן כשקורא לשני אע"פ שהוא כהן וכיוצא בזה נוהגים בלוי אחר לוי: הגה ולכן מותר לעלות ג"כ למפטיר בכי האי גוונא ואם קורא מפטיר סתם אין לחוש לפגמו דהרי לא מזכיר שמו (וי"א דאין לקרות כהן או לוי למנין

ז' אבל לאחר שנשלם המנין יכולים לקרות כהן או לוי) [אגור בשם מהרי"ו ומרדכי פרק הניזקין וב"י בשם ר' ירוחם] וכן נוהגין במדינות אלו ומיהו במקום צורך ודחק יש לסמוך אסברא ראשונה:

יא יש מי שאומר שאם קורא החזן כהן או לוי ואינו שם לא יקרא לאחר בשם משום פגמו של ראשון אלא אחר יעלה מעצמו. (וכן נהגו; ש"צ שהוא כהן יכול לקרות כהן אחר לתורה) (מרדכי פ' הקורא עומד ואגור):

יב עיר שכולה כהנים אם יש ישראל אחד ביניהו' אותו ישראל קורא ראשון מפני דרכי שלום וכל שאין בהם ישראל כדי ספוקם או שאין שם ישראל כלל קורא כהן אחר כהן שאין שם משום פגם שהכל יודעים שאין שם אלא כהנים והוא הדין לעיר שכולה לוים:

יג אם קטן קורא בתורה בצבור בסימן רפ"ב: אם אין כהן אלא סומא או שאינו בקי בסימן קל"ט:

יד בני אדם החבושים בבית האסורין אין מביאי' אצלם ס"ת אפילו בר"ה ויה"כ: הגה והיינו דוקא בשעת הקריאה לבד אבל אם מכינים לו ס"ת יום או יומים קודם מותר [אור זרוע הגהות אשירי פ"ק דברכות ומהרמ"פ סי' פ"ח] ואם הוא אדם חשוב בכל ענין שרי [שם מרדכי ספ"ק דר"ה]:

סימן קלו

מי הם הנקראים לס"ת בשבת. ובו סעיף אחד:

בשבת וי"ט ויוה"כ קורים אחר לוי ת"ח הממונין על הצבור ואחריהם ת"ח הראוים למנותם פרנסים על הצבור [ששואלים אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר] ואח"כ בני ת"ח שאבותיהם ממונים על הצבור ואח"כ ראשי כנסיות וכל העם:

סימן קלז

כמה פסוקים צריך לקרא לכל אחד. ובו ו סעיפים:

א ביום שקורין ג' אין קורין פחות מי' פסוקים וידבר עול' מן המנין ואי סליק ענינא בבציר מי' פסוקים כגון פרשת עמלק שאין בה אלא ט' פסוקים שפיר דמי:

ב אין קורין עם כל אחד פחות מג' פסוקים שנים קורין ג' ג' ואחד קורא ד' ואיזה מהם שקרא ד' הרי זה משובח:

ג אם דילג פסוק אחד ולא קראו אם הוא במנחה בשבת או בשני וחמישי וקרא י' פסוקי' בלא פסוק המדולג אינו חוזר ואם לאו חוזר אבל בשבת אפי' דילג פסוק אחד חוזר וקורא ואפילו אחר שהחזיר את התור' ואמר קדיש חוזר וקורא הוא ושנים עמו ואפילו הפטיר והתפלל מוסף חוזר וקורא פרשיות המועדים (דינם) כמו מנחה בשבת ושני וחמישי לפי שכבר קראו הפרשיות בשבתות שלהן:

ד אם קרא אחד ב' פסוקים צריך לחזור ולקרות ואם לא קראו בין שלשתן אלא ט' פסוקים ג' לכל אחד אינם צריכים לחזור ולקרות וראיה לדבר פרשת עמלק אבל אם קראו פחות מט' צריכין לחזור ולקרות:

ה אם קרא פרשת פרה ופסק בהגר הגר בתוכם וגלל ספר תורה חוזר ופותח ומתחיל מראש הפרשה עד תטמא עד הערב ומברך לפניה ולאחריה:

ו הקורא בתורה ראשון וקורא השני מה שקרא הראשון אם הוסיף על מה שקרא הראשון שלשה פסוקים או אפילו שנים במקום דלא אפשר אותו שני עולה מן המנין ואם לאו אינו עולה מהמנין חוץ מפרי החג משום דלא אפשר:

סימן קלח

שלא לשייר בפרשה פחות משלשה פסוקי'. ובו סעיף אחד:

הקורא בתורה לא ישייר בפרשה פחות מג' פסוקים מפני היוצאים אז מבה"כ שיאמרו העול' אחריו לא יקרא אלא שני פסוקים הנשארים וכן לא יתחיל בה פחות מג' פסוקים מפני הנכנסים אז בב"ה שיאמרו שלא קרא הראשון אלא שני פסוקים: הגה ואין חילוק בין פ' פתוחה לסתומה ופרשה שאינה רק ב' פסוקים מותר לשייר בתחלה ולהפסיק שם [תרומת הדשן סי' כ"ב] ויכוין שיתחיל תמיד לקרא בדבר טוב ויסיים בדבר טוב [א"ז ומיימוני פרק י"ג מה"ת] וע"ל סי' תכ"ח:

סימן קלט

סדר קריאת התורה וברכותיה. ובו יא סעיפים:

א במקום שנהגו שהעולה עצמו קורא בקול רם אם לא סידר תחלה הפרשה פעמים שלש בינו לבין עצמו לא יעלה: ובמקום שהחזן קורא הוא צריך לסדר תחלה [ב"י]:

ב מי שאינו יודע לקרות צריך למחות בידו שלא יעלה לספר תורה ואם צריכים לזה שאינו יודע לקרות לפי שהוא כהן או לוי ואין שם אחר זולתו אם כשיקרא לו ש"צ מלה במלה יודע לאומרה ולקרותה מן הכתב יכול לעלות ואם לאו לא יעלה:

ג אפילו ראש הכנסת או חזן לא יקרא עד שיאמרו לו קרא ונהגו ששליח צבור כשרוצה מברך וקורא בלי נטילת רשות משום דהוי כאלו משעה שמינוהו לש"ץ הרשוהו על כך: הגה ובמדינות אלו אין נוהגין כן ואין החזן עולה רק כשהסגן אומר לו לעלות אבל אין קורין לו בשמו כמו שאר העולים שקוראים אותם בשמם פלוני בר פלוני. מי שאביו מומר לעכו"ם קורין בשם אבי אביו אבל לא בשמו לבד שלא לביישו ברבים [ת"ה סי' כ"א וס"ח] ודוקא שלא עלה מימיו בשם אביו אבל אם הוא גדול והורגל באותו העיר לעלות בשם אביו והמיר אביו קורין אותו בשם אביו כמו שהורגל

שלא לביישו ברבים וכן אם איכא למיחש לאיבת המומר [מהר"ם פאדואה סי' פ"ז] ואסופי ושתוקי קורין אותו בשם אבי אמו ואם אינו יודע קורין אותו בשם אברה' כמו לגר: [ד"ע] סומא אינו קורא לפי שאסור לקרות אפי' אות אחת שלא מן הכתב [ומהרי"ל כתב דעכשיו קורא סומא כמו שאנו מקרין בתורה לע"ה]:

ד כל הקורים מברכין לפניה ולאחריה ופותח הספר קודם שיברך ורואה הפסוק שצריך להתחיל בו ואח"כ יברך ולאחר שקרא גולל ומברך: הגה ובשעה שמברך ברכה ראשונה יהפוך פניו אל הצד שלא יהא נראה כמברך מן התורה [כל בו] ונראה לי שיהפוך פניו לצד שמאלו:

ה נהגו לכסות הכתב בסודר בין גברא לגברא (ובמדינות אלו נהגו שהיא מגוללת בין גברא לגברא וכן עיקר):

ו אומר ברכו והברכות בקול רם והאומרם בלחש טועה ויש אומרים שצריך לחזור ולברך בקול רם: הגה כדי שישמעו העם ויענו ברוך ה' המבורך לעולם ועד [טור] ואם לא שמעו הצבור את המברך אף על פי ששמעו החזן עונה לא יענו עמו אלא עונין אמן על דברי החזן [ב"י בשם הר"י ואורחת חיים וכל בו]:

ז אחר שענו העם ברכו את ה' המבורך חוזר המברך ואומר ברוך ה' המבורך לעולם ועד כדי לכלול המברך עצמו בכלל המברכים:

ח אפילו ברך ברכת התורה לעצמו ותכף קראוהו לקרות בתורה צריך לחזור ולברך אשר בחר בנו כשקורא בתורה דמשום כבוד התורה נתקנה כשקורא בצבור:

ט אם קראוהו לקרות בתורה קודם שיברך ברכת התורה לעצמו כבר נפטר מלברך ברכת אשר בחר בנו דלא גרע ממי שנפטר באהבה רבה:

י ברכה אחרונה אשר נתן לנו תורת אמת זו תורה שבכתב וחיי עולם נטע בתוכנו הוא תורה שבעל פה:

יא הקורא בתורה צריך לאחוז בספר תורה בשעת ברכה: הגה וסמכו מנהג זה על מה שנא' ביהושע לא ימוש ספר התורה הזה מפיך חזק ואמץ ומזה נהגו לומר למסיים לקרות בתורה בכל פעם חזק (ב"י בשם אורח חיים):

סימן קמ

דיני הפסק בברכת התורה. ובו ג סעיפים:

א הקורא בתורה ונשתתק העומד יתחיל ממקום שהתחיל הראשון ויברך בתחל' ובסוף ולהרמב"ם לא יברך בתחלה [הגה] ואפי' בזמן הזה שש"ץ קורא דינא הכי [הר"י פרק אין עומדין]:

ב העומד לקרות בתורה וברך ברכה שלפניה וקרא מקצת פסוקים ופסק ודבר דברי תורה או דברי חול לא הוי הפסק ואינו צריך לחזור ולברך:

ג העולה לקרות בתורה והראו לו מקום שצריך לקרות וברך על התורה והתחיל לקרות או לא התחיל והזכירוהו שפרשה אחרת צריך לקרות וגלל הספר תורה למקום הצריך לקרות בו יש אומרים שאינו צריך לחזור ולברך וי"א שצריך:

סימן קמא

דיני הקורא והמקרא. ובו ח סעיפים:

א צריך לקרות מעומד ואפילו לסמוך עצמו לכותל או לעמוד אסור אלא אם כן הוא בעל בשר: הגה וכן החזן הקורא צריך לעמוד עם הקורא [מרדכי הל' קטנו']:

ב לא יקראו שנים אלא העולה קורא וש"צ שותק או ש"צ קורא והעולה לא יקרא בקול רם ומכל מקום צריך הוא לקרות עם ש"ץ כדי שלא תהא ברכתו לבטלה אלא שצריך לקרות בנחת שלא ישמיע לאזניו (ואפי' משמיע לאזניו ליכא למיחש דלא עדיף מתפל' כדלעיל סי' ק"א) [ד"ע]:

ג יש נוהגים להעמיד מי שמקרא לעולה מלה במלה ואחר שגומ' המקרא המלה אומרה העולה:

ד אם ש"צ רוצה לברך לעצמו ולקרות צריך שיעמוד אחר אצלו שכשם שנתנה תורה ע"י סרסור כך אנו צריכים לנהוג בה ע"י סרסור:

ה אין הצבור רשאים לענות אמן עד שתכלה ברכה מפי הקורא ואין הקורא רשאי לקרות בתורה עד שיכלה אמן מפי הצבור:

ו יכולים לקרות ב' אחים זה אחר זה והבן אחר האב ואין מניחין אלא בשביל עין הרע. ואפי' אם א' הוא השביעי וא' הוא המפטיר לא יקראו השני בשמו משום עין הרע [מהרי"ל]:

ז העולה למגדל עולה בפתח שהיא לו בדרך קצרה ממקומו וירד מהמגדל בדרך אחר שהיא לו בדרך ארוכה עד מקומו ואם ב' הדרכים שוים עולה בפתח שהיא לו בדרך ימין וירד בפתח שכנגדו [ולא ירד עד שעלה כבר הראוי לקרות אחריו] (מרדכי הגדול):

ח כל תיבה שהיא קרי וכתיב הלכה למשה מסיני שתהא נכתבת כמו שהיא בתורה ונקרית בענין אחר ומעשה בא' שקרא כמו שהיא כתובה בפני גדולי הדור הרבנים ה"ר יצחק אבוהב וה"ר אברהם ואלנסי שמואל ואלנסי בנו ז"ל והתרו בו שיקרא כפי המסורה ולא רצה ונדוהו והורידוהו מהתיבה:

סימן קמב

דין מי שקרא וטעה ובמקום שאין שם יודע לקרות בדיוק. ובו ב סעיפים:

א קרא וטעה אפי' בדקדוק אות אחת מחזירין אותו: הגה וכן דין החזן הקורא ודוקא שנוי שמשתנה ע"י זה הענין אבל אם טעה בנגינת הטעם או בניקוד אין מחזירין אותו אבל גוערין בו: (ב"י ופסקי מהרי"א סי' קפ"א):

ב וישוב שיש שם מנין ואין מי שיודע לקרות בתורה כהלכתה בדקדוק ובטעמים אפ"ה יקראו בתורה בברכה כהלכתה: [ומפטירין בנביא ועיין בסמוך ריש סי' קמ"ד]:

סימן קמג

דין אם נמצא ס"ת מוטעה ויתר דיני הספר. ובו ה סעיפים:

א אין קורין בתור' בפחות מי' גדולי' בני חורין ואם התחילו בי' ויצאו מקצתן גומרין:

ב אם כתוב כל חומש לבדו אפילו בגלילה כספ' תורה אין קורין בו עד שיהיה כל חמשה חומשים תפורים ביחד: הגה והם כתובים בגלילה כספר תורה אבל בחומשים שלנו אפי' כל ה' ספרים ביחד אין לברך עליהם (מרדכי ס"פ הניזקין וס"פ הקומץ ותשובת הרמב"ן סי' קפ"ז וקצ"ט רבי ירוחם נ"ב ח"ג ואגור בשם שבולי לקט ומהרי"ק שורש ס"ח והכל בו ומ"ע פ"ט מהל' ס"ת) ובמקום שיש ס"ת ואין ש"ץ הבקי בנגינה בעל פה ראיתי נוהגים שהש"ץ קורא מן החומש בנקוד והעולה קורא אחריו מן הס"ת הכשר:

ג אפילו בכפרים שאין נמצא להם ס"ת כשר אין מברכין עליו:

ד אם נמצא טעות בספ' תורה בשעת קריאה מוציאין ס"ת אחרת ומתחילין ממקום שנמצא הטעות ומשלימין הקורים על אותם שקראו במוטעה ואם נמצא טעות באמצע קריא' הקורא גומר קריאתו בספ' הכשר ומברך לאחריה ואינו חוז' לברך לפניה: הגה אם כבר קראו עמו שלשה פסוקים ואפשר להפסיק פוסקים שם ומברך אחריה ומשלימים המנין בספר תורה האחר שמוציאין (מרדכי פ"ב דמגילה) והא דמוציאין אחר דוקא שנמצא טעות גמור אבל משום חסירות ויתירות אין להוציא אחר שאין ספרי התורה שלנו מדויקים כל כך שנא' שהאחר יהיה יותר כשר. (אגור ופסקי מהרי"א סימן פ' וריא"ז) ומהרי"ל פסק דאין להביא ספר תורה אחר וב"י פסק דצריך להוציא ס"ת אחר (לכן צריך לחלק כך) ובשעת הדחק שאין לצבור רק ס"ת פסול ואין שם מי שיוכל לתקנו י"א דיש לקרות בו בצבור ולברך עליו (כל בו ואבודרהם) ויש פוסלין (תשובת הרשב"א תפ"ז ות"ה ומיי' פ"י מהלכות ס"ת) ואם חומש אחד שלם בלא טעות יש להקל לקרות באותו חומש אע"פ שיש טעויות באחרים (ר"ן):

ה בית הכנסת שאין בהם מי שיודע לקרות אלא אחד יברך ויקרא קצת פסוקים ויברך לאחריהם ויחזור לברך תחלה וקורא קצת פסוקים ומברך לאחריהם וכן יעשה כמה פעמים כמספר העולים של אותו היום:

סימן קמד

שלא לדלג בתורה מענין לענין ודיני ההפטורה. ובו ד סעיפים:

א מדלגין בנביא ואין מדלגין בתורה מפרשה זו לפרשה אחרת והני מילי בשני עניינים דחיישינן שמא תתבלבל דעת השומעים אבל בחד עניינא כגון אחרי מות ואך בעשור שהכהן גדול קורא ביום הכפורים מדלגין והוא שלא יקרא על פה שאסו' לקרות שלא מן הכתב אפילו תיבה אחת ובנביא מדלגין אפי' בשני עניינים והוא שלא ישהא בדילוג בענין שיעמדו הציבור בשתיקה וה"מ בנביא אחד אבל מנביא לנביא אין מדלגין ובתרי עשר מדלגין מנביא לנביא ובלבד שלא ידלג מסוף הספר לתחלתו:

ב נוהגין בשבת שיש בו חתן לומר אחר הפטרת [הפטרה י"א שהוא מלשון אין מפטירין אחר הפסח שענינו סילוק כלומר סילוק תפלת שחרית] השבוע שנים או שלשה פסוקים מהפטרת שוש אשיש וכשחל ר"ח בשבת וביום א' אחר שמפטירין ההפטרה בשבת אומרים פסוק ראשון ופסוק אחרון מהפטרת ויאמר לו יהונתן מחר חודש ואין למחות בידם. (וע"ל סי' תכ"ה סעיף ג' ובסוף סי' תכ"ח האיך נוהגין):

ג אין גוללין ס"ת בצבור מפני כבוד הצבור ואם אין להם אלא ס"ת אחד והם צריכים לקרות בשני עניינים גוללים וידחה כבוד הצבו':

ד אין קורין לאדם אחד בשני ספרי תורה משום פגמו (פירוש שנראה כפוגם ומטיל דופי בראשון) של ראשון אבל שלשה גברי בשלשה ספרים כגון ר"ח טבת שחל להיות בשבת ליכא משום פגם:

סימן קמה

דיני המתרגמין. ובו ג סעיפים:

א בימי חכמי הגמרא היו נוהגים לתרגם כדי שיבינו העם אין הקורא רשאי לקרות לתורגמן יות' מפסוק אחד ואין המתרגם רשאי לתרגם עד שיכל' הפסוק מפי הקורא ואין הקורא רשאי לקרות פסוק אח' עד שיכלה התרגום מפי המתרגם ואין הקורא רשאי להגביה קולו יות' מהמתרגם ולא המתרגם יות' מהקורא ואין הקורא רשאי לסייע למתרגם שלא יאמרו תרגום כתוב בתורה:

ב קטן מתרגם ע"י גדול אבל אינו כבוד לגדול שיתרגם על ידי קטן:

ג האידנא לא נהגו לתרגם משום דמה תועלת בתרגום כיון שאין מבינים אותו:

סימן קמו

שלא לדבר בשעת הקריאה. ובו ד סעיפים:

א אסור לצאת ולהניח ס"ת כשהוא פתוח אבל בין גברא לגברא שפיר דמי:

ב כיון שהתחיל הקורא לקרות בספ' תורה אסור לספר אפי' בד"ת אפי' בין גברא לגברא ואפי' אם השלי' הוא הפרשה ויש מתירים לגרוס [פירוש ללמוד] בלחש ויש אומרים שאם יש עשרה דצייתי (פירוש שמשימין לבם) לספ' תורה מות' לספ' [בדברי תורה] (ב"י בשם מהרי"א) ויש מתירין למי שתורתו אומנתו ויש מתירין למי שקוד' שנפתח ס"ת מחזיר פניו ומראה עצמו שאינו רוצה לשמוע ס"ת אלא לקרות ומתחיל לקרות ולקרות שנים מקרא ואחד תרגום בשעת קריאת התורה שרי וכל זה אינו ענין לפרש' זכור ופרשת פרה שהם בעשר' מדאוריית' שצריך לכוין ולשמעם מפי הקורא והנכון שבכל הפרשיות ראוי למדקדק בדבריו לכוין דעתו ולשמעם מפי הקורא:

ג אסו' לספר כשהמפטי' קורא בנביא עד שישלי' כמו בספר תורה:

ד אין צריך לעמוד מעומד בעת שקורין בתורה [ויש מחמירין ועומדין וכן עשה מוהר"ם] [מרדכי פרק רבי אליעזר דמילה]:

סימן קמז

דיני גלילת ספר תורה. ובו ח סעיפים:

א אסור לאחוז ס"ת ערום בלא מטפחת: הגה וי"א דה"ה שאר כתבי קדש (אגודה ותוס' פ"ק דשבת) ולא נהגו כן וטוב להחמיר אם לא נטל ידיו ובס"ת אפי' בכהאי גוונא אסור (ד"ע אגודה) גדול שבאותם שקראו בתור' גולל ורגילין לקנותו בדמים יקרים לחבב המצוה: הגה י"א אם המעיל בצד אחד פשתן ומצד א' משי צריך להפך המשי לצד הספר ולגלול (מרדכי סוף מגילה) ולא נהגו כן [ב"י סימן קכ"ג] ואין לגלול במפה הקרוע אם יש לו אחרת [מהרי"ל] ואין לעשות מפות לספר תורה מדברים ישנים שנעשו בהם דבר אחר לצורך הדיוט וע"ל סי' קנ"ג: [אגודה מס' מנחות תשובת מהרי"ל סי' קי"ד וב"י רשב"ץ]:

ב יכול מי שירצה לקנות להושיט המעילין להגולל ואין הגולל יכול למחות בו כי אף על פי שקנה הגלילה לא קנה ליקח המעילים: [וכן במקומות הנוהגין לקנות הוצאה והכנסה אין הש"ץ יכול למחות כי אין זה שייך לחזנים] [מרדכי סוף מגילה וא"ז:

ג הגולל ספר תורה יעמידנו כנגד התפר כדי שאם יקרע יקרע התפר:

ד הגולל ספר תורה גוללו מבחוץ וכשהוא מהדקו מהדקו מבפנים: הגה פירוש כשהספר עומד לפניו יהיה הכתב נגד פניו ויתחיל לגלול מבחוץ ואחר שגמר הגלילה יהדק סוף המטפחת בפנים שכשיבא לקרות בו ימצא ההדוק בפנים ולא יצטרך להפך הס"ת (טור והרא"ש ס"פ בני העיר) ונראה

דכל זה מירי כשאחד עושה כל הגלילה אבל עכשיו שנוהגים שאחד מגביה ואחד גולל יהיה הכתב נגד המגביה וכן נוהגים כי הוא עיקר הגולל והאוחז ס"ת:

ה מוטב תגלל המטפחת סביב הס"ת ולא יגלול הס"ת כשכורכו במטפחת:

ו הגולל ס"ת בתוך התיק טועה:

ז אין המפטיר מתחיל עד שיגמרו לגלול הס"ת כדי שלא יהא הגולל טרוד ויוכל לשמוע ההפטרה:

ח ביום שיש ב' ספרי תורה לא יפתחו השניה ולא יסירו המפה עד שיגללו הראשון: הגה ואין מסלקין הראשונה עד שכבר הניחו השניה על השלחן שלא יסיחו דעתן מן המצו' ומוציאין ב' הספרים כאחת ותופסין בשניה עד אחר שקראו בראשונה. (אור זרוע בשם הירושלמי):

סימן קמח

שלא יפשיט ש"צ התיבה. ובו סעיף אחד:

אין ש"צ רשאי להפשיט התיבה בצבו' כל זמן שהם בב"ה (פי' רש"י שהיו רגילים להביא ס"ת מבית אחר שהיא משתמרת בו וכו' עד שטורח צבור הוא להתעכב שם ועיין בפנים בא"ח):

סימן קמט

שהצבו' לא יצאו מב"ה עד שיצניעו ס"ת. ובו סעיף אחד:

אין הצבור רשאים לצאת מב"ה עד שיצניעו ס"ת [מיהו אם אינם יוצאים רק יחיד לית לן בה] (ב"י בשם הר"י בחידושי מגילה) ואם מצניעים הס"ת בבית אחר אם אין לב"ה אלא פתח א' צריכין להתעכב עד שיצא הס"ת וילכו אחריו למקום שמצניעין אותו שם ואם יש לב"ה שני פתחי' יכולים לצאת בפתח אחד קודם שיצא הס"ת בפתח האח' ובלבד שילכו אחר הס"ת וילוהו למקום שמצניעין אותו שם: הגה ובמקומות שמצניעין אותו בהיכל שהוא הארון בב"ה מצוה לכל מי שעוברת לפניו ללותה עד לפני הארון שמכניסין אותו שם [ד"ע ומהרי"ל] וכן הגולל ילך אחר הס"ת עד לפני הארון ועומד שם עד שיחזירו הס"ת למקומה [הג"מ פי"ב מה"ת וכן נוהגין במגביה הס"ת כי הוא עיקר הגולל וכמו שנתבאר סי' קמ"ז ס"ד ויש שכתבו שבאים התינוקות לנשק התורה כדי לחנכם ולזרזם במצות וכן נוהגין [אור זרוע]:

סימן קנ

בנין ב"ה ושיהיה גבוה. ובו ה סעיפים:

א כופין בני העיר זה את זה לבנות ב"ה ולקנות להם תורה נביאים וכתובים (וע"ל סי' נ"ה סכ"ב אם כופין זה את זה לשכור להם מנין):

ב אין בונין ב"ה אלא בגבהה של עיר ומגביהין אותו עד שיהיה גבוה מכל בתי העיר שמשתמשים בהם לאפוקי בירניות [פי' בנינים העשוים לנוי תרגום שכיות החמדה בירניות שפירן ומגדלים שאין משתמשין בהם וגג שהוא משופע ואינו ראוי לתשמיש משערין עד המקום שהוא ראוי לתשמיש דהיינו שאם יש עלייה תחת הגג לא תהא גבוה יות' מב"ה: הגה ובשעת הדחק או שיש אימת מלכות שאינן רשאים לבנות ב"ה כדינו מותר להתפלל בבית אע"פ שדרין בעליה על גביו ובלבד שינהגו בעליה שעליו בנקיות כמו שיתבאר סוף סימן קנ"א [ב"י סי' קנ"ד בשם מהר"י בן חביב]:

ג מי שהגביה ביתו יותר מבית הכנסת יש אומרים שכופין אותו להשפילו (ואם עשה בנין גבוה יותר בקרן אחד מב"ה סגי בכך). (הגהות מיימון פי"א מה"ת שכן היה מעשה):

ד הבונה כנגד חלון ב"ה אין מספיק לו בהרחקת ד' אמות לפי שהוא צריך אור גדול:

ה אין פותחין פתח ב"ה אלא כנגד הצד שמתפללין בו באותה העיר שאם מתפללים למערב יפתחוהו למזרח כדי שישתחוו מן הפתח נגד הארון שהוא ברוח שמתפללין נגדו: הגה ועושין בימה באמצע ב"ה שיעמוד עליה הקורא בתורה וישמעו כלם וכשמתפלל הש"ץ פניו כלפי הקודש וסדר הישיבה כך הוא הזקנים יושבים פניהם כלפי העם ושאר העם כלם יושבים שורות שורות פניהם כלפי הקודש ופני הזקנים (טור):

סימן קנא

דיני קדושת ב"ה. ובו יב סעיפים:

א בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהם קלות ראש כגון שחוק והתול ושיחה בטילה ואין אוכלין ושותים בהם ולא מתקשטין בהם ולא מטיילין בהם ולא נכנסים בהם בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים ות"ח ותלמידיהם מותרים לאכול ולשתות בהם מדוחק: (וי"א דבבית המדרש אפי' שלא מדוחק שרי): (ר"ן פרק בני העיר) ואין מחשבין בהם חשבונות אלא אם כן הם של מצוה כגון קופה של צדקה ופדיון שבויים ואין מספידין בהם אלא אם כן יהיה ההספד לאחד מגדולי העיר שכל בני העיר מתקבצים ובאים להספידו ואם צריך ליכנס בהם לצרכו כגון לקרא לאדם יכנס ויקרא מעט או יאמר דבר שמועה ואח"כ יקראנו כדי שלא יהא נראה כאלו נכנס לצרכו ואם אינו יודע לא לקרות ולא לשנות יאמר לא' מהתינוקות קרא לי פסוק שאתה קורא בו או ישהה מעט ואח"כ יצא שהישיבה בהם מצוה שנאמר אשרי יושבי ביתך (ושיעור הישיבה כדי הלוך שני פתחים) (לדעת הי"מ בסי' צ' ס"ס כ') (מרדכי ר"פ השותפין):

ב י"א שמה ששנינו בקדושת בתי מדרשות ר"ל של רבים דומיא דב"ה אבל יחיד הקובע מדרש בביתו לצרכו אין לו קדושה כ"כ:

ג אין ישנים בב"ה אפילו שינת עראי אבל בבית המדרש מותר:

ד לצורך ב"ה מותר לאכול ולישן בתוכו ומטעם זה ישנים בליל יום הכפורים בב"ה ואפילו לצורך מצוה אחרת כגון כשנקבצים לעבר השנה בב"ה מותר לאכול שם:

ה היו לב"ה שני פתחים לא יכנס בפתח זה לעשותו דרך לצאת בפתח השני לקצר דרכו ואם היה הדרך עובר קודם שנבנה ב"ה מותר וכן אם לא נכנס בו תחלה כדי לקצר דרכו מותר לעשותו דרך וכשנכנס בו להתפלל מותר למי שנכנס בפתח זה לצאת בפתח אחר:

ו מותר ליכנס בב"ה במקלו ובתרמילו ובאפונדתו (פי' מיני כיסים תרגום ובילקוט ובתרמילו) ויש אוסרים ליכנס בו בסכין ארוך או בראש מגולה:

ז יכול לרוק בו ובלבד שישפשפנו ברגליו או יהיה שם גמי שאם ירוק לתוכו לא יהא נראה:

ח טיט שעל רגליו ראוי לקנחו קודם שיכנס להתפלל וראוי שלא יהא עליו ולא על בגדיו שום לכלוך:

ט נוהגים בהם כבוד לכבדן ולרבצן [פי' כבוד נקוי הבית. ריבוץ זריקת המים על פני הקרקע] ונוהגין להדליק בהם נרות לכבדן:

י אפי' לאחר שחרבו עדיין הם בקדושתן וכשם שנוהגים בהם כבוד בישובן כך נוהגים בחרבנם חוץ מכבוד ורבוץ ואם עלו בהם עשבים תולשים אותם ומניחים אותם במקומן משום עגמת נפש כדי שיראו העם ותעיר רוחם וישתדלו לבנותה:

יא אם בשעת בנין ב"ה התנו עליו להשתמש בו מותר להשתמש בו בחרבנו אבל בישובו לא מהני תנאה ואפילו בחורבנו לתשמיש מגונה כגון זריעה וחשבונות של רבים לא מהני תנאה בד"א בבתי כנסיות שבחוצה לארץ אבל בבתי כנסיות שבא"י לא מהני שום תנאי:

יב יש ליזהר מלהשתמש בעליות שעל גבי ב"ה תשמיש קבוע של גנאי כגון לשכב שם ושאר תשמישים יש להסתפק אם מותר להשתמש שם: הגה וכל זה דוקא בב"ה קבוע שנבנה מתחלה לכך אבל בית שיחדו לאחר שנבנה לב"ה מותר לשכב עליו (פסקי מהר"י):

סימן קנב

שלא לסתור שום בית הכנסת. ובו סעיף אחד:

אין סותרין בית הכנסת כדי לבנות בהכ"נ אחר שמא יארע להם אונס שלא יבנו האחר אלא בונים אחר תחלה ואחר כך סותרים הישן (ואפי' לא רצו לסתור רק מחיצה א' להרחיבו נמי דינא הכי (רבינו ירוחם נ"ג ח"ה וב"י בשם רמב"ם) והני מילי שהיה ראשון חזק אבל אם חרבו יסודותיו או נטו כתליו ליפול סותרים אותו מיד ומתחילין לבנות במהרה ביום

ובלילה שמא תדחק השעה וישאר חרוב: הגה ואסור ליקח אבנים מב"ה הישנה כדי לבנות חדשה. (הג"א פ' ב"ה) ואסור לסתור דבר מב"ה אלא אם כן עושה על מנת לבנות: (מרדכי פ' בני העיר):

סימן קנג

דיני בנין בית הכנסת. ובו כב סעיפים:

א מותר לעשות מב"ה בית המדרש אבל לא מבית המדרש ב"ה:

ב בני העיר שמכרו ב"ה יכולים ליקח בדמיו תיבה דהיינו היכל שמניחין בו ס"ת או לוח שמעמידין עליו ס"ת מכרו תיבה יכולים ליקח בדמיו מטפחת של ס"ת מכרו מטפחת לוקחין בדמיה ספרים דהיינו שכתוב כל חומש לבדו וכן נביאים וכתובים מכרו ספרים לוקחים בדמיהם ס"ת אבל איפכא להורידן מקדושתן אסור ואפי' אם קנה בקצת המעות דבר שקדושתו חמורה אין יכולין לשנות המותר לקדושה קלה:

ג ס"ת שנמצא בו טעות דינו כחומשים (וע"ל סי' קמ"ג):

ד אם הותר לקנות בדמי קדושה אחת קדושה אחרת כיוצא בה יש אוסרים ויש מתירין:

ה אם גבו מעות לבנות ב"ה או בית המדרש או לקנות תיבה או מטפחת או ס"ת ורצו לשנותן מלצורך מה שגבו אותם אין משנין אלא מקדושה קלה לחמורה אבל אם עשו בהם הדבר שגבו אותם בשבילם משנין המותר לכל מה שירצו ואם כשגבו המעות התנו לעשות חפצם ממותר הדמים אפילו קנו ומכרו וחזרו וקנו קדושה במקצת הדמים מותר להוריד המותר אבל אם לא התנו כשגבו אלא כשמכרו התנו אסור להורידם: הגה ואם קנו בדמים אלו שגבו עצים ואבנים חלה קדושת הדמים על העצים והאבנים ואסור לשנותן רק לקדושה חמורה ואם הביאו עצים ואבנים לצורך בנין ב"ה אם באו ליד גבאי אסור לשנותן רק לקדושה חמורה וקודם שבאו לידי גבאי מותר לשנותן אבל מכל מקום לא יוכל לחזור בו: (ב"י וכן משמע במרדכי ריש פ' בני העיר):

ו מוכרים ב"ה וכן שאר דברים שבקדושה ואפילו ספר תורה להספקת תלמידים או להשיא יתומים בדמיו:

ז והא דב"ה נמכר הני מילי של כפרים שאין באים אנשים ממקומות אחרים שלא נעשית אלא לבני הכפרים לבדם (ואפי' בנו אותם משל אחרים) (מרדכי ישן בשם ראבי"ה) ולכן יכולים למכרו ומכל מקום המעות נשארים בקדושתן ואינם רשאים להורידן מקדושתן והיינו כשמכרו בני העיר שלא מדעת פרנסיהם והוא הדין אם מכרו ז' טובי העיר שלא במעמד אנשי העיר אבל אם הסכימו שבעה טובי העיר באותו מכר והיו במעמד אנשי העיר רשאים להוציא המעות לכל מה שירצו ואם קבלו עליהם בני העיר בפירוש במכר זה כל מה שיעשו אפילו יחיד מה שעשה עשה: הגה וכל ששבעה טובי העיר מוכרים בפירסום מקרי

במעמד אנשי העיר ואינן צריכין לומר הן או לאו (מרדכי) אבל של כרכים שבאים שם ממקומות אחרים אפילו בנו אותו משלהם אינו נמכר אא"כ תלו אותו בדעת היחיד שאז יעשה בו היחיד מה שירצה בהסכמת הצבור וה"ה לכל דברי קדושה שנזכרו כאן דכולהו גרירי בתר בית הכנסת: הגה יחיד שבנה ב"ה ונתנה לקהל דינה כב"ה של קהל אבל אם שייר לעצמו בה שום כח אין לה מכר כי אם על פי הקהל ועל פיו או יורשיו (א"ז והגהות אשר"י פ' בני העיר) וכל זה לא מיירי אלא כשיש להם ב"ה אחרת אבל אם אין להם רק ב"ה אחת אסור למכרו דהא אפילו לסתרו אסור עד שיבנו אחרת (רבי' ירוחם נ"ג ח"ה וב"י בשם הרמב"ן) כל דבר שבקדושה שנמכר ומותר לשנותו נמכר בלא הכרזה ואין בו אונאה אבל דבר שאסור לשנותו לקדושה קלה צריך הכרזה (תשובת רשב"א סי' תתר"ד):

ח בנו בית סתם והקדישו אח"כ לב"ה דינו כב"ה אבל אינו קדוש עד שיתפללו בו אפי' אם בנאוהו לשם ב"ה וכיון שהתפללו בו אפי' אורחים לפי שעה כיון שהיה מיוחד לתפלה קדוש ואם לפי שעה הקדישו הכל לפי מה שאמרו:

ט כשמוכרים אנשי הכפר ב"ה יכולים למכרו ממכר עולם והלוקח יעשה בו מה שירצה חוץ ממרחץ ובורסקי ובית הטבילה ובית הכסא ואם מכרוהו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר יעשה הלוקח אפי' אלו הארבעה דברים:

י יש אומרים דיחיד בשלו אפי' ס"ת מותר למכרו ולעשות בדמיו כל מה שירצה כל שלא הקדישו לקרות ברבים ויש מי שאוסר אלא אם כן ללמוד תורה או לישא אשה:

יא בית הכנסת או לבנים ועצים מב"ה ישן שסתרו יכולים ליתן במתנה דאי לאו דהוה להו הנאה מיניה לא הוו יהבי ליה הדר הוה ליה כמכר וכן יכולים להחליפם באחרים והם יוצאים לחולין אבל אסור למשכנן או להשכירן או להשאילן אפילו ע"י שבעה טובי העיר שעדיין נשארין בקדושתן שאין כאן דבר אחר שתחול קדושתן עליו: הגה ודוקא בדרך שמורידן מקדושתן אבל מותר להשאיל אפילו ס"ת לקרות בה אפי' משל רבים ליחיד (ב"י בשם א"ח):

יב מי שיש לו תנאי עם הקהל שלא יוכל לבנות ב"ה כי אם הוא וזרעו אינו יכול למכור זכותו לאחר:

יג גבו מעות לבנין ב"ה ובא להם דבר מצוה מוציאין בה המעות קנו אבנים וקורות לא ימכרם לדבר מצוה אלא לפדיון שבויים אע"פ שהביאו האבנים וגדרום ואת הקורות ופסלום והתקינו הכל לבנין ב"ה מוכרים הכל לפדיון שבויים בלבד אבל אם בנו וגמרו לא ימכרו ב"ה אלא יגבו לפדיון מן הצבור:

יד ראובן שאמר קרקע זו אני נותן לבנות עליה ב"ה ולא רצו עכו"ם להניחם לבנות ב"ה והקהל אומרים לבנות עליו בית לת"ת וראובן אומר אדעתא דהכי לא נדרתי לא מצי ראובן הדר ביה ואם ראובן לא היה דר שם היו יכולים לשנותה ואם הוא מבני אותה

העיר אינם רשאים לשנותה אם הוא עומד וצווח (פי' וצועק) אא"כ יש שם חבר עיר דכל מאי דאתי אדעתא דידיה אתי: (ושבעה טובי עיר דינם כחבר עיר): (מרדכי ריש פ' בני העיר):

טו אין אדם יכול לאסור חלקו מב"ה ולא מהספרים ואם אסר אינו כלום:

טז מי שהשאיל ביתו לב"ה ויש לו מריבה עם אחד מהקהל אינו יכול לאסרה אא"כ יאסרנו לכל הקהל כאחד: הגה ודוקא שהשאיל תחלה סתם אבל אם התנה מתחלה שכל זמן שירצה למחות יהא בידו למחות או שלא השאיל להם בפירוש אלא הניחם ליכנס לביתו הרשות בידו למחות כמו שירצה: (מהר"ם פאדווא סי' פ"ה):

יז מי שהיה בביתו ב"ה ימים רבים אין הצבור רשאים לשנותו בבית אחר:

יח יש מי שאומר שכלי הקודש של כסף שנהגו להביאם תמיד לבית הכנסת בחגים אין יכולים להוציא לחולין ולמכרם והקהל יכולים לתפשם שישארו בחזקת הקדש אחר מיתת המקדיש:

יט יש מי שאומר שאם ימצא אחר מיתת אדם כתב כתוב שהקדיש כלים ואין עליו עדים ולא מסרו להקהל אפילו הכי הוי הקדש:

כ יש מי שאומר שס"ת שהוחזק שהיה של אבותיו של ראובן אין הצבור יכולים להחזיק בו:

כא אין לקנות מעילים שנשתמש בהם הדיוט לתשמיש קדושה: הגה אסור לעשות מאתנן זונה או מחיר כלב דבר של מצוה כגון ב"ה או ס"ת ודוקא מהאתנן עצמה אבל אם נתנו לה מעות באתנן מותר לקנות בהן דבר מצוה ולא מקרי זונה אלא איסור ערוה אבל אלו הפנויות הקדשות שמקדישות דבר מותר לקבל מהן (רבי' ירוחם נ"ג ח"א):

כב אדם שהוא רגיל בשום מצוה כגון גלילה ואירעו אונס או עוני ונתנו הקהל המצוה לאחר ואח"כ העשיר ורצה שיחזירו לו המצוה אם בשעה שנתנו הקהל המצוה לשני היה סיפק ביד הראשון לתת מה שהיה נותן בכל שנה ולא חפץ בה ונתרצה הוא עם שאר הקהל לתת לאחר איבד זכותו אבל אם כשנתנוה לשני לא היה ביד הראשון סיפק לתת מה שהיה נותן ועתה שיש בידו רוצה לזכות במצותו ולחזור וליתן מה שהיה נותן תחלה חוזר למצותו:

סימן קנד

דיני תשמישי קדוש' ונרות בית הכנסת. ובו טו סעיפים:

א רחבה של עיר אע"פ שמתפללין בה בתעניות אין בה משום קדושה מפני שהיא עראי וכן בתים וחצרות שמתקבצים בהם להתפלל באקראי (פירוש דרך מקרה והזדמן לא דרך קביעות) אין בהם שום קדושה: הגה ויש אומרים דלא מקרי ארון הקודש אלא אם הוא כמין ארגז

שאינו עשוי רק לכבוד התורה אבל ארון הבנוי בחומה שנעשה לשמירה לא מקרי תשמישי קדושה וכל שכן אם הספרים מתקלקלים בו דמותר ליטלו משם [מרדכי והגהות אשירי פ' בני העיר]:

ב השוכרי' בית ומתפללי' בו אין לו דין ב"ה:

ג תשמישי קדושה כגון תיק של ספרים ומזוזות ורצועות תפילין וארגז שנותנין בו ס"ת או חומש וכסא שנותנין עליו ס"ת ווילון שתולין לפני ההיכל יש בהן קדושה וצריך לגנזן: הגה ודוקא הדבר שמניחין בהן דבר הקדושה בעצמו לפעמים או שנעשה לכבוד כגון המכסה שעל הקרשים של הספרים אבל אותו מכסה שהוא לשמור אותו מכסה שעל הקרשים לא מיקרי תשמיש דהוי תשמיש דתשמיש וכל כיוצא בזה. אסור לכבס מטפחת של ס"ת במי רגלים מפני הכבוד: (ר' ירוחם נ"ב ח"ז ור"ן מרדכי פ"ק דמ"ק):

ד מטפחו' ס"ת שבלו יכולים לעשות מהן תכריכין למת מצוה וזו היא גניזתן:

ה ספר תורה שבלה מניחין אותו בכלי חרס וגונזין אותו בקבר ת"ח אפי' אינו אלא שונה הלכות ולא שימש ת"ח:

ו אין עושין מתיבה כסא לס"ת אבל מותר לעשות מתיבה גדולה קטנה וכן מותר לעשו' מכסא גדול כסא קטן אבל אסור לעשות ממנו שרפרף (פי' כסא קטן) לכסא וכן מותר לעשות מוילון גדול וילון קטן או לעשות ממנו כיס לספר תורה אבל לעשות ממנו כיס לחומש אסור: הגה ופרוכת שאנחנו תולין בפני הארון אין לו קדושת ארון רק קדושת ב"ה וכן הכלונסים שבו תולין הפרוכת ומכל מקום אסור לעשות מהם העצים שמסמנים בו הקריאה לחובת היום שאינן קדושים כמו הם [פסקי מהרא"י סי' רכ"ה]:

ז הבימה [פי' מקום גבוה] כגון בימה שהיו עושים למלך אין בה קדושת ארון אלא קדושת ב"ה:

ח הארון וכל מה שעושים לס"ת מועיל בו תנאי להשתמש בו שאר תשמיש אפילו דחול: הגה ונהגו ליהנות בכמה הנאות מדברי קדושה כגון מטפחות של ספרים ושלחן שבב"ה ומעילים של ספר תורה וכתבו הטעם משום דכיון שנהגו כן ואי אפשר ליזהר לב ב"ד מתנה עליהם מעיקרא כדי שלא יבואו בני אדם לידי תקלה ואע"ג דלא התנו כאלו התנו דמי: [תרומת הדשן סי' רע"ג וב"י]:

ט המתנדבים ספר תורה ומניחים מטפחו' בב"ה מותר להשתמש בהן כל ספר וספר שלדעת כן הוקדשו אבל המניחים בביתם ואח"כ מקדישין כיון שע"ד אותו ספר נעשה ונשתמש בו אותו ספר אסור להניחו בס"ת אחר ויש מתירין [וכן נוהגין עכשיו משום לב ב"ד מתנ' עליהם לנהוג כך]:

י הנוהגים להניח עטרות ס"ת בראש הקורא בסיום התור' אין מוחין בידם אבל המניחים אותם בראשי חתנים דעלמא מוחין בידם:

יא נרות של שעוה שנתנם עכו"ם לעובדי אלילים וכיבן שמשן ונתנן או מכרן לישראל אסור להדליקם בבית הכנסת. הגה אע"פ שמותרים להדיוט [ועיין בי"ד סי' קל"ט מדינים אלו]: מומר עכו"ם שנתן שעוה או נר לב"ה אסור להדליקו [פסקי מהרי"ו סי' ס"ד ועיין ביו"ד סי' רנ"ד]:

יב עכבר שנמצא בשמן של ב"ה אם הוא מאוס אסור להדליקו בביה"כ:

יג נר של ב"ה מותר לקרות לאורו:

יד אין מדליקין נר של הדיוט מנר של ב"ה ויש מי שאומר דהני מילי בעוד שדולקין למצותן אבל כשצריך לכבותן מותר: הגה מיהו לא נהגו ליזהר בכך ומדליקין בהן נר שהוא לצורך גדול ואפשר גם כן שדעת בית דין מתנה בכך וכן בכל הדברים שנהגו להקל בדברים כאלו אולי הוא מהאי טעמא [פסקי מהרא"י סי' רכ"ה]:

טו בני כרך שקנו ס"ת והתנו שאם יצא אחד מהכרך שהנשארים יתנו לו חלקו והוקרו הספרים אם יצא אחד מהם אין נותנין לו אלא מה שנתן בלבד:

סימן קנה

לילך מב"ה לבית המדרש. ובו ב סעיפים:

א אחר שיצא מבית הכנסת ילך לבית המדרש ויקבע עת ללמוד וצריך שאותו עת יהיה קבוע שלא יעבירנו אף אם הוא סבור להרויח הרבה: הגה ואף מי שאינו יודע ללמוד ילך לבית המדרש ושכר הליכה בידו או יקבע לו מקום וילמוד מעט במה שיודע ויחשוב בעניניו ויכנס בלבו יראת שמים (הר"י פ"ק דברכות):

ב קודם שילך לבית המדרש יוכל לאכול פת שחרית אם הוא רגיל בו וטוב שירגיל בו:

סימן קנו

סדר משא ומתן. ובו סעיף אחד:

אחר כך ילך לעסקיו דכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון כי העוני יעבירנו על דעת קונו ומכל מקום לא יעשה מלאכתו עיקר אלא עראי ותורתו קבע וזה וזה יתקיים בידו וישא ויתן באמונה ויזהר מלהזכיר שם שמים לבטלה שבכל מקום שהזכרת השם מצויה מיתה מצויה ויזהר מלישבע אפילו באמת שאלף עיירות היו לינאי המלך וכולם נחרבו בשביל שהיו נשבעים שבועות אע"פ שהיו מקיימים אותם ויזהר מלהשתתף עם עכו"ם שמא יתחייב לו שבועה ועובר משום לא ישמע על פיך: הגה ויש מקילין בעשיית שותפות עם העכו"ם בזמן הזה משום שאין העכו"ם בזה"ז נשבעים בע"א ואע"ג דמזכירין העבודה זרה מ"מ כוונתם לעושה שמים וארץ אלא שמשתתפים שם שמים ודבר אחר ולא מצינו שיש בזה משום לפני עור לא תתן מכשול דהרי אינם מוזהרים על השתוף [ר"ן ספ"ק דע"א ורבי'

ירוחם ני"ז ח"ה ותוספות ריש פ"ק דבכורות] ולתת ולשאת עמהם בלא שותפות לכולי עלמא שרי בלא יום חגיהם (הגמ"י פ"ק מה' ע"א) ועבי"ד הלכות ע"א סי' קמ"ז:

סימן קנז

דיני זמן קביעות לסעודה. ובו סעיף אחד:

כשיגיע שעה רביעית יקבע סעודתו ואם הוא תלמיד חכם ועוסק בלימודו ימתין עד שעה ששית ולא יאחר יותר דהוי כזורק אבן לחמת אם לא טעם מידי בצפרא:

סימן קנח

דיני נט"י לסעודה. ובו יג סעיפים:

א כשיבא לאכול פת שמברכין עליו המוציא יטול ידיו אפי' אינו יודע להם שום טומאה ויברך על נטילת ידים אבל לפת שאין מברכין עליו המוציא כגון לחמניות (פירוש סטורט"י בלע"ז) דקות או פת הבאה בכסנין (פי' פת עשוי' עם צוקארו ושקדים ואגוזים) ואינו קובע סעודתו עליהם אין צריך נטילת ידים:

ב יש מי שאומר שאם אינו אוכל אלא פחות מכביצה יטול ידיו ולא יברך:

ג אם אוכל פחות מכזית יש מי שאומר שא"צ נטילה:

ד אם אוכל דבר שטיבולו באחד משבעה משקין שסימנם י"ד שח"ט ד"מ [דהיינו יין דבש שמן חלב טל דם מים] ולא נתנגב ואפי' אין ידיו נוגעות במקום המשקה צריך נטילה בלא ברכה [ואפילו אינו מטבל רק ראש הירק או הפרי אפ"ה יטול בלא ברכה] [ב"י]:

ה הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח: הגה ודוקא שנוטלן בתורת חיוב אבל אם נטלן משום נקיות שלא היו ידיו נקיות מותר: [הגהות סמ"ק] ובשר צלי יש מי שנראה מדבריו אף על פי שהמוהל טופח עליו דינו כפירות ותבשיל מחטים והם נגובים דינו כפירות:

ו השותה אין צריך ליטול אפי' ידו אחת [וע"ל סי' ק"ע]:

ז נטל ידיו לדבר שטיבולו במשקה ואחר כך רוצה לאכול לחם יש מי שנראה מדבריו שאין אותה נטילה עולה לו וא"צ לומר אם נטל ידיו שלא לאכול ואח"כ נמלך ואכל: הגה ואם לא הסיח דעתו יטול בלא ברכה [ד"ע] אם נגע באכילתו במקומות המטונפים בגופו יחזור ויטול ידיו [תשובת רשב"א סימן צ"ב וקצ"ג] ועיין לקמן סי' קס"ד: [כפול לקמן ושם נתבאר דצריך ג"כ לחזור ולברך]:

ח מי שהיה במדבר או במקום סכנה ואין לו מים פטור מנטילת ידים:

ט צריך ליזהר בנטילת ידים שכל המזלזל בנטילת ידים חייב נידוי ובא לידי עניות ונעקר מן העולם:

י אע"פ ששיעורם ברביעית [פירוש רביעית הלוג דהיינו שיעור ביצה וחצי] יוסיף ליטול בשפע דאמר רב חסדא אנא משאי מלא חפני מיא ויהבי לי מלא חפני טיבותא:

יא מברך קודם נטילה שכל המצות מברך עליה' עובר לעשייתן ונהגו שלא לברך עד אחר נטילה משום דפעמים שאין ידיו נקיות ומפני כך מברכין עליהם אחר ששפשף ידיו שכבר ידיו נקיות קודם שיטיל עליהם מים שניים: הגה גם יכול לברך עליהם קודם נגוב שגם הנגוב מן המצוה ומקרי עובר לעשייתן (טור ותו' ורא"ש פרק קמא דפסחים) [הגהות אשירי פרק קמא] ואם שכח לברך עד אחר נגוב מברך אח"כ:

יב וינגבם היטב קודם שיבצע שהאוכל בלי נגוב ידים כאילו אוכל לחם טמא:

יג המטביל ידיו יכול לאכול בלא נגוב וה"ה לנוטל ידיו בבת אחת ושופך עליהם רביעי' מים בבת אחת או שנטל ידו אחת ושפך עליה רביעית וכן שפך על חברתה:

סימן קנט

באיזה כלי נוטלין הידי'. וכיצד יבואו המי' לידיו. ובו כ סעיפים:

א אין נוטלים לידים אלא בכלי וכל הכלים כשרי' ואפילו כלי גללים [פירוש כלים עשוים מרפת בקר ועפר] וכלי אבנים וכלי אדמה וצריך שיהא מחזיק רביעית ואם ניקב בכונס משקה דהיינו שאם ישימו אותו על משקים יכנסו בתוכו דרך הנקב והוא גדול מנקב שהמשקים שבתוך הכלי יוצאים בו אז בטל מתורת כלי ואין נוטלים ממנו לידים ואפילו אם הוא מחזיק רביעית מן הנקב ולמטה:

ב והני מילי כשנוטל דרך פיו למעלה שמה שממנו מן הנקב ולמעלה אינו חשוב ככלי ונמצאו שאין המים באים על ידו מהכלי אבל אם נוטל דרך הנקב שרי כיון שמחזיק רביעית ממנו ולמטה:

ג כלי שמחזיק רביעית כשסומכים אותו ואם לא יסמכוהו ישפכו המים ולא ישאר בו רביעית אינו כלי הלכך מגופה של חבית שהיא חדה ואינה מקבלת רביעית שלא מסומכת אין נוטלים ממנה ואם הרחיבה מלמטה עד שמקבלת רביעית כשהיא יושבת שלא מסומכת נוטלים ממנה:

ד חמת וכפישה שהם מיני נאדות של עור שתקנן ועשה להם בית מושב נוטלים מהם אבל שק וקופה שהתקינן לשבת בלא סמיכה וזפתן בזפת עד שהם מקבלים משקים אין נוטלין מהם לידים לפי שאינם עשויים לקבל משקים והוא הדין לכובעים של לבדים (פירוש בגד קשה פילטר"ז בלע"ז) אפי' כשהם קשים כל כך שמקבלי' מים ואינ' זבים מהם מ"מ אינם עשויים לקבל מים ומכל מקום על ידי הדחק מותרים שעוברי דרכים רגילים לשתות בהם:

ה כלי שתחלת תיקונו כך שאינו יכול לעמוד בלא סמיכ' ואין משתמשין בו אלא על ידי סמיכה חשיב שפיר כלי לפיכך כלי שהוא מלא נקבי' מתחתיו ופיו צר למעל' וכשמניח אדם אצבעו עליו אין המי' יוצאי' וכשמסירו המים יוצאים מותר ליטול ממנו אע"פ שאינו מחזיק כלום כיון שעשוי לקבלה בענין זה וזה עיקר תשמישו נקרא כלי: הגה וכ"ש כלי שיש בו ברזא למטה הואיל ומתחלה נעשה לקבל על ידי כך [טור ב"י]:

ו לא יתן מים לחברו בחפניו שאין נוטלים אלא מן הכלי והוא הדין אם נטל ידו אחת מהכלי ושפך ממנו לידו אחרת דאינו כלום ור"ת מתיר בזו כיון שתחילת נטילה לידו אחת היתה מן הכלי והוא שהיתה ידו הראשונה טהורה כגון ששפך עליה רביעית בבת אחת: הגה ונהגו להקל כדברי ר"ת אבל הסברא הראשונ' היא עיק' לכן יש להחמי' לכתחל':

ז צריך שיבואו המי' מכח נותן לפיכך צינור שדולה מים מן היאור ושופך בו ונמשכים ממנו המים להשקות השדה אינו יכול ליתן ידיו לתוכו כדי שיקלחו המים עליה' מפני שאינם באים מכח אדם שכבר פסק כח השופך ואם משים ידיו קרוב למקום השפיכה אף שאינו משים אותה תחת השפיכה ממש עלתה לו נטילה דכל זמן שהם קרובים למקו' השפיכה עדיין מכחו הם באים. ואם הטביל ידיו לתוך הצנור הזה אינם טהורות מכח טבילה מפני שהם שאובים וה"מ בדולה ששופך ונותן לתוך הצנור עצמו אבל אם נותן אותם חוץ לצנור וממשיך אותם לצנור והטביל בו ידיו טהורות דשאובים שהמשיכוה כשרה ואפי' דולה ונותן לתוך החריץ עצמו אם הדלי נקוב מאחוריו בכונס משקה ובעוד ששופך דרך פיו לצנור מקלח מאחוריו ליאור מטביל בו את הידים וטהורות דחשיבי כאילו הטביל ביאור דנצוק זה מחבר הכלי ליאור וחשיבי מים שבצנור מחוברים למימי היאור אף על גב דנצוק כזה לא חשיב חיבור לענין טבילה ויש חולקין בזה ואומרים דגם לנט"י לא חשיב חיבור: הגה אין ליטול ידיו מאותן אבנים הקבועים לכותל ועשה להם בית קבול וברזא אבל אם היו כלים תחילה וחברם לכותל נוטלים ממנו: [אגודה פ' המוכר בית]:

ח אם הכניס ידיו בתוך כלי של מים ושכשך ידיו בהם אם הכלי מחובר לקרקע לא עלתה לו נטילה ואם אינו מחובר לקרקע י"א שעלתה לו נטילה וי"א שלא עלתה לו ובשעת הדחק יכול לסמוך על דברי המתירים ואם אחר כך נזדמן לו ליטול בדרך נטילה נוטל בלא ברכה:

ט חבית שיש בה מים מניחה על ברכיו ונוטל ממנה לידים ואם היתה מוטה בארץ והמים מקלחים ממנה או שעומדת והמים יוצאים דרך הנקב שבה ונתן ידיו שם לא עלתה לו נטילה ואם היתה ברזא [פירוש דבר סותם הנקב ספינ"ה בלע"ז] בנקב והסירה וקבל המים על ידיו חשיב שפיר כח גברא וצריך להחזירה ולהסירה בכל שפיכה ושפיכה:

י אם הטה חבית מלאה מים והלך וישב לו והחבית שופכת מים כל היום מחמת הטייתו ונטל ידיו ממנה עלתה לו נטילה:

יא הכל כשרים ליתן מים לידים אפי' חרש שוטה וקטן עכו"ם ונדה [ואיכא מאן דאמר דקטן פחות מבן ו' דינו כקוף] (הגהות אשירי פ"ב דברכות):

יב אם הקוף [פי' מין חיה סימי"א בלע"ז] נותן מים לידים יש פוסלים ויש מכשירים ונראו דבריהם (ומ"מ יש להחמיר):

יג ולכתחלה יכוין הנוטל לנטילה המכשרת לאכיל' [וכוונת נותן נמי מועיל אפי' לכתחלה אפי' שלא כוון הנוטל כלל] [רשב"א סימן תק"י]:

יד הטביל ידיו במי מעיין אפילו אין בו מ' סאה עלתה לו טבילה כל שמתכסים ידיו בהם בבת אחת ואם הטבילם במי מקוה י"א שדינו כמעיין וי"א שצריך מ' סאה ונקטי' כדברי המיקל. [ויש להחמיר לכתחלה]:

טו מי גשמים שהם זוחלים [פי' נמשכים והולכים שאינם מכונסים] ויש בהם מ' סאה יש להסתפק אם טובל בהם ידיו:

טז ארבעי' סאה מים שאובי' שבקרקע להרמב"ם אין מטבילין בהם את הידי' ולהראב"ד מטבילין ושאוב' שהמשיכו' כולה גם להרמב"ם מטבילין בהם הידי':

יז לא יטול מהנהר מים בידו אחת ויתן על ידו השני' לפי שאין כאן לא נטילה ולא טבילה:

יח ידו אחת בנטיל' וידו אחת בטביל' ידיו טהורו':

יט המטביל ידיו אין צריך שתי פעמים ולא ניגוב ולא להגביה ידיו:

כ המטביל ידיו אינו מברך על טביל' ידים אלא על נטילת ידים [ויש אומרים דמברכין על טבילת ידים וכן עיקר] [טור ומרדכי פרק אלו דברים וסמ"ג ואגור]:

סימן קס

איזו מים כשרים ואיזו פסולים לנטילה. ובו טו סעיפים:

א מים שנשתנו מראיהן בין מחמת עצמן בין מחמת דבר שנפל לתוכן בין מחמת מקומם פסולים:

ב עשה במים מלאכ' או ששרה בהם פתו אפי' נתכוין לשרות בכלי זה ונפל לשני פסולים ואם צינן יין במים פסולים ואם הדיח בהם כלים פסולים ואם היו כלים מודחים או חדשים כשרים. ואם הטביל בהם הנחתום הגלוסקין [פי' ככרות לחם] פסולי' אבל אם טבל ידיו במים וטח פני הגלוסקין או שחפן מהם בחפניו המים הנשארים לא נעשה בהם מלאכה לפיכך כשרים אם לא נשתנו מראיהן [וה"ה מים שהנחתום מדיח ידיו בהם מן הבצק הדבוק בידיו בשם ר' ירוחם]:

ג מים שלפני הנפח אעפ"י שלא נשתנו מראיהן פסולים מפני שבידוע שנעשה בהם מלאכה דהיינו שכיבה בהם הברזל ושלפני הספר אם נשתנו מראיהם פסולים ואם לאו כשרים:

ד מים ששתו מהם התרנגולים או שלקק (פי' שתיית הכלב נקרא לקיקה) מהם הכלב יש מי שפוסל ואין דבריו נראין אלא בין באלו בין בכל שאר בהמה חיה ועוף יש להכשיר:

ה אין המלאכה פוסלת אלא במי' שאובים בין שהם בכלים בין שהם בקרקע אבל לא במי מקוה או מעיין בעודם מחוברים:

ו חמי האור נוטלים מהם לידים אפילו הן חמין שהיד סולדת [פי' כל שכריסו של תינוק נכוה הימנו] בהם:

ז חמי טבריה יכול להטביל בהם את הידים אבל ליטול מהם בכלי לא ואם המשיך אותן בארץ דרך חריץ חוץ למקומן והפסיקן מהמעין הנובע [חם] אם יש בהם שיעור מקוה מטבילין בהם הידים ואם אין בהם שיעור מקוה לא ואם חריץ זה מימיו מחוברים למי המעין הנובע חם לרש"י והרשב"א אין מטבילין בו את הידים ולהר"ר יונה מטבילין בו את הידים:

ח טעם פיסול חמי טבריה לנטילה מפני שהם מרים ואינם ראוים לשתיית הכלב אבל אם ימצאו מים חמין נובעין שהם ראוים לשתיית הכלב נוטלין מהם לידים:

ט מים מלוחים או סרוחים או מרים שאין הכלב יכול לשתות מהם פסולים לנטילת ידים אע"פ שכשרים למי מקוה לטבילה ואם הם עכורים מחמת טיט שנתערב בהם אם הכלב יכול לשתות מהם כשרים בין לנטילת ידים בין למקוה ואם אינו יכול לשתות מהם פסולים לשניהם:

י נוטלים ידים בכל דבר שתחלתו מן המים כגון יבחושים (פי' תולעים) אדומים או שומן דג (ונראה דוקא אם רסקן דלא עדיף משלג וכו'):

יא מים שיש לו ספק אם נעשה בהם מלאכה או לאו או שיש לו ספק אם יש בהם כשיעור אם לאו או אם הם טמאים או טהורים או ספק אם נטל ידיו או לאו טהור [וכל ספק טהרה בידים טהור] [טור] ויש מי שאומר שעם כל זאת אם יש לו מים אחרים יטול ידיו ויוציא עצמו מן הספק: הגה מי שלא נטל ידיו ונגע במים לא נפסלו אותן מים לנטילה ולא מקרי מים טמאים אבל אסור לרחוץ ידיו ממים שנטל בהם חבירו כבר: [תרומת הדשן סי' רנ"ט]:

יב השלג והברד והכפור והגליד (פי' המים הנקפי' מרוב הקור) והמלח אם ריסקן עד שיעשו מים נוטלין מהם וטובלין בהם אם יש בהם כשיעור (עיין בי"ד סי' ר"א ס"ל) יש מי שאומר שאין נטילת מים ראשונים אלא במים בלבד וי"א שהיין כשר לנטילת ידים בין נתן לתוכו

מים בין לא נתן לתוכו מים אלא שאסור לעשות כן לכתחלה כדי שלא יהא כמזלזל בדבר חשוב שנשתנו לעילוי (פירוש לשבח) עד שקובע ברכה לעצמו (וי"א דוקא יין לבן אבל אדום לא) (מרדכי פרק אלו דברים) ויש מי שאומר שכל מי פירות ראוים לנטילת ידים בשעת הדחק: [וכ"ש דמותר ליטול ידים בשעת הדחק בשכר או במי דבש המבושלין דעיקרן מים] (הגהות אשר"ז):

יג צריך שיהא במים רביעית והני מילי לאחד אבל לב' שבאו ליטול כאחד האחרון א"צ ואפילו בזה אחר זה ובלבד שלא יפסיק הקילוח כיצד היה רביעית מים בכלי ופשט אחד ידיו ואחר יוצק על ידיו ובא שני ופשט ידיו למטה ממנו סמוך ליד הראשון וקילוח יורד על ידו של ראשון ולידו של שני שלמטה ממנו ידי שניהם טהורות אע"פ שפיחת שיעור הרביעית כשהם מגיעים לידיו של שני ידיו טהורות מפני שהם באים משיורי טהרה ויש מתירים אפי' כשנוטלים זה אחר זה הואיל ובשעה שהתחיל הא' ליטול מהם היה בהם רביעית גם לשני זה עולים מפני שבאו משיורי טהרה ועל דרך זה נוטלים מחצי לוג לג' ולד' ומלוג לכמה בני אדם כ"ז שמספיקים המים לשפוך כל אחד על ידו ג' פעמים (והוא הדין) שיכולים להניח ד' וה' ידיהם זה בצד זה או זה על גב זה וליטול כאחד ובלבד שירפו ידיהם בענין שיגיעו המים לכל אחד:

יד צריך שיהא רביעית מכונס במקום אחד שאם נטל משמינית וחזר ונטל משמינית ידיו טמאות כשהיו:

טו רביעית שאמרו בין לידיו של גדול בין לידיו של קטן נטלו ב' בני אדם זה ידו אחת וזה ידו אחת ואח"כ חזר השני ונטל ידו השניה הרי אלו כג' ב"א לפיכך אם היה בכלי חצי לוג ידיו טהורות ואם לאו אין ידו השניה טהורה שאין נוטלין בפחות מחצי לוג יותר משני בני אדם:

סימן קסא

דיני חציצה בנטילה. ובו ד סעיפים:

א צריך ליזהר מחציצה שכל דבר שחוצץ בטבילה חוצץ בנטילה כגון צואה שתחת הציפורן שלא כנגד הבשר ובצק שתחת הציפורן אפילו כנגד הבשר ורטיה שעל בשרו וטיט היון וטיט היוצרים אבל במיעוטו שאינו מקפיד אין לחוש: הגה ומשום הכי לא נהגו לנקר הטיט שתחת הצפרנים לנטילה משום דהוי כמיעוטו שאין מקפיד כי אין מקפידים על זה לנטילה (הגהות סמ"ק והגהות אשיר"י פרק אלו דברים) אבל אם היה מקפיד הוא צריך לנקר וכן עיקר ואפשר שנהגו להקל בחציצה לענין נטילה כי יש אומרים שאין שייך חציצה לנטילה אבל העיקר כסברא ראשונה:

ב כל דבר שאינו מקפיד עליו אינו חוצץ היה דרכו של זה להקפיד וזה אין דרכו להקפיד למי שדרכו להקפיד חוצץ למי שאין דרכו להקפיד אינו חוצץ כיצד היה אחד צבע והיו ידיו צבועות אין הצבע חוצץ על ידיו אע"פ שיש על ידיו מממשות של צבעונים לא היה צבע אם היו ידיו צבועות ויש מממש הצבע על ידיו הרי זה חוצץ שהדיו היבש חוצץ והלח אינו חוצץ וכן הנשים שדרכן לצבוע ידיהם לנוי וכיוצא בזה אין אותו צבע חוצץ (גלדי מכה שעל ידיו אם אינו מקפיד עליו אין חוצצים) (ספר התרומה):

ג צריך להסיר הטבעת מעל ידו בשעת נטילת ידים: ואפי' הוא רפוי (ב"י) ואפי' אינו מקפיד עליו בשעת נטילה הואיל ומקפיד עליו בשעה שעושה מלאכה שלא יטנפו (הרא"ש פ' תינוקת) ונהגו קצת להקל אם הוא רפוי אבל יש להחמיר כי אין אנו בקיאים איזה מקרי רפוי:

ד שיעור נ"י כל היד עד הקנה של זרוע וי"א עד מקום חיבור האצבעות לכף היד וראוי לנהוג כדעת הראשון:

סימן קסב

הגבהה ושפשוף הידים בנטילה. ובו י סעיפים:

א הנוטל צריך להגביה ידיו (דהיינו ראשי אצבעותיו) למעל' שלא יצאו מים חוץ לפרק ויחזרו ויטמאו את הידים הגה וה"ה אם משפילן מתחלת הנטילה עד סופה דשפיר דמי רק שיזהר שלא יגביה תחלה ראשי אצבעותיו ואח"כ ישפילם דאז יצאו המים חוץ לפרק ויחזרו ויטמאו הידים (ב"י בשם מהר"י בן חביב) והיינו כשאינו נוטל כל היד עד מקום חבור היד עם הזרוע אבל אם נוטל עד שם א"צ להגביה ידיו (ויש חולקים בזה) וכן אם שפך על שתי ידיו רביעית בפעם אחת כיון דאין שם מים טמאים כלל א"צ להגביה ידיו וכן המטביל ידיו א"צ להגביה ידיו (וי"א דאם שופך על ידיו ג"פ אין צריך ליזהר בכל זה וכן נהגו להקל: (אגור בשם א"ז והגהות אשירי פכ"ה):

ב הנוטל ידיו שופך עליהם קצת מהרביעית להסיר מהם הלכלוך וכל דבר שחוצץ ואח"כ שופך עליהם פעם שניה וגם אלו המים הם טמאים ואח"כ שופך עליהם פעם שלישית לטהר המים שעל גבי הידים ואם אין בידים לכלוך ודבר החוצץ שופך על שתי ידיו רביעית בבת אחת ואין צריך מים שניים: הגה וה"ה אם היו לו מים רבים רוחץ תחלה מעט כדי להסיר הלכלוך ואחר כך שופך רביעית כאחד ואין צריך מים שלישית. הנוטל ידיו צריך לשפשפם זה בזה [מיי' פ' י"א מהל' מקואות וכל בו וסמ"ג והרא"ש פרק כל הבשר]:

ג נטל מקצת ידו וחזר והוסיף ונטל הנשאר בידו הרי ידו טמאה כמו שהיתה דאין נטילה לחצאין ואם עדיין יש על מקצת היד שנטל בתחלה טופח על מנת להטפיח הרי זו טהורה במה דברי' אמורי' במי' ראשונים אבל בשניים נוטל מקצת ידיו וחוזר ומוסיף על מקצתן:

ד שפך מים על ידו אחת ושפשפה בחברתה לא עלתה לו נטילה אפי' שפך באחרונה על ב' ידיו לפי שהמי' ששפך על ידו אחת נטמאו וכששפשפ' נטמא' חברת' ואין מים שניי' מטהרי' אלא המים שנטמאו מחמת היד עצמה ולא הבאים מחמת היד האחרת הילכך השופך מהכלי על ידו אחת ושפשף בחברתה צריך לנגב ידיו ולחזור וליטל' כראוי לפיכך הנוטל ידיו צריך שישפוך לו אחר עליהם ואם אין לו אחר יאחוז הכלי בראשי אצבעותיו וישפוך על שתי ידיו כאחד או ישפוך על כל אחת רביעית ואח"כ ישפשפם שהשופך רביעית כאחד אין צריך מים שניים לטהרם שעשו רביעית בבת אחת כמו טבילה שאינה צריכ' שטיפה ב' פעמי' אם נגע בהם אחר שלא נטל ידיו בעוד' לחות מן המי' צריך לנגב ולחזו' וליטול שהרי זה טימאה ע"י המי' שעליה' לכך צריך ליזהר כששופך מים שלישית שהם שניי' לבד מהראשוני' שלא יגע יד בחבירת' עד שישפוך גם זה על השנייה או שישפוך מתחלה על שתיהן כאחד ואם נטל כל יד מרביעי' אין צריך לכל זה:

ה מתוך מה שכתבנו יתבאר לך דהא דיד נטמאה בשפשוף חבירתה דוקא בנוטל ידו אחת ואחר כך שפשפה בחברתה אבל אם רוצה ליטול בתחל' שתי ידיו כאחת נוטל דשתיהן נחשבו' כיד אחת ואינ' מטמאות זו את זו ואפי' ד' או ה' שהניחו ידיהם זה בצד זה או זה על גב זה כיד אחת חשיבי ואינם מטמאות זו את זו:

ו נטל שתי ידיו זו לעצמה וזו לעצמה ונמלך (פי' נתיעץ) כשנטל המים השניים והגיע ידיו זו לזו ושפך על שתיהן כאחת ידיו טמאות מפני שכשצירף ידיו זו לזו לקבל המים השניים נטמאו ידיו בנגיעתם זו לזו דהמים שעל גבי יד זו מטמא מים שעל גבי חבירתה וגם את היד וכשנטל את השניה לא טיהר את הראשונים כיון שנטמאת מחמת חברתה אלא אדרבה גם השניים נטמאו בהן וצריך לנגב ידיו וליטול שתיהן כאחת: הגה [וכ"ש ליזהר שלא יגע בידו ששפך עליה פעם אחת לידו השנית ששפך עליה שתי פעמים] [מרדכי פ' אלו דברי']:

ז אם שפשף ידיו זו בזו יזהר שלא יגע חוץ ממקום שנפלו בו מים מפני שהם מטמאות זו את זו:

ח נטל ידו אחת ושפשפה בראשו (פי' כדי לנגבה ולפיכך לא נטמא ידו משא"כ בסי' קס"ד סעיף ב' שחיכך ראשו) או בכותל ואחר כך חזר ונגע באותם מים שבאו מידו על הראש ועל הכותל טמאה שאותם מים טמאים חזרו וטמאו את היד שנגע בהם אע"ג דכל כמה דלא שפשף מטהרים בשפשוף השתא דחזר ונגע גרע וכבר נתבאר שהשופך רביעית כאחת אינו בכלל כל אלו ואין שם מים טמאים כלל:

ט כששופך מים ראשונים על ידיו צריך ליזהר שלא ישאיר על ידו צרור או קיסם או שום דבר אחר שאין מים מטהרין אלא מים שע"ג היד ולא המים שעל הצרור ואם שופך רביעית מים כאחת על ידו אינו צריך ליזהר בכך:

י מי שיש לו מכה בידו ורטיה (פירוש אינגוינט"ו בלע"ז) עליה די לו שיטול שאר היד שלא במקום הרטיה וצריך ליזהר שלא יגע ברטיה שלא יחזרו המים שעל הרטיה ויטמאו היד או ישפוך רביעית על היד כאחת שאז לא נטמאו המים: [נוטלים מים ראשונים בין על גבי כלי בין על גבי קרקע]: [טור]:

סימן קסג

דין מי שאין לו מים והמאכיל לאחרים. ובו ב סעיפים:

א אם אין מים מצויים לפניו ברחוק יותר מד' מילין ולאחריו מיל יטול ידיו במפה ואוכל פת או דבר שטיבולו במשקה: (או אוכל ע"י כף):

ב המאכיל לאחרים אינו צריך נטילת ידים והאוכל צריך נטילת ידים אף על פי שאחר נותן לתוך פיו ואינו נוגע במאכל והוא הדין לאוכל במגרפה (פי' כלי שיש לו שינים פירו"ק בלע"ז) שצריך נטילת ידים: ואסור להאכיל למי שלא נטל ידיו משום לפני עור לא תתן מכשול: (הר"י ס"פ אלו דברים):

סימן קסד

שיכול להתנות על הנטילה. ובו ב סעיפים:

א נוטל אדם ידיו שחרית ומתנה עליהם כל היום אפי' שלא בשעת הדחק ובלבד שלא יסיח דעתו מהם (ולא יטנפם) (טור) ואם מים מצויים לו טוב שיחזור ויטול ידיו אבל לא יברך: הגה והא דמהני תנאי דוקא בנטילה שאינה צורך אכילה דומיא דנטילת שחרית אבל אם נוטל לצורך אכילה לא מהני תנאי באותה נטילה: (ב"י בשם הר"י):

ב מי שעומד בסעודה ונזכר שנגע בשוק וירך ומקומות המכוסים באדם או שחיכך בראשו וכל כיוצא בזה (ובמקומות המטונפים שיש בהם מלמולי זיעה) צריך לחזור וליטול ידיו ויברך על נטילת ידים:

סימן קסה

דין העושה צרכיו ורוצה לאכול. ובו ב סעיפים:

א העושה צרכיו ורוצה לאכול יטול ב' פעמים על הראשונים מברך אשר יצר ועל השניה מברך על נט"י ואם אינו רוצה ליטול אלא פעם אחת לאחר ששפך פעם אחת על ידיו ומשפשף יברך אשר יצר ואחר כך בשעת ניגוב יברך על נט"י:

ב אם רבים מסובין בסעודה הגדול נוטל ידיו תחלה והרא"ש היה רגיל ליטול באחרונה שלא להפסיק ושלא לדבר:

סימן קסו

דין הפסקה בין בציעה לנטילה. ובו סעיף אחד:

יש אומרים שאין צריך ליזהר מלהפסיק בין נטילה להמוציא ויש אומרים שצריך ליזהר וטוב ליזהר. (ואם שהה כדי הלוך כ"ב אמה מקרי הפסק): (תוספות פרק אלו נאמרין):

סימן קסז

מקום וזמן הבציעה ומי הוא הבוצע. ובו כ סעיפים:

א בוצע בפת במקום שנאפה היטב (ובפת דידן יש לבצוע בצד הפת ויחתוך מעט מצד העליון והתחתון) (הגהות מיימוני פ"ז מהלכות ברכות) ויחתוך פרוסת הבציעה וצריך לחתוך מעט שאם יאחוז בפרוסה יעלה שאר הככר עמו שאם לא כן חשוב כפרוסה ויניחנה מחוברת לפת ויתחיל לברך ואחר שסיים הברכה יפרידנה כדי שתכלה הברכה בעוד שהפת שלם ולא יבצע פרוסה קטנה מפני שנראה כצר עין ולא פרוסה יותר מכביצ' מפני שנרא' כרעבתן: הגה ובשבת לא יחתוך בככר עד אחר הברכה כדי שיהיו הככרות שלימות (תוס' ומרדכי פ' כיצד מברכין) ומ"מ אם שכח וחתך כמו בחול אינו מזיק (מרדכי) ונראה הא דלא יבצע יותר מכביצה היינו דוקא בחול ואוכל לבדו אבל בשבת או שאוכל עם הרבה בני אדם וצריך ליתן מן הפרוסה לכל אחד כזית מותר לבצוע כפי מה שצריך לו וע"ל סי' רע"ד:

ב יברך המוציא לחם מן הארץ (ואם רבים מסובים יכוונו לבם לשמוע ברכה ויענו אמן והמברך יכוין לאמן שאומרים) (א"ז) יתן ריוח בין לחם ובין מן:

ג אין לברך קודם שיתפוס הלחם:

ד יתן שתי ידיו על הפת בשעת ברכה שיש בהן י' אצבעות כנגד י' מצות התלויות בפת ולכך יש י' תיבות בברכת המוציא וי' תיבות בפסוק מצמיח חציר לבהמה וי' תיבות בפסוק עיני כל אליך ישברו וי' תיבות בפסוק ארץ חטה ושעורה וי' תיבות בפסוק ויתן לך:

ה לא יבצע עד שיביאו לפניו מלח או ליפתן (פירש"י כל דבר הנאכל עם הפת) ללפת בו פרוסת הבציעה ואם היא נקייה או שהיא מתובל בתבלין או במלח כעין שלנו או

שנתכוין לאכול פת חריבה אינו צריך להמתין: הגה ומ"מ מצוה להביא על כל שלחן מלח קודם שיבצוע כי השלחן דומה למזבח והאכיל' לקרבן ונא' על כל קרבנך תקריב מלח (ב"י בשם שבולי הלקט) והוא מגין מן הפורענות (תו' והגהת אשיר"י פ' כיצד מברכין וע"ל ס"ס ק"ע):

ו יאכל מיד ולא ישיח בין ברכה לאכילה ואם שח צריך לחזור ולברך אא"כ היתה השיחה בדברים מענין דברים שמברכין עליו כגון שבירך על הפת וקודם שאכל אמר הביאו מלח או ליפתן תנו לפלוני לאכול תנו מאכל לבהמה וכיוצא באלו אינו צריך לברך: הגה ומ"מ לכתחלה לא יפסיק כלל (כל בו) והא דאם שח דברים בטלים צריך לחזור ולברך היינו דוקא ששח קודם שאכל הבוצע אבל אח"כ לא הוי שיחה הפסק אף על פי שעדיין לא אכלו אחרים המסובים כבר יצאו כולם באכילת הבוצע כי אין צריכין כולם לאכול מן פרוסת הבוצע רק שעושין כן לחבוב מצוה: (רוקח ואור זרוע):

ז ראובן שהיה נוטל ידיו לאכילה ויעקב היה מברך המוציא ונתכוין להוציא השומעים ואח"כ ניגב ראובן ידיו ובירך על נט"י לא הוי הפסק ויוצא בברכת יעקב ואינו צריך לחזור ולברך ברכת המוציא:

ח שכח ואכל ולא בירך המוציא אם נזכר בתוך הסעוד' מברך ואם לא נזכר עד שגמר סעודתו אינו מברך:

ט אם הוא מסופק אם בירך המוציא אם לאו אינו חוזר ומברך:

י אם במקום ברכת המוציא בירך שהכל נהיה בדברו או שאומר בריך רחמנא מלכא מארי דהאי פיתא יצא:

יא אם היו שנים או רבים א' מברך לכלם ודוקא הסיבו שהוא דרך קבע (או בעל הבית עם בני ביתו דהוי כהסיבו) (טור) אבל אם היו יושבים בלא הסיבה כיון שאינם נקבעים יחד כל א' מברך לעצמו ואם אמרו נאכל כאן או במקום פלוני כיון שהכינו מקום לאכילתן הוי קבע ואפי' בלא הסיבה והאידנא שאין אנו רגילים בהסיבה ישיבה דידן בשלחן א' או בלא שלחן במפה אחת הוי קביעות ואפי' לבני חבורה כהסיבה דידהו דמי ולדידן אפי' קבעו מקום לאכילתן או בעל הבית עם בני ביתו לא מהני אא"כ ישבו בשלחן א' או במפה אחת:

יב אם היו רוכבים ואמרו נאכל אע"פ שכל א' אוכל מככרו שלא ירדו מהבהמות מצטרפין כיון שעמדו במקום אחד אבל אם היו אוכלים והולכים לא ואם היו אוכלים בשדה מפוזרים ומפורדים אע"פ שאוכלים כלם בשעה אחד ומככר אחד כיון שלא קבעו מקום ואוכלין מפוזרים אינם מצטרפין:

יג היכא דלא קבעו מקום דאמרינן שכל אחד מברך לעצמו אם כיון המברך להוציאם והם נתכוונו לצאת יצאו:

יד אם המסובין רבים גדול שבכלם בוצע הגה אם הם שוים וא' מהם כהן מצוה להקדימו ואם הכהן עם הארץ ת"ח קודם לו ואם הכהן ג"כ ת"ח אלא שהוא פחות מן השני טוב להקדימו אבל אין חיוב בדבר (וע"ל סי' ר"א ומרדכי פ' בני העיר ב"י סי' קל"ה בשם רשב"א) ואם יש עמהם בע"ה הוא בוצע ואפי' אם האורח גדול [והמברך יאמר תחלה ברשות מורי ורבותי]: (א"ז וביח יוסף בשם שיבולי לקט):

טו אין המסובין רשאים לטעום עד שיטעום הבוצע אבל מותר לתת לכל אחד חלקו קודם שיאכל הוא והם ימתינו עד שיאכל הוא [תוס' ומרדכי פרק ג' שאכלו] ואם כל אחד אוכל מככרו ואין כלם זקוקי' לככר שביד הבוצע רשאים לטעום קוד' ואם הוא שבת צריך שיהא לפני המסובים לחם משנה חוץ ממה שלפני הבוצע ואז יהיו רשאים לטעום קודם הבוצע:

טז אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי רוב העונים:

יז הבוצע פושט ידו תחלה לקערה לאכול ואם בא לחלוק כבוד למי שגדול ממנו רשאי:

יח הבוצע נותן פרוסה לפני כל אחד והאחד נוטל פרוסה בידו ואין הבוצע נותן ביד האוכל אלא א"כ היה אבל: [ופרשה ציון בידיה רמז לפרוסת המוציא שנותנין בידו בשעת אבלות] [ב"י ואבודרהם בשם רמב"ם פ"ז מהל' ברכו' ותשו' הרשב"א]:

יט מי שאינו אוכל אינו יכול לברך ברכת המוציא להוציא האוכלים אבל לקטנים יכול לברך אע"פ שאינו אוכל עמהם כדי לחנכם במצות:

כ אפי' בשבת שהוא חייב לאכול פת לא יברך לו חבירו ברכת המוציא אם אינו אוכל ולא שרי לברך לאחרים אע"פ שאינו טועם אלא ברכת המוציא דמצה בליל ראשון של פסח וברכת היין דקידוש בין של לילה בין של יום: הגה ויש לאכול הפרוסה שבצע עליה קודם שיאכל פת אחר שתהא נאכלת לתאבון והוא משום חבוב מצוה: (אגור ונ"י בשם שבולי לקט):

סימן קסח

על איזה מיני פת מברכין. ובו יז סעיפים:

א היו לפניו חתיכות של פת ופת שלם הכל ממין אחד מברך על השלם אפי' הוא פת קיבר (פי' לחם שאינו נקי) וקטן והחתיכות פת נקיה וגדול' אבל אם השלם שעורים והחתיכות מחטים אפי' היא קטנה מניח הפרוסה תחת השלימה ובוצע משתיהן יחד: הגה וכל זה כשרוצה לאכול משניהם אבל אם אינו רוצה לאכול אלא מאחד יבצע עליו ואין לחוש לשני אע"פ שחשוב או חביב עליו (תרומת הדשן סי' ל"ב):

ב אם ב' שלמות ממין אחד אחת גדולה ואחת קטנה מברך על הגדולה אם יש לאדם שני חצאי לחם ואין לו לחם שלם יחברם יחד בעץ או בשום דבר שלא יהא נראה ודינו כדין שלם ואפי' בשבת יכול לחברם:

ג שני גלוסקאות הדבקים יחד שנאפו ונחתך מן האחת והשניה נשארה שלימה טוב להפריד החתיכה מהשלימ' כדי שתהא נראית שלימה ממה שיניחנה דבוק בה אע"פ שנראית יותר גדולה: הגה ולא יבצע ממנה במקום שהיתה דבוקה בחבירתה ששם נראית כפרוסה רק יבצע ממקום השלם שבה: [מהרי"ל]:

ד פת שעורין ופת כוסמים יברך על של שעורים כיון שהוא ממין ז' אף על פי שהכוסמין יפים פת נקיה ופת קיבר מברך על הנקיה ואם שתיהן נקיות וזו לבנה יותר מזו מברך על הלבנה יותר:

ה פת עכו"ם נקיה ופת קיבר של ישראל אם אינו נזהר מפת עכו"ם מברך על איזה מהם שירצה ואם הוא נזהר מפת עכו"ם מסלק פת נקי של עכו"ם מעל השלחן עד לאחר ברכת המוציא ואם ב"ה אינו נזהר מפת עכו"ם ואין דעתו לאכול כל הסעודה רק פת עכו"ם כי היא נקיה אבל בני ביתו יאכלו מפת שאינו נקי של ישראל ושתי הלחם מונחים על השלחן צריך לבצוע על פת נקיה של עכו"ם הואיל והוא הבוצע ואין דעתו לאכול אלא מאותו פת ואם בעל הבית נזהר מפת עכו"ם וישראל שאינו נזהר בכך מיסב עמו על השלחן כיון דמצוה מוטלת על בעל הבית יבצע מן היפה של עכו"ם וכיון שהותר לבצוע הותר לכל הסעודה: הגה ודוקא שחביב עליו אותו פת אבל אם אינו חביב עליו בלא איסור פת של עכו"ם אינו צריך להקדימו: (תרומת הדשן סימן ל"ב):

ו פת הבאה בכיסנין מברך עליו בורא מיני מזונות ולאחריו ברכה מעין שלש ואם אכל ממנו שיעור שאחרים רגילים לקבוע עליו אע"פ שהוא לא שבע ממנו מברך עליו המוציא וברכת המזון ואם מתחלה היה בדעתו לאכול ממנו מעט וברך בורא מיני מזונות ואחר כך אכל שיעור שאחרי' קובעי' עליו יברך עליו ברכת המזון אע"פ שלא ברך המוציא תחלה ואם אכל שיעור שאחרים אין קובעים עליו אע"פ שהוא קובע עליו אינו מברך אלא בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלשה דבטלה דעתו אצל כל אדם:

ז פת הבא בכיסנין יש מפרשים פת שעשוי כמין כיסים שממלאים אותם דבש או סוקר ואגוזים ושקדים ותבלין והם הנקראי' רושקלאיי"ש דיאלחש"ו וי"א שהיא עיסה שעירב בה דבש או שמן או חלב או מיני תבלין ואפאה והוא שיהי' טעם תערובת המי פירות או התבלין ניכר בעיסה: [וי"א שזה נקרא פת גמור אא"כ יש בהם הרבה תבלין או דבש כמיני מתוקה שקורין לעקו"ך שכמעט הדבש והתבלין הם עיקר וכן נוהגים]: [רש"י וערוך וכן יש לפרש דעת רמב"ם] וי"מ שהוא פת בין מתובלת בין שאינה מתובלת שעושים אותם כעבים יבשים וכוססין אותם והם הנקראים בישקוני"ש והלכה כדברי כלם שלכל אלו הדברים נותנים להם דינים שאמרנו בפת הבאה בכסנין:

ח לחמניו' אותן שבלילתן עבה שקורי' אובליא"ש לחם גמור הוא ומברך עליו המוציא וברכת המזון ואותן שבלילתן רכה ודקין מאוד שקורין ניבלא"ש מברך עליהם בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש ואם קבע סעודתו עליהם מברך המוציא וברכת המזון ואי אכיל להו בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה טעונים ברכה לפניהם ולא לאחריהם אבל אותם רקיקי' דקי' שנותנים מרקחת עליהם הם טפילים לגבי המרקחת וברכת המרקחת פוטרתן:

ט פת גמור אפי' פחות מכזית מברך עליו המוציא אבל לאחריו אינו מברך כלום כל שלא אכל כזית:

י חביצה דהיינו פרורי לחם שנדבקים יחד ע"י מרק אם נתבשל אם יש בהם כזית אף על פי שאין בו תואר לחם מברך המוציא וברכת המזון. ואם אין בהם כזית אף על פי שנראה שיש בו תואר לחם אינו מברך אלא בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש ואם אינו מבושל אלא שהוא מחובר על ידי דבש או מרק אם יש בפרוסות כזית מברך עליו המוציא אפילו אין לו תואר לחם ואם אין בהם כזית אם יש בהם תואר לחם דהיינו שהוא ניכר וידוע שהוא לחם מברך עליו המוציא וברכת המזון ואם אין בהם תואר לחם מברך בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש ואם אינו לא מבושל ולא מחובר אלא מפורר דק דק אף על פי שאין בו כזית ולא תואר לחם מברך עליו המוציא וברכת המזון:

[וע"ל סי' קפ"ד כמה שיעור אכילה לברך עליו ברכת המזון]:

יא יש מי שאומר דפירורין שנותנין במי' והמים מתלבני' מחמת הפירורי' אזל ליה תוריתא [פי' כאלו אמר תואריתא כלומר תואר הלחם] דנהמא ואין מברך עליה אלא בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש:

יב יש מי שאומר שפת השרוי ביין [אדום] (מרדכי) אינו מברך אלא בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש ונראה שאין דבריו אמורים אלא בפירורין או בפרוסות שאין בכל אחת כזית:

יג אפילו דבר שבלילתו (פירוש לישת הקמח במים) עבה אם בשלו או טגנו אין מברך עליה המוציא אפי' שיש עליה תוריתא דנהמא ואפי' נתחייב' בחלה דברכת המוציא אינו הולך אלא אחר שעת אפייה ויש חולקין ואומרי' דכל שתחל' העיסה עבה ואפי' ריככה אח"כ במים ועשאה סופגנין [פי' עיסה שלשוה ועשאה כמין ספוג] ובשלה במים או טיגנה בשמן מברך עליהם המוציא ונהגו להקל וירא שמים יצא ידי שניה' ולא יאכל אלא ע"י שיברך על לחם אחר תחל': הגה כל זה לא מיירי אלא בדאית ביה לאחר אפייה תואר לחם [ל' הטור והפוסקים] אבל אי לית ביה תואר לחם כגון לאקשי"ן שקורין בל"א ורימזלי"ך לכ"ע אין מברכין

עליהם המוציא ולא ג' ברכו' דלא מיקרי לחם אבל פשטיד"א וקרעפליך מקרי תואר לחם (מרדכי פ' כל שעה) ואין לאכלם אא"כ בירך על שאר הפת תחלה וכל זה לא מיירי אלא בעיסה שאין בה שמן ודבש וכיוצא בו אלא שמטוגן בהם אבל אם נילוש בהם כבר נתבאר דינו אצל פת הבא' בכסנין:

יד חלוט [פי' כמין פת חולטין אותו ברותחין] שאחר כך אפאו בתנור פת גמור הוא ומברך עליו המוציא: הגה וכן דבר שבלילתו רכה שאפאו בתנור בלא משקה דינו כפת ומברך עליו המוצי' ושלש ברכות וכן אם אפאו באלפס בלא משקה [והרא"ש והר"ן פ' כל שעה ורמב"ם פ"ו מהלכות חלה ושאלתות וטור] ומעט משקה שמושחין בו האלפס שלא ישרוף העיסה לא מקרי משקה [הגהות מיי' פ"ג מהל' ברכות] אבל דבר שבלילתו רכה וטגנו במשקה לכ"ע לאו לחם הוא [תו' והרא"ש ור"ן והר"י פ' כיצד מברכין]:

טו טרוקנין דהיינו שעושי' גומא בכירה ונותנים בה קמח ומים מעורבין בה ונאפה שם מברך עליו בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש ואם קבע סעודתו עליו מברך המוציא וברכת המזון אבל טרית"א דהיינו שלוקחין קמח ומים ומערבי' אותם ושופכי' על הכירה והוא מתפשט ונאפה אין עליו תורת לחם כלל ואין מברכי' עליו אלא בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש ואפי' קבע סעודתו עליו:

טז נהמא דהנדקא והוא לחם שאופין בשפוד ומושחין אותו בשמן או במי בצי' וכן לחם העשוי לכותח שאין אופין אותו בתנור אלא בחמה מברך עליו בורא מיני מזונות:

יז פשטיד"ה הנאפת בתנור בבשר או בדגים או בגבינה מברך עליה המוציא וברכת המזון: הגה ודוקא שאפאו בתנור בלא משקה אבל אפאו במחבת במשקה אין לברך עליו ואין לאכלו רק תוך הסעודה כמו שנתבא' [דעת עצמו וכ"כ ש"ל]:

סימן קסט

דין שמש הסעודה. ובו ג סעיפים:

א כל דבר שמביאין לפני האדם שיש לו ריח והאדם תאב לו צריך ליתן ממנו לשמש מיד ומדת חסידות הוא ליתן לו מיד מכל מין ומין ולא יתן לו כל זמן שהכוס בידו או ביד ב"ה [ודוקא לשמש אבל לאחר שבסעודה מותר ליתן בכי האי גונא] הר"י ס"פ אלו דברים ואסור ליתן לו פרוסת פת אא"כ יודע בו שנטל ידיו:

ב לא יתן לאכול אלא למי שיודע בו שיברך. ויש מקילין אם נותן לעני בתורת צדקה [הר"י ס"פ אלו דברים]:

ג השמש מברך בורא פרי הגפן על (כל) כוס וכוס שיתנו לו לפי שהוא כנמלך וברכה אחרונה אינו מברך אלא לבסוף ואינו צריך לברך על כל פרוסה ופרוסה אם יש אדם חשוב בסעודה שיודע שיתנו לו כל צרכו מפת ואם אין אדם חשוב בסעודה צריך לברך

על כל פרוסה ופרוסה כמו על היין: הגה שנים שהיו אוכלין ביחד השמש אוכל עמהם בלא נטילת רשות כדי שיצטרפו לזמון [וע"ל סי' ק"ע סכ"א]:

סימן קע

דברי מוסר שינהג אדם בסעודה. ובו כב סעיפים:

א אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט ואפילו מי שנתעטש [פי' שטארנודאר"י בלע"ז] בסעודה אסור לומר לו אסותא היו מסובין בסעודה ויצא אחד מהם להטיל מים נוטל ידו אחת ששפשף בה ואינו נוטל אלא בפני כולם שלא יחשדוהו שלא נטלו: הגה ואם לא שפשף אינו נוטל כלל אם לא נגע במקום טנופת אבל אם עשה צרכיו ודאי צריך נטילה: (הגהות אשירי פ"ב דברכות) והני מילי לשתות אבל לאכול נוטל אפילו בחוץ דמידע ידעי דאנינא (פירוש שמטרפת ומתבלבל דעתו) דעתיה ולא אכל בלא נטילה ואם דבר עם חבירו והפליג נוטל' שתי ידיו כיון שהסיח דעתו: הגה והא דבעינן נטילה לשתיה היינו בתוך הסעודה דחיישינן שמא יאכל אבל בלאו הכי אין צריך נטילה לשתיה: [הר"י ס"פ אלו דברים ורש"י פרק אמר להם הממונה]:

ב שנים ממתינים זה את זה בקערה שכשהאחד מסלק ידו מן הקערה לשתות חבירו מפסיק מלאכול עד שיגמור השתיה אבל אם הם שלשה אין השני' פוסקין בשביל האחד:

ג משיירין פאה בקערה כל אחד מהאוכלים והוא מאכל השמש אבל כשהשמש מערה מן האלפס לתוך הקערה אין דרך להניח באלפס כלום לצרכו:

ד אין מסתכלין בפני האוכל ולא במנתו שלא לביישו:

ה הנכנס לבית כל מה שיאמר לו בעל הבית יעשה:

ו לא יהא אדם קפדן [פי' כעסן או רגזן] בסעודתו:

ז לא יאכל אדם פרוסה כביצה ואם אכל (הרי) זה גרגרן:

ח לא ישתה כוסו בבת אחת ואם שתה הרי זה גרגרן. שנים דרך ארץ שלשה הרי זה מגסי הרוח: הגה ומיהו כוס קטן מאד מותר לשתותו בבת אחת (ב"י) וכן גדול מאוד בשלשה או ארבעה פעמים (ד"ע):

ט לא יאכל שום או בצל מראשו אלא מעליו ואם אכל הרי זה רעבתן: הגה ולא יאכל דרך רעבתנות ולא יאחוז המאכל בידו אחת ויתלוש ממנו בידו השנית. [טור]:

י לא ישוך פרוסה ויניחנה על גבי השלחן:

יא לא ישתה אדם שני כוסות בבת אחת בתוך סעודתו ויברך ברכת המזון מפני שנרא' כגרגרן:

יב שנים שיושבין על השלחן הגדול פושט ידו תחלה והשולח ידו בפני מי שגדול ממנו הרי זה גרגרן:

יג הנכנס לבית לא יאמר תנו לי לאכול עד שיאמרו הם: הגה לא יאמר אדם לחבירו בא ואכול עמי מה שהאכלתני דהוי כפורע לו חובו ונראה כאלו הלוה לו ויש לחוש שיאכילהו יותר ואית ביה משום רבית אבל מותר לומר לו בא ואכול עמי ואאכול עמך בפעם אחרת ומותר לאכול עמו אחר כך אפי' בסעודה יותר גדולה. [ד"ע לפי' הטור]:

יד לא יפרוס אדם פרוסה על גבי הקערה אבל מקנח הקערה בפרוסה:

טו לא ילקט פירורין ויניח על גבי השלחן מפני שהוא ממחה (פי' מטריד) דעתו של חבירו ולא ישוך פרוסה ויתננה לפני חבירו או לתוך הקערה לפי שאין דעת כל הבריות שוה:

טז לא ישתה מהכוס ויתן לחבירו מפני סכנת נפשות:

יז ולא ישתה כוס ויניחנו על השלחן אלא יאחזנו בידו עד שיבא השמש ויתננו לו:

יח הנכנס לסעודה לא יקח חלקו ויתננו לשמש שמא יארע דבר קלקול בסעודה אלא יקחנה ויניחנו ואח"כ יתננו לו:

יט אורחים הנכנסין אצל בעל הבית אינם רשאים ליטול מלפניהם וליתן לבנו או לעבדו של בעל הבית אלא אם כן נטלו רשות מבעל הבית:

כ נקיי הדעת שבירושלים לא היו מסובין בסעודה אלא א"כ יודעים מי מסב עמהם מפני שגנאי הוא לתלמיד חכם לישב אצל עם הארץ בסעודה:

כא השמש שהיה משמש על שנים הרי זה אוכל עמהם אף על פי שלא נתנו לו רשות היה משמש על שלשה אינו אוכל עמהם אא"כ נתנו לו רשות:

כב אחר ששתית ונשאר יין בכוס לשתיית חבירך קנח מקום נשיקת הפה משום מיאוס ולא תשפוך משום בל תשחית אחר שתיית מים שפוך מהם דרך שם: הגה אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים וכמו שיתבאר לקמן סימן קע"ט ונ"ל דדוקא שלא היה מלח בפת או במאכלים שאכל וכן שלא שתה משקה שיש בו מים אבל בלאו הכי ליכא למיחש וכן נוהגין שלא ליזהר באכילת מלח ושתיית מים אחר הסעודה מטעם שנתברר:

סימן קעא

שלא לנהוג בזיון באוכלים. ובו ה סעיפים:

א עושה אדם צרכיו בפת והני מילי דלא ממאיס ביה אבל מידי דממאיס ביה לא הילכך אין מניחין עליו בשר חי ואין מעבירין עליו כוס מלא ואין סומכין בו הקערה אם היא מלאה דבר שאם יפול על הפת ימאס ואין נוטלין הידי' ביין בין חי ובין מזוג אפילו נטילה שאינ' צורך אכילה ואין זורקים הפת משום בזיון אוכלים וכשם שאין זורקין את הפת

כך אין זורקי' אוכלי' הנמאסים ע"י זריקה אבל מידי דלא ממאיס כגון אגוזים ורימונים וחבושים שרי:

ב לא ישב אדם על קופה מלאה תאנים וגרוגרות אבל יושב הוא על עיגול של דבילה או על קופה מלאה קטניות:

ג מותר לאכול דייסא [פי' החטה הנקלפת מבושלת] בפת במקום כף והוא שיאכל הפת אחר כך והמדקדקים אוכלים בכל פעם שמכניסים לתוך פיהם מעט מן הפת עם הדייסא: הגה והנשאר מן הפת אחר כך אוכלים אותו [ב"י]:

ד ממשיכין יין בצנורות לפני חתן וכלה והוא שיקבלנו בפי הצינור וזורקין לפניה' קליות ואגוזים בימות החמ' שאינ' נמאסין אבל לא בימות הגשמים מפני שנמאסין אבל לא גלוסקאות לעולם:

ה הזורקים חטים לפני חתנים צריך ליזהר שלא יזרקו אלא במקום נקי וגם יכבדו אותם משם כדי שלא ידרסו עליהם:

סימן קעב

מי שהכניס אוכלין ומשקין בלא ברכה. ובו ב סעיפים:

א שכח והכניס משקין לתוך פיו בלא ברכה בולען ואינו מברך עליהם ברכה ראשונה: הגה וי"א דמברך עליהם וכן נראה עיקר: [הרשב"א בשם הראב"ד והרא"ש פ"ג שאכלו וכן דברי רמב"ם פ"ח מהלכות ברכות]:

ב שכח והכניס אוכלין לתוך פיו בלא ברכה אם הוא דבר שאינו נמאס אם יפלטנו יפלטנו ויברך עליו ואם הוא דבר שנמאס מסלקו לצד אחר ומברך:

סימן קעג

דין מים אמצעים. ובו ג סעיפים:

א מים אמצעים רשות והני מילי בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה: (עי' בי"ד סי' פ"ט):

ב בין בשר לדגים חובה ליטול משום דקשה לדבר אחר וחמירא סכנתא מאיסורא (ועי' י"ד סי' קי"ז):

ג כל הדברים הנוהגים באחרונים נוהגים באמצעיים בין להקל בין להחמיר חוץ מהיסח הדעת שפוסל באמצעיים מפני שעדיין רוצה לאכול וידיו צריכים שימור וחוץ מניגוב הידים שאמצעיים צריכים נגוב כראשונים הגה ויש שאמרו שאמצעיים צריכים דוקא מים מה שאין כן באחרונים כדלקמן סי' קפ"א (ב"י בשם אורחות חיים):

סימן קעד

דין ברכת היין בסעודה. ובו ח סעיפים:

א יין שבתוך הסעודה מברך עליו בורא פרי הגפן ואין הפת פוטרו:

ב יין פוטר כל מיני משקין: הגה אפילו מברכה ראשונה (הר"י פרק כיצד מברכין וב"י בשם הפוסקים):

ג אם אין לו אלא כוס אחד מניחו עד לאחר המזון ומברך עליו:

ד אם קבע לשתות לפני המזון אין צריך לברך על יין שבתוך המזון דיין שלפני המזון פוטרו וכן יין של קידוש פוטר יין שבתוך המזון וכן המבדיל על השלחן פוטר היין שבתוך המזון ויש אומרים שאין ברכת יין הבדלה פוטר אא"כ נטל ידיו קודם הבדלה הלכך המבדיל קודם נטילה יכוין שלא להוציא יין (וע"ל סי' רצ"ט סעיף ז') שבתוך הסעודה ובדיעבד שלא כיון כך פוטר יין שבתוך הסעודה דספק ברכות דרבנן להקל:

ה כל מה ששותה בתוך הסעודה די לו בברכה אחת אא"כ כשבירך לא היה דעתו לשתות אלא אותו הכוס ונמלך לשתות אחר: הגה וכן מי שבא לסעודה ומושיטין לו הרבה כוסות מברך על כל אחד ואחד' דהוי נמלך (כל בו) וע"ל סי' קע"ט. וכן מי שבירך על כוס ברכת נישואין ואין יודע להיכן יגיע הכוס כל אחד צריך לברך דמקרי נמלך: (אגודה פרק ערבי פסחים וע"ל סי' ק"צ):

ו אין לברך אחר יין שבסעודה דברכת המזון פוטרתו וכן פוטרת יין שלפני המזון ואפי' (לא) היה לו יין בתוך המזון (וע"ל ס"ס ער"ב) ולענין יין של הבדלה שלפני המזון (ע"ל סי' רצ"ט ס"ח):

ז אם אין לו יין ושותה מים או שאר משקה אין לברך עליהם דחשיבי כבאים מחמת הסעודה לפי שאין דרך לאכול בלא שתיה ואף יין לא היה צריך ברכה לפניו אלא מפני שהוא חשוב וקובע ברכה לעצמו אבל מים או שאר משקין לא חשיבי ואינם טעונים ברכה ואפי' אם היה צמא קודם סעודה כיון שלא רצה לשתות אז כדי שלא יזיקו לו המים נמצא כי שתיית המים בסבת הפת היא ופת פוטרתו. וי"א לברך על המים שבסעודה ויש מחמירין עוד לברך עליהם בכל פעם דסתמא נמלך הוא בכל פעם והרוצה להסתלק מן הספק ישב קודם נטילה במקום סעודתו ויברך על דעת לשתות בתוך סעודתו: הגה והמנהג כסברא הראשונה:

ח על יין שבתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו אפילו הסיבו יחד: הגה דלא יכולין לענות אמן (טור) משום דחיישינן שמא יקדים קנה לוושט: הגה וי"א דאם אמר להם סברי רבותי וישמעו ויכוונו לברכה ולא יאכלו אז ויענו אמן אחד מברך לכולם וכן נוהגין (הגהת מיימוני פ"ז מהלכות ברכות ומרדכי ס"פ כיצד מברכין וטור בשם רש"י) ויאמר סברי רבותי ר"ל סוברים אתם

לצאת בברכה זו ולא יאמר ברשות רבותי וכן כל מקום שמברכין על היין משום ברכת היין שבתוך הסעודה אין אומרים ברשות אלא סברי מטעם שנתבאר: (ב"י סי' קפ"ז בשם שבולי הלקט):

סימן קעה

דיני ברכת הטוב והמטיב על היין. ובו ו סעיפים:

א הביאו להם יין אחר אינו מברך בורא פרי הגפן אבל מברך עליו הטוב והמטיב: הגה אע"ג שאין לו עוד מן הראשון (ב"י) ולאו דוקא הביאו להם מחדש אלא ה"ה אם היה להם מתחלה ב' יינות מברכין על השני הטוב והמטיב: הגה ודוקא שלא היו לפניו יחד כשבירך בורא פרי הגפן אבל אם היו ביחד אינו צריך לברך אלא בורא פרי הגפן כמו שיתב' סעיף ג' (ד"ע להשוות הטור עם מרדכי פ' הרואה) (ב"י):

ב מברכין הטוב והמטיב על כל שינוי יין מן הסתם אפי' אינו יודע שהשני משובח מהראשון כל שאינו יודע שהוא גרוע ממנו: (הגה ואין חילוק בין שניהם חדשים או אחד חדש וא' ישן (ב"י בשם תוס' פ' הרואה וטור ותרומת הדשן סי' ל"ד) ואפילו שתה ממנו תוך שלשים יום. י"א דאם שתה תחלה יין אדום והביאו לו יין לבן אע"פ שהוא יותר גרוע מברך הטוב והמטיב לפי שהוא בריא לגוף יותר מן האדום (מרדכי פ' ערבי פסחים):

ג הביאו לו יין רע ויין טוב כאחד יברך מיד בורא פרי הגפן על הטוב ופוטר את הרע ולא יברך על הרע תחלה בורא פרי הגפן כדי לברך אחריו הטוב והמטיב כי לעולם יש לברך על העיקר ועל החביב תחלה:

ד אין לברך הטוב והמטיב אלא אם כן יש אחר עמו דהכי משמע הטוב לו והמטיב לחבירו והוא הדין אם אשתו ובניו עמו אבל אם הוא יחידי לא:

ה אם רבים מסובים בסעודה כל אחד מברך לעצמו הטוב והמטיב ולא יברך אחד לכלם דחיישינן שמא יקדימו קנה לושט כשיענו אמן: הגה אבל אם היו מסובים לשתות בלא אכילה אחד מברך לכלם (וע"ל ס"ס קע"ד):

ו יין של שתי חביות והכל ממין אחד אם בתוך מ' יום לבצירתו שמוהו בשני כלים חשיבי כשני מינים ומברכין עליו הטוב והמטיב ואם לאחר מ' יום חלקוהו אין מברכין עליו הואיל והכל ממין אחד.

סימן קעו

שהפת פוטר הפרפרת. ובו סעיף אחד:

בירך על הפת פוטר את הפרפרת דהיינו פרורי פת דק דק שדיבקם עם מרק או דבש בירך על הפרפרת לא פטר את הפת: הגה בירך על הפרפרת פוטר מעשה קדרה שהוא דייסא וכיוצא בו וכן אם בירך על מעשה קדרה פוטר את הפרפרת (גמרא פרק כיצד מברכין ורמב"ם בפירוש המשנה):

סימן קעז

דברים הבאים בתוך הסעודה ואחר הסעודה מה דינם. ובו ה סעיפים:

א דברים הבאים בתוך הסעודה אם הם דברים הבאים מחמת הסעודה דהיינו דברים שדרך לקבוע סעודה עליהם ללפת בהם את הפת כגון בשר ודגים וביצים וירקות וגבינה ודייסא ומיני מלוחים אפי' אוכלם בלא פת אין טעונין ברכה לפניהם דברכת המוציא פוטרתן ולא לאחריהם דבהמ"ז פוטרתן ואם הם דברים הבאים שלא מחמת הסעודה דהיינו שאין דרך לקבוע סעודה עליהם ללפת בהם את הפת כגון תאנים וענבים וכל מיני פירות (וע"ל סי' קס"ח סעיף ח') אם אוכל אותם בלא פת טעונין ברכה לפניהם דברכת המוציא אינה פוטרתן דלאו מעיקר סעודה הם ואינם טעונים ברכה לאחריהם דכיון שבאו בתוך הסעודה ברכת המזון פוטרתם ואם בתחלת אכילתו אכל הפירות (עם פת) ובסוף אכל עמהם פת אפילו אם בנתיים אכל מהם בלא פת אינם טעונים ברכה אף לפניהם:

ב ודברים הבאים לאחר סעודה קודם ברכת המזון שהיה מנהג בימות חכמי הגמרא שבסוף הסעודה היו מושכים ידיהם מן הפת ומסירים אותו וקובעים עצמם לאכול פירות ולשתות כל מה שמביאים אז לפניהם בין דברים הבאים מחמת הסעודה בין דברים הבאים שלא מחמת הסעודה טעונים ברכה בין לפניהם ובין לאחריהם דהמוציא וברכת המזון אין פוטרתן אלא מה שנאכל תוך עיקר הסעודה ודין זה האחרון אינו מצוי ביניינו לפי שאין אנו רגילין למשוך ידינו מן הפת עד ברכת המזון:

ג ואם קובע ליפתן סעודתו על הפירות הוו ליה הפירות כדברים הבאים מחמת הסעודה ואפי' אם אוכל מהפירות בתחלת סעודתו בלא פת אינו מברך לא לפניהם ולא לאחריהם ויש חולקין ולכן טוב שיאכל בתחלה מהפירות עם פת ואז אפילו אם אח"כ יאכל מהם בלא פת אינם טעונים ברכה כלל: הגה ואע"פ שאינו חוזר לבסוף לאכול עמהם פת מאחר שעיקר קביעות היה עלייהו (ב"י בשם הר"י):

ד אע"פ שלא היו הפירות לפניו בשעה שבירך על הפת כיון דללפת את הפת הם באים אינם טעונים ברכה כלל:

ה אם אחר שבירך על הפת שלחו לו מבית אחרים שאינו סמוך עליהן ולא היה דעתו על הדורון אפי' מדברים שדרכן לבא ללפת את הפת צריך לברך עליהם כדין נמלך: (ולא ראיתי נזהרים בזה ואפשר דטעמא דסתם דעת האדם על כל מה שמביאים לו בסעודה וע"ל סי' ר"ו):

סימן קעח

איזה דברים קרוים הפסק בסעודה. ובו ז סעיפים:

א היה אוכל בבית זה ופסק סעודתו והלך לבית אחר או שהיה אוכל וקראו חבירו לדבר עמו ויצא לו לפתח ביתו וחזר הואיל ושינה מקומו צריך לברך למפרע על מה שאכל וחוזר ומברך בתחלה המוציא ואח"כ יגמור סעודתו אבל אם דבר עמו בתוך הבית אע"פ ששינה מקומו מפנה לפנה אינו צריך לברך (ועיין לקמן סי' רע"ג אם היה דעתו לאכול במקום אחר לא מיקרי שינוי מקום והוא שיהיו שני המקומות בבית א' וע"ל סי' קפ"ד):

ב חברים שהיו יושבים לאכול ויצאו לקראת חתן או לקראת כלה אם הניחו שם מקצתן חוזרים למקומן וגומרים סעודתן ואינם צריכים לברך שנייה ואם לא הניחו שם אדם כשהם יוצאים צריכין ברכה למפרע וכשהם חוזרים צריכים ברכה לכתחלה וכן אם היו מסובין לשתות או לאכול פירות שכל המשנה מקומו הרי פסק אכילתו ולפיכך מברך למפרע על מה שאכל וחוזר ומברך שנית על מה שהוא צריך לאכול והמשנה מקומו מפנה לפנה בבית אחד אינו צריך לחזור ולברך אכל במזרחה של תאנה זו ובא לאכול במערבה צריך לברך : הגה ויש חולקים בכל מה שכתוב בסי' זה רק סוברין ששינוי מקום אינו אלא כהיסח הדעת ולכן אם שינה מקומו למקום אחר אין צריך לברך אלא לפני מה שרוצה לאכול אבל לא על מה שכבר אכל (תוס' ורשב"ם והרא"ש ומרדכי פרק ע"פ וטור) ודוקא שלא הניח מקצת חברים בסעודה ואכל מדברים שאין צריכים ברכה במקומן אבל אם הניח מקצת חברים או אפילו לא הניח ואכל דברים שצריכין ברכה במקומם אפי' מה שרוצה לאכול אחר כך אין צריך לברך (סמ"ק וא"ז) ולכן מי שפסק סעודתו והלך לבית אחר או שהיה אוכל וקראו חבירו לדבר עמו אפי' לפתח ביתו או למקום אחר כשחוזר לסעודה א"צ לברך כלל דהא פת צריך ברכה במקומו לכולי עלמא מיהו אם הסיח דעתו כשחוזר ודאי צריך לברך על מה שרוצה לאכול אח"כ (ב"י ורשב"א) ואין חילוק בין חזר למקום שאכל כבר ובין סיים סעודתו במקום אחר (רמב"ם פ"ד ור"ן) וכן נוהגין במדינות אלו מ"מ לכתחלה לא יעקור ממקומו בלא ברכה דחיישינן שמא ישכח מלחזור ולאכול (הר"ר מנוח ור"ן) מיהו לצורך מצוה עוברת כגון שיגיע זמן תפלה מותר (כל בו הל' פסח ועסי' קפ"ד):

ג יש מי שאומר שאם היה בגן ורוצה לאכול מפירות כל אילן ואילן כיון שברך על אילן אחד אינו צריך לברך על האחרים והוא שבשעה שבירך היה דעתו לאכול מאותם

האחרים אבל מגן לגן צריך לברך אפילו אם הם סמוכים ואפי' אם כשבירך תחלה היה דעתו על הכל:

ד אם אכל פת במקום א' וחזר ואכל במקום אחר אינו מברך בהמ"ז אלא במקום השני כמו שנהגו הולכי דרכים שאוכלי' דרך הילוכם ויושבים ומברכין במקום סיום אכילתם:

ה י"א ששבעת המינים טעונים ברכה לאחריהם במקומם ויש אומרים דדוקא מיני דגן: הגה ויש אומרים דוקא פת לבד: (ב"י סי' קפ"ד בשם רשב"א והגהות מיימוני פרק ד'):

ו מי שנזכר בתוך הסעודה שלא התפלל ועמד והתפלל אפי' אם אין שהות לגמור סעודתו ולהתפלל שחייב להפסיק ואי אפשר לו לאכול עד שיתפלל עם כל זה לא הוי הפסק:

ז אדם שישן בתוך סעודתו שינת עראי לא הוי הפסק: הגה וכן אם הפסיק בשאר דברי רשות כגון שהוצרך לנקביו וכיוצא בזה:

סימן קעט

איזה דברי' קרוין היסח הדעת בסעודה שצריך לברך. ובו ו סעיפים:

א גמר סעודתו ונטל ידיו מים אחרונים אינו יכול לאכול ולא לשתות עד שיברך ברכת המזון ואם אמר הב לן ונברך הוי היסח הדעת ואסור לשתות אלא אם כן יברך עליו תחילה ואכילה דינה כשתיה להרא"ש אבל להר"ר יונה והר"ן אכילה שאני שאע"פ שסילק ידו מלאכול ואפילו סילקו השלחן אם רצה לחזור לאכילתו אין צריך לברך פעם אחרת שכל שלא נטל ידיו לא נסתלק לגמרי מאכילה:

ב מי שסומך על שלחן אחרים אפי' אמר הב לן ונברך לא הוי היסח הדעת עד שיאמר בעל הבית:

ג אם לא אמר הב לן ונברך וגם לא נטל ידיו משנטל הכוס לברך הוי היסח הדעת:

ד כשאדם נכנס לבית חבירו ויש שם חבורות הרבה שאוכלים וכל אח' מושיט לו כוס יש מי שאומר שמברך על כ"א בורא פרי הגפן כי בכל פעם הוא נמלך:

ה הקרואים בבית בעה"ב לאכול מיני פירות ומביאין להם בזה אחר זה אינם צריכים לברך אלא על הראשון:

ו אכל כל מאכל ולא אכל מלח שתה כל משקה ולא שתה מים ביום ידאג מפני ריח הפה ובלילה מפני ריח הפה ומפני אסכרה (פי' חולי חונק) והאוכל מלח אחר אכילתו לא יאכל בגודל (גודל הוא האצבע הגס. אצבע הוא קרוב לגס. אמה הארוך. קמיצה הוא הסמוך לקטן. זרת הוא הקטן) דקשה לקבור בנים ולא בזרת דקשה לעניות ולא באצבע דקשה לש"ד אלא באמה ובקמיצה (וע"ל סי' ק"ע למה אין אנו נוהגים באכילת מלח ושתיית מים):

סימן קפ

דיני פרורי הפת. ובו ה סעיפים:

א אין להסיר המפה והלחם עד אחר ברכת המזון:

ב כל מי שאינו משייר פת על שלחנו אינו רואה סימן ברכה לעולם אבל לא יביא פת שלימה ויתננה על השלחן ואם עשה כן מחזי דלשם ע"א עביד שנאמר העורכים לגד שלחן:

ג קודם שיטול ידיו יכבד הבית שלא ישארו שם פירורין וימאסו במים של נטילה אף על פי שמותר לאבד פרורין שאין בהם כזית שמא יהא השמש עם הארץ שמותר להשתמש בשמש עם הארץ ויניח גם פרורים שיש בהם כזית שאסור לאבדן ביד לכך יכבד תחלה ועכשיו אין אנו נוהגים כך מפני שאין אנו מסלקין השלחן ואנו נוטלים הידים חוץ לשלחן במקום שאין שם פירורים וליכא למיחש למידי:

ד אע"פ שמותר לאבד פירורין שאין בהם כזית מכל מקום קשה לעניות:

ה נוהגים לכסות הסכין בשעת ברכת המזון ונהגו שלא לכסותו בשבת ויום טוב:

סימן קפא

דיני מים אחרונים. ובו י סעיפים:

א מים אחרונים חובה:

ב מים אחרונים אין נוטלי' על גבי קרקע אלא בכלי מפני רוח רעה ששורה עליהם ואם אין לו כלי נוטל על גבי עצים דקים וכיוצא בהן:

ג אין נוטלי' בחמין שהיד נכוית בהם מפני שמפעפעין [פי' מבעבעין מל' שחין אבעבעות] את הידים ואין מעבירין את הזוהמא:

ד אין צריך ליטול אלא עד פרק שני של אצבעות:

ה צריך שישפיל ראשי אצבעותיו למטה כדי שתרד הזוהמא:

ו אם המסובין רבים עד חמשה מתחילין מן המברך ואם הם יותר מתחילין מן הקטן ונוטלי' דרך ישיבתן ואין מכבדין זה את זה ליטול עד שמגיעין לחמשה האחרונים וכיון שלא נשארו אלא חמשה שלא נטלו מתחילין מן המברך:

ז אין מברכין שום ברכה על מים האחרונים:

ח י"א שמים אחרונים אינם צריכים נגוב ולהרמב"ם מנגב ואח"כ מברך:

ט מים אחרונים נוטלים בכל מיני משקים:

י יש שאין נוהגין ליטול מים אחרונים ואפילו לנוהגי' כן אדם שהוא אסטניס ורגיל ליטול ידיו אחר הסעודה לדידיה הוו ידים מזוהמות וצריך ליטול ידיו קודם ברכת המזון:

סימן קפב

דיני כוס בהמ"ז ושלא יהיה פגום. ובו ז סעיפים:

א יש אומרים שברכת המזון טעונה כוס אפילו ביחיד וצריך לחזור עליו ולא יאכל אם אין לו כוס לברך עליו אם הוא מצפה ואפשר שיהיה לו אפי' אם צריך לעבור זמן אכילה אחת ולפי זה אם שני' אוכלים יחד צריך לקחת כל אחד כוס לברכת המזון ויש אומרי' שאינה טעונה כוס אלא בשלשה ויש אומרים שאינה טעונה כוס כלל אפילו בשלשה:

הגה ומ"מ מצוה מן המובחר לברך על הכוס: [ר"ן פ' ערבי פסחים]:

ב כוס ברכת המזון אינו אלא של יין ולא משאר משקים אפילו קבע סעודתו עליהם ואם אין יין מצוי באותו מקום והשכר או שאר משקין הוו חמר מדינה מברכין עליהם חוץ מן המים: הגה ומה שנוהגין במדינות אלו לברך על השכר אין למחות דהא יש אומרים דאינו טעון כוס כלל ועוד דהא עיקר חמר מדינה הוא שכר וקובעין הסעודה עליו ואע"ג דיין נמצא בעיר מ"מ לא מקרי מצוי לדבר זה שהוא ביוקר ואי אפשר לקנות יין בכל סעודה לברך עליו אמנם המצוה מן המובחר לברך על יין [ד"ע] ויש מדקדקין כשמברכין ביחיד על היין שלא לאחוז הכוס בידם רק מניחין אותו על השלחן לפניהם ונכון מנהג זה על דרך הקבלה (ב"י):

ג צריך שלא יהא פגום שאם שתה ממנו פגמו אבל אם שפך ממנו לתוך ידו או כלי אין בכך כלום ואפי' שתה מהכד או מחבית קטנה הוי פגום אבל אם שתה מחבית של עץ גדולה אין להקפיד יש מי שאומ' שאפי' מים פגומים פסולים למזוג בהם כוס של ברכ':

ד אם היו כוסות המסובין פגומים צריך לתת מכוס הברכה לתוכם ויש מי שאומר שאינו צריך [וע"ל סי' ק"ץ וסי' ער"א]:

ה אם החזיר יין של כוס פגום לקנקן היין שבקנקן כשר משום דקמא קמא בטיל:

ו יכולין לתקן כוס פגום ע"י שיוסיפו מעט יין ואפי' ע"י שיוסיפו עליו מים מיתקן:

ז בשעת הדחק מברכין על כוס פגום:

סימן קפג

המברך איך יתנהג בכוס של בהמ"ז. ובו יב סעיפים:

א כוס של ברכה טעון הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ ואם הוא נקי ואין בו שיורי כוסות אינו צריך:

ב יתן היין לתוכו חי עד שמגיע לברכת הארץ ואז מוזגו להודיע שבח הארץ: הגה וי"א דאם היין אינו חזק אינו צריך למוזגו [טור] וכן נוהגים באלו הארצות ויוציאנו מן החבית לשם ברכה [טור בשם רש"י] ונראה דלדידן שאין לנו הרבה יין א"צ רק לשפכו מן הקנקן ששומרים בו היין לשם ברכה וחבית לאו דוקא וכן נוהגין במדינות אלו וכוס של ברכה ימלאנו שיהא מלא על כל גדותיו:

ג צריך לחזור אחר כוס שלם:

ד מקבלו בשתי ידיו וכשמתחיל לברך נוטלו בימינו ולא יסייע בשמאל: הגה והיינו דוקא שלא תגע השמאל בכוס אבל אם נותן השמאל תחת הימין לסייעה מותר [ב"י בשם שבולי הלקט] ומגביהו מהקרקע טפח אם הוא יושב על גבי קרקע ואם הוא מיסב בשלחן מגביהו מעל השלחן טפח ונותן בו עיניו שלא יסיח דעתו: הגה וע"כ אין לוקחין כוס שפיו צר שקורין גלוק גלא"ז לברך עליו ומשגרו לאשתו שתשתה ממנו:

ה יש מי שאומר שאם המברך אטר (בלע"ז מנצינ"ו) אוחז הכוס בימינו שהוא שמאל כל אדם:

ו משנתנו לו כוס לברך לא ישיח המברך והמסובין אין להם להשיח משהתחיל המברך לא מבעיא בשעה שהוא מברך שצריך לשמוע ולהבין מה שאומר המברך אלא אפילו בין ברכה לברכה אין להם להשיח ואם עברו ושחו בין ברכה לברכה בשעה שהמברך שותק מעט יצאו: הגה אפי' אם סח המברך עצמו אבל אם שחו בשעה שהוא מברך לא יצאו:

ז נכון הדבר שכל אחד מהמסובין יאמר בלחש עם המברך כל ברכה וברכה ואפי' החתימות: הגה ויקדים לסיים קצת קודם המברך כדי שיענה אמן כדלעיל סי' נ"ט. אין נותנין כוס של ברכה אלא לטוב עין [גמרא פרק אלו נאמרין]:

ח לענין לשאול בבהמ"ז מפני היראה או מפני הכבוד יש מי שאומר שדינה כתפלה:

ט צריך לישב בשעה שמברך בין אם היה הולך בביתו כשאכל או עומד או מיסב כשמגיע לברך צריך לישב כדי שיוכל לכוין יותר וגם לא יהא מיסב שהוא דרך גאוה אלא ישב באימה: הגה נ"ל דלאו דוקא המברך אלא ה"ה כל המסובין לא ישבו בקלות ראש אלא באימה מיהו אם לא עשו כן אפי' בירך מהלך בדיעבד יצא [רמב"ם פרק רביעי]:

י יש אומרי' שגם ברכ' מעין שלש צריך לאמרה מיושב:

יא אם היה מהלך בדרך ואוכל א"צ לישב ולברך לפי שאין דעתו מיושבת עליו:

יב אסור לברך והוא עוסק במלאכתו:

סימן קפד

לקבוע ברכה במקום סעודה ועד כמה יכול לברך ומי ששכח ולא בירך. ובו ו סעיפים:

א מי שאוכל במקום אחד צריך לברך קודם שיעקר ממקומו (הגה ועיין לעיל סי' קע"ח) ואם יצא ממקומו ולא בירך אם היה במזיד יחזור למקומו ויברך ואם בירך במקו' שנזכר יצא: הגה ודוקא לדעת הרמב"ם אבל לדעת הרא"ש דס"ל דאף בשוגג יחזור למקומו לכתחלה במזיד אף בדיעבד לא יצא [טור] ואם היה בשוגג להרמב"ם יברך במקום שנזכר ולהר"ר יונה והרא"ש גם הוא יחזור למקומו ויברך:

ב במה דברים אמורים כשאין לו פת עוד אבל אם יש לו פת עוד יאכל במקום השני מעט ויברך רק שלא יהא רעב מאכיל' ראשונ':

ג י"א שכל שבעת המינים טעונים ברכה לאחריהם במקומם וי"א דחמשת מיני דגן דוקא [ועיין לעיל סי' קע"ח סעיף ה']:

ד אכל ואינו יודע אם בירך ברכת המזון אם לאו צריך לברך מספק מפני שהיא מן התורה:

ה עד אימתי יכול לברך עד שיתעכל המזון שבמעיו וכמה שיעורו כל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילה ומשעה שהתחיל להיות רעב אע"פ שלא נתעכל עדיין לגמרי כנתעכל לגמרי דייניו ליה וכן נמי לענין אכילת פירות ושתיית יין אם אינו רעב ולא צמא ותאב לאות' פירות יברך אם אינו יודע לשער אם נתעכלו:

ו שיעור אכיל' לברך עליה ברכ' המזון בכזית:

סימן קפה

לברך בהמ"ז בקול רם ויתר פרטים בבהמ"ז. ובו ה סעיפים:

א ברכת המזון נאמרה בכל לשון:

ב צריך שישמיע לאזניו מה שמוציא בשפתיו ואם לא השמיע לאזניו יצא ובלבד שיוציא בשפתיו:

ג יש מי שאומר דבעל הבית עם בניו ואשתו צריך לברך בקול רם כדי שיצאו בברכתו:

ד אפי' נשתכר כל כך עד שאינו יכול לדבר כראוי יכול לברך ברכת המזון:

ה אם בירך והיתה צואה כנגדו או שהי' שכור [פי' לגמרי] נסתפקו התוספות והרא"ש אם צריך לחזור ולברך ומשום מי רגלים פשיטא שאינו חוזר לברך:

סימן קפו

אם נשים וקטנים חייבים בבהמ"ז. ובו ב סעיפים:

א נשים חייבות בברכת המזון וספק הוא אם הן חייבים מדאורייתא ומוציאות את האנשים או אם אינן חייבות אלא מדרבנן ואינן מוציאות אלא למי שאין חיובו אלא מדרבנן [ועיין לקמן סי' קצ"ט בענין זימון שלהם]:

ב קטן חייב מדרבנן כדי לחנכו וההיא דבן מברך לאביו כשלא אכל האב כדי שביעה שאינו חייב אלא מדרבנן:

סימן קפז

דיוקים בנוסח בהמ"ז. ובו ד סעיפים:

א יש אומרים ברוך משביע לרעבים ואין לאומרו והמוסיף גורע אם אמר במקום ברכת הזן בריך רחמנא מלכא מארי דהאי פיתא יצא ויש אומרים שצריך שיחתום בריך רחמנא דזן כולה:

ב בברכת הארץ להרא"ש לא יאמר שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה וכו' ברית ותורה שהרי אומר על בריתך שחתמת בבשרינו ועל תורתך שלמדתנו ודי בפעם אחד; והרמב"ם חולק. [הגה ודברי הרא"ש הם עיקר]:

ג אם לא הזכיר בברכת הארץ ברית ותורה אפי' אם לא חיסר אלא אחד מהם מחזירין אותו: הגה ונשים ועבדים לא יאמרו ברית ותורה דנשים לאו בני ברית נינהו ועבדים לאו בני תורה נינהו [כל בו]:

ד אם לא הזכיר בבונה ירושלים מלכות בית דוד מחזירין אותו: הגה ואומרים על הנסים בחנוכה ובפורים קודם על הכל וכו' ואם לא אמרו אין מחזירין אותו [טור] וע"ל סי' תרפ"ב ומ"מ יוכל לאמרו בתוך שאר הרחמן ויאמר הרחמן הוא יעשה לנו נסים כמו שעשה בימים ההם וכו' והכי נהוג [כל בו]:

סימן קפח

נוסח ברכה ג' ודיני ברכת המזון בשבת והטועה בברכת המזון. ובו י סעיפים:

א אחר שחתם בונה ירושלים יענה אמן אחר ברכת עצמו מפני שהיא סיום הברכות דאורייתא דהטוב והמטיב אינה דאורייתא:

ב אמן זה יאמרנו בלחש כדי שלא ירגישו שברכת הטוב והמטיב אינה דאורייתא ויזלזלו בה: הגה ונראה דדוקא כשמברך לבד ואין עונים אמן אחר שאר ברכות אבל כשמזמנין עונין עליו כשאר אמן שעונין על ברכות הראשונות אע"ג דהמברך עונה ג"כ מ"מ אינו ניכר כ"כ הואיל ואחרים עונין ג"כ עמו וכן המנהג במדינות אלו לאומרם בקול רם אפי' המברך עצמו כשמזמנין ואולי מהאי טעמא:

ג צריך להזכיר בברכה שלישית מלכות בית דוד ואין להזכיר בה שום מלכות אחר והאומר ומלכותך ומלכו' בית דוד משיחך טועה שאין להשוות מלכותא דארעא עם

מלכותא דשמיא וכן אין לומר בה אבינו מלכנו: הגה וי"א דאף כשאומר יעלה ויבא לא יסיים מלך חנון ורחום אלא ידלג מלת מלך [אבודרהם] וסברא נכונה היא אבל לא ראיתי נוהגים כן:

ד נוסח ברכה זו פותח בה רחם ה' אלהינו או נחמנו ה' אלהינו וחותם בה בונה ירושלים או מנחם ציון בבנין ירושלים ואין לשנות הנוסחא משבת לחול דבין בשבת בין בחול אומר נוסחא אחת: [הגה וי"א דאמרי' בונה ברחמיו ירושלים וכן נוהגין]. מרדכי סוף ברכות:

ה בשבת אומר בה רצה והחליצנו ובראש חדש וי"ט וחולו של מועד אומר יעלה ויבא ואם חל אחד מהם בשבת אומר רצה והחליצנו ואח"כ יעלה ויבא ואינו מזכיר של שבת ביעלה ויבא ולא של יו"ט וחולו של מועד ור"ח ברצה והחליצנו:

ו טעה ולא הזכיר של שבת אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך אתה ה' מקדש השבת ואם טעה ולא הזכיר של יו"ט אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לישראל לששון ולשמחה את יום חג פלוני הזה ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים. ואם חל יום טוב בשבת אומר שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וימים טובים לששון ולשמחה את יום חג פלוני הזה ברוך אתה ה' מקדש השבת וישראל והזמנים. וכל ברכות הללו בשם ומלכות והא דסגי בהך ברכה דוקא כשנזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב אבל אם לא נזכר עד שהתחיל הטוב והמטיב צריך לחזור לראש ברכת המזון:

ז אם טעה ולא הזכיר בה של ר"ח בין ביום בין בלילה אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון ואינו חותם בה והוא שנזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב. אבל אם לא נזכר עד שהתחיל הטוב והמטיב אינו חוזר מפני שאינו חייב לאכול פת כדי שיתחייב לברך ברכת המזון וחול המועד דינו כר"ח: הגה ואפשר דמ"מ יש לאמרו בתוך שאר הרחמן כמו שנתבאר לעיל ססי' קפ"ז גבי על הנסי' ואולי יש לחלק כי ביעלה ויבא יש בו הזכרת שמות ואין לאמרו לבטל' כן נ"ל וכן נוהגין. אם חל ראש חדש בשבת והזכיר של שבת ולא הזכיר של ראש חדש ולא נזכר עד שהתחיל הטוב והמטיב אינו חוזר ואם שכח (גם) של שבת ונזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב כולל ראש חודש עם שבת ואומר שנתן שבתות למנוחה וראשי חדשים לזכרון ואם פתח בהטוב והמטיב חוזר לראש ברכת המזון ומזכיר של שבת ושל ראש חודש ויש מי שאומר שאם שכח של שבת וראש חדש ונזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב אומר שנתן שבתות למנוחה וראשי חדשים לזכרון וחותם בשל שבת ואינו חותם בשל ראש חדש:

ח סעודה שלישית בשבת דינה כראש חודש:

ט ג' שאכלו בשבתות וי"ט ושכחו להזכיר מעין המאורע והם צריכין לחזור לראש בהמ"ז יברך כל אחד בפני עצמו כי מידי זימון כבר יצאו:

י היה אוכל ויצא שבת מזכיר של שבת בברכת המזון דאזלינן בתר התחלת הסעודה וה"ה לר"ח ופורים וחנוכה:

סימן קפט

נוסח ברכה רביעית ודינה. ובו ב סעיפים:

א ברכה רביעית לא יאמר תתברך ולא יאמר בה החי כי אם בבית האבל ואומר בה ג' מלכיות בא"י אלהינו מלך העולם האל אבינו מלכנו כו' המלך הטוב וג' הטבות הוא הטיב לנו הוא מטיב לנו והוא ייטיב לנו. ושלשה גמולות הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו:

ב בבית האבל אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם האל אבינו מלכנו בוראנו גואלנו קדושנו קדוש יעקב המלך החי הטוב והמטיב אל אמת דיין אמת וכו' (ועיין בי"ד סי' שע"ט):

סימן קצ

שתיית היין אחר הברכה ודיניו. ובו ה סעיפים:

א אחר שסיים ברכת המזון מברך בורא פרי הגפן ויטעום המברך [ואם הפסיק בין הברכ' לטעימה ע"ל סי' רע"א סעיף ט"ו] ואח"כ יטעמו האחרי' אם כול' זקוקי' לכוס אחד ונותן המברך מכוסו לכוס ריקן שבידם לא יטעמו עד שיטעום הוא אבל אם אינם זקוקים לכוסו יכולים לטעום קודם שיטעום הוא. אין צריך המברך לשפוך מכוסו לכוס המסובין אלא אם הכוס המסובין פגום (ועיין לעיל סימן קפ"ב וס"ס רע"א):

ב אחר ששתה כוס של ברכת המזון יברך ברכה אחת מעין שלש:

ג שיעור שתיית יין להתחייב בברכ' אחרונה יש ספק אם די בכזית או ברביעית לכך יזהר לשתות או פחות מכזית או רביעית כדי להסתלק מן הספק והכא אי אפשר לשתות פחות מכזית דכל דבר שצריך כוס צריך לשתות ממנו כמלא לוגמיו שהוא רוב רביעית הלכך ישתה רביעית שלם:

ד אם המברך אינו רוצה לטעום יטעום א' מהמסובין כשיעו' ואין שתיית שנים מצטרפת ומ"מ מצוה מן המובחר שיטעמו כלם [ועיין לקמן סי' רע"א סעיף י"ד]:

ה כשמסובין בסעודה גדולה ואין יודעים עד היכן יגיע כוס של ברכת המזון כל אחד מהמסופקים אם יגיע לו צריך לברך בורא פרי הגפן [וע' לעיל סי' קע"ד סעיף ה' בהגה:

סימן קצא

אם הפועלים מחויבים לברך. ובו ג סעיפים:

א פועלים העושים מלאכה אצל בעל הבית מקצרים בברכת המזון כדי שלא לבטל מלאכת בעל הבית כיצד ברכה ראשונה כתקנה ושניה פותח בברכת הארץ וכולל בה בונה ירושלים וחות' בברכת הארץ ואין אומרים ברכת הטוב והמטיב כלל במה דברים אמורים כשנוטלים שכר על מלאכתן מלבד הסעודה אבל אם אין נוטלים שכר אלא הסעודה שאוכלים לבד מברכין כל ד' ברכות כתקון וכן אם בעל הבית מיסב עמהם אע"פ שנוטלים שכר מלבד הסעודה מברכין כל ד' ברכות:

ב והאידנא לעולם מברכים כל ארבע ברכו' שאין דרך בני אדם עכשיו להקפיד בכך ומסתמא אדעתא דהכי שוכרים פועלים שיברכו כל ד' ברכות כתקנם:

ג אסור לעשות מלאכה בעודו מברך (וכן הוא לעיל סוף סי' קפ"ג):

סימן קצב

ברכת זימון בשלשה או בעשרה. ובו ב סעיפים:

א היו מסובין ג' חייבים בזימון שאומר אחד מהם נברך שאכלנו משלו והם עונים ואומרי' ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו והוא חוזר ואומר ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו בא"י אמ"ה הזן את העולם וכו' ואם הם ד' יכול לומר ברכו שאכלנו משלו אבל יות' טוב לומר נברך שלא להוציא עצמו מן הכלל ואם הם עשרה צריך להזכי' את ה' שאומ' נברך אלהינו וכו' והם עונים ואומרים ברוך אלהינו וכו' ואין לומר נברך לאלהינו בלמ"ד ובין שיהיו עשרה או מאה או אלף או רבוא כך הם מברכים וכל המשנה מזה הנוסח כגון שאומ' נברך על המזון שאכלנו או שאומ' למי שאכלנו משלו או שאומר במקום ובטובו מטובו או במקו' חיינו אומ' חיים הרי זה בור וכשהם עשרה כיון שמזכירים את השם יכול לומ' נברך אלהינו על המזון שאכלנו משלו:

ב אם טעה המזמן בעשר' והעוני' ולא הזכירו אלהינו אין יכולים לחזור אבל אם עדיין לא ענו אחריו יחזור ויזמן בשם:

סימן קצג

אם מצטרפין לזימון אם לאו. ובו ו סעיפים:

א שנים שאכלו אע"פ שבברכת המוציא פוטר א' את חבירו מצוה לחלק שיברך כל אחד ברכ' המזון לעצמו בד"א כשהיו שניה' יודעים לברך ברכת המזון אבל אם אחד

יודע והשני אינו יודע מברך היודע ויוצא השני אם מבין לשון הקודש אלא שאינו יודע לברך וצריך לכוון מלה במלה לכל מה שיאמר: הגה וצריך המברך שיכוין להוציאו [מרדכי ר"פ שלשה שאכלו וב"י בשם סמ"ג]: אבל אם אינו מבין אינו יוצא בשמיעה אבל שלשה שאכלו אינ' רשאים ליחלק ושנים שאכלו מצוה שיחזרו אחר שלישי שיצטרף עמהם לזימון וכן ארבעה או חמשה אסו' להם ליחלק שכלם נתחייבו בזימון ששה נחלקים כיון שישאר זימון לכל חבורה עד עשר' ואז אין נחלקים עד שיהיו עשרי' כיון שנתחייבו בהזכרת השם: הגה דאז יכולי' לחלוק אם ירצו ונ"ל דה"ה בששה אין מחויבים לחלק רק אם ירצו נחלקים ומצוה לחזור אחר עשרה ומיהו אם היו רבים מסובים יחד ואינם יכולי' לשמוע ברכת זימון מפי המברך ואינם רשאים ליחלק לחבורות של עשרה עשרה מפני שיצטרכו לברך בקול רם וישמע בעל הבית ויקפיד עליהם יכולים ליחלק לחבורות של ג' ג' ולברך בנחת כדי שלא ישמע בעל הבית וזה טוב להם ממה שלא יצאו ידי חובת ברכת זימון שהרי אינם יכולים לשמוע מפי המברך:

ב אפי' לא הוקבעו מתחלה כולם לאכול יחד אלא שהשנים קבעו ואחר כך בא השלישי וקבע עמהם או שאחד קבע תחלה ואח' כך קבעו השנים עמו אינם רשאי' ליחלק כיון שהם קבועים יחד בגמר האכילה ומכל מקו' אם יאכל עמהם בלא קבע רשאים ליחלק אלא א"כ הוא שמש: הגה ומ"מ אפי' כ"מ שרשאין ליחלק עדיף טפי לזימון משום דברוב עם הדרת מלך (ב"י):

ג אם היו רוכבים ואמרו נאכל אע"פ שכל אחד אוכל מככרו ולא ירדו מהבהמות מצטרפין כיון שעמדו במקום אחד אבל אם היו הולכים ואוכלי' לא ואם היו אוכלים בשדה מפוזרי' ומפורדי' אע"פ שאוכלי' כלם בשעה אחת ומכבר א' כיון שלא קבעו מקום לאכול אינם מצטרפין: הגה המנהג שלא לזמן בבית עכו"ם ונראה לי הטעם משום דלא יוכלו לקבוע עצמן בבית עכו"ם משום יראת העכו"ם הוי כאלו אכלו בלא קבע ועוד דיש לחוש לסכנה אם ישנו בנוסח הברכ' ולא יאמרו הרחמן יברך ב"ה הזה ולכן מתחלה לא קבעו עצמן רק לברך כל א' לבדו ולכן אין לשנות המנהג אף אם לא היו טעמים אלו מספיקים מ"מ מאחר דכבר נהגו כך הוי כאלו לא קבעו עצמן ביחד:

ד שלשה שישבו לאכול וברכו ברכת המוציא אפי' כל אחד אוכל מככרו ואפי' לא אכל עדיין כזית פת אינם רשאים ליחלק:

ה שלשה שבאים משלש חבורות של שלש שלש בני אדם ונתחברו אלו השלשה אם זימנו עליהם במקומם כגון שהפסיקו כל א' לשנים עד שאמרו הזן שוב אינם יכולים

לזמן אפי' אכלו אח"כ יחד וגמרו סעודתן ואם לא זמנו עליהם במקומם חייבים לזמן ואינם רשאים ליחלק ואפי' לא אכלו אלו השלשה ביחד משנתחברו:

ו שלש חבורות שהיו בכל אחת ארבעה ופירש אחד מכל חבורה ונצטרפו לחבורה אחרת וזימנו השלשה הנשארים פרח זימון מינייהו כיון שחבריהם זימנו והוא הדין אם לא היו בכל חבורה אלא שלשה והלך א' מכל חבורה קודם זימון ונתחברו אלו השלשה ובא אחד לכל חבורה ונצטרף עם שנים הראשונים וזימנו יחד פרח זימון מאלו השלשה כיון שכבר זימנו חבורתם אע"פ שלא זימנו עמהם: הגה שלש חבורות שאכלו ובכל חבורה שלשה בני אדם אסור לכל אחד ליפרד מכל חבורה ולזמן ביחד דהרי השנים הנשארים בכל חבורה אינן יכולים לזמן אח"כ אבל אם היה בכל חבורה ד' מותר ליפרד אחד מכל חבורה ולזמן ביחד והנשארים יזמנו כל חבורה במקומם [ב"י בשם הרשב"א]:

סימן קצד

שלש' שאכלו כאחד ונפרדו לענין הזימון מה דינם. ובו ג סעיפים:

א שלשה שאכלו כאחד ושכחו ובירך כל אחד לעצמו בטל מהם הזימון ואין יכולים לחזור ולזמן למפרע וכן אם ברכו שני' מהם אבל אם שכח אחד מהם ובירך השנים יכולים לזמן עם השלישי אע"פ שכבר בירך יכול לומר ברוך שאכלנו משלו והם יוצאי' ידי חובת זימון והוא אינו יוצא ידי זימון שאין זימון למפרע: הגה ואם האחד זימן עם אחרים אף שנים הנשארים אינן יכולים לזמן (ב"י בשם רשב"א):

ב שלשה שאכלו ויצא אחד מהם לשוק קוראי' אותו ומודיעים לו שרוצים לזמן כדי שיכוין ויצטרף עמהם ויענה עמהם ברכת זמון ויוצאי' ידי חובתן אף על פי שאינו בא ויושב עמהם והני מילי בשלשה אבל בעשרה כיון שצריכין להזכיר את השם אינם מצטרפים עד שיבא וישב עמהם [ועיין לקמן סי' ר' עד היכן ברכת הזימון]:

ג שלשה שאכלו כאחד ואין א' מהם יודע כל ברכת המזון אלא אחד יודע ברכה ראשונה ואחד השנייה ואחד השלישית חייבים בזימון וכל אחד יברך הברכה שיודע ואף על פי שאין בהם מי שיודע ברכה רביעית אין בכך כלום אבל לחצאין אין לברך אם האחד אינו יודע כי אם חצי הברכ' שאין ברכ' אחת מתחלק' לשתי':

סימן קצה

חבורות שאוכלים בהרבה מקומות מה דינם. ובו ג סעיפים:

א שתי חבורות שאוכלות בבית אחד או בשני בתים אם מקצתן רואים אלו את אלו מצטרפות לזימון ואם לאו אינם מצטרפות ואם יש שמש אחד לשתיהן הוא מצרפן וכגון

שנכנסו מתחלה על דעת להצטרף יחד ויש מי שאומר שאם רשות הרבים מפסקת בין שני הבתים אינם מצטרפין בשום ענין:

ב אכלו מקצתן בבית ומקצתן חוץ לבית אם המברך יושב על מפתן הבית הוא מצרפן:

ג כל היכא שמצטרפות שתי חבורות צריך שישמעו שתיהן דברי המברך ברכת זימון

בביאור: הגה ובשאר ברכת המזון יברך כל א' לעצמו אבל אם ירצו שהמזמן יוציא כולם צריכים שישמעו כל ברכת המזון דבלא זה לא יצאו כלל (ד"ע):

סימן קצו

מי שאכל דבר איסור אם מצטרף לזימון. ובו ד סעיפים:

א אכל דבר איסור אף על פי שאינו אלא מדרבנן אין מזמנין עליו ואין מברכין עליו לא בתחלה ולא בסוף:

ב אם אכל דבר איסור במקום סכנה מברכים עליו (ועיין לקמן סי' ר"ד):

ג שלשה שאכלו כאחד וא' נזהר בפת עכו"ם וא' אינו נזהר או אחד מהן כהן ואוכל חלות אע"פ שאותו שנזהר אינו יכול לאכול עם אותו שאינו נזהר ולא ישראל עם הכהן כיון שאותו שאינו נזהר יכול לאכול עם הנזהר וכהן עם הישראל מצטרפין אבל אם היו כהנים וזר אוכלים כאחד והכהנים אוכלים חלה ונזהרים מפת של עכו"ם והזר אוכל פת של עכו"ם אינם מצטרפין וה"ה לשלשה שמודרים זה מזה שאינם מצטרפין לזימון:

הגה ודוקא כשכל אחד אוכל מככרו אבל אם אוכלים מככר בעל הבית מצטרפין דהא אוכלים מככר אחד (א"ז):

ד אין מזמנין על מי שאכל פחות מכזית:

סימן קצז

דיני צירוף לזימון ג' או עשרה. ובו ד סעיפים:

א שנים שאכלו כא' וגמרו ובא שלישי כל היכא דאי מייתי להו מידי מצו למיכל מיניה מצטרף בהדייהו וחייבים ליתן לו לאכול כדי שיצטרף עמהם והוא שבא עד שלא אמרו הב לן ונברך אבל אם אמרו הב לן ונברך ואח"כ בא הג' אינו מצטרף עמהם: הגה ונטילת מים אחרונים כהב לן ונברך דמי (מרדכי פ"ג שאכלו) ועיין לעיל סימן קע"ט:

ב תשעה שאכלו דגן וא' אכל כזית ירק מצטרפין להזכיר השם ואפי' לא טיבל עמהם אלא בציר או לא שתה עמהם אלא כוס אחד שיש בו רביעית מכל משקה חוץ מן המים מצטרף עמהם והוא שיהיה המברך אחד מאוכלי הפת ואפילו שבעה אכלו דגן ושלשה ירק מצטרפין אבל ו' לא דרובא דמינכר בעינן:

ג המצטרף צריך לברך ברכה אחרונה על מה שאכל ואינו נפטר בברכת המזון של אלו במה דברים אמורים דסגי בכל מאכל להצטרף לעשרה אבל לשלשה אינו מצטרף עד שיאכל כזית פת וי"א דבכזית דגן מהני אפי' אינו פת ויש אומרים דבירק ובכל מאכל מהני הילכך שנים שאכלו ובא שלישי אם יכולים להזקיקו שיאכל כזית פת מוטב ואם אינו רוצה לא יתנו לו לשתות ולא מאכל אחר; ואם אירע שנתנו לו לשתות או מאכל אחר יזמנו עמו אע"פ שאינו רוצה לאכול פת:

ד חברים שאכלו כא' קצתם אכלו כדי שביעה וקצתם לא אכלו אלא כזית אם כולם יודעים לברך מצוה שיברך אותו שאכל כדי שביעה ויוציא את האחרים ואם אין יודעים כולם לברך מי שאכל כזית יכול להוציא אף אותם שאכלו כדי שביעה: הגה וי"א שאינו חייב לברך מדאורייתא אם לא שתה והוא תאב לשתות (מרדכי פ"ג שאכלו וב"י בשם כל בו ושיבולי לקט) וטוב ליזהר לכתחלה אם מקצתן שתו ומקצתן לא שתו שיברך מי ששתה (דברי עצמו):

סימן קצח

אחד נכנס אצל שלשה שאכלו. ובו סעיף אחד:

שלשה שאכלו והם מברכין ונכנס א' שלא אכל אם נכנס כשאומר המברך נברך שאכלנו משלו עונה אחריו ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד ואם נכנס כשאחרים עונים ברוך שאכלנו משלו עונה אחריהם אמן: הגה וכן בכל הברכו' שאדם שומע חייב לענות אמן (טור ב"י בשם בה"ג וסמ"ג) ואם הם י' אומר ברוך אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד וה"ה אם היה שם כשגמרו מלאכול ולא אכל עמהם כך הוא עונה אחר המברך ואחר העונים:

סימן קצט

על מי מזמנים ועל מי אין מזמנים. ובו יא סעיפים:

א השמש שאכל כזית מזמנין עליו:

ב כותי בזמן הזה הרי הוא כעובד עבודת אלילים ואין מזמנין עליו:

ג עם הארץ גמור מזמנין עליו בזמן הזה:

ד עכו"ם אין מזמנין עליו ואפי' גר שמל ולא טבל אין מזמנין עליו אבל גר גמור מזמנין עליו ויכול לברך בהמ"ז ולומר על שהנחלת לאבותינו:

ה אונן בחול שהוא פטור מלברך אין מזמנין עליו:

ו נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם אבל מזמנין לעצמן ולא תהא חבורה של נשים ועבדים וקטנים מזמנין יחד משום פריצותא דעבדים אלא נשים לעצמן ועבדים לעצמן ובלבד שלא יזמנו בשם:

ז נשים מזמנות לעצמן רשות אבל כשאוכלות עם האנשי' חייבות ויוצאות בזימון שלנו: הגה אע"פ שאינן מבינות (הרא"ש ומרדכי ריש פרק שלשה שאכלו בשם רש"י):

ח אנדרוגינוס מזמן למינו ואינו מזמן לא לאנשים ולא לנשים:

ט טומטום אינו מזמן כלל:

י קטן שהגיע לעונת הפעוטות ויודע למי מברכין מזמנין עליו ומצטרף בין לשלשה בין לעשרה: הגה וי"א דאין מצרפין אותו כלל עד שיהא בן שלש עשרה שנה דאז מחזקינן ליה כגדול שהביא שתי שערות (הרא"ש ומרדכי פרק שלשה שאכלו וטור) וכן נוהגין ואין לשנות. וחרש ושוטה אם מכוונים ומבינים מצטרפין לזימון אע"פ שאין החרש שומע הברכה (מהרי"ל):

יא מי שנדוהו על עבירה אין מזמנין עליו:

סימן ר

דין המפסיק כדי לברך. ובו ב סעיפים:

א שלשה שאכלו כאחד אחד מפסיק על כרחו לב' ועונה עמהם ברכת זימון ואפילו לא רצה להפסיק מזמנין עליו בין עונה בין אינו עונה כל שהוא עומד שם אבל שנים אין חייבים להפסיק לאחד הלכך אין חיוב זימון חל עד שיתרצו להפסיק לאחד ולברך ואם לא רצו להפסיק וזימן הוא עליהם לא עשה כלום ואם לא רצו להפסיק אף הוא אינו רשאי לברך ולצאת לשוק עד שיגמרו השנים ויזמן עליהם שהרי כבר נתחייב הוא בזימון והיאך יברך בלא זימון:

ב אינו צריך להפסיק אלא עד שיאמר ברוך שאכלנו משלו וכו': הגה וי"א שצריך להפסיק עד שיאמר הזן את הכל וכן נוהגין (הרא"ש ותו' והר"י בשם בה"ג והטור) ואם היה דעתו לחזור ולאכול פת אע"פ שלא אכל אח"כ כשרוצ' לברך מברך מתחיל' ברכת הזן וכ"ש אם חזר ואכל (הר"י פרק שלשה שאכלו) (טור) וחוזר וגומר סעודתו בלא ברכה בתחילה:

סימן רא

מי הוא המברך. ובו ד סעיפים:

א גדול מברך אפילו בא בסוף ואם רצה ליתן רשות לקטן לברך רשאי והני מילי כשאין שם אורח אבל אם יש שם אורח הוא מברך אפילו אם בעל הבית גדול ממנו כדי שיברך לבעל הבית ומה ברכה מברכו יהי רצון שלא יבוש ולא יכלם בעל הבית הזה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא ויצליח בכל נכסיו ויהיו נכסיו מוצלחים וקרובים לעיר ולא ישלוט שטן במעשה ידיו ואל יזדקק לפניו שום דבר חטא והרהור עון מעתה ועד עולם ואם בעל

הבית רוצה לוותר (פי' שאינו רוצה להקפיד) על ברכתו ולברך ברכת המזון בעצמו רשאי: הגה וה"ה שיכול ליתן לברך למי שירצה (ב"י בשם אוהל מועד):

ב לא יקדים חכם ישראל לכהן עם הארץ לברך לפניו דרך חק ומשפט כהונה אבל לתת לו החכם רשות שיברך אין בכך כלום. אבל כהן ת"ח מצוה להקדימו שנאמר וקדשתו לפתוח ראשון ולברך ראשון: (וע"ל סי' קס"ז סי"ד):

ג מי שנותנים לו לברך ואינו מברך מקצרים ימיו:

ד צריך לחזור שיתנו לו כוס של ברכה לברך:

סימן רב

דיני ברכת פירות האילן. ובו יח סעיפים:

א על כל פירות האילן מברך בתחילה בורא פרי העץ חוץ מהיין שמברך עליו בפה"ג בין חי בין מבושל בין שהוא עשוי קונדיטון דהיינו שנותנין בו דבש ופלפלין: הגה ואם נתערב יין בשכר אזלינן אחר הרוב אם הרוב יין מברך בפה"ג ואם הרוב שכר מברך שהכל: (ב"י בשם התשב"ץ):

ב הבוסר כל זמן שלא הגיע לכפול הלבן מברך עליו בפה"א ומשהוא כפול הלבן ואילך מברך עליו בורא פרי העץ ומתוך שלא נודע לנו שיעור פול הלבן לעולם מברך בפה"א עד שיהיה גדול ביותר ושאר כל האילן משיוציא פרי מברכין עליו בורא פרי העץ ובלבד שלא יהא מר או עפיץ ביותר עד שאינו ראוי לאכילה אפי' ע"י הדחק דאז אין מברכין עליו כלל: הגה וי"א דעל חרובין אינו מברך בורא פרי העץ עד שיראה בהם כמין שרשראות של חרובין וכן בזיתים עד שיגדל הנץ סביביו וקודם לכן מברך בפה"א וכן עיקר: (טור)

ג גרעיני הפירות אם הם מתוקים מברך עליהם בורא פרי העץ ואם הם מרים אינו מברך עליהם כלל ואם מתקן על ידי האור מברך עליהם שהכל:

ד שמן זית אם שתאו כמות שהוא אינו מברך עליו כלל משום דאזוקי מזיק ליה ואם אכלו עם פת אינו מברך עליו דפת עיקר ומברך על העיקר ופוטר את הטפילה ואם שתאו מעורב עם מי סלקיא (הנקרא אניגרון) שאז אינו מזיק אדרבא הוא מועיל לגרון אם הוא חושש בגרונו הוה ליה שמן עיקר ומברך עליו בפה"ע ואם אינו מתכוין לרפואה אלא לאכילה הוה ליה אניגרון עיקר ואינו מברך אלא על האניגרון (שהכל):

ה שקדים המרים כשהם קטנים מברך בפה"ע גדולים ולא כלום דאזוקי מזקי וטעמא דמלתא דכשהם קטנים עיקר אכילתם היא הקליפה ואינה מרה וכשהם גדולים עיקר אכילתם מה שבפנים והוא מר ואם מתקן ע"י האור או דבר אחר מברך בפה"ע:

ו צלף (פי' צלף מין אילן שעלין שלו ראוין לאכילה ויש בעליו כמין תמרים. אביונות הוא הפרי מהצלף. וקפריסין הן קליפה שסביב הפרי כקליפות האגוזים על העלין ועל התמרות ועל הקפריסין בפה"א ועל האביונות שהם עיקר הפרי בפה"ע:

ז תמרים שמעכן ביד ועשה מהם עיסה והוציא מהם גרעיניהם אפ"ה לא נשתנית ברכתן ומברך עליהם בפה"ע ולסוף ברכה אחת מעין שלש: הגה ולפי זה ה"ה בלטוערין הנקרא פווידל"א מברכין עליהם בורא פרי העץ וי"א לברך עליהם שהכל (ת"ה סי' פ"ט וב"י בשם הטור) טוב לחוש לכתחלה לברך שהכל אבל אם בירך בפה"ע יצא כי כן נראה עיקר:

ח דבש הזב מהתמרים מברך עליו שהכל וכן על משקין היוצאים מכל מיני פירות חוץ מזתים וענבים מברך שהכל:

ט סופי ענבים שאין מתבשלין לעולם וכן על הנובלות שהם תמרים שבישלם ושרפם החום ויבשו מברך שהכל:

י פירות ששראן או בשלן במים אע"פ שנכנס טעם הפרי במים אינו מברך על אותם המים אלא שהכל והרא"ש כתב דאפשר שאם נכנס טעם הפרי במים מברך בפה"ע:

יא מי שריית צמוקים ותאנים או מי בישולם מברך עליהם שהכל ויוצא גם להרא"ש אבל בברכה של אחריהם יש להסתפק אם מברך בורא נפשות או אם מברך ברכה אחת מעין שלש כהרא"ש. ולכן ירא שמים לא ישתה אלא בתוך הסעודה או יאכל פרי מז' מינים וגם ישתה מים כדי שיצטרך לברך ברכה אחת מעין שלש ובורא נפשות ואם משך המים והבדילם מהצמוקים הוה ליה יין ומברך עליו בפה"ג וברכה אחת מעין שלש והוא שיהיו צמוקים שיהיה בהם לחלוחית שאם ידרוך אותם יצא מהם דבשן אבל אם כשיעצרו אותם לא יצא מהם שום לחלוחית דבש לא:

יב כל הפירות שטובים חיין ומבושלים כגון תפוחים ואגסים בין חיים בין מבושלים מברך בפה"ע ואם אין דרך לאוכלם חיים אלא מבושלים אכלם כשהם חיים מברך שהכל כשהם מבושלים בפה"ע:

יג אגוז גמור המטוגן בדבש ונקרא נואיגד"ו [ר"ל נויאיט] מברך עליו בורא פרי העץ:

יד אגוז רך שמבשלים בדבש וקוראין לו נו"ס משקאד"ה מברך עליו שהכל: הגה וכן אותם אגוזים שמבשלים בדבש בעודם ירוקים מברכין שהכל [רבי ירוחם נתיב י"ז ח"ב וב"י]:

טו על הסוקא"ר מברך שהכל וכן המוצץ קנים מתוקות שהכל:

טז על פלפל וזנגביל יבשים ועל הקלאו של גירופלו (ר"ל נעגליך) וכל כיוצא [בזה] שאין דרך לאוכלם אלא על ידי תערובות אין מברך עליהם כלום:

יז על אגוז מושקא"ט בפה"ע ועל קנילי"ה [ר"ל צימרינד] בורא פרי האדמה:

יח על פלפל וזנגביל כשהם רטובים בורא פרי האדמה: הגה כל הפירות שיודע בהם שהם עיקר הפרי מברך עליהם בורא פרי העץ ושאינן עיקר הפרי בפה"א ואם הוא מסופק אם הוא עיקר הפרי או לא בפה"א ואם אינו יודע מה הוא מברך שהכל [טור]:

סימן רג

דיני ברכת פירות הארץ. ובו ח סעיפים:

א על פירות הארץ מברך בפה"א:

ב על תותים הגדלים בסנה בורא פרי האדמה: הגה דלא מקרי עץ אלא שמוציא עליו מעצו אבל מה שמוציא עליו משרשיו לא מקרי עץ והני כיון דכלה עציו לגמרי בחורף והדר פרח משרשיו מברכים עליו בורא פרי האדמה: [טור ומרדכי בשם תשובת הגאונים]:

ג על המאוזי"ש בורא פרי האדמה:

ד על פירות שמוציאין אילני סרק שהכל:

ה בני אסא אע"ג דבשלן והויין כפירות אינו מברך אלא שהכל:

ו על זנגביל שמרקחים אותו כשהוא רטוב בפה"א ונראה דה"ה אם מרקחים אותו יבש כיון שע"י כך הוא ראוי לאכילה הזנגביל עיקר ומברך עליו בורא פרי האדמה:

ז בשמים שחוקים ומעורבים עם סוקר הבשמים עיקר ומברך עליהם כדין ברכת אותן בשמים:

ח צנון מברך עליו בפה"א:

סימן רד

דיני הברכות ליתר מאכלים. ובו יג סעיפים:

א על דבר שאין גידולו מן הארץ כגון בשר בהמה חיה ועוף דגים ביצים חלב גבינה ופת שעיפשה ותבשיל שנשתנה צורתו ונתקלקל ונובלות שהם תמרים שבשלם ושרפם החום ויבשו ועל הגובאי ועל המלח ועל מי מלח ועל המרק ועל כמיהין ופטריות ועל קורא [שהוא] הרך הנתוסף באילן בכל שנה שקורין פלמיטו [טור] ועל לולבי גפנים ועל שקדים מתוקים שאוכלי' אותם כשהם רכים בקליפיהם ועל חזיז והוא שחת ועל קרא חיה ועל קימחא דשערי ועל שכר תמרי' ושכר שעורים ועל מי שעורים שמבשלים לחולה ועל עשבי דדברא שאינם נזרעים ועל שבת שקורין אניט"ו (ר"ל אניס) ועל כמון וכסבור [דלטעמא עבידי ולא לאכילה] ועל החומץ שעירבו במים שראוי לשתות מברך שהכל:

ב על החומץ לבדו אינו מברך כלום מפני שהוא מזיקו:

ג ריחיה חלא [פירוש חומץ] וטעמיה חמרא חמרא הוא ומברך עליו בפה"ג:

ד כל שבני אדם נמנעים לשתותו מפני חמיצותו אין מברכין עליו בורא פרי הגפן [אלא שהכל]:

ה שמרי יין מברך עליהם בפה"ג נתן בהם מים אם נתן שלשה מדות מים ומצא ארבעה הוה ליה כיין מזוג ומברך בפה"ג ואם מצא פחות אע"פ שיש בו טעם יין קיוהא בעלמא הוא ואינו מברך אלא שהכל והיינו ביינות שלהם שהיו חזקים אבל יינות שלנו שאינן חזקי' כל כך אפי' רמא תלתא ואתא ארבעה אינו מברך עליו בורא פרי הגפן ונראה שמשערים בשיעור שמוזגים יין שבאותו מקום: הגה ובלבד שלא יהא יין אחד מששה במים כי אז ודאי בטל [אגור]:

ו תמד שעושים מחרצנים שנותנים עליהם מים דינם כשמרים וה"מ כשנעצרו בקורה אבל אם לא נדרכו אלא ברגל אפי' נתן שלשה מדות מים ולא מצא אלא ג' או פחות מברכין עליו בפה"ג שיין הוא והמים נבלעים בזגים ובמה שיוצא יש בו יין מרובה: הגה זגים שנתנו עליהם תאנים לחזק כח היין אע"פ שהזגין הרוב מ"מ כל כח התאנים במשקה ואין לברך בפה"ג [ב"י בשם התשב"ץ]:

ז השותה מים לצמאו מברך שהכל ולאחריו בנ"ר אבל אם חנקתיה אומצא ושותה מים להעביר האומצא אינו מברך לא לפניו ולא לאחריו:

ח כל האוכלין והמשקין שאדם אוכל ושותה לרפואה אם טעמם טוב והחיך נהנה מהם מברך עליו תחלה וסוף: הגה אם אנסוהו לאכול או לשתות אע"ג דהחיך נהנה ממנו אינו מברך עליו הואיל ונאנס על כך. (ב"י בשם אהל מועד והרא"ה):

ט אכל מאכל או משקה של איסור מפני הסכנה מברך עליו תחלה וסוף:

י דבש דבורים הרי הוא כשאר דבש ואינו מברך אלא שהכל:

יא חבושים או גינדא"ש או ורדים ושאר מיני פירות ועשבים שמרקחים בדבש הפירות והעשבים הם עיקר והדבש טפל אפי' הם כתושי' ביותר הלכך מברך על חבושים וגינדא"ש בפה"ע ועל עשבים בורא פרי האדמה ועל של ורדים בורא פרי האדמה: הגה וכל מרקחת שאין בריאים רגילין בו אלא לרפואה מברכין עליו שהכל. [ב"י בשם הרא"ש]:

יב כל שהוא עיקר ועמו טפיל' מברך על העיק' ופוטר את הטפילה וכל דבר שמערבין אותו לדבק או כדי ליתן ריח או כדי לצבוע התבשיל ה"ז טפיל' אבל אם עירב כדי ליתן טעם בתערובות הרי הוא עיקר לפיכך מיני דבש שמבשלים אותו ונותני' בהם חלב חטה כדי לדבק ועושי' מהם מיני מתיקה אינו מברך במ"מ מפני שהדבש הוא העיקר: הגה ונראה דהא דאם עירב כדי לתת טעם בתערובות שהוא עיקר היינו דוקא שיש שם ממשות מן הדבר הנותן טעם ודבר חשוב אבל בשמים שנותנין לתוך המרקחת אע"פ שהם לנתינת טעם אין מברכין

עליהם דבטלים במיעוטן אע"פ שנותנים טעם לכן נוהגין שלא לברך רק על המרקחת ולא על הבשמים שבהן:

יג כל דבר שהוא מסופק בברכתו יברך שהכל:

סימן רה

ברכת ירקות. ובו ה סעיפים:

א על הירקות מברך בורא פרי האדמה ואפילו בשלם וכן כל פירות וקטניות שטובים חיים ומבושלים מברך עליהם לאחר בישול' כברכתם הראוי להם קודם שבישל אבל קרא וסילקא וכרוב וכיוצא בהם שטובים מבושלים יותר מחיים כשהם חיים מברך שהכל ולאחר בישולם בורא פרי האדמה ותומי [פי' שומים] וכרתי [פי' פורט בלע"ז] כשהם חיים בורא פרי האדמה לאחר שבישלם שהכל: הגה דמחשבי נשתנו לגריעותא אפי' בשלם עם בשר ונשתבחו אין השבח מצד עצמן אלא מחמת הבשר שבהם: (הר"י פ' כיצד מברכין):

ב על המים שבישלו בהם ירקות מברך הברכה עצמה שמברך על הירקות עצמן אף על פי שאין בהם אלא טעם הירק והני מילי כשבשלם בלא בשר אבל בשלם עם בשר מברך עליו שהכל:

ג אם סחטן אינו מברך על אותן משקין אלא שהכל:

ד חתכן לחתיכות קטנות לא נשתנית ברכתן מפני כך:

ה הלפת כשהוא חי מברך עליו שהכל ואם הוא מבושל או כבוש בחומץ או בחרדל בורא פרי האדמה:

סימן רו

דיני הפסק וטעות בברכת הפירות. ובו ו סעיפים:

א בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא אבל אם בירך על פרי האדמה בורא פרי העץ לא יצא הלכך אם הוא מסופק בפרי אם הוא פרי עץ או פרי האדמה מברך בורא פרי האדמה. ועל הכל אם אמר שהכל יצא ואפילו על פת ויין:

ב היו לפניו פרי האדמה ופרי העץ ובירך על פרי האדמה ונתכוין לפטור את פרי העץ יצא:

ג כל אלו הברכו' צריך שלא יפסיק בין ברכ' לאכילה': הגה יותר מכדי דיבור [ב"י בשם שיבולי לקט] וצריך להשמיע לאזניו ואם לא השמיע יצא ובלבד שיוציא בשפתיו ונאמרי' בכל לשון ולא יברך ערום עד שיכסה ערותו במה דברי' אמורים באיש אבל אשה יושבת ופניה

של מטה טוחות בקרקע כי בזה מתכסה ערותה (ועיין לעיל סי' ע"ד סעיף ד') ואפילו אם אינו ערום אם לבו רואה את הערוה או שראשו מגולה אסור לברך:

ד כל דבר שמברך עליו לאכלו או להריח בו צריך לאוחזו בימינו כשהוא מברך:

ה אין מברכין לא על אוכל ולא על משקה עד שיביאוהו לפניו בירך ואח"כ הביאוהו לפניו צריך לברך פעם אחרת אבל מי שבירך על פירות שלפניו ואח"כ הביאו לו יות' מאותו המין או ממין אחר שברכתו כברכת הראשון אינו צריך לברך: הגה וטוב ליזהר לכתחילה להיות דעתו על כל מה שיביאו לו [בית יוסף טור י"ד סימן י"ט]:

ו נטל בידו פרי לאכלו ובירך עליו ונפל מידו ונאבד או נמאס צריך לחזור ולברך אף ע"פ שהיה מאותו מין לפניו יותר כשבירך על הראשון: הגה רק שלא היה דעתו עליו לאכלו [הגהות מיימוני פרק ד' וכל בו ואגור ואבודרהם ותשו' מהרי"ל סי' צ"ב] וצריך לומ' ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד על שהוציא ש"ש לבטלה ואם אמר כשנפל ברוך אתה ה' ולא אמר אלהינו יסיים ויאמר למדני חוקיך שיהא נראה כקורא פסוק ואין כאן מוציא ש"ש לבטלה אבל העומד על אמת המים מברך ושותה אע"פ שהמים ששותה לא היו לפניו כשבירך מפני שלכך נתכוין תחלה: הגה ועיין לעיל סעיף א' אם בירך בטעות מה דינו:

סימן רז

דין ברכה אחרונה על הפירות. ובו סעיף אחד:

פירות האילן חוץ מחמשת המינים וכל פירות אדמה וירקות וכל דבר שאין גידולו מן הארץ ברכ' אחרונה שלהם בורא נפשות רבות ואם אכל מכל מינים אלו מברך לאחר כולם ברכה אחת וברכה זו חותם בה בלא שם שיחתום כך ברוך חי העולמים:

סימן רח

דין ברכה מעין שלש אחרי ה' מיני פירות וה' מיני דגן. ובו יח סעיפים:

א על חמשת המינים שהם גפן ותאנ' ורימון וזית ותמרה מברך לאחריהם ברכה אחת מעין שלש:

ב חמשת מיני דגן ששלקן או כתשן ועשה מהם תבשיל כגון מעשה קדירה הריפות וגרש כרמל ודייסא אפילו עירב עמהם דבש הרבה יות' מהם או מינים אחרי' הרבה יות' מהם מברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף על המחיה אבל אם לא נתן הדגן בתבשיל אלא לדבקו ולהקפותו בטל בתבשיל:

ג כשנותני' קמח לתוך שקדים שעושי' לחולה אם עושים כן כדי שיסעוד הלב מברך בורא מיני מזונות ואם לדבק בעלמא אינו מברך בורא מיני מזונות וטוב להחמיר ולגמעו בתוך הסעודה לאחר ברכת המוצי' ופטור ממנה:

ד אכל דגן חי או עשוי קליות או שלוק והגרעינין שלמים אינו מברך אלא בורא פרי האדמה ולאחריו בורא נפשות: הגה והא דמברך לפניו בורא פרי האדמה היינו באוכל חטין וכיוצא בהן דראוין לאכול כך אבל האוכל שעורי' שלמים אפי' קלויין באש אינן ראוין לאכול רק ע"י הדחק ואין מברך לפניהם רק שהכל. [כל בו וכן משמע מדברי רשב"א שמה שהשוה חיטין לשעורין לברכ' אחרונה משמע ולא בראשונה] והתוספות נסתפקו אם יברך לאחריו ברכ' מעין שלש ולכך כתבו שנכון שלא לאכלו אלא בתוך הסעודה ויפטרנו ברכת המזון:

ה קמח אפי' של חיטים מברך עליו שהכל ואחריו בורא נפשות לא שנא נטחן דק דק לא שנא נטחן קצת ועדיין יש בו טעם של חיטים לא שנא קמח של קליות:

ו קמח של אחד מחמשת מיני דגן ששלקו [פי' בשלו הרבה] ועירבו במים או בשאר משקין אם היה עבה כדי שיהיה ראוי לאכיל' וללועסו [פירו' לטחון אותו בפה] מברך בורא מיני מזונות ואחריו על המחיה ואם היה רך כדי שיהא ראוי לשתיה מברך עליו שהכל ואחריו בורא נפשות:

ז הכוסס [פירוש האוכל] את האורז מברך עליו בורא פרי האדמה ואחריו בורא נפשות ואם בשלו הגה עד שנתמעך [ב"י בשם הרא"ש והר"י] או שטחנו ועשה ממנו פת מברך עליו בורא מיני מזונות ואחריו בורא נפשות והוא שלא יהא מעורב עם דבר אחר אלא אורז לבדו ואם עירב ממנו בתבשיל אחר והתבשיל האחר הוא הרוב מברך עליו כברכת אותו תבשיל:

ח על פת דוחן ופליזו או של שאר מיני קטניות מברך שהכל ואחריו בורא נפשות: הגה העושה תבשיל משאר מיני קטניות אם נשארו שלימים וטובים מבושלים כמו חיין מברך בורא פרי האדמה ואם נתמעכו לגמרי או שאינן טובים מבושלים כחיין מברך שהכל. [וכן פירש הב"י דברי הטור]:

ט עירב קמח דוחן ושאר מיני קטניו' עם קמח של חמשת מיני דגן ובשלו בקדירה מברך בורא מיני מזונות ועל המחיה ואם עשה ממנו פת מברך המוציא וברכת המזון ודוקא שיש באותו קמח מחמשת המינים כדי שיאכל ממנו כזית דגן בכדי אכילת פרס אבל אם אין בו זה השיעו' מחמשת המינים אינו מברך לבסוף בהמ"ז אלא בתחלה מברך המוציא כיון שיש בו טעם דגן אע"פ שאין בו כזית בכדי אכילת פרס ולבסוף על המחיה ואם בשלו בקדירה מברך תחלה בורא מיני מזונות ואחריו בורא נפשות:

י בברכה אחת מעין שלש של פירות דחוצה לארץ חותם על הארץ ועל הפירות ובא"י חותם על הארץ ועל פירותיה ואם בח"ל אוכל מפירות הארץ חותם ג"כ על פירותיה:

יא בברכה מעין שלש דיין אינו חותם על הגפן ועל פרי הגפן אלא על הארץ ועל פה"ג או על הארץ ועל הפירות:

יב מזכירין בה מעין המאורע בשבת וי"ט ור"ח אבל לא בחנוכה ופורים אם אכל פירות מז' מינים ואכל מיני מזונות ושתה יין יכלול הכל בברכה אחת ויקדים המחיה ואח"כ הגפן ואח"כ העץ ויאמר על המחיה ועל הכלכלה ועל הגפן ועל פרי הגפן ועל העץ ועל פרי העץ וחותם על הארץ ועל המחיה ועל פרי הגפן ועל הפירות:

יג אם אכל פירות מז' המינים ואכל תפוחים אינו צריך לברך על התפוחים בורא נפשות שגם הם בכלל ברכת על העץ שגם הם פרי העץ הם אבל אם אכל תפוחים ושתה יין צריך לברך בורא נפשות על התפוחים וכ"ש אם אכל בשר או פרי האדמה ושותה יין או אכל מז' המינים שצריך לברך על כל אחת ואחת וה"ה אם אכל בשר ודגים ואכל מחמשת מינים אין ברכת על המחיה פוטרת את הבשר ואת הדגים:

יד שתה יין ובירך בפה"ג ואכל ענבים צריך לברך עליהם בורא פרי העץ וכן בברכה אחרונ' צריך להזכיר על העץ ועל פרי העץ:

טו אם בדיעבד בירך על הענבים בפה"ג או אחריהם על הגפן יצא:

טז שתה יין ומים אין לו לברך על המים בורא נפשות שברכת היין פוטרת כשם שבברכה ראשונה יין פוטר כל מיני משקים:

יז ברכת שלשה אינה פוטרת מעין שלשה שאם אכל דייסא אין ברכת המזון פוטרתו אבל ביין ברכת שלשה פוטרתו שאם בירך על היין ברכת המזון במקום על הגפן יצא וה"ה אם בירך על התמרים בהמ"ז במקום על העץ יצא ואפילו לא אמר אלא ברכת הזן בין על היין בין על התמרים יצא ואם נזכר עד שלא חתם בברכת הזן יתחיל ועל שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ויסיים ברכה דמעין שלשה:

יח לא יכלול על הספק שום תוספת בברכת מעין שלש אע"פ שאינו מוסיף שם ומלכות [פי' כגון ששתה משקה שספק אם ברכתו על הגפן וכו' או בורא נפשו' רבות וכו' לא יאכל דבר שברכתו בורא נפשות רבות ודבר שברכתו על העץ ויכלול עמו ג"כ על הגפן ועל פרי הגפן כו' מספק] (ת"ה וכ"מ במרדכי פ' כ"מ וע' לעיל סעיף ט"ז):

סימן רט

דיני טעות וספק בברכת היין. ובו ג סעיפים:

א לקח כוס של שכר או של מים ופתח ואמר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם על דעת לומ' שהכל וטעה ואמר בפה"ג אין מחזירין אותו מפני שבשעה שהזכי' שם ומלכות שהם עיקר הברכה לא נתכוין אלא לברכה הראוי לאותו המין ויש אומרים שאם לקח

כוס שכר או מים וסבור שהוא של יין ופתח ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם על דעת לומ' ב"פ הגפן ונזכ' שהוא שכר או מים וסיים שהכל יצא: הגה וכל שכן אם היה בידו יין וסבור שהוא מים ופתח אדעתא לומר שהכל ונזכר ובירך בפה"ג שיוצא שהרי אף אם סיים שהכל יצא [טור]:

ב לקח כוס של שכר או מים ובירך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בפה"ג ותוך כדי דיבור נזכר שטעה ואומ' שהכל נהיה בדברו וכן היתה אמירתו ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בפה"ג שהכל נהיה בדברו יצא: הגה ואם היו אחרים שותים ג"כ ויין לפניהם ודעתו ג"כ על יין שהיה סבור שבכוסו יין ובירך בפה"ג ונמצא אח"כ שבכוסו מים או שכר כשחוזר ושותה אח"כ יין א"צ לחזור ולברך ויוצא בברכה שבירך על כוסו אע"פ שהיתה בטעות דהא דעתו היה לשתות ג"כ שאר יין גם הוציא האחרי' ששותין שם ולכן ברכתו ברכה (תשובת מהרי"ל סי' צ"ב ב"י ססי' ר"ו):

ג כל הברכות אם נסתפק אם בירך אם לאו אינו מברך לא בתחלה ולא בסוף חוץ מבהמ"ז מפני שהוא של תורה:

סימן רי

האוכל פחות מכזית מה דינו. ובו ב סעיפים:

א האוכל פחות מכזית בין מפת בין משאר אוכלים והשותה פחות מרביעית בין מיין בין משאר משקים מברך תחלה וברכה הראויה לאותו המין ולאחריו אינו מברך כלל ויש מסתפקים לומ' שעל דבר שהוא כברייתו כגון גרגיר של ענב או של רימון שמברכין לאחריו אע"פ שאין בו כזית לכך נכון ליזהר שלא לאכול בריה פחות מכזית: הגה ולא מיקרי בריה אלא אם אכלו כמות שהוא אבל אם לקח הגרעין ממנו לא מקרי ברי' [הר"י פרק כיצד מברכין וב"י בשם רשב"א] ויש מסתפקין עוד בברכה אחרונה של יין אם מברכין אותו על כזית לכן טוב ליזהר שלא לשתות (אלא) פחות מכזית או רביעית:

ב הטועם את התבשיל אינו צריך לברך עד רביעית ואפי' אם הוא בולעו וי"א שאם הוא בולעו טעון ברכה ולא פטרו את הטועם אלא כשחוזר ופולט ואז אפי' על הרבה אינו צריך ברכה: הגה וספק ברכות להקל:

סימן ריא

דיני קדימה בברכת הפירות. ובו ו סעיפים:

א היו לפניו מיני פירות הרבה אם ברכותיהם שוות ויש ביניהם ממין שבעה מקדים מין שבעה אע"פ שאינו חביב כמו המין האחר ואם אין ביניהם ממין שבעה מקדים החביב ואם אין ברכותיהן שוות אפי' יש בהן ממין שבעה כגון צנון וזית איזה מהם שירצ' יקדים

ואפי' אינו חביב וי"א שגם בזה צריך להקדי' החביב ונקרא חביב המין שרגיל להיו' חביב עליו אפי' אם עתה חפץ במין השני:

ב ולהרמב"ם אם היה מין אחד חביב לו יות' בין שברכותם שוות בין שאינם שוות בין שיש בהן ממין שבעה בין שאין בהם ממין שבעה מקדים החביב לו אז באותה שעה ואם אינו רוצ' בזה יותר מבזה אם יש ביניה' משבעת המינים עליו מברך תחלה:

ג הביאו לפניו דבר שברכתו בפה"ע ודבר שברכתו שהכל בפה"ע קודמת שהיא חשובה שאינה פוטרת אלא דבר אחד וכן בפה"א ושהכל בפה"א קודמת ואם הביאו לפניו בפה"ע ובורא פרי האדמה איזה מהם שירצה יקדים וי"א שבורא פרי העץ קודם:

ד כל הקודם בפסוק ארץ חטה ושעור' קודם לברכה וארץ בתרא הפסיק הענין וכל הסמוך לו חשוב מהמאוחר ממנו לארץ קמא הלכך תמרי' קודמים לענבים שזה שני לארץ בתרא וזה ג' לארץ קמא: הגה ודוקא שאוכל ענבים כמות שהן אבל אם עשה מהן יין שקובע ברכה לעצמו בפה"ג חשובה והיא קודמת לברך עליו תחלה אבל מעשה קדיר' מחמשת מיני דגן היא חשובה יות' מברכת היין כל הנאמר סמוך לארץ קמא קודם למה שנאמר סמוך לארץ בתרא לאחר ששוה לו בסמיכה לארץ [טור]:

ה הא דחטה ושעורה קודמין דוקא כשעשה מהם תבשיל או פת אבל הכוסס חטה שברכתו ב"פ האדמה אינה קודמת לברכת בפה"ע: הגה ברכת המוציא קודם לברכת במ"מ וכ"ש לשאר ברכות (אגור) ואע"ג שהדבר השני חשוב או חביב עליו (וכן יש לדקדק מדברי הגה"מ פ"ט ומסמ"ק שהבי' הטור וכל בו וב"י בשם רמב"ם) וכל הא דאמרינן דאחד קודם לחבירו היינו שרוצה לאכול משניהם לכן יש להקדים החביב או החשוב אבל אם אינו רוצה לאכול משניהם אינו מברך רק על זה שרוצה לאכול אע"פ שגם השני מונח לפניו (תרומת הדשן סי' ל"ג) וכל זה דצריך להקדים היינו דוקא לכתחלה אבל אם עבר ובירך על השני אם הברכות שוות יוצא וא"צ לחזור ולברך על זה שהיה לו להקדים ובלבד שיהא דעתו גם כן עליו בברכתו (ב"י סי' ר"ו ובזה הסי' בשם רשב"א):

ו היה לפניו תבשיל מקמח כוסמין ושבולת שועל ושיפון וגפן ותאנה ורימון כיון דמברך על התבשיל בורא מיני מזונות ברכתו קודמת אע"ג דהנך ממין ז' ואיהו לאו ממין שבעה מ"מ כיון דחשיבי דעבדי מנייהו פת ומברך עלייהו המוציא וברכת המזון קודמת אע"ג דלא עבדינהו פת:

סימן ריב

שהעיקר פוטר הטפל. ובו ב סעיפים:

א כל שהוא עיקר ועמו טפילה (פירוש דבר בלתי נחשב) מברך על העיקר ופוטר את הטפילה בין מברכה שלפניה בין מברכה שלאחריה לא מבעיא אם העיקר מעורב עם

הטפל אלא אפי' כל אחד לבדו ואפי' פת שהוא חשוב מכל אם הוא טפל כגון שאוכל דג מליח ואוכל פת עמו כדי שלא יזיקנו בגרונו מברך על הדג ופוטר את הפת כיון שהוא טפל: הגה וי"א אם הטפל חביב עליו מברך עליו ואח"כ מברך על העיקר (אגור בשם א"ז) הא דמברכין על העיקר ופוטר הטפילה היינו שאוכלן ביחד או שאוכל העיקר תחלה אבל אם אוכל הטפל תחלה כגון שרוצה לשתות ורוצה לאכול תחלה כדי שלא ישתה אליבא ריקנא או שאוכל גרעיני גודגדניות למתק השתיה מברך על האוכל תחלה אע"פ שהוא טפל לשתיה ואינו מברך עליו רק שהכל הואיל והוא טפל לדבר אחר. (תרומת הדשן סי' ל"ה):

ב מרקחת שמניחין על רקיקים דקים אותם רקיקין הוו טפילה למרקחת שהדבר ידוע שאין מתכוונים לאכול לחם:

סימן ריג

מי שיצא (אם) מוציא אחרים. ובו ג סעיפים:

א על כל פירות ושאר דברים חוץ מפת ויין אם היו האוכלים שנים או יותר אחד פוטר את חבירו אפי' בלא הסיבה ומיהו ישיבה מיהא בעי דדוקא פת ויין בעי הסיבה ולדידן הוי ישיבה כמו הסיבה לדידהו ולפי זה לדידן דלית לן הסיבה אין חילוק בין פת ויין לשאר דברים דבישיבה אפילו פת ויין אחד מברך לכולם ושלא בישיבה בשאר דברים נמי כל אחד מברך לעצמו. והא דאמרינן דאחד מברך לכולם בשאר דברים חוץ מן הפת ה"מ בברכה ראשונה אבל בברכה אחרונה צריכין ליחלק וכל אחד מברך לעצמו דאין זימון לפירות: הגה וי"א דבכל הדברים חוץ מפת ויין לא מהני הסיבה וה"ה ישיבה לדידן (ב"י סי' קע"ד בשם הראב"ד) ולכן נהגו עכשיו בפירות שכ"א מברך לעצמו:

ב אין המברך מוציא אחרים אא"כ יאכל וישתה עמהם ואז יוצאים בשמיעתן שמכוונין אליו אפי' לא יענו אמן:

ג אין יוצא ידי חובתו בשמיעת הברכה אפי' יענה אמן אא"כ שמעה מתחלתה ועד סופה ונתכוין לצאת בה ידי חובתו והמברך נתכוין ג"כ להוציאו ידי חובתו:

סימן ריד

בכל ברכה צריך להיות שם ומלכות. ובו סעיף אחד:

כל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות אינה ברכה ואם דילג שם או מלכות יחזור ויברך ואפי' לא דילג אלא תיבת העולם לבד צריך לחזור ולברך דמלך לבד אינה מלכות:

סימן רטו

עניית אמן אחר הברכות. ובו ד סעיפים:

א אין עונה אמן אחר ברכותיו אלא אחר ב' ברכות או יותר שהם סוף ברכות ונהגו לענות אמן אחר יהללוך ואחר ישתבח: הגה ויש אומרים שאין עונין אמן רק אחר ברכת בונה ירושלים בברכת המזון וכן המנהג פשוט במדינות אלו ואין לשנות (תוס' ומרדכי ר"פ שלשה שאכלו) (מהרי"ק שורש ע"ב) ובמקומות שנהגו לענות אמן אחר יהללוך וישתבח יענה ג"כ אחר ברכת שומר עמו ישראל לעד:

ב השומע א' מישראל מברך אחת מכל הברכות אע"פ שלא שמע כולה מתחלתה ועד סופה אע"פ שאינו חייב באותה ברכה חייב לענות אחריו אמן אבל אם היה המברך אפיקורס או כותי או תינוק או היה גדול ושינה מטבע הברכות אין עונין אחריו אמן: הגה ועונין אמן אחר עכו"ם אם שמע כל הברכה מפיו (הר"י פ' אלו דברים):

ג והא דאין עונין אמן אחר תינוק דוקא בשעה שלומד הברכות לפני רבו שמותר ללמד לתינוקות הברכות כתקנן ואע"פ שהם מברכין לבטלה בשעת הלימוד אבל בשעה שהם מברכין לפטור את עצמן כיון דבני חנוך הם עונים אחריהם אמן וכן בשעה שאומרים ההפטרה בבית הכנסת:

ד כל המברך ברכה שאינה צריכה הרי זה נושא שם שמים לשוא והרי הוא כנשבע לשוא ואסור לענות אחריו אמן:

סימן רטז

דיני ברכת הריח. ובו יד סעיפים:

א אסור ליהנות מריח טוב עד שיברך קודם שיריח אבל לאחריו א"צ לברך:

ב אם זה שיוציא ממנו הריח עץ או מין עץ מברך בורא עצי בשמים. ואם הוא עשב מברך בורא עשבי בשמים ואם אינו לא מין עץ ולא מין עשב כמו המוס"ק מברך בורא מיני בשמים. ואם הי' פרי ראוי לאכילה מברך הנותן ריח טוב בפירות והני מילי כשנטלו להריח בו או לאכלו ולהריח בו אבל אם נטלו לאוכלו ולא נתכוין להריח בו אע"פ שהוא מעלה ריח טוב אינו מברך ועל כולם אם אמר בורא מיני בשמים יצא הלכך על כל דבר שהוא מסופק בו מברך בורא מיני בשמים על אגוז מוסקאט"ה ועל קניל"ה וקלוא"ו וכל בשמים שהם לאכילה מברך הנותן ריח טוב בפירות:

ג על הורד (ועל הקנמון שהוא עור הנדי) ועל מי הורד ועל הלבונה והמצטיכי וכיוצא בהם בורא עצי בשמים:

ד על שמן אפרסמון מברך בורא שמן ערב:

ה שמן זית שכתשו או טחנו עד שחזר ריחו נודף מברך עליו בורא עצי בשמים:

ו שמן שבשמו כמו שמן המשחה אם בעצי בשמים מברך בורא עצי בשמים ואם בעשבי בשמים מברך בורא עשבי בשמים ואם היו בו עצים ועשבים מברך בורא מיני בשמים ואם סיננו והוציא ממנו הבשמים יש אומרים שמברך בורא שמן ערב וי"א שאינו מברך עליו כלל דהוי ריח שאין לו עיקר וכיון שספק הוא נכון ליזהר מלהריח בו:

ז סימלק וחילפי דימא מברך בורא עצי בשמים סימלק יש מפרשים רוסמארי"ן ויש מפרשים יאסמי"ן ויש מפרשים שהוא עשב שיש לו ג' שורות של עלין זו למעלה מזו ולכל שורה שלש עלין. וחילפי דימא הוא שבולת נרד שקורין אישפי"ק:

ח סיגלי והם ויאול"ש בורא עשבי בשמים:

ט נרגיס והוא חבצלת ויש אומרים שהוא ליריי"ו אם גדל בגנה מברך בורא עצי בשמים ואם הוא גדל בשדה מברך בורא עשבי בשמים:

י היו לפניו עצי בשמים ועשבי בשמים ומיני בשמים מברך על כ"א ברכה הראויה לו:

הגה ואם בירך על כולם מיני בשמים יצא (טור ריש הסימן) ואם צריך להקדים של עץ לשל עשבי בשמים עיין לעיל סימן רי"א:

יא הביאו לפניו הדס ושמן להריח בהן אם ברכותיהן שוות מברך על ההדס ופוטר את השמן ואם אינם שוות מברך על ההדס תחלה:

יב מברכין על המוגמר (פי' בשמים שמשימים על הגחלים להריח בהם) משיעלה קיטור עשנו קודם שיגיע לו הריח אבל לא יברך קודם שיעלה קיטור העשן:

יג המוגמר אם הוא של עץ מברך בורא עצי בשמים ואם של עשב בורא עשבי בשמים ואם של שאר מינים בורא מיני בשמים:

יד המריח באתרוג של מצוה מברך עליו וי"א שאינו מברך לכך נכון שלא להריח בו:

הגה י"א דהמריח בפת חם יש לו לברך שנתן ריח טוב בפת (אבודרהם ב"י סי' רכ"ו בשם א"ח) וי"א דאין לברך עליו (ב"י) לכך אין להריח בו:

סימן ריז

ברכת הבשמים והמוגמר. ובו ח סעיפים:

א הנכנס לחנותו של בשם שיש בו מיני בשמים מברך בורא מיני בשמים ישב שם כל היום אינו מברך אלא אחת נכנס ויוצא נכנס ויוצא מברך על כל פעם ודוקא שלא היה בדעתו לחזור אבל היה דעתו לחזור לא יברך:

ב אין מברכין על הריח אא"כ נעשה להריח הילכך אין מברכין על בשמים של מתים הנתונים למעלה מהמטה שאינם אלא להעביר סרחונו של מת אבל נתונים למטה מברכין שאני אומר לכבוד החיים הם עשויים וכן אין מברכין על בשמים של ב"ה ולא על שמן העשוי להעביר את הזוהמא:

ג מוגמר שמגמרין בו את הכלים אין מברכין עליו לפי שלא נעשה להריח בעצמו של מוגמר אלא כדי ליתן ריח בכלים וכן המריח בכלים שהם מגומרים אינו מברך לפי שאין עיקר אלא ריח בלא עיקר:

ד בשמים של ערוה כגון קופה של בשמים תלוי בצוארה או אוחזת בידה או בפיה אין מברכין עליהם לפי שאסור להריח בהם שמא יבא לידי הרגל נשיקה או קירוב בשר:

ה בשמים של עכו"ם אין מברכין עליהם לפי שאסור להריח בהם:

ו מסיבה של עובדי עכו"ם אין מברכין על בשמים שלהם דסתם מסיבתן לעכו"ם:

ז היה הולך חוץ לכרך והריח ריח טוב אם רוב העיר עע"א אינו מברך ואם רוב ישראל מברך:

ח נתערב ריח שמברכין עליו בריח שאין מברכין עליו הולכים אחר הרוב:

סימן ריז

ברכות הנעשים על הנסים. ובו ט סעיפים:

א הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל כגון מעברות הים ומעברות הירדן ומעברות נחלי ארנון ואבני אלגביש של בית חורון ואבן שבקש עוג לזרוק על ישראל ואבן שישב עליה משה בעת מלחמת עמלק וחומת יריחו מברך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה ובין ברכה זו ובין שאר ברכות הראיה הרי הם כשאר ברכות וכולם בהזכרת שם ומלכות:

ב על נס שנעשה לקצת ישראל כל זמן שלא נעשה לכל ישראל או רובן ואפי' נעשה לקצת שבטים אין מברכין עליו:

ג כל אלו הדברי' אינם אלא כשרואה אותם משלשי' לשלשים יום ואז הם חובה כמו בפעם ראשונה:

ד הרואה מקום שנעשה נס ליחיד אינו מברך אבל הוא עצמו מברך שעשה לי נס במקום הזה וכל יוצאי יריכו גם כן מברכין שעשה נס לאבי במקום הזה:

ה מי שנעשו לו נסים הרבה בהגיעו לאחד מכל המקומות שנעשה לו נס צריך להזכיר כל שאר המקומות ויכלול כלם בברכה אחת:

ו על נס של רבו צריך לברך כשם שהוא מברך על נס של אביו: הגה י"א דה"ה אם רואה האדם שנעשה לו הנס מברך עליו כמו שמברך על המקום שנעשה בו הנס. (אבודרהם):

ז על נס של אדם מסוים כיואב בן צרויה וחביריו וכן על נס של אדם שנתקדש בו שם שמים כגון דניאל וחביריו מברך לפיכך הרואה גוב אריות של דניאל וכבשן האש של חנניה מישאל ועזריה מברך שעשה נס לצדיקים במקום הזה:

ח הרואה אשתו של לוט מברך שתים עליה אומר בא"י אמ"ה דיין האמת ועל לוט אומר בא"י אמ"ה זוכר הצדיקים:

ט יש אומרים שאינו מברך על נס אלא בנס שהוא יוצא ממנהג העולם אבל נס שהוא מנהג העולם ותולדתו כגון שבאו גנבים בלילה ובא לידי סכנה וניצול וכיוצא בזה אינו חייב לברך ויש חולק וטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות:

סימן ריט

ברכת הודאת היחיד. ובו ט סעיפים:

א ארבעה צריכים להודות יורדי הים כשעלו ממנה והולכי מדברות כשיגיעו ליישוב ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא וסימנך וכל החיי"ם יודוך סלה "חולה "יסורין "ים "מדבר:

ב ומה מברך בא"י אמ"ה הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב והשומעים אומרים מי שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה:

ג צריך לברך ברכה זו בפני י' ותרי מינייהו רבנן דכתיב וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו ואם לא שכיחי רבנן לא יניח מלברך ונהגו לברך אחר קריאת התורה לפי שיש שם עשרה ואם בירך בפחות מעשרה יש אומרים שיצא ויש אומרים שלא יצא וטוב לחזור ולברך בפני י' בלא הזכרת שם ומלכות:

ד אם בירך אחר ואמר בא"י אמ"ה אשר גמלך כל טוב וענה אמן יצא וכן אם אמר בריך רחמנא מלכא דעלמא דיהבך לן וענה אמן יצא: הגה ואין זה ברכה לבטלה מן המברך אע"פ שלא נתחייב בברכה זו הואיל ואינו מברך רק דרך שבח והודאה על טובת חבירו שמשמח בה: (טור)

ה אם בירך אחד הגומל לעצמו ונתכוין להוציא את חבירו ושמע חבירו וכוון לצאת יצא אפילו בלא עניית אמן: (כיון שהמברך גם כן חייב יצא האחר בלא עניית אמן) (טור):

ו אם איחר יש לו תשלומין לברך כל זמן שירצה ונכון שלא לאחר שלשה ימים:

ז באשכנז וצרפת אין מברכין כשהולכין מעיר לעיר שלא חייבו אלא בהולכי מדברות דשכיחי ביה חיות רעות ולסטים ובספרד נוהגים לברך מפני שכל הדרכים בחזקת סכנה ומיהו בפחות מפרסה אינו מברך ואם הוא מקום מוחזק בסכנה ביותר אפי' בפחות מפרסה:

ח בכל חולי צריך לברך אפילו אינו חולי של סכנה ולא מכה של חלל אלא כל שעלה למטה וירד מפני שדומה כמי שהעלוהו לגרדום (פי' מעלות שעושין דיינים לשבת כשדנין) לידון אין הפרש בין שיש לו מיחוש קבוע ובא מזמן לזמן ובין שאינו קבוע: הגה ויש אומרים דאינו מברך רק על חולי שיש בו סכנה כגון מכה של חלל (טור בשם הראב"ד והר"ר יוסף וכן נוהגין באשכנז):

ט הני ארבעה לאו דוקא דה"ה למי שנעשה לו נס כגון שנפל עליו כותל או ניצול מדריסת שור ונגיחותיו או שעמד עליו בעיר אריה לטרפו או אם גנבים באו לו אם שודדי לילה וניצל מהם וכל כיוצא בזה כלם צריכים לברך הגומל:

י ויש אומרים שאין מברכין הגומל אלא הני ארבעה דוקא וטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות:

סימן רכ

הטבת החלום ותעניתו. ובו ב סעיפים:

א הרואה חלום ונפשו עגומה עליו יטיבנו באפי תלתא דרחימו ליה (פי' שאוהבים אותו) ולימא באפייהו חלמא טבא חזאי ולימרו אינהו טבא הוא וטבא להוי וכו':

ב יפה תענית לבטל חלום רע כאש לנעורת: הגה ודוקא בו ביום ואפי' בשבת וע' לקמן סי' רפ"ח:

סימן רכא

ברכת הודאת הגשמים. ובו ב סעיפים:

א אם היו בצער מחמת עצירת גשמים וירדו גשמים מברכים עליהם אע"פ שלא ירדו עדיין כדי רביעה משירדו כ"כ שרבו על הארץ שיעלו (עליהם) אבעבועות מן המטר וילכו זה לקראת זה: הגה ומה שאין אנו נוהגים בזמן הזה בברכת הגשמים משום דמדינות אלו תדירים בגשמים ואינן נעצרין כל כך (סמ"ג ואגור וכל בו):

ב ומה מברך אם אין לו שדה אומר מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו ואילו פינו מלא שירה כים וכו' עד הן הם יודו ויברכו את שמך מלכנו וחותם בא"י אל רוב ההודאות ואם יש לו שדה בשותפות עם אחר מברך הטוב והמטיב ואם אין לו שותף בשדה מברך שהחיינו: הגה ויש אומרים דהשומע שירדו גשמים מברך הטוב והמטיב. (הרשב"א):

סימן רכב

ברכת הודאת הטוב והרע. ובו ד סעיפים:

א על שמועות שהם טובות לו לבדו מברך שהחיינו ואם הן טובות לו ולאחרים מברך הטוב והמטיב:

ב על שמועות רעות מברך בא"י אמ"ה דיין האמת:

ג חייב אדם לברך על הרעה בדעת שלימה ובנפש חפצה כדרך שמברך על הטובה כי הרעה לעובדי השם הוא שמחתם וטובתם כיון שמקבל מאהבה מה שגזר עליו השם נמצא שבקבלת רעה זו הוא עובד את השם שהוא שמחה לו:

ד מברך על הטובה הטוב והמטיב אע"פ שירא שמא יבא לו רעה ממנו כגון שמצא מציאה וירא שמא ישמע למלך ויקח כל אשר לו וכן מברך על הרעה ברוך דיין האמת אע"פ שיבא לו טובה ממנו כגון שבא לו שטף על שדהו אף ע"פ שכשיעבור השטף היא טובה לו שהשקה שדהו:

סימן רכג

מי שילדה אשתו ומת מורישו ובנה בית חדש וקנה כלים חדשים ומה מברך. ובו ו סעיפים:

א ילדה אשתו זכר מברך הטוב והמטיב וגם היא צריכה לברך כן: הגה ואם מתה אשתו בלדתה מברך שהחיינו דהא ליכא הטבה לאחריני וכן אם מת האב קודם שילדתו היא מברכת שהחיינו (וכן נראה לי ליישב הרשב"א סי' רמ"ה) ויש שכתבו שנהגו להקל בברכה זו שאינה חובה אלא רשות ומזה נתפשט שרבים מקילים באלו הברכות:

ב מת אביו מברך דיין האמת היה לו ממון שיורשו אם אין לו אחים מברך גם כן שהחיינו ואם יש לו אחים במקום שהחיינו מברך הטוב והמטיב: הגה שאין מברכין הטוב והמטיב אא"כ יש לו שותפות באותה טובה (טור):

ג בנה בית חדש או קנה כלים חדשים אפילו היה לו כיוצא באלו תחלה או קנה וחזר וקנה מברך על כל פעם שהחיינו ולאו דוקא חדשים דהוא הדין לישנים אם הם חדשים לו שלא היו אלו שלו מעולם ולא אמרו חדשים אלא לאפוקי אם מכרן וחזר וקנאן:

ד בשעת הקנין יש לו לברך אף על פי שעדיין לא נשתמש בהם שאין הברכה אלא ע"י שמחת הלב שהוא שמח בקנייתן וכשילבשם מברך מלביש ערומים:

ה קנה כלים שמשתמשין בהם הוא ובני ביתו מברך הטוב והמטיב אם נתנו לו במתנה מברך הטוב והמטיב שהיא טובה לו ולנותן:

ו על דבר שאינו חשוב כ"כ כגון חלוק או מנעלים ואנפלאות (פי' נעלים קטנים שחופים רוב הרגל) אין לברך עליהם ואם הוא עני ושמח בהם יברך: הגה ויש אומרים דאפילו עני אינו מברך על חלוק ומנעלים וכדומה וכן נוהגין (טור בשם תוספות ותרומת הדשן סי' ל"ו). המנהג לומר למי

שלובש בגד חדש תבלה ותחדש. ויש מי שכתב שאין לומר כן על מנעלים או בגדים הנעשים מעורות של בהמה דא"כ היו צריכים להמית בהמה אחרת תחלה שיחדש ממנו בגד אחר וכתיב ורחמיו על כל מעשיו (מהרי"ו בפסקיו) והנה הטעם חלוש מאוד ואינו נראה מ"מ מקפידים על זה שלא לאמרו:

סימן רכד

דיני ברכות פרטיות. ובו יג סעיפים:

א הרואה מרקוליס או שאר עכו"ם אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שנתן ארך אפים לעוברי רצונו ואם רואה אותו בתוך ל' יום אינו חוזר ומברך: הגה והאידנא אין מברכים זאת הברכה שהרי אנו מגודלים ביניהם ורואים אותו תמיד:

ב הרואה מקום שנעקרה ממנה עכו"ם אם הוא בארץ ישראל אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שעקר ע"א מארצנו ואם הוא בחוצה לארץ אומר שעקר ע"א מהמקום הזה ואומר בשתיהן כשם שעקרת אותה מהמקום הזה כן תעקור אותה מכל המקומות והשב לב עובדיהם לעבדך: הגה ואם נעקרה עכו"ם ממקום א' ונתנוה במקום אחר מברך על מקום שנעקרה שעקר עכו"ם ועל מקום שנתנוה לשם שנתן ארך אפים (ב"י בשם תוס' ירוש'):

ג הרואה בבל הרשעה אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שהחריב בבל הרשעה. ראה ביתו של נבוכדנצר אומר ברוך שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע. ראה גוב אריות או כבשן האש אומר ברוך שעשה נס לצדיקים במקום הזה: (וע"ל סי' רי"ח סעיף ז):

ד ראה מקום שיש בבבל שכל בהמה שתעבור עליו אינה יכולה לזוז משם אם לא יתנו עליה מעפר המקום ההוא והיא סימן קללה לה דכתיב וטאטאתיה במטאטי (פירוש מכבדות הבית שקובל"י בלע"ז) השמד אומר ברוך אומר ועושה ברוך גוזר ומקיים:

ה הרואה ששים רבוא מישראל ביחד אומר ברוך אתה ה' אמ"ה חכם הרזים ואם הם עכו"ם אומר (ירמיה נ' יב) בושה אמכם חפרה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה:

ו הרואה חכמי ישראל אומר ברוך אתה ה' אלהינו מ"ה שחלק מחכמתו ליריאיו:

ז הרואה חכמי אומות העולם מעכו"ם שחכמים בחכמות העולם אומר ברוך אתה ה' אלהינו מ"ה שנתן מחכמתו לב"ו:

ח על מלכי ישראל אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שחלק מכבודו ליראיו ועל מלכי אומות העולם עכו"ם אומר ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם:

ט מצוה להשתדל לראות מלכים אפילו מלכי אומות העולם:

י הרואה בתי ישראל ביישובן כגון בישוב בית שני אומר בא"י אמ"ה מציב גבול אלמנה. הרואה בחורבנן אומר ברוך דיין האמת:

יא הרואה בתי עכו"ם בישובן אומר בית גאים יסח ה' בחרבנן אומר אל נקמות ה':

יב הרואה קברי ישראל אומר בא"י אמ"ה אשר יצר אתכם בדין וכו' ועל קברי עכו"ם אומר בושה אמכם וגו':

יג כל ברכות הראיה אם חזר וראה אותו דבר בתוך שלשים יום אינו חוזר ומברך:

סימן רכה

דיני ברכת שהחיינו. ובו י סעיפים:

א הרואה את חבירו לאחר שלשים יום אומר שהחיינו ואחר י"ב חודש מברך מחיה מתים והוא שחביב עליו הרבה ושמח בראייתו:

ב מי שלא ראה את חבירו מעולם ושלח לו כתבים אע"פ שהוא נהנה בראייתו אינו מברך על ראייתו: הגה יש אומרים מי שנעשה בנו בר מצוה יברך בא"י אמ"ה שפטרני מעונשו של זה (מהרי"ל בשם מרדכי ובר"ר פ' תולדות) וטוב לברך בלא שם ומלכות (דעת עצמו):

ג הרואה פרי חדש מתחדש משנה לשנה מברך שהחיינו אפילו רואהו ביד חבירו או על האילן ונהגו שלא לברך עד שעת אכילה: הגה ומי שבירך בשעת ראייה לא הפסיד (טור) ואין לברך עד שנגמר תשלום גידול הפירי (תשובת רשב"א סי' ר"נ וכל בו) ואם לא בירך בראייה ראשונה יכול לברך בראייה שניה (אגור):

ד אם בירך שהחיינו על שיריזא"ש כשיאכל גינדא"ש חוזר ומברך שהחיינו: הגה והם כשני מיני גודגדניות כגון ווינקש"ל וקירש"ן וכל כיוצא בזה:

ה אם בירך שהחיינו על ענבים כשישתה יין חדש אינו חוזר ומברך:

ו פרי שאינו מתחדש משנה לשנה אפילו אם יש ימים רבים שלא אכל ממנו אינו מברך שהחיינו: הגה פרי שמתחדש ב"פ בשנה מברכין עליו שהחיינו (ב"י) אבל שאין לו זמן קבוע לגדולו אין מברכין עליו (ב"י בשם הר"ר מנוח) לכן אין מברכין שהחיינו על ירק חדש דעומד כל השנה בקרקע (מהרי"ל):

ז אינו מברך שהחיינו על הבוסר אלא כשהבשילו האשכולות ענבים וכן בכל פרי אחר גמרו:

ח הרואה כושי וגיחור דהיינו שהוא אדום הרבה והלווקן דהיינו שהוא לבן הרבה והקפח דהיינו שבטנו גדול ומתוך עוביו נראית קומתו מקופחת והננס והדרקונה דהיינו מי שהוא מלא יבלת ופתויי הראש שכל שערותיו דבוקות זה בזה ואת הפיל ואת הקוף מברך בא"י אמ"ה משנה הבריות:

ט הרואה את החיגר ואת הקטע ואת הסומא ומוכה שחין והבהקנין והוא מי שמנומר בנקודות דקות אם הם ממעי אמם מברך משנה הבריות ואם נשתנה אח"כ מברך דיין

האמת ויש מי שאומר דדוקא על מי שמצטער עליו אבל על עכו"ם אינו מברך ואינו מברך אלא פעם ראשונה שהשינוי עליו גדול מאוד: הגה וי"א משלשים יום לשלשים יום (טור):

י הרואה אילנות טובות ובריות נאות אפילו עכו"ם או בהמה אומר בא"י אמ"ה שככה לו בעולמו ואינו מברך עליהם אלא פעם ראשונה ולא יותר לא עליהם ולא על אחרים אלא אם כן היו נאים מהם:

סימן רכו

הרואה פרחי האילן מה מברך. ובו סעיף אחד:

היוצא בימי ניסן וראה אילנות שמוציאין פרח אומר בא"י אמ"ה שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם ואינו מברך אלא פעם אחת בכל שנה ושנה ואם איחר לברך עד אחר שגדלו הפירות לא יברך עוד:

סימן רכז

ברכת הזיקים. ובו ג סעיפים:

א על הזיקים והוא כמין כוכב היורה כחץ באורך השמים ממקום למקום ונמשך אורו כשבט ועל רעדת הארץ ועל הברקים ועל הרעמים ועל רוחות שנשבו בזעף על כל אחד מאלו אומר בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית ואם ירצה יאמר בא"י אמ"ה שכחו וגבורתו מלא עולם:

ב כל זמן שלא נתפזרו העבים נפטר בברכה אחת נתפזרו בין ברק לברק ובין רעם לרעם צריך לחזור ולברך:

ג היה יושב בבה"כ ושמע קול רעם או ראה ברק אם יכול לצאת ולברך תוך כדי דיבור יצא ואם לאו לא יצא:

סימן רכח

ברכת ימים ונהרות הרים וגבעות. ובו ג סעיפים:

א על ימים ונהרות הרים וגבעות ומדבריות אומר ברוך אתה יי אמ"ה עושה מעשה בראשית ועל הים הגדול והוא הים שעוברים בו לארץ ישראל ולמצרים אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם עושה הים הגדול:

ב לא על כל הנהרות מברך אלא על ארבע נהרות דכתיבי בקרא כמו חדקל ופרת והוא שראה אותם במקום שלא נשתנה מהלכם ע"י אדם:

ג ולא על כל הרים וגבעות מברך אלא דוקא על הרים וגבעות המשונים וניכרת גבורת הבורא בהם:

סימן רכט

ברכת הקשת וחמה בתקופתה. ובו ב סעיפים:

א הרואה הקשת אומר ברוך אתה ה' אמ"ה זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים במאמרו ואסור להסתכל בו ביותר:

ב הרואה חמה בתקופתה והוא מכ"ח לכ"ח שנה והתקופה בתחלת ליל ד' כשרואה אותה ביום ד' בבקר אומר ברוך עושה בראשית וכן מברך גם כן כשרואה לבנה בטהרתה וככבים במשמרותם ומזלות בעתם דהיינו כשתחזור הלבנה בתחלת מזל טלה בתחלת החדש ולא תהיה נוטה לא לצפון ולא לדרום וכן כשיחזרו כל כוכב מחמשה הנשארים לתחלת מזל טלה ולא יהא נוטה לא לצפון ולא לדרום וכן בכל עת שיראה מזל טלה עולה מקצות המזרח:

סימן רל

דין קצת ברכות פרטיות. ובו ה סעיפים:

א המתפלל על מה שעבר כגון שנכנס לעיר ושמע קול צוחה בעיר ואמר יהי רצון שלא יהא קול זה בתוך ביתי או שהיתה אשתו מעוברת אחר מ' יום לעיבורה ואמר יהי רצון שתלד אשתי זכר ה"ז תפלת שוא אלא יתפלל אדם על העתיד לבא ויתן הודאה על שעבר כגון הנכנס לכרך אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתכניסני לכרך הזה לשלום נכנס בשלום אומר מודה אני לפניך ה' אלהינו שהכנסתני לכרך הזה בשלום בקש לצאת אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתוציאני מכרך זה לשלום יצא בשלום אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מכרך זה לשלום וכשם שהוצאתני לשלום כן תוליכני לשלום וכו' עד בא"י שומע תפלה וזו היא תפלת הדרך שנכתבה היא וכל דיניה בסימן ק"י:

ב הנכנס למוד את גרנו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתשלח ברכה בכרי הזה התחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה מדד ואח"כ בירך ה"ז תפלת שוא שאין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי (פי' הנעלם ואינו נראה) מן העין:

ג הנכנס למרחץ אומר יהר"מ ה' אלהי שתכניסני לשלום ותוציאני לשלום ותצילני מהאור הזה וכיוצא בו לעתיד לבא יצא בשלום אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהצלתני מהאור הזה:

ד הנכנס להקיז דם אומר יהר"מ ה' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא חנם אתה ולאחר שהקיז יאמר ברוך רופא חולים:

ה לעולם יהא אדם רגיל לומר כל מה דעביד רחמנא לטב עביד:

סימן רלא

שכל כוונותיו יהיו לשם שמים. ובו סעיף אחד:

אם אי אפשר לו ללמוד בלא שינת הצהרים יישן: הגה וכשנעור משנתו א"צ לברך אלהי נשמה (ב"י) ויש אומרים שיקרא קודם שישן ויהי נועם (כל בו) ובלבד שלא יאריך בה שאסור לישן ביום יותר משינת הסוס שהוא שתין נשמי ואף בזה המעט לא תהא כוונתו להנאת גופו אלא להחזיק גופו לעבודת הש"י וכן בכל מה שיהנה בעוה"ז לא יכוון להנאתו אלא לעבודת הבורא יתברך כדכתיב בכל דרכיך דעהו ואמרו חכמים כל מעשיך יהיו לש"ש שאפילו דברים של רשות כגון האכילה והשתיה וההליכה והישיבה והקימה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופך יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם עבודתו שאפילו היה צמא ורעב אם אכל ושתה להנאתו אינו משובח אלא יתכוין שיאכל וישתה כפי חיותו לעבוד את בוראו וכן אפילו לישב בסוד ישרים ולעמוד במקום צדיקים ולילך בעצת תמימים אם עשה להנאת עצמו והשלים חפצו ותאותו אינו משובח אלא א"כ עשה לשם שמים וכן בשכיבה אין צריך לומר שבזמן שיכול לעסוק בתורה ובמצות לא יתגרה בשינה לענג עצמו אלא אפי' בזמן שהוא יגע וצריך לישן כדי לנוח מיגיעתו אם עשה להנאת גופו אינו משובח אלא יתכוין לתת שינה לעיניו ולגופו מנוחה לצורך הבריאות שלא תטרף דעתו בתורה מחמת מניעת השינה וכן בתשמיש אפילו בעונה האמורה בתורה אם עשה להשלים תאותו או להנאת גופו הרי זה מגונה ואפי' אם נתכוין כדי שיהיו לו בנים שישמשו אותו וימלאו מקומו אינו משובח אלא יתכוין שיהיו לו בנים לעבודת בוראו או שיתכוין לקיים מצות עונה כאדם הפורע חובו וכן בשיחה אפי' לספר בדברי חכמה צריך שתהיה כוונתו לעבודת הבורא או לדבר המביא לעבודתו כללו של דבר חייב אדם לשום עיניו ולבו על דרכיו ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו וכשרואה דבר שיביא לידי עבודת הבורא ית' יעשהו ואם לאו לא יעשהו ומי שנוהג כן עובד את בוראו תמיד:

סימן רלב

דברים האסורים בשעת המנחה. ובו ג סעיפים:

א אם השעה דחוקה יתפללו בלחש ואח"כ יאמר ש"ץ מגן ומחיה ויענה קדושה ומסיים האל הקדוש אם אין שהות ביום לגמור י"ח ברכות: הגה וי"א שמתפלל השליח צבור עם הקהל בקול רם וכן נוהגים וע"ל סי' קכ"ד סעיף ב':

ב לא ישב אדם להסתפר סמוך למנחה עד שיתפלל ולא יכנס למרחץ ולא לבורסקי (מקום שמעבדין שם העורות) ולא לדין ולא לאכול אפי' סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה ואם התחיל באחת מכל אלו אינו מפסיק אף ע"פ שהתחיל באיסור והוא שיהא שהות ביום להתפלל אחר שיגמור סעודתו או מלאכתו אבל אם אין שהות להתפלל אחר כך צריך להפסיק מיד ומאימתי התחלת תספורת משיניח סודר של ספרים על ברכיו והתחלת מרחץ משיפשוט לבושו העליון והתחלת בורסקי משיקשור בגד בין כתפיו כדרך הבורסקים והתחלת דין אם היו עסוקים בו משיתחילו בעלי דינין לטעון ואם לא היו עסוקים בו משיתעטפו הדיינים ולדידן משישבו אדעתא לדון והתחלת אכילה משיטול ידיו: הגה ויש חולקים וסבירא להו דסעודה קטנה מותר ואינו אסור רק בסעודת נשואין או מילה (טור בשם רבינו תם) וי"א דאפי' סעודה גדולה סמוך למנחה גדולה שרי (בעל המאור והגהות מרדכי פ"ק דשבת) וי"א דסעודה קטנה אפילו סמוך למנחה קטנה שרי (טור בשם ר"י) ונהגו להקל כשתי הסברות דהיינו בסעודה גדולה סמוך למנחה גדולה ובסעודה קטנה סמוך למנחה קטנה ואפשר הטעם משום דעכשיו קוראין לבה"כ לא חיישינן דלמא יפשע ולא יתפלל (אגודה פ"ק דשבת) (וע"ל סי' פ"ט) מיהו בסעודה גדולה יש להחמיר אפי' סמוך למנחה גדולה ואפי' אם התחיל קודם לכן כשמגיע מנחה קטנה והשעה עוברת צריך לקום ולהתפלל (טור ובית יוסף בשם הפוסקים):

ג והא דאסור לאכול סעודה קטנה היינו כשקובע לסעודה אבל לטעום דהיינו אכילת פירות מותר וה"ה לאכול פת כביצה כדרך שאדם אוכל בלא קבע מותר:

סימן רלג

זמן תפלת המנחה. ובו ב סעיפים:

א מי שהתפלל תפלת המנחה לאחר שש שעות ומחצה ולמעלה יצא ועיקר זמנה מט' שעות ומחצה ולמעלה עד הלילה לרבנן ולרבי יהודה עד פלג המנחה שהוא עד סוף י"א שעות חסר רביע: הגה ומשערינן שעות אלו לפי ענין היום ואף אם היום ארוך משערינן לי"ב שעות והם נקראים שעות זמניות וכן כל מקום ששערו חכמים בשעות משערינן בשעות אלו (רמב"ם בפי' המשנה בפ"ק דברכות) ואסיקנא דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד והוא שיעשה לעולם כחד מינייהו שאם עושה כרבנן ומתפלל מנחה עד הלילה שוב אינו יכול להתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה ואם עושה כר' יהודה ומתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה צריך ליזהר שלא יתפלל מנחה באותה שעה ועכשיו שנהגו להתפלל תפלת המנחה

עד הלילה אין להתפלל תפלת ערבית קודם שקיעת החמה ואם בדיעבד התפלל תפלת ערבית מפלג המנחה ולמעלה יצא ובשעת הדחק יכול להתפלל תפלת ערבית מפלג המנחה ולמעלה: הגה ולדידן במדינות אלו שנוהגין להתפלל ערבית מפלג המנחה אין לו להתפלל מנחה אחר כך ובדיעבד או בשעת הדחק יצא אם מתפלל מנחה עד הלילה דהיינו צאת הכוכבים: (ב"י בשם אהל מועד ורשב"א):

ב אם יש לו מים צריך ליטול ידיו כדי להתפלל אע"פ שאינו יודע להן שום לכלוך ולא יברך (וע"ל סי' צ"ב סעיף ה') הגה ואפי' עומד מלמודו יטול ידיו לתפלה (מנהגים) ואם אין לו מים מזומנים אינו צריך ליטול:

סימן רלד

הרוצ' להתפלל מנחה גדולה ומנחה קטנה. ובו ב סעיפים:

א הרוצה להתפלל מנחה גדולה ומנחה קטנה אין ראוי לו להתפלל רשות אלא הגדולה ואם יתפלל הגדולה חובה לא יתפלל הקטנה כי אם רשות אבל אין ראוי להתפלל תפלת רשות אא"כ מכיר בעצמו שהוא זהיר וזריז ואמיד בדעתו לכוין בתפלתו מראש ועד סוף בלא היסח הדעת אבל אם אינו מכוין בה יפה קרינן ביה למה לי רוב זבחיכם: הגה אין לומר אשרי שקודם מנחה אלא כשיש מנין בב"ה כדי שיאמרו עליו הקדיש שלפני תפלת המנחה (הגהות סמ"ק וכל בו) יש שכתבו שנהגו לומר פרשת התמיד קודם אשרי של תפלת המנחה נגד תמיד של בין הערבים ומנהג יפה הוא (אבודרהם בשם הר"י וב"י):

ב אם שכח ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתים ואומר אשרי קודם תפלה שהיא תשלומין לתפלת המנחה (וע"ל סימן ק"ח):

סימן רלה

זמן ק"ש של ערבית. ובו ד סעיפים:

א זמן קריאת שמע בלילה משעת יציאת שלשה ככבים קטנים ואם הוא יום מעונן ימתין עד שיצא הספק מלבו ואם קראה קודם לכן חוזר וקורא אותה בלא ברכות ואם הצבור מקדימים לקרות ק"ש מבעוד יום יקרא עמהם ק"ש וברכותיה ויתפלל עמהם וכשמגיע זמן קורא ק"ש בלא ברכות: הגה ומיהו לא יחזור ויתפלל בלילה אע"פ שהצבור מקדימים הרבה לפני הלילה אלא אם כן הוא רגיל בשאר פרישות וחסידות דאז לא מתחזי כיוהרא מה שיחזור ומתפלל (מרדכי ריש ברכות והגהות מיימוני פ"ב מהלכות תפלה ותרומת הדשן ס"א):

ב אסור להתחיל לאכול חצי שעה סמוך לזמן קריאת שמע של ערבית ואם התחיל לאכול אחר שהגיע זמנה מפסיק וקורא קריאת שמע בלא ברכותיה וגומר סעודתו ואחר כך

קורא אותה בברכותיה ומתפלל: הגה אבל אין צריך להפסיק לתפלה הואיל והתחיל לאכול אבל אם לא התחיל לאכול אע"פ שנוטל ידיו צריך להפסיק (ר"ן פ"ק דשבת) ואם אין שהות להתפלל מפסיק אף לתפלה (הראב"ד בהגהות פ"ג מהלכות ברכות):

ג לכתחלה צריך לקרות ק"ש מיד בצאת הכוכבים וזמנה עד חצי הלילה ואם עבר ואיחר וקרא עד שלא עלה עמוד השחר יצא י"ח:

ד הקורא קריאת שמע של ערבית אחר שעלה עמוד השחר קודם הנץ (פירוש יציאת החמה מענין הנצו הרימונים) החמה לא יצא ידי חובתו אלא א"כ היה אנוס כגון שכור או חולה וכיוצא בהן ואנוס שקרא אז לא יאמר השכיבנו דכיון שעלה עמוד השחר אינו זמן שכיבה: הגה אבל שאר הברכות דהיינו שנים שלפני קריאת שמע וברכת אמת ואמונה עד השכיבנו אומר (טור ומרדכי והגהות מיימוני וע"ל סי' נ"ח סעיף ה'):

סימן רלו

דין ברכות ק"ש של ערבית. ובו ד סעיפים:

א בערב מברך שתים לפני ק"ש ושתים לאחריה:

ב אין לספר בין גאולה דערבית לתפלה ואף הנוהגין לומר י"ח פסוקים ויראו עינינו אין להפסיק בין יראו עינינו לתפלה ומיהו מה שמכריז ש"צ ר"ח בין קדיש לתפלת ערבית לא הוי הפסק כיון שהוא צורך תפלה וכן יכול לומר ברכו להוציא מי שלא שמע ולא הוי הפסק: הגה וע"ל סי' ס"ט. ראיתי מדקדקים נהגו לעמוד כשאומרים הי"ח פסוקים של ברוך ה' לעולם וכו' ומנהג יפה הוא כי נתקנו במקום תפלת י"ח וע"כ ראוי לעמוד בהן כמו בתפלה:

ג מצא צבור שקראו קריאת שמע ורוצים לעמוד בתפלה יתפלל עמהם ואח"כ יקרא ק"ש עם ברכותיה:

ד אחר שומר עמו ישראל אומר אמן אחר ברכת עצמו ולא יענה אמן אחר ברכת המלך בכבודו: (ועיין לעיל סי' רט"ו):

סימן רלז

סדר תפלת ערבית. ובו סעיף אחד:

אין ש"צ חוזר התפלה בתפלת ערבית (ואין נופלין על פניהם לאחר ערבית):

סימן רלח

לקבוע עתים לתורה בלילה. ובו ב סעיפים:

א צריך ליזהר בלמוד הלילה יותר מבשל יום והמבטלו עונשו מרובה:

ב אם יש לו חק קבוע ללמוד כך וכך ליום והיה טרוד ביום ולא השלימו ישלימנו בלילה מיד:

סימן רלט

דין ק"ש על מטתו. ובו ב סעיפים:

א קורא על מטתו פרשה ראשונה של שמע ומברך המפיל חבלי שינה על עיני וכו': הגה ויקרא ק"ש סמוך למטתו ואין אוכלים ושותים ולא מדברים אחר קריאת שמע על מטתו אלא ישן מיד שנאמר אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה (כל בו רוקח ורבינו ירוחם נ"ב ח"ב) ועיין לעיל סי' ס"ג אי מותר לקרות כשהוא שוכב ואם קרא קריאת שמע ולא יוכל לישן מיד אז חוזר וקורא כמה פעמים זה אחר זה עד שישתקע בשינה ושיהיה קריאתו סמוך לשינתו (הגהות מיי' פ"ז) ואין מברכין על ק"ש של ערבית (הגהות מיי' פ"ז וב"י בשם תוס' פ' כל הבשר) ואומר יושב בסתר עליון ואומר ה' מה רבו צרי עד לה' הישועה ואומר ברוך ה' ביום ברוך ה' בלילה ברוך ה' בשכבנו ברוך ה' בקומנו ויאמר ה' אל השטן יגער ה' בך השטן וכו' ה' שומרך וכו' מעתה ועד עולם בידך אפקיד רוחי וכו' יברכך ה' וכו' עד וישם לך שלום ואומ' השכיבנו עד סמוך לחתימה:

ב כשיפשוט חלוקו לא יהפכנו ממטה למעלה שאם כן נמצא גופו ערום אלא יפשטנו דרך ראשו ויכסה עצמו בסדינו מתחת ויכנס במטתו:

סימן רמ

איך יתנהג האדם בתשמיש מטתו. ובו יז סעיפים:

א אם היה נשוי לא יהא רגיל ביותר עם אשתו אלא בעונה האמורה בתורה הטיילים שפרנסתן מצויה להם ואין פורעים מס עונתן בכל יום. הפועלים שעשו מלאכה בעיר אחרת ולנין בכל לילה בבתיהם פעם אחת בשבוע ואם עושים מלאכה בעירם פעמים בשבוע. החמרים אחת בשבוע. הגמלים אחת לשלשים יום. הספנים אחת לששה חדשים. ועונת תלמידי חכמים מליל שבת לליל שבת וכל אדם צריך לפקוד את אשתו בליל טבילתה ובשעה שיוצא לדרך אם אינו הולך לדבר מצוה וכן אם אשתו מניקה והוא מכיר בה שהיא משדלתו ומרצה אותו ומקשטת עצמה לפניו כדי שיתן דעתו עליה חייב לפקדה. ואף כשהוא מצוי אצלה לא יכוין להנאתו אלא כאדם שפורע חובו שהוא חייב בעונתה ולקיים מצות בוראו שיהיו לו בנים עוסקים בתורה ומקיימים מצות בישראל וכן אם מכוין לתקון הולד שבששה חדשים אחרונים יפה לו שמתוך כך יצא מלובן ומזורז שפיר דמי. ואם הוא מכוין לגדור עצמו בה כדי שלא יתאוה לעבירה כי רואה יצרו גובר ומתאוה אל הדבר ההוא: הגה גם בזה יש קבול שכר אך (טור) יותר טוב היה לו לדחות את

יצרו ולכבוש אותו כי אבר קטן יש באדם מרעיבו שבע משביעו רעב אבל מי שאינו צריך לדבר אלא שמעורר תאותו כדי למלאות תאותו זו היא עצת יצר הרע ומן ההיתר יסיתנו אל האיסור ועל זה אמרו רבותינו ז"ל המקשה עצמו לדעת יהא בנדוי:

ב לא ישתה אדם בכוס זה ויתן עיניו בכוס אחר ואפילו שתיהן נשיו:

ג וברותי מכם המורדים והפושעים בי אלו בני תשע' מדות בני אנוס' בני שנואה בני נידוי בני תמורה בני מורדת בני שכרות בני גרושת הלב בני ערבוביא בני חצופה:

ד אסור להסתכל באותו מקום שכל המסתכל שם אין לו בושת פנים ועובר על והצנע לכת ומעביר הבושה מעל פניו שכל המתבייש אינו חוטא דכתיב ובעבור תהי' יראתו על פניכם זו הבושה לבלתי תחטאו ועוד דקא מגרי יצר הרע בנפשי' וכל שכן הנושק שם שעובר על כל אלה ועוד שעובר על בל תשקצו את נפשותיכם:

ה הוא למטה והיא למעלה זו דרך עזות שמשו שניהם כאחד זה דרך עקש:

ו אסור לאדם לשמש מטתו בפני כל אדם אם הוא נעור ואפי' ע"י הפסק מחיצה עשרה ובפני תינוק שאין יודע לדבר מותר בית שיש בו ס"ת או חומשים העשוים בגלילה אסור לשמש בו עד שיהי' בפניו מחיצ' [ולענין לעשותה בשבת ע"ל ריש סי' שט"ו] ואם יש לו בית אחר אסור עד שיוציאנו ואם יש בו תפילין או ספרים אפילו של גמרא אסור עד שיתנם בכלי בתוך כלי והוא שלא יהא השני מיוחד להם [וע"ל סי' מ' סעיף ב'] אבל אם הוא מיוחד להם אפילו מאה כחד חשיבי ואם פירש טלית על גבי ארגז חשוב ככלי בתוך כלי:

ז לא ישמש בתחלת הליל' ולא בסופה כדי שלא ישמע קול בני אדם ויבא לחשוב באשה אחרת אלא באמצע הלילה:

ח וישמש באימה וביר'א כמ"ש על ר"א שהיה מגל' טפח ומכסה טפח ודומה כמי שכפאו שד פי' באימה וביראה כאלו כפאו שד ויש מפרשים מגלה טפח ומכסה טפח שלא היה ממרק האבר בשעת תשמיש כדי למעט הנאתו ודומ' כמו שכפאו שד שעושה הדבר באונס ויש מפרשים מגלה טפח שבאשה כלומ' עכשיו מגלה אותו לצורך תשמיש ועכשיו מכסה אות' כלומר שלא הי' מאריך באותו מעש' ודומ' לו כמו שבעתו השד ונבעת והניח המעש' כל כך היה מקצר בתשמיש ויש מפרשים מגלה טפח על הסינר שהית' חוגרת בו שאף בשע' תשמיש הי' מצריכה לחוגרו ומגלה רק טפח ממנה ומכס' מיד כדי למעט הנאתו וכולהו פירושי איתנהו וצריך בעל נפש ליזהר בהם:

ט לא יספר עמה בדברים שאינם מעניני תשמיש ולא בשעת תשמיש ולא קודם לכן שלא יתן דעתו באשה אחרת ואם סיפר עמה ושימש אמרו עליו מגיד לאדם מה שיחו אפילו שיחה קלה שבין אדם לאשתו מגידין לו בשעת הדין:

י אם הי' לו כעס עמה אסור לשמש עד שיפייסנה ויכול לספר עמה קודם תשמיש כדי לרצות':

יא אסור לשמש לאור הנר אע"פ שמאפיל בטליתו: הגה אבל אם עושה מחיצ' גבוה עשרה לפני הנר [הגהות מיי' פ"ג מה' י"ט] אע"פ שהאור נראה דרך המחיצה כגון שהפסיק בסדין שרי כן נ"ל מדברי רש"י בפרק ב' דמס' ביצה דף כ"ב גם אמרי' התם דשרי כשכופה כלי על הנר ואם מותר לעשות מחיצה זו בשבת ע"ל ריש סימן שט"ו וכן אסור לשמש ביום אא"כ הוא בית אפל: הגה ות"ח מאפיל בטליתו ושרי [טור]:

יב אסור לשמש מטתו בשני רעבון אלא לחשוכי בנים [פירוש מי שאין לו בנים] הגה וע"ל סי' תקע"ד ס"ד וה"ה בשאר צרות שהם כרעבון [ירושלמי דתענית]:

יג אכסנאי אסור לשמש ואם יחדו לו ולאשתו בית מותר ובלבד שלא יישן בטליתו של בעל הבית:

יד שכבת זרע הוא כח הגוף ומאור העינים וכל זמן שתצא ביותר הגוף כלה וחייו אובדי' וכל השטוף בבעילה זקנה קופצת עליו וכחו תשש ועיניו כהות וריח רע נודף מפיו ושער ראשו וגבות עיניו וריסי עיניו נושרים ושער זקנו ושחיו ושער רגליו רבה ושיניו נושרו' והרב' כאבים חוץ מאלו באים עליו אמרו חכמי הרופאים אחד מאלף מת משאר חלאי' והאלף מרוב תשמיש לפיכך צריך אדם ליזהר:

טו לא יבעול והוא שבע או רעב אלא כשיתעכל המזון שבמעיו ולא יבעול מעומד ולא מיושב ולא בבית המרחץ ולא ביום שנכנס למרחץ ולא ביום הקזה ולא ביום יציאה לדרך או ביאה מן הדרך ולא לפניהם ולא לאחריהם: [והא דבריש הסימן שחייב לפוקדה איירי כשהוא רוכב או יושב בקרון וכאן איירי במהלך] [מהרש"ל]:

טז המשמש מטתו על מטה שתינוק ישן עליה אותו תינוק נכפה ולא אמרן אלא דלא הוי בר שתא אבל הוי בר שתא לית לן בה ולא אמרן אלא דגני להדי כרעיה [פי' שישן לרגליו] אבל גני להדי רישיה לית לן בה ולא אמרן אלא דלא מנח ידיה עליה אבל מנח ידיה עליה לית לן בה:

יז מטה שישן בה עם אשתו צריך שתהא ראשה ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום:

סימן רמא

שלא להשתין ערום בפני מטתו. ובו סעיף אחד:

אחד מהדברים ששונא הקב"ה המשתין בפני מטתו ערום המשתין לפני מטתו ערום מביא לידי עניות ולא אמרן אלא דמהדר אפיה לפוריא [פי' למטה] אבל לבראי לית לן בה ודמהדר אפיה לפוריא נמי לא אמרן אלא בארעא אבל במנא לית לן בה:

סימן רמב

להזהר בכבוד שבת. ובו סעיף אחד:

אפילו מי שצריך לאחרים אם יש לו מעט משלו צריך לזרז עצמו לכבד את השבת ולא אמרו עשה שבתך חול ולא תצטרך לבריות אלא למי שהשעה דחוקה לו ביותר על כן צריך לצמצם בשאר ימים כדי לכבד את השבת מתקנת עזרא שיהיו מכבסים בגדים בחמישי בשבת מפני כבוד השבת: הגה נוהגין ללוש כדי שיעור חלה בבית לעשות מהם לחמים לבצוע עליהם בשבת ויום טוב [סמק ממרדכי ריש מסכת ר"ה] והוא מכבוד שבת ויום טוב ואין לשנות יש שכתבו שבקצת מקומות נהגו לאכול מולית"א שקורין פשטיד"א בליל שבת זכר למן שהיה מכוסה למעלה [מהרי"ל ולא ראיתי לחוש לזה]:

סימן רמג

דין המשכיר שדה ומרחץ לעכו"ם. ובו ב סעיפים:

א לא ישכיר אדם מרחץ שלו לעכו"ם מפני שנקרא על שמו ועכו"ם זה עושה בו מלאכה בשבת דסתם מרחץ לאו לאריסותא [פירוש אריס הוא העובד ליקח חלק ממה שישביח לבעליו] עביד ואמרי שכל הריוח של ישראל ושכר את העכו"ם בכך וכך ליום ונמצא שהעכו"ם עושה מלאכה בשליחותו של ישראל אבל שדה מותר שכן דרך לקבל שדה באריסות ואף ע"פ שיודעים שהוא של ישראל אומרים העכו"ם לקח' באריסו' ולעצמו הוא עובד ותנור דינו כמרחץ ורחיים דינו כשדה: הגה ואע"פ שלא לקחה העכו"ם רק לשליש או לרביע ויש לישראל הנאה במה שהעכו"ם עובד בשבת שרי דעכו"ם אדעתא דנפשיה עובד. [ב"י בשם מיי' פ"ז וב"י סי' רמ"ה בשם סה"ת]:

ב אפילו מרחץ או תנור אם השכירם שנה אחר שנה ונתפרסם הדבר ע"י כך שאין דרכו לשכור פועלים אלא להשכירם וכן אם מנהג רוב אנשי אותו המקום להשכירם או ליתנם באריסות מותר להשכיר' לעכו"ם או ליתנם לו באריסות: הגה ואפילו במקום האסור אם אין המרחץ או התנור של ישראל רק שכרם מעכו"ם וחזר והשכירם לעכו"ם שרי דאין שם הישראל נקרא עליו [א"ז בשם גאונים] וכן אם יש מרחץ בבית דירה ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבביתו והם יודעים ששכרו עכו"ם שרי [ב"י בשם מהרי"א ור"ח וא"ז] ואם עבר והשכירו במקום האסור י"א ששכרו מותר [ב"י בשם הגאוני'] וי"א שאסור [מרדכי פ"ק דשבת וכן עיקר] [וע"ל ס"ס רמ"ה]:

סימן רמד

איזו מלאכות יכול העכו"ם לעשות בעד הישראל. ובו ו סעיפים:

א פוסק אדם [פי' מתנה] עם העכו"ם על המלאכה וקוצץ דמים והעכו"ם עושה לעצמו ואע"פ שהוא עושה בשבת מות' בד"א בצנעא שאין מכירי' הכל שזו המלאכ' הנעשית בשבת של ישראל היא אבל אם היתה ידועה ומפורסמת אסו' שהרוא' את העכו"ם עוסק אינו יודע שקצץ ואומ' שפלוני שכר העכו"ם לעשות בו מלאכ' בשבת לפיכך הפוסק עם העכו"ם לבנות לו חצירו או כותלו או לקצור לו שדהו אם היתה המלאכ' במדינה או בתוך התחום אסו' לו להניח לעשו' לו מלאכ' בשבת מפני הרואי' שאינם יודעים שפסק: הגה ואפי' אם דר בין העכו"ם יש לחוש לאורחי' הבאים שם או לבני ביתו שיחשדו אותו [ב"י בשם תשובת אשכנזים] ואם היתה המלאכה חוץ לתחום וגם אין עיר אחרת בתוך תחומו של מקום שעושין בו מלאכ' מותר ועכו"ם שהכניס צאן של ישראל לדיר שדהו (ע"ל סי' תקל"ז סעיף י"ד):

ב לפסול האבני' ולתקן הקורו' אפי' בביתו של עכו"ם אסו' כיון דלצורך מחובר היא ואם עשו כן לא ישקעם בבנין: הגה וי"א דאם אינו מפורסם שהוא של ישראל שרי [כל בו]:

ג אם בנו עכו"ם לישראל בית בשבת באיסור נכון להחמיר שלא יכנסו בו: הגה מיהו אם התנה ישראל עם עכו"ם שלא לעשות לו מלאכה בשבת והעכו"ם עשאה בעל כרחו למהר להשלים מלאכתו אין לחוש [מרדכי ריש פרק מי שהפך ור' ירוחם וב"י וע"ל סי' תקמ"ג]:

ד מלאכת פרהסיא אפילו במטלטלין כגון ספינה הידועה לישראל דינה כמו מלאכת מחובר:

ה אם שכר עכו"ם לשנה או לשתים שיכתוב לו או שיארוג לו בגד הרי זה כותב ואורג בשבת כאלו קצץ עמו שיכתוב לו ספר או שיארוג לו בגד שהוא עושה בכל עת שירצה והוא שלא יחשוב עמו יום יום ולא יעש' המלאכ' בבית ישראל ויש מי שאוס' בשוכר עכו"ם לזמן: הגה ודוקא ששכרו למלאכה מיוחדת כגון בגד לארוג או ספר לכתוב אבל כששכרו לכל המלאכות שיצטרך תוך זמן השכירות לכ"ע אסור (ב"י) וכמו שיתבאר ס"ס רמ"ז:

ו יהודי הקונה מכס ומשכיר לו עכו"ם לקבל מכס בשבת מות' אם הוא בקבולת דהיינו שאומ' לו לכשתגבה ק' דינרים אתן לך כך וכך: הגה וכן יוכל להשכיר המכס לכל השבתות לעכו"ם והעכו"ם יקח הריוח של שבתות לעצמו ולא חיישי' שיאמרו לצורך ישראל הוא עוש' דבמקום פסידא כה"ג לא חששו [ב"י] וישראל הממונה על מטבע של מלך דינו כדין הממונ' על המכס ואע"פ שמשמיעי' קול בשבת בהכא' המטבע [הגהו' מיי' פ"ז] וע"ל סי' רנ"ב ויזהר שלא ישב הישראל אצל העכו"ם בשב' כשעוסק במלאכתו במטבע או בקבל' המכס [מרדכי פ"ק דשב']:

סימן רמה

ישראל ועכו"ם שותפין איך יתנהגו בשבת. ובו ו סעיפים:

א ישראל ועכו"ם שיש להם שדה או תנור או מרחץ או רחיים של מים בשותפו' או שהם שותפין בחנות בסחורה אם התנו מתחלה בשעה שבאו להשתתף שיהיה שכר השבת לעכו"ם לבדו אם מעט ואם הרבה ושכר יום אחד כנגד יום השבת לישראל לבדו מות' ואם לא התנו בתחל' כשיבואו לחלוק נוטל עכו"ם שכר השבתו' כולם והשאר חולקים אותו ואם לא היה שכר השבת ידוע יטול העכו"ם לבדו שביעית השכר וחולקים השאר: הגה ויש מתירין השכר בדעבד אפילו לא התנו וחלקו סתם [הרא"ש פרק קמא דע"א ור' ירוחם חי"ב] ונ"ל דבהפסד גדול יש לסמוך עלייהו וי"א שכל זה לא מיירי אלא בשותפות שכל א' עוסק ביומו [ב"י] אבל כששניהם עוסקי' ביחד כל ימי החול ובשבת עוסק העכו"ם לבדו מות' לחלוק עמו כל השכר דעכו"ם אדעתיה דנפשיה קא עביד ואין הישראל נהנה במלאכתו בשבת כיון שאין המלאכה מוטלת עליו לעשות ומ"מ לא יטול שכר שבת אלא בהבלעה עם שאר הימים [ר"ן פ"ק דשבת ס"פ כ"כ ופ"ק דע"א]:

ב היכא שהתנו בתחלה אם אח"כ בשע' חלוקה נתרצה העכו"ם לחלוק בשוה מות':

ג היכא שלא התנו בתחלה יש תיקון ע"י שיחזיר המוכר להם דמי הקרקע או ימכרוהו לאיש אחר ויחזרו ויקנוהו בשותפות ויתנו בשעת הקניה ואם נשתתפו בחנו' ולא התנו יחזור כל אחד ויטול חלקו ויבטלו השותפות ואח"כ יחזרו להשתתף ויתנו בתחל' ואם קבל הקרקע לעשות בו מלאכה בשותפות יבטלו השיתוף וימחלו זה לזה ואח"כ יחזרו להשתתף ויתנו בתחל': הגה ואם ירצה להשכיר לעכו"ם חלקו בשבת או לשכרו בקבולת שרי וכמו שיתבאר לעיל ס"ס רמ"ד לענין מכס ומטבע דשרי וכ"ש כאן דשרי עם שותפו' עכו"ם:

ד יכול ישראל ליתן לעכו"ם מעות להתעסק בהם ואף ע"פ שהעכו"ם נושא ונותן בהם בשבת חולק עמו כל השכר בשוה מפני שאין מלאכה זו מוטלת על ישראל לעשותה שנא' שהעכו"ם עושה שליחותו וכן אין העסק ניכר ממי הוא: הגה ודוקא בכה"ג שהעכו"ם נושא ונותן לחוד עם המעות אבל אם כ"א עוסק ביומו וישראל צריך לעסוק נגד מה שעסק העכו"ם בשב' אסור [ב"י בשם גאון] וישראל שיש לו משכון מן העכו"ם ע' לקמן סי' שכ"ה סעיף ב' וג':

ה מות' לישראל ליתן סחורה לעכו"ם למכור אם קצץ לו שכר ובלבד שלא יאמר לו מכור בשבת תנור שלקחו ישראל משכון מעכו"ם וקבל עליו העכו"ם שמה שיעלה שכר התנור יתן לישראל ברבית מעותיו מותר ליטול שכר שבת לפי שהוא ברשות העכו"ם ואין לישראל חלק בו וגם אין הישראל אומ' לו לעסוק בשבת ועכו"ם כי טרח בנפשיה טרח לקיים תנאו:

ו אם אפו עכו"ם בתנורו של ישראל בשבת על כרחו ונתנו לו פת בשכר התנור אסו' ליהנות ממנו:

סימן רמו

דיני השאלה והשכרה לעכו"ם בשבת. ובו ה סעיפים:

א מותר להשאיל ולהשכיר כליו לעכו"ם ואע"פ שהוא עושה בהם מלאכה בשבת מפני שאין אנו מצווים על שביתת כלים וי"א דכלים שעושין בהם מלאכה כגון מחרישה וכיוצא בה אסור להשכיר לעכו"ם בע"ש וביום הה' מות' להשכיר לו ובלבד שלא יטול שכר שבת אלא בהבלעה כגון שישכיר לו לחדש או לשבוע ולהשאיל לו מותר אפי' בערב שבת: הגה וכן עיקר כסברא האחרונה ומותר להשאיל לו בערב שבת (טור וסמ"ג וסמ"ק ותו' פ"ק דשבת) אע"ג שמתנה שהעכו"ם יחזור וישאיל לו לא אמרינן בכי האי גוונא דהוי כשכירות (הגהת מיי' פ"ז):

ב אסור להשאיל שום כלי לעכו"ם בשבת ואפילו בערב שבת אם הוא סמוך לחשיכה כל שאין שהות להוציאו מפתח ביתו של המשאיל קודם חשיכה מפני שהרואה סבור שישראל צוהו להוציאו:

ג אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לעכו"ם כדי שיעשה בה מלאכה בשבת שאדם מצווה על שביתת בהמתו: הגה אבל יכול להשכירה או להשאילה ולהתנו' שיחזירנו לו קודם השבת אבל לא מהני אם מתנה עם העכו"ם שתנוח בשבת כי אין העכו"ם נאמן על כך. [סמ"ג וסה"ת ומרדכי פ"ק דשבת] ואם השאילה או השכירה לעכו"ם והתנה עמו להחזירה לו קוד' השבת ועיכבה בשבת יפקירנה בינו לבין עצמו קודם השבת או יאמ' בהמתי קנויה לעכו"ם כדי שינצל מאיסורא דאורייתא: הגה ואם רוצה יכול להפקירה לפני ג' בני אדם כדין שאר הפקר ואפי' הכי אין שום אדם יכול לזכות בה דודאי אין כוונתו רק כדי להפקיע מעליו איסור שבת (טור) ודוקא בשבת אבל ביום טוב אין אדם מצווה על שביתת בהמתו ביום טוב. (ב"י סי' ש"ה בשם שיבולי הלקט):

ד ישראל שהשכיר שוורים לעכו"ם לחרוש בהם וחורש בהם יש מתירים אם קבל עליו העכו"ם אחריות מיתה וגזילה וגניבה ויוקרא וזולא וי"א דכיון שאין העכו"ם יכול למכר' אם ירצה נקראת בהמת ישראל [ועיין למטה בסי' זה]:

ה אם ישראל ועכו"ם שותפין בבהמה מות' לעשות בה עכו"ם מלאכה בשבת ע"י שיתנה עם העכו"ם בתחלה כשקנו אות' שיטול העכו"ם בשבת וישראל ביום חול ואם לא התנו מתחלה אסור אע"פ שהתנו אחר כך ואם ילוה אותה לעכו"ם בהלואה גמורה שיהא רשות בידו להוציאה אם ירצה שלא ברשות ישראל ויזקוף הדמי' על העכו"ם ואחריות השוורים על העכו"ם מותר ויש מתירים אפי' לא יהא רשות ביד העכו"ם להוציאם על ידי שיזקוף הדמים על העכו"ם במלוה ויחזור העכ"ם ויעשם אפותיקי (פירוש אפו תהא קאי כלומר לא יהיה לך פרעון אלא מזה) לישראל או יהרהנם [פירוש משכון בלשון ישמעאל רהן]

אצלו ובלבד שלא יאמר לו מעכשיו ויש מתירים על ידי שיזהיר ישראל את העכו"ם שלא יעשה בה מלאכ' בשבת ואם יעבור ויעשה תהיה אחריות עליו אפילו מהאונסים ויכתוב כן בערכאותיהם דהשתא אם בא לעשות בו מלאכה בשבת אינה בהמת ישראל שהרי קנא' העכו"ם להתחייב באונסיה: הגה וכל צדדי היתרים אלו הלכתא נינהו ויכול לעשות איזה מהן שירצה ואפי' אם הבהמה כולה של ישראל דינו כאלו היתה בשותפות העכו"ם רק שיפרסם שעשה דרך היתר:

סימן רמז

דין עכו"ם המביאים כתבים בשבת. ובו ו סעיפים:

א שולח אדם אגרת ביד עכו"ם ואפי' בע"ש עם חשיכה והוא שקוצץ לו דמים ובלבד שלא יאמר לו שילך בשבת ואם לא קצב אי לא קביע בי דואר (פי' איש ידוע שכל כתב אליו יובל והוא משלחם למי ששלוח אליו) במתא אסור לשלוח אפילו מיום ראשון ואי קביע בי דואר במתא משלחין אפי' בע"ש והוא שיהא שהות ביום כדי שיוכל להגיע לבית הסמוך לחומה: הגה ויש מתירין אפי' לא קצץ ואפילו לא קבוע בי דואר במתא אם משלחו ביום ה' או קודם לכן (טור) ויש לסמוך עלייהו אם צריכין לכך:

ב ואם התנה עמו שיתן לו שכרו אף על פי שלא פירש כמה יתן לו דינו כקוצץ דסמכיה דעתיה דעכו"ם ובדידיה קא טרח אבל בסתם אע"פ שיש בדעתו שיתן לו שכר אסור דלא סמכיה דעתיה ובישראל קא טרח:

ג אם שכרו לימים דבר קצוב בכל יום בהליכתו ובחזרתו אלא שאינו מקפיד עמו מתי ילך אם הוא בע"ש אסור דכשיוצא בשבת נראה כאלו התנה עמו כך:

ד (אם) העכו"ם מוליך הכתב בחנם אפילו נתנה לו בערב שבת מותר שהרי העכו"ם מאליו הוא עוש' זה ואינו אלא להחזיק טובה לישראל מפני מה שקיבל ממנו והו"ל כאלו קצץ: הגה ויש חולקים וסבירא להו דכל שעושה בחנם אסור וטוב להחמיר אבל במקום שהעכו"ם מתחיל עם הישראל לומר שילך לו בחנם ודאי דעתו על הטובה שקיבל ממנו ושרי (ב"י):

ה אם העכו"ם הולך מעצמו למקום אחר וישראל נותן לו אגרת מותר בכל גוונא:

ו מי שיש לו שכיר עכו"ם לשנה או יותר אסור לשלחו ערב שבת באגרת: הגה ומיהו אם לא שכרו רק בשליחות אגרת יש מתירין כמו שנתבאר לעיל סי' רמ"ד ס"ה:

סימן רמח

דין המפליג בספינה וההולך בשיירא בשבת. ובו ד סעיפים:

א מותר להפליג בספינה אפילו בערב שבת אם הולך לדבר מצוה ופוסק עמו שישבות ואם אחר כך לא ישבות אין בכך כלום אבל לדבר הרשות אין מפליגין בספינה בפחות מג' ימים קודם השבת: הגה אבל קודם שלשה ימים שרי אפי' בספינה שמושכין אותו ע"י בהמות אפי' אין בגובה המים י' טפחים [מהרי"ק שורש מ"ה] ואפי' במקום שיצטרך הישראל לעשות אח"כ מלאכה בשבת להוליך הספינה [ריב"ש סי' קנ"ב] ואם הוא דרך מועט כמו מצור לצידון שאין ביניהם כי אם מהלך יום אחד מות' להפליג בע"ש בבקר מפני שאפשר שיגיע שם קודם השבת ומקום שנהגו שלא להפליג בע"ש כלל אפי' דרך מועט אין מפליגין:

ב הא דאין מפליגין בספינה בפחות משלש' ימים קודם השבת הטעם משום עונג שבת שכל שלשה ימים הראשונים יש להם צער ובלבול ודוקא למפליגים במים המלוחים אבל בנהרות אין שום צער למפליגים בהם ולפיכך מותר להפליג בהם אפילו בערב שבת והוא שלא יהא ידוע לנו שאין בעומקם עשרה טפחים אבל במקום שידוע לנו שמקרקע הספינ' לקרקע הנהר פחות מעשר' טפחים אסור (לצאת חוץ לתחום) משום איסור תחומין. הגה וכן בספינה שיצטרך הישראל לבא לידי מלאכה בשבת אסור ליכנס בה שלשה ימים קודם השבת אפי' הם נהרות הנובעים והוא למעלה מעשרה (ריב"ש סי' קנ"ב מהרי"ק) אבל אין איסור במה שהבהמות מושכות הספינה בשפת הנהר ולא דמי להליכה בקרון שאסור:

ג היכא דמותר להפליג מערב שבת אם נכנס בספינה מערב שבת וקנה בה שביתה אף על פי שמפלגת בשבת מותר והוא שלא יצא מהספינה מעת שקנה שביתה: הגה ויש אומרים דאפי' יצא מן הספינה שרי דמאחר שקנה בה שביתה מע"ש מות' אח"כ ליכנס בה בשבת ולהפליג. וי"א שעושין קידוש בספינה ואח"כ חוזרים לביתם ולנים שם ולמחר חוזרין לספינה ומפליגין כן נהגו בקצת מקומות ואין למחות (ר"ן פ"ק דשבת וריב"ש סי' י"ז קכ"א קכ"ב) ועיין לקמן סי' של"ט ות"ד:

ד היוצאים בשיירא במדבר והכל יודעים שהם צריכים לחלל שבת כי מפני הסכנ' לא יוכלו לעכב במדבר בשבת לבדם ג' ימים קודם שבת אסורים לצאת וביום ראשון ובשני ובשלישי מותר לצאת ואם אח"כ יארע לו סכנה ויצטרך לחלל שבת מפני פקוח נפש מותר ואין כאן חילול והעולה לארץ ישראל אם נזדמנה לו שיירא אפילו בערב שבת כיון דדבר מצוה היא יכול לפרוש ופוסק עמהם לשבות ואם אחר שיהיו במדבר לא ירצו לשבות עמו יכול ללכת עמהם חוץ לתחום מפני פיקוח נפש ואם נכנס לעיר אחת בשבת מהלך את כולה ואפי' הניחוהו מחוץ לעיר ורוצה ליכנס לעיר מותר דכיון דלדבר מצוה נפק יש לו אלפים אמה לכל רוח: הגה י"א שכל מקום שאדם הולך לסחורה או לראות פני חבירו חשוב הכל דבר מצוה ואינו חשוב דבר הרשות רק כשהולך לטייל וע"כ נהגו בקצת מקומות להקל בענין הפלגת הספינות והליכת שיירא תוך שלשה ימים כי חושבים הכל לדבר מצוה ואין למחות בידן הואיל ויש להם על מי שיסמוכו:

סימן רמט

דינים השייכים לערב שבת. ובו ד סעיפים:

א אין הולכין בע"ש יותר מג' פרסאות כדי שיגיע לביתו בעוד היום גדול ויוכל להכין צרכי סעודה לשבת בין שהולך לבית אחרים בין שהולך לביתו וה"מ כשהוא ביישוב במקום שיוכל להכין צרכי שבת אבל אם במקום שהוא שם א"א לו להכין צרכי שבת או שאינו מקום יישוב בטוח מותר לילך אפי' כמה פרסאות ואם שלח להודיעם שהוא הולך שם לשבת מותר לו לילך כמה פרסאות בכל גוונא:

ב אסור לקבוע בע"ש סעודה ומשתה שאינו רגיל בימי החול ואפילו הוא סעודת אירוסין מפני כבוד השבת שיכנס לשבת כשהוא תאב לאכול וכל היום בכלל האיסור. הגה וסעודה שזמנה בע"ש כגון ברית מילה או פדיון הבן מותר כנ"ל וכן המנהג פשוט. ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה אפילו סעודה שרגיל בה בחול כל היום מותר להתחיל מן הדין אבל מצוה להמנע מלקבוע סעודה שנהוג בה בחול מט' שעות ולמעלה:

ג דרך אנשי מעשה להתענות בכל ערב שבת:

ד אם קבל עליו להתענות בע"ש צריך להתענות עד צאת הכוכבים אם לא שפירש בשעת קבלת התענית עד שישלימו הצבור תפלתן: הגה ויש אומרים דלא ישלים אלא מיד שיוצאים מבית הכנסת יאכל (טור ומרדכי ס"פ בכל מערבין (בשם הר"מ) והגהות מיי' פרק א' מהלכות תענית) ולכן בתעני' יחיד לא ישלים וטוב לפרש כן בשעת קבלת התענית ובתעני' צבור ישלים והכי נהוג (מהרי"ל בתשו' סי' ל"ג) ואם הוא תענית חלום צריך להתענות עד צאת הכוכבים:

סימן רנ

הכנת הסעודה לשבת. ובו ב סעיפים:

א ישכים בבוקר ביום הששי להכין צרכי שבת ואפי' יש לו כמה עבדים לשמשו ישתדל להכין בעצמו שום דבר לצרכי שבת כדי לכבדו כי רב חסדא היה מחתך הירק דק דק ורבה ורב יוסף היו מבקעים עצים ורבי זירא היה מדליק האש ורב נחמן היה מתקן הבית ומכניס כלים הצריכים לשבת ומפנה כלי החול ומהם ילמוד כל אדם ולא יאמר לא אפנום כבודי כי זה הוא כבודו שמכבד השבת: הגה ויש להשחיז הסכין בערב שבת כי זהו מכבוד השבת שמכין עצמו לאכילה (כל בו וב"י בשם ספר חיי עולם):

ב ירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכלתו:

סימן רנא

שלא לעשות מלאכה בערב שבת מן המנחה ולמעלה. ובו ב סעיפים:

א העושה מלאכה בערב שבת מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה יש מפרשים מנחה גדולה ויש מפרשים מנחה קטנה: הגה ודוקא כשעושה מלאכה דרך קבע אבל אם עושה אותה דרך עראי לפי שעה ולא קבע עליה שרי (ב"י בשם א"ז) ולכן מותר לכתוב אגרת שלומים וכל כיוצא בזה (ד"ע):

ב לתקן בגדיו וכליו לצורך שבת מותר כל היום: הגה וה"ה בגדי חבירו אם הוא לצורך שבת ואינו נוטל עליו שכר ב"י והוא הדין למי שכותב ספרים לעצמו דרך לימודו: הגה אבל אסור לכתוב לחבירו בשכר (מרדכי פ' מקום שנהגו) ומסתפרין כל היום אפי' מספר ישראל (כל בו וב"י) ויש לאדם למעט קצת בלמודו בע"ש כדי שיכין צרכי שבת (ש"ג פי"ו דשבת ירוש' פ"ק דתענית):

סימן רנב

מלאכות המותרים והאסורים להתחיל בע"ש כדי שיהיו נגמרים בשבת. ובו ז סעיפים:

א מותר להתחיל במלאכה בערב שבת סמוך לחשיכה אף על פי שאינו יכול לגומרה מבעוד יום והיא נגמרת מאליה בשבת כגון לשרות דיו וסממנין במים והם נשרים כל השבת ולתת אונין (פי' אגודות) של פשתן לתנור כדי שיתלבנו ולתת צמר לתוך היורה שאינה על האש והיא טוחה בטיט שאם היא על האש אסור שמא יחתה (פי' יגלה ויעיר הגחלים במחתה) ואפי' אינה על האש אם אינה טוחה בטיט אסור שמא יגיס בה בכף והמגיס בקדיר' אפי' אינה על האש חייב משום מבשל ומותר לפרוס מצודות חיה ועופות ודגים והם נצודים בשבת ומותר למכור לנכרי ולהטעינו סמוך לחשיכה ובלבד שיצא מפתח ביתו מבעוד יום: הגה ויש מתירין שיוציא עכו"ם בשבת אם ייחד לו העכו"ם מקום מבעוד יום בבית ישראל ויש להחמיר (מרדכי פ"ק דשבת) ועיין לקמן סי' שכ"ה:

ב מותר ליתן בגדיו לכובס נכרי ועורות לעבדן (פירוש האומן שמעבד ומתקן העורות) סמוך לחשיכה אם קצץ לו דמים או שעושה אותם בטובת הנאה והוא שלא יאמר לו לעשות בשבת וגם שיעשה העכו"ם המלאכה בביתו: הגה ואם לא קצץ אסור בערב שבת וע"ל סי' רמ"ז דיש חולקין אם עושה לו בחנם דהיינו בטובת הנאה: ואם ראהו עושה מלאכתו בשבת אם היה עושה בטובת הנאה צריך לומר שלא יעשה בה בשבת: הגה ואפילו אם נתנן לו כמה ימים לפני שבת:

ג ואם היתה מלאכה מפורסמת וידוע שהיא של ישראל ועושה אותה במקום מפורסם טוב להחמיר ולאסור:

ד כל שקצץ אע"פ שיעשה העכו"ם מלאכה בשבת מות' לישראל ללבוש הכלי בשבת עצמה דכל שקצץ אדעתא דנפשיה קא עביד: הגה ויש אוסרין ללובשו כל שידוע שהעכו"ם גמרו בשבת (הגהות אשירי פ"ק דשבת ומהרי"ל וב"י בשם רוקח) וצריך להמתין במוצאי שבת בכדי שיעשה (א"ז) והכי נהוג לכתחלה אם לא שצריך אליו בשבת שאז יש להקל ואם יש לתלות שנגמר בע"ש מותר בכל ענין [הגהות אלפסי] ודוקא אם שגר לו העכו"ם לביתו אבל אסור ליקח כלים מבית האומן בשבת ויו"ט [מרדכי פ"ק די"ט וא"ז והגהות מיי' פ"ב מהל' י"ט והגהות אשר"י פ' אין צדין] וכל זה בכלים שעשה לישראל (ב"י) אבל עכו"ם שעושה מנעלים על המקח מותר לישראל המכירו ללילך וליקח ממנו בשבת ולנועלם ובלבד שלא יקצוץ עמו דמי המקח [הגהות אשירי פ' אין צדין]:

ה ומות' לפתוח מים לגנה והם נמשכים והולכים בכל השבת ולהניח קילור [סם של רפואה שנותנים על העין] עבה על העין אע"פ שאסור להניחו בשבת ולתת מוגמר תחת הכלים והם מתגמרים מאליהם כל השבת ואפי' מוגמר מונח בכלי דאין אדם מצווה על שביתת כלים ולתת שעורים בגיגית לשרותן וטוענין בקורות בית הבד והגת מבעוד יום על זיתים וענבים והשמן והיין היוצא מהן מותר [וע"ל סי' ש"כ סעיף ב'] וכן בוסר ומלילות שריסקן מבע"י מותרים המשקים היוצאים מהם ומותר לתת חטים לתוך רחיים של מים סמוך לחשיכ': הגה ולא חיישי' להשמעת קול שיאמרו רחיים של פלוני טוחנות בשבת ויש אוסרים ברחיים ובכל מקום שיש לחוש להשמעת קול (טור ותוס' והרא"ש פ"ג דשבת וסמ"ג וסה"ת והגהות מיי' פ"ז ותשובת מהרי"ו סימן ק"ל ואגור) והכי נהוג לכתחלה מיהו במקום פסידא יש להקל כמו שנתבאר לעיל ס"ס רמ"ד. ומותר להעמיד כלי משקולת שקורין זייגר מע"ש אע"פ שמשמיע קול להודיע השעות בשבת כי הכל יודעים שדרכן להעמידו מאתמול (טור אגור) ועיין לקמן סי' של"ח:

ו לא יצא אדם ע"ש סמוך לחשיכה במחטו בידו ולא בקולמוסו שמא ישכח ויוציא אבל מותר לצאת בתפילין סמוך לחשיכה לפי שאינו שוכחן:

ז מצוה למשמש אדם בכליו בערב שבת סמוך לחשיכה שלא יהיה בהם דבר שאסור לצאת בו בשבת:

סימן רנג

דיני כירה ותנור ליתן עליה קדירה בערב שבת. ובו ה סעיפים:

א כירה שהיא עשויה כקדירה ושופתין על פיה קדירה למעלה ויש בה מקום שפיתת שתי קדירות אם הוסקה בגפת שהיא פסולת של זתים או בעצים אסור ליתן עליה תבשיל מבע"י להשהותו עליה אלא א"כ נתבשל כל צרכו והוא מצטמק (פי' הולך וחסר) ורע לו דליכא למיחש שמא יחתה או שהוא חי שלא נתבשל כלל דכיון שהוא חי מסיח דעתו ממנו עד למחר ובכל הלילה יכול להתבשל בלא חיתוי אבל אם נתבשל קצת ולא נתבשל

כל צרכו ואפי' נתבשל כל צרכו והוא מצטמק ויפה לו חיישינן שמא יחתה ואסור להשהותו עליה אא"כ גרף דהיינו שהוציא ממנה כל הגחלים או קטם דהיינו שכסה הגחלים באפר למעט חומם ואם נתן בה חתיכה חיה מותר כאלו היתה כולה חיה דע"י כך מסיח דעתו ממנה ואפי' אינה גרופ' (פי' שמשך הגחלים מהתנור) וקטומה (פי' שכסה הגחלים באפר) מותר לסמוך לה קדירה בסמוך חוצה לה ואם הוסקה בקש או בגבבא מותר לשהות עליה אפי' אינה לא גרופה ולא קטומה: הגה שני כירות המתאימות זו אצל זו ודופן של חרס ביניהם האחת גרופה וקטומה והשני' אינה גרופה וקטומה מותר לשהות על הגרופה וקטומ' אע"פ שמוסיף הבל משאינה גרופה וקטומה (גמ' פ' כירה) ותנור אפי' אם הוסק בקש או גבבא אסור אפילו לסמוך לו אפילו אם גרוף וקטום: הגה כ"ז שהיד סולדת בו [הגהות מרדכי] וכ"ש שאסו' לשהות בתוכו או על גבו וכופח שהו' מקו' שפיתת קדיר' אחת אם הוסק בקש או גבבא דינו ככירה בגפת או בעצים דינו כתנור [והתנורים שלנו דינם ככירה] [ר"ן ר"פ כירה וכל בו וכן משמע מפירש"י] ואם שכח ושהה אם הוא תבשיל שבשל כל צרכו מותר אפי' הוא מצטמק ויפה לו ואם הוא תבשיל שהתחיל להתבשל ולא בישל כל צרכו אסור עד מוצאי שבת ואם עבר ושיהה אסור בשניהם: הגה עד בכדי שיעשו (הגהות אשירי ורמב"ם פ"ג) ואם החזירם עכו"ם בשבת דינו כשכח ושיהה [הגהות אשירי] ואם החזירם ישראל דינו כעבר ושיהה [הגהות מרדכי] ואם מצטמק ורע לו מותר שהרי לא נהנה מן האיסור [ב"י וע"ל ריש סי' רכ"ז] וי"א שכל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי (פי' שם אדם שהי' אוכל מאכלו שלא נתבשל כל צרכו) או שנתבשל כל צרכו ומצטמק ויפה לו מות' להשהותו על גבי כירה: הגה או אפי' על גבי תנור (המגיד פ"ג והגהות מרדכי ומיי' פ"ג וריש פ' כירה ב"י) אפי' הוסק בגפת ועצים ואפי' אינה גרופה וקטומה ולא הוזכרה גרופה וקטומה והיסק בקש ובגבבא אלא כשהתחיל להתבשל ולא הגיע למאכל בן דרוסאי וכן לענין אם נטל הקדירה מעליה ובא להחזירה עליה בשבת ואם שכח ושיהה תבשיל שהתחיל להתבשל ולא הגיע למאכל בן דרוסאי אסור ואין צריך לומר אם עבר ושיהה: הגה ונהגו להקל כסברא האחרונה. וכל זה בענין שהיה שהקדירה יושבת על כסא של ברזל או על גבי אבנים ואינה נוגעת בגחלים אבל הטמנה על גבי גחלים לדברי הכל אסור: הגה וי"א דאפילו אם הקדירה עומדת על גבי האש ממש כל זמן שהיא מגולה למעלה לא מקרי הטמנה ושרי וכן המנהג רק שנזהרים לנתקו קצת קודם השבת מן האש כדי שיוכל ישראל להסירו משם ואם לא נתקו מן האש ומצאו על גבי האש בשבת יש להסירו משם ע"י עכו"ם ואם ליכא עכו"ם מותר לישראל להסירו משם ויזהר שיקחהו משם בנחת ולא ינענע הגחלים ואז אף אם ינענע קצת דבר שאין מתכוין שרי. (מרדכי ריש פרק כירה והגהות מיי' פרק ז'):

ב כירה שהיא גרופה וקטומה ונטל הקדירה מעליה אפילו בשבת מותר להחזירה כל זמן שהיא רותחת: הגה ועודה בידו (טור) ולא הניחה על גבי קרקע הגה ודעתו להחזירה (טור) ודוקא על גבה אבל לתוכה אסור ובתנור אסור להחזיר אפי' הוא גרוף וקטום והוא הדין לכופח אם הסיקו בגפת ועצים: הגה ודוקא שהתבשיל מבושל כל צרכו (ב"י) ואז מותר להחזירו אפילו לכירה אחרת אבל אם לא נתבשל כל צרכו אסור אפי' באותה כירה (מיי' פ"ג) וי"א דכל זה אינו אסור רק כשנטלו מן הכירה מבעוד יום ולא החזירו עד שחשכה אבל אם לקחו משם משחשיכה אפילו הניחו על גבי קרקע מותר (ר"ן פרק כירה וכל בו) וכן נוהגים להקל בתנורים שלנו שיש להם דין כירה וסומכים עצמם על דברי המקילין וטוב להחמיר מיהו אם נצטנן לכולי עלמא אסור [ב"י] וי"א דאם הוציא מאכל מן התנור בשבת אסור להניחו בכרים ובכסתות (הגה"מ פ"ז) י"א דכל שהוא סמוך לחשיכה או סמוך לברכו שהוא קבלת שבת לדידן (הגהות מרדכי) אם הוא סמוך כל כך שאם נצטנן הקדירה אי אפשר להרתיחה מבעוד יום דינו כמו בשבת עצמו ויש מקילין בזה והמנהג להקל אך טוב להחמיר במקום שאין צורך כל כך ודוקא על גבי כירה ממש אבל לסמוך אפי' סמוך לאש במקום שהיד סולדת בו שרי אפי' סמוך לחשיכה (הגהות מרדכי והגהות מיי') ובתנור אין חילוק בין להחזיר עליו או לסמוך אצלו ודוקא במקום שהיד סולדת אבל אין היד סולדת שם שרי אפי' בשבת כמו שיתבאר לקמן סי' שי"ח:

ג המשכים בבקר וראה שהקדיחה תבשילו וירא פן יקדיח יותר יכול להסיר ולהניח קדירה ישנה ריקנית על פי הכירה ואז ישים הקדיר' שהתבשיל בתוכה על גבי הקדירה ריקנית ויזהר שלא ישים קדירתו על גבי קרקע ושתהיה רותחת: וכבר נתבאר שנוהגים להקל אף אם נתנם על גבי קרקע:

ד יש למחות ביד הנוהגים להטמין מבע"י קומקום של מים חמים ונותנים אותם לתוך הקדירה בשבת כשהתבשיל מצטמק (וע"ל סי' שי"ח):

ה מותר לתת על פי קדירה חמין בשבת תבשיל שנתבשל מערב שבת כל צרכו כגון פנאדי"ש וכיוצא בהן לחממן לפי שאין דרך בישול בכך אבל להטמין תחת הבגדים הנתונים ע"ג המיחם ודאי אסור: הגה וה"ה שאסור להניחו על גבי כירה אפי' גרופה וקטומה דלא התירו אלא חזרה וכדרך שנתבאר ויש מתירין ליתן לתוך התנור שאפו בו מבע"י דמאחר שלא הטמינו בו רק אפו בו מבע"י לא נשאר בו רק הבל מעט ואין לחוש לבישול (כל בו) ובלבד שלא נצטנן לגמרי ויש מחמירין בזה ואם החום כל כך בתנור שהיד סולדת בו אסור וע"ל סי' שי"ח. וכל הדברים שאסור לעשת מדברים אלו אסור לומר לעכו"ם לעשות לכן אסור לומר לעכו"ם להחם הקדירה אם נצטנן ואם עשה כן אסור לאכלו אפי' צונן [ב"י ורשב"א בתשובה] אמנם אם לא נצטנן כל כך שעדיין ראויים לאכול אם חממו אותו העכו"ם מותרין לאכול לכן נוהגין שהעכו"ם מוציאין הקדירות מן התנורים שמטמינים בהן ומושיבים אותן אצל תנור בית החורף או עליו ומבערת אח"כ התנור ההוא וע"י זה

הקדירות חוזרים ונרתחים אבל ע"י ישראל אסור בכי האי גוונא (תרומת הדשן) אבל אם הקדירות עדיין חמין מותר להעמידן אצל תנור בית החורף מאחר שנתבאר דתנורים שלנו יש להם דין כירה וסמיכה בכירה שאינה גרופה וקטומה כדין גרופה וקטומה לענין נתינה עליה וכבר נתבאר שנהגו להקל בחזרה בשבת אפילו הניחה ע"ג קרקע וה"ה לסמוך לתנור שאינו גרוף וקטום הואיל והקדירה עדיין חם ומבושל כל צרכו וכן המנהג פשוט להתיר וע"ל סי' שי"ח:

סימן רנד

דיני תבשילין המוכנים מע"ש כדי להגמר בשבת. ובו ט סעיפים:

א אע"פ שבשר חי מותר להשהותו ה"מ בקדרה אבל בצלי שאצל האש אסור להניחו סמוך לחשיכה שממהר להתבשל ואתי לחתויי וה"מ בבשר שור או עז אבל בשר גדי ועוף שהם מנותחים לאברים מותר דלא חיישינן לחיתוי שאם יחתה בגחלים יתחרך (פי' יצא מגדר הצלי ויכנס בגדר הנשרף) הבשר שאינו צריך אלא חמימות באש בלבד ואם הוא בתנור וטח פיו בטיט בין גדי ועוף שלמים בין בשר שור או עז מותר דלא חיישי' לחיתוי שאם בא לפתוח התנור ולחתות תכנס הרוח ויצטנן התנור ויתקשה הבשר ויפסיד: הגה ואין חילוק בזה בין אם הוא חי לגמרי או שנתבשל קצת [ב"י] וכל זמן שחלל הגוף שלם אע"פ שאין עליו ראשו וכרעיו מקרי שלם (הגהות מרדכי) ויש מחמירין וסוברים דבתנור טוח בטיט הכל שרי ועל גבי האש שהוא מגולה הכל אסור ובתנור שפיו מכוסה אלא שאינו טוח בטיט אז יש לחלק בין גדי ועוף ושאר בשר כדרך שנתבאר והכי נהוג כסברא זו. (טור והגהות אשירי וב"י בשם רש"י סמ"ג וסמ"ק וסה"ת):

ב אין צולין בצל וביצה או בשר על גבי גחלים אלא כדי שיצלה מבע"י משני צדדיו כמאכל בן דרוסאי שהוא חצי בישולו אפי' הוא בשר גדי דכיון שהניחו על גבי גחלים אינו חושש אלא שיצלה מהרה ואפילו שיתחרך הלכך חיישינן שמא יחתה אבל כשנצלה כמאכל בן דרוסאי לא חיישי' דלמא אתי לחתויי אפילו אם הוא בשר שור שמאחר שהוא ראוי לאכילה למה יחתה להפסידו:

ג אם עבר או שכח ונצלה בשבת באיסור אסור:

ד פירות שנאכלין חיין מותר ליתנם סביב הקדירה אע"פ שאי אפשר שיצולו קודם שחשכה ומיהו צריך ליזהר שלא יחזיר הכיסוי אם נתגלה משחשיכה ושלא להוסיף עליו עד שיצולו מפני שממהר לגמור בישולם בשבת:

ה אין נותנין סמוך לחשיכה פת בתנור אלא כדי שיקרמו (פי' שיעלה על פני הלחם קרום וקליפה מחמת האש) פניו המדובקים בתנור ולא חררה על גבי גחלים אלא כדי שיקרמו פניה שכנגד האש: הגה וכל שפורסה ואין החוטין נמשכין קרוי קרימת פנים (הגה"מ פ"ג

ופשטיד"א או פלאדי"ן צריך שיקרום פניו למעלה ולמטה ויתבשל מה שבתוכה כמאכל בן דרוסאי (ב"י בשם סמ"ג וסה"ת והגהות מיי') ואם נתן אותם סמוך לחשיכה ולא קרמו פניהם אם במזיד אסור עד מוצאי שבת בכדי שיעשו ואם בשוגג אם אין לו מה יאכל מותר לו לרדות ממנו מזון שלש סעודות ואומר לאחרים שאין להם מה יאכלו באו ורדו לכם מזון שלש סעודו' וכשהוא רודה לא ירדה במרדה (פי' ברחת ובמזרה תרגום מרדה פאל"ה בלע"ז) אלא בסכין וכיוצא בו שלא יעשה כדרך שעושה בחול ואם אי אפשר לרדות בשינוי ירדה במרדה ואם נתנה בכדי שיקרמו פני' כיון דלא עבד איסורא וצורך שבת הוא רודה כדרכו ושלא לצורך היום אסור אפי' בשינוי: הגה וכל זה בתנור שאינו טוח בטיט (הגהות אשירי) אבל אם הוא טוח בטיט או שאינו אופה לצורך שבת רק למוצאי שבת דיש לו זמן לאפותו מותר דלא גזרינן בכי האי גוונא שמא יחתה (כל בו):

ו ואם נתנו בשבת אפי' במזיד מותר לו לרדות קודם שיאפה כדי שלא יבא לידי איסור סקילה:

ז בתנורים שלנו שאין בהם רדייה מותר להוציא יותר משלש סעודות בסכין או בשום דבר שיתחוב בו ומכל מקום לא יוציא ברחת משום דמחזי כעובדין דחול:

ח לא ימלא אדם קדירה עסיסיות (פי' מיני קטניות הגדילות בא"י ולא בבבל) ותורמסין ויתן לתוך התנור ערב שבת סמוך לחשיכה מפני שדברים אלו אינם צריכים בישול רב ודעתו עליהם לאכלם לאלתר ומפני כך אע"פ שלא נתבשלו כל עיקר הרי הם כשאר תבשיל שהתחיל להתבשל ולא נתבשל כל צרכו שאסור להשהותו והוא הדין לכירה וכופח: הגה כשאינן גרופין וקטומים ואפשר לחתות. (ב"י ומ"מ פ"ב) ואם עשה כן אפי' בשוגג אסורים למ"ש עד כדי שיעשו:

ט כיוצא בו לא ימלא חבית של מים ויתן לתוך התנור ע"ש עם חשיכה ואם עשה כן אסורים למ"ש בכדי שיעשו:

סימן רנה

הכנת האש קודם הכנסת שבת. ובו ג סעיפים:

א אין עושין מדורה מעצים סמוך לחשיכה עד שיצית בהם האור בענין שתהא השלהבת עולה מאליה בלי סיוע עצים אחרים ואם הוא עץ יחידי צריך שיאחוז האור ברוב עביו וברוב הקיפו ואם לא הודלקה כל כך אסור ליהנות בה בשבת גזירה שמא יחתה בה ויניד העצים כדי שתעלה השלהבת וכשהודלקה כשיעור יכול להתחמם כנגדה בשבת ולהשתמש לאורה בין אם הוא על גבי קרקע או על גבי המנורה ואפי' הוא מדברים שאין עושים מהם פתילה לשבת:

ב י"א שבפחמין אפי' לא אחז בהם האור אלא כל שהוא שרי מפני שהם דולקים והולכים:
ג מדורה של זפת ושל גפרית ושל קש וגבבא אפילו לא אחז בהם אלא כל שהוא שרי וכן מדורה של קנים ושל גרעיני תמרים כשהם מפוזרים אבל אם הקנים אגודות והגרעיני' בסל צריכים שיצית בהם האור עד שתהא שלהבת עולה מאליה ויש אומרים בהיפך:

סימן רנו

ששה תקיעות שהיו תוקעין בע"ש. ובו סעיף אחד:

כשהיו ישראל ביישובן היו תוקעין בע"ש ששה תקיעות כדי להבדיל את העם מן המלאכה: הגה ונהגו בקהלות הקדושות שכל שהוא סמוך לשבת כחצי שעה או שעה שמכריז ש"צ להכין עצמן לשבת והיא במקום התקיעות בימיהם וכן ראוי לנהוג בכל מקום:

סימן רנז

דיני הטמנת החמין. ובו ח סעיפים:

א אין טומנין בשבת אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל אבל בספק חשיכה טומנין בו ואין טומנין בדבר המוסיף הבל אפי' מבעוד יום ואם הטמין בדבר המוסיף הבל התבשיל אסור אפילו בדיעבד ודוקא בצונן שנתחמם או שנצטמק ויפה לו אבל בעומד בחמימותו כשעה ראשונה מותר: הגה י"א דאם שכח והטמין בשוגג בדבר המוסיף הבל שרי לאכול [הגהות מרדכי] ויש אומרים דכל זה אינו אסור אלא כשעושה לצורך לילה אבל כשמטמין לצורך מחר מותר להטמין מבע"י בדבר שמוסיף הבל [מרדכי ר"פ כירה וב"י ס"ס רנ"ג בשם שבולי לקט] ובדיעבד יש לסמוך על זה ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן:
ב אפילו תבשיל שנתבשל כל צרכו אסור להטמין בשבת אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל ומכל מקום לשום כלים על התבשיל כדי לשמרו מן העכברים או כדי שלא יתטנף בעפרורית שרי שאין זה כמטמין להחם אלא כשומר ונותן כיסוי על הקדירה [וע"ל סי' רנ"ג]:
ג אלו הם דברים המוסיפים הבל פסולת של זתים או של שומשמין וזבל ומלח וסיד וחול בין לחים בין יבשים ותבן וזגים ומוכין ועשבים בזמן ששלשתן לחין ואלו דברים שאינם מוסיפים הבל כסות ופירות וכנפי יונה: (הגה או שאר נוצות מהרר"א בהגהות) ונעורת של פשתן ונסורת של חרשין (פי' הקש הדק הנופל מן העץ כשמגררים אותו במגרה): הגה יש אומרים דמותר להטמין בסלעים אע"פ שמוסיפין הבל דמלתא דלא שכיחא לא גזרו ביה רבנן [תוס' ומרדכי ריש פ' לא יחפור]:

ד אע"פ שאין טומנין בשבת אפי' בדבר שאין מוסיף הבל אם טמן בו מבעוד יום ונתגלה משחשיכה מותר לחזור ולכסותו וכן אם רצה להוסיף עליו בשבת מוסיף וכן אם רצה ליטלו כולו ולתת אחר במקומו בין שהראשון חם יותר מהשני בין שהשני חם יותר מהראשון אפי' לא היה מכוסה אלא בסדין יכול ליטלו ולכסותו בגלופקרין והוא שנתבשלה הקדירה כל צרכו אבל אם אינה מבושלת כל צרכו אפי' להוסיף על הכסוי אסור שתוספת זה גורם לה להתבשל:

ה אם פינה התבשיל בשבת מקדירה שנתבשל בה לקדירה אחרת מותר להטמינו בדבר שאינו מוסיף הבל:

ו מותר להטמין בשבת דבר צונן בדבר שאינו מוסיף הבל כדי שלא יצטנן ביותר או כדי שתפיג צנתו אבל בדבר המוסיף הבל ואפי' להטמין צונן גמור ואפי' מבעוד יום נמי אסור:

ז כל היכא דאסרינן הטמנה אפי' בקדירה מבושלת כל צרכה אסרינן ואפי' מצטמק ורע לו: הגה וכן עיקר ויש מקילין ואומרים דכל שהוא חי לגמרי או נתבשל כל צרכו מותר בהטמנה כמו בשהוי וכמו שנתבאר לעיל סי' רנ"ג ובמקום שנהגו להקל ע"פ סברא זו אין למחות בידם אבל אין לנהוג כן בשאר מקומות:

ח אע"פ שמותר להשהות קדירה על גבי כירה שיש בה גחלים על פי הדרכים שנתבארו בסי' רנ"ג אם הוא מכוסה בבגדים אע"פ שהבגדים אינם מוסיפין הבל מחמת עצמן מכל מקום מחמת אש שתחתיהם מוסיף הבל [ואסור] ומיהו כל שהוא בענין שאין הבגדים נוגעים בקדירה אע"פ שיש אש תחתיה כיון שאינו עושה דרך הטמנה שרי הלכך היכא שמעמיד קדרה על כירה או כופח שיש בהם גחלים ואין שולי הקדירה נוגעים בגחלים שיהוי מקרי ומותר על פי הדרכים שנתבארו בסימן רנ"ג ואם נתן על הקדירה כלי רחב שאינו נוגע בצדי הקדירה ונתן בגדים על אותו כלי רחב מותר דכיון שאין הבגדים נתונים אלא על אותו כלי רחב שאינו נוגע בצידי קדירה אין כאן הטמנה וכן מותר להניח הקדירה בתנורי' שלנו על ידי שיתן בתוכה חתיכה חיה והוא שלא תהא הקדירה נוגעת בגחלים ואע"פ שמכסה פי התנור בבגדים כיון שאין הבגדים נוגעים בקדירה לאו הטמנה הוא ושרי: הגה והטמנה שעושין במדינות אלו שמטמינים בתנור וטחין פי התנור בטיט שרי לכולי עלמא (א"ז ותרומת הדשן סי' ס"ט ואגור) וכמו שנתבאר לעיל סי' רנ"ד ויתבאר לקמן סוף סי' רנ"ט ומצוה להטמין לשבת כדי שיאכל חמין בשבת כי זה מכבוד ועונג שבת וכל מי שאינו מאמין בדברי החכמים ואוסר אכילת חמין בשבת חיישי' שמא אפיקורס הוא (בעל המאור פרק במה טומנין וכל בו):

סימן רנח

שמותר להשים ערב שבת דבר קר על קדירה חמה. ובו סעיף אחד:

מותר להניח מבעוד יום כלי שיש בו דבר קר על גבי קדירה חמה שאין זה כטומן בדבר המוסיף הבל:

סימן רנט

כמה דיני הטמנה וטלטולם. ובו ז סעיפים:

א מוכין (פי' כל דבר רך קרוי מוכין כגון צמר גפן ותלישי צמר רך של בהמה וגרירת בגדים בלוים) שטמן בהן דרך מקרה אסור לטלטלן אלא מנער הכיסוי והן נופלות וכגון שמקצתן מגולה שאין זה טלטול אלא מצדו ואם יחדן לכך מותר לטלטלן אבל אם טמן בגיזי צמר אפילו לא יחדן לכך מותר לטלטלן וה"מ סתם גיזין שאין עומדים לסחורה אבל אם נתנם לאוצר לסחורה צריכין יחוד ואם טמן בהם בלא יחוד מנער הכיסוי והם נופלות דהיינו לומר שנוטל כסוי הקדירה שיש תורת כלי עליה ואע"פ שהם עליה לא איכפת לן דלא נעשית בסיס להן:

ב הנותנים אבנים ולבנים סביב הקדירה צריך שייחדם לכך לעולם שהרי כל זמן שלא יחדן אינם חשובים לו ומשליכן הלכך אסור לטלטלן אם לא שיצניעם ומייחדן לכך:

ג הטומן בקופה מלאה גיזי צמר שאסור לטלטל והוציא הקדירה כל זמן שלא נתקלקלה הגומא יכול להחזירה ואם נתקלקלה לא יחזירנה ואפי' לכתחלה יכול להוציאה על דעת להחזירה אם לא תתקלקל ולא חיישינן שמא יחזירנה אף אם תתקלקל וי"א שאפילו טמן בדבר שמותר לטלטל אם נתקלקלה הגומא לא יחזיר מפני שתצטרך הקדירה לעשות לעצמה מקום כשמחזירה ונמצא כמי שטומן בשבת:

ד טמן בדבר שאינו ניטל וכיסה פיה בדבר הניטל מגלה הכיסוי ואוחז בקדירה ומוציאה:

ה טמן וכיסה בדבר שאינו ניטל אם מקצת הקדירה מגולה נוטל ומחזיר ואם לאו אינו נוטל:

ו יו"ט שחל להיות בע"ש יש מי שאוסר להטמין באבנים משום דהוי כמו בנין ויש מתירים:

ז התנור שמניחין בו החמין וסותמין פיו בדף ושורקין [פי' מחליקין] אותו בטיט מותר לסתור אותה סתימה כדי להוציא החמין ולחזור ולסתמו ואם יש בו גחלים לוחשות מותר ע"י עכו"ם: הגה ויש מחמירין שלא לסתור סתימת התנור הטוח בטיט ע"י ישראל אם אפשר לעשות ע"י עכו"ם וכן אם אפשר לעשותו ע"י ישראל קטן לא יעשה ישראל גדול ואם א"א יעשה גדול

ע"י שינוי קצת והכי נהוג (ת"ה סי' ש"ה ואגור) ונ"ל הא דמותר לחזור ולסתום התנור היינו ביום דכבר כל הקדירות מבושלות כל צרכן אבל בלילה סמוך להטמנתו דיש לספק שמא הקדירות עדיין אינן מבושלות כל צרכן אסור לסתום התנור דגורם בישול כמו שנתבאר סי' רנ"ז סעיף ד' ואפי' ע"י עכו"ם אסור כמו שנתבאר לעיל סוף סי' רנ"ג (ושאר דיני חזרה בשבת ע"ל סי' שי"ח):

סימן רס

דיני הכנסת שבת. ובו ב סעיפים:

א מצוה לרחוץ: הגה כל גופו ואם א"א לו ירחץ (טור) פניו ידיו ורגליו בחמין בע"ש ומצוה לחוף הראש ולגלח הצפרנים בע"ש: הגה ואם היו שערות ראשו גדולות מצוה לגלחן (א"ז פ' אלו מגלחין) וכשנוטל צפרניו לא יטול אותן כסדרן ויתחיל בשמאל בקמיצה ובימין באצבע וסי' לזה דבהג"א בשמאל ובדאג"ה בימין (אבודרהם בספר המוסר):

ב כשיהיה סמוך לחשיכה ישאל לאנשי ביתו בלשון רכה עשרתם ערבתם הפרשתם חלה ויאמר להם הדליקו את הנר: ובמקום שאין מעשרין א"צ לומר עשרתם (טור):

סימן רסא

זמן הדלקת נרות לשבת. ובו ד סעיפים:

א ספק חשיכה והיא בין השמשות (היינו כדי שיעור הלוך ג' רבעי מיל אחר שקיעת החמה (טור בסי' רצ"ג וכדלקמן ס"ס ב') [ושיעור מיל הוא שליש שעה פחות חלק ל'] אין מעשרים את הודאי ואין מטבילין את הכלים ואין מדליקין את הנרות ואין מערבין עירובין תחומין (וע"ל סי' תט"ו ס"ב) אבל מעשרין את הדמאי וטומנין את החמין ומערבין עירובי חצרות (וע"ל סי' שצ"ג) ומות' לומר לעכו"ם בין השמשות להדליק נר לצורך שבת וכן לומר לו לעשות כל מלאכה שהיא לצורך מצוה או שהוא טרוד ונחפז עליה: הגה וכן מי שקבל עליו שבת שעה או ב' קודם חשיכה יכול לומר להדליק הנר ושאר דברים שצריך [מהרי"ו סי' קי"ו וע"ל סי' שמ"ב]:

ב יש אומרי' שצריך להוסיף מחול על הקודש וזמן תוספת זה הוא מתחלת השקיע' שאין השמש נראת על הארץ עד זמן בין השמשות והזמן הזה שהוא ג' מילין ורביע רצה לעשותו כולו תוספת עושה רצה לעשות ממנו מקצת עושה ובלבד שיוסיף איזה זמן שיהיה ודאי יום מחול על הקודש ושיעור זמן בין השמשות הוא ג' רבעי מיל שהם מהלך אלף ות"ק אמות קודם הלילה: הגה ואם רוצה להקדים ולקבל עליו השבת מפלג המנחה ואילך הרשות בידו (טור ואגור בשם תוס' פ' תפלת השחר) [וע"ל סי' רס"ז]:

ג ומי שאינו בקי בשיעור זה ידליק בעוד שהשמש בראש האילנות ואם הוא יום המעונן ידליק כשהתרנגולין יושבים על הקורה מבעוד יום ואם הוא בשדה שאין שם תרנגולין ידליק כשהעורבים יושבים מבעוד יום:

ד אחר עניית ברכו אע"פ שעדיין יום הוא אין מערבין ואין טומנין משום דהא קבלו לשבת עליהן ולדידן הוי אמירת מזמור שיר ליום השבת כעניית ברכו לדידהו:

סימן רסב

לקדש השבת בשלחן ערוך ובכסות נקיה. ובו ג סעיפים:

א יסדר שלחנו ויציע המטות ויתקן כל ענייני הבית כדי שימצאנו ערוך ומסודר בבואו מבה"כ: הגה ויהיה שלחנו ערוך כל יום השבת וכן המנהג ואין לשנות (טור ס"ס רפ"ט ומרדכי פ' כל כתבי והגהות מיי' פ' כ"ט דשבת):

ב ישתדל שיהיה לו בגדים נאים לשבת ואם אי אפשר לו לפחות ישלשל (פי' ישלשלם כלפי מטה שיהיו ארוכים כמדת העשירים היושבים בביתם רש"י שם) בגדיו למטה דרך כבוד:

ג ילבש בגדיו הנאים וישמח בביאת שבת כיוצא לקראת המלך וכיוצא לקראת חתן וכלה דרבי חנינא מעטף וקאי בפניא דמעלי שבתא ואמר בואו ונצא לקראת שבת מלכתא רבי ינאי אמר בואי כלה בואי כלה: הגה וילביש עצמו בבגדי שבת מיד אחר שרחץ עצמו וזהו כבוד השבת ועל כן לא ירחץ לשבת אלא סמוך לערב שילביש עצמו מיד (הגהות מרדכי החדשים):

סימן רסג

מי ומי המדליקין ואם טעו ביום המעונן. ובו יז סעיפים:

א יהא זהיר לעשות נר יפה ויש מכוונים לעשות שתי פתילות אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור: הגה ויכולין להוסיף ולהדליק ג' או ד' נרות וכן נהגו. האשה ששכחה פעם אחת להדליק מדלקת כל ימיה ג' נרות (מהרי"ל) כי יכולין להוסיף על דבר המכוון נגד דבר אחר ובלבד שלא יפחות: (אשירי' ומרדכי מס' ר"ה ריש פ' י"ט):

ב אחד האנשים ואחד הנשים חייבים להיות בבתיהם נר דלוק בשבת אפי' אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר שזה בכלל עונג שבת הוא:

ג הנשים מוזהרות בו יותר מפני שמצויות בבית ועוסקות בצרכי הבית ואם אין ידו משגת לקנות נר לשבת ולקידוש היום נר שבת קודם וכן אם אין ידו משגת לקנות נר שבת ונר לחנוכה נר שבת קודם משום שלום הבית דאין שלום בית בלא נר (ואם אין ידו משגת לקנות יין לקידוש ולקנות נר לחנוכה ע"ל סימן תרע"ח):

ד לא יקדים למהר להדליקו בעוד היום גדול שאז אינו ניכר שמדליקו לכבוד שבת וגם לא יאחר ואם רוצה להדליק נר בעוד היום גדול ולקבל עליו שבת מיד רשאי כי כיון שמקבל עליו שבת מיד אין זו הקדמה ובלבד שיהא מפלג המנחה ולמעלה שהיא שעה ורביע קודם הלילה: הגה וע"ל סי' רס"ז ואם היה הנר דולק מבעוד היום גדול יכבנו ויחזור וידליקנו לצורך שבת (טור):

ה כשידליק יברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת אחד האיש ואחד האשה גם בי"ט צריך לברך להדליק נר של י"ט ובי"ה בלא שבת יש מי שאומר שלא יברך וע"ל סי' תר"ל: הגה יש מי שאומר שמברכין קודם ההדלקה ויש מי שאומר שמברך אחר ההדלקה (מרדכי סוף ב"מ) וכדי שיהא עובר לעשייתו לא יהנה ממנו עד לאחר הברכה ומשימין היד לפני הנר אחר ההדלקה ומברכין ואח"כ מסלקין היד וזה מקרי עובר לעשייה וכן המנהג (מהרי"ל):

ו בחורים ההולכים ללמוד חוץ לביתם צריכים להדליק נר שבת בחדרם ולברך עליו אבל מי שהוא אצל אשתו א"צ להדליק בחדרו ולברך עליו לפי שאשתו מברכת בשבילו:

ז אורח שאין לו חדר מיוחד וגם אין מדליקין עליו בביתו צריך להשתתף בפרוטה:

ח ב' או ג' בעלי בתים אוכלים במקום אחד י"א שכל אחד מברך על מנורה שלו ויש מגמגם בדבר ונכון ליזהר בספק ברכות ולא יברך אלא אחד. (הגה אבל אנו אין נוהגין כן):

ט המדליקין בזויות הבית ואוכלים בחצר אם אין הנרות ארוכות שדולקות עד הלילה הוי ברכה לבטלה:

י לבעל הלכות גדולות כיון שהדליק נר של שבת חל עליו שבת ונאסר במלאכה ועל פי זה נוהגות קצת נשים שאחר שברכו והדליקו הנרות משליכות לארץ הפתילה שבידן שהדליקו בה ואין מכבות אותה ויש אומרים שאם מתנה קודם שתדליק שאינה מקבלת שבת עד שיאמר החזן ברכו מועיל ויש אומרים שאינו מועיל לה ויש חולקים על בעל הלכות גדולות ואומרים שאין קבלת שבת תלוי בהדלקת הנר אלא בתפלת ערבית שכיון שאמר החזן ברכו הכל פורשין ממלאכתם ולדידן כיון שהתחילו מזמור שיר ליום השבת הוי כברכו לדידהו: הגה והמנהג שאותה אשה המדלקת מקבלת שבת בהדלקה אם לא שהתנה תחלה ואפי' תנאי בלב סגי (מרדכי) אבל שאר בני הבית מותרין במלאכה עד ברכו ועיקר הדלקה תלויה בנרות שמדליקין על השלחן אבל לא בשאר הנרות שבבית (אור זרוע) וצריך להניח הנרות במקום שמדליקין ולא להדליק במקום זה ולהניח במקום אחר (מרדכי פ' ב"מ):

יא אע"פ שלא התפללו הקהל עדיין אם קדם היחיד והתפלל של שבת מבע"י חל עליו קבלת שבת ואסור בעשיית מלאכה ואפילו אם אומר שאינו רוצה לקבל שבת:

יב אם רוב הקהל קבלו עליהם שבת המיעוט נמשכים אחריהם בעל כרחם:

יג אדם שבא לעיר בערב שבת וכבר קבלו אנשי העיר עליהם שבת אע"פ שעדיין היום גדול אם היו עליו מעות או שום חפץ מניחו ליפול:

יד אם ביום המעונן טעו צבור וחשבו שחשכה והדליקו נרות והתפללו תפלת ערבית של שבת ואחר כך נתפזרו העבים וזרחה חמה אינם צריכים לחזור ולהתפלל ערבית אם כשהתפללו היה מפלג המנחה ולמעלה ואם יחיד הוא שטעה בכך צריך הוא לחזור ולהתפלל ערבית ולענין עשיית מלאכה בין צבור בין יחיד מותרים דקבלת שבת היתה בטעות וי"א שאותם שהדליקו נרות אסורים בעשיית מלאכ' ושאר אנשי הבית מותרין וי"א שאותו נר שהודלק לשם שבת אסור ליגע בו ולהוסיף בו שמן אפילו אם כבה אסור לטלטלו:

טו מי ששהה להתפלל מנחה בע"ש עד שקבלו הקהל שבת לא יתפלל מנחה באותו בהכ"נ אלא ילך חוץ לאותו בית הכנסת ויתפלל תפלה של חול והוא שלא קבל שבת עמהם אבל אם ענה וקבל שבת עמהם אינו יכול להתפלל תפלת חול אלא יתפלל ערבית שתים:

טז אם בא לבהכ"נ סמוך לקבלת הצבור שבת מתחיל להתפלל מנחה ואע"פ שבעודו מתפלל יקבלו הצבור שבת אין בכך כלום הואיל והתחיל בהיתר:

יז י"א שמי שקיבל עליו שבת קודם שחשכה מותר לומר לישראל חבירו לעשות לו מלאכה: הגה ומותר ליהנות מאותה המלאכה בשבת וכ"ש במוצאי שבת. ומי שמאחר להתפלל במוצאי שבת או שממשיך סעודתו בלילה מתר לומר לחברו ישראל שכבר התפלל והבדיל לעשות לו מלאכתו להדליק לו נרות ולבשל לו ומותר ליהנות ולאכול ממלאכתו כן נ"ל:

סימן רסד

דיני הפתילה והשמן. ובו י סעיפים:

א אין עושין פתילה לנר של שבת בין נר שעל השלחן בין כל נר שמדליק בבית מדבר שהאור אינו נאחז בו אלא נסרך סביביו והשלהבת קופצת כגון צמר ושער וכיוצא בהם אלא מדבר שהאור נתלה בו כגון פשתה נפוצה ובגד שש וצמר גפן וקנבוס וכיוצא בהן: הגה ואם הדליק בדברים האסורים אסור להשתמש לאורו (תשובת הרשב"א סי' קע"ח) ויש אומרים דאם יש נר אחד מהדברים המותרים מותר להשתמש לאור האחרים וכן דבר שאפשר בלא נר מותר לעשות אפי' אצל נרות האחרים ולצורך שבת יש להקל בדיעבד (הגהות מרדכי פ"ק ופ"ב דשבת):

ב כרך דבר שמדליקין בו על דבר שאין מדליקין בו אם נתכוין להעבות (פי' לעשותה עבה) הפתילה כדי להוסיף אורה אסור ואם נתכוין להקשות הפתילה כדי שתהא עומדת ולא תשלשל למטה מותר ומטעם זה מותר לכרוך דבר שמדליקין בו על גבי גמי או קש כדי

ליתן הפתילה בעששית: הגה נותנין גרגיר של מלח וגריס של פול על פי הנר בערב שבת כדי שיהא דולק יפה בשבת (מיימוני פ"ה וטור):

ג אין מדליקין נר לשבת אלא משמן הנמשך אחר הפתילה ולפיכך אין מדליקין בזפת ולא בשעוה ולא בשמן העשוי מצמר גפן ולא באליה ולא בחלב וכן אין מדליקין בעטרן מפני שריחו רע ויניחנו ויצא ולא בצרי מפני שריחו נודף שמא יסתפק ממנו ונמצא מתחייב משום מכבה:

ד אפילו נתן מעט שמן זית בשמנים אלו שאינם נמשכים ואז נמשכים אין מדליקין בהם:

ה חלב מהותך וקרבי דגים אין מדליקין בהם ואם נתן בהם מעט מאחת מהשמנים שמדליקין בהם מותר להדליק בהם:

ו שאר כל השמנים חוץ מאלו מדליקין בהם ומכל מקום שמן זית מצוה מן המובחר:

ז כרך זפת או שעוה או חלב סביב הפתילה מדליקים בהם:

ח המדליק צריך שידליק רוב מה שיוצא מן הפתילה מהנר:

ט אין צריך להבהב הפתילה (פי' ענין הבהוב יפול על דבר שאינו נשרף לגמרי וגם לא קיים לגמרי. אל תאכלו ממנו נא תרגום יונתן מהבהב: הגה ומ"מ נהגו להדליק הפתילה ולכבותה כדי שתהיה מחורכת ותאחוז בה האור יפה (טור):

י אין מדליקין בסמרטוטין אפילו מחורכין:

סימן רסה

דין כלים הנתנים תחת הנר. ובו ד סעיפים:

א אין נותנין כלי מנוקב מלא שמן על פי הנר כדי שיהא נוטף בתוכו גזירה שמא יסתפק ממנו ויתחייב משום מכבה ואם חברו לו בסיד או בחרסית מותר דכיון שהוא כלי אחד בדיל מיניה משום איסור שבת:

ב לא ימלא קערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה בתוכה בשביל שתהא שואבת גזירה שמא יסתפק ממנו :

ג אין נותנין כלי בשבת תחת הנר לקבל שמן הנוטף מפני שהוא מבטל כלי מהיכנו ומותר ליתנו מבעוד יום והשמן הנוטף אסור להסתפק ממנו בשבת: הגה ואסור ליגע בנר דולק כשהוא תלוי אף על פי שאינו מטלטלו ואין בו משום מוקצה בנגיעה בעלמא מכל מקום אסור פן יתנדנד קצת מנגיעתו ויטה (א"ז):

ד נותנים כלי תחת הנר לקבל נצוצות מפני שאין בהם ממש ואין כאן ביטול כלי מהיכנו אבל לא יתן לתוכו מים אפי' מבע"י מפני שמקרב זמן כיבוי הניצוצות ומ"מ מותר ליתן מים בעששית שמדליקים בה בע"ש כיון שאינו מתכוין לכיבוי אלא להגביה השמן: הגה

וי"א אפילו מתכוין לכיבוי שרי מאחר שאין המים בעין אלא תחת השמן לא הוי אלא גרם כיבוי וכן נוהגין (סמ"ג):

סימן רסו

דין מי שהחשיך לו בדרך. ובו יג סעיפים:

א מי שהיה בא בדרך וקדש עליו היום והיו עמו מעות ויש לו חמורו וגם יש עמו עכו"ם לא יניח כיסו על חמורו מפני שהוא מצווה על שביתתו אלא נותן כיסו לעכו"ם להוליכו לו ולמוצאי שבת לוקחו ממנו ואפי' לא נתן לו שכר על זה ואע"פ שנתנו לו משחשיכה מותר אבל אם מצא מציאה אינו יכול ליתנה לעכו"ם אא"כ באה לידו מבעוד יום דהשתא הוי ככיסו:

ב אם אין עמו עכו"ם מניחו על חמורו וכדי שלא יהיה חייב משום מחמר (פי' מנהיג את החמור) אי איכא עקירה והנחה מניחו לאחר שעקרה יד ורגל ללכת דלאו עקירה היא וכשהיא עומדת נוטלו הימנה ולאחר שתחזור ותעקור רגלה יניחנו וי"א שצריך ליזהר מלהנהיגה בקול רם כל זמן שהכיס עליה: הגה והוא לא ירכוב על החמור אלא ילך ברגליו ואם הוא צריך לצאת חוץ לתחום מפני שמתיירא מן הליסטים או שאר סכנה ואפי' הוא תוך התחום יכול לישב על החמור ולרכוב (ריב"ש וב"י בשם תשב"ץ):

ג היה עמו חמור וחרש שוטה וקטן יניחנו על החמור ולא יתננה לאחד מאלו:

ד היה עמו חרש ושוטה יתננו לשוטה לפי שאין לו דעת כלל:

ה שוטה וקטן יתננו לשוטה שהקטן יבא לכלל דעת חרש וקטן יתננה למי שירצה:

ו י"א שכשנותנו לאחד מאלו מניחו עליו כשהוא מהלך ונוטל ממנו כשהוא עומד הגה ודוקא כשנותן להם משחשיכה אבל כשנותן להם מבע"י מותר בכל ענין:

ז אם אין עמו שום אחד מכל אלו יטלטלנו פחות פחות מד' אמות ודוקא כיסו או מציאה שבאה לידו אבל אם לא בא לידו לא:

ח י"א דוקא מי שהחשיך לו בדרך שהיה סבור שעדיין יש שהות ביום אבל מי שיצא מביתו סמוך לחשיכה ושכח והוציא לרשות הרבים לא התירו לו שום אחד מהדרכים האלו:

ט הגיע לחצר החיצונה המשתמרת נוטל מעל החמור כלים הניטלים ושאינן ניטלים מתיר את החבלים והשקים נופלים ואם היתה טעונה כלי זכוכית שאסור לטלטלם כגון שהם כוסות של מקיזי דם שאין ראויין בשבת לכלום לפי שהם מאוסים ואם יפלו לארץ ישברו מניח תחתיהם כרים וכסתות ודוקא במשואות קטנים שיכול לשמטן מתחתיהן אבל אם הם גדולות שאינו יכול לשמוט הכרים מתחתיהן אסור להניחם תחתיהן מפני

שמבטל כלי מהיכנו (פירוש מהתשמיש שהיה מוכן לו) אלא פורקן בנחת שלא ישברו ולא יניח על הבהמה משום צער בעלי חיים:

י חשכה לו בדרך ותפילין בראשו או שיושב בבהמ"ד בשדה וחשכה לו מניח ידו עליהם עד שמגיע לביתו ואם יש בית סמוך לחומה שנשמרים בתוכו מניחן שם:

יא היתה חבילתו מונחת על כתיפו וקידש עליו היום רץ תחתיה עד ביתו ודוקא רץ אבל לילך לאט לא כיון דלית היכירא אתי למעבד עקירה והנחה דזמנין קאי ולאו אדעתיה אבל רץ אית ליה היכירא וכי מטא לביתיה כי היכי דלא קאי פורתא ואשתכח דקא מעייל מרשות הרבים לרה"י זריק לה כלאחר יד דהיינו שלא כדרך זריקה כגון מכתפיו ולאחריו:

יב יש אומרים דדוקא בחבילה התירו לעשות כן אבל לא בכיסו וי"א דה"ה לכיסו: הגה ומי ששכח כיסו עליו בשבת אם הוא בביתו יכול לילך עמו לחדר להתיר חגורו וליפול שם למצניעו ואם הוא בשוק אסור להביאו לביתו רק מתיר חגורו בשוק והוא נופל ואומר לעכו"ם לשמרו ואם מביאו אין לחוש (אגודה מסכת ביצה ב"י סי' ש"ט) ועיין לקמן סי' ש"י אם הכיס תפור בבגדו מה דינו:

יג מצא ארנקי בשבת אסור ליטלו אע"פ שירא פן יקדמנו אחר:

סימן רסז

דין התפלה בערב שבת. ובו ג סעיפים:

א בתפלת המנחה דערב שבת אין נופלים על פניהם:

ב מקדימין להתפלל ערבית יותר בימות החול ובפלג המנחה יכול להדליק ולקבל שבת בתפל' ערבי' ולאכול מיד: (וע"ל סי' רל"ג כיצד משערין שיעור פלג המנחה):

ג בברכת השכיבנו אינו חותם שומר עמו ישראל אלא כיון שהגיע לובצל כנפיך תסתירנו אומר ופרוס סוכת שלום עלינו ועל ירושלים עירך בא"י הפורס סוכת שלום עלינו ועל עמו ישראל ועל ירושלים:

סימן רסח

דין הטועה בתפלת השבת: ובו יג סעיפים:

א אומר ויכלו בתפלת ערבית:

ב אם טעה והתחיל תפלת החול גומר אותה ברכה שנזכר בה שטעה ומתחיל של שבת ל"ש נזכר בברכת אתה חונן ל"ש נזכר בברכה אחת משאר הברכו' בין בערבי' בין בשחרי' מוסף ומנחה וי"א דבמוסף פוסק אפילו באמצע ברכה:

ג אם היה סבור שהוא חול והתחיל אדעתא דחול ומיד שאמר תיבת אתה נזכר קודם שאמר חונן הוה ליה התחיל בשל חול וגומר אותה ברכה אבל אם היה יודע שהוא שבת

ושלא בכוונה התחיל תיבת אתה אפילו אם הוא בתפל' שחרית שאינו פותחת באתה אינו גומר ברכת אתה חונן דחשבינן ליה כטעה בתפלת שבת בין זו לזו: הגה דהרי יכול לומר אתה קדשת או אתה אחד (תרומת הדשן סי' י"ד):

ד מי שהתפלל תפלה של חול בשבת ולא הזכיר של שבת לא יצא ואם הזכיר של שבת בתוך י"ח אע"פ שלא קבע ברכה לשבת יצא: הגה ובמוסף אפי' לא אמר רק ונעשה לפניך את חובותינו בתמידי יום ובקרבן מוסף יצא (ב"י סי' רפ"ו בשם הרא"ש פ' מי שמתו):

ה טעה והתפלל של חול בשבת ולא הזכיר של שבת אם עקר רגליו חוזר לראש ואם לא עקר רגליו אע"פ שסיים תפלתו אינו חוזר אלא לשל שבת (וש"צ ששכח של שבת בשחרית ע"ל סי' קכ"ו):

ו הטועה בתפל' שבת והחליף של זו בזו אינו חוזר וי"א שאם החליף של מוסף באחרת או אחרת בשל מוסף חוזר:

ז חוזרים לומר ויכלו משום יום טוב שחל להיו' בשב' שאין אומרים אותו בתפלה וגם להוציא למי שאינו יודע ואומרים אותו בקול רם ומעומד:

ח ואומר שליח צבור ברכה אחת מעין שבע ואין היחיד אומר אותה: הגה מיהו אם היחיד רוצה להחמיר על עצמו יכול לאומרה בלא פתיחה ובלא חתימה וכן נוהגין הצבור לאמרה עם שליח צבור בלא פתיחה וחתימה (אבודרהם וכל בו):

ט יו"ט שחל להיו' בשבת אינו מזכיר של יו"ט בברכה מעין שבע (פי' ברכת אל עליון קונה וכו'):

י אין אומרים ברכה מעין שבע בבית חתנים ואבלים דליכא טעמא דמאחרין לבא שיהיו ניזוקין:

יא אף בשבת שאחר י"ט אומרים ברכה מעין שבע:

יב אין לדבר בשעה שאומרים ויכלו ולא בשעה שאומר ש"ץ ברכה מעין שבע:

יג אם התפלל של חול ולא הזכיר של שבת או שלא התפלל כלל ושמע משליח ציבור ברכה מעין שבע מראש ועד סוף יצא:

סימן רסט

דין הקידוש בבהכ"נ. ובו סעיף אחד:

נוהגין לקדש בבהכ"נ. ואין למקדש לטעום מיין הקידוש אלא מטעימו לקטן דאין קידוש אלא במקום סעודה (וע"ל סי' רע"ג) ומעיקרא לא נתקן אלא בשביל אורחים דאכלי ושתי בבי כנישתא להוציאם י"ח ועכשיו אע"ג דלא אכלי אורחים בבי כנישתא לא בטלה

התקנה זהו טעם המקומו' שנהגו לקדש בבהכ"נ אבל יותר טוב להנהיג שלא לקדש בבהכ"נ וכן מנהג א"י: הגה ונהגו לעמוד בשעה שמקדשין בבהכ"נ:

סימן רע

לומר משנת במה מדליקין. ובו ב סעיפים:

א נוהגים לומר פרק במה מדליקין והספרדים אומרים אותו קודם תפלת ערבית והוא הנכון:

ב יש שאין אומרים אותו ביו"ט שחל להיות בע"ש ויש שאין אומרים אותו בשבת של חנוכה: הגה ואין נוהגין כן בחנוכה ובשבת של ח"ה אין אומרים אותו (מנהגים) וכן בי"ט שחל להיות בשבת אין אומרים אותו (מהרי"ל הלכות סוכה):

סימן רעא

דיני קידוש על היין. ובו יז סעיפים:

א כשיבא לביתו ימהר לאכול מיד:

ב נשים חייבות בקידוש אע"פ שהוא מצות עשה שהזמן גרמא (פי' מצות עשה התלויה בזמן) משום דאתקש זכור לשמור והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה ומוציאות את האנשים הואיל וחייבות מן התורה כמותם:

ג אם אין ידו משגת לקנות יין לקידוש ולהכין צרכי סעודה לכבוד הלילה ולכבוד היום ולקידוש היום מוטב שיקנה יין לקידוש הלילה ממה שיכין צרכי הסעודה או ממה שיקנה יין לקידוש היום והא דתניא כבוד יום קודם לכבוד לילה היינו דוקא בשאר צרכי סעודה אבל אם אין לו אלא כוס אחד לקידוש כבוד לילה קודם לכבוד יום:

ד אסור לטעום כלום קודם שיקדש ואפילו מים ואפילו אם התחיל מבעוד יום צריך להפסיק שפורס מפה ומקדש ואם היו שותים יין תחלה אינו אומר אלא קידוש בלבד בלא ברכת היין ואח"כ מברך ברכת המוציא ואם אין לו יין ומקדש על הפת אינו מברך המוציא וי"א שאף כשמקדש על היין אינו מברך המוציא:

ה שנים שהיו שותים ואמרו בואו ונקדש קידוש היום נאסר עליהם לשתות עד שיקדשו ואם רצו לחזור ולשתות קודם שיקדשו אע"פ שאינם רשאים צריכים לחזור ולברך תחלה בפה"ג ואח"כ ישתו: הגה אדם ששכח לקדש עד לאחר שבירך ברכת המוציא ונזכר קודם שאכל יקדש על הפת ואח"כ יאכל אבל בהבדלה יאכל תחלה דהרי אין מבדילין על הפת (הגהות אלפסי מרדכי פ' ב"מ):

ו אם גמר סעודתו וקדש היום קודם שבירך ברכת המזון מברך ברכת המזון על כוס ראשון ואחר כך אומר קידוש היום על כוס שני וצריך להזכיר של שבת בברכת המזון אע"פ שמברך קודם קידוש: הגה וי"א דאינו מזכיר של שבת דאזלינן בתר תחלת הסעודה וכן עיקר כמו שנתבאר לעיל סוף סי' קפ"ח ויש מחלוקת אם יטעום מכוס של ברכת המזון קודם שיקדש גם אם צריך לאכול מעט אחר הקידוש כדי שיהא הקידוש במקום סעודה: ויש אומרים דאף בגמר סעודתו אינו מברך ברכת המזון תחלה אלא פורס מפה ומקדש ומברך המוציא ואוכל מעט ואח"כ מברך בהמ"ז: הגה והכי נהוג להוציא את נפשיה מפלוגתת סברא ראשונה:

ז אף על פי שאסור לו לטעום קודם קידוש אם טעם מקדש:

ח אם לא קידש בלילה בין בשוגג בין במזיד יש לו תשלומין למחר כל היום: הגה ואומר כל הקידוש של לילה (ב"י) מלבד ויכלו (אורח חיים בשם תוס'):

ט צריך שתהיה מפה על השלחן תחת הפת ומפה אחרת פרוסה על גביו:

י מקדש על כוס מלא יין שלא יהיה פגום וטעון כל מה שטעון כוס של בהמ"ז ואומר ויכלו מעומד ואח"כ אומר בפה"ג ואח"כ קידוש: הגה ויוכל לעמוד בשעת הקידוש ויותר טוב לישב (כל בו) ונוהגים לישב אף בשעה שאומר ויכלו רק כשמתחילין עומדין קצת לכבוד השם כי מתחילין יום הששי ויכלו השמים ונרמז השם בר"ת וכשמתחילין יתן עיניו בנרות (מהרי"ל ושכל טוב) בשעת קידוש בכוס של ברכה וכן נראה לי עיין לעיל סי' קפ"ג סעיף ד':

יא אם אין לו אלא כוס א' מקדש בו בלילה ואינו טועם ממנו שלא יפגימנו אלא שופך ממנו לכוס אחר וטועם יין של קידוש מהכוס השני ולמחר מקדש במה שנשאר בכוס ראשון ואם לא היה בו אלא רביעית בצמצום ונחסר ממנו בלילה מוזגו למחר להשלימו לרביעית והיינו דוקא כשיש לו כוס אחר להבדלה שאם לא כן מוטב שיניחנה להבדלה שא"א בפת משיקדש עליו ולא יהא לו יין להבדלה ואם יש לו שני כוסות מצומצמים אחר מזיגה יקדש בלילה באחד ויבדיל על השני ולא יקדש ביום דקידוש דלילה עדיף:

יב אחר שקידש על הכוס נוטל ידיו ומברך על נטילת ידים ואם נטל ידיו קודם קידוש גלי דעתיה דריפתא חביבא ליה ולא יקדש על היין אלא על הפת: הגה וי"א דלכתחל' יש ליטול ידיו קודם הקידוש ולקדש על היין (הרא"ש והמרדכי פ' ע"פ ורשב"א והגהות מיי' פכ"ט וטור) וכן המנהג פשוט במדינות אלו ואין לשנות רק בליל פסח כמו שיתבאר סי' תע"ג:

יג צריך לשתות מכוס של קידוש כמלא לוגמיו דהיינו כל שיסלקנו לצד אחד בפיו ויראה מלא לוגמיו והוא רובו של רביעית:

יד אם לא טעם המקדש וטעם אחד מהמסובין כמלא לוגמיו (פי' מלא פיו) יצא ואין שתיית שנים מצטרפת למלא לוגמיו ומ"מ מצוה מן המובחר שיטעמו כולם יש אומרים דכיון שבין כולם טעמו כמלא לוגמיו יצאו דשתיית כולם מצטרפות לכשיעור והגאונים

סוברים שאם לא טעם המקדש לא יצא וראוי לחוש לדבריהם ודוקא בקידוש אבל בשאר דברים הטעונים כוס מודים הגאונים דסגי בטעימת אחר.

טו קידש וקודם שיטעום הפסיק בדיבור חוזר ומברך בורא פרי הגפן ואינו צריך לחזור ולקדש וה"ה אם נשפך הכוס קודם שיטעום ממנו יביא כוס אחר ומברך עליו בפה"ג ואינו צריך לחזור ולקדש:

טז לא יטעמו המסובין קודם שיטעום המקדש אם הם זקוקים לכוסו שופך ממנו לכוסות שבידם ריקנים או פגומים אבל אם היו להם כוסות יין שאינם פגומים רשאים לשתות קודם שישתה המקדש:

יז אין צריך לשפוך מכוס המקדש לכוסות יין שלפני המסובין אא"כ היו פגומים שאז צריך לשפוך לכל כוס וכוס כדי שישתו כולם מכוס שאינו פגום:

סימן רעב

על איזה יין מקדשים. ובו י סעיפים:

א אין מקדשין על יין שריחו רע אע"ג דריחיה וטעמיה חמרא ולא על יין מגולה אפילו האידנא דלא קפדינן אגילוי: הגה ואין מקדשין על היין דריחיה חמרא וטעמיה חלא: (טור)

ב יין מגתו מקדשין עליו וסוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום:

ג מקדשין על יין שבפי החבית אע"פ שיש בו קמחין: הגה ויש אוסרין לקדש עליו אלא יסננו תחלה להעביר הקמחין (הגהות מרדכי פ' המוכר פירות וב"י בשם א"ח ותוס') ועל יין שבשולי החבית אע"פ שיש בו שמרים ועל יין שחור ועל יין מתוק ועל יין דריחיה חלא וטעמיה חמרא ומכל מקום מצוה לברור יין טוב לקדש עליו:

ד מקדשין על יין לבן והרמב"ן פוסלו לקידוש אפי' בדיעבד אבל מבדילים עליו ומנהג העולם כסברא ראשונה:

ה יין חי אפי' אם הוא חזק דדרי (פי' שראוי להמזג) על חד תלת מיא מקדשים עליו ומ"מ יותר טוב למוזגו ובלבד שיהא מזוג כראוי: הגה ויינות שלנו יותר טובים הם בלא מזיגה (טור):

ו יין צמוקים מקדשים עליו (והוא שיש בהן לחלוחית קצת בלא שרייה) (טור):

ז שמרי יין או חרצנים שנתן עליהם מים אם ראוי לברך עליו בפה"ג מקדשין עליו (ועיין לעיל סי' ר"ד סעיף ה'):

ח מקדשין על יין מבושל ועל יין שיש בו דבש וי"א שאין מקדשין עליהם: הגה והמנהג לקדש עליו אפילו יש לו יין אחר רק שאינו טוב כמו המבושל או שיש בו דבש (אגור):

ט במקום שאין יין מצוי י"א שמקדשין על שכר ושאר משקין חוץ מן המים וי"א שאין מקדשין ולהרא"ש בלילה לא יקדש על השכר אלא על הפת ובבקר יותר טוב לקדש על

השכר שיברך עליו שהכל קודם ברכת המוציא שאם יברך על הפת תחלה אין כאן שום שינוי ודברי טעם הם: הגה וכן המנהג פשוט כדברי הרא"ש ואם יין בעיר לא יקדש על הפת ומי שאינו שותה יין משום נדר יכול לקדש עליו וישתו אחרים המסובין עמו ואם אין אחרים עמו יקדש על הפת ולא על היין או ישמע קידוש מאחרים (הגהות מיי' פ' כ"ט דמחזר אחר יין ותשובת מיי' ספר הפלאה סי' ד' דיקדש על הפת לכן צ"ל החילוק אם אוכל לבדו ואם אוכל עם אחרים):

י ברכת יין של קידוש פוטרת יין שבתוך הסעודה ואינו טעון ברכה לאחריו דברכת המזון פוטרתו בין שהוא על הכוס בין שאינו על הכוס (ועיין לעיל סי' קע"ד סעיף ו'):

סימן רעג

שיהיה הקידוש במקום סעודה. ובו ז סעיפים:

א אין קידוש אלא במקום סעודה ובבית אחד מפנה לפנה חשוב מקום אחד שאם קידש לאכול בפנה זו ונמלך לאכול בפנה אחרת אפי' הוא טרקלין גדול אינו צריך לחזור ולקדש: הגה ומבית לסוכה חשוב כמפנה לפנה (מרדכי פ' ע"פ) ויש אומרים שכל שרואה מקומו אפי' מבית לחצר אינו צריך לחזור ולקדש וי"א שאם קידש במקום א' על דעת לאכול במקום אחר שפיר דמי (ועיין לעיל ריש סי' קע"ח) והוא שיהיו שני המקומות בבית אחד כגון מחדר לחדר או מאיגרא לארעא (וכן עיקר):

ב אם קידש בבית אחד על מנת לאכול שם ואחר כך נמלך לאכול במקום אחר צריך לחזור ולקדש במקום שרוצה לאכול שם:

ג אם קידש ולא סעד אף ידי קידוש לא יצא: הגה וצריך לאכול במקום קידוש לאלתר או שיהא בדעתו לאכול שם מיד אבל בלא"ה אפי' אכל במקום קידוש אינו יוצא (מהר"י מולין)) ואם היה בדעתו שלא לאכול שם מיד ונמלך ואכל יצא. (ב"י סוף הסימן):

ד יכול אדם לקדש לאחרים אע"פ שאינו אוכל עמהם דלדידהו הוי מקום סעודה ואע"ג דבברכת היין אינו יכול להוציא אחרים אם אינו נהנה עמהם כיון דהאי בפה"ג הוא חובה לקידוש כקידוש היום דמי ויכול להוציאם אע"פ שאינו נהנה: הגה ואפי' בקידוש של יום בשחרית בשבת מותר לעשות כן (רבינו ירוחם וב"י בשם הרי"ף והרא"ש והטור סי' תפ"ד) והוא שאינם יודעים ואם עדיין לא קידש לעצמו יזהר שלא יטעום עמהם שאסור לו לטעום עד שיקדש במקום סעודתו:

ה כתבו הגאונים הא דאין קידוש אלא במקום סעודה אפילו אכל דבר מועט או שתה כוס של יין שחייב עליו ברכה יצא ידי קידוש במקום סעודה וגומר סעודתו במקום אחר ודוקא אכל לחם או שתה יין אבל אכל פירות לא: הגה ולפי זה היה מותר למוהל ולסנדק

לשתות מכוס של מילה בשבת בשחרית אם שותין כשיעור [ב"י] אבל נהגו ליתן לתינוק [הגהות מיי' פרק כ"ט]:

ו ואם קידש בביתו ושמע שכנו ושלחן ערוך לפניו יוצא בו דשפיר הוי מקום סעודה וכגון שנתכוין השומע לצאת ומשמיע להוציא:

ז י"א שאין מקדשין אלא לאור הנר וי"א שאין הקידוש תלוי בנר ואם הוא נהנה בחצר יותר מפני האויר או מפני הזבובים מקדש בחצר ואוכל שם אע"פ שאינו רואה הנר שהנרות לעונג נצטוו ולא לצער והכי מסתברא:

סימן רעד

דיני בציעת הפת בשבת. ובו ד סעיפים:

א בוצע על שתי ככרות [שלימות] שאוחז שתיהן בידו ובוצע התחתונה: הגה ודוקא בליל שבת [ד"ע] אבל ביום השבת או בליל י"ט בוצעין על העליונה [כל בו והגהות מיי' פ"ח מהלכות חמץ ומצה] והטעם הוא על דרך הקבלה:

ב מצוה לבצוע בשבת פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה [וע"ל סי' קס"ז]:

ג אין המסובים רשאים לטעום עד שיטעום הבוצע ואם יש לפני כל אחד לחם משנה יכולים לטעום אע"פ שעדיין לא טעם הוא:

ד סעודה זו ושל שחרית אי אפשר לעשותם בלא פת:

סימן רעה

דברים האסורים לעשות לאור הנר בשבת. ובו יב סעיפים:

א אין פולין פי' לבער את הכנים מהבגדים תרגום בערתי הקדש פליתי ואין קורין בספר לאור הנר ואפילו אינו מוציא בפיו שמא יטה ואפי' הוא גבוה עשר קומות שאינו יכול ליגע אליו שלא חלקו חכמים בדבר ומטעם זה יש לאסור אפי' הוא בעששית או קבועה בחור שבכותל וכן בנר של שעוה:

ב ודוקא אחד אבל שנים קוראי' ביחד שאם בא האחד להטות [פי' להטות הנר כדי שיגיע השמן לפתילה] יזכירנו חבירו והוא שקורין בענין אחד שאז ישגיח האחד במה שיעשה חבירו אבל בשני ענינים לא: הגה ויש אומרים דבשני ספרים אפי' בענין אחד אסור [ב"י] ולכן אסור לומר פיוטים בלילי י"ט שחל להיות בשבת בבית הכנסת וכן נהגו [מרדכי וסה"ת וסמ"ג והגהות]:

ג אם יש אחר עמו אפי' אינו קורא ואומר לו תן דעתך עלי שלא אטה מותר וה"ה אם אומר כן לאשתו:

ד אדם חשוב שאין דרכו בחול להטות מותר בכל גוונא:

ה במדורה אפי' עשרה כאחד אין קורין משום דהואיל ויושבים רחוקים זה מזה ועוד שזנבות האודים סמוכים להם אין זה מכיר כשבא חבירו להבעיר ולחתות:

ו תינוקת של בית רבן קורין לאור הנר מפני שאימת רבן עליהם:

ז מותר לקרות במה מדליקין לאור הנר שהרי הוא מזכיר איסור שבת ואיך ישכח:

ח נוהגים לקרות בליל יום כפורים במחזורים מפני שאימת יום הכיפורים עליהם:

ט ליל פסח שחל להיות בשבת מותר לקרות ההגדה בספר משום דהוי כעין ראשי פרקים דאין עם הארץ שלא תהא שגורה בפיו קצת:

י הרב יכול לראות לאור הנר מהיכן יקראו התינוקות ולסדר ראשי הפרשיות בפיו בספר וקורא כל שאר הפרשה על פה וראשי פרשיות לאו דוקא אלא כל שיודע הפרשה על פה ובקצת צריך לראות בספר שרי שמאחר שאינו מעיין בספר תמיד אית ליה היכרא לא אתי להטוויי:

יא כלים הדומים זה לזה וצריך עיון להבחין ביניהם אסור לבדקן לאור הנר ואפי' להבחין בין בגדיו לבגדי אשתו אם הם דומים אסור לבדוק:

יב שמש שאינו קבוע אסור לו לבדוק כוסות וקערות לאור הנר מפני שאינו מכירן בין בנר שמן זית בין בנר של נפט [פי' מין זפת לבן וריחו רע] שאורו רב: הגה ויש מתירין בשל נפט אפי' בשמש שאינו קבוע [טור וב"י בשם הפוסקים] אבל שמש קבוע מותר לו לבדוק לאור הנר כוסות מפני שאינו צריך עיון הרבה ואם היה נר של שמן זית אין מורין לו לבדוק ואע"פ שהוא מותר גזירה שמא יסתפק ממנו: הגה נהגו לכסות הקטנים שלא יהיו ערומים בפני הנרות משום ביזוי מצוה וכן כתב הרוקח:

סימן רעו

דיני נר שהדליק עכו"ם בשבת. ובו ה סעיפים:

א עכו"ם שהדליק את הנר בשביל ישראל אסור לכל אפי' למי שלא הודלק בשבילו: הגה ואין חילוק בזה בין קצב לו שכר או לא קצב או שעשאו בקבלנות או בשכירות דהואיל והישראל נהנה ממלאכה עצמה בשבת אסור בכל ענין. [הגהות אשירי פ"ק דשבת וב"י בשם סמ"ג וסה"ת] אבל אם הדליקו לצרכו או לצורך חולה ישראל אפי' אין בו סכנה: הגה או לצורך קטנים דהוא כחולה שאין בו סכנה [מרדכי פ"ק דשבת] מותר לכל ישראל להשתמש לאורו וה"ה לעושה מדורה לצרכו או לצורך חולה ויש אוסרים במדורה משום דגזרינן שמא ירבה בשבילו: הגה מיהו אם עשה עכו"ם בבית ישראל מדעתו אין הישראל צריך לצאת אע"פ שנהנה מנר או מן המדורה [טור]:

ב ישראל ועכו"ם שהסיבו יחד והדליק עכו"ם נר אם רוב עכו"ם מותר להשתמש לאורו ואם רוב ישראל או אפילו מחצה על מחצה אסור ואם יש הוכחה שלצורך עכו"ם מדליקה

כגון שאנו רואים שהוא משתמש לאורה אף על פי שרוב ישראל מותר: הגה י"א דמותר לומר לעכו"ם להדליק לו נר לסעודת שבת משום דסבירא ליה' דמותר אמירה לעכו"ם אפי' במלאכה גמורה במקום מצוה [ר"ן ס"פ ר"א דמילה בשם העיטור] שעל פי זה נהגו רבים להקל בדבר לצוות לעכו"ם להדליק נרות לצורך סעודה בפרט בסעודת חתונה או מילה ואין מוחה בידם ויש להחמיר במקום שאין צורך גדול דהא רוב הפוסקים חולקים על סברא זו ועיין לקמן סי' ש"ז ס"ה:

ג אם אומר אדם לעבדו או לשפחתו לילך עמו והדליקו הנר אע"פ שגם הם צריכים לו אין זה לצורך העכו"ם כיון שעיקר ההליכה בשביל ישראל: הגה ומותר לומר לעכו"ם לילך עמו ליטול נר דלוק כבר הואיל ואינו עושה רק טלטול הנר בעלמא (רבי' ירוחם ני"ב ח"ב והגהות מרדכי פ"ק דשבת והגהות מיי' פ"י):

ד אם יש נר בבית ישראל ובא עכו"ם והדליק נר אחר מותר להשתמש לאורו בעוד נר ראשון דולק אבל לאחר שיכבה הראשון אסור להשתמש לאור השני וכן אם נתן שמן בנר הדולק מותר להשתמש עד כדי שיכלה השמן שהיה בו כבר ואח"כ אסור: הגה ומותר למחות בעכו"ם שבא להדליק נר או להוסיף שמן (טור):

ה בארצות קרות מותר לעכו"ם לעשות מדורה בשביל הקטנים ומותרין הגדולים להתחמם בו ואפילו בשביל הגדולים מותר אם הקור גדול שהכל חולים אצל הקור ולא כאותם שנוהגים היתר אע"פ שאין הקור גדול ביום ההוא:

סימן רעז

שלא לגרום כיבוי הנר. ובו ה סעיפים:

א נר שמונח אחורי הדלת אסור לפתוח הדלת (כדרכו) (רמב"ם פ"ה ומרדכי פרק כ"ב וב"י בשם סמ"ג) שמא יכבנו הרוח (אבל) לנעול הדלת כנגדו מותר (ת"ה סי' נ"ט) (וה"ה בחלון שכנגד הנר שעל השלחן) (מרדכי פכ"ב וב"י בשם תוס' וטור) ואם הוא קבוע בכותל באחורי הדלת אסור לפתוח הדלת ולנעלו כדרכו שמא תהא הדלת נוקשת עליו ותכבנו אלא פותח ונועל בנחת ואם הוא קבוע בדלת עצמו שפתיחתו ונעילתו מקרב השמן לנר או מרחיקו ממנו אסור לפותחו ולנעלו: הגה ובנר של שעוה מותר לפתוח ולנעול אע"פ שהוא קבוע בדלת (ב"י):

ב אסור לפתוח הדלת כנגד המדורה שהיא קרובה קצת אל הדלת ואפי' אין שם אלא רוח מצויה אבל אם היה פתוח כנגדה מותר לסגרו ואין בו משום מכבה:

ג שכח נר על הטבלא מנער את הטבלא והוא נופל אפי' אם הוא דולק רק שלא יכוין לכבותו: הגה וטוב לעשות ע"י עכו"ם במקום שאינו צריך כ"כ: (כל בו) ובלבד שיהא נר של שעוה וכיוצא בו או שלא יהא בו שמן אבל אם יש בו שמן א"א שלא יקרבנו אל הפתילה ונמצא מבעיר ואם הניח עליה מדעת אסור לנערה שהרי הטבלא הוא בסיס (פי' דבר הנושא

דבר אחר תרגום ואת כנו וית בסיסיה) **לדבר האסור**: הגה ומ"מ מותר ליגע בטבלא הואיל ואינו מטלטל הנר והוא הדין שמותר ליגע במנורה שבבית הכנסת והנרות דולקות עליו ובלבד שלא ינענע (מרדכי פכ"ב):

ד מותר להניח נר של שבת מבעוד יום על גבי אילן וידליק שם בשבת דליכא למיחש דלכשיכבה לשקליה מיניה ונמצא משתמש במחובר אבל אין מניחין נר של י"ט על גבי אילן דשקיל ומנח ליה ונמצא משתמש באילן:

ה מותר לכפות קערה על גבי הנר בשבת כדי שלא יאחוז האור בקורה:

סימן רעח

שיכול לכבות הנר בשביל החולה. ובו סעיף אחד:

מותר לכבות הנר בשביל שישן החולה שיש בו סכנה:

סימן רעט

דיני טלטול הנר בשבת. ובו ז סעיפים:

א נר שהדליקו בו באותו שבת אע"פ שכבה אסור לטלטלו וכן מותר השמן שבנר שהדליקו בו באותו שבת אסור לטלטלו להסתפק ממנו באותו שבת:

ב נר זה שאמרנו שאסור לטלטלו אפי' לצורך גופו ולצורך מקומו אסור ויש מי שהתיר ולא נראה דבריו: הגה וי"א דמי שהוא איסטניס והנר מאוס עליו מותר להוציאו דהוי לדידיה כגרף של רעי והמחמיר לא הפסיד (מרדכי ריש ביצה):

ג לטלטל נר ע"י שנותנין עליו לחם בשבת אסור ואם נתן עליו הלחם מבעוד יום יש מי שמתיר לטלטלו בשבת על ידי לחם זה ואין לסמוך עליו:

ד אם התנה מע"ש על נר זה שיטלטלנו משיכבה מותר לטלטלו אחר שכבה: הגה וי"א דלא מהני תנאי וכן נוהגין במדינות אלו ודין התנאי ע"ל סי' תרל"ח (הגהות אשירי פ' כירה ור"י ח"ב כל בו) ונוהגין לטלטלו ע"י עכו"ם ואין בזה משום איסור אמירה לעכו"ם הואיל והמנהג כך הוי כאלו התנה עליו מתחלה ושרי כנ"ל:

ה נר שהדליקו בשבת לחיה ולחולה וילדה החיה ונתרפא החולה מותר לטלטלו אם כבה והוא הדין למדליק בשבת בשוגג וכבה שמותר לטלטלו:

ו נר שלא הדליקו בו באותו שבת אפי' הוא של חרס דמאיס ואפילו הוא של נפט דמסריח מותר לטלטלו דמוקצה מחמת מיאוס מותר:

ז מנורה בין גדולה בין קטנה אם היא של פרקים אין מטלטלין אותה דחיישינן שמא תפול ותתפרק ויחזירנה ונמצא עושה כלי ואפילו אם אינה של פרקים אלא יש בה חריצים סביב ודומה לשל פרקים אסור לטלטלה:

סימן רפ

תשמיש המטה בשבת. ובו ב סעיפים:

א תשמיש המטה מתענוגי שבת הוא לפיכך עונת תלמידי חכמים הבריאים מליל שבת לליל שבת:

ב מותר לבעול לכתחלה בתולה בשבת ואין בו משום חובל ולא משום צער לה:

סימן רפא

שלא יכרע בולך אנחנו מודים. ובו סעיף אחד:

אין לשחות בולך אנחנו מודים שאין לשחות אלא במקומות שאמרו חכמים: הגה ונוהגים שבשבת מאחרין יותר לבא לבהכ"נ מבחול משום דבתמיד של ימות החול נאמר בבוקר ואצל שבת נאמר וביום השבת דמשמע איחור (מרדכי פכ"כ) ונוהגין להרבות בזמירות של שבת כל מקום לפי מנהגו ובכל דבר אם לא אמרו אין מחזירין אותו מלבד אם לא אמר לאל אשר שבת וכו' מחזירין אותו ויש להאריך ולהנעים בזמירות ואין למחות במאריך בהם אע"פ שהמוחה מכוין משום ביטול תורה (אור זרוע) ומ"מ בשבת ויו"ט לא יאריך יותר מדאי כדי שיאכלו קודם שעה ששית כדלקמן סי' רפ"ח:

סימן רפב

קריאת התורה והמפטיר בשבת. ובו ז סעיפים:

א מוציאין ס"ת וקורים בו שבעה ואם רצה להוסיף מוסיף: הגה וה"ה ביו"ט מותר להוסיף על הקרואים (רמב"ם פי"ב מהל' תפלה ותשובת מהר"ם וב"י) ויש אומרים דבי"ט אין להוסיף (ר"ן פרק הקורא) וכן נהגו במדינות אלו מלבד בשמחת תורה שמוסיפין הרבה גם בכל יו"ט אין המפטירין ממנין הקרואים כדלקמן:

ב מותר לקרות עולים הרבה אע"פ שקרא זה מה שקרא זה וחוזר ומברך אין בכך כלום: הגה ויש אוסרים (מרדכי סוף מגילה) וכן נהגו במדינות אלו חוץ מבשמחת תורה שנהגו להרבות בקרואים ונוהגים כסברא ראשונה:

ג הכל עולים למנין ז' אפי' אשה וקטן שיודע למי מברכין אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא בציבור מפני כבוד הציבור: הגה ואלו דוקא מצטרפים למנין הקרואים אבל לא שיהיו כולם נשים או קטנים (ר"ן וריב"ש) ודין עבד כנעני כדין אשה אבל אם אמו מישראל מותר לעלות (הגהות

מיי' פי"ב מהל' תפלה) ואסור לקרות בראש מגולה ואין איסור לקרות ע"ה נכבד ועשיר וגדול הדור לפני ת"ח כי אין זה בזיון לת"ח רק כבוד לתורה שמתכבדת באנשים גדולים (א"ז) וממזר מותר לעלות לס"ת (מהר"א מפרא"ג) וע"ל סי' קל"ו מסדר הקרואים:

ד נוהגים לקרות שבעה לגמור עמהם הפרשה ואומר קדיש וחוזר וקורא עם המפטיר מה שקרא השביעי. הגה וכן נוהגים בימים טובים שאין מפטיר ממנין הקרואים אבל בחול שאסור להוסיף על מנין הקרואים השלישי הוא מפטיר וביום שמוציאין ב' ספרים או ג' המפטיר קורא באחרונה וקטן יכול לקרות בפרשת המוספין או בד' פרשיות שמוסיפין באדר וכן נוהגים (ר"ן ומרדכי פ"ב דמגילה) אע"פ שיש חולקים ואומרים קדיש קודם שעולה המפטיר ואין חילוק בזה בין הוסיפו על מנין הקרואים או לא ובין מוציאין ס"ת א' או ג' (ב"י בשם הר"ר ישעיה והרא"ש ורבי ירוחם):

ה אם לא נמצא מי שיודע להפטיר אלא אחד מאותם שעלו לקרות בתורה וכבר אמר ש"ץ קדיש אחר קריאת הפרשה זה שרוצה להפטיר צריך לחזור ולקרות ויברך על קריאתו תחלה וסוף: הגה אבל אם לא אמר קדיש יפטיר מי שעלה לשביעי אם יודע ואם יש אחרים שיודעים להפטיר לא יפטיר מי שעלה כבר (א"ז) עסמי' קמ"ד:

ו אם טעה ש"ץ וסיים הפרשה עם הששי ואמר קדיש אין צריך לקרות עוד אחר אלא יקרא עם המפטיר מה שקרא עם הששי דקי"ל מפטיר עולה למנין שבעה:

ז קרא הפרשה בתפלת שחרית בשבת ודילג פסוק אחד חוזר וקורא הוא ושנים עמו אפילו הפטיר והתפלל מוסף חוזר וקורא:

סימן רפג

למה אין מוציאין ב' ספרי תורות בשבת. ובו סעיף אחד:

מה שאין מוציאין בשבת ספר שני לקרות פרשת המוספין מפני שאין בה אלא שני פסוקים:

סימן רפד

דיני הפטורה וברכותיה. ובו ז סעיפים:

א מפטירין בנביא מעניינה של פרשה ואין פוחתין מכ"א פסוקים אלא א"כ סליק ענייניה בבציר מהכי כגון עולותיכם ספו על זבחיכם: הגה ודוקא בשבת בעינן כ"א פסוקים ג' ג' פסוקים לכל א' מן הקרואים אבל ביו"ט שקורין ה' סגי בט"ו פסוקים (מהר"ם פאדואה) ולא נתקנה ההפטורה רק בצבור אחר שקראו בתורה (תשובת הרמב"ן סי' קצ"ט) אבל בלאו הכי אסור לקרות עם הברכה שלפניה ולאחריה אבל בלא ברכה שרי (ב"י):

ב אם חל ראש חדש בשבת אין המפטיר מזכיר של ר"ח כלל וי"א שאע"פ שאינו מזכיר בחתימה של ראש חדש מזכירין אותו בתוך הברכה שאומר את יום המנוח הזה ואת יום ראש החודש הזה והמנהג כסברא ראשונה:

ג צריך לכוין לברכות הקוראים בתורה ולברכות המפטיר ויענה אחריהם אמן ויעלו לו להשלים מנין מאה ברכות שחיסר מניינם בשבת:

ד קטן יכול להפטיר: הגה ואם קראו למפטיר מי שאינו יודע לומר ההפטרה יכול אחר לאומרה אבל לכתחלה אסור לעשות כן:

ה אם נשתתק המפטיר באמצע ההפטרה הבא לסיימה לא יתחיל ממקום שפסק הראשון אלא צריך לחזור ולהתחיל ממקום שהתחיל הראשון כמו בס"ת: הגה ושנים לא יאמרו ההפטרה בפעם אחת דתרי קלי לא משתמעי (ריב"ש סי' ל"ו ומגילה דף כ"א):

ו אין המפטיר מפטיר עד שיגמור הגולל לגלול הספר תורה:

ז בשבת שהפרשיות מחוברות מפטירין בהפטרת פ' שניה: הגה וע"ל סי' תכ"ח ונהגו להזכיר אחר קריאת התורה נשמות המתים ולברך העוסקים בצרכי צבור כל מקום לפי מנהגו (שבולי הלקט והגהות מרדכי פ"ק דשבת) ונוהגים לומר יקום פורקן ואין בזה משום איסור תחינה בשבת גם נוהגים לומר אב הרחמים ובכל יום) שאין אומרים בו צדקתך צדק אין אומרים אותו וכן כשיש חתונה או מילה ויש מקומות שאין אומרים אותו כשמברכין החדש מלבד בימי הספירה והולכין בכל זה אחר המנהג:

סימן רפה

לקרות הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום. ובו ז סעיפים:

א אע"פ שאדם שומע כל התורה כולה כל שבת בצבור חייב לקרות לעצמו בכל שבוע פרשת אותו שבוע שנים מקרא ואחד תרגום אפילו עטרות ודיבון:

ב אם למד הפרשה בפירוש רש"י חשוב כמו תרגום וירא שמים יקרא תרגום וגם פרש"י:

ג מיום ראשון ואילך חשיב עם הצבור:

ד מצוה מן המובחר שישלים אותה קודם שיאכל בשבת ואם לא השלים קודם אכילה ישלים אחר אכילה עד המנחה וי"א עד רביעי בשבת וי"א עד שמיני עצרת (דהיינו בשמחת תורה שאז משלימים הצבור):

ה יכול לקרות הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום בשעת קריאת התורה (וע"ל סי' קמ"ו):

ו מלמדי תינוקות אין צריכים לחזור ולקרות הפרשה בשבת:

ז אין צריך לקרות פרשת יו"ט: הגה וכן אין צריך לקרות ההפטרות (מרדכי ה"ק) ומכל מקום נהגו לקרות ההפטרה ובשבת של חתונה יקרא ההפטר' של שבת ולא שוש אשיש (פסקי מהרא"י סי' ק"א):

סימן רפו

דיני תפלת מוסף בשבת. ובו ה סעיפים:

א זמן תפלת מוסף מיד אחר תפלת השחר ואין לאחרה יותר מעד סוף שבע שעות ואם התפלל אותה אחר שבע שעות נקרא פושע ואע"פ כן יצא ידי חובתו מפני שזמנה כל היום ואם שכח ולא התפלל עד שעבר כל זמנה אין לה תשלומין ויש בה נשיאת כפים: הגה ואם התפלל אותה קודם תפלת שחרית יצא (אהל מועד בשם הרשב"א ר"י פ' תפלת השחר):

ב כל יחיד חייב להתפלל תפלת המוספין בין אם יש צבור בעיר או לא: הגה [ואח"כ חוזר השליח צבור התפלה כמו בשאר תפלות] [ב"י בשם שבולי לקט]:

ג מותר לטעום קודם תפלת המוספין דהיינו אכילת פירות או אפי' פת מועט אפילו טעימה שיש בה כדי לסעוד הלב אבל סעודה אסורה:

ד היו לפניו שתי תפלות אחת של מנחה ואחת של מוספים כגון שאיחר מלהתפלל תפלת מוסף עד שש שעות [ומחצה טור] שהוא זמן תפלת מנחה צריך להתפלל של מנחה תחלה ואח"כ של מוסף: הגה ומיהו אם הקדים של מוסף יצא [ב"י בשם הרשב"א] וי"א דהיינו דוקא שצריך עתה להתפלל שתיהן כגון שרוצה לאכול ואסור לו לאכול עד שיתפלל מנחה אבל אם אינו צריך עתה להתפלל מנחה יכול להקדים של מוסף: הגה ומיהו אם הגיע זמן מנחה קטנה יתפלל מנחה תחלה (הר"י והרא"ש בשם ירושלמי) ויש מי שהורה שאין עושין כן בצבור להקדים תפלת מנחה לתפלת מוסף כדי שלא יטעו:

ה בשבת ויו"ט אין אומרים ברכו אחר קדיש בתרא (וע"ל סי' קל"ג):

סימן רפז

ניחום אבלים וביקור חולים בשבת. ובו סעיף אחד:

יכולים לנחם אבלים בשבת וכן יכולים לבקר את החולה ולא יאמר לו כדרך שאומר לו בחול אלא אומר לו שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא ורחמיו מרובים ושבתו בשלום: הגה וי"א דא"צ לומר ורחמיו מרובים וכן נהגו (רמב"ם פכ"ד):

סימן רפח

דין תענית ודין תענית חלום בשבת. ובו י סעיפים:

א אסור להתענות בשבת עד ו' שעות: [הגה ואפי' לומד ומתפלל אסור] [מרדכי פ"ק דשבת]:

ב י"א שאדם שמזיק לו האכילה דאז עונג הוא לו שלא לאכול לא יאכל: הגה וכן מי שיש לו עונג אם יבכה כדי שילך הצער מלבו מותר לבכות בשבת (אגור בשם שבולי הלקט):

ג אדם המתענה בכל יום ואכילה בשבת צער הוא לו מפני שינוי וסת (פי' דבר קבוע) יש אומרים שראו כמה חסידים ואנשי מעשה שהתענו בשבת מטעם זה וכן אמרו שכך היה עושה ה"ר יהודה החסיד:

ד מותר להתענות בו תענית חלום כדי שיקרע גזר דינו וצריך להתענות ביום ראשון כדי שיתכפר לו מה שביטל עונג שבת ואם תשש כחו ואינו יכול להתענות שני ימים רצופים לא יתענה ביום ראשון ויתענה אח"כ: הגה וכ"ש אם היה ביום ראשון חנוכה או פורים או יו"ט אפי' יו"ט שני של גליות שאין להתענות עד אח"כ. יש אומרים מי שישן שינת צהרים וחלם לו חלום רע יתענה מחצי היום עד חצי הלילה ואז יבדיל וביום הראשון יתענה כאלו התענה כל יום השבת (מצאתי כתוב):

ה יש אומרים שאין להתענות תענית חלום בשבת אלא על חלום שראהו תלת זימני וי"א שבזמן הזה אין להתענות תענית חלום בשבת שאין אנו בקיאין בפתרון חלומות לידע איזה טוב ואיזה רע והעולם אומרים שנמצא בספרים קדמונים שעל שלשה חלומות מתענים בשבת ואלו הן הרואה ספר תורה שנשרף או יום הכפורים בשעת נעילה או קורות ביתו או שיניו שנפלו ויש אומרים הרואה יוה"כ אפי' שלא בשעת נעילה וי"א הרואה שקורא בתורה ויש אומרים הרואה שנושא אשה והא דרואה שיניו שנפלו דוקא שיניו אבל הרואה לחייו שנשרו חלום טוב הוא דמתו היועצים עליו רעה ונראה לי שהחלומות שאמרו בפרק הרואה שהם רעים גם עליהם מתענין בשבת:

ו המתענה בשבת אומר עננו אחר סיום תפלתו בלא חתימה וכוללו באלהי נצור: הגה ויאמר אחר תפלתו רבון העולמים גלוי כו' כמו בחול (א"ז הלכות תענית):

ז אם הקדימה לאכול הוא עונג לו כגון שנתעכלה סעודת הלילה יקדים ואם האיחור עונג לו כגון שעדיין לא נתעכלה יאחר: הגה וכן מי שיש לו סעודות כל יום כמו בשבת ישנה בשבת להקדים או לאחר (גמרא פ' כ"כ וטור):

ח אין מתענין על שום צרה מהצרות כלל:

ט אין צועקים ולא מתריעין בו על שום צרה חוץ מצרת המזונות שצועקים עליה בפה בשבת ולא בשופר וכן עיר שהקיפוה עכו"ם או נהר וספינה המטורפת בים ואפי' על יחיד הנרדף מפני עכו"ם או לסטים או רוח רעה זועקין ומתחננין בתפילות בשבת אבל אין תוקעין אא"כ תוקעין לקבץ העם לעזור אחיהם ולהצילם (וע"ל סי' תקע"ו סי"ג):

י נרדף מפני רוח רעה שאמרו לאו דוקא דה"ה לכל חולי שיש בו סכנת היום זועקים ומתחננין וכן נהגו לומר מצלאים בשבת על חולים המסוכנים סכנות היום: הגה וכן מותר לברך החולה המסוכן בו ביום. (ליקוטי מהר"י ברין וב"י בשם הר"ן פרק ג' דתענית):

סימן רפט

סדר סעודת שחרית של שבת. ובו ב סעיפים:

א יהיה שלחנו ערוך ומטה מוצעת יפה ומפה פרוסה כמו בסעודת הלילה ויברך על היין בורא פרי הגפן והוא נקרא קידושא רבה ואח"כ יטול ידיו (וע"ל סי' רע"א סעיף י"ב בהג"ה) ויבצע על לחם משנה כמו בלילה ויסעוד וגם זה הקידוש צריך שיהיה במקום סעודה ושלא יטעום קודם לו כלום כמו בקידוש הלילה ומיהו לשתות מים בבקר קודם תפלה מותר מפני שעדיין לא חל עליו חובת קידוש: הגה וע"ל כל דיני קידוש סי' רע"א רע"ב רע"ג:

ב במקום שאין יין מצוי הוי שכר ושאר משקין חוץ מהמים חמר מדינה ומקדשין עליו ואם אין לו אפילו שכר ושאר משקין אוכל בלא קידוש:

סימן רצ

בשבת ישלים מאה ברכות בפירות. ובו ב סעיפים:

א ירבה פירות ומגדים ומיני ריח כדי להשלים מנין מאה ברכות: הגה ואם רגיל בשינת צהרים אל יבטלנו כי עונג הוא לו (טור):

ב אחר סעודת שחרית קובעים מדרש לקרות בנביאים ולדרוש בדברי אגדה ואסור לקבוע סעודה באותה שעה: הגה ופועלים ובעלי בתים שאינן עוסקים בתורה כל ימי שבוע יעסקו יותר בתורה בשבת מתלמידי חכמים העוסקים בתורה כל ימי השבוע ותלמידי חכמים ימשיכו יותר בעונג אכילה ושתיה קצת שהרי מתענגים בלמודם כל ימי השבוע: [ב"י סי' רפ"ח בשם ירושלמי]:

סימן רצא

דין שלש סעודות. ובו ו סעיפים:

א יהא זהיר מאוד לקיים סעודה שלישית ואף אם הוא שבע יכול לקיים אותה בכביצה ואם אי אפשר לו כלל לאכול אינו חייב לצער את עצמו והחכם עיניו בראשו שלא ימלא בטנו בסעודת הבוקר כדי ליתן מקום לסעודה שלישית: הגה ומי שלא אכל בליל שבת יאכל שלש סעודות ביום השבת (הרא"ש פ' ע"פ):

ב זמנה משיגיע זמן המנחה דהיינו משש שעות ומחצה ולמעלה ואם עשאה קודם לכן לא קיים מצות סעודה שלישית: הגה י"א דאסור לשתות מים בין מנחה למעריב בשבת דאז חוזרים הנשמות לגיהנם וע"כ אין לאכול סעודה שלישית בין מנחה למעריב אלא יאכל אותה קודם מנחה (תוס' והרא"ש ומרדכי פ' ע"פ) וי"א דיותר טוב להתפלל מנחה תחלה (רמב"ם וטור והגהות מרדכי והגהות מיי' פ"ל ואגור) וכן נוהגים לכתחלה בכל מדינות אלו מ"מ אין לשתות מים מן הנהרות אבל בבית שרי וכ"ש שאר משקין דשרי (הגהות מיי' פ"ל) וי"א דאין אסור אלא תוך י"ב חודש של אביו

ואמו (אגודה ומרדכי פ' ע"פ) וי"א דאיסור זה של שתיית מים אינו רק בע"ש (תוס' והרא"ש ומרדכי בשם רבי משולם והגהות מיי'):

ג אם נמשכה סעודת הבוקר עד שמגיע זמן המנחה יפסיק הסעודה ויברך ברכת המזון ויטול ידיו ויברך ברכת המוציא ויסעוד ונכון הדבר שאם לא היה עושה כן מאחר שנמשכה סעודת הבוקר עד אותה שעה לא היה יכול לאכול אח"כ אלא אכילה גסה: הגה אבל מי שיודע שאפשר לאכול אחר שיתפלל מנחה עם הצבור לא יעשה סעודה שלישית קודם מנחה מיהו אם עשאה יצא:

ד א"צ לקדש בסעודה שלישית אבל צריך לבצוע על שתי ככרות: הגה ואם סועד הרבה פעמים בשבת צריך לכל סעודה שתי ככרות (אבודרהם ומיי') ולפחות לא יהיה לו בסעודה שלישית פחות מככר א' שלם [טור ומרדכי פ' כ"כ] ומזה פשט המנהג להקל לבצוע בסעודה שלישית רק בככר אחד שלם אבל יש להחמיר ליקח שנים:

ה צריך לעשותה בפת ויש אומרים שיכול לעשותה בכל מאכל העשוי באחד מחמשת מיני דגן וי"א שיכול לעשותה בדברים שמלפתים בהם הפת כבשר ודגים אבל לא בפירות וי"א דאפילו בפירות יכול לעשותה וסברא ראשונה עיקר שצריך לעשותה בפת אא"כ הוא שבע ביותר: הגה או במקום שאי אפשר לו לאכול פת כגון בערב פסח שחל להיות בשבת שאסור לו לאכול פת לאחר מנחה כדלקמן בהלכות פסח: [מהרי"ל הלכות פסח]:

ו נשים חייבות בסעודה שלישית:

סימן רצב

דין תפלת מנחה בשבת. ובו ב סעיפים:

א במנחה [אומרים אשרי ובא לציון ואני תפלתי וגו'] (טור) מוציאין ספר תורה וקורין שלשה אנשים עשרה פסוקים מפרשה הבאה ואפי' חל יו"ט להיות בשבת קוראין בפרשה הבאה ולא בשל יום טוב:

ב אומרים צדקתך ואם חל בו יום שאלו היה חול לא היו אומרים בו במנחה נפילת אפים אין אומרים צדקתך: הגה ונהגו שלא לקבוע מדרש בין מנחה למעריב (טור זוהר תרומה ע' רע"ט) אבל אומרים פרקי אבות בקיץ ושיר המעלות בחורף וכל מקום לפי מנהגו:

סימן רצג

דיני ערבית במוצאי שבת. ובו ג סעיפים:

א מאחרין תפלת ערבית כדי להוסיף מחול על הקודש:

ב צריך ליזהר מלעשות מלאכה עד שיראו שלשה כוכבים קטנים ולא יהיו מפוזרים אלא רצופים ואם הוא יום המעונן ימתין עד שיצא הספק מלבו:

ג מי שהוא אנוס כגון שצריך להחשיך על התחום לדבר מצוה יכול להתפלל של מוצאי שבת מפלג המנחה ולמעלה ולהבדיל מיד אבל לא יברך על הנר וכן אסור בעשיית מלאכה עד צאת הכוכבים: הגה ונוהגים לומר והוא רחום וברכו באריכות נועם כדי להוסיף מחול על הקודש (א"ז):

סימן רצד

דיני הבדלה בתפלה. ובו ה סעיפים:

א אומרים הבדלה בחונן הדעת ואם טעה ולא הבדיל משלים תפלתו ואינו חוזר מפני שצריך להבדיל על הכוס ואם טעם קודם שהבדיל על הכוס צריך לחזור ולהבדיל בתפלה:

ב טעה ולא הבדיל בתפלה ואין לו כוס בלילה וסבור שאף למחר לא יהיה לו צריך לחזור ולהתפלל:

ג תשעה באב שחל להיות באחד בשבת טעה ולא הבדיל בתפלה א"צ לחזור ולהתפלל כיון שמבדיל על הכוס במוצאי תשעה באב:

ד במקום שאמרו שאינו חוזר להתפלל מיד כשסיי' הברכ' אין לו לחזור אע"פ שלא פתח בברכה שלאחריה:

ה במקום שאמרו שאינו חוזר אם רצה להחמיר על עצמו לחזור אם סיים תפלתו רשאי אבל אם עדיין לא סיים תפלתו אינו רשאי לחזור:

סימן רצה

הבדלה שעושה ש"ץ. ובו סעיף אחד:

הגה ואומרים ויהי נועם וסדר קדושה באריכות כדי לאחר סדר קדושה שאז חוזרים רשעים לגיהנם (טור) ובזמן שאין אומרים ויהי נועם כגון שחל יום טוב בשבוע אין אומרים סדר קדושה אבל אומרים ויתן לך (כל בו) :

מבדיל שליח צבור כדי להוציא מי שאין לו יין: הגה ונהגו לומר ולהזכיר אליהו הנביא במ"ש להתפלל שיבא ויבשרנו הגאולה (טור):

סימן רצו

דיני הבדלה על היין. ובו ח סעיפים:

א סדר הבדלה יין בשמים נר הבדלה וסימנך יבנ"ה וצריך ליזהר שלא יהא הכוס פגום: הגה ונהגו לומר קודם הבדלה שעושים בבית הנה אל ישועתי וגו' כוס ישועות אשא וגו' ליהודים היתה אורה וגו' לסי' טוב ובשעת הבדלה יתנו עיניהם בכוס ובנר ונוהגין לשפוך מכוס של יין על הארץ קודם שיסיים בורא פרי הגפן כדי שלא יהיה הכוס פגום וטעם השפיכה דאמרי' כל בית שלא נשפך בו יין כמים אין בו סי' ברכה ועושין כן לסי' טוב בתחלת השבוע גם שופכים מן הכוס לאחר הבדלה ומכבין בו הנר ורוחצים בו עיניו משום חבוב מצוה:

ב אין מבדילין על הפת אבל על השכר מבדילין אם הוא חמר מדינה וה"ה לשאר משקין חוץ מן המים: הגה וטוב יותר להבדיל על כוס פגום של יין מעל שכר (אבודרהם) ונהגו להבדיל במוצאי פסח על שכר ולא על יין משום דחביב עליו וביו"ט שחל להיות במוצאי שבת שיש בו קידוש שהוא נאמר על הפת יש אומרים שאגב הקידוש מבדילין גם כן עליו וי"א שיותר טוב לומר הקידוש והבדלה שניהם על השכר הגה [והסברא ראשונה עיקר]:

ג אם אין לו יין ולא שכר ושאר משקין י"א שמותר לו לאכול וי"א שאם מצפה שיהיה לו למחר לא יאכל עד למחר שיבדיל ואם אין לו אלא כוס אחד ואינו מצפה שיהיה לו למחר מוטב שיאכל קודם שיבדיל ויברך עליו ברכת המזון ואח"כ יבדיל עליו ממה שיברך ברכת המזון בלא כוס לדברי האומרים דבהמ"ז טעונה כוס ולדברי האומרים דאינו טעונה כוס לא יאכל עד שיבדיל ומיירי שכוס זה לא היה בו אלא רביעית בצמצום וכבר היה מזוג כדינו שאם היה משים בו מים יותר לא היה ראוי לשתייה שאל"כ לדברי הכל מבדיל תחלה ושותה ממנו מעט ומוסיף עליו להשלימו לרביעית ומברך עליו ברכת המזון:

ד מי שאין ידו משגת לקנות יין לקידוש ולהבדלה יקנה להבדלה דקידוש אפשר בפת:

ה אם אין ידו משגת לקנות שמן לנר חנוכה ויין להבדיל נר חנוכה קודם:

ו אומר הבדלה מיושב: הגה וי"א מעומד [אגודה וכל בו ואגור] וכן נוהגים במדינות אלו. ואוחז היין בימין וההדס בשמאל ומברך על היין ושוב נוטל ההדס בימין והיין בשמאל ומברך על ההדס ומחזיר היין לימינו:

ז אפילו שמעו כל בני הבית הבדלה בבית הכנסת אם נתכוונו שלא לצאת מבדילין בבית:

ח נשים חייבות בהבדלה כשם שחייבות בקידוש ויש מי שחולק: הגה ע"כ לא יבדילו לעצמן רק ישמעו הבדלה מן האנשים:

סימן רצז

דיני בשמים להבדלה. ובו ה סעיפים:

א מברך על הבשמים אם יש לו ואם אין לו אינו צריך לחזור אחריהם:

ב אין מברכין על בשמים של בית הכסא ולא על של מתים (ודוקא) הנתונים למעלה ממטתו של מת ולא על בשמים שבמסיבת ע"א דסתם מסיבתן לעכו"ם. הגה ואם בירך על בשמים אלו לא יצא וצריך לחזור ולברך על אחרים [ב"י בשם א"ח]:

ג שקים מלאים בשמים שמשימים עכו"ם תוך קנקני היין אע"פ שמותר להריח בהם אין מבדילין עליהם:

ד נהגו לברך על ההדס כל היכא דאפשר: הגה וי"א דאין לברך על הדס היבש דאינו מריח רק על שאר בשמים (טור בשם הר"ר אפרים והר"א מפראג) וכן נהגו במדינות אלו ונ"ל דיש להניח גם הדס עם הבשמים דאז עושין ככולי עלמא:

ה מי שאינו מריח אינו מברך על הבשמים אלא א"כ מתכוין להוציא בני ביתו הקטנים שהגיעו לחינוך או להוציא מי שאינו יודע:

סימן רצח

דיני נר הבדלה. ובו טו סעיפים:

א מברך על הנר בורא מאורי האש אם יש לו ואינו צריך לחזור אחריו וה"מ במוצאי שבת אבל במוצאי יוה"כ י"א שמחזר אחריו: הגה מי שאין לו כוס להבדיל כשרואה האש מברך עליו וכן הבשמים (טור):

ב מצוה מן המובחר לברך על אבוקה ויש מי שאומר שאם אין לו אבוקה צריך להדליק נר אחר לצורך הבדלה חוץ מהנר המיוחד להאיר בבית: הגה ונר שיש לו שתי פתילות מקרי אבוקה. (אגודה):

ג נוהגים להסתכל בכפות הידים ובצפרנים: הגה ויש לראות בצפרני יד ימין ולאחוז הכוס ביד שמאל ויש לכפוף האצבעות לתוך היד שאז רואה הצפרנים עם הכפות בבת אחת ולא יראה פני האצבעות שבפנים (זוהר פ' בראשית ובפ' ויקהל):

ד אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו דהיינו שיהיה סמוך לו בכדי שיוכל להכיר בין מטבע מדינה זו למטבע מדינה אחרת:

ה אין מברכין על הנר שלא שבת ממלאכת עבירה לאפוקי אור שהודלק לחיה ולחולה שכיון שלא הודלק לעבירה מברכין עליו אבל אם הדליקו עכו"ם בשבת כיון שאם היה מדליקו ישראל היה עובר לא שבת ממלאכת עבירה מיקרי ואין מברכין על אור של ע"א (טור):

ו עכו"ם שהדליק במוצאי שבת מישראל או ישראל מעכו"ם מברכין עליו אבל עכו"ם שהדליק מעכו"ם אין מברכין עליו ובמוצאי יוה"כ אין מברכין על נר שהדליק ישראל מעכו"ם (ועיין לקמן סי' תרכ"ד סעיף ה'):

ז היה הולך חוץ לכרך וראה אור אם רובן עכו"ם אין מברכין עליו ואם רובן ישראל או אפילו מחצה על מחצה מברכין עליו:

ח אור היוצא מהעצים והאבנים מברכין עליו אבל במוצאי יוה"כ אין מברכין עליו:

ט גחלים הבוערות כל כך שאילו מכניס קיסם ביניהם הוא נדלק מברכין עליהם והוא שעשוים להאיר:

י אור של כבשן בתחילת שריפת הלבנים אין מברכין עליו שאז אינו עשוי להאיר ואחר שנשרפו אז עשוי להאיר מברכין עליו:

יא נר בית הכנסת אם יש שם אדם חשוב מברכין עליו ואם לאו אין מברכין עליו וי"א בהפך ואם יש שמש שאוכל שם מברכין עליו והוא שלא תהא לבנה זורחת שם:

יב אין מברכין על נר של מתים שאינו עשוי להאיר הלכך מת שהיו מוליכין לפניו נר אילו הוציאוהו ביום והוציאוהו בלילה בנר אין מברכין עליו:

יג סומא אינו מברך:

יד היו יושבים בבית המדרש והביאו להם אור אחד מברך לכולם:

טו נר בתוך חיקו או בתוך פנס [פי' כלי שנותן הנר שלא תכבה] או בתוך אספקלריא רואה את השלהבת ואינו משתמש לאורה משתמש לאורה ואינו רואה את השלהבת אין מברכין עליה עד שיהא רואה את השלהבת ומשתמש לאורה:

סימן רצט

שלא לאכול ולא לעשות שום מלאכה קודם שיבדיל. ובו י סעיפים:

א אסור לאכול שום דבר או אפי' לשתות יין או שאר משקין חוץ ממים משתחשך עד שיבדיל אבל אם היה יושב ואוכל מבע"י וחשכה לו אין צריך להפסיק [אפילו משתייה ב"י] ואם היה יושב ושותה וחשכה לו צריך להפסיק ויש אומרים דהני מילי בספק חשיכה אבל בודאי חשיכה אפילו היה יושב ואוכל פורס מפה ומבדיל וגומר סעודתו: הגה והמנהג פשוט כסברא הראשונה:

ב היו שותים ואמרו בואו ונבדיל אם רצו לחזור ולשתות קודם הבדלה אינם צריכים לחזור ולברך ויש מי שחולק בדבר:

ג כשמפסיק להבדיל אינו צריך לברך בפה"ג על כוס של הבדלה וי"א שצריך:

ד כשהיה אוכל וחשכה שאמרנו שאינו צריך להפסיק גומר סעודתו ומברך בהמ"ז על הכוס ואח"כ מבדיל עליו ואם יש לו שני כוסות מברך בהמ"ז על אחד ומבדיל על אחר:

ה טעה ואכל קודם שהבדיל יכול להבדיל אח"כ:

ו שכח ולא הבדיל במוצאי שבת מבדיל עד סוף יום ג' וי"א שאינו מבדיל אלא כל יום ראשון ולא יותר ודוקא בפה"ג ומבדיל בין קודש לחול אבל על נר ובשמים אינו מבדיל אלא במוצאי שבת ויש מי שאומר דהא דקי"ל טעם מבדיל ה"מ היכא דהבדיל בליל מו"ש אבל אם לא הבדיל בלילה כיון שטעם שוב אינו מבדיל: הגה והעיקר כסברא הראשונה ומי שמתענה ג' ימים וג' לילות ישמע הבדלה מאחרים ואם אין אחרים אצלו יכול להבדיל בשבת מבעוד יום ולשתות ולקבל אח"כ התענית עליו. [ת"ה סי' קנ"ט] עיין סי' תקנ"ג:

ז המבדיל על יין על שלחנו אפילו הבדיל קודם שנטל ידיו פוטר היין שבתוך המזון שאין צריך לברך עליו וי"א דלא פטור אלא א"כ נטל ידיו קודם שהבדיל: הגה ואם הבדיל תחלה צריך לברך אחריו ברכת מעין שלש: [תוספות ומרדכי פרק כיצד מברכין]:

ח כשפוטר יין שבתוך המזון שאין צריך לברך עליו גם א"צ לברך ברכה אחרונה על כוס של הבדלה ואם אין לו אלא כוס אחד וסבור שיביאו לו יין יותר והבדיל על אותו כוס ואח"כ לא הביאו לו יותר ובירך בהמ"ז בלא כוס יש מי שאומר שצריך לברך ברכה אחרונה על כוס של הבדלה:

ט אם רוצה לסעוד תיכף להבדלה צריך ליזהר שלא יביא לחם לשלחן קודם הבדלה ואם הביא פורס עליו מפה ומכסנו לפי שהוא מוקדם בפסוק וצריך להקדימו אם לא יכסנו:

י אסור לעשות שום מלאכה קודם שיבדיל ואם הבדיל בתפלה מותר אע"פ שעדיין לא הבדיל על הכוס ואם צריך לעשות מלאכה קודם שהבדיל בתפלה אומר המבדיל בין [הקודש ובין החול] בלא ברכה ועושה מלאכה: הגה וכן נשים שאינם מבדילין בתפלה יש ללמדם שיאמרו המבדיל בין קודש לחול קודם שיעשו מלאכה [כל בו] וי"א דכל זה במלאכה גמורה כגון כותב ואורג אבל הדלקת הנר בעלמא או הוצאה מרשות לרשות אין צריך לזה [ריי"ו ני"ב תי"ט] ומזה נתפשט המנהג להקל שמדליקים נרות מיד שאמר הקהל ברכו אבל העיקר כסברא ראשונה וי"א לדלות מים בכל מוצאי שבת כי בארה של מרים סובב כל מוצאי שבת כל הבארות ומי שפוגע בו וישתה ממנו יתרפא מכל תחלואיו [כל בו] ולא ראיתי למנהג זה וע"ל סי רס"ג מי שמוסיף מחול על הקודש אם מותר לומר לאחר שהבדיל לעשות לו מלאכה:

סימן ש

שיסדר שלחנו במו"ש. ובו סעיף אחד:

לעולם יסדר אדם שלחנו במוצאי שבת כדי ללות את השבת אפילו אינו צריך אלא לכזית:

סימן שא

באיזה כלים מותר לצאת בשבת ואיזה מהם אסורים. ובו נא סעיפים:

א אין לרוץ בשבת אא"כ הוא לדבר מצוה כגון לבה"כ או כיוצא בו: הגה ואסור לפסוע יותר מאמה בפסיעה אחת אם אפשר לו בפחות [א"ז והגהות אשירי פרק מי שהוציאוהו]:

ב בחורים המתענגים בקפיצתם ומרוצתם מותר וכן לראות כל דבר שמתענגים בו [וכן מותר לטייל בשבת] [ב"י]:

ג היה הולך והגיע לאמת המים יכול לדלג ולקפוץ עליה אפילו היא רחבה שאינו יכול להניח רגלו ראשונה קודם שיעקור שנייה ומוטב שידלג ממה שיקיפנה מפני שמרבה בהלוך ואסור לעבור בה שלא יבא לידי סחיטה:

ד היה הולך לדבר מצוה כגון להקביל פני רבו או פני מי שגדול ממנו בחכמה יכול לעבור בה ובלבד שיעשה שינוי כגון שלא יוציא ידו מתחת שפת חלוקו כדי שיזכור ולא יבא לידי סחיטה [וע' לקמן סי' תרי"ג ס"ה ובסעיף ח' בהג"ה] ואסור לעבור בסנדלו דכיון דאינו יכול להדקו ולקשרו יפה חיישינן דלמא נפיל ואתי לאתויי אבל במנעלו מותר:

ה ההולך לדבר מצוה מותר לעבור במים אף בחזר' כדי שלא תהא מכשילו לעתיד לבא:

ו ההולך לשמור פירותיו מותר לו לעבור במים בהליכה אבל לא בחזרה:

ז כל היוצא בדבר שאינו תכשיט ואינו דרך מלבוש והוציאו כדרך שרגילים להוציא אותו דבר חייב וכל תכשיט שהוא רפוי שאפשר לו בקל ליפול אסור לצא' בו ואם יצא פטור ואשה לא תצא בתכשיטים שדרכה לשלפם [פי' להסירם מעליה] ולהראותם: הגה וע' לקמן סי' ש"ג סעיף י"ח אם אסור אפי' בחצר או בבית] הלכך לא יצא איש לא בסייף לא בקשת ולא בתריס [פי' מגן] ולא באלה ולא ברומח ולא בכלים שאינם תכשיט ואם יצא חייב חטאת ולא בשריון ולא בקסדא ולא במגפיים ואם יצא פטור שהם דרך מלבוש ולא יצא בתפילין מפני שצריך להסירם כשיכנס לבית הכסא ולא יצא קטן במנעל גדול דילמא נפיל ואתי לאתויי אבל יוצא הוא בחלוק גדול ולא יצא במנעל אחד אם אין לו מכה ברגלו דילמא מחייכי עליה ואתי לאתויי אבל אם יש לו מכה ברגלו יוצא באותו שאין בו מכה:

ח לא יצא במחט התחובה לו בבגדו בין נקובה בין שאינה נקובה ואם יצא בנקובה חייב ובשאינה נקובה פטור וי"א בהיפך:

ט לא יצא בטבעת שאין עליה חותם ואם יצא חייב ואם יש עליה חותם לרש"י פטור ולר"ת והרמב"ם מותר דאינו תכשיט אלא לאיש אבל דבר שהוא תכשיט לאיש ולאשה אסור גם לאיש [וע"ל סי' ש"ג סי"ח]:

י טבעת שקבוע בה אבן וכן אם כתובים בה אותיות אין עליה חותם מקרי שלא נקרא חותם אלא א"כ חקוקין בה אותיות או צורות:

יא דבר העשוי לתכשיט ולהשתמש בו כגון מפתחות נאות של כסף כמין תכשיט אסור שהרואה אומר שלצורך תשמיש מוציא ויש מתירים אם הוא של כסף: הגה ומ"מ אסור

לצאת בתיק של ברזיל"ן אע"פ שהתיק הוא של כסף דהבתי עינים בעצמם הם משוי [ב"י] ואם המפתח של נחושת וברזל אפי' מחובר וקבוע בחגורה אסור [מרדכי פ' במה אשה וב"י בשם תשובת הרשב"א] ויש שכתבו שנוהגין בזה להתיר [ב"י בשם תשובה אשכנזית סי' פ"א והרי"ף והאגודה וכן משמע בא"ז:]

יב לא יצא החייט במחט התחובה לו בבגדו ולא נגר בקיסם שבאזנו ולא סורק במשיחה שבצוארו ואם יצא פטור:

יג לא יצא הזב בכיס שעושה להצילו מזיבתו שלא יטנף בה וכן אשה נדה שקושרת בגד לפניה שלא תתלכלך בדם נדותה אסורה לצאת בו אם לא יהא סינר עשוי כעין מלבוש אבל אם קושרתו כדי שלא יכאב לה הדם ולא תצטער מותר לצאת בו:

יד דבר שהוא דרך מלבוש אפילו אם אינו לובשו אלא משום אצולי טינוף מותר לצאת בו בשבת: הגה ולכן מותר ללבוש בגד מפני הגשמים או כובע על ראשו אבל אסור לאשה ליתן בגד על צעיפה מפני הגשמים דאין זה דרך מלבוש [הגהות מיי']:

טו אין הקטע יוצא בקב שלו דהיינו שעושה כמין דפוס של רגל וחוקק בו מעט לשום ראש שוקו בתוכו ואינו עושה זה להלך בו שעל כל פנים צריך הוא למקלו אלא כוונתו כדי שלא יראה חסר רגל אלא נכה רגל כיון דאינו צורך הלוכו אסור:

טז קטע שאינו יכול לילך כלל על שוקיו אלא יושב על כסא ומשנעקר ממקומו נסמך על ידיו ועל שוקיו ונדחף לפניו ועושה סמוכות של עור או עץ לראשי שוקיו או רגליו התלוים וכשהוא נשען על ידיו ועוקר עצמו נשען גם על רגליו קצת אין יוצאין בהם בשבת דאיידי דתלו ולא מנחי אארעא זמנין דמשתלפי אבל בכסא וספסלים הקטנים שבידו מותר לצאת. קטע בשתי רגליו ומהלך על שוקיו ועל ארכבותיו ועושה סמיכות של עור לשוקיו יוצא בהם בשבת: הגה וכן מותר לצאת במנעל של עץ שהרגל נכנס בו וליכא למיחש שיפול [ר' ירוחם ח"ה] וכן בפנטני"ש דמשתלפי במהרה וממילא [רשב"א סימן תר"ז] ויש מחמירים ואוסרים [אגור] ולא ילך אדם יחף בשבת במקום שאין דרך לילך יחף ולא יצא אדם בשבת כמו שהוא יוצא בחול בלתי דבר אחר שיזכור על ידו שהוא שבת ולא יבא לחללו: [כל בו]:

יז חיגר שאינו יכול לילך בלא מקל מותר לילך בו אפי' אינו קשור בו אבל אם אפשר לו לילך זולתו ואינו נוטל אלא להחזיק עצמו אסור [וחולה שעמד מחליו דינו כחיגר] [רוקח]:

יח סומא אסור לו לצאת במקל:

יט מי שהוא אסור וכבלים [פי' כעין טבעות גדולים שסוגרין בהם הרגלים] ברגליו מותר לצאת בהם:

כ אין יוצאים באנקטמין והוא כמין חמור שעושים הליצנים ונראה כרוכב עליו והוא נושאו והולך ברגליו ולא בקשרים והם עצים גבוהים שיש בהם מושב לכף הרגל והולכים בהם בטיט ולא בפרמי והן כמין צורת פרצוף שנותנין על הפנים להפחיד התינוקות:

כא אין יוצאים בתיבה וקופה ומחצלת אבל יוצאים בשק ויריעה וחמילה (פי' בגדים גסים):

כב יוצאים במוך וספוג שעל המכה לפי שהם מרפאים הילכך הוי כמו תכשיט וכן בקליפת שום ובצל או באספלנית ומלוגמא ורטייה שעליה ואם נפלו מעליה לא יחזירנה וכל שכן שלא יתנם בתחלה אבל אסור לכרוך חוט או משיחה על המכה לצאת בו דכיון שאינם מרפאים הוי משאוי אבל באגוד שכורך על הרטייה שלא תפול מעליו יכול לילך בו וקושרו ומתירו:

כג הבנים יוצאין בזגין (פי' כמין פעמונים קטנים) הארוגים להם בכסותם אבל אם אינם ארוגים לא: הגה ולא מהני הא דמחובר לכסות רק בדבר שדרכו להיות מחובר שם אבל אם חיבר שם דבר שאין דרכו בכך אסור (הגהות מיי' פי"ט וב"י בשם תשו' רשב"א ומרדכי פ' במה אשה) ואותן עגולים ירוקים שגזרה מלכות שכל יהודי ישא א' מהן בכסותו מותר לצאת בהן אפי' אינו תפור בכסותו רק מחובר שם קצת (א"ז) וכן מותר לצאת במטפחת שמקנחין בו האף שקורין פצולי"ט אם מחובר לכסותו והא דמותר לצאת בזגין הארוגין דוקא שאין בהם ענבל ואין משמיעין קול (הגהות אלפסי סוף פ' במה אשה):

כד יוצאים במיני עשבים שקושרין אותם בקשרים ותולין אותם לרפואה:

כה אין יוצאין בקמיע שאינו מומחה ואם הוא מומחה יוצאין בו לא שנא אתמחי גברא ולא קמיע כגון שכתב לחש אחד בשלש אגרות ורפאו שלשתם שלש בני אדם שאיתמחי גברא לאותו לחש בכל פעם שיכתבנו אבל לא לשאר לחשים וגם אין הקמיע מומחה אם יכתבנו אחר לא שנא איתמחי קמיע ולא גברא כגון שכתב לחש אחד באגרת וריפא בו ג' פעמים שאותה אגרת מומחה לכל אדם וכ"ש אי איתמחי גברא וקמיע כגון שכתב לחש אחד בג' אגרות וכל אחד הועילה לג' אנשים או לאדם אחד ג' פעמים איתמחי גברא ללחש זה בכל אגרת שיכתבנו ואתמחו אגרות הללו לכל אדם: הגה ודוקא שבאו שתי המחאות ביחד אבל אם איתמחי גברא תחיל' ואח"כ עשה קמיע ורפא שלשה פעמים לא תלינן בהמחאת הקמיע רק בהמחאת הגברא שכבר איתחזק [הגהות אשירי וכן משמע מתוס' מהביאור שכ' ב"י]: אבל אם כתב שלשה קמעים לאדם אחד ורפאו שלשה פעמים לא איתמחי לא גברא ולא קמיע ומותר לצאת בקמיע מומחה ל"ש היא של כתב או של עיקרים בין בחולה שיש בו סכנה בין בחולה שאין בו סכנה ולא שנכפה כבר ותולהו לרפואה אלא אפי' לא אחזו החולי אלא שהוא ממשפחת נכפין ותולהו שלא יאחזנו שרי וקושרו ומתירו ברה"ר ובלבד שלא יקשרנו בשיר או בטבעת ויצא בו לרשות הרבים שאז יאמרו שיוצא בו לשם תכשיט וזה אסור דלאו תכשיט הוא:

כו נאמן לומר הרופא על עצמו שהוא מומחה:

כז יוצאין בביצת החרגול ובשן של שועל ובמסמר הצלוב בין בחול בין בשבת ואין בו משום דרכי האמורי וכן בכל דבר שהוא משום רפואה אבל אם עושה מעשה ואין ניכר בו משום רפואה אסור משום דרכי האמורי אבל כל לחש מותר ולא אסור אלא באותם שבדקו ואינם מועלים ויש מי שחושש בכל קמיע שאינה מומחה משום דרכי האמורי:

כח מי שיש לו מכה בפיסת רגלו וקושר עליה מטבע להגין שלא ינגף ברגליו וגם הוא מרפא מותר לצאת בו:

כט היוצא בטלית מקופלת על כתפיו דהיינו שלאחר שנתנה על ראשו מגביה שוליה על כתפיו חייב חטאת אבל אם אינה מקופלת על כתפיו אלא משולשת ברחבה למטה מכתפיו שרי שמאחר שהוא מתעטף בטליתו ומתכסה בו כתיפו וגופו אע"פ שמתקצר קצת מלמטה מותר ועפ"ז מותר להתעטף בטליתו תחת הגלימא ולהביאו לב"ה :

ל מותר לצאת בר"ה בטלית סביב הצואר: הגה אע"פ שמניח צד ימין על כתיפו של שמאל דדרך ללבשו כך ולא הוי אלא להתנאות ושרי [ב"י]:

לא היוצא מעוטף בטליתו וקופלה מכאן ומכאן בידו או על כתפו אם נתכוון לקבץ כנפיו כדי שלא יקרעו או כדי שלא יתלכלכו אסור ואם קבצם להתנאות בה כמנהג אנשי המקום במלבושן מותר והני מילי בטליתות שלהם שהיו יריעה אחת מרובעת אבל מלבושים דידן כשהוא לבוש בהם ומוציא ידיו מתוכה מותר לתפוס קצתם בידו להגביהם כדי שלא יתלכלכו שוליו בטיט או כדי שלא יעכבוהו ללכת:

לב היוצא במעות הצרורים לו בסדינו חייב: הגה אבל בבית מותר אם צריך לו אפי' אינן צרורים רק שהם מנוקבים:

לג אסור לצאת בשבת במעות או בכסף וזהב התפורים בבגדו: הגה ויש מתירים במקום פסידא שירא שיגזלנו ממנו אם יניחם בבית וילך מהם [אגור ואיסור והיתר הארוך] וכן נוהגין להקל אם צריך לצאת אבל אם יוכל להיות יושב בבית ולא לצאת לא יצא ובמקום שאין צריך לו ויוכל להניח בבית יש להחמיר [או"ה]:

לד יוצא אדם בסודר המקופל על כתיפו אף על פי שאין נימא כרוכה לו על אצבעו ואם אין הסודר חופה ראשו ורובו אסור לצאת בו אא"כ קשר שני ראשיו למטה מכתפיו זה עם זה:

לה לבדים הקשים אסור להביאם ברשות הרבים או בכרמלית כשהוא מעוטף בהם ואם אינם קשים הרבה מותר:

לו מותר לצאת בשבת בשני מלבושים זה על גב זה בין לצרכו בין לצורך חבירו בין שהם שני חלוקים בין שהם שני סרבלים [פי' סרבל כסות העליון] בין שהם שתי חגורות זו על גבי זו ואפי' אין מלבוש מפסיק ביניהם: הגה ויש אוסרים שתי חגורות זה על זה אלא א"כ מלבוש

מפסיק ביניהם [אור זרוע ותוס' ומרדכי פ' במה אשה] וכן ראוי לנהוג ומותר ללבוש שני כובעים זה על זה [א"ז] וכן שני אנפלאות [אגור]:

לז מותר לצאת בשבת בבתי ידים הנקראים גואנטי"ש ויש מי שמחמיר להצריך שיתפרם מערב שבת בבתי ידים של מלבושיו או שיקשרם בהם קשר של קיימא יפה וראוי לחוש לדבריו:

לח היוצא בשבת בטלית שאינה מצוייצת כהלכתה חייב מפני שאותם החוטים חשובים הם אצלו ודעתו עליהם עד שישלים ויעשהו ציצית ואם היא מצוייצת כהלכתה אע"פ שאין בה תכלת מותר לצאת בה בשבת (עיין לעיל סי' י"ג):

לט כילה [פי' יריעה כעין אוהל] שיש בו רצועות שמותחין אותה בהם מותר להתעטף בה ולצאת לרשות הרבים ואין הרצועות חשובות כמשאוי שמבוטלות אגבה הלכך מותר לצאת ברצועות התלויות באבנט אף ע"פ שאין המנעלים קשורים בהם דלא חשיבי ובטלו אגב האבנט אבל אם הם של משי חשיבי ולא בטלי ואסור אם אין המנעלים קשורי' בהם והוא הדין לכל דבר שנפסק מן הבגד וראשו אחד מחובר כגון לולאות ואינו חשוב מותר לצאת בו ואם חשוב הוא אסור לצאת בו:

מ כובע שהוא מתפשט להלן מראשו טפח אסור להניח בראשו אפילו בבית משם אהל:

מא לצאת בשבת בכובע שבראשו העשוי להגין מפני החמה יש מי שאוסר משום דחיישינן שיגביהנו הרוח מראשו ואתי לאתויי ד' אמות ברה"ר אא"כ הוא מהודק בראשו או שהוא עמוק שראשו נכנס לתוכו ואין הרוח יכול להפרידו מראשו או שהוא קשור ברצועה תחת גרונו דבהכי ליכא למיחש למידי:

מב המוצא תפילין בשבת בבזיון במקום שאין משתמרין אם יש סכנה שגזרו שלא להניח תפילין מכסן והולך לו ואם אין סכנה אם יש בהם רצועות שבכך ניכר שהם תפילין ולא קמיעים והן קשורות שיכול ללבשן מכניסן זוג זוג דרך לבישה עד שיכניסן כלן ואם היו רבים שלא יספיק ללבשן ולהכניסן זוג זוג יחשיך עליהם עד הלילה ויביאם ואם ירא להחשיך מפני לסטים מוליכם פחות פחות מד' אמות או נותנם לחבירו וחבירו לחבירו עד שמגיע לחצר החיצונה:

מג המוצא ספר תורה בשדה אם אינו שעת סכנה יושב ומשמרו ומחשיך עליו (לשון הרמב"ם ובסכנה מניחו והולך לו) ואם היו גשמים יורדים מתעטף בעור וחוזר ומכסה אותו ונכנס בו:

מד הבא להציל כליו מפני הדליקה לובש כל מה שיכול ללבוש ועוטף כל מה שיכול לעטוף ופושט וחוזר ולובש ומוציא:

מה מי שנשרו כליו במים הולך בהם ואינו חושש שמא יבא לידי סחיטה ולא ישטחם לנגבם מפני מראית העין שלא יחשדוהו שכבסן בשבת ואפילו בחדרי חדרים שאין שם רואים אסור ולא אסרו אלא לשוטחן בשבת אבל אם שטח מע"ש כלים המכובסים אינו חייב לסלקן בשבת:

מו בגדים השרוים במים אסור לנגבם סמוך לאש: הגה ואסור לטלטלם שמא יבא לידי סחיטה והוא שמקפיד על מימיו (מרדכי פ' חבית) ואסור לילך בשבת במקום שיכול להחליק וליפול במים שמא ישרו כליו ויבא לידי סחיטה (ריו"ו ח"ג):

מז לא ישטח אדם את כליו בשבת אפי' מן הזיעה:

מח מסתפג אדם באלונטית (פי' בגד שמסתפגין בו לאחר שרוחצין) ומביאה בידו ולא חיישינן שמא יבא לסחוט ולא ימסור לבלנים שהם חשודים על הסחיטה:

מט מותר לרחוץ ידיו בנהר בשבת ובלבד שלא יוציאם עם המים שעליהם חוץ לנהר ד' אמות:

נ יוצאין בפשתן סרוק וצמר מנופץ שבראשי בעלי חטטין (פי' בעלי נגעים) אימתי בזמן שצבען וכרכן או שיצא בהם שעה אחת מבע"י:

נא מותר לצאת במצנפת שתולין בצואר למי שיש לו מכה בראשו או בזרועו וכן בסמרטוטין (פי' חתיכות בגד בלוי) הכרוכים על היד או על האצבע שיש בו מכה:

סימן שב

דיני נקוי וקפול הבגדים בשבת. ובו יג סעיפים:

א המנער טלית חדשה שחורה מן הטל שעליה חייב שהניעור יפה לה כמו כיבוס והוא שמקפיד עליה שלא ללבשו בלא ניעור: הגה וכל שכן שאסור לנער בגד שנשר במים או שירדו עליו גשמים ודוקא בבגד חדש שמקפיד עליו (כל בו) י"א דאסור לנער בגד מן האבק שעליו אם מקפיד עליו וטוב לחוש לדבריו (רש"י וא"ז) אבל מותר להסיר הנוצות מן הבגד בשבת (א"ז) וע"ל סי' של"ז:

ב הלוקט יבולות שע"ג בגדים כגון אלו היבולות שבכלי הצמר הנשארים בהם מן האריגה חייב משום מכה בפטיש והוא שיקפיד עליהם אבל אם הסירם דרך עסק פטור:

ג מקפלים כלים בשבת לצורך שבת ללבשם בו ביום ודוקא באדם (אחד) ובחדשים שעדיין לא נתכבסו ולבנים ואין לו להחליף ואם חסר אחד מאלו התנאים אסור ויש מי שאומר דלקפלו שלא כסדר קיפולו הראשון מותר בכל ענין ונראין דבריו:

ד מכבש (הוא כלי שכובשין בו בגדים אחר הכביסה והם שתי לוחות זה על זה והבגדים ביניהם) של בעל הבית מתירין אותו ליטול ממנו בגדים לצורך השבת ושל אומן אסור מפני שהוא תחוב בחזקה והתרתו דומה לסתירה:

ה חלוק לאחר כביסה הוא מתקשה ומשפשפים אותו בידים לרככו מותר לעשותו בשבת שאינו מתכוין אלא לרככו אבל סודר אסור מפני שמתכוין לצחצחו והוי כמלבן: הגה וכובעים ושאר כלי פשתן דינן כסודר (ב"י בשם שבולי לקט):

ו טיט שעל רגלו (או על מנעליו) (בית יוסף ורבי ירוחם חי"ג) מקנחו בכותל אבל לא בקרקע דלמא אתי לאשויי גומות ויש מי שאוסר אף בכותל: הגה ויש מי שמתיר בשניהם (הרא"ש) וה"ה דמותר להסירו במעט חרס הראוי לטלטל (ר' ירוחם חי"ג):

ז טיט שעל בגדו משפשפו מבפנים דלא מוכחא מלתא לאתחזויי כמלבן אבל לא בחוץ דדמי למלבן ומגרדו בצפורן ויש אומרים דהני מילי לח אבל יבש אסור דהוי טוחן:

ח אין מגרדין (בסכין או בצפורן) מנעל בין חדש בין ישן מפני שקולף העור והוי ממחק:

ט מותר ליתן מים ע"ג מנעל לשכשכו אבל לכבסו דהיינו שמשפשף צדו זה על צדו זה אסור אבל בגד שיש עליו לכלוך אסור אפילו לשכשכו דזהו כיבוסו אלא מקנחו בסמרטוט בקל ולא בדוחק פן יסחוט: הגה ובגד שאין עליו לכלוך מותר לתת עליו מים מעוטים ולא מרובים שמא יסחוט (ב"י בשם סמ"ג וסמ"ק וסה"ת והרא"ש פ"ק דיומא) ויש אוסרים בכל ענין (ב"י בשם הטור סי' של"ד וסי' שי"ט ותוס' פרק כל כתבי והגהות פכ"ב):

י הרוחץ ידיו טוב לנגבם בכח זו בזו ולהסיר מהם המים כפי יכלתו קודם שיקנחם במפה הגה ויש שכתבו דאין לחוש לזה דלא אמרינן שריית בגד זהו כבוסו בכה"ג דאין זה רק דרך לכלוך וכן נוהגין (טור וב"י ואגור) לכן מותר לנגב ידיו בבגד שהטיל בו תינוק מי רגלים כדי לבטלם שאין זה רק דרך ליכלוך בעלמא (טור) אבל אסור ליתן מים ממש על המי רגלים כדי לבטלם (הגהמ"י פכ"ב ותוס' פרק ח' שרצים):

יא מי שנתלכלכה ידו בטיט מקנחה בזנב הסוס ובזנב הפרה ובמפה הקשה העשוי לאחוז בה קוצים אבל לא במפה שמקנחים בה ידים שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול ויבא לכבס המפה:

יב אסור לנגב כוס שהיה בו מים או יין במפה משום דאתי לידי סחיטה:

יג אין מסתכלין בשבת במראה של מתכת שהיא חריפה כאיזמל (פי' כעין סכין קטן חד וחריף) דחיישי' שמא ישיר בה נימין המדולדלין ואפי' אם הוא קבוע בכותל אבל מותר להסתכל במראה שאין בה חשש זה אפילו אינו קבוע:

סימן שג

דיני תכשיטי אשה. ובו כז סעיפים:

א לא תצא אשה בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא ברצועות שבראשה מפני שצריכה להסירם בשעת טבילה חיישינן שמא תוליכם ארבע אמות ברה"ר ואם הם קלועות

בשערה מותר ויש מי שאוסר ואם הם מעשה אריגה מותר שאינה צריכה להסירם בשעת טבילה: הגה ובלבד שלא יהיו מטונפות או מוזהבות דאז מסירן כדי שלא יתטנפו במים (טור והרא"ש וסמ"ג):

ב מותר לצאת בחוטין שבצוארה שהם רפויים ואינה צריכה להסירם בשעת טבילה אבל בקטלה שבצוארה אסור מפני שצריכה להסירה בשעת טבילה לפי שהיא מהדקת אותה כדי שתראה בעלת בשר וחיישי' דלמא אתיא לאתויי ד' אמות ברשות הרבים ולא תצא בטוטפת והוא כמין ציץ ומגיע מאזן לאזן ולא בשרבוטין והוא ג"כ ציץ ואינו מגיע אלא עד לחיי' שכורכתו על ראשה ותולה לה על לחייה מכאן ומכאן והוא שאינם תפורים בשבכה דחיישינן דלמא שלפא לאחויי ואתיא לאתויי ד' אמות ברה"ר אבל אם תפורים ליכא למיחש להכי ומותר: הגה וי"א דבתולה שאינה חוששת לגלוי ראשה אפי' תפורה בשבכה אסור דחיישינן שמא תסירה עם השבכה ואתי לאתויי (א"ז):

ג לא תצא בכיפה של צמר דהיינו חוטי דעמרא דגדידין ועבידי כי הוצא. (פי' ככלים העשוים מעלי לולבים הדקלים שהם באריגה משא"כ איצטימא העשויה כמין לבד כדאיתא בגמרא שם) ורחבים כשתי אצבעות כשיעור ציץ ולא באיצטימא דהיינו מטלית שתולין בו חוטין של צבעונים ותולין אותו לכלה להפריח ממנה הזבובים:

ד לא תצא בעיר של זהב ופירש רש"י שהוא תכשיט עגול ומציירין בו כמין עיר ויש באמצע לשון שמחברים אותו למלבוש ור"ת פירש שהוא כעין עטרה לראש:

ה כלילא והוא תכשיט שמניחתה על פדחתה מאוזן לאוזן וקושרתו ברצועות התלויות מותרת לצאת בו בין שהוא עשוי מחתיכות של זהב חרוזות בחוט בין שאותם חתיכות קבועות במטלית:

ו רסוקיא דהיינו חתיכת מעיל רחבה אם יש בה רצועות קצרות תלויות בה לקושרם בהם ולהדקן סביבותיה דמהדק שרי ואם אין לו רצועות אסור:

ז לא תצא בקטלה דהיינו בגד שיש לו שנצים כעין מכנסים ומכניסים בו רצועה רחבה וקושרה סביב צוארה והבגד תלוי על לבה והוא חשוב ומצוייר בזהב:

ח לא תצא בנזמי האף אבל יוצאת בנזמי האוזן: הגה מפני שאזניהם מכוסות ובמקום שנוהגין לגלות האזנים אסור לצאת בנזמים שבאוזן היכא דדרך להוציאם משם (א"ז):

ט לא תצא במחט נקובה ואם יצאת חייבת ושאינה נקובה אם מעמדת בה קישוריה מותר לצאת בו ואם אינה מעמדת בו קישוריה אסור:

י לא תצא בטבעת שיש עליה חותם ואם יצאת חייבת וכשאין עליה חותם לא תצא ואם יצאת פטורה:

יא לא תצא בכולייאר והיא תכשיט שקושרת בו מפתחי חלוקה ולא בכובלת והיא קשר שקשור בה בושם שריחו טוב:

יב אם חסר אחת משיניה ומשימה אחר במקומו אם הוא של זהב לא תצא בו דכיון שמשונה במראה משאר שינים דלמא מבזו לה ושקלא ליה וממטיא אבל של כסף שדומה לשאר שינים מותר וכל שכן שן דאדם:

יג לא תצא במנעל הקרוע למעלה דמחכו עלה ואתיא לאתויי ולא במנעל חדש שמא לא יבא למדתה אא"כ נסתה ללכת בו מאתמול שהוא למדתה אבל איש מותר שאינו מקפיד כל כך: הגה ובשאר מלבושים אין לחוש אפילו באשה כל בו:

יד יוצאת בחוטי שער בין שהם עשויים משערה או משער חבירתה ואפילו משער בהמה ובלבד שלא תצא זקנה בשל ילדה ולא ילדה בשל זקנה:

טו יוצאת בקשר שעושין לרפואת קיטוף עין הרע שלא ישלוט ובמוך הקשור ומהודק באזנה ובמוך שבסנדלה הקשור בסנדלה ובסנדל ומנעל הסתומים מכל צד אפי' אינו קשור מותר ובמוך שהתקינה לנדתה: הגה שלא יפול דם עליה ויצערנה (ב"י בשם הפוסקים) אפי' אינו קשור דכיון שהוא מאוס לא חיישי' דלמא שקלא ליה אפי' יש לו בית יד ובפלפל ובגרגיר מלח ובכל בשם שתתן לתוך פיה ובלבד שלא תתנם לכתחילה בשבת ואם נפל לא תחזיר ובבתי שוקיים שקושרים במשיחה סביב שוקיה אע"פ שאין המשיחה קשורה בהם ולא חיישי' שמא ישתלשלו למטה ויוצאה באצעדה שמניחין בזרוע או בשוק והוא שתהא דבוקה לבשר ולא תשמט ויש מי שאוסר בשל זרוע:

טז בכל מה שיכולה לצאת יכולה להתירו בר"ה ולא חיישינן דלמא מתיא ליה:

יז יש אוסרים להביא מפתח אפילו בחצר הבית כי אם בידו אבל לא בחגורתו שמא ישכח ויוציאנה לרשות הרבים:

יח כל שאסרו חכמים לצאת בו לרשות הרבים אסור לצאת בו לחצר שאינו מעורבת חוץ מכבול ופיאה נכרית דהיינו קליעת שער שקלעה בתוך שערה ויש אומרים דכל שאסרו לצאת בו אפילו להתקשט בו בבית אסור וכל שכן לצאת בו לחצר המעורבת חוץ מכבול ופיאה נכרית ויש אומרים שהכל מותר לצאת בו בחצר אפי' אינה מעורבת והאידנא נשי דידן נהגו לצאת בכל תכשיטין ויש שאמרו דמדינא אסורות אלא שכיון שלא ישמעו מוטב שיהיו שוגגות ואל יהיו מזידות ויש שלמדו עליהם זכו' לומר שהן נוהגו' כן ע"פ סבר' אחרונ' שכתבתי שלא אסרו לצאת בתכשיטין לחצר שאינה מעורבת והשתא דלית לן רשות הרבים גמור הוה כל רשות הרבים שלנו כרמלית ודינו כחצר שאינו מעורבת ומותר: הגה וי"א עוד טעם להתיר דעכשיו שכיחי תכשיטים ויוצאים בהם אף בחול וליכא למיחש

דלמא שלפא ומחוי כמו בימיהם שלא היו רגילים לצאת בהו רק בשבת ולא הוי שכיחי (תוס' פ' כ"כ והגהות אלפסי פ' במה אשה) ומיהו טבעת שיש עליה חותם לאשה ושאין עליה חותם לאיש דתנן בה חייב חטאת אף בכרמלית אסור אפי' לדידן וה"ה לכל מאי דאתמר ביה חיוב חטאת ויש מי שאומר שבזמן הזה שנהגו האנשים לצאת בטבעת שאין עליה חותם הרי זה להם כתכשיט ושרי ולפי זה אפשר דכיון שנהגו עכשיו הנשים לצאת בטבעת שיש עליה חותם הרי הוא להן כתכשיט ושרי ומכל מקום צריך להזהיר לנשים שלא תצאנה אלא במחטים שהן צריכות להעמיד קישוריהן ולא יותר כי בזה שאין להן תועלת בו תשמעו לנו:

יט צריך להזהיר לנשים שלא יטלטלו מחט שניטל חודה או עוקצה לשום בצעיפים אלא א"כ ניטל מערב שבת חדה ועוקצה [ויחדה] לשם כך [וע' לקמן סי' ש"ח סעיף י"א]:

כ הבנות קטנות שנוקבים אזניהם כדי לתת בהם נזמים כשיגדלו וכדי שלא יסתמו הנקבים נותנים בהם קסמים מותר לצאת בהם וה"ה אם נותנים חוטים באותן נקבים שמותר לצאת בהם אם אינם צבועים אבל אם הם צבועים אסור:

כא יוצאת אשה רעולה והוא שמעטפת כל ראשה חוץ מהפנים :

כב פורפת [פי' קושרת] בשבת על האגוז ועל האבן שיחדתו לכך ויוצאת בו אבל על המטבע אסור לפרוף בשבת דלאו בר טלטול הוא ולא מהני בה יחוד ואם פרפה עליו מערב שבת מותר לצאת בו בשבת:

כג אם היתה צריכה להוציא אגוז לבנה ופרפה עליו כדי להוציאו אם לרשות הרבים אסור ואם לכרמלית מותר:

כד יוצאה באבן תקומה [פי' הערוך אבן ידועה שכשהיא על אשה לא תפיל] ובמשקל ששקלו כנגדו כדי שלא תפיל ואפי' לא נתעברה עדיין:

כה אסור לאשה שתעביר בשבת סרק על פניה משום צובע ומטעם זה אסורה לכחול בשבת ומטעם זה אסורה לטוח על פניה בצק וכשנטלתו מאדים הבשר:

כו אסור לקלוע האשה שערה בשבת ולא להתיר קליעתה אבל יכולה לחלוק שערה: הגה ויש אוסרין לחלק שערה דהיינו לעשות השייטיל [רש"י וא"ז] וכן נהגו לאסור לעשו' ע"י כלי אבל באצבע בעלמא נהגו להקל:

כז אסור לסרוק במסרק בשבת ואפי' אותו שעושים משעיר חזיר שא"א שלא יעקרו שערות: (אבל מותר לחוף ולפספס ביד) (ב"י):

סימן שד

על איזה עבד מצווה על שביתתו. ובו ג סעיפים:

א אדם מצווה על שביתת עבדו שמל וטבל לשם עבדות וקיבל עליו מצות הנוהגות בעבד אבל אם לא מל וטבל אלא קבל עליו שבע מצות בני נח הרי הוא כגר תושב ומותר לעשות מלאכה בשבת לעצמו אבל לא לרבו ואסור לכל ישראל לומר לו לעשות מלאכה בשבת לצורך ישראל אפילו מי שאינו רבו ואם לא קבל עליו שום מצוה אלא עדיין הוא עכו"ם גמור דינו שוה לקבל עליו שבע מצות ולפי זה צרכי חולה שאין בו סכנה דקיי"ל אומר לעכו"ם ועושה וכן מת ביום טוב ראשון דקיי"ל יתעסקו בו עממין אסור לומר לעבד ישראל אפי' הוא ע"א דכיון דמלאכת העבד אסור מן התורה לא הותרה בדבר שאין בו פיקוח נפש ויש חולקים ומתירים בזה ומ"מ אם היה עושה מלאכת רבו שלא מדעתו וניכר שאינו עושה לדעתו מותר ואינו צריך להפרישו (אפי' קבל עליו שבע מצות) ולישראל אחר שאינו רבו אפי' עושה לדעת ישראל מותר כל שאין שם אמירת ישראל ובלבד שלא יהנה ישראל בשבת מאותה מלאכה וי"א שכל שלא קבל עליו שבע מצות בני נח כיון דעכו"ם גמור הוא אין רבו מוזהר עליו ולפי זה צרכי חולה שאין בו סכנה וכן צרכי מתים ביום טוב ראשון מותר לומר להם לעשותו: הגה וכל עבד שמצווה על שביתתו אסור לצאת בחותם שעשה לו רבו להראות בו שהוא עבדו ואם הוא של טיט מותר לצאת בו כשתלוי בצווארו אבל לא בכסותו ובשל מתכת בכל ענין אסור (טור) ואם העבד עשה החותם לעצמו אפי' בשל טיט בכל ענין אסור (המגיד פי"ט):

ב והיכא דמותר העבד לעשות מלאכה לעצמו אם אמר ליה האדון שיעשה לעצמו ויזון עצמו ביום השבת כיון שהתנה עמו מבע"י עושה הוא לצרכי מזונותיו ובלבד בצנעה שלא יהא בדבר חשש רואים:

ג עכו"ם גמור שהוא שכיר אין רבו מצווה על שביתתו:

סימן שה

במה בהמה יוצאה בשבת. ובו כג סעיפים:

א בהמה יוצאת במה שמשתמרת בו אבל אם אינה משתמרת בו אז הוי נטירותא יתירתא ביותר והוי משאוי וכן כל דבר שהוא לנוי ולא לשמור לא תצא בו הילכך נאקה יוצאת בזממא דפרזלא שהוא טבעת של ברזל ונוקב חוטמו ומכניסו בו וחמרא לובא בפגא דפרזלא דהיינו בריג"א והגמל באפסר שהוא קבישטר"ו ופרד וחמור וסוס יוצאים באפסר או ברסן שהוא פרינ"ו אבל לא בשניהם ומותר לכרוך חבל האפסר סביב צוארה ותצא בו ומותר לטלטל האפסר וליתנו עליה ובלבד שלא ישען עליה:

ב אם קשר חבל בפי הסוס הרי זה משאוי לפי שאינו משתמר בו:

ג לצאת חמור בפרומביא (פי' רסן של ברזל) אסור:

ד כל בהמה שעסקיה רעים אף על פי שאין בנות מינה צריכות לאותה שמירה והיא צריכה מותר לצאת בה:

ה בעלי השיר כגון כלבים של ציידים וחיות קטנות שיש להם כמין אצעדה סביב צוארן וטבעת קבוע בה ומכניסין בה רצועה ומושכין אותה בה מותר שיצאו בשיר הכרוך על צוארן ויכולים למשכן בהם:

ו אלים יוצאים לבובים והוא עור שקשורה להם תחת זכרותם שלא יעלו על הנקבות והרחלות יוצאות שחוזות והוא שקושרים אליתן כלפי מעלה כדי שיעלו עליהן הזכרים ויוצאות כבונות והוא שקושרים בגד סביבן לשמור הצמר שיהיה נקי והעזים צרורות והוא שקושרי' ראשי דדיהן ודוק' כשקושרי' אותם כדי שיצטמקו דדיהן ולא יחלבו דאז מהדק שפיר אבל אם קשר כדי לשמור חלבן שלא יפול לארץ אסור דלא מהדק שפיר וחיישינן דלמא נפיל ואתי לאתויי:

ז חמור יוצא במרדעת (פי' כמין אוכף קטן שמניחין על החמור כל היום כולו כדי שיתחמם) והוא שתהא קשורה לו מע"ש ושאר כל הבהמות אסורות ולא יצא באוכף אע"פ שקשור לו מע"ש:

ח מותר ליתן מרדעת על החמור מפני הצנה ובלבד שלא יקשרנו בו מפני שכשקושר צריך ליקרב אליו ונמצא משתמש בבעלי חיים אבל על הסוס כיון דלית ליה צער צנה אסור ליתן עליו מרדעת כלל ולהסיר מרדעת בשבת בין מן החמור ובין מן הסוס אסור כיון דלית ליה צער אם לא יסירנה ואוכף אסור בין ליטול בין להניח בין לחמור בין לסוס:

ט אוכף שעל גבי החמור שבא מן הדרך ונתיגע וצריך להסירו ולצננו לא יטלנו בידו אלא מתיר החבק מתחתיו ומוליכו ומביאו בחצר והוא נופל מאליו:

י אין תולין לחמור טרסקל (פי' כלי של ערבה קלופה ומכוסה בעור) בצווארו וליתן מאכלו בתוכו שיאכל משם אבל עגלים וסייחים שצוארן קטן ומצטערים לאכול ע"ג קרקע שרי בחצר אבל אין יוצאין בו:

יא לא יצא הסוס בזנב שועל שתולין בין עיניו שלא תשלוט בו עין הרע ולא בזהורית שעושים לו לנוי ולא עזים בכיס שבדדיהם שקושרים אותם שלא יסרטו דדיהם בקוצים ולא פרה בחסום שבפיה שחוסמים פיה שלא תרעה בשדו' אחרים ולא כל בהמה בסנדל שנועלים ברגליה שלא תנגף אבל יוצאה באגד שע"ג מכה ובקשקשים שעל גבי השבר והם לוחות שקושרים להם סביב העצם הנשבר בהן ובשליא שיצאתה מקצתה ותלויה בה ופוקק זוג שבצווארה ומטייל בה בחצר אבל לא תצא בו לר"ה אע"פ שהוא פקוק בין אם הוא בצווארה בין אם הוא בכסותה:

יב לא תצא בחותם בין שהוא בצוארה בין שהוא בכסותה:

יג אין הגמל יוצא במטולטלת והוא כמין כר קטן שנותנים תחת זנבו אפי' הוא קשורה לו בזנבו אלא אם כן היתה קשורה בזנבו ובחטוטרתו או בשלייתה:

יד לא תצא שום בהמה לא עקוד ולא רגול פירוש עקוד שקושר ידה אחת עם רגליה ורגול היינו שקושר אחת מרגליה כלפי מעלה שלא תלך אלא על שלשה רגלים:

טו לא יקשור גמלים זה אחר זה והוא תופס באפסר הראשון וכולם נמשכין על ידו אבל אם תופס כמה אפסרי גמלים בידו מותר ויש מי שאוסר גם בזה ולא התיר אלא להוציא בהמה אחת לבדה והוא מושכה בחבל:

טז המוציא בהמה והוא מושכה באפסר צריך ליזהר שלא יצא ראש החבל מתחת ידו טפח למטה דדמי כמי שנושאה בידו ולא מתחזיא מאפסר הבהמה וגם לא יניח הרבה מן החבל בין ידו לבהמה כדי שלא יכביד עד שלא יגיע לטפח הסמוך לארץ ואם הוא ארוך יכרוך אותו סביב צוארה:

יז אין חמור יוצא במרדעת בזמן שאינה קשורה לו מערב שבת ולא בזוג ואע"פ שהוא פקוק ולא בסולם שבצוארו והן לוחות שקושרים סביב צוארו שלא יחכך מכתו ולא ברצועה שברגלו והוא כמין טבעת עבה שעושים מקש וקושרים ברגלי הבהמה שפסיעותיה קצרות ומכה רגליה זו בזו ועושים לה זה להגין שלא תכה זו בזו ואין התרנגולים יוצאים בחוטים שקושרים ברגליהם לסימן ולא ברצועה שקושרים ברגליהם כדי שלא ישברו הכלים ואין האילים יוצאים בעגלה שתחת אליותיהם שעושים להם כן כדי שלא תהא האליה נגררת בארץ ואין העזים יוצאות בעץ ידוע שנותנים בחוטמיהם כדי שיתעטשו ויפלו תולעים שבראשיהם ולא העגל בעול קטן שנותנים על צוארו ולא בזמם שמניחים בחוטמו של עגל כדי שלא יינק ולא פרה בעור שנותנים על דדיה כדי שלא יינקוה השרצים ולא ברצועה שבין קרניה בין אם היא לשימור בין אם היא לנוי ולא תצא פרה או שור בחבל שבצוארה לפי שאינה צריכה שמירה אבל עגלים מותרים לפי שהם מורדים בקל: הגה הבהמה יוצאה בקמיע מומחה בבהמה אבל לא בשאינה מומחה אע"פ שהיא מומחה לאדם: (ב"י ור' ירוחם ח"י ורמב"ם פ"ב):

יח אין רוכבין על גבי בהמה ולא נתלים עליה ואפי' בצדה אסור להשתמש אבל צדי צדדין כגון שדבר אחד מונח על צדה והוא משתמש בו מותר ואם עלה עליה אפי' במזיד ירד משום צער בעלי חיים ומטעם זה פורקין משאוי שעליה כיצד עושה מכניס ראשו תחת המשאוי ומסלקו לצד אחר והוא נופל מאליו: הגה ואסור לישב על קרון שהעכו"ם מנהיגו בשבת

משום שמשתמש בבהמה גם שלא יחתוך זמורה: (תוס' והרא"ש ריש פרק מי שהוציאוהו ומרדכי פרק קמא דשבת והגהות עירובין וב"י בשם סמ"ג):

יט בהמה שנפלה לאמת המים אם המים עמוקים ומפני כך אין יכול לפרנסה במקומה מביא כרים וכסתות ונותן תחתיה משום צער בעלי חיים אע"פ שמבטל כלי מהיכנו: דין קירוד בהמה בשבת כמו ביו"ט (מרדכי פ"ב דביצה) וע"ל סי' תקכ"ג סעיף ב':

כ מותר לומר לעכו"ם לחלוב בהמתו בשבת משום צער ב"ח שהחלב מצערה והחלב אסור בו ביום וי"א שצריך לקנותו מן העכו"ם בדבר מועט שלא יהא נראה כחולב לצורך ישראל:

כא גבינות שעושות השפחות מעצמן מחלב של ישראל מותר כיון שאינו אומר להן שיעשו:

כב מי שיש לו נער עכו"ם ורוכב על הבהמה בשבת כשמוליכה להשקותה אין צריך למונעו שהחי נושא את עצמו אבל צריך למונעו שלא יתן עליה בגדיו ולא שום דבר:

כג מותר למסור סוס או פרד או חמור לרועה עכו"ם ואע"פ שהעכו"ם משתמש בהם בשבת אין בכך כלום כיון דשלא מדעת ישראל הוא עושה ואינו ממתין שכירות ממנו ואם רואהו משתמש בה בשבת מוחה בידו הגה וכ"ש דאין לחוש שהרועה יוציא אותם חוץ לתחום דהא תחומין דרבנן: (הגהות מרדכי דקדושין):

סימן שו

באיזה חפצים מותר לדבר בשבת. ובו יד סעיפים:

א ממצוא חפציך חפציך אסורים אפי' בדבר שאינו עושה שום מלאכה כגון שמעיין נכסיו לראות מה צריך למחר או לילך לפתח המדינה כדי שימהר לצאת בלילה למרחץ וכן אין מחשיכים על התחום לשכור פועלים אבל מחשיך על התחום להביא בהמתו וי"א שאם אין הבהמה יכולה לילך ברגלים כגון שהוא טלה קטן אינו רשאי להחשיך דאינו רשאי להביא דאסור לטלטל ב"ח שהם מוקצים: הגה וה"ה דאסור לטייל למצוא סוס או ספינה או קרון לצאת בו. (מרדכי סוף פרק מי שהחשיך):

ב היתה בהמתו עומדת חוץ לתחום יכול לקרות לה כדי שתבא:

ג מחשיכין על התחום לעשות צרכי כלה או צרכי מת להביא לו ארון ותכריכים ויכול לומר לחבירו שיחשיך כדי שיביא לו ויכול לומר לו לך למקום פלוני למחר ואם לא מצאת במקום פלוני לך למקום פלוני לא מצאת במנה קח במאתים ובלבד שלא יזכיר לו סכום מקח כלומר שלא יאמר לו סך ידוע שלא להוסיף עליו וכן אם לקח ממנו בשמנה לא יאמר לו תן לי עוד בשנים ואהיה חייב לך עשרה: הגה ואם א"א לו אא"כ יזכור לו סכום

מקח מותר בכל ענין דהא צרכי מצוה הוא (הגהות מרדכי פ"ה) ויש אוסרים בכל ענין וכן עיקר: (ב"י בשם הר"ן והמגיד והמרדכי פרק כירה והגה"מ פרק א' ופכ"ו):

ד השוכר את הפועלים לשמור זרעים או דבר אחר אינו נותן לו שכר שבת לפיכך אין אחריות שבת עליו היה שכיר שבת שכיר חדש שכיר שנה שכיר שבוע נותן לו שכר שבת לפיכך אחריות שבת עליו ולא יאמר לו תן לי של שבת אלא יאמר לו תן לי שכר השבוע או החדש (ואם שכרו לחדש והתנה עמו לשלם לו כל יום כך וכך מקרי שכיר יום) (ר"ן סוף פ' אע"פ) או יאמר לו תן לי שכר עשרה ימים:

ה אסור להשכיר חזנים להתפלל בשבת ויש מי שמתיר: הגה ואם שכרו לשנה או לחדש לכולי עלמא שרי (ד"ע):

ו חפצי שמים מותר לדבר בהם כגון חשבונות של מצוה ולפסוק צדקה ולפקח על עסקי רבים ולשדך התינוק ליארוס וללמדו ספר או אומנות ודוקא לדבר אם רוצה להשתכר אבל לשכרו ולהזכיר לו סכום מעות אסור. הגה י"א דבמקום שנוהגין ליתן לקורא בתורה מי שבירך ונודר לצדקה או לחזן דאסור בשבת לפסוק כמה יתן (א"ז) והמנהג להקל דהא מותר לפסוק צדקה:

ז מותר למדוד בשבת מדידה של מצוה כגון למדוד אם יש במקוה מ' סאה ולמדוד אזור מי שהוא חולה וללחוש עליו כמו שנוהגות הנשים מותר דהוי מדידה של מצוה:

ח הרהור בעסקיו מותר ומ"מ משום עונג שבת מצוה שלא יחשוב בהם כלל ויהא בעיניו כאלו כל מלאכתו עשויה:

ט אסור לומר לעכו"ם שילך חוץ לתחום בשבת אחר קרובי המת שיבואו להספידו אבל חולה דתקיף ליה עלמא ואמר שישלחו בעד קרוביו ודאי שרי:

י להחליף משכון לעכו"ם בשבת מותר אם הוא מלבוש ויוציאנו העכו"ם דרך מלבושו (וע"ל סי' שכ"ה):

יא מותר לקנות בית בא"י מן העכו"ם בשבת וחותם ומעלה בערכאות הגה שלהם בכתב שלהם דאינו אסור רק מדרבנן ומשום ישוב א"י לא גזרו (אור זרוע):

יב מותר להכריז בשבת על אבידה אפילו היא דבר שאסור לטלטלו: הגה ומותר להתיר חרמי צבור בשבת אע"פ שאינו לצורך שבת הואיל והוא יום כנופיא לרבים הוי כעסקי רבים דשרי לדבר בם (אגור) אבל אין מחרימין בשבת כ"א מדבר שהוא לצורך שבת (אגודה פכ"ג):

יג להכריז בשבת על קרקע הנמכר שכל מי שיש לו זכות עליו יבא ויגיד ואם לאו יאבד זכותו אסור: הגה וכן אסור להכריז יין בשבת דהוי כמקח וממכר (מהרי"ל):

יד מי ששלחו לו שהוציאו בתו בשבת להוציאה מכלל ישראל מצוה לשום לדרך פעמיו להשתדל בהצלתה ויצא אפי' חוץ לג' פרסאות ואי לא בעי כייפינן ליה (וע"ל סי' שכ"ח ס"י):

סימן שז

דיני שבת התלויים בדיבור. ובו כב סעיפים:

א ודבר דבר שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול הילכך אסור לומר דבר פלוני אעשה למחר או סחורה פלונית אקנה למחר ואפי' בשיחת דברים בטלים אסור להרבות:
הגה וב"א שסיפור שמועות ודברי חדושים הוא עונג להם מותר לספרם בשבת כמו בחול אבל מי שאינו מתענג אסור לאומרם כדי שיתענג בהם חבירו: (ת"ה סי' ס"א):

ב אסור לשכור פועלים ולא לומר לעכו"ם לשכור לו פועלים בשבת אע"פ שאין הישראל צריך לאותה מלאכה אלא לאחר השבת שכל מה שהוא אסור לעשותו בשבת אסור לומר לעכו"ם לעשותו אפי' לומר לו קודם השבת לעשותו בשב' אסור אבל מותר לומר לו אחר השבת למה לא עשית דבר פלוני בשבת שעבר אף על פי שמבין מתוך דבריו שרצונו שיעשנו בשבת הבאה:

ג אסור לתת לעכו"ם מעות מע"ש לקנות לו בשבת אבל יכול לומר לו קנה לעצמך ואם אצטרך אקנה ממך לאחר השבת:

ד מותר לתת לעכו"ם מעות מע"ש לקנות לו ובלבד שלא יאמר לו קנה בשבת: הגה וכן מותר ליתן לו בגדים למכור ובלבד שלא יאמר לו למכרן בשבת (ב"י בשם סמ"ג) מי ששכר עכו"ם להוליך סחורתו ובא העכו"ם ולקחה מבית ישראל בשבת אסור וראוי לענוש העושה (ר' ירוחם חי"ב ב"י סי' ש"ו):

ה דבר שאינו מלאכה ואינו אסור לעשותו בשבת אלא משום שבות מותר לישראל לומר לעכו"ם לעשותו בשבת והוא שיהיה שם מקצת חולי או יהיה צריך לדבר צורך הרבה או מפני מצוה כיצד אומר ישראל לעכו"ם בשבת לעלות באילן להביא שופר לתקוע תקיעת מצוה או להביא מים דרך חצר שלא עירבו לרחוץ בו המצטער ויש אוסרין: הגה ולקמן סי' תקפ"ו פסק להתיר וע' לעיל סי' רע"ו ס"ב דיש מקילין אפי' במלאכה דאורייתא וע"ש ס"ג:

ו אסור לחשוב חשבונות אפי' אם עברו כגון כך וכך הוצאתי על דבר פלוני ודוקא שעדיין שכר הפועלים אצלו אבל אם פורעם כבר מותר:

ז מותר לומר לחבירו הנראה בעיניך שתוכל לעמוד עמי לערב אף ע"פ שמתוך כך מבין שצריך לו לערב לשוכרו אבל לא יאמר לו היה נכון עמי לערב:

ח יכול לומר לחבירו לכרך פלוני אני הולך למחר וכן מותר לומר לו לך עמי לכרך פלוני למחר כיון שהיום יוכל לילך ע"י בורגנין וכן כל כיוצא בזה שיש בו צד היתר לעשותו היום יוכל לומר לחבירו שיעשנו למחר ובלבד שלא יזכיר לו שכירות אבל בדבר שאין בו צד היתר לעשותו היום אפי' אם אין בו אלא איסור דרבנן כגון שיש לו חוץ לתחום פירות

מוקצים כיון שאי אפשר לו להביאם היום אסור לומר לחבירו שיביאם לו למחר וכן אסור לו להחשיך בסוף התחום כדי שימהר בלילה לילך שם להביאם: הגה וכן לא יאמר אעשה דבר פלוני למחר [הרא"ש פ' השואל וע"ל ריש הסי'] אבל יכול להחשיך בסוף התחום כדי למהר לילך שם לשמרם שאפי' היום היה יכול לשמרן אם הם היו בתוך התחום ואם לא כיון להחשיך אלא לשמרם יכול אף להביאם:

ט מותר להחשיך לתלוש פירות ועשבים מגנתו וחורבתו שבתוך התחום ולא אסרו להחשיך אלא בסוף התחום משום דמנכרא מילתא:

י מותר לומר לחבירו שמור לי פירות שבתחומך ואני אשמור פירותיך שבתחומי:

יא השואל דבר מחבירו לא יאמר לו הלוני דמשמע לזמן מרובה ואיכא למיחש שמא יכתוב אלא יאמר לו השאילני ובלשון לעז שאין חילוק בין הלויני להשאילני צריך שיאמר תן לי: הגה וכשלוה בשבת ואינו רוצה להאמינו יניח משכון אצלו אבל לא יאמר לו הילך משכון דהוי כעובדא דחול [ב"י בשם אורחות חיים] כשם שאין לוין בשבת כך אין פורעין בשבת [אשירי סימן קט"ו]:

יב זימן אורחים והכין להם מיני מגדים וכתב בכתב כמה זימן וכמה מגדים הכין להם אסור לקרותו בשבת אפי' אם הוא כתוב ע"ג כותל גבוה הרבה משום גזירה שמא יקרא בשטרי הדיוטות דהיינו שטרי חובות וחשבונות (דאפי' לעיין בהם בלא קריאה אסור) (הרא"ש ור"ן פ' השואל וטור) אבל אם חקק בכותל חקיקה שוקעת מותר אבל בטבלא ופנקס אפי' אם הוא חקוק אסור לקרותו:

יג שטרי הדיוטות דהיינו שטרי חובות וחשבונות ואגרות של שאלות שלום אסור לקרותם ואפי' לעיין בהם בלא קריאה אסור:

יד לקרות באיגרת השלוח לו אם אינו יודע מה כתיב בה מותר ולא יקרא בפיו אלא יעיין בה ואם הובאה בשבילו מחוץ לתחום טוב ליזהר שלא יגע בה:

טו כותל או וילון שיש בו צורות חיות משונות או דיוקנאות של בני אדם של מעשים כגון מלחמות דוד וגלית וכותבים זו צורת פלוני וזה דיוקן פלוני אסור לקרות בשבת:

טז מליצות ומשלים של שיחת חולין ודברי חשק כגון ספר עמנואל וכן ספרי מלחמות אסור לקרות בהם בשבת ואף בחול אסור משום מושב לצים ועובר משום אל תפנו אל האלילים לא תפנו אל מדעתכם ובדברי חשק איכא תו משום מגרה יצר הרע ומי שחיברן ומי שהעתיקן ואין צריך לומר המדפיסן מחטיאים את הרבים: הגה ונראה לדקדק הא דאסור לקרות בשיחות חולין וספורי מלחמות היינו דוקא אם כתובים בלשון לע"ז אבל בלשון הקודש שרי וכן נ"ל מלשון שכתבו התוס' פרק כל כתבי וכן נהגו להקל בזה:

יז אסור ללמוד בשבת ויום טוב זולת בדברי תורה ואפי' בספרי חכמות אסור ויש מי שמתיר ועל פי סברתו מותר להביט באסטרול"ב בשבת [ולהפכה ולטלטלה כדלקמן סי' ש"ח]:

יח לשאול מן השד מה שמותר בחול מותר בשבת:

יט סחורה הנפסדת בשבת ע"י גשמים או דבר אחר או אי אתי בידקא (פי' נחל או אגם מים) דמיא ומפסיד ממונו או שנתרועעה חבית של יין והולך לאיבוד מותר לקרות עכו"ם אע"פ שודאי יודע שהעכו"ם יציל הממון [ולכסות סחורה או פירות או דבר אחר מפני הגשמים ע"ל סי' של"ח סעיף ז'] וכן מותר לומר לעכו"ם כל המציל אינו מפסיד כמו בדליקה שהתירו לומר כל המכבה אינו מפסיד ויש מי שאומר שלא התירו אלא בדליקה דוקא [וע"ל סימן של"ד וש"ה ושל"ו ס"ט]:

כ ישראל שאמר לעכו"ם לעשות לו מלאכה בשבת מותר לו ליהנות בה לערב בכדי שיעשו:

כא אסור לומר לעכו"ם בשבת הילך בשר זה ובשל אותו לצרכך אפי' אין מזונותיו עליו: הגה אבל מותר לומר לו לעשות מלאכה לעצמו [הגהות מרדכי פ"ה ורמב"ן פרשת בא אל פרעה]:

כב כל שבות דרבנן מותר בין השמשות לצורך מצוה כגון לומר לעכו"ם להדליק לו נר בין השמשות או אם היה טרוד והוצרך לעשר בין השמשות: הגה כל דבר שאסור לומר לעכו"ם לעשותו בשבת אסור לרמוז לו לעשותו אבל מותר לרמוז לו מלאכה לעשות אחר שבת (א"ז): עכו"ם המביאים תבואה בשבת לישראל שחייבים להם והישראל נותן לו מפתחו לאוצרו והעכו"ם נותנו לשם ומודדים ומונים יש מי שמתיר משום דעכו"ם במלאכת עצמו עוסק ואינו של ישראל עד אחר המדידה ויחשוב עמו אח"כ וכן עכו"ם העושים גבינות בשבת והישראל רואה יקנה אותם ממנו דמ"מ העכו"ם אדעתיה דנפשיה קעביד ואע"פ שהישראל עומד בעדר חדש או חדשים ואדעתא למכרם לישראל קא עביד שרי (בית יוסף בשם אגודה):

סימן שח

דברים המותרים והאסורים לטלטל בשבת. ובו נב סעיפים:

א כל הכלים נטלים בשבת חוץ ממוקצה מחמת חסרון כיס כגון סכין של שחיטה או של מילה ואזמל של ספרים וסכין של סופרים שמתקנים בה הקולמסים כיון שמקפידים שלא לעשות בהם תשמיש אחר אסור לטלטלו בשבת ואפי' לצורך מקומו או לצורך גופו: הגה ואפילו תחובים בנדן עם שאר סכינים אסור לטלטלו (מהרי"ל) וה"ה לקורנס של בשמים שמקפידים עליו שלא יתלכלך: הגה וה"ה כלים המיוחדים לסחורה ומקפיד עליהם. [ב"י בשם מיי' פ' ה' והמגיד פכ"ז]:

ב כל כלי אפי' הוא גדול וכבד הרבה לא נתבטל שם כלי ממנו לא מפני גדלו ולא מפני כבדו:

ג כלי שמלאכתו לאיסור מותר לטלטלו [ואם נשתמש לאיסור בבין השמשות כגון נר שהודלק ע"ל סי' רע"ט] בין לצורך גופו כגון קורנס של זהבים או נפחים לפצוע בו אגוזים קורדום לחתוך בו דבילה בין לצורך מקומו דהיינו שצריך להשתמש במקום שהכלי מונח שם ומותר לו ליטול משם ולהניחו באיזה מקום שירצה אבל מחמה לצל דהיינו שאינו צריך לטלטלו אלא מפני שירא שישבר או יגנב שם אסור: הגה כל מוקצה אינו אסור אלא בטלטולו אבל בנגיעה בעלמא שאינו מנדנדו שרי ולכן מותר ליגע במנורה שבבית הכנסת שנרות דולקות עליו או בתנור שדולק בו אש וכן מותר ליקח דבר היתר המונח על דבר מוקצה [מרדכי פרק כל הכלים וריש ביצה ורבי ירוחם חי"ג והמגיד פרק כ"ה ות"ה סי' ס"ו וכל בו סוף דיני שבת] וכן מותר לטלטל דבר מוקצה ע"י נפוח דלא הוי טלטול אלא כלאחר יד ולא מקרי טלטול [תשובת מהרי"ו סי' רכ"ו]:

ד כלי שמלאכתו להיתר מותר לטלטלו אפי' אינו אלא לצורך הכלי שלא ישבר או יגנב אבל שלא לצורך כלל אסור לטלטלו: וכתבי הקדש ואוכלים מותר לטלטלם אפי' שלא לצורך כלל: הגה ותפילין אין לטלטלם כי אם לצורך (תרומת הדשן ועיין בב"י) ושופר אסור לטלטלו כ"א לצורך גופו או מקומו (הגהות אשירי סוף פרק במה מדליקין):

ה יש מתירים לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור אפי' מחמה לצל ע"י ככר או תינוק:

ו כל הכלים שנשברו אפילו בשבת מותר לטלטל שבריהם ובלבד שיהו ראוים לשום מלאכה כגון שברי עריבה לכסו' בה החבית ושברי זכוכי' לכסות בה פי הפך אבל אם אינם ראויים לשום מלאכה לא: הגה ואם נשברו במקום שיכולין להזיק כגון כלי זכוכית שנשברו על השלחן או במקום שהולכין מותר לטלטל השברים כדי לפנות' שלא יזוקו בהם: (כל בו והגהות מרדכו וב"י בשם אורחות חיים):

ז חתיכת חרס שנשברה בחול מכלי וראוייה לכסות בה כלי מותר לטלטלה אפי' במקום שאין כלים מצויים שם לכסותה בה ואם זרקה לאשפה מבע"י אסור לטלטלה כיון שבטלה מהיות עוד כלי: הגה ואפי' חזי לעני הואיל והקצוהו הבעלים שלהם אע"פ שהם עשירים דמוקצה לעשיר הוי מוקצה לעני כמו שיתבאר סוף הסי' (ר"ן פ' במה אשה) ודוקא חתיכ' חרס משום דאתיא משברי כלים אבל דבר שאין בו שייכו' כלי כגון צרורות או אבנים אע"פ שראוים לכסות בהם כלי אסור לטלטלם: הגה דכל דבר שאינו כלי כלל אסור לטלטלו אפי' לצורך גופו כל שכן לצורך מקומו (מרדכי פרק קמא דיום טוב):

ח כל הכלים הנטלים בשב' דלתותיהן שנתפרקו מהם נטלים בין נתפרקו בחול בין נתפרקו בשב':

ט דלת של שידה תיבה ומגדל יכולים ליטלה מהם ואסור להחזירה גזירה שמא יתקע ושל לול ושל תרנגולים אסור בין ליטול בין להחזיר דכיון דמחובר לקרקע אית ביה בנין וסתירה:

י כסוי בור ודות אין ניטלים אא"כ יש להם בית אחיזה דאז מוכח שהוא כלי ושל כלים אפי' הם מחוברים בטיט יכולים ליטלם אפי' אין להם בית אחיזה והוא שתקנם ועשה בהם מעשה והכינם לכך או שנשתמש בהם מבע"י וכיסוי חביות הקבורו' בקרקע לגמרי צריכו' בית אחיזה:

יא מחט שלימה מותר לטלטלה ליטול בה את הקוץ ניטל חודה או חור שלה אסור וחדשה שלא נקבה עדיין מותר:

יב שירי מחצלאות מותר לטלטלם דחזי לכסות בהו טינופא ואם זרקם לאשפה מבעוד יום אסור לטלטלם:

יג שירי מטליות שבלו אם יש בהם ג' אצבעו' על ג' אצבעו' מותר לטלטלן ואם לאו אסור ויש מתירין אפי' אין להם ג' על ג' ובלבד שלא יהו טליתו' של מצוה:

יד מנעל חדש מותר לשמטו מעל הדפוס אף על פי שמלאכתו לאיסור כיון דשם כלי עליו מותר לטלטלו לצורך מקומו:

טו סנדל שנפסק רצועה הפנימי' עדיין תורת כלי עליו ומותר לטלטלו נפסקה החיצונה בטל מתורת כלי ואסור לטלטלו ואם הוא בכרמלי' מות' לכרוך עליו גמי לח שהוא מאכל בהמה לתקנו שלא יפול מרגלו ובחצר שהוא נשמר שם אסור:

טז חלוק שכבסו אותו ותחבו בו קנה לתלות בו לייבשו יכול לשמטו מעל הקנה אבל ליקח הקנה מתוכו אסור לפי שאינו כלי ואם תחבו בו כלי מותר ליטלו מתוכו אפי' הוא מלאכתו לאיסור כירה שנשמט' אפי' אחת מירכותיה אסור לטלטלה: הגה וכן ספסל ארוך שנשמט אחת מרגליה כ"ש שתים דאסור לטלטלה ולהניחה על ספסל אחרת ולישב עליה אפי' נשברה מבעוד יום [תרומת הדשן סי' ע"א] אא"כ ישב עליה כך פעם א' קודם השבת [ב"י ס"ס שי"ג] גם אסור להכניס הרגל לשם משום בנין [ב"י ססי' שי"ג]:

יז לבנים שנשארו מהבנין מותר לטלטלם דמעתה לא קיימו לבנין אלא למזגא [פירוש להסמך ולשבת עליהן] עלייהו ואם סדרם זה על זה גלי אדעתיה שהקצם לבנין ואסור לטלטלם:

יח קוץ המונח ברה"ר מותר לטלטלו פחות פחות מד' אמות ובכרמלית מותר לטלטלו להדיא משום דחיישינן שמא יזוקו בו רבים ובמקום היזקא דרבים לא גזר רבנן שבות :

יט סולם של עלייה שהוא גדול ועשוי להטיח בו גג אסור לטלטלו אבל של שובך מותר לנטותו ממקום למקום אבל לא יוליכנו משובך לשובך כדי שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול ויבא לצוד:

כ חריות [פי' ענפים] של דקל שקוצצים לשריפה מוקצים הם ואסור לטלטלם ישב עליהם מעט מבעוד יום מותר לישב עליהם בשבת וכ"ש אם קשרם לישב עליהם או אם חשב עליהם מבעוד יום לישב עליהם אפי' בחול:

כא אבל נדבך של אבנים אף ע"פ שחשב עליו מבעוד יום אסור לישב [עליהם] אא"כ למדום [פי' סדרום]: הגה וי"א דדין אבנים כדין חריות וכן עיקר (מרדכי פ' במה טומנין והמגיד פ' כ"ה בשם הרי"ף וכן יש לפרש הרא"ש):

כב אסור לכסות פי החבית באבן או בקעת או לסגור בהן את הדלת או להכות בהן בברזא [פי' הקנה שמשימין לחביות להוציא היין ממנו] אע"פ שחשב עליה מבע"י אסור אא"כ ייחדה לכך לעולם אבל ייחדה לשבת זו בלבד לא וה"מ בדבר שאין דרכה לייחדה לכך כגון הני דאמרן אבל בכל מידי דאורחיה בהכי כגון לפצוע בה אגוזים ביחוד לשבת אחת סגי ויש מי שאומר דלא שנא י"א שצריך שיעשה בה שום מעשה של תיקון מבעוד יום [וע"ל סי' רנ"ט דביחוד סגי]:

כג מותר לחתוך ענף מן הדקל מבע"י ומותר להניף בו על השלחן בשבת להבריח הזבובים כיון דלצורך חתכו עשאו כלי גמור:

כד פשתן סרוק וצמר מנופץ שנותנין על המכה אם חשב עליהם מבעוד יום לתתם על המכה או שישב עליהם שעה אחת מבעוד יום או שצבען בשמן דגלי דעתיה דלמכה קיימי או שכרכה במשיחה ליתנה על המכה בשבת תו לית בהו משום מוקצה ומשום רפואה נמי ליכא שאינו אלא כמו מלבוש שלא יסרטו בגדיו [במכה] וי"א דלא סגי במחשבה לחוד:

כה עורות יבשים בין של אומן בין של ב"ה מותר לטלטלם: הגה וי"א דוקא עורות בהמה גסה דחזי לישב עליהם אבל מבהמה דקה אסור אא"כ חשב לישב עליהם מבעוד יום [רש"י פרק במה טומנין]:

כו נסרים של בה"ב מותר לטלטלן ושל אומן אסור אא"כ חשב עליהם מבע"י ליתן עליהם פת לאורחים או תשמיש אחר:

כז עצמות שראויים לכלבים וקליפים שראוים למאכל בהמה ופרורים שאין בהם כזית מותר להעבירם מעל השלחן אבל אם אין הקליפים ראוים למאכל בהמה אסור לטלטלם אלא מנער את הטבלא והם נופלי' ואם יש פת על השלחן מותר להגביה הטבלא ולטלטלה עם הקליפים שאינם מאכל בהמה שהם בטלים אגב הפת ואם היה צריך

למקום השלחן אפי' אין עליה אלא דברים שאינם ראוים למאכל בהמה מותר להגביה ולטלטלה:

כח חבילי עצים וקש שהתקינן למאכל בהמה אפי' הם גדולים הרבה מותר לטלטלן:

כט כל שהוא ראוי למאכל חיה ועוף המצוים מטלטלין אותו ואם אינו ראוי אלא למאכל חיה ועוף שאינן מצוים אם יש לו מאותו מין חיה או עוף מותר לטלטל מאכל הראוי לאותו המין ואם לאו אסור: הגה ולפ"ז מותר לטלטל עצמות שנתפרקו מן הבשר מע"ש אם ראוים לכלבים דהא כלבים מצוים [ב"י דלא כהר"ן]:

ל גרעיני תמרים במקום שמאכילים אותם לבהמה מותר לטלטלן ואדם חשוב צריך להחמיר על עצמו שלא לטלטלן אלא דרך שינוי:

לא בשר חי אפי' תפל שאינו מלוח כלל מותר לטלטלו משום דחזי לאומצא וכן אם הוא תפוח [פי' מסריח רש"י] מותר לטלטלו משום דראוי לכלבים:

לב דג מלוח מותר לטלטלו ושאינו מלוח אסור מפני שאינו ראוי:

לג קמיע שאינו מומחה אף על פי שאין יוצאין בו מטלטלין אותו:

לד כל דבר מטונף כגון רעי וקיא וצואה בין של אדם בין של תרנגולים וכיוצא בהם אם היו בחצר שיושבים בה מותר להוציאם לאשפה או לבה"כ ואפי' בלא כלי ואם היו בחצר שאינו דר שם אסור להוציאם ואם ירא מפני התינוק שלא יתלכלך בה מותר לכפות עליה כלי:

לה אע"פ שמותר להוציא גרף של רעי ועביט של מי רגלים אסור להחזירם אא"כ נותן לתוכם מים:

לו אין עושין גרף של רעי לכתחילה דהיינו להביא דבר שעתיד לימאס כדי להוציאו לכשימאס ואם עבר ועשאו מותר להוציאו:

לז במקום דאיכא פסידא מותר להכניס מטתו אצל גרף של רעי ולקבוע ישיבתו שם כדי להוציאו:

לח מכניס אדם מבעוד יום מלא קופתו עפר ומייחד לו קרן זוית ועושה בו כל צרכיו בשבת כגון ליטול ממנו לכסות צואה או רוק וכיוצא בזה אבל לא ייחד לו קרן זוית בטל אגב עפר הבית ואסור לטלטלו: הגה ולכן מותר ליקח פירות הטמונים בחול כי אין אותו עפר מוקצה [ב"י בסי' שי"א בשם שבלי לקט]:

לט אסור לטלטל בהמה וחיה ועוף ואע"פ כן מותר לכפות את הסל לפני האפרוחים כדי שיעלו וירדו בו ובעודם עליו אסור לטלטלו:

מ כל בהמה חיה ועוף מדדים אותם בחצר דהיינו שאוחז בצוארן ובצדדין ומוליכן אם צריכין הבעלי חיים לכך ובלבד שלא יגביהם בענין שיעקרו רגליהם מן הארץ דמוקצין

הם ואסור לטלטלן חוץ מתרנגולת שאין מדדין אותה מפני שמגבהת עצמה מן הארץ ונמצא זה מטלטל אבל דוחים אותה מאחוריה בידים כדי שתכנס:

מא האשה מדדה את בנה אפי' ברשות הרבים ובלבד שלא תגררהו אלא יהא מגביה רגלו אחת ויניח השניה על הארץ וישען עליה עד שיחזור ויניח רגלו שהגביה שנמצא לעולם הוא נשען על רגלו האחת:

מב דבר שהוא מוקצה מותר ליגע בו ובלבד שלא יהא מנענע אפי' מקצתו [וכבר נתבאר ר"ס זה]:

מג מותר לטלטל מוקצה ע"י נפיחה [וכבר נתבאר ר"ס זה]:

מד כלי שנתרועעה לא יטלו ממנו חרס לכסות בו או לסמוך בו:

מה אסור לשחוק בשבת ויו"ט בכדור: הגה ויש מתירין ונהגו להקל [תוס' פ"ק דביצה]:

מו אסור לשאת תחת אציליו זרע התולעים שעושין המשי מפני שאסור בטלטול ועוד שהוא מוליד בחומו:

מז יש אוסרים לטלטל בגד שעטנז ויש מתירים:

מח מותר לטלטל מניפה בשבת להבריח הזבובים:

מט מכבדות שמכבדים בהם הקרקע מותר לטלטלם:

נ הרשב"א מתיר לטלטל האיצטרלו"ב בשבת וכן ספרי החכמה ולדעת הרמב"ם יש להסתפק בדבר:

נא מה שמורה על השעות שקורין אריילוז"יו בין שהוא של חול בין שהוא של מין אחר יש להסתפק אם מותר לטלטלו [וכבר פשט המנהג לאסור]:

נב מוקצה לעשירים הוי מוקצה ואפי' עניים אין מטלטלין:

סימן שט

טלטול ע"י דבר אחר אם מותר בשבת. ובו ה סעיפים:

א נוטל אדם את בנו והאבן בידו ולא חשיב מטלטל לאבן והוא שיש לו געגועין [פי' בן שיש לו עצבון כשאינו עם אביו] עליו שאם לא יטלנו יחלה אבל אם אין לו געגועין עליו לא ואפי' כשיש לו געגועין עליו לא התירו אלא באבן אבל אם דינר בידו אפי' לאחוז התינוק בידו והוא מהלך ברגליו אסור דחיישינן דלמא נפיל ואתי אבוה לאתויי וי"א שלא אסרו אלא כשהוא נושא התינוק עם דינר בידו אבל לאחוז התינוק בידו אע"פ שדינר ביד התינוק אין בכך כלום:

ב כלכלה שהיתה נקובה וסתמה באבן מותר לטלטלה שהרי נעשה כדופנה וכן דלעת שתולין בה אבן כדי להכביד למלאת בה מים אם הוא קשור יפה שאינו נופל מותר למלאות בה שהוא כמו הדלעת עצמה שהוא בטל אגבה ואם לאו אסור:

ג כלכלה מליאה פירות ואבן בתוכה אם הם פירות רטובים כגון תאנים וענבים יטול אותה כמו שהיא שאם ינער הפירו' מתוכה יפסדו אבל אם הם פירות שאינם נפסדים ינערם וינער גם האבן עמהם ולא יטלנה עמהם וה"מ כשאינו צריך אלא לפירות או לכלכלה אבל אם היה צריך למקום הכלכלה מטלטלה כמות שהיא:

ד שכח אבן על פי חבית או מעות על הכר מטה חבית על צדה והאבן נופלת ומנער הכר והמעות נופלים ואם היתה החבית בין החביות בענין שאינו יכול להטות אותה במקומה יכול להגביהה כמו שהיא עם האבן למקום אחר להטותה שם כדי שיפול מעליה ואם הניחם עליה מדעתו על דעת שישארו שם בכניסת שבת אסור להטות ולנער וי"א דאפילו הניחם שם על דעת שישארו שם בכניסת השבת כדי שיטלם בשבת מותר להטות ולנער בשבת ולא אסרו אלא במניחם על דעת שישארו שם כל השבת: הגה ואז אפי' נטל האיסור משם אסור לטלטל הכלי דמאחר שנעשה בסיס לדבר האסור למקצת השבת אסור כל השבת כולה וכן בכל מוקצה וכן לקמן סי' ש"י אם אדם הניח דבר מוקצה על של חבירו לא אמרינן דנעשה בסיס לדבר האיסור דאין אדם אוסר של חבירו שלא מדעתו [א"ז]:

ה הא דלא שרי אלא להטות ולנער דוקא בצריך לגוף החבית והכר אבל אם צריך למקום החבית והכר ולא תספיק לו הטייה והניעור יכול לטלטלם עם האבן ועם המעות שעליהם לפנות מקומן [וכן הוא לקמן סימן ש"י ס"ז]:

סימן שי

דיני מוקצה בשבת. ובו ט סעיפים:

א עץ שתולים בו דגים אע"פ שהוא מאוס מותר לטלטלו דקי"ל במוקצה מחמת מיאוס כרבי שמעון דשרי:

ב אין שום אוכל תלוש דראוי לאכילה מוקצ' לשבת דתמרים ושקדים ושאר פירות העומדים לסחורה מותר לאכול מהם בשבת ואפי' חטים שזרעם בקרקע ועדיין לא השרישו ובצים שתחת התרנגולת מותר לטלטלם וכן תמרים הלקוטים קודם בישולם וכונסים אותם בסלים והם מתבשלים מאליהם מותר לאכול מהם קודם בישולן אבל גרוגרות וצמוקים שמניחין אותם במוקצה לייבשן אסורין בשבת משום מוקצה שהן מסריחו' קודם שיתייבשו דכיון שיודע שיסריחו הסיח דעתו מהם וכיון דאיכא תרתי

דחינהו בידים ולא חזו הוי מוקצה: הגה ויש אומרים דאין הכנה שייך בשל כותי ואפילו גרוגרות וצמוקים שבידו מותרים [כל בו סי' נ"ה וכן משמע בהר"ן סוף פכ"ב וירושלמי]:

ג בין באיסור אכילה בין באיסור טלטול כל דבר שהיה ראוי בין השמשות אם אירע בו דבר שנתקלקל בו ביום וחזר ונתקן בו ביום חזר להיתרו אבל דבר שהוקצה בין השמשות אסור כל היום:

ד גרוגרות וצמוקים שהיו מוקצים וכשהגיע בין השמשות כבר נתייבשו והם ראויים לאכילה אע"פ שלא ידעו הבעלים באותה שעה שנתייבשו ואח"כ נודע להם שבין השמשות כבר היו יבשים מותר:

ה גרוגרות וצמוקין דחזו ולא חזו דאיכ' אינשי דאכלי ליה ואיכא דלא אכלו ליה אי אזמניה נפק ליה מתורת מוקצה ואי לא לא אבל אם אינם ראוים והזמינם הזמנה לאו מילתא היא:

ו כל דבר שאסור לטלטלו אסור ליתן תחתיו כלי כדי שיפול לתוכו מפני שאוסר הכלי בטלטול ונמצא מבטל כלי מהיכנו אבל מותר לכפות עליו כלי ובלבד שלא יגע בו:

ז מטה שיש עליה מעות או אפי' אין עליה עתה והיו עליה בין השמשות אסור לטלטלה דמגו דאתקצאי לבין השמשות אתקצאי לכולי יומא: הגה ואפי' לצורך גופו או לצורך מקומו (ב"י) והוא הדין לכל דבר היתר שמונח עליו איסור אבל אם אין עליה עתה מעות וגם לא היה עליה בין השמשות מותר לטלטלה אפי' ייחדה למעות והניחם עליה מבעוד יום כיון שסלקן קודם בין השמשות: הגה ויש אוסרים בייחד לכך והניח בהם אע"פ שסילקן מבע"י (טור בשם ר"ת) וכן אסור לטלטל כיס של מעות אע"פ שהוציא המעות ממנו מבעוד יום אא"כ עשה בו מעשה שפתחו מלמטה וסלקו מן הייחוד וכן נוהגין (הגהות מיי' פכ"ה) מיהו לצורך גופו או לצורך מקומו מותר וכן בכיס התפור בבגד הואיל ועיקר הבגד עומד ללבוש אם הוציא המעות משם מותר ללבוש הבגד דהכיס בטל אצלו אבל אם שכח בו מעות מותר לטלטל הבגד דלא אמרינן דכל הבגד נעשה בסיס למעות הואיל ואין המעות על עיקר הבגד אבל אין ללובשו בשבת דחיישינן שמא יצא בו כדלעיל סי' ש"א סל"ג [ב"י ססי' ש"ט] וע"ל סי' רס"ו אם שכח כיסו אצלו בשבת מה דינו [ב"י]:

ח כלי שיש עליו דבר האסור ודבר המותר מותר לטלטלו כגון מחתה שיש עליו מבעוד יום אפר שמותר לטלטלו לכסות בו רוק או צואה ויש עליה גם כן שברי עצים שהם אסורים בטלטול מותר לטלטל המחתה כמו שהיא וכגון שדבר המותר חשוב מדבר האיסור אבל אם דבר האיסור חשוב יותר מדבר המותר בטל אצלו ואסור לטלטלו וטעם היתר טלטול זה משום דלא אפשר למינקט קיטמא לחודיה אפי' אי שדיה ליה מהמחתה [או אם צריך למקום המחתה כמו שנתבאר לעיל סי' ש"ט] ואם אינו צריך אלא לגוף המחתה לא יטלטלנה כמו שהיא אלא ינער האפר ושברי העצים במקומם ויטול המחתה: הגה

וכן אם יכול לנער האיסור לחוד ינערנו ולא יטלטלנו עם ההיתר [ב"י בשם תשובת הרא"ש] וכל זה לא מירי אלא שהיה ההיתר עם האיסור מבע"י אבל אם היה האיסור עליו לבד לא מהני מה שהניח אצלו ההיתר בשבת [ב"י בשם תשו' הרשב"א]:

ט תיבה שיש בה דבר המותר לטלטל ומעות אם המעות אינם עיקר מותר לטלטלה כמו שהיא על פי התנאים שנתבארו במחתה:

סימן שיא

דיני מת בשבת ושאר טלטול מן הצד. ובו ט סעיפים:

א מת שמוטל במקום שירא עליו מפני הדליקה אם יש ככר או תינוק מטלטלו על ידיהם ואם אין לו ככר או תינוק אם יש לו שתי מטות מטלטלו על ידי שיהפכנו ממטה למטה דהוה טלטול מן הצד ואם אין לו לא זה ולא זה מטלטלו טלטול גמור וכל זה באותו רשות. מת המוטל בחמה מטלטלו מחמה לצל באותו רשות על ידי ככר או תינוק ואם אין לו ככר או תינוק לא יטלטלנו כלל אפי' להפכו ממטה למטה דטלטול מן הצד שמיה טלטול: וע"ל בסי' זה סעיף ו' מאי תקנתיה:

ב מת שהסריח בבית ונמצא מתבזה בין החיים והם מתבזי' ממנו הגה וי"א דאפי' לא הסריח עדיין אלא שקרוב להסריח (ב"י בשם טור ורש"י ור"ן) מותר להוציאו לכרמלית ואם היה להם מקום לצאת בו אין מוציאין אותו אלא מניחין אותו במקומו ויוצאים הם ויש אומרים שלא התירו להוציאו לכרמלית אלא ע"י ככר או תינוק ויש מי שאומר שכל שמוציאו לכרמלית מוטב להוציא שלא בככר ותינוק כדי למעט בהוצאה ויש מי שמתיר להוציאו אף לרשות הרבים על ידי תינוק אבל לא ע"י ככר וה"ה אם הוא בבזיון אחר כגון שהיה בספינה והיו העכו"ם מתאספים שם וכן כל כיוצא בזה: הגה והוא הדין דמותרים לומר לעכו"ם לטלטלו כמו ע"י ככר ותינוק. (מרדכי וב"י בשם שבולי לקט) ואסור לטלטל מת על ידי ככר ותינוק לצורך כהנים או דבר אחר אבל ע"י עכו"ם יש מתירין (טור י"ד שע"ב ותשובות מהרי"ל סי' ס"ה) וכן ראיתי נוהגים לצורך מצוה או חתונה:

ג יש מי שאומר שאם נתן על המת אחד מכלים שהוא לבוש חשוב כנותן ככר או תינוק:

ד יש מי שאומר שלא הצריכו ככר או תינוק אלא למת ערום אבל אם הוא בכסותו אין צריך ככר או תינוק:

ה אם צריך למקום המת או לדבר שהמת מונח עליו מותר לטלטלו מן הצד דהיינו שהופכו ממטה למטה כיון דלצורך דבר המותר הוא לא התירו לטלטל ע"י ככר או תינוק אלא במת בלבד אבל לא בשאר דברים האסורים לטלטל:

ו מת המוטל בחמה ואין להם מקום לטלטלו או שלא רצו להזיזו ממקומו באין ב' בני אדם ויושבין מב' צדדיו חם להם מלמטה זה מביא מטתו ויושב עליה וזה מביא מטתו ויושב עליה חם להם מלמעלה זה מביא מחצלת ופורס על גביו וזה מביא מחצלת ופורס על גביו זה זוקף מטתו ונשמט והולך לו וזה זוקף מטתו ונשמט והולך לו ונמצאת מחיצה עשויה מאליה שהרי מחצלת זה ומחצלת זה גביהן סמוכות זו לזו ושני קצותיהן על הקרקע משני צדי המת:

ז מותר לסוך המת (ולהדיחו) ולשמוט הכר מתחתיו כדי שלא יסריח ובלבד שלא יזוז בו שום אבר ואם היה פיו נפתח והולך קושר את הלחי בענין שלא יוסיף להפתח אבל לא כדי שיסגר מה שנפתח או קצתו שאם כן היה מזיז אבר ומטעם זה אין מעצימין עיניו של מת בשבת:

ח טלטול מן הצד לצורך דבר המותר מותר הלכך צנון שטמן בארץ ומקצת עליו מגולים ולא השריש וגם לא נתכוין לזריעה נוטלו אע"פ שבנטילתו מזיז עפר ממקומו ואע"פ שהוסיף מחמת לחות הקרקע מותר: הגה ואפי' הניחו שם מבע"י להיות שם כל השבת דאין באוכלין משום בסיס לדבר האסור (כל בו) וטלטול בגופו אפי' לצורך דבר האסור מותר הילכך קש שעל המטה דסתמו מוקצה להסקה מנענעו בגופו ואם הניח עליו מבעוד יום כר או כסת מנענעו אפי' בידו שהרי הכינו מבעוד יום לשכוב עליו (וכן אם חשב לשכוב עליו) (ר"ן ס"פ במה טומנין):

ט פירות הטמונין בתבן או בקש המוקצים יכול לתחוב בהם מחט או כוש ונוטלם והקש ננער מאליו: הגה ואם טמונים בחול ובעפר ע"ל סי' ש"ח סעיף ל"ח:

סימן שיב

הנצרך לנקביו במה מקנח בשבת. ובו י סעיפים:

א משום כבוד הבריות התירו לטלטל אבנים לקנח אפי' להעלותם לגג עמו דהוי טירחא יתירא מותר ומי שיש לו מקום מיוחד לבית הכסא יכול להכניס עמו אבנים לקנח מלא היד ואם אין לו מקום קבוע מכניס עמו כשיעור בוכנא קטנה ואם ניכר באבן שקנחו בו מותר להכניסו אפי' הוא גדול הרבה או אפי' הם הרבה ממלא היד מותר ליטול כולן דכיון שקנחו בהן הוכנו לכך: הגה י"א דוקא בחצר מותר לטלטל אבנים (רש"י ס"פ המוציא יין ור' ירוחם ני"ב חי"ו ור"ן) וי"א דאפי' מכרמלית לרה"י נמי שרי דהא נמי אינו רק איסור דרבנן ומשום כבוד הבריות התירוהו. (תוספות פרק לולב הגזול והגהות מרדכי פרק הזורק):

ב אם ירדו גשמים על האבנים ונטבעו אם רישומן ניכר מותר ליטלן כדי לקנח ואין בזה משום סותר ולא משום טוחן:

ג צרור שעלו בו עשבים מותר לקנח בו ולא חיישינן שמא יתלשו דאף אם יתלשו ליכא איסורא דדבר שאין מתכוין היא:

ד לא יטלטל רגב אדמה לקנח בו מפני שאינה ראויה לקינוח לפי שהיא נפרכת אסור לקנח בחרס אפי' בחול משום סכנה שלא ינתק שיני הכרכשתא (פי' המעים התלוים בפי טבעת):

ה היו לפניו בשבת צרור ואזני חרס חלקים דכיון דחלקים הם ליכא משום סכנה מקנח באוזן החרס שהוא ראוי לכסות בו פי הכלים צרור ועשבים יקנח בעשבים אם הם לחים אבל ביבשים אין מקנחים מפני שהם חדים ומחתכין את הבשר:

ו מקנחים בשבת בעשבים לחים אפי' הם מחוברים ובלבד שלא יזיזם ומשום משתמש במחובר ליכא דלא אמרו אלא באילן אבל לא בירק:

ז היה צריך לנקביו ואינו יכול לפנות שרפואתו למשמש בפי הטבעת שממשמש שם בצרור והנקב נפתח לא ימשמש בשבת כדרך שממשמש בחול דהיינו שאוחז הצרור בכל היד משום השרת נימין אלא ממשמש כלאחר יד דהיינו שיאחז הצרור בשתי אצבעותיו וממשמש:

ח למשמש בברזא בפי הטבעת דינה כצרור שלא יאחזנה אלא בב' אצבעותיו ואסור לצאת בברזא אפי' תחובה כולה בגוף:

ט אסור לפנות בשדה ניר בשבת שמא יבא לאשווי גומות ואם היה שדה חבירו אפי' בחול אסור מפני שדש נירו ומקלקל:

י אבנים גדולות שמצדדין אותן כמין מושב חלול ויושבים עליהן בשדות במקום המיוחד לבה"כ מותר לצדדן ואע"ג דבנין עראי הוא לא גזרו ביה רבנן משום כבוד הבריות:

סימן שיג

טלטול דלת וחלון והמנעול בשבת. ובו י סעיפים:

א פקק החלון כגון לוח או שאר כל דבר שסותמין בו החלון יכולים לסתמו אפי' אם אינו קשור ולא אמרינן דהוי כמוסיף על הבנין והוא שיחשוב עליו מערב שבת לסתמו בו וקנה שהתקינו להיות נועל בו אין צריך שיקשרנו בדלת ומ"מ דמי לבנין יותר מפקק החלון ולא סגי במחשבה שיחשוב עליו מאתמול וצריך שיתקננו לכך לרש"י היינו שיתקננו לשם כלי שיהא ראוי לשום תשמיש שיהא ראוי להפוך בו זתים או לפצוע בו אגוזים ולר"ת א"צ שיהא ראוי לדבר אחר אלא כיון שתקנו ועשה מעשה והכינו לכך סגי: הגה ומקרי ע"י כך כלי שמלאכתו להיתר ומותר לטלטלו כמו שנתבאר לעיל סי' ש"ח ס"ב (ב"י והרמב"ם) ונגר שהוא יתד שנועלים בו ותוחבין אותו באסקופה למטה ודומה טפי לבנין לא סגי

בהכי ואין נועלים בו אא"כ יהא קשור וכיצד יהא קשור אם יש בראשו גלוסטרא דהיינו שהוא עב באחד מהראשים וראוי לכתוש בו שדומה לכלי סגי אפי' אם קשור בחבל דק שאינו ראוי להיות ניטל בו ואפי' אם אינו קשור בדלת עצמו אלא בבריח הדלת ואפי' אם החבל ארוך ואינו תלוי כלל באויר אלא כולו מונח בארץ ואם אין בראשו גלוסטרא אם הוא קשור בדלת עצמה סגי אפילו בחבל דק שאינו ראוי לינטל בו ואפי' כולו מונח בארץ ואם אינו קשור בדלת אלא בבריח צריך שיהא הקשר אמיץ שיהא ראוי לינטל בו ואפ"ה אין צריך שיהיה תלוי אלא אפי' כולו מונח בארץ מותר שאין אסור אלא כששמטו ומניחו בקרן זוית:

ב כל נגר שאמרנו מיירי שאסקופה גבוה וכשנועץ אותו במפתן אינו נוקב בארץ אבל אם נפחתה האסקופה בענין שכשמכניס הנגר בחור נוקב תחתיו בארץ הוי בנין ואסור לנעול בו:

ג רחבה שאחורי הבתים שאין נכנסים ויוצאים בה תדיר אם עשה דלת לפתחה או שתולה בה מחצלת של קנים וכן פרצה שגדרה בקוצים כעין דלת אם יש להם ציר (פי' ציר נוקבין הדלת וקובעים בו עץ חד כדי להכניסו באדן לכאן ולכאן) או אפי' אין להם עתה ציר אלא שהיה להם ציר נועלים בהם אפילו הם נגררים בארץ רק שקשרם ותלאם לנעול בהם ולא חשוב כבונה שניכר בהם שהוא דלת כיון שהיה להם ציר: הגה וכ"ש אם יש להם ציר עדיין ובלבד שלא יחזור הציר למקומו כדרך שיתבאר לקמן סי' תקי"ט (ב"י) אבל אם אין להם ציר ולא היה להם ציר אין נועלין בהם אא"כ היו גבוהים מן הארץ ופתח העשוי לכניסה ויציאה תדיר נועלים בו אפי' לא היה לו ציר מעולם והוא נגרר:

ד דלת העשוי מלוח אחד או שאין לה אסקופה התחתונה וכשפותחין שומטין אותה ועוקרין אותה אין נועלים בה אפי' יש לה ציר : הגה אבל דלת העשויה מקרשים הרבה שרי אע"ג ששומטים אותה כשפותחה אם יש לה אסקופה וה"ה במקום שנועלים בקרשים הרבה ויש חקיקה למעלה ולמטה שמכניסים בהם הקרשים שדינם כדלת הואיל ואינן לוח אחד לכל הדלת (ב"י):

ה שידה תיבה ומגדל שפתחיהן מן הצד ויש להם שני צירים א' למעלה ואחד למטה אם יצא התחתון כולו ממקומו אסור להחזירה שמא יתקע אבל אם יצא מקצתו דוחקו עד שמחזירו למקומו כיון שהעליון נשאר במקומו בקל יכול להחזיר התחתון אבל כשיצא העליון אסור אפי' לדוחקו להחזירו למקומו:

ו מטה של פרקים אסור להחזירה ולהדקה ואם תקע חייב חטאת ואם היא (דרכה להיות) רפויה מותר לכתחלה (ובלבד שלא יהדק) וכוס של פרקים מותר לפרקו ולהחזירו בשבת

ויש מי שאומר שדין הכוס כדין המטה: הגה ואם דרכו להיות מהודק אע"ג דעכשיו רפוי אסור (מיי' פרק כ"ה והגהות אשירי וכל בו וכן נראה דברי הטור):

ז קורה שנשברה מותר לסמכה בארוכות המטה שהם כלי לא כדי שתעלה דא"כ הוה ליה בונה אלא כדי שלא תרד יותר והוא שיהיו רפוים שיכול ליטלם כשירצה אבל אם מהדקם שם אסור:

ח ספסל שנשמט אחד מרגליו אסור להחזירו למקומו ולהניח אותו צד השמוט על ספסל אחר יש מי שמחמיר לאסור (וע"ל סי' ש"ח):

ט התוקע עץ בעץ בין שתקע במסמר בין שתקע בעץ עצמו עד שנתאחד ה"ז תולדת בונה:

י חצר שנתקלקלה במימי גשמים יכול לזרות בה תבן ולא חשיב כמוסיף על הבנין ובלבד שישנה שלא יזרה לא בסל ולא בקופה אלא בשולי הקופה שיהפכנה ויביא תבן על שוליה דהיינו על ידי שינוי אבל ביד אסור:

סימן שיד

דברים האסורים משום בנין וסתירה בשבת. ובו יב סעיפים:

א אין בנין וסתירה בכלים והני מילי שאינו בנין ממש כגון חבית הגה שאינה מוחזקת ארבעים סאה (ת"ה סי' ס"ה) שנשברה ודיבק שבריה בזפת יכול לשברה ליקח מה שבתוכה ובלבד שלא יכוין לנקבה נקב יפה שיהיה לה לפתח דא"כ הוה ליה מתקן מנא אבל אם היא שלימה אסור לשברה אפי' בענין שאינו עושה כלי ואפילו נקב בעלמא אסור לנקוב בה מחדש ואפי' יש בה נקב חדש אם להרחיבו אסור: הגה ובלבד שיתכוין לכך (מרדכי פרק חבית) ואם היה סכין תקוע מערב שבת בחבית מותר להוציאו ולהכניסו שהרי אינו מתכוין להוסיף: הגה ודוקא שהוציאו ג"כ פעם אחת מבעוד יום אבל אם לא הוציאו מבעוד יום אסור דהוי פסיק רישיה דעושה נקב ופתח לחבית (ת"ה סי' ס"ד) כלי שנתרוועעה אם מותר ליטול ממנו חרס ע"ל סי' ש"ח סעיף מ"ד:

ב היה בה נקב ונסתם אם הוא למטה מן השמרים אסור לפתחו דכיון שהוא למטה וכל כובד היין עליו צריך סתימה מעליא וחשיב כפותח מחדש למעלה מן השמרים מותר לפתחו:

ג במקום נקב ישן נוקבין אפי' במקדח (פי' כלי מיוחד לנקוב) כגון שנשברה הברזא וי"א דלא שרי לנקוב נקב ישן אלא בחבית של חרס שאין הסתימה מהודקת יפה אבל בחבית של עץ שמהדקים מאד העץ שסותמים בה הנקב וחותכים ראשו על דעת שלא להוציאו ודאי נראה שזה נקב חדש ואסור:

ד ברזא שבחבית ואין אדם יכול להוציאה מותר ליקח ברזא אחרת ולהכות באותה ברזא לצורך לשתות יין בשבת: הגה ובלבד שלא יהיה הברזא הראשון נגד השמרים כמ"ש ס"ב: (ב"י בשם שבולי לקט):

ה מותר ליתן קנה חלול בחבית או ברזא (ש"ל מרדכי) להוציא יין אע"פ שלא הי' בו מעולם אבל ליתן עלה של הדס בנקב שבחבית שהעלה עשוי כמרזב והיין זב דרך שם לא דגזרינן שלא יתקן מרזב ליינו שיפול היין לתוכו וילך למרחוק דכשלוקח העלה ומקפלו כעין מרזב נראה כעושה מרזב ולא דמי לברזא או קנה שאינו עושה בו שום מעשה: הגה ויש מתירים אפי' בעלה של הדס במקום שיש לו הרבה קטומים ואין לחוש שמא יקטום (הרא"ש ס"פ חבית וטור):

ו מותר להתיז ראש החבית בסייף דלאו לפתח מכוין כיון שמסיר ראשה אבל לנקבה בצדה בין של חבית בין של מגופה אסור אפי' ברומח שעושה נקב גדול ואינו דומה לפתח דכיון דהוי מצדה ודאי לפתח מכוין וליקוב המגופה למעלה מותר דלאו לפתח מכוין שאין דרך לעשות פתח למעלה אלא נוטל כל המגופ':

ז חותמות שבכלים כגון שידה תיבה ומגדל שהכסוי שלהם קשור בהם בחבל יכול להתירו או לחתכו בסכין או להתיר קלייעתו ודוקא כעין קשירת חבל וכיוצא בו אבל פותחת של עץ ושל מתכת אסור להפקיע ולשבר דבכלים נמי שייך בנין גמור וסתירה ומטעם זה אסור להסיר הצירים שקורים גוגזי"ש שאחורי התיבה אם נאבד המפתח ויש מתירים בזו ושבירת פותחות של תיבות יש מתיר ויש אוסר ויש להתיר ע"י עכו"ם:

ח חותלות של תמרים וגרוגרות אם הכסוי קשור בחבל מתיר וסותר שרשרות החבל וחותך אפי' בסכין ואפי' גופן של חותלות שכל זה כמו ששובר אגוזים או שקדים כדי ליטול האוכל שבהם:

ט מותר להפקיע ולחתוך קשרי השפוד שקושרים בטלה או בעוף הצלויים:

י חותמות שבקרקע כגון דלת של בור שקשור בו חבל יכול להתירו דלאו קשר של קיימא הוא שהרי עומד להתיר אבל לא מפקיע וחותך משום סתירה ודוקא כשעשוי לקיים על מנת שלא להסירו בשבת אבל אם אינו עשוי לקיים כלל מותר ומטעם זה מותר להסיר דף שמשימין אותו לפני התנור ושורקין אותו בטיט שאינו עשוי לקיום (וע"ל סי' רנ"ט):

יא אסור ליתן שעוה או שמן עב בנקב החבית לסתמו מפני שהוא ממרח (פי' הערוך סיכה משיחה טיחה מריח' שיעה ענין אחד הוא) אבל בשאר דברים דלית בהו משום מירוח הואיל ואין היין יוצא אז (ב"י) מותר ואם היה היין יוצא דרך הנקב אסור (לסתמו ואפי') ליתן בו

שום דרך הערמה לומר שאינו מכוין אלא להצניעו שם ואם הוא תלמיד חכם מותר לו להערים בכך:

יב סכין שהוא תחוב בכותל של עץ מבע"י אסור להוציאו בשבת כיון שהוא דבר מחובר אבל אם הוא תחוב בספסל וכן בכל דבר תלוש מותר להוציאו: הגה ואם דצה ושלפה מבע"י בכותל שרי (ב"י) עסס"א:

סימן שטו

דברים האסורים משום אוהל בשבת. ובו יג סעיפים:

א אסור לעשות אהל בשבת ויו"ט אפי' הוא עראי ודוקא גג אבל מחיצות מותר ואין מחיצה אסורה אא"כ נעשית להתיר סוכה או להתיר טלטול: הגה אבל מחיצה הנעשית לצניעות בעלמא שרי (טור) ולכן מותר לתלות וילון לפני הפתח אף על גב שקבוע שם (א"ז וב"י) וכן פרוכת לפני ארון הקודש ובלבד שלא יעשה אהל בגג טפח (ב"י וכלבו) וכן מותר לעשות מחיצה לפני החמה או הצינה או בפני הנרות שלא יכבה אותן הרוח (מרדכי ריש פרק כירה) אבל אסור לעשות מחיצה בפני אור הנר כדי שישמש מטתו (ד"ע) וכן לפני ספרים כדי לשמש או לעשות צרכיו אם לא שהיה מבעוד יום טפח שאז מותר להוסיף עליה בשבת (מרדכי ריש פ' כירה):

ב עצים שתוקעין ראשן האחד בדופן הספינה וכופפין ראשם השני בדופן השני של הספינה ופורסין מחצלת עליהם לצל אם יש ברחבן טפח או אפי' אין ברחבן טפח אם אין בין זה לזה ג' טפחים חשיבי כאוהל ומותר לפרוס עליהם בשבת מחצלות דהוה ליה תוספת אהל עראי ושרי ומטעם זה מחצלת פרוסה כדי טפח מותר לפרוס שאר המחצלת בשבת וטפח שאמרו חוץ מן הכריכה:

ג מטה כשמעמידים אותה אסור להניח הרגלים תחלה ולהניח עליהם הקרשים אלא ישים הקרשים תחלה באויר ואח"כ הרגלים תחתיהם והני מילי כשהרגלים הם דפים מחוברי' כמו דופני התיבה אבל רגלים של מטות שלנו וכן רגלי השלחן מותר בכל גוונא:

ד מטה שהיא מסורגת (פי' נארגת) בחבלים אם יש בין חבל לחבל ג' טפחים אסור לפרוס עליה סדין משום דעביד אהלא וכן אסור לסלק בגד התחתון מעליה משום דקא סתר אהלא ואם היה עליה כר או כסת או בגד פרוס מע"ש כשיעור טפח מותר לפרוס בשבת על כל המטה:

ה כסא העשוי פרקים וכשרוצים לישב עליו פותחין אותה והעור נפתח וכשמסירים אותו סוגרים אותו והעור נכפל מותר לפתחו לכתחלה:

ו כשמסדרים חביות זו על גב זו אחת ע"ג שתים אוחז בידו העליונים ויסדר התחתונות תחתיה אבל לא יסדר התחתונות תחלה ויניח העליונה עליהן:

ז מותר להניח ספר א' מכאן ואחד מכאן ואחד על גביהן: הגה הואיל ואינו צריך לאויר שתחתיהן (טור ור"ן ריש פרק תולין והמגיד פכ"ב):

ח כל אוהל משופע שאין בגגו טפח ולא בפחות מג' סמוך לגגו רוחב טפח הרי זה אוהל עראי והעושה אותו לכתחלה בשבת פטור:

ט משמרת שתולין אותה לתת בה שמרים לסננן ומותחין פיה לכל צד חשוב עשיית אהל ואסור לנטותה:

י טלית כפולה שהיו עליו חוטין שהיתה תלויה בהם מע"ש מותר לנטותה ומותר לפרקה וכן הפרוכת:

יא כילת חתנים שאין בגגה טפח ולא בפחות מג' סמוך לגגה רוחב טפח הואיל שהיא מתוקנת לכך מותר לנטותה ומותר לפורקה והוא שלא תהא משולשלת מעל המטה טפח:

יב הנוטה פרוכת וכיוצא בה צריך ליזהר שלא יעשה אוהל בשעה שנוטה לפיכך אם היא פרוכת גדולה תולין אותה שנים אבל א' אסור ואם היתה כילה שיש לה גג אין מותחין אותה ואפי' עשרה שאי אפשר שלא תגבה מעט מעל הארץ ותעשה אהל עראי:

יג בגד ששוטחין על פי החבית לכסות לא ישטחנו על פני כולו משום אהל אלא יניח קצת ממנו מגולה וה"מ כשהכובא (פי' כלי) חסרה טפח אבל אם אינה חסרה טפח מותר דאין כאן אוהל:

סימן שטז

צידה האסורה והמותרת בשבת. ושלא ישפשף הרוק. ובו יב סעיפים:

א הצד צפור דרור למגדל שהוא ניצוד בו ושאר צפרים וצבי לבית או לביבר שהם ניצודים בו חייב ואם אינו ניצוד בו פטור אבל אסור:

ב צד צבי ישן או סומא חייב חיגר או חולה או זקן פטור: הגה המשסה כלב אחר חיה בשבת הוי צידה (כל בו) וי"א דאף בחול אסור בכלבים משום מושב לצים: (א"ז גמ' ע"א דף י"ח):

ג כל שבמינו ניצוד חייב עליו אין במינו ניצוד פטור אבל אסור הלכך זבובים אע"פ שאין במינו ניצוד אסור לצודן: הגה ולכן יש ליזהר שלא לסגור תיבה קטנה או לסתום כלים שזבובים בו בשבת דהוי פסיק רישיה שיצודו שם [בעל התרומה ומרדכי ס"פ כירה ואגור] ויש מקילין במקום שאם יפתח הכלי ליטלם משם יברחו [טור]:

ד פורסין מחצלת על גבי הכוורת [מקום שמתכנסים בו הדבורים לעשות דבש] ובלבד שלא יכוין לצוד וגם הוא בענין שאינו מוכרח שיהיו ניצודים כי היכי דלא להוי פסיק רישיה:

ה צבי שנכנס לתוך הבית ונעל אחד בפניו חייב נעלו שנים פטורים אין אחד יכול לנעול ונעלו שנים חייבים: הגה ואם הפתח כבר מגופף מותר לנועלה במנעול. [ר"ן פרק האורג והמגיד פ"י]:

ו ישב אחד על הפתח ומלאו יכול השני לישב בצדו ואפי' אם עמד הראשון והלך לו השני פטור ומותר והראשון חייב:

ז הצד נחשים ועקרבים בשבת או שאר רמשים המזיקים אם לרפואה חייב ואם בשביל שלא ישכנו מותר:

ח שמונה שרצים האמורים בתורה הצדן והחובל בהם אע"פ שלא יצא מהם דם אלא נצרר תחת העור חייב ושאר שרצים אינו חייב החובל בהם אא"כ יצא מהם דם והצדן לצורך חייב שלא לצורך או סתם פטור אבל אסור ולהרמב"ם חייב:

ט פרעוש הנקרא ברגות בלשון ערב אסור לצודו אא"כ הוא על בשרו ועוקצו ואסור להרגו: הגה ואף לא ימלילנו בידו שמא יהרגנו אלא יטלנו בידו ויזרקנו [רבי ירוחם ני"ב ח"י] אבל כנה מותר להרגה והמפלה בגדיו מכנים לא יהרגם אלא מוללן בידו וזורקן אבל המפלה ראשו מותר להרגם:

י כל חיה ורמש שהם נושכים וממיתים ודאי נהרגים בשבת אפילו אין רצין אחריו ושאר מזיקין כגון נחש ועקרב במקום שאינם ממיתין אם רצין אחריו מותר להרגם ואם לאו אסור אבל מותר לדרסם לפי תומו ואפילו במתכוין אלא שמראה עצמו כאלו אינו מכוין:

יא לא ישפשף ברגלו רוק על גבי קרקע משום דמשוה גומות אבל מותר לדרסו לפי תומו שאינו מתכוין למרח ולהשוות גומות ואע"ג דממילא ממרח הוא כי לא מכוין שרי משום מאיסותא:

יב חיה ועוף שברשותו מותר לצודן והוא שלא ימרודו אבל אם הם מורדים אסור לתפסם אפילו בחצר אם החצר גדול שאם לא גדלו בין בני אדם היו צריכים מצודה: הגה ויש אומרים דאסור לצוד חיה ועוף שברשותו ואם צדן פטור [הגהות אלפסי] אבל פרה וסוס וכל שכן שאר חיה ועוף שמרדו אם צדן חייב חטאת וכן עיקר [המגיד פ"י] חתול דינה כשאר חיה ואסור לתפשה בשבת [הגהות אלפסי ש"ג דף ק"פ]:

סימן שיז

דין קשירה ועניבה בשבת. ובו ז סעיפים:

א הקושר קשר של קיימא והוא מעשה אומן חייב כגון קשר הגמלים וקשר הספנים וקשרי רצועות מנעל וסנדל שקושרין הרצענים בשעת עשייתן וכן כל כיוצא בזה אבל הקושר קשר של קיימא ואינו מעשה אומן פטור: הגה ויש חולקים וסבירא להו דכל קשר של

קיימא אפי' של הדיוט חייבי' עליו [רש"י והרא"ש ור' ירוחם וטור] וי"א שכל קשר שאינו עשוי להתיר באותו יום עצמו מקרי של קיימא [כל בו והגה"מ פ"י] ויש מקילין לומר דעד שבעה ימים לא מיקרי של קיימא (טור ומרדכי ע"ל סי' שי"ד סע' י') וקשר שאינו של קיימא ואינו מעשה אומן מותר לקשרו לכתחלה: הגה וכן לענין התרתו דינו כמו לענין קשירתו (טור) כיצד נפסקה לו רצועה וקשרה נפסקה החבל וקשרו או שקשר חבל בדלי או שקשר רסן בהמה הרי זה פטור וכן כל כיוצא באלו הקשרים שהם מעשה הדיוט וכל אדם קושר אותם לקיימם וכל קשר שאינו של קיימא אם קשרו קשר אומן הרי זה אסור ולצורך מצוה כגון שקושר למדוד אחד משיעורי התורה מותר לקשור קשר שאינו של קיימא: הגה וי"א דיש ליזהר שלא להתיר שום קשר שהוא שני קשרים זה על זה דאין אנו בקיאים איזה מקרי קשר של אומן דאפי' בשאינו של קיימא אסור לקשרו והוא הדין להתירו וכן נוהגין (הגה' אלפסי פ' אלו קשרים) ומ"מ נראה דבמקום צערא אין לחוש ומותר להתירו דאינו אלא איסור דרבנן ובמקום צער לא גזרו והא דבעינן ב' קשרים זה על זה היינו כשקושר שני דברים ביחד אבל אם עשה קשר בראש אחד של חוט או משיחה דינו כשני קשרים: (סמ"ג)

ב נשמטו לו רצועות מנעל וסנדל או שנשמט רוב הרגל מותר להחזיר הרצועות למקומם ובלבד שלא יקשור: הגה ודוקא שיוכל להחזירו בלא טורח אבל אם צריך טורח לזה אסור דחיישי' שמא יקשור (תו' והרא"ש פ' במה טומנין):

ג מתירין בית הצואר מקשר שקשרו כובס שאינו קשר של קיימא אבל אין פותחין אותו מחדש דמתקן מנא הוא: הגה אפי' כבר נפתח רק שחזר האומן וקשרו או תפרו ביחד כדרך שהאומנים עושין (ר' ירוחם חי"ד) ולכן אסור לנתק או לחתוך זוג של מנעלים התפורים יחד כדרך שהאומנים עושין אע"ג דהתפירה אינה של קיימא דאין חילוק בתפירה בין של קיימא לאינו של קיימא (הגהות מרדכי פ' במה טומנין) ויש מתירין בתפירה שאינה של קיימא ואין להתיר בפני עם הארץ: (ב"י):

ד קושרין דלי במשיחה או באבנט וכיוצא בו אבל לא בחבל והני מילי בדליים הקבועים בבור אבל דליים שלנו שאינם קבועים בבור אינו קשר של קיימא:

ה עניבה מותר דלאו קשר הוא: הגה ואפי' אם עושה קשר אחד למטה נוהגין בו היתר: (אגור):

ו קושרים חבל בפני הפרה בשביל שלא תצא ואפי' בב' ראשי הפתח ולא חיישינן שמא יתיר ראש האחד ויוציאנה דרך שם ויניח ראש השני קשור:

ז מטלטלין חבל של גרדי [פירוש אורג] לקשרו באבוס ובפרה ולא חיישינן שמא יתיר ראש האחד ויניח השני קיים אבל חבל דעלמא לא והני מילי לקשרו באבוס ובפרה אבל אם היה קשור באבוס ורוצה לקשרו בפרה או אם היה קשור בפרה ורוצה לקשרו באבוס מותר בכל חבל:

סימן שיח

דין המבשל בשבת. ובו יט סעיפים:

א המבשל בשבת [או שעשה א' משאר מלאכות] [טור] במזיד אסור לו לעולם ולאחרים מותר למ"ש מיד ובשוגג אסור בו ביום גם לאחרים ולערב מותר גם לו מיד [ואם אמר לעכו"ם לעשות מלאכה בשבת ע"ל סי' ש"ז סעיף כ']:

ב השוחט בשבת לחולה בין שחלה מאתמול בין שחלה היום מותר הבריא לאכול ממנו חי (בשבת) אבל המבשל (או שעשה שאר מלאכה) לחולה אסור (בשבת) לבריא או לחולה שאין בו סכנה דחיישינן שמא ירבה בשבילו: הגה ואפי' בישל ע"י עכו"ם אסור בשבת (תוס' פ"ק דגיטין ור"נ פ' אין מעמידין) ואם קצץ פירות מן המחובר לחולה בשבת אפי' היה חולה מבעוד יום אסור לבריא בשבת משום שגדל והולך בשבת ויש בו משום מוקצה (ב"י בשם אורחות חיים):

ג כשם שאסור לבשל באור כך אסור לבשל בתולדות האור כגון ליתן ביצה בצד קדרה או לשברה על סודר שהוחם באור כדי שתצלה ואפילו בתולדות חמה כגון בסודר שהוחם בחמה אסור גזרה אטו תולדות האור וכן אסור להטמינה בחול או באבק דרכים שהוחמו מכח חמה אבל בחמה עצמה כגון ליתן ביצה בחמה או ליתן מים בחמה כדי שיוחמו מותר:

ד תבשיל שנתבשל כל צרכו יש בו משום בישול אם נצטנן: הגה וי"א דוקא אם מצטמק ויפה לו [רבי ירוחם ח"ג] ואם לא נתבשל כל צרכו ואפי' נתבשל כמאכל בן דרוסאי שייך בו בישול אפי' בעודו רותח וה"מ שיש בו בישול אחר בישול בתבשיל שיש בו מרק אבל דבר שנתבשל כבר והוא יבש מותר לשרותו בחמין בשבת ואם הוא דבר יבש שלא נתבשל מלפני השבת אין שורין אותו בחמין בשבת אבל מדיחים אותו בחמין בשבת חוץ מן המליח הישן ומן הדג שנקרא קולייס האספנין שאינם צריכים בישול אלא מעט והדחתן היא גמר מלאכתן: הגה וה"ה כל דבר קשה שאינו ראוי לאכול כלל בלא שרייה דאסור לשרותו בשבת דהוי גמר מלאכה [הגהות מרדכי]:

ה יש מי שאומר דדבר שנאפה או נצלה אם בשלו אחר כך במשקה יש בו משום בישול ואסור ליתן פת [אפי'] בכלי שני שהיד סולדת בו ויש מתירין: הגה בכלי שני ויש מקילין אפי' בכלי ראשון ונהגו ליזהר לכתחילה שלא ליתן פת אפילו בכלי שני כל זמן שהיד סולדת בו:

ו כלי שיש בו דבר חם שהיד סולדת בו מותר להניחו בשבת על גבי קדירה הטמונה כדי שישמור חומו ולא יצטנן ויכול לטוח פיו בבצק אם יש לו בצק שנלוש מאתמול אבל אין מניחין כלי שיש בו דבר שאינו חם כל כך על גבי קדירה שהיא חמה כל כך שהעליון יכול להתחמם מחומה עד שתהא היד סולדת בו:

ז יש מפרשים דהא דשרי להניח כלי שיש בו דבר חם על גבי קדירה הטמונה אפי' כלי התחתון על האש שרי ויש מפרשים שאם כלי התחתון על האש לעולם אסור:

ח להניח דבר קר שנתבשל כל צרכו על גבי מיחם שעל האש י"א שדינו כמניחו כנגד המדורה וכל דבר שמותר להניחו כנגד המדורה במקום שהיד סולדת בו כגון שיבש מותר להניחו ע"ג מיחם שעל גבי האש וי"א דהוי כמניח על גבי כירה לכתחלה ואסור אפי' אם נתבשל כל צרכו ואפי' אם מצטמק ורע לו אפי' אם נותנו שם לשמור חומו וראשון נראה עיקר ומ"מ אם הוא תבשיל שיש בו רוטב ומצטמק ויפה לו אסור לדברי הכל:

ט כלי ראשון (פי' הכלי שמשתמש בו על האש) אפי' לאחר שהעבירוהו מעל האש מבשל כל זמן שהיד סולדת בו לפיכך אסור ליתן לתוכו תבלין אבל מלח מותר ליתן לתוכו כיון שהעבירו מעל האש דצריכא מילחא בישולא כבישרא דתורא ויש מי שאוסר לתת לתוך כלי זה בשר מליח אפי' הוא של שור: הגה ונ"ל דבלא מליח נמי אסור אלא דנקט מליח דבלאו הכי אסור משום דם שבו ויש אוסרים לתת מלח אפי' בכלי שני כל זמן שהיד סולדת בו והמחמיר תבא עליו ברכה: (תוס' ומרדכי פרק כירה) ואם עבר ונתן מלח אפי' בכלי ראשון אפי' הוא על האש שעבד איסורא מותר המאכל דהמלח בטל על גבי המאכל (ב"י בשם שבולי הלקט):

י אסור ליתן תבלין בקערה ולערות עליהם מכלי ראשון:

יא אמבטי [פי' כלי שרוחץ בו] של מרחץ שהיא מלאה מים חמין [אע"פ שהוא כלי שני] [תוס' והרא"ש וטור] אין נותנין לה מים צונן שהרי מחממין הרבה אבל נותן הוא ממים חמין שבזה האמבטי לתוך אמבטי אחר של צונן:

יב מיחם שפינה ממנו מים חמין מותר ליתן לתוכו מים צונן [מרובים] כדי להפשירן ומותר לצוק מים חמין לתוך מים צונן או צונן לתוך חמין והוא שלא יהיו בכלי ראשון מפני שמחממין הרבה: הגה ואם המים מרובים כל כך שאי אפשר שיתבשלו רק שיפיגו צינתן אפי' בכלי ראשון שרי רק שלא יהיה על האש [טור]:

יג מותר ליתן קיתון של מים או של שאר משקים בכלי שני שיש בו מים חמין אבל בכלי ראשון אסור:

יד מותר ליתן קיתון של מים או של שאר משקים כנגד האש להפיג צינתן ובלבד שיתנם רחוק מהאש בענין שאינו יכול להתחמם באותו מקום עד שתהא היד סולדת [פירוש מתחממת ונכוית] בו דהיינו שכריסו של תינוק נכוית בו אבל אסור לקרבו אל האש למקום שיכול להתחמם שתהא היד סולדת בו ואפי' להניח בו שעה קטנה שתפיג צנתן אסור כיון שיכול להתבשל שם: הגה וה"ה בפירות או שאר דברים הנאכלין כמות שהן חיין (מרדכי פ' כירה וע"ל סי' רנ"ד):

טו דבר שנתבשל כל צרכו והוא יבש שאין בו מרק מותר להניחו כנגד המדורה אפילו במקום שהיד סולדת בו: הגה ואפי' נצטנן כבר אבל אם הוא רותח אפי' בדבר שיש בו מרק מותר ויש מקילין לומר דכל שאינו נותנו על גבי האש או הכירה ממש רק סמוך לו אפילו נצטנן מותר [המגיד פכ"ב] ונהגו להקל בזה אם לא נצטנן לגמרי וכמו שכתבתי לעיל סי' רנ"ג:

טז מותר ליתן אינפאנדה כנגד האש במקום שהיד סולדת ואף ע"פ שהשומן שבה שנקרש חוזר ונימוח: הגה וכל שכן קדירה שיש בו רוטב שנקרש שכשהשומן נימוח אינו בעין דשרי (ר' ירוחם ח"ג) ויש מחמירין (ר"ן פרק במה טומנין) ונהגו להחמיר מיהו במקום צורך יש לסמוך אסברא ראשונה:

יז אסור ליתן צונן (על המיחם) אפי' להפשיר כל שהמיחם חם כל כך שאלו היה מניחו שם הרבה היה בא לידי בישול דהיינו שיהיה היד סולדת בו שדין מניח על גבי מיחם כדין מניח כנגד המדורה ואם אינו חם כל כך מותר:

יח האלפס והקדירה שהעבירן רותחין מעל גבי האור אם לא נתבשל כל צרכו אין מוציאין בכף מהם שנמצא מגיס ואיכא משום מבשל ואם נתבשל כל צרכו מותר אבל צמר ליורה אע"פ שקלט העין אסור להגיס בו [פי' לנענע אותו בכף]: הגה ולכתחילה יש ליזהר אף בקדירה בכל ענין: [פסקי מהרי"ו]:

יט אסור לטוח שמן ושום על הצלי בעודו כנגד המדורה אפילו נצלה הצלי מבעוד יום דמכל מקום יתבשל השום והשמן:

סימן שיט

דיני הבורר בשבת. ובו יז סעיפים:

א הבורר אוכל מתוך פסולת או שהיו לפניו שני מיני אוכלים ובירר מין ממין אחר בנפה ובכברה חייב בקנון ובתמחוי פטור אבל אסור ואם ביררם בידו כדי לאכול לאלתר מותר: הגה וכל מה שבורר לצורך אותה סעודה שמיסב בה מיד מקרי לאלתר [המגיד פ"ח ור"י ני"ב ח"ח וב"י וטור ורא"ש] ואפי' אחרים אוכלים עמו שרי [תוס' פ' כלל גדול] ולכן מותר לברור הירק שקורין שלאט"ן מן העלין המעופשין שבו כל מה שצריך לאכול באותה סעודה [ב"י סימן שכ"א]:

ב הבורר אוכל מתוך הפסולת בידו להניחו אפי' לבו ביום נעשה כבורר לאוצר וחייב:

ג היו לפניו שני מיני אוכלים מעורבים בורר אחד מאחד ומניח [השני כדי] לאכול מיד: הגה ושני מיני דגים מקרי שני מיני אוכלים ואסור לברור א' מחבירו אלא בידו כדי לאכלו מיד אע"פ שהחתיכות גדולות וכל אחת ניכרת בפני עצמה אבל כל שהוא מין א' אע"פ שבורר חתיכות גדולות מתוך קטנות לא מיקרי ברירה ואפילו היו שני מינים ובורר משניהם ביחד הגדולות מתוך הקטנות או

להיפך שרי הואיל ואינו בורר מין אחד מתוך חבירו [תה"ד סי' נ"ז]. ואם בירר והניח לאחר זמן אפילו לבו ביום כגון שבירר שחרית לאכול בין הערבים חייב:

ד הבורר פסולת מתוך אוכל אפי' בידו אחת חייב: הגה ואפי' האוכל מרובה ויש יותר טורח בברירת האוכל אפ"ה לא יברור הפסולת אפי' כדי לאכול לאלתר (ב"י):

ה הבורר תורמסין מתוך פסולת שלה' חייב מפני שהפסול' שלהם ממתקת אותם כשישלקו אותן עמהם ונמצא כבורר פסולת מתוך אוכל וחייב:

ו אין מוללין מלילות אלא מולל בשינוי מעט בראשי אצבעותיו. הגה ואע"פ שמפרק האוכל מתוך השבלים הואיל ואינו מפרק רק כלאחר יד כדי לאכול שרי ויש מחמירין [מרדכי ור"ן פ"ק דיו"ט] ולכן אסור לפרוק האגוזים לוזים או אגוזים גדולים מתוך קליפתן הירוקה (מהרי"ל) וטוב להחמיר מאחר דיכול לאכלן כן בלא פירוק:

ז היו לו מלילות מע"ש לא ינפה בקנון (פרש"י כלי שראשו אחד רחב והשני עשוי כמין מרזב ונותנין הקטניות בראשו הרחב ומנענע האוכל ומתגלגל דרך המרזב והפסולת נשאר בכלי) ותמחוי (פי' קערה גדולה) ולא בשתי ידיו אלא מנפה בידו אחת בכל כוחו:

ח אין שורין את הכרשינין (פי' הערוך ויצ"ה בלע"ז) דהיינו שמציף מים עליהם בכלי כדי להסיר הפסולת ולא שפין אותן ביד כדי להסיר הפסולת דהוה ליה כבורר אבל נותנן בכברה אע"פ שנופל הפסולת דרך נקבי הכברה:

ט משמרת אפילו תלויה מע"ש אסור ליתן בה שמרים אבל אם נתן בה שמרים מע"ש מותר ליתן עליהם מים כדי שיחזרו צלולים לזוב:

י יין או מים שהם צלולים מותר לסננן במשמרת. הגה ואע"פ שיש בו קסמים דקין הואיל ורואין לשתות בלאו הכי (סמ"ג) אבל בסודרים אסור משום ליבון ויין ושאר משקין מותר ואם הם עכורים בין מים בין יין אסור לסננם ולהרמב"ם במשמרת אסור ואפי' מים ויין צלולים ואפי' בסודרים לא התירו אלא בצלולין אבל לא בעכורים ויין מגתו כל זמן שהוא תוסס (פירוש שנראה כרותח) טורף חבית בשמריה ונותן לתוך הסודר:

יא כשמסננין היין בסודר צריך ליזהר שלא יעשה גומא (בסודר) לקבל היין משום שינוי:

יב כל מקום שמותר לסנן יין בסודר מותר לסננו בכפיפה מצרית (פי' קופה שעושין מן הגומא ומימיני ערבה) ויזהר שלא יגביה הכפיפה משולי הכלי טפח משום שינוי:

יג כלי שמערין (פי' שמריקין) בו יין מהחבית לא יתן בפיו קשים וקסמים בחזקה שאין לך מסננת גדולה מזו:

יד מותר לערות בנחת מכלי לחבירו ובלבד שיזהר שכשיפסק הקילוח ומתחילין לירד נצוצות קטנות הנישופות באחרונה מתוך הפסולת יפסיק ויניחם עם השמרים שאם לא

יעשה כן הניצוצות מוכחי שהוא בורר (מותר להגביה החבית על איזה דבר כדי שיקלח ממנו היין היטב) (רוקח ה' י"ט וב"י):

טו מסננת שנתן בה חרדל לסננו מותר ליתן בה ביצה אע"פ שהחלמון יורד למטה עם החרדל והחלבון נשאר למעלה:

טז מים שיש בהם תולעים מותר לשתותן על ידי מפה בשבת דלא שייך בורר ומשמר אלא במתקן הענין קודם אכילה או שתייה אבל אם בשעת שתייה מעכב את הפסולת שלא יכנס לתוך פיו אין זה מעין מלאכה ומותר:

יז המחבץ [פי' שמוציא החמאה מן החלב] תולדת בורר הוא לפיכך אע"פ שנותנים שומשמין ואגוזים לדבש לא יחבצם בידו [וע"ל סי' ש"מ סי"א]. הגה הרוקק ברוח בשבת והרוח מפזר הרוק חייב משום זורה [מהרי"ל בשם א"ז וירושלמי פרק כלל גדול]:

סימן שכ

דיני סחיטה בשבת. ובו כ סעיפים:

א זיתים וענבים אסור לסחטן [ע"ל סי' רנ"ב סעיף ה'] ואם יצאו מעצמן אסורים אפי' לא היו עומדים אלא לאכילה ותותין ורמונים אסור לסחטן ואם יצאו מעצמן אם עומדים לאכילה מותר ואם עומדים למשקים אסור ושאר כל הפירות מותר לסחטן: הגה ובמקום שנהגו לסחוט איזה פירות לשתות מימיו מחמת צמא או תענוג דינו כתותים ורמונים אבל אם נהגו לסחטו לרפואה לבד אין לחוש [ב"י] וכל זה דוקא לסחוט אסור אבל מותר למצוץ בפיו מן הענבים המשקה שבהן וכ"ש בשאר דברים [ב"י בשם שבולי לקט] ויש אוסרין למצוץ בפה מענבים וכיוצא בהם [הגהות מיימוני פכ"א]:

ב זתים וענבים שנתרסקו מערב שבת משקים היוצאים מהם מותרים ואפילו אם לא נתרסקו מע"ש אם יש יין בגיגית שהענבים בתוכה אף ע"פ שהענבים מתבקע בשבת בגיגית מותר לשתותו בשבת שכל יין היוצא מהענבים מתבטל ביין שבגיגית:

ג חרצנים וזגים שנתן עליהם מים לעשות תמד מותר למשוך מהם ולשתותם ואפילו לא נתן מים והיין מתמצה וזב מאליו מותר לשתותו:

ד מותר לסחוט אשכול ענבים תוך קדירה שיש בה תבשיל כדי לתקן האוכל דהוי ליה משקה הבא לאוכל וכאוכל דמי אבל אם אין בה תבשיל אסור:

ה יש מי שאומר דהוא הדין לבוסר שמותר לסחטו לתוך האוכל ור"ת אוסר בבוסר [הואיל ואינו ראוי לאכילה] [טור]:

ו מותר לסחוט לימוני"ש:

ז לסחוט כבשים [פי' פירות ומיני ירקות המונחים בחומץ ובמלח כדי שלא ירקבו] ושלקות אם לגופם שאינו צריך למים ואינו סוחטן אלא לתקנם לאכילה אפילו סוחט לתוך קערה שאין בה אוכל מותר ואם צריך למימיהן מותר לסחוט לתוך קדירה שיש בה אוכל אבל אם אין בה אוכל אסור ולר"ח כל שהוא צריך למימיהן חייב חטאת אפילו סחט לקדירה שיש בה אוכל [ולדבריו הסוחט אשכול לקדירה נמי אסור] [טור]:

ח הסוחט דג לצירו דינו כסוחט כבשים ושלקות למימיהן:

ט השלג והברד אין מרסקין אותם דהיינו לשברם לחתיכות דקות כדי שיזובו מימיו אבל נותן הוא לתוך כוס של יין או מים והוא נימח מאיליו ואינו חושש וכן אם הניחם בחמה או כנגד המדורה ונפשרו מותרים:

י מותר לשבר הקרח כדי ליטול מים מתחתיו:

יא צריך ליזהר בחורף שלא יטול ידיו במים שיש בהם שלג או ברד ואם יטול יזהר שלא ידחקם בין ידיו שלא יהא מרסק:

יב יש ליזהר שלא ישפשף ידיו במלח:

יג דורס שלג ברגליו ואינו חושש:

יד הר"מ מרוטנבור"ג מתיר להטיל מי רגלים בשלג והרא"ש היה נזהר:

טו אסור לפרוס סודר על פי החבית וליתן על גביו הכלי שדולים בו שמא יבא לידי סחיטה אבל בגד העשוי לפרוס עליו מותר שאינו חושש עליו לסחטו:

טז אסור להדק מוכין בפי פך שיש בו משקין משום סחיטה:

יז ספוג אין מקנחין בו אלא אם כן יש בו בית אחיזה גזירה שמא יסחוט:

יח חבית שפקקו בפקק של פשתן לסתום נקב שבדפנה שמוציאין בו היין יש מי שמתיר להסירו ואף ע"פ שאי אפשר שלא יסחוט והוא שלא יהא תחתיו כלי דכיון שאינו נהנה בסחיטה זו הוי פסיק רישא [פי' איסור נמשך בהכרח מדבר מה כמו המות הנמשך בהכרח מהתזת הראש] דלא ניחא ליה ומותר וחלקו עליו ואמרו דאע"ג דלא ניחא ליה כיון דפסיק רישא הוא אסור והעולם נוהגים היתר בדבר ויש ללמד עליהם זכות דכיון שהברזא ארוכה חוץ לנעור' ואין יד מגעת לנעור' מותר מידי דהוי אספוג [פי' הערוך ספוג הוא על ראש דג אחד גדול שבים ובשעה שמרים ראשו להסתכל בעולם יורד אותו הספוג על עיניו ואינו רואה כלום ולולי זה לא היתה ספינה ניצולת מפניו] שיש לו בית אחיזה ולפי שאין טענה זו חזקה ויש לגמגם בה טוב להנהיגם שלא יהא כלי תחת החבית בשעה שפוקקים הנקב [וע"ל סי' ש"א עוד מדיני סחיטה]:

יט ליתן כרכום בתבשיל מותר ואין לחוש לו משום צובע דאין צביעה באוכלים:

כ יש מי שאומר שהאוכל תותים או שאר פירות הצבועי' צריך ליזהר שלא יגע בידיו צבועות בבגדיו או במפה משום צובע אבל אם צובע פתו במשקה הפירות לית לן בה דאין צביעה באוכלין:

סימן שכא

דיני תולש בשבת ודין טוחן ודין תיקוני מאכל או מעבד ולש. ובו יט סעיפים:

א חבילי פאה אזוב וקורנית [פירוש מין עשב] הכניסן לעצים אין מסתפקין מהם הכניסן למאכל בהמה קוטם ואוכל ביד אבל לא בכלי ומולל בראשי אצבעותיו:

ב אין עושין מי מלח הרבה ביחד לתת לתוך הכבשים משום דדמי לעיבוד אבל יכול לעשות ממנו מעט לתת לתוך התבשיל ואם נתן לתוכו שני שלישי מלח אסור לעשות ממנו אפילו מעט:

ג אסור למלוח חתיכות צנון ד' או ה' ביחד מפני שנראה ככובש כבשין והכובש אסור מפני שהוא כמבשל אלא מטבל כל אחת לבדה ואוכלה אבל בצים מותר למלחן:

ד יש מי שכתב שמותר לטבול כמה חתיכות צנון אחת אחת לבדה ולהניחם יחד לפניו כדי לאכלם מיד זו אחר זו:

ה אסור למלוח בשר מבושל או ביצה מבושלת להניחה:

ו אין למלוח ביחד הרבה פולין ועדשים שנתבשלו בקליפתן:

ז מותר לדוך פלפלין אפילו הרבה יחד והוא שידוכם בקתא של סכין ובקערה:

ח אין כותתין מלח במדוך של עץ אבל מרסק הוא ביד של סכין ובעץ הפרור ואינו חושש: הגה ודוקא מלח הגס אבל מלח שהיה דק מתחלה ונתבשל ונעשה פתיתין מותר לחתכן בסכין כמו שחותך הפת [כל בו]:

ט מותר לחתוך בשר מבושל או צלי דק בסכין: הגה אבל אסור לחתוך דק דק בשר חי לפני העופות הואיל ואינן יכולים לאכלו בלא חיתוך קמשוי לה אוכל [תה"ד סי' כ"ז] [ועיין לעיל סי' שכ"ד ס"ז]:

י אסור לגרור הגבינה בשבת במורג חרוץ בעל פיפיות שקורין ראל"ו:

יא מותר להשקות את התלוש כדי שלא יכמוש:

יב המחתך הירק דק דק חייב משום טוחן. הגה וה"ה דאסור לחתוך גרוגרות וחרובים לפני זקנים [ב"י בשם תוספתא] ודוקא פירות וכדומה לזה אסור אבל מותר לפרר לחם לפני התרנגולים דהואיל וכבר נטחן אין לחוש דאין טוחן אחר טוחן [הגה"מ פרק כ"א ומרדכי ור"ן פרק כלל גדול וסמ"ג] וכל זה לא מיירי אלא לחותך ומניח אבל אם לאכלו מיד הכל שרי מידי דהוי אבורר לאכול מיד דשרי [תשובת הרשב"א והר"ן פרק כלל גדול] כדלעיל סי' שי"ט:

יג אסור לרדות דבש מהכורת [פי' הקן שהדבורים עושים בו הדבש] מפני שדומה לתולש: הגה ודוקא אם דבוקים בכוורת [המגיד פרק כ"א] אבל אם נתלשו מבעוד יום או שנתרסקו מבעוד יום והדבש צף בכוורת מותר לרדותו בשבת [ב"י]:

יד אין מגבלין (פי' נתינת מים בקמח נקרא גיבול) קמח קלי הרבה שמא יבא ללוש קמח שאינו קלוי ומותר לגבל את הקלי מעט מעט אבל תבואה שלא הביאה שליש שקלו אותה ואח"כ טחנו אותה טחינה גסה שהרי הוא כחול והיא הנקראת שתיתא מותר לגבל ממנה בחומץ וכיוצא בו הרבה בבת אחת והוא שיהי' רך אבל קשה אסור מפני שנראה כלש (ואפי' ברך) צריך לשנות כיצד נותן את השתיתא ואח"כ נותן את החומץ:

טו חרדל שלשו מע"ש למחר יכול לערבו הן ביד הן בכלי ונותן לתוכו דבש ולא יטרוף לערבו בכח אלא מערבו מעט מעט:

טז שחלים [פי' שחלים בערבי תכא לשאר ובלע"ז קרישין] שדכן מערב שבת למחר נותן יין וחומץ ולא יטרוף אלא מערב וכן שום שדכו מע"ש למחר נותן פול וגריסין ולא יטרוף אלא מערב: הגה וי"א דלא יערב בכף אלא ביד [אור זרוע ומרדכי סוף פרק תולין] ויש אומרים דהא דשרי לערב משקה בחרדל דוקא שנתנו מבעוד יום אבל בשבת אסור לתת משקה בחרדל או בשום הכתושים משום לש: הגה ואם נתן האוכל תחלה ואח"כ החומץ או היין ומערבו באצבעו שרי דהוי שינוי כמו בשתיתא דלעיל וכן נוהגין להתיר ע"י שינוי ומקום שדרכו לעשות כך בחול יתן בשבת החומץ תחלה ואח"כ האוכל:

יז מותר לעשות יינומלין שהוא יין ישן דבש ופלפלין מפני שהוא לשתיה ואין עושין אלונתית שהוא יין ישן ומים צלולים ושמן אפרסמון שהוא לרפואה:

יח אין שורין את החלתית לא בפושרין ולא בצוננין שדרך לשרותו לרפואה אבל נותנו לתוך החומץ ומטבל בו פתו היה שרוי מאתמול מותר לשתותו בשבת ואם שתה ממנו יום חמישי ויום ששי וצריך לשתותו גם בשבת מותר שכך הוא דרך רפואתו לשתותו שבעה ימים זה אחר זה הילכך מותר לשרותו בצונן וליתנו בחמה מפני שהוא סכנה אם לא ישתה ממנו:

יט שום בוסר ומלילות שריסקן מערב שבת מחוסרים דיכה אסור לגמור דיכתן בשבת ואם אין מחוסרים אלא שחיקה מותר לגמור בשבת לפיכך מותר לגמור שחיקת הריפות בעץ פרור בקדירה בשבת אחר שמורידין אותה מעל האש: הגה ומותר להחליק האוכל בשבת ולא הוי בזה משום ממחק הואיל ואפשר לאכלו בלא זה ומ"מ המחמיר במאכל של תפוחים וכדומה שדרכו בכך תע"ב [מרדכי ר"פ כלל גדול] אסור לקלוף שומים ובצלים כשקולף להניח אבל לאכול לאלתר שרי ועיין לקמן סימן שי"ט [סמ"ג הגה"מ סי' כ"ב וב"י בשם סמ"ק ותה"ד ורבינו ירוחם]:

סימן שכב

דין נולד בשבת. ובו ו סעיפים:

א ביצה שנולדה בשבת אסור אפי' לטלטלה ואפי' נתערבה באלף כולן אסורות ויכול לכוף עליה כלי שלא תשבר ובלבד שלא יגע בה:

ב שבת שלאחר יום טוב או לפניו נולדה בזה אסורה בזה:

ג פירות שנשרו מן האילן בשבת אסורים בו ביום ולערב מותרים מיד:

ד אוכלי בהמה אין בהם משום תיקון כלי ולפיכך מותר לקטום אפילו בסכין קש או תבן ולחצוץ בו שיניו אבל קיסם שאינו אוכל בהמה אפילו ליטלו כדי לחצוץ בו שיניו אסור:

ה מותר לטלטל עצי בשמים להריח בהם ולהניף בהם לחולה ומוללו להריח בו אחד קשים ואחד רכים:

ו המחלק לבני ביתו מנות בשבת יכול להטיל גורל לומר למי שיצא גורל פלוני יהיה חלק פלוני שלו והוא שיהיו החלקים שוים ואינו עושה אלא כדי להשותם שלא להטיל קנאה ביניהם אבל עם אחרים אסור כיון שמקפידין זה על זה יבואו לידי מדה ומשקל אבל ליתן מנה גדולה כנגד מנה קטנה ולהטיל גורל עליהם אפילו בבני ביתו ובחול אסור משום קוביא ויש אומרים דעם בניו ובני ביתו מותר להטיל גורל אפי' על מנה גדולה כנגד מנה קטנה מפני שאין מקפידין: הגה ואסור להטיל גורל בשבת אפילו ע"י עכו"ם [מהרי"ל]:

סימן שכג

דיני השאלה וקנין צרכי שבת והדחת הכלים ותיקונן וטבילתן בשבת. ובו י סעיפים:

א מותר לומר לחבירו מלא לי כלי זה אפילו הוא מיוחד למדה והני מילי כשנוטל הלוקח מדה של מוכר ומוליכה לביתו וא"צ לומר אם מביא הלוקח מתוך ביתו ואומר לו מלא לי כלי זה אבל למדוד בכלי המיוחד למדה ולשפוך לתוך כליו של לוקח אסור: הגה ויש מקילין לומר דכל שאינו מכוין למדה לגמרי שממעט או מוסיף מעט שרי [הגהות אשירי ומרדכי פרק אין צדין] וכן המנהג פשוט למדוד בכלי המיוחד למדה ולשפוך לכליו של לוקח ועוד יתבאר לך בסמוך טעם המקילין: דין הלואת שבת דינו כמו בי"ט וע"ל סי' תקכ"ה ולעיל סי' ש"ז סעיף י"א:

ב מותר לומר לחבירו מלא לי כלי זה ולמחר נמדוד אותו [אבל לא יאמר תן לי מדה פלונית] [טור]:

ג מותר לומר לחבירו תן לי ביצים ואגוזים במנין:

ד מותר לומר לחנוני תן לי ד' ביצים וה' רמונים ובלבד שלא יזכיר לו שם דמים ולא סכום מדה ולא סכום מנין לומר הרי שיש לך בידי חמשים אגוזים תן לי חמשים אחרים והרי

יש לך בידי מאה: הגה וכן בסכום דמים אינו אסור אלא בכה"ג שאומר תן לי בכך וכך דמים ויהיה לך בידי כך וכך אבל בלא"ה שרי וכן בסכום מדה דוקא בכה"ג אסור אבל בלא"ה שרי ואע"ג דאסור להזכיר דמים כלל היינו בדבר שאין מקחו ידוע אבל בדבר שידוע רק שאומר לו כמה צריך שרי אם לא שמזכיר לו סכום [א"ז והגהות אשירי פ' אין צדין] ואע"ג שיש מחמירין בדבר זה כבר פשט המנהג במדינות אלו להקל וכסברא הנזכרת:

ה המביא כדי יין ממקום למקום לא יביאם בסל ובקופה כדרך חול אלא יביאם לפניו או על כתיפו וכיוצא בזה שישנה מדרך חול אפי' אין בשינוי קלות במשא ואם אי אפשר לו לשנות כגון שזימן אורחים הרבה וצריך למהר להביאו לפניהם מותר ויש אומרים דלמעט בהילוך עדיף ויותר טוב להביאם בסל ובקופה בפעם א' מלהביא כל אחת ואחת בפני עצמה:

ו מדיחים כלים לצורך היום כגון שנשאר לו עדיין סעודה לאכול אבל לאחר סעודה שלישית אין מדיחין וכלי שתייה מדיחין כל היום שכל היום ראוי לשתיה:

ז מותר להטביל כלי חדש הטעון טבילה ויש אוסרים וירא שמים יצא את כולם ויתן הכלי לעכו"ם במתנה ויחזור וישאלנו ממנו ואינו צריך טבילה: הגה ואם היא כלי שראוי למלאות בו מים ימלאנו מים מן המקוה ועלתה לו טבילה [המגיד פרק ד' מהלכות יום טוב והגהות מיימוני פרק כ"ג מהלכות שבת]:

ח כוס ששתה בו עכו"ם מותר להדיחו לדברי הכל:

ט מותר לשפשף הכלים בכל דבר חוץ מכלי כסף בגרתקן שהוא שמרי יין כשנתייבשו ונתקשו מפני שהוא ממחק לכלי כסף שהוא רך:

י אין חופפין כלים במלח לפי שהמלח נמחה כשחופף בחזקה:

סימן שכד

דין הכנת מאכל בהמה בשבת. ובו טו סעיפים:

א אין כוברין התבן בכברה שיפול המוץ לארץ ולא יניחנו במקום גבוה כדי שירד המוץ אבל נוטל בכברה ונותן לתוך האבוס אע"פ שהמוץ נופל מאליו מותר כיון שאינו מכוין:

ב לא ימדוד אדם שעורים לתת לפני בהמתו אלא משער באומד דעתו:

ג אין גובלין מורסן לבהמה או לתרנגולים אבל נותנים בו מים ומעביר בו תרווד או מקל שתי וערב כיון שאינו ממרס בידו ולא מסבב התרווד או המקל מותר ומנערו מכלי אל כלי כדי שיתערב ומותר לערב המורסן כדרך זה בכלי אחד ומחלק אותו בכלים הרבה ונותן לפני כל בהמה ובהמה ומערב בכלי אחד אפי' כור ואפי' כורים ויש אוסרים ליתן

מים על גבי מורסן בשבת ולא אמרו שמוליך בו שתי וערב אלא כשהיו המים נתונים עליו מבעוד יום (וע"ל סי' שכ"א סי"ו גבי שום וחרדל כיצד נוהגין):

ד קשים של שבלים שקושרים בב' או בג' מקומות מותר להתירן כדי שתאכל מהן הבהמה (הגה וי"א דלא שרי להתיר רק בקשר שאינו של קיימא) (הגהות אלפסי) אבל אסור לשפשף בהם בידים כדרך שעושים באוכלי בהמה כדי שיהיו נוחים לאכלם דשווי אוכל בדבר שאינו אוכל מותר לעשותו אוכל אבל מטרח באוכלא בדבר שהוא ראוי לאכילה לא טרחינן ביה להכשירו ולתקנו יותר:

ה עצים שקצצן מן האילן ויש מאכילים אותם לבהמה בעודם לחים מתירין ומפספסין (לשון שפשוף) בהם להאכילם שאינם ראוים בלא שפשוף:

ו מחתכין דלועין לפני בהמה והוא שנתלשו מאתמול:

ז מחתכין נבילה לפני הכלבים אפי' נתנבלה היום בין שהיתה מסוכנת בין שהיתה בריאה והני מילי בנבילה הקשה שאי אפשר להם לאכלה בלא חתיכה אבל אם היתה ראויה להם בלא חתיכה לא דמטרח במה שהוא ראוי לא טרחינן [וע"ל סי' שכ"א אם מותר לחתכו דק דק לפני העופות]:

ח אין חותכין שחת [פי' ירק של תבואה שנקצר טרם נתבשל התבואה] וחרובין לפני בהמה בין דקה ובין גסה משום דבלא חיתוך נמי חזי לאכילה:

ט אין אובסין את הגמל דהיינו שמאכילה בידו כל כך עד שמרחיבין בני מעיה כאבוס ולא דורסין דהיינו שדורס לו מאכל בגרונו למקום שאינו יכול להחזירו אבל מלעיטין אין מאמרים את העגלים אבל מלעיטין איזו המראה למקום שאינה יכולה להחזיר הלעטה למקום שהיא יכולה להחזיר: הגה ודין תרנגולים ואווזים כדין עגלים [מהרי"ל]:

י מותר ליתן מאכל בפיהם של תרנגולים:

יא אין נותנין מים ולא מזונות לפני דבורים ולא לפני יוני שובך ויוני עליה ולא לפני חזיר אבל נותנין לפני אווזין ותרנגולים ויוני בייתות וכן לפני כלב שמזונותיו עליך:

יב מותר להאכיל תולעת המשי:

יג מעמיד אדם בהמתו על גבי עשבים מחוברים ולא חיישינן שמא יתלוש מהם אבל לא על גבי מוקצה מפני שאיסורו קל וחיישי' שמא יתן לה ממנו בידים ודוקא להעמידה על גביו ממש אבל לעמוד בפניה בענין שלא תוכל להטות אלא דרך שם מותר:

יד נוטלין מאכל מלפני חמור ונותנים לפני שור אבל אין נוטלים מלפני שור ליתן לפני חמור מפני שנמאס ברירי השור ואינו ראוי עוד לחמור: הגה ויש מחמירים ג"כ בשאר מיני בהמות ליקח מלפני א' וליתן לפני אחרת שאינה מינה [מרדכי פ' תולין וסמ"ג וסה"ת]:

טו אסור לגרוף האבוס לפני שור של פטם אפי' אבוס של כלי גזירה אטו של קרקע דאתי לאשווי גומות ואסור גם כן לסלק התבן לפניו לצדדין:

סימן שכה

עכו"ם שעשה מלאכה בעד ישראל. ובו טז סעיפים:

א מותר לזמן עכו"ם בשבת ומותר ליתן מזונות לפניו בחצר לאכלן ואם נטלן ויצא אין נזקקין לו ודוקא שהעכו"ם בחצר אבל אם עומד בחוץ ופשט ידו לפנים שידוע הוא שיוציאנו או ליתן לו שאר חפצים שדרך להוציא אסור אפילו אם עומד בפנים אפילו אם החפצים של עכו"ם שהרואה אינו יודע שהחפצים של עכו"ם: הגה ואפילו בייחד לו מקום מבעוד יום יש להחמיר: (מרדכי פרק קמא דשבת):

ב היכא דאיכא משום דרכי שלום או בעכו"ם אלם מותר לתת לו או לשלוח לו ע"י עכו"ם: וה"ה לצורך מצוה כגון להוציא חמץ מביתו בפסח (מרדכי):

ג מותר להחליף משכון בשבת אם הוא מלבוש ויוציאנו דרך מלבוש כי אין זה משא ומתן וגם בישראל מותר בענין זה אם הישראל צריך ללבשו: הגה וטוב שהעכו"ם יקח המשכון עצמו ויניח אחר במקומו ולא יגע בו הישראל שלא יהא נראה כנושא ונותן (אגודה) וע"ל סי' ש"ו בסופו מדין עכו"ם המביא בשבת איזה דבר אם מותר לקבלו:

ד פת שאפה עכו"ם לעצמו בשבת יש אוסרים ויש מתירים ובשעת הדחק או לצורך מצוה כגון סעודת ברית מילה או לצורך ברכת המוציא יש לסמוך על המתירים: הגה אבל אסור ליתן לו מעות מערב שבת ושיתן לו הפת בשבת דאז אדעתא דישראל קא עביד (רבינו ירוחם ח"א):

ה עכו"ם שצד דגים או ליקט פירות לעצמו אסורים לישראל ואפי' ספק אם לקטן או צדן היום אסורים בו ביום אבל לערב מותרים מיד אפי' אם ודאי לקטן וצדן היום:

ו אם ליקט וצד בשביל ישראל או בשביל ישראל ועכו"ם צריך להמתין לערב בכדי שיעשו:

ז ספק אם ליקטן בשביל ישראל או שידוע שליקטן בשביל ישראל ואין ידוע אם נלקטו היום אם לאו אסורים בו ביום ולערב בכדי שיעשו ויש אומרים דלערב מותר מיד:

ח דבר שאין בו חשש צידה ומחובר אלא שהובא מחוץ לתחום אם הביאו העכו"ם לעצמו מותר אפילו בו ביום ואם הביאו בשביל ישראל מותר לטלטל אפילו מי שהובא בשבילו אבל לאכול אסור בו ביום למי שהובא בשבילו ולערב בכדי שיעשו: הגה וי"א דאין הלילה עולה מן החשבון רק צריך להמתין ביום ראשון בכדי שיעשו [סמ"ק ומרדכי ס"פ כ"כ] ולאחרים מותר בו ביום וי"א דלמי שהובא בשבילו מותר לערב מיד והא דשרי לישראל לטלטל אפי' כשהביאו העכו"ם לעצמו דוק' בתוך ד' אמות או בתוך העיר אם היא מוקפת חומה

והוא שתהא מוקפת לדירה דהיינו שישבה ולבסוף הוקפה וסתם עיירות מוקפות לדירה וסתם מבצרים אינם מוקפים לדירה (וע"ל סי' ת"א):

ט אם הוא ספק אם הובא מחוץ לתחום אסור ודוקא בעכו"ם שאינו שרוי עמו בעיר אבל עכו"ם השרוי עמו בעיר ופירות המצויים בעיר אין לחוש מספק ואפילו אם יש לעכו"ם שני בתים ואחד מהם בתוך התחום תולין להקל ומותר לאכול אפילו למי שהובא בשבילו:

י עכו"ם שמילא מים לבהמתו מבור שהוא רשות היחיד לרשות הרבים מותר לישראל להשקות מהם בהמתו והוא שאין העכו"ם מכירו דליכא למיחש שמא ירבה בשבילו ואם מילא לצורך בהמת ישראל אסור בכל מיני תשמיש אפילו לישראל אחר ואם מילא מבור רשות היחיד לכרמלית מותר לאחר שלא מילא בשבילו: הגה ויש מקילין ואומרים דאף אם הובא דרך ר"ה לצורך ישראל מותר לאדם לשתות מהם הואיל ואפשר לילך שם ולשתות (טור בשם ר"ת) ויש מתירין אף לכתחלה (כל בו) וכן נהגו היתר לומר אף לכתחלה לעכו"ם להביא שכר או שאר דברים דרך כרמלית או בלא עירוב ואע"פ שיש להחמיר בדבר מ"מ אין למחות ביד מקילין לצורך שבת ובשעת הדחק דהא יש להקל באמירה לעכו"ם לצורך כמו שנתבאר סי' ש"ז וכל שכן בכהאי גוונא:

יא ליקט עכו"ם עשבים לצורך בהמתו אם אינו מכירו מאכיל אחריו ישראל שעומד בפניה בענין שלא תוכל לנטות אלא דרך שם דאלו להעמידה עליהן אסור דחיישינן שמא יטול בידו ויאכלנה והם מוקצים אבל אם מכירו אסור וכן בכל דבר דאיכא למיחש שמא ירבה בשבילו אבל בדבר דליכא למיחש שמא ירבה בשבילו כגון שהדליק נר לעצמו או עשה כבש לירד בו שבנר אחד ובכבש אחד יספיק לכל אפי' מכירו מותר:

יב אע"פ שאינו מכירו אם אומר בפירוש שלצורך ישראל הוא עושה או אפילו אם אינו אומר כן ומעשיו מוכיחים שלצורך ישראל עושה כגון שהדליק נר בבית שישראל בו והלך לו העכו"ם אסור:

יג אם ליקט עכו"ם והאכיל לבהמת ישראל אין צריך למחות בידו לפי שעה אבל אם רגיל בכך צריך למחות:

יד עשה עכו"ם בשבת ארון או קבר לעצמו מותר לישראל ליקבר בו ואם עשאו בשביל ישראל לא יקברנו בו עולמית ודוקא שהקבר בפרהסיא והארון על גביו שהכל יודעים שנעשה לפלוני ישראל אבל אם הוא בצנעה מותר ליקבר בו לערב בכדי שיעשו ואפילו כשהוא בפרהסיא אינו אסור אלא לאותו ישראל שנעש' בשבילו אבל לישראל אחר מותר והוא שימתין בכדי שיעשו:

טו עכו"ם שהביא בשבת חלילין [פי' כלי נגון חלילים שקולם מעורר הבכי] לספוד בהם ישראל לא יספוד בהם לא הוא ולא אחרים עד שימתין לערב בכדי שיבואו ממקום קרוב ואם ידע בודאי שממקום פלוני הביאו בשבת ימתין לערב כדי שיבואו מאותו מקום ואחר כך מותרים בין לו בין לאחרים וה"מ כשהביאם דרך רשות הרבים אבל אם לא הביאם אלא דרך כרמלית כיון שלא נעשה בהם איסור תורה אינו צריך להמתין כדי שיבואו אלא מותרים לערב מיד:

טז ספק אם הובאו מחוץ לתחום או מתוך התחום חוששין שמא מחוץ לתחום הובאו:

סימן שכו

דיני רחיצה בשבת. ובו יג סעיפים:

א אסור לרחוץ כל גופו אפי' כל אבר ואבר לבד אפילו במים שהוחמו מערב שבת בין אם הם בכלי בין אם הם בקרקע ואפילו לשפוך המים על גופו ולהשתתף אסור אבל מותר לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו: הגה או שאר איברים כל שאינו רוחץ כל גופו [ב"י בשם הרא"ש פרק תינוקות] והני מילי בחמי האור אבל בחמי טבריא מותר לרחוץ אפילו כל גופו יחד ואין צריך לומר בצוננין והא דשרי בחמי טבריא דוקא בקרקע אבל בכלי לא דאתי לאיחלופי בחמי האור:

ב יש אומרים דהא דשרי בחמי טבריא דוקא בשאין המקום מקורה אבל אם המקום מקורה אסור משום דאתי לידי זיעה ואסור וי"א דמותר להזיע בחמי טבריא:

ג אמת המים שהיא חמה אסור להמשיך לתוכה אפילו מערב שבת סילון [פירוש צינור. מרזב וסילון דבר אחד הם של צונן ופי הסילון יוצא חוץ לאמה ומימיו נשפכים לעוקא [פירוש גומא] שבקרקע ואם המשיכו אסורים אפילו המים שנכנסו לה מערב שבת ברחיצה ובשתייה כאלו הוחמו בשבת ואם הביא סילון של מים מערב יום טוב ביום טוב כחמין שהוחמו ביום טוב ואסורי' ברחיצה ומותרים בשתייה:

ד לא ישתטף אדם בצונן כל גופו ויתחמם כנגד המדורה מפני שמפשיר מים שעליו ונמצא כרוחץ כל גופו בחמין אבל מותר להשתטף בצונן אחר שנתחמם אצל האש:

ה י"א שצריך ליזהר שלא לחמם ידיו אצל האש אחר נטילה אם לא ינגבם תחלה יפה:

ו אסור ליתן ע"ג בטנו כלי שיש בו מים חמין ואפילו בחול מפני הסכנה שפעמים שהם רותחים [אבל מותר להחם בגד וליתנו על בטנו] [טור]:

ז הרוחץ בנהר צריך שינגב גופו יפה כשעולה מהנהר מפני שלא ישארו המים עליו ויטלטלם ד' אמות בכרמלית לפי שהעולה מן הרחיצה יש רבוי מים על גופו אבל ההולך בר"ה ומטר סוחף על ראשו ועל לבושו לא הקפידו בו:

ח אדם מותר לטבול מטומאתו בשבת:

ט מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בדברים שאינם משירים שער מעורבים עם דברים המשירים ובלבד שלא יהיה הרוב מדבר המשיר:

י מותר לרחוץ ידיו במורסן: הגה דגיבול כלאחר יד שרי ואסור לרחוץ ידיו במלח [אגודה] כ"ש בבורית שקורין זיי"ף בל"א [בנימין זאב סימן רע"ח] או בשאר חלב שנימח על ידו והוי נולד [פרק במה אשה וסמ"ג והגה"מ פכ"א וטור סי' שכ"ח]:

יא מרחץ שסתמו נקביו מע"ש למוצאי שבת רוחץ בו מיד אבל אם לא סתמו נקביו אע"פ שמאליו הוחם בשבת צריך להמתין לערב בכדי שיעשו לפי שאסור לעשות כן גזירה שמא יחתה בגחלים:

יב אסור ליכנס למרחץ אפילו להזיע [וי"א דאפילו לעבור במרחץ במקום שיכול להזיע אסור] (רש"י וטור):

יג עיר שישראל ועכו"ם דרים בה ויש בה מרחץ רוחצת בשבת אם רוב עכו"ם מותר לרחוץ בה במ"ש מיד ואם רוב ישראל או אפילו מחצה על מחצה אסור למוצאי שבת עד כדי שיוחם:

סימן שכז

דיני סיכה בשבת. ובו ד סעיפים:

א החושש במתניו לא יסוך שמן וחומץ אבל סך הוא שמן לבדו אבל לא בשמן ורד משום דמוכחא מלתא דלרפואה עביד ואם הוא מקום שמצוי בו שמן ורד ודרך בני אדם לסוכו אפי' בלא רפואה מותר: הגה ובמקום שאין נוהגין לסוך בשמן כי אם לרפואה בכל שמן אסור (בית יוסף):

ב סכין וממשמשין להנאתו ע"י שינוי שסך וממשמש ביחד ולא ימשמש בכח אלא ברפיון ידים:

ג אין מגרדין בכלי העשוי לכך אלא אם כן היו ידיו או רגליו מטונפות בטיט וצואה:

ד לא יסוך רגלו בשמן והוא בתוך המנעול או הסנדל (החדשים) (מימוני פרק כ"ג) מפני שהעור מתרכך ודמי לעיבוד אבל סך רגלו ומניחו במנעל וסך כל גופו ומתעגל ע"ג העור והוא שלא יהא בשמן הנישוף מגופו שיעור כדי לעבדו אפילו יש בו כדי לצחצחו מותר והוא שלא יכוין אפילו לצחצחו:

סימן שכח

דין חולה בשבת. ובו מט סעיפים:

א מי שיש לו מיחוש בעלמא והוא מתחזק והולך כבריא אסור לעשות לו שום רפואה ואפי' ע"י עכו"ם גזירה משום שחיקת סמנים:

ב מי שיש לו חולי של סכנה מצוה לחלל עליו את השבת והזריז הרי זה משובח והשואל הרי זה שופך דמים:

ג כל מכה של חלל דהיינו מהשינים ולפנים ושינים עצמם בכלל מחללין עליה את השבת ודוקא שנתקלקל א' מהאיברים הפנימים מחמת מכה או בועה וכיוצא בזה אבל מיחושים אין נקראים מכה: הגה מיהו מי שחושש בשינו ומצטער עליו להוציאו אומר לעכו"ם להוציאו (ב"י בשם אורחות חיים ואסור והיתר וארוך):

ד מכה של חלל אינה צריכה אומד שאפי' אין שם בקיאים וחולה אינו אומר כלום עושים לו כל שרגילים לעשות לו בחול אבל כשיודעים ומכירים באותו חולי שממתין ואין צריך חילול אסור לחלל עליו אע"פ שהיא מכה של חלל:

ה מכה שאינה של חלל נשאלין בבקי ובחולה ואין מחללין עליו שבת עד שיאמר אחד מהם שהוא צריך לחילול או שיעשה אצל א' מהם סכנת נפשות (וע"ל סי' תרי"ח):

ו מכה שעל גב היד וגב הרגל וכן מי שבלע עלוקה וכן מי שנשכו כלב שוטה או א' מזוחלי עפר הממיתים אפילו ספק אם ממית אם לאו הרי הם כמכה של חלל:

ז מחללין שבת על כל מכה שנעשית מחמת ברזל ועל שחין הבא בפי הטבעת ועל סימטא והוא הנקרא פלוקנרו בלע"ז ועל מי שיש בו קדחת חם ביותר או עם סימור:

ח מי שאחזו דם מקיזין אותו אפי' הולך על רגליו ואפי' ביום הראשון:

ט החושש בעיניו או בעינו ויש בו ציר או שהיו שותתות ממנו דמעות מחמת הכאב או שהיה שותת דם או שהיה בו רירא ותחלת אוכלא (פי' תחילת חולי) מחללין עליו את השבת:

י כל חולי שהרופאים אומרים שהיא סכנה אע"פ שהוא על הבשר מבחוץ מחללין עליו את השבת ואם רופא א' אומר צריך ורופא א' אומר אינו צריך מחללין ויש מי שאומר שאין צריך מומחה דכל בני אדם חשובים מומחין קצת וספק נפשות להקל: הגה וי"א דוקא ישראלים אבל סתם עכו"ם שאינן רופאים לא מחזקינן אותם כבקיאים [איסור והיתר הארוך]. מי שרוצים לאנסו שיעבור עבירה גדולה אין מחללין עליו השבת כדי להצילו עיין לעיל סי' ש"ו [ב"י בשם הרשב"א]:

יא חולה שיש בו סכנה שאמדוהו ביום שבת שצריך לעשות לו רפואה ידועה שיש לו מלאכת חילול שבת שמנה ימים אין אומרים נמתין עד הלילה ונמצ' שלא לחלל עליו אלא שבת אחת אלא יעשו מיד אע"פ שמחללין עליו שתי שבתות ולכבות הנר בשביל שישן ע"ל סימן רע"ח:

יב כשמחללין שבת על חולי שיש בו סכנה משתדלין שלא לעשות ע"י עכו"ם וקטנים ונשים אלא ע"י ישראל גדולים ובני דעת: הגה וי"א דאם אפשר לעשות בלא דיחוי ובלא איחור ע"י שינוי עושה ע"י שינוי ואם אפשר לעשותו ע"י עכו"ם בלא איחור כלל עושין ע"י עכו"ם [א"ז וש"ג ומ"מ בשם ראב"ן] וכן נוהגים אבל במקום דיש לחוש שיתעצל העכו"ם אין לעשות ע"י עכו"ם [תוספות ור"ן]:

יג כל הזריז לחלל שבת בדבר שיש בו סכנה הרי זה משובח אפי' אם מתקן עמו דבר אחר כגון שפירש מצודה להעלות תינוק שנפל לנהר וצד עמו דגים וכן כל כיוצא בזה:

יד היה חולה שיש בו סכנ' וצריך בשר שוחטין לו ואין אומרי' נאכילנו נביל' אבל אם הי' החול' צריך לאכילה לאלתר והנביל' מוכנת מיד והשחיט' מתאחרת לו מאכילין אותו הנבילה:

טו אמדוהו [פי' התבוננו במחלתו ושיערו] הרופאים שצריך גרוגרת אחת ורצו עשרה והביאו לו כל א' גרוגרת כולם פטורים ויש להם שכר טוב מאת ה' אפילו הבריא בראשונה:

טז אמדוהו לשתי גרוגרות ולא מצאו אלא שתי גרוגרות בשני עוקצין וג' בעוקץ א' כורתים העוקץ שיש בו ג' ואם היו ב' בעוקץ א' וג' בעוקץ א' לא יכרתו אלא העוקץ שיש בו ב' הגה ואם הדבר בהול אין מדקדקין בכך שלא יבא לידי דיחוי ועיכוב [הגהות מרדכי פרק מפנין]:

יז חולה שנפל מחמת חלי למשכב ואין בו סכנה הגה או שיש לו מיחוש שמצטער וחלה ממנו כל גופו שאז אע"פ שהולך כנפל למשכב דמי [המגיד פ"ב] אומרים לעכו"ם לעשות לו רפואה אבל אין מחללין עליו את השבת באיסור דאוריית' אפי' יש בו סכנת אבר ולחלל עליו ישראל באיסור דרבנן בידים יש מתירים אפי' אין בו סכנת אבר ויש אומרים שאם יש בו סכנת אבר עושין ואם אין בו סכנת אבר אין עושין ויש אומרים שאם אין בו סכנת אבר עושין בשינוי ואם יש בו סכנת אבר עושין בלא שינוי ויש אומרים אפי' יש בו סכנת אבר אין עושין לו דבר שהיא נסמך למלאכה דאוריית' ודברים שאין בהם סמך מלאכה עושין אפי' אין בו סכנת אבר ודברי הסברא השלישית נראין: הגה מותר לומר לעכו"ם לעשות תבשיל לקטן שאין לו מה לאכול דסתם צרכי קטן כחולה שאין בו סכנה דמי (ר' ירוחם ני"ב ח"ט ורמב"ם ורשב"א) וכל שאסור לעשותו ע"י ישראל אפי' ע"י החולה בעצמו אסור אבל כשעושה לו העכו"ם מותר לחולה לסייעו קצת דמסייע אין בו ממש (ב"י גמ' ביצה דף כ"ב):

יח הקיז דם ונצטנן עושים לו מדורה אפי' בתקופת תמוז:

יט חולה שאין בו סכנה מותר בבישולי עכו"ם:

כ אין נותנין יין לתוך העין וליתנו על גביו אם פותח וסוגר העין אסור ואם אינו פותח וסוגר מותר ורוק תפל אפי' על גביו אסור דמוכחא מלתא דלרפואה קעביד:

כא שורה אדם קילורין מערב שבת ונותן על גב העין שאינו נראה אלא כרוחץ והוא דלא עמיץ ופתח ולא חיישינן משום שחיקת סמנים דכיון שלא התירו לו לשרותן אלא מע"ש איכא הכירא:

כב מעבירין גלדי המכה וסכין אותה בשמן אבל לא בחלב מפני שהוא נימוח ואפילו בגמר מכה דליכא אלא צערא שרי אבל אין נותנין עליה שמן וחמין מעורבים יחד ולא ע"ג מוך ליתנו עליה אבל נותן הוא חוץ למכה ושותת ויורד לתוכה:

כג נותנין ספוג וחתיכות בגדים יבשים וחדשים שאינן לרפואה אלא כדי שלא יסרטו הבגדים את המכה אבל לא ישנים שהם מרפאים וה"מ ישנים שלא נתנו מעולם על המכה אבל אם היו כבר על המכה אפילו ישנים שרי דשוב אינם מרפאים:

כד נותנים עלה על גב מכה בשבת שאינו אלא כמשמרת חוץ מעלי גפנים שהם לרפואה (ואין נותנין גמי על המכה שהוא מרפא) (טור):

כה רטייה שנפלה מעל גב המכה על גבי קרקע לא יחזירנה נפלה על גבי כלי יחזירנה ועל ידי עכו"ם מותר להניחה אפי' לכתחלה: הגה ומותר לומר לעכו"ם לעשות רטייה על מכה או חבורה (א"ו הארוך) ואסור ליתן עליה אפר מקלה דמרפא כי אם ע"י עכו"ם (מרדכי פרק שמונה שרצים):

כו מגלה קצת רטייה ומקנח פי המכה וחוזר ומגלה קצתה השני ומקנחה ורטייה עצמה לא יקנח מפני שהוא ממרח:

כז מכה שנתרפא נותנין עליה רטייה שאינו אלא כמשמרה:

כח המפיס שחין בשבת כדי להרחיב פי המכה כדרך שהרופאים עושים שהם מתכוונים ברפואה להרחיב פי המכה הרי זה חייב משום מכה בפטיש שזו היא מלאכת הרופא ואם הפיסה כדי להוציא ממנה הליחה שבה הרי זה מותר:

כט מי שנגפה ידו או רגלו צומתה ביין כדי להעמיד הדם אבל לא בחומץ מפני שהוא חזק ויש בו משום רפואה ואם הוא מעונג אף היין לו כמו החומץ ואסור:

ל מי שנשמט פרק ידו או רגלו ממקומו לא ישפשפנה הרבה בצונן שזהו רפואתו אלא רוחץ כדרכו ואם נתרפא נתרפא:

לא צפורן שפרשה וציצין שהם כמין רצועות דקות שפירשו מעור האצבע סביב הציפורן אם פרשו רובן כלפי מעלה ומצערות אותו להסירן ביד מותר בכלי פטור אבל אסור לא

פירשו רובן ביד פטור אבל אסור בכלי חייב חטאת ופירש"י כלפי מעלה כלפי ראשי אצבעותיו ור"ת פירש דהיינו כלפי הגוף וצריך לחוש לשני הפירושים:

לב החושש בשיניו לא יגמע בהן חומץ ויפלוט אבל מגמע ובולע או מטבל בו כדרכו החושש בגרונו לא יערענו בשמן אבל בולע הוא שמן ואם נתרפא נתרפא:

לג גונח מותר לינק חלב מהבהמה דבמקום צערא לא גזרו רבנן וי"א שאם אין לו אלא צער של רעב אסור לינק מהבהמה בשבת:

לד לא תיקל אשה חלב מדדיה לתוך הכוס או לתוך הקדירה ותינק את בנה:

לה מותר לאשה לקלח מהחלב כדי שיאחוז התינוק הדד ויניק: (הגה אבל אסור להתיז מחלבה על מי שנשף בו רוח רעה דלית בו סכנה (ב"י בשם שבולי לקט):

לו אין לועסין מצטכי (עסי' רי"ו סי"ג פירושו) ולא שפין בו השינים לרפואה ואם משום ריח הפה מות':

לז כל אוכלים ומשקין שהם מאכל בריאים מותר לאכלן ולשתותן לרפואה אע"פ שהם קשים לקצת בריאים ומוכחא מילתא דלרפואה עביד אפילו הכי שרי וכל שאינו מאכל ומשקה בריאים אסור לאכלו ולשתותו לרפואה ודוק' מי שיש לו מיחוש בעלמ' והוא מתחזק והולך כבריא אבל אם אין לו שום מיחוש מותר: (הגה וכן אם נפל למשכב שרי [ב"י]:

לח מותר לאכול שרפים מתוקים ולגמוע ביצה חיה כדי להנעים הקול:

לט אין עושין אפיקטוזין (פי' הערוך אפיק טפי זון כלומר להוציא עודף המזון] דהיינו גרמת קיא אפי' בחול משום הפסד אוכלים ואם מצטער מרוב מאכל בחול מותר אפילו בסם ובשב' אסור בסם ומותר ביד:

מ החושש במעיו מותר ליתן עליהם כוס שעירו ממנו חמין אע"פ שעדיין יש בו הבל:

מא מי שנשתכר שרפואתו לסוך כפות ידיו ורגליו בשמן (ומלח) מותר לסוכם בשבת:

מב אין מתעמלים דהיינו שדורס על הגוף בכח כדי שייגע ויזיע ואסור לדחוק כריסו של תינוק כדי להוציא הרעי:

מג מותר לכפות כוס חם על הטבור ולהעלותו ולהעלו' אזנים בין ביד בין בכלי ולהעלות אונקלי' דהיינו תנוך שכנגד הלב שנכפף לצד פנים שכל א' מאלו אין עושים בסמנים כדי שניחוש לשחיקה ויש לו צער מהם:

מד רוחצין במי גרר ובמי חמתן ובמי טבריה ובמים היפים שבים הגדול אע"פ שהם מלוחים שכן דרך לרחוץ בהם וליכ' הוכחה דלרפואה קא עביד אבל לא במים הרעים שבים הגדול ובמי משרה שהם מאוסים ואין דרך לרחוץ בהם אלא לרפואה ודוק' ששוהא בהם אבל אם אינו שוהא בהם מותר שאינו נראה אלא כמיקר:

מה לוחשים על נחשים ועקרבים בשביל שלא יזיקו ואין בכך משום צידה:

מו נותנין כלי על גב העין להקר והוא שיהא כלי הניטל בשבת:

מז עצם שיצ' ממקומו מחזירין אותו:

מח אסור להניח בגד על מכה שיוצ' ממנו דם מפני שהדם יצבע אותו ואסור להוציא דם מהמכה לכך יש לרחוץ המכה במים או ביין תחלה להעביר דם שבמכה וי"א שכורך קורי עכביש על המכה ומכסה בהם כל הדם וכל החבורה ואח"כ כורך עליו סמרטוט:

מט אסור לשום פתילה בפי הטבעת כדרך שנוהגים לעשות למי שהוא עצור אלא אם כן ישים אותה בשינוי שיאחזנה בשתי אצבעותיו ויניחנה בנחת:

סימן שכט

על מי מחללין שבת. ובו ט סעיפים:

א כל פיקוח נפש דוחה שבת והזריז הרי זה משובח אפילו נפלה דליקה בחצר אחרת וירא שתעבור לחצר זו ויבא לידי סכנה מכבין כדי שלא תעבור:

ב אין הולכין בפיקוח נפש אחר הרוב אפילו היו ט' עכו"ם וישראל א' בחצר ופירש א' מהם לחצר אחרת ונפל עליו שם מפולת מפקחין כיון שנשאר קביעות הראשון במקומו חשבינן ליה כמחצה על מחצה אבל אם נעקרו כולם ובשעת עקירתן פירש א' מהם לחצר אחרת ונפל עליו אין מפקחין עליו שכיון שנעקר קביעות הראשון ממקומו אמרינן כל דפריש מרובה פריש:

ג מי שנפלה עליו מפולת ספק חי ספק מת ספק הוא שם ספק אינו שם אפילו אם תמצ' לומר שהו' שם ספק עכו"ם ספק ישראל מפקחין עליו אע"פ שיש בו כמה ספיקות:

ד אפי' מצאוהו מרוצץ שאינו יכול לחיות אלא לפי שעה מפקחים ובודקים עד חוטמו אם לא הרגישו בחוטמו חיות אז ודאי מת לא שנא פגעו בראשו תחלה לא שנא פגעו ברגליו תחילה:

ה מצא עליונים מתים לא יאמר כבר מתו תחתונים אלא מפקח עליהם שמא עדיין הם חיים:

ו עכו"ם שצרו על עיירות ישראל אם באו על עסק ממון אין מחללין עליהם את השבת באו על עסק נפשות ואפי' סתם יוצאים עליהם בכלי זיין ומחללים עליהם את השבת ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש מחללין עליהם את השבת:

הגה ואפילו לא באו עדיין אלא רוצים לבא [א"ז]:

ז יש מי שאומר שבזמן הזה אפי' באו על עסקי ממון מחללין שאם לא יניחנו ישראל לשלול ולבוז ממונו יהרגנו והוי עסקי נפשות [ומ"מ הכל לפי הענין] (פסקי מהרי"א סי' ק"כ):

ח הרואה ספינה שיש בה ישראל המטורפת בים וכן נהר שוטף וכן יחיד הנרדף מפני עכו"ם מצוה על כל אדם לחלל עליהם שבת כדי להצילם: [וע"ל סוף סימן ש"ז מי שרוצים לאנסו אם מחללים עליו שבת]:

ט כל היוצאים להציל חוזרים בכלי זיינם למקומם:

סימן של

דיני יולדת בשבת. ובו יא סעיפים:

א יולדת היא כחולה שיש בו סכנה ומחללין עליה השבת לכל מה שצריכה קוראין לה חכמה ממקום למקום ומילדין [אותה] ומדליקין לה נר אפי' היא סומ' ומ"מ בכל מה שיכולין לשנות משנין כגון אם צריכים להביא לה כלי מביאו לה חברתה תלוי בשערה וכן כל כיוצא בזה:

ב עכו"ם אין מילדין אותה בשבת אפי' בדבר שאין בו חילול שבת:

ג נקראת יולדת לחלל עליה שבת משתשב על המשבר או משעה שהדם שותת ויורד או משעה שחברותיה נושאות אותה בזרועותיה שאין בה כח להלוך כיון שנראה א' מאלו מחללין עליה את השבת:

ד כל שלשה ימים הראשונים אפילו אמרה אינה צריכה מחללין עליה את השבת משלשה ועד ז' אמרה אינה צריכה אין מחללין מכאן ואילך אפילו אמרה צריכה אני אין מחללין עליה אלא הרי היא עד שלשים יום כחולה שאין בו סכנה:

ה היושבת על המשבר ומתה מביאים סכין בשבת אפי' דרך רשות הרבים וקורעים בטנה ומוציאים הולד שמא ימצא חי: הגה ומה שאין נוהגין עכשיו כן אפילו בחול משום דאין בקיאין להכיר במיתת האם בקרוב כל כך שאפשר לולד לחיות: (איסור והיתר):

ו עושין מדורה ליולדת כל שלשים יום ואפילו בתקופת תמוז (ואם מותרים אחרים להתחמם כנגד המדורה ע"ל סי' רע"ו):

ז הולד שנולד עושין לו כל צרכיו ומרחיצין אותו ומולחין אותו וטומנין השליא כדי שיחם הולד וחותכין את הטבור והני מילי בנולד לט' או לז' אבל נולד לח' או ספק בן ז' או בן ח' אין מחללין עליו אלא אם כן נגמרו שערו וצפרניו:

ח נולד לח' או ספק בן ז' בן ח' שלא גמרו שעריו וצפרניו אסור לטלטלו אבל אמו שוחה עליו ומניקתו מפני צער החלב שמצערה וכן היא בעצמה יכולה להוציי בידה החלב המצער אותה:

ט מיישרין אברי הולד שנתפרקו מחמת צער הלידה:

י מותר לכרכו בבגדיו שלא יתעקמו איבריו:

יא אם נפלה ערלת גרון הולד מותר לשום אצבע לתוך פיו ולסלק הערלה למקומה אע"פ שפעמים שמקיא:

סימן שלא

דין מילה בשבת. ובו י סעיפים:

א עושים כל צרכי מילה בשבת מוהלין ופורעין ומוצצין ונותנין עליו כמון:

ב כל זמן שלא סילק ידו מן המילה חוזר אפילו על ציצין שאינם מעכבים סילק ידו אינו חוזר אלא על ציצין המעכבין ואלו הם המעכבין בשר החופה אפי' רוב גובה של עטרה במקום א':

ג בן ח' אם נגמרו שערו וצפרניו מלין אותו בשבת ואם לא גמרו אפי' אם הוא ספק בן ז' ספק בן ח' אין מלין אותו ואין צריך לומר בן ח' ודאי ואם הוא בן שבע ודאי אפי' לא גמרו שערו וצפרניו מלין אותו [ועיין בי"ד סי' רס"ו]:

ד מילה שלא בזמנה אינה דוחה שבת:

ה אנדרוגינוס ונולד בין השמשות ונולד כשהוא מהול ויוצא דופן ועכו"ם שילדה ואח"כ נתגיירה ומי שיש לו שתי ערלות אין מילתן דוחה שבת:

ו מכשירי מילה שאפשר לעשותם מערב שבת אינם דוחים את השבת לפיכך אם לא הביא איזמל למילה מערב שבת לא יביאנו בשבת אפי' במקום שאין בו אלא איסור דרבנן שהעמידו חכמים דבריהם במקום כרת ולומר לעכו"ם לעשותה אם היא דבר שאם עשהו ישראל אין בו איסור אלא מדרבנן אומר לעכו"ם ועושהו ואם הוא דבר שאסור לישראל לעשות מן התורה לא יאמר לעכו"ם לעשותו (ועיין לעיל סי' ש"ז):

ז לא היה לו כמון שחוק מע"ש לא ישחקנו אלא לועס בשיניו אם לא עירב מאתמול יין ושמן ליתן עליהם לא יערבם היום אלא יתן כל א' לבדו:

ח אין עושין לה חלוק אלא כורך עליה סמרטוט ואם אין לו כורך על אצבעו דרך מלבוש לשנות מדרך הוצאה בחול ומביא דרך חצר אחרת אפי' לא נשתתפו יחד:

ט בזמן חכמי הגמ' אם לא היו רוחצים את הולד לפני המילה ולאחר המילה וביום שלישי למילה במים חמין היה מסוכן לפיכך נזקקו לכתוב משפטו כשחל להיות בשבת והאידנא לא נהגו ברחיצה כלל ודינו לרחוץ בשבת אם רצו כדין רחיצת כל אדם: הגה ובמדינות אלו נוהגים לרחצו לפני המילה בחמין שהוחמו מאתמול ולאחר המילה במוצאי שבת וכן אם היה יום ג' למילתו בשבת ורואים שיש צורך לרחצו מכינים חמין מבעוד יום ורוחצים אותו בשבת וכל זה מן הסתם אבל אם רואים שיש לחוש לסכנה אם לא ירחצו אותו אחר המילה בודאי מותר לרחצו ולחלל עליו שבת מידי דהוי אשאר חולי שיש בו סכנה:

י אדם שלא מל מעולם לא ימול בשבת אבל אם מל כבר פעם אחת מותר למול בשבת ואפילו אם הוא אבי הבן: הגה ועיין עוד דיני מילה טור יורה דעה סי' רס"ז:

סימן שלב

שלא לילד הבהמה בשבת. ובו ד סעיפים:

א אין מילדין את הבהמה בשבת:

ב אין מפרכין לבהמה גלדי מכה ולא סכין אותה בשמן וה"מ בגמר מכה דליכא אלא משום תענוג אבל בתחלת מכה דאיכא צערא שרי:

ג אם אכלה כרשינין הרבה ומצטערת יכול להריצה בחצר כדי שתייגע ותתרפא:

ד אם אחזה דם יכול להעמידה במים כדי שתצטנן ואם הוא ספק שאם לא יקיז לה דם תמות מותר לומר לעכו"ם להקיזה:

סימן שלג

שלא לפנות אוצר בשבת. ובו ג סעיפים:

א אוצר של תבואה או של כדי יין אע"פ שמותר להסתפק ממנו אסור להתחיל בו לפנותו אלא לדבר מצוה כגון שפינהו להכנסת אורחים או לקבוע בו בית המדרש וכיצד מפנהו אם היה האוצר גדול מפנה ממנה חמשה קופות (שבכל קופה שלש סאים) (הגהות מרדכי ור"ן פרק מפנין) לא היה בו אלא חמשה קופות מפנה מהם ארבעה אבל כולו לא יפנה שמא יבא להשוות גומות: הגה וכל שבות שהתירו משום צורך מצוה מותר ג"כ לצורך אורחים ולא מקרי אורחים אלא שנתארחו אצלו בביתו או שזימן אורחים שנתארחו אצל אחרים (תרומת הדשן סי' ע"ב) אבל כשזימן חבירו לסעוד אצלו לא מקרי אורחים ואינה סעודת מצוה רק סעודת רשות:

ב כשמפנה אלו ארבעה או חמשה קופות לא יחלקם בקופות קטנות להוליכם בהרבה פעמים כדי להקל המשאוי מפני שמרבה בהילוך ואוושא מילתא טפי:

ג אלו ד' או ה' קופות שמפנה היינו לאורח א' ואם באו לו הרבה מפנה כשיעור הזה לכל אורח ואורח ובלבד שלא יפנה א' לכולם דאיכא טירחא יתירא אלא כל א' יפנה לעצמו או אחר יפנה בעדו: הגה חביות של יין שהובאו על עגלה אסור להורידן בשבת אם לא לכבוד אורחים או לצורך מצוה דהוי כמפנה האוצר (א"ז):

סימן שלד

דיני דליקה בשבת. ובו כז סעיפים:

א נפלה דליקה בשבת אם הוא בלילה קודם סעודה יכול להציל כדי מזון שלש סעודות הראוי לאדם והראוי לבהמה לבהמה ובשחרית מזון שתי סעודות ובמנחה מזון סעודה אחת ודוקא בני הבית שהדליקה בו לא יצילו יותר משום דאיכא למיחש שמתוך שטרודים בהצלה ישכחו השבת ויכבו אבל בתים הקרובים ויראים שתגיע להם הדליקה יכולים להציל כל מה שירצו:

ב יש מתירים לטלטל מעות ודברים המוקצים כדי להצילם מפני הדליקה או מאנסים הבאים לגזלם דבמקום פסידא אין לחוש לאיסור מוקצה ויש אוסרים ואפילו לומר לעכו"ם לטלטל סחורה הנפסדת מחמת גשמים יש מי שאוסר (וע"ל סי' ש"ז סעיף י"ט):

ג הציל פת נקיה לא יציל פת הדראה (פי' פת שניטל הדרה דהיינו פת סובין) אבל איפכא שרי:

ד מצילין מיום הכיפורים לשבת אבל לא משבת ליום הכפורים וי"ט ולא לשבת הבאה אבל מיום הכפורים למוצאי יום הכפורים מצילים מזון סעודה אחת:

ה מצילין לחולה ולזקן ולרעבתן כבינוני:

ו הא דאין מצילין אלא מזון שלש סעודות היינו דוקא בשני כלים אבל בכלי א' מצילים אפי' יש בו מאה סעודות ואפי' פירש טליתו וקיפל והביא לתוכו וחזר וקיפל והביא לתוכו מותר כיון שמוציא הכל בפעם א':

ז ומותר להציל כלי תשמישו הצריכים לו לאותו היום כגון כוסות וקיתוניות:

ח ולובש כל מה שיכול ללבוש ומוציא ופושט וחוזר ולובש ומוציא ופושט ויש מי שאומר שאינו לובש ומוציא אלא פעם אחת בלבד:

ט ואומר לאחרים בואו והצילו לכם כל אחד מזון שלש סעודות ויכולים ללבוש כל מה שיכלו ללבוש ואם רוצים זוכים בו מן ההפקר כיון שאמר הצילו לכם ואם אינם רוצים לזכות אלא רוצים להחזירו לקבל שכר על הצלתם הרשות בידם ולא הוי שכר שבת:

י כל הצלה שאמרנו אינה אלא לחצר אחרת המעורבת אבל לא לשאינה מעורבת: הגה ויש מקילין אף לשאינו מעורבת (סמ"ג והגהות מרדכי):

יא יש אומרים דכל הצלה שאמרנו היא לחצר ומבוי הסמוכים לרשות הרבים וגם אינם מקורים דמו לרשות הרבים ומשום הכי אין מתירין להציל אלא מזון שלש סעודות וכלים הצריכים אבל לבית אחר שעירב עמו יכול להוציא כל מה שירצה ואף לחצר לא אמרו אלא לחצר חבירו אבל לחצר שלו שאינה צריכה עירוב יכול להוציא כל מה שירצה ויש אומרים שאין חילוק:

יב כל כתבי הקדש מצילין האידנא מפני הדליקה וקורים בהם אפי' כתובים בכל לשון אפי' כתובים בסם ובסיקרא (פי' מיני צבעים) ובכל דבר וכן מטבע ברכות שטבעו חכמים

מצילים אותם מן הדליקה ומכל מקום התורפא (פירוש מקום מגולה והפקר) וכן תרגום שכתבו עברי כגון יגר שהדותא וכדנא תימרון להון ועברי שכתבו תרגום או בלשון אחר שאותו העם בקיאים בו וכן ספר תורה שיש בו ללקט פ"ה אותיות מתוך תיבות שלימות או שיש בו אזכרה מצילין אותה:

יג יש מי שאומר דמגלת אסתר הואיל ואין בה אזכרות אם אינה כתובה כמשפטה אשורית על העור ובדיו אין בה קדושה להצילה מפני הדליקה:

יד הקמיעין שיש בהם פסוקים אין מצילין אותם מפני הדליקה ויש אומרים שמצילין:

טו מצילים תיק הספר עם הספר ותיק התפילין עם התפילין אע"פ שיש בתוכן מעות והוא הדין לשאר כתבי הקדש:

טז אם הניח תפילין בארנקי [פי' כיס] מלא מעות יכול להצילו מפני הדליקה או מפני הגנבים והגזלנים למקום שיכול להציל התפילין ויש מי שאומר דהיינו דוק' כשהניחם שם מערב שבת:

יז יש מתירים להציל דסקיא מליאה מעות על ידי ככר או תינוק מן הדליקה או מן הגנבים והגזלנים ודוק' לרה"י אבל לא לחצר שאינה מעורבת מצילין הספרים אפילו לחצר שאינה מעורבת ולמבוי [פי' מקום שנכנסים ממנו לחצירות] שלא נשתתפו בו ובלבד שיהיו בו שלשה מחיצות ולחי:

יח כתבו משום גאון שמותר לומר לעכו"ם להציל ספרים מן הדליקה אפי' דרך רשות הרבים:

יט כל מה שמותר להציל מפני הדליקה מותר להציל ממים ומשאר דברים המאבדים:

כ הגליונים שלמעלה ושלמטה ושבין פרשה לפרשה ושבין דף לדף ושבתחלת הספר ושבסוף הספר אין מצילין אותם:

כא האפיקורסים דהיינו האדוקים בעבודת אלילים וכן [מומרים לע"א] שכתבו להם כתבי הקדש אין מצילין אותן ואף בחול שורפן עם האזכרות שבהן:

כב תיבה שאחז בה האור יכול לפרוס עור של גדי מצדה האחת שלא תשרף ועושים מחיצה בכל הכלים להפסיק בין הדליקה אפי' כלי חרס חדשים מלאים מים שודאי יתבקעו כשתגיע להם הדליקה דגרם כיבוי מותר. הגה במקום פסידא [מרדכי פרק כ"כ]:

כג טלית שאחז בו האור פושטה ומתכסה בה ואינו חושש אם תכבה ויש מי שאומר שצריך שלא יתכוין לכך: הגה מותר לכפות קערה על הנר שלא יאחוז בקורה [טור] ועיין לעיל סי' רע"ו ס"ה:

כד יש אומרים שאין יכול ליתן עליו משקין כדי שיכבה כשיגיע להם ויש אומרים שמותר לעשות כן בשאר משקי' חוץ מן המים משום כיבוס ויש מתירים אפי' במים ודברי סברא שנית נראים:

כה נכרי שבא לכבות אין צריך למחות בידו אבל קטן שבא לכבות צריך למחות בידו:

כו יכול לומר בפני עכו"ם כל המכבה אינו מפסיד אף אם אינו מזומן כאן יכול לקרותו שיבא אע"פ שודאי יכבה כשיבא וכן כל כיוצ' בזה בהיזק הבא פתאום כגון אם נתרועעה חבית של יין יכול לקרוא עכו"ם אע"פ שודאי יתקננה כשיבא: הגה וכל הדינים הנזכרים בדיני הדליקה הני מילי בימיהם אבל בזמן הזה אותם השרויין בין עכו"ם והיא חשש סכנת נפשות כתבו הראשונים והאחרונים זכרונם לברכה שמותר לכבות דליקתם בשבת משום דיש בה סכנת נפשות והזריז הרי זה משובח ומ"מ הכל לפי הענין אם היו בטוחים בודאי שלא יהיה להם סכנה בדבר אסור לכבות אבל בחשש סכנת ספק מותר לכבות אפילו הדליקה בביתו של עכו"ם וכן נוהגין [תרומת הדשן סימן נ"ח והגהות אשירי פרק מי שהוציאוהו בשם א"ז] ודוקא לכבות הדליקה דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה ויש סכנה אם לא יכבה אבל אסור לחלל שבת כדי להציל [ממון] ואם עבר וחילל צריך להתענות ארבעים יום שני וחמישי ולא ישתה יין ולא יאכל בשר ויתן במקו' חטאת י"ח פשיטים צדקה ואם ירצה לפדות התענית יתן בעד כל יום י"ב פשיטים לצדקה [פסקי מהרא"י סי' ט' ועיין בטור יורה דעה מהלכות נדה סימן קפ"ה]:

כז גחלת המונחת במקום שרבים ניזוקים בה יכול לכבותה בין אם היא של מתכת בין אם היא של עץ והרמב"ם אוסר בשל עץ :

סימן שלה

דין חבית שנשברה. ובו ה סעיפים:

א חבית שנשברה מצילין ממנה מזון שלש סעודות אפי' בכלים הרבה דאלו בכלי אחד אפי' מחזיק מאה סעודות מציל ואומר לאחרים בואו והצילו לכם ובלבד שלא יספוג דהיינו שלא ישים הספוג במקום היין לחזור ולהטיפו גזירה שמא יסחוט ואפילו אם יש לו בית אחיזה דליכ' חשש סחיטה אסור שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול ולא יטפח בשמן להכניס ידו ולקנחה בשפת הכלי: הגה וי"א דדוקא חבית שנשברה שבהול ואם יציל חיישינן שיתקננה אבל אם נסדק ועביד טיף טיף שאינו בהול כל כך מותר להציל בכלים לקלוט ולצרף [הגהות מרדכי ותוס' פ' כ"כ והגהות מיימוני פכ"ד] וי"א דכל זה לא מיירי אלא להציל מחצר לחצר אבל לבית אחר שעירב עמו מצילין בכל ענין כמו שנתבאר לעיל גבי דליקה (פסקי מהרא"י קצ"ו):

ב אם נשברה בראש גגו מביא כלי ומניח תחתיה ובלבד שלא יביא כלי אחר ויקלוט לקבל מן הקילוח באויר לאחר שירד מן הגג ולא יביא כלי אחר ויצרף אותו לראש הגג ואם מציל בכלי אח' מציל אפי' קולט או מצרף:

ג נזדמנו לו אורחי' מביא כלי א' וקולט כלי א' ויצרף ולא יקלוט ויצרף ואח"כ יזמין לו האורחים ולא יערים לזמן אורחים שאין צריכי' לאכול: הגה ומיהו אם עבר ועשה שקלט ואח"כ זימן אורחי' מותר (רמב"ם והמגיד פכ"ב):

ד אם יזוב תירוש מגיגית של ענבים שעדיין לא נדרכו שנמצא אותו הדלף אינו ראוי שהרי המשקין שזבו אסורים ואינו רשאי לשום כלי תחתיו מפני שמבטלו מהיכנו כיצד יעשה יניח שם מטתו או שלחנו ואז יהיה אותו הדלף לפניו גרף של רעי ויוכל להניח שם כלי לקבל הדלף כדי שלא יעשה שם טיט וכשיתמלא הכלי לא יזרקנו בכלי אחר שלא יבטלנו מהיכנו אלא מריקו בתוך הגיגית שזבו המשקה ממנה שהיא מבוטלת מהיכנה ע"י משקים שבה משום משקין שזבו:

ה נתפזרו לו פירות בחצר אחד הנה ואחד הנה מלקט מעט מעט ואוכל ולא יתן לתוך הסל ולא לתוך הקופה ואם נפלו במקום אחד נותן אפילו לתוך הסל אלא אם כן נפלו לתוך צרורות ועפרורית שבחצר שאז מלקט אחד אחד ואוכל ולא יתן לתוך הסל ולא לתוך הקופה (וע"ל סי' שי"ט):

סימן שלו

אם מותר לילך על גבי העשבים וכן באילן. ובו יג סעיפים:

א אין עולין באילן בין לח בין יבש ואין נתלים בו ואין משתמשין במחובר לקרקע כלל גזירה שמא יעלה ויתלוש עלה באילן בשבת בשוגג מותר לירד במזיד אסור לירד ואם עלה מבעוד יום בכל גוונא מותר לירד משחשיכה ויש אומרים דהני מילי כשהיה דעתו לירד מבעוד יום אבל לא היה דעתו לירד מבעוד יום לא ירד משחשיכה כיון שהיה דעתו לישב שם באיסור: הגה ודוקא אדם שעלה שם אבל אם הניח שם חפץ מבעוד יום אסור ליטלו משם בשבת (המגיד פרק כ"א) וכל זה באילן וכיוצא בו אבל קנים הרכים כירק מותר להשתמש בהם אע"פ שמחוברים בקרקע דאין אסור להשתמש בירק (הגהות אשירי פרק בכל מערבין בשם א"ז וב"י):

ב שרשי אילן הגבוהים מן הארץ ג' טפחים אסור להשתמש בהם פחות מכאן מותר להשתמש בהם דכקרקע חשיבי ואם באים מלמעלה ויורדים למטה במקום שגבוהים שלשה אסורים ובמקום שאין גבוהים שלשה מותרים היו גבוהים שלשה וחלל תחתיהם אע"פ שמצד אחד אין חלל תחתיהם והרי הן שוים לארץ אסור לישב אפי' על צד השוה לארץ:

ג מותר לילך על גבי עשבים בין לחים בין יבשים כיון שאינו מתכוין לתלוש אבל האוכלים בגנות אסורים ליטול ידיהם על העשבים שמשקים אותם אע"פ שאינם מכוונים פסיק רישיה הוא אבל מותר להטיל בהם מי רגלים או שאר משקים שאינם מצמיחין: הגה ולכן טוב להחמיר שלא לאכול בגנות אם ישתמש שם מים דבקושי יש ליזהר שלא יפלו שם מים (ב"י בשם סה"ת):

ד יש ליזהר מלהשליך זרעים במקום ירידת גשמים שסופן להצמיח ואם ישליך לתרנגולים לא ישליך אלא כשיעור שיאכלו בו ביום או ליומים ואם הוא במקום דריסת רגלי אדם מותר שאין סופו לצמוח:

ה עשבים שעלו על אוזן הכלי מלחות הכלי חשובים כמחוברים לקרקע והתולשן חייב:

ו עשבים שתחבן בעפר מבעוד יום כדי שיהיו לחים מותר לאחוז בעלי' ולהוציאן והו' שלא השרישו וגם צריך שאינו רוצ' בהשרשתן אבל אם נתכוין לזריע' אסו':

ז אסור לתלוש אפילו מעציץ שאינו נקוב:

ח עציץ (פי' חצי כד שזורעין שם עשבים. ערוך) אפילו אינו נקוב יש ליזהר מליטלו מעל גבי קרקע ולהניחו על גבי יתדות או איפכא בין שהוא של עץ בין של חרס: הגה יחור של אילן שנפשח מערב שבת מן האילן ובו פירות מותר לתלוש הפירות ממנו בשבת (רבינו ירוחם ני"ב ח' ב' חולין דף קכ"ד):

ט צנור המקלח מים מן הגג שעלו בו קשים ועשבים שסותמים ומעכבים קילוחו ומימיו יוצאים ומתפשטים בגג ודולפים לבית ממעכן ברגליו בצנעה דכיון דמתקן על ידי שינוי הוא שאינו עושה אלא ברגליו במקום פסידא לא גזרו רבנן:

י הדס מחובר מותר להריח בו אבל אתרוג ותפוח וכל דבר הראוי לאכילה אסור להריח בו במחובר שמא יקוץ אותו לאכלו:

יא השורה חטים ושעורים וכיוצא בהם במים ה"ז תולדות זורע וחייב בכל שהוא: הגה ומותר להעמיד ענפי אילנות במים בשבת ובלבד שלא יהיו בהם פרחים ושושנים שהם נפתחים מלחלוחית המים (מהרי"ל ועיין לקמן סימן תרנ"ד):

יב תאנים שיבשו באיביהן וכן אילן שיבשו פירותיו בו התולש מהם בשבת חייב אע"פ שהם כעקורים לענין טומאה:

יג אסור להשתמש בצדדי האילן אבל בצדי צדדין מותר לפיכך אסור לסמוך הסולם לצידי האילן דכי סליק ביה משתמש בצדדין אבל אם יש יתד תקועה בצדי האילן מותר לסמוך סולם עליו דהוי ליה יתד צדדין וסולם צידי צדדין ואם נעץ בו יתד ותולה בו כלכלה היתד נקרא צדדין והכלכלה כצדי צדדין: הגה ומותר ליגע באילן ובלבד שלא ינידנו

(ב"י בשם אורחות חיים) בור עמוק אפי' מאה אמה מותר לירד ולעלות ומטפס ויורד ומטפס ועולה ולא חיישינן שמא יעקור קרקע בירידתו ועלייתו: (טור):

סימן שלז

דין כיבוד הבית ודבר שאינו מתכוין. ובו ד סעיפים:

א דבר שאין מתכוין מותר והוא שלא יהא פסיק רישיה הילכך גורר אדם מטה כסא וספסל בין גדולים בין קטנים ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ מותר לרבץ הבית כיון שאינו מתכוין להשוות גומות אלא שלא יעלה האבק:

ב אסור לכבד הבית אלא אם כן הקרקע מרוצף ויש מתירין אפי' אינו מרוצף: הגה ויש מחמירין אפי' במרוצף (טור בשם ר"י מרדכי ריש פרק כל הכלים ור' ירוחם חי"ג וסמ"ג וסה"ת) וכן נוהגין ואין לשנות מיהו ע"י עכו"ם מותר (רבינו ירוחם חי"ג) וכן ע"י בגד או מטלית או כנף אווז הקלים ואינו משווה גומות (אגור) ואסור לכבד הבגדים ע"י מכבדות העשויים מקסמים שלא ישתברו קסמיהם: (הגהות אלפסי פרק הזורק ועיין הג"מ דף קכ"ד):

ג אין סכין את הקרקע ולא מדיחים אותו אפילו היא מרוצף:

ד אסור לצדד חבית על הארץ דכיון שהיא כבדה יבא להשוות גומות ודאי והוי פסיק רישיה:

סימן שלח

דברים האסורים בשבת משום השמעת קול. ובו ח סעיפים:

א השמעת קול בכלי שיר אסור אבל להקיש על הדלת וכיוצא בזה כשאינו דרך שיר מותר: הגה וכן אם לא עביד מעשה שרי ולכן אלו שקורין לחבריהם ומצפצפים בפיהם כמו צפור מותר לעשותו בשבת (הגהות אלפסי) ואסור להכות בשבת על הדלת בטבעת הקבוע בדלת אע"פ שאינו מכוין לשיר מ"מ הואיל והכלי מיוחד לכך אסור ולכן אסור לשמש להכות על הדלת לקרוא לבית הכנסת ע"י הכלי המיוחד לכך אלא מכה בידו על הדלת. (אגור וב"י בשם פסקי תוספות דעירובין):

ב יש מתירים לומר לעכו"ם לנגן בכלי שיר בחופות: הגה ואפי' לומר לעכו"ם לתקן הכלי שיר שרי משום כבוד חתן וכלה אבל בלא"ה אסור (מרדכי פרק משילין) ומיהו בזמן הזה נהגו להקל מטעם שיתבאר בסי' שאחר זה לענין טפוח ורקוד:

ג זוג המקשקש לשעות עשוי ע"י משקולת מותר לערכו ולהכינו מבעוד יום כדי שילך ויקשקש כל השבת:

ד המשמר פירותיו וזרעיו מפני חיה ועוף לא יספוק כף אל כף ולא יטפח כפיו על ירכו ולא ירקד להבריחם גזירה שמא יטול צרור ויזרוק להם:

ה אין שוחקים באגוזים ולא בתפוחים וכיוצא בהם משום אשוויי גומות: הגה ודוקא על גבי קרקע אבל על גבי שלחן שרי דליכא למגזר שם משום גומות (רבינו ירוחם) מותר לשחוק בעצמות שקורין טשי"ך אע"פ שמשמיעים קול הואיל ואינן מתכוונין לשיר (הגהות אלפסי סוף עירובין) וכל זה בשוחק דרך צחוק בעלמא (ב"י) אבל בשוחק כדי להרויח אסור אפי' שוחק בתם ובחסר דהוי כמקח וממכר (אגור וב"י ורמב"ם פכ"ג) ומ"מ אין למחות בנשים וקטנים דמוטב שיהיו שוגגין ואל יהו מזידין [תוס' וסמ"ג והגהת מיימוני פכ"א] ולשחוק בכדור ע"ל סי' ש"ח סעיף מ"ה:

ו אסור לשאוב מים בגלגל גזירה שמא ימלא לגנתו וחורבתו או למשרה של פשתן לפיכך אם לא היה שם לא גינה ולא חורבה ולא בריכה לשרות בה פשתן מותר ויש אומרים שלא אסרו אלא בגלגל גדול שמוציא מים הרבה ביחד בלא טורח והם גלגלים הקבועים בהם דליים הרבה סביב אבל גלגלים שלנו שאין ממלאים בהם אלא מעט מותר דליכא למיחש למידי:

ז מי שיש לו פירות בראש הגג ורואה מטר שבא אסור לשלשלם בשבת דרך ארובה שבגג אבל מותר לכסותן ואפי' לבנים שהם מוקצים מותר לכסותן מפני הדלף:

ח מותר ליתן כלי תחת הדלף בשבת ואם נתמלא שופכו ומחזירו למקומו והוא שיהא הדלף ראוי לרחיצה אבל אם אינו ראוי אסור משום שאין עושין גרף של רעי לכתחלה ואם נתן כלי תחת דלף שאינו ראוי לרחיצה מותר לטלטלו במים המאוסים שבו :

סימן שלט

כמה דינים פרטיים הנוהגים בשבת. ובו ז סעיפים:

א אין רוכבין על גבי בהמה: (וע"ל סי' ש"ה סי"ח מדין הליכת קרון):

ב אין שטין על פני המים אפילו בבריכה שבחצר מפני שכשהמים נעקרים ויוצאים חוץ לבריכה דמי לנהר ואם יש לה שפה סביב מותר דכיון אפילו נעקרו המים השפה מחזרת אותם למקומם הוי ליה ככלי וליכא למיגזר ביה שמא יעשה חבית של שייטין:

ג אין מטפחין להכות כף אל כף ולא מספקין להכות כף על ירך ולא מרקדין גזירה שמא יתקן כלי שיר ואפי' להכות באצבע על הקרקע או על הלוח או אחת כנגד אחת כדרך המשוררים או לקשקש באגוז לתינוק או לשחק בו בזוג כדי שישתוק כל זה וכיוצא בו אסור גזירה שמא יתקן כלי שיר ולספק כלאחר יד מותר: הגה והא דמספקין ומרקדין האידנא ולא מחינן בהו משום דמוטב שיהיו שוגגין וכו' וי"א דבזמן הזה הכל שרי דאין אנו בקיאין בעשיית כלי שיר וליכא למיגזר שמא יתקן כלי שיר דמלתא דלא שכיח הוא ואפשר שעל זה נהגו להקל בכל. (תוספות סוף פרק המביא כדי יין):

ד **אין דנין**: הגה ולכן אסור לתפוס ולהכניס לבית הסוהר מי שנתחייב איזה עונש כדי שלא יברח וכל שכן שאסור להלקותו דהוה בכלל דין ואם יברח אין עלינו כלום (ב"י סוף סימן רס"ג בשם שבולי הלקט) **ולא מקדשין**: הגה ויש מתירין לקדש היכא דאין לו אשה ובנים (ר"ת) ואפשר דה"ה הכניסה לחופה שרי (סמ"ג) ואע"ג דלא קי"ל הכי מ"מ סומכין על זה בשעת הדחק כי גדול כבוד הבריות כמו שרגילין שלפעמים שלא היו יכולים להשוות עם הנדוניא יום ו' עד הלילה דעושין החופה והקידושין בליל שבת הואיל וכבר הוכנו לסעודה ולנשואין והוי ביוש לכלה ולחתן אם לא יכנוס אז ומ"מ לכתחלה יש ליזהר שלא יבא לידי כך (ועיין בטור אבן העזר סימן ס"ג): **ולא חולצין ולא מיבמין ואין כונסין ולא מקדישין ולא מעריכין ולא מחרימין ולא מפרישין תרומות ומעשרות ואין פודין הבן ואין מגרשין אלא אם כן הוא גט שכיב מרע** (דתקיף ליה עלמא) **וכולם אם נעשו שוגגין או מזידין או מוטעין מה שעשוי עשוי**:

ה הכונס את האלמנה לא יבא עליה ביאה ראשונה לא בשבת ולא בי"ט (עסי' ר"פ):

ו אסור לאדם להשיט במים דבר להוליכו מאצלו או להביאו אצלו ולכן קסמים שעל פני המים אסור להפצילן לכאן ולכאן כדי לנקות המים שיהיו יפים:

ז ספינה אם היא יושבת בקרקע הים ואינה שטה כלל מותר ליכנס בה ואם היא קשורה כמנהג הספינות העומדות בנמל אע"פ שהיא שטה על פני המים מותר ליכנס בה:

סימן שמ

כמה דינים מדברים האסורים בשבת כעין תולדות מאבות. ובו יד סעיפים:

א אסור ליטול שערו או צפרניו בין ביד בין בכלי בין לעצמו בין לאחרים וחייב על שתי שערות ומלקט לבנות מתוך שחורות אפי' באחת חייב ודבר זה אפי' בחול אסור משום לא ילבש גבר שמלת אשה: הגה ועיין לעיל סוף סימן ש"ג דין סריקה וחפיפה:

ב אסור לחתוך יבלת מגופו בין ביד בין בכלי בין לו בין לאחר:

ג המוחק דיו שעל הקלף או שעוה שעל הפנקס אם יש במקומו כדי לכתוב ב' אותיות חייב: הגה אסור לשבור עוגה שכתוב עליה כמין אותיות אע"פ שאינו מכוין רק לאכילה דהוי מוחק: (מרדכי פרק כלל גדול):

ד יש ליזהר שלא לכתוב באצבעו במשקין על השולחן או באפר: אבל מותר לרשום באויר כמין אותיות (תרומת הדשן סי' ס"ג):

ה מותר לרשום בצפורן על הספר כמו שרושמין לסימן שאין זה דבר המתקיים:

ו חוט של תפירה שנפתח אסור למתחו משום תופר:

ז אותם שמהדקים הבגדים סביב זרועותיהם על ידי החוט שמותחין אותו ומתהדק אסור למתחו אלא אם כן יהיו הנקבים רחבים קצת ומתוקנים בתפירה ובעיגול:

ח מוכין שנפלו מן הכסת מותר להחזירם אבל אסור ליתנם בתחלה בכסת:
ט אסור לקבץ מלח ממשרפות המלח שדומה למעמר וכן אסור לקבץ כל דבר במקום גידולו:
י המקבץ דבילה ועשה ממנה עיגול או שנקב תאנים והכניס החבל בהם עד שנתקבצו גוף אחד הרי זה תולדות מעמר וחייב וכן כל כיוצא בזה:
יא אע"פ שנותנים שומשמין ואגוזים לדבש לא יחבצם בידו:
יב הנותן זרע פשתן או שומשמין וכיוצא בהם במים חייב משום לש מפני שמתערבים ונתלים זה בזה:
יג אין שוברים החרס ואין קורעין הנייר מפני שהוא כמתקן כלי:
יד המדבק ניירות או עורות בקולן של סופרים וכיוצא בו הרי זה תולדת תופר וחייב וכן המפרק ניירות דבוקים או עורות דבוקים ולא נתכוין לקלקל בלבד הרי זה תולדת קורע וחייב:

סימן שמא

דיני היתר נדרים בשבת. ובו ג סעיפים:

א מתירים נדרים בשבת אם הם לצורך השבת כגון שנדר שלא לאכול או שלא לשתות אע"פ שהיה לו פנאי להתירם קודם השבת אבל הבעל יכול להפר נדרי אשתו אפי' שאינם לצורך השבת מפני שאם לא יפר לה היום לא יוכל עוד להפירם:
ב מי שנשבע לעשות מלאכה פלונית עד זמן פלוני ולא נזדמן לו לעשותה עד יום האחרון של אותו זמן ואותו יום בא בשבת ויש לו פתחים להתיר נדרו נשאלין אפילו בשבת:
ג נהגו להתיר חרמי הקהל בשבת ואע"פ שאינם לצורך השבת (וע"ל ס"ס ש"ו):

סימן שמב

בין השמשות מותר לעשות דברים שאסרו חז"ל משום גזירה. ובו סעיף אחד:

כל הדברים שהם אסורים מדברי סופרים לא גזרו עליהם בין השמשות (וע"ל סי' רס"א וס"ס ש"ז) והוא שיהא שם דבר מצוה או דוחק כיצד מותר לו בין השמשות לעלות באילן או לשוט על פני המים להביא לולב או שופר וכן מוריד מהאילן או מוציא מהכרמלית עירוב שעשה וכן אם היה טרוד ונחפז לדבר שהוא משום שבות מותר בין השמשות ומטעם זה מותר לומר בין השמשות לעכו"ם להדליק לו נר לשבת:

סימן שמג

דיני קטן בשבת. ובו סעיף אחד:

קטן אוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישו אבל אביו מצווה לגעור בו ולהפרישו (מאיסור דאורייתא) ולהאכילו בידים אסור אפילו דברים שאסורים מדברי סופרים וכן אסור להרגילו בחילול שבת ומועד ואפי' בדברים שהם משום שבות: הגה וי"א דכל זה בקטן דלא הגיע לחינוך אבל הגיע לחינוך צריכים להפרישו (תוס' פרק כ"כ) וי"א דלא שייך חינוך לבית דין אלא לאב בלבד (ב"י) וקטן שהכה לאביו או עבר שאר עבירות בקטנותו אע"פ שא"צ תשובה כשהגדיל מ"מ טוב לו שיקבל על עצמו איזה דבר לתשובה ולכפרה אע"פ שעבר קודם שנעשה בר עונשין (פסקי מהרא"י סי' ס"ב):

סימן שמד

דין ההולך במדבר בשבת. ובו ב סעיפים:

א ההולך במדבר ואינו יודע מתי הוא שבת מונה שבעה ימים מיום שנתן אל לבו שכחתו ומקדש השביעי בקידוש והבדלה ואם יש לו ממה להתפרנס אסור לו לעשות מלאכה כלל עד שיכלה מה שיש לו ואז יעשה מלאכה בכל יום אפילו ביום שמקדש בו כדי פרנסתו מצומצמת ומותר לילך בו בכל יום אפי' ביום שמקדש בו:

ב היה יודע מנין יום שיצא בו כגון שיודע שהיום יום רביעי או יום חמישי ליציאתו אבל אינו יודע באיזו יום יצא מותר לעשות מלאכה כל מה שירצה ביום שמיני ליציאתו שביום כזה יצא מביתו דבודאי לא יצא בשבת וכן ביום ט"ו וביום כ"ב וכן לעולם:

סימן שמה

דין ארבע רשויות בשבת. ובו יט סעיפים:

א ארבע רשויות לשבת רשות היחיד ורשות הרבים וכרמלית (פי' רך מל לא לח ולא יבש אלא בינוני הכא נמי לא רשות היחיד שאין לו מחיצות ולא רשות הרבים שאינו דומה לדגלי מדבר דלאו להליכה דרבים עבידא. רש"י) ומקום פטור:

ב איזה רה"י מקום המוקף מחיצות גבוהים עשרה טפחים ויש בו ד' טפחים על ד' טפחים או יותר וכן חריץ עמוק עשרה ורחב ארבעה על ארבעה וכן תל גבוה עשרה ורחב ארבעה על ארבעה: הגה י"א דבעינן באלו ארבעה על ארבעה הן ואלכסונן וכמו שיתבאר לקמן סי' שמ"ט (הגהות אשירי פ"ק דשבת ותוס' עירובין דף נ"א):

ג כתלים המקיפים רשות היחיד על גביהם רשות היחיד אפילו אינם רחבים ד':

ד חורים שבכתלי רשות היחיד שכלפי רשות היחיד הם רשות היחיד: הגה ואם הם כלפי חוץ ואינם עוברים כלפי פנים נדונין לפי גבהן ורחבן כמו שיתבאר סי' זה סעיף י"ג (ב"י בשם הרשב"א והמגיד):

ה אויר רשות היחיד הוא רשות היחיד עד לרקיע:

ו אפי' כלי כגון תיבה או מגדל או כוורת אם יש בו לרבע ארבעה על ארבעה והוא גבוה עשרה הוי רשות היחיד:

ז איזה רה"ר רחובות ושווקים הרחבים י"ו אמה ואינם מקורים ואין להם חומה ואפי' יש להם חומה אם הם מפולשים משער לשער (ואין דלתותיו נעולות בלילה) (טור) הוי רשות הרבים ויש אומרים שכל שאין ששים רבוא עוברים בו בכל יום אינו רשות הרבים:

ח מבואות הרחבים י"ו אמה ומתקצרין בקצתן ואין בהם י"ו אמה י"א שאם ארכן לאורך ר"ה הרי הן רשות הרבים:

ט מבואות הרחבים י"ג אמות ושליש ושני ראשיהם מפולשים לרשות הרבים שהוא רחב י"ו יש אומרים שהוא רשות הרבים:

י כל דבר שהוא ברשות הרבים אם אינו גבוה (שלשה) טפחים אפי' הם קוצים או צואה שאין רבים דורסין עליהם חשובים כקרקע והוי רה"ר ואם הוא גבוה שלש ומשלש עד תשעה ולא תשעה בכלל אם הוא רחב ארבע על ארבע הוי כרמלית ואם אינו רחב ארבע על ארבע הוי מקום פטור ואם הוא גבוה ט' טפחים מצומצמים ורבים מכתפים עליו הוי רה"ר אפילו אינו רחב ארבעה ויש מי שאומר דהוא הדין לגבוה מתשעה ועד עשרה ורבים מכתפים עליו הוי רשות הרבים אפי' אינו רחב ארבע' ומעשרה ולמעלה אם הוא רחב ארבעה הוי רה"י ואם לאו הוי מקום פטור אפי' אם יש בו מקום כדי לחוק להשלימו לארבעה:

יא גומא ברה"ר אם אינה עמוקה שלש הויא רה"ר משלש עד עשרה אם רחבה ארבעה הוי כרמלית ואם לאו הוי מקום פטור ואם היא עמוקה עשרה הוי רה"י והוא שתהא רחבה ארבעה:

יב רשות הרבים אינה תופסת אלא עד עשרה אבל למעלה מעשרה הוי מקום פטור:

יג חורים שבכתלים כלפי רשות הרבים אם הם גבוהים למעלה משלשה אינם כרשות הרבים אלא נידונים לפי מדותיהם:

יד איזו היא כרמלית מקום שאין הילוך לרבים כגון ים ובקעה ואצטונית ואיצטבא (פירוש אצטונית מקום שלפני החנויות שיושבים שם הסוחרים ואצטבא הוא מקום שמניחים עליו פרקמטיא) שלפני העמודים בר"ה והיא רחבה ארבעה וגבוה משלשה ועד עשרה וקרן זוית הסמוכה לרשות הרבים (כגון מבואות שיש להן שלשה מחיצות) (ואין להם לחי או קורה

ברביעית) (טור) ורשות הרבים שהיא מקורה ותל שיש בו ארבע על ארבע ואינו גבוה עשרה וכן חריץ שהיא ארבעה על ארבעה ואינו עמוק עשרה:

טו בית שאין תוכו עשרה וקרויו משלימו לעשרה יש בו ארבע על ארבע תוכו כרמלית ועל גבו רשות היחיד ואם חוקק בו ארבע על ארבע אפי' באמצע רחוק מן הכתלים נעשה כולו רשות היחיד:

טז גג הבולט על מחיצות הבית בענין שאין מחיצות הבית ניכרות לעומד על הגג הוי כרמלית ואפי' הוא גבוה ורחב הרבה ואם חלון פתוח לו מן הבית הוי ברה"י וכן זיזין הבולטים מן הכותל ויש בהם ד' על ד' הוי כרמלית אלא אם כן חלון הבית פתוח להם:

יז חורי כרמלית אינם ככרמלית אלא הם נידונים לפי גבהם ורחבם:

יח גדר כרמלית שלא יהא פחות מארבעה על ארבעה ואינה תופסת אלא עד עשרה ולמעלה מעשרה הוי מקום פטור וימים ונחלים ממיא משחינן הילכך הנוטל מהם מעל פני המים עד עשרה באויר הוי כרמלית למעלה מעשרה באויר הוי מקום פטור: הגה בור העומד בכרמלית אפי' עמוק מאה אמה הוי כרמלית אלא אם כן הוא רחב ארבעה על ארבעה דאין מקום פטור בכרמלית כמו שיתבאר בסמוך:

יט מקום פטור הוא מקום שאין בו ד' על ד' וגבוה משלשה ולמעלה עד לרקיע או חריץ שאין בו ד' על ד' ועמוק יותר משלשה וכן המחיצות הגבוהות משלשה ולמעלה ואין ביניהם ארבעה על ארבעה: הגה וכל זה דוקא בעומד ברשות הרבים אבל בכרמלית אמרינן מצא מין את מינו וניער ודינו ככרמלית (ר"ן פרק כיצד משתתפין והגהות מרדכי פרק ט"ו דשבת וטור וב"י בשם רמב"ם) ויש חולקים ואומרים דאין חילוק בין רשות הרבים לכרמלית (רש"י ומ"מ פי"ד בשם רשב"א) אבל אם עומד ברשות היחיד לכולי עלמא דינו כרשות היחיד (ב"י):

סימן שמו

דיני עירובין מן התורה. ובו ג סעיפים:

א מן התורה אינו חייב אלא במוציא ומכניס וזורק ומושיט מרשות היחיד לרשות הרבים או מרשות הרבים לרשות היחיד וחכמים אסרו מכרמלית לרשות היחיד או לרשות הרבים או מהם לכרמלית אבל מקום פטור מותר להוציא ולהכניס ממנו לרשות היחיד ולרשות הרבים ומהם לתוכו אבל העומד ברשות היחיד ומוציא או מכניס או מושיט וזורק לרה"ר דרך מקום פטור או איפכא חייב וכן לא יעמוד אדם על מקום פטור ויקח חפץ מיד מי שעומד ברשות הרבים ויתננו למי שעומד ברשות היחיד או איפכא ולהחליף דרך מקו' פטור ברשויות דרבנן יש אוסרים ויש מתירים [ועיין לקמן סי' שע"ב סעיף ו']:

ב מן התורה אין חייב אלא במעביר ד' אמות ברשות הרבים וחכמים אסרו להעביר ארבע אמות בכרמלית וים ובקעה תרי גווני כרמלית נינהו ומותר לטלטל מזו לזו תוך ארבע אמות:

ג קרפף [פי' מקום שמוקף מחיצות בלא קרוי כמו חצר] יותר מבית סאתים שלא הוקף לדירה אסרו חכמים לטלטל בו אלא תוך ארבע אמות ומותר להוציא ממנו לכרמלית אחר כגון בקעה העוברת לפניו: הגה ולכן מותר ליקח מפתח מכרמלית שלפני גינה לפתוח ולנעול ולהחזיר המפתח אליו [טור] ובלבד שלא יהא ביניהם אסקופה שהיא רשות היחיד כגון שהוא גבוה עשרה ורחבה ארבעה או שיש לה שני מחיצות מן הצדדין שהן רחבין ארבע ומשקוף עליה רחבה ארבעה דאז הוי רשות היחיד אע"פ שאינו גבוה עשרה מיהו אסור להכניס מהאסקופה לרה"י או איפכא דחיישי' שמא לא יהי' התקר' ארבע ואז אם אין האסקופה גבוה ג' יש לה הדין שלפניה ואפי' אם גבוה שלש מאחר שכל רשויות שלנו הם כרמלית אמרי' מצא מין את מינו וניעור כמו שנתבאר סי' שמ"ה וכן אם התקרה רחב' הרבה ואין לה מחיצות מן הצדדי' דינה כרשות שלפניה וכן בגגין שלנו הבולטין לפני הבתים דינם כרשות שלפניהם [הגהות מרדכי פ"ק דשבת] :

סימן שמז

על איזה הוצאה חייב מן התורה. ובו סעיף אחד:

מן התורה אינו חייב אלא כשעוקר חפץ מרשות היחיד והניחו ברשות הרבים או איפכא אבל פשט ידו לפנים וחפץ בידו ונטלו חבירו העומד בפנים או שפשט ידו לחוץ וחפץ בידו ונטלו חבירו העומד בחוץ שזה עקר וזה הניח שניהם פטורים אבל אסור לעשות כן מדרבנן ואם פשט ידו לפנים וחפץ בידו והניחו לתוך יד חבירו העומד בפנים או שפשט ידו לפנים ונטל חפץ מתוך יד חבירו העומד בפנים והוציא לחוץ שנמצא שהעומד בחוץ לבדו עקר והניח הוא חייב וחבירו פטור אבל אסור ואפי' אם העומד בחוץ הוא עכו"ם אסור מפני שהוא כנתנו על מנת להוציא והוא הדין להוציא ידו לחוץ והניחו ביד חבירו העומד בחוץ או שנטל מיד חבירו העומד בחוץ והכניס בפנים שהעומד בפנים חייב שהוא עקר והעומד בחוץ פטור אבל אסור:

סימן שמח

דין המושיט מרשות לרשות. ובו סעיף אחד:

היה עומד ברשות היחיד והוציי' ידו מלאה פירות לרשות הרבים בתוך עשרה בשוגג מותר להחזירה לאותו חצר ואסור להושיטה לחצר אחר ואם במזיד אסור אפי' להחזירה לאותו חצר ויש אומרים דהני מילי כשהוציא' מבעוד יום אבל אם הוציאה משחשיכה מותר

להחזירה שמא ישליכה מידו ויבא לידי חיוב חטאת במה דברים אמורים כשהוציאה לרשות הרבים אבל אם הוציאה לכרמלית בכל גוונא מותר להחזירה:

סימן שמט

דין ארבע אמות ברשות הרבים. ובו ה סעיפים:

א כל אדם יש לו ארבע אמות ברשות הרבי' שיכול לטלטל בהם ומודדים לו באמה שלו ואם אמתו קטנה נותנים לו ארבע אמות בינוניות של כל אדם שכל אחת מהן ששה טפחים [וע"ל סי' שצ"ו]:

ב ארבע אמות שאמרו הן ואלכסונן שנמצ' שהם חמשה אמות ושלשה חומשין ויש מי שאומר שמארבע אמות עד חמשה ושלש חומשים פטור אבל אסור:

ג מותר לו לאדם לעקור חפץ מרשות הרבים וליתנו לחבירו שאצלו בתוך ארבע אמותיו וחבירו לחבירו שאצלו אף על פי שהחפץ הולך כמה מילין ברשות הרבים ובלבד שלא יוציאנו חוץ מתחום שלו ויש מי שאוסר [ועיין לעיל סי' ש"א סעיף מ"ב]:

ד היו שנים מקצת אמותיו של זה בתוך אמותיו של זה כגון שיש ביניהם ו' אמות מביאין ואוכלין באמצע ובלבד שלא יוציא כל אחד מתוך שלו לתוך של חבירו היו שלשה והאמצעי מובלע ביניהם כגון שבין שנים החיצוני' שמונה אמות האמצעי מותר עם כל א' מהחיצונים במה שארבע אמותיו מובלעים בתוך שלו ושנים החיצונים אסורים זה עם זה:

ה אסור להוליך חפץ פחות פחות מארבע אמות ואפי' בין השמשות ואפי' בכרמלית:

סימן שנ

דין המוציא ראשו ורובו מרשות לרשות. ובו ג סעיפים:

א עומד אדם ברה"י ומוציא ידו לרשות הרבים ומטלטל שם חפצים שאינם צריכים לו במקום שהוא עומד שנוטלן מכאן ומניחן כאן ובלבד שלא יעבירם ארבע אמות ולא חיישינן שמא יביאם אליו כיון שאינם צריכין לו במקום שהוא עומד שם הילכך מותר לעמוד ברשות הרבים ליטול מפתח ברשות היחיד ולפתוח שם וכן מרה"י לרה"ר אבל לא יעמוד ברשות היחיד ויוציא ראשו לרשות הרבים וישתה שם או איפכא אלא אם כן יכנוס ראשו ורובו למקום שהוא שותה דכיון שהוא צריך לאלו המים חיישינן שמא יביאם אליו אבל מותר לעמוד ברשות היחיד או ברה"ר ולשתות בכרמלית או איפכא ויש מפרשים דחפצים הצריכים לו היינו כלים נאים שהוא צריך להם אבל אם הם כלים שאינם נאים מותר לשתות בהם אף ע"פ שלא הוציא ראשו ורובו אלא שהושיט צוארו

לבד ושאר טלטולים חוץ משתייה אפילו כלים נאים מותר לטלטל שלא גזרו אלא בכלים נאים ובשותה בהם שהוא מקרבן לפיו:

ב לא יעמוד אדם ברשות הרבים וישתין או ירוק ברשות היחיד או בכרמלית או איפכא אפילו אם הוציא פיו ואמתו לחוץ:

ג רוקו שנתלש מפיו ומוכן לזרקו יש מי שאומר שלא יהלך ד' אמות ברשות הרבים עד שירוק:

סימן שנא

דין המושיט ידו לצנור ברשות הרבים לשתות. ובו סעיף אחד:

לא יעמוד אדם ברשות הרבי' ויחבר ידו למזחילה שהוא צנור ארוך מונח לאורך הגג בתוך ג' טפחים סמוך לגג ולקבל המים ממנה שכיון שהוא בתוך ג' סמוך לגג חשוב כגג ואסור בין אם הוא למעלה מעשרה או למטה מעשרה אבל מותר לקלוט מן האויר אפי' אם ידו תוך ג' למזחילה היתה מזחילה בולטת ג' מן הגג וכן סתם צנור שבולט ג' יכול לחבר ידו אליהם ולקבל המים וכגון שאין בהם ד' על ד' והן למטה מעשרה אבל אם יש בהן ד' על ד' או אפי' אין בהן ד' על ד' והן למעל' מעשרה אסור:

סימן שנב

הקורא בספר ונתגלגל מרשות לרשות. ובו ב סעיפים:

א הקורא בספר על האסקופה ונתגלגל ראש האחד מהספר מידו ונשאר ראש השני בידו גוללו אצלו אפי' נתגלגל חוץ לד' אמות ואפילו ברשות הרבים והאסקופה ברשות היחיד משום בזיון כתבי הקדש התירו: הגה דרבים דרסי על האסקופ' ודוקא כתבי הקדש אבל בשאר דברי' אסור אפי' לא נפל אלא לכרמלית [המגיד פט"ו והרשב"א]:

ב היה קורא בו על הגג ונתגלגל ראשו האחד מידו עד שלא הגיע לעשרה טפחים התחתונים הקרובים לארץ גוללו אצלו הגיע לעשרה טפחים התחתונים אם הכותל משופע בענין שנח עליו אסור לגללו אצלו וכדי שלא יעמוד בבזיון הופכה על הכתב ואם אינו משופע כל זמן שלא הגיע לארץ גוללו אצלו:

סימן שנג

דיני זיזין ברשות הרבים. ובו ג סעיפים:

א שני בתים בשני צדי רשות הרבים והם של אדם א' או של שנים ועירבו אם שניהם שוים מותר לזרוק מזה לזה ואם א' גבוה מחבירו אסור לזרוק מזה לזה אלא א"כ הם כלי

חרס וכיוצא בהם שאם יפלו ישברו במה דברים אמורים ברשות הרבים עוברת ביניהם אבל אם היתה כרמלית עוברת ביניהם מותר בכל גוונא:

ב זיז דהיינו דף הבולט מן הכותל לר"ה למעלה מעשרה ויש בו ד' על ד' וחלון הבית פתוח לו משתמשין עליו אם היו שני זיזים זה למטה מזה והם של שני אנשים אע"פ ששניהם למעלה מעשרה אם יש בזיז העליון שלפני החלון רוחב ד' על ד' אסור להשתמש עליו מפני שהוא רשות בפני עצמו והזיז שתחתיו רשות אחרת ואוסרין זה על זה ואם אין בעליון ד' וגם אין בתחתון ד' משתמש בשניהם ובכל הכותל עד עשרה טפחים התחתונים היה בתחתון ארבע' ובעליון אין בו ארבע' אינו משתמש בעליון אלא כנגד חלונו בלבד אבל בשאר הזיז שבשני צדי החלון אסור להשתמש מפני זה שתחתיו שחלק רשות לעצמו:

ג כל זיז היוצא על אויר רה"ר שמותר להשתמש עליו כשהוא משתמש בו אין נותנין עליו ואין נוטלים ממנו אלא כלי חרס וזכוכית וכיוצא בהם שאם יפלו לרשות הרבים ישברו אבל שאר כלים אסורים שמא יפלו לרשות הרבים ויביאם: הגה ודוקא זיז וכיוצא בו אבל אם הוא דבר רחב כגג שהמשתמש עומד שם עם הכלי מותר להשתמש בכל הכלים (ב"י בשם הריטב"א) ואם היה זיז אחד לבדו יוצא על אויר כרמלית כל שהוא גבוה י' לעולם מותר בין רחב בין קצר ואפילו כלים שאין משתברין שלא גזרו בכרמלית:

סימן שנד

דיני בור ואשפה ברשות הרבים. ובו ב סעיפים:

א בור ברשות הרבים וחוליא סביבו אם עומד בתוך ד' טפחים לרשות היחיד מותר למלאות ממנו לרשות היחיד אפילו אין החוליא גבוה עשרה ואם הוא רחוק ד' מרה"י אין ממלאים ממנו אלא אם כן תהא החוליא גבוה עשרה:

ב אשפה ברשות הרבים שגבוה עשרה ורחבה ארבעה אם היא של רבים מותר לזרוק לה מרשות היחיד הקרוב לה: הגה ולא חיישינן שמא יתגלגל מן האשפה לר"ה ואתי לאתויי דאין דרך לזרוק לאשפה אלא דברים מאוסים (המגיד פ' ט' בשם הרשב"א) ואם היא של יחיד אסור משום דיחיד עשוי לפנות אשפה שלו ויבואו לשפוך שם כדרכן ונמצאו שופכים בר"ה:

סימן שנה

דיני גזוזטרא ובית הכסא. ובו ה סעיפים:

א גזוזטרא (פירוש דף או בנין בולט מתוך הבתים חוצה) שהיא למעלה מן המים וחלון פתוח לה מן הבית אין ממלאין ממנו אלא אם כן עשה לה מחיצה כל סביבה או יעשה המחיצה

סביב הנקב שדולים דרך שם והוא שיהא בו ארבעה על ארבעה ואין חילוק בין אם יעשנה למטה מחוברת לה בין אם יעשנה על גבה וכיון שעשה מחיצה מותרין גם לשפוך ממנה וכן ההולך בספינה אינו יכול למלאות אא"כ יעשה דף ארבעה על ארבעה ועושה בו נקב וממלא דרך שם ואינו צריך לעשות לו מחיצות אלא אמרינן כוף הצדדים וגוד אחית מחיצתא שהקילו בספינה מפני שאינו יכול לעשות שם מה שיעשה בבית והני מילי כשהוא בתוך י' טפחים אבל אם דופני הספינה גבוהים עשרה מעל המים מוציא זיז כל שהוא ועושה בו נקב וממלא דרך שם שהרי דרך אויר מקום פטור הוא ממלא וסגי בהיכר זיז ומימיו יכול לשפוך על דפני הספינה והם יורדים לים דכיון דלא זרק להו להדיא לים אלא מכחו הם באים כחו בכרמלית לא גזרו: הגה ועיין לקמן סוף סימן שנ"ז. שני ספינות זו אצל זו אסור לטלטל מזו לזו אלא א"כ קשורות זו בזו או אא"כ הם גבוהים מן המים י' וצריכים לערב ביחד אם הם של שני בני אדם (מרדכי פרק הזורק):

ב בית הכסא שעל פני המים מותר על ידי מחיצה תלויה ובלבד שתהא עשויה להתיר אבל העשויה לצניעות בית הכסא בלבד לא מהניא ואם עשה דף או קנה פחות מג' שתפול הצואה עליו קודם שתפול למים אין צריך מחיצות דהוי ליה כחו בכרמלית ושרי וה"ה אם בית הכסא עשוי כך שהצואה נופלת על צידי הכותל ואח"כ מתגלגלת ונופלת למטה בכרמלית ואם נשבר הדף בשבת מותר משום דגדול כבוד הבריות:

ג אם בית הכסא בולט חוץ לחומת העיר וצואה נופלת בחפירה שסביב העיר שיש בה יותר מבית סאתים שהוא כרמלית אינו מותר על ידי מחיצה תלויה שלא התירו אותה אלא במים אבל על ידי דף שרי דכחו שרי בכל כרמלית: הגה וי"א דאם בית הכסא למעלה מעשרה שרי בכל ענין דהא מוציא מרשות היחיד לכרמלית דרך מקום פטור וע"ל סימן שמ"ו דיש חולקים וי"א דאם היה שם צואה מבעוד יום שרי בכל ענין דהא הצואה הוא מקום פטור דלא דרסי בה רבים (מרדכי פרק הזורק) ועיין לעיל סי' שמ"ה דיש חולקין וסבירא להו דאין מקום פטור בכרמלית ולפי מה שנתבאר לעיל סימן שמ"ה דאין מקום פטור ברשות היחיד לכולי עלמא בית הכסא העומד בין שני בתים אסור לפנות שם אם לא עירבו יחד ולא עשו לו תיקון מבע"י כמו שנתבאר סעיף ב' דאז שרי דלא הוי אלא כמו חצר שאינה מעורבת כדלקמן סי' שנ"ו ועסי' שע"ו ס"ד (ד"ע) וכל זה דוקא לכתחלה אבל דיעבד ששכחו ולא ערבו מותר דגדול כבוד הבריות (הגהות מרדכי וד"ע) הולכי ספינות נהגו לעשות צרכיהן מן המשוטה לים דהואיל והמשוטה אינה גבוה עשרה אע"פ שרחבה ארבעה אינו אלא כרמלית ומוציא מכרמלית לכרמלית (ב"י בשם אורחת חיים):

ד מים שאין עמוקים י' טפחים אין להם דין מים להתיר לשפוך בהם במחיצה תלויה: הגה וכל שכן אם יבשו המים אע"פ שהיו שם עמוקים עשרה (מרדכי):

ה היו שתי גזוזטראות זו למעלה מזו משוכה זו מכנגד זו מעט ואינה רחוקה מכנגדה ארבעה טפחים בין אם עומדות תוך עשרה זו לזו בין יש ביניהם יותר מגובה עשר אמות עשו לעליונה מחיצה בשותפות משל שניהם ולא עשו לתחתונה כלל שתיהן אסורו' בה עד שיערבו וכל שכן אם עשו שתיהן לתחתונ' ששתיהן אסורות עד שיערבו אבל כל אחת מהן שעשתה לבדה בשלה אין האחרת אוסרת עליה אפי' לא עשתה האחרת בשלה וכן אם עשו בשתיהן בשותפות משל שניהם אין אחת אוסרת על חברתה:

סימן שנו

דין אמת המים העוברת בחצר. ובו ב סעיפים:

א אמת המים העוברת בחצר עמוקה עשרה ורחבה ארבעה אין ממלאין ממנה בשבת אלא אם כן עשו לה מחיצה גבוה עשרה בכניסתה וביציאתה ויהיה טפח ממנה משוקע במים ואם היתה המחיצה כולה יורדת בתוך המים צריך שיהי' טפח ממנה יוצא למעל מן המים ואם התחילה לעשות המחיצ' אצל השפה מכל צד ולא חיבר אותם באמצע כדי שיהו המים נכנסים ויוצאים דרך שם אם אין ביניהם ג' טפחים שרי דאמרינן לבוד יש ביניהם ג' טפחים אסור: הגה ואם הנקבים שהאמה נכנס ויוצא בהם אינם רחבים ג' אפי' מחיצה אינו צריך (ב"י בשם ריטב"א):

ב חצר שנפרצה ולשון ים עובר על הפרצה אם אינו במלואו ואין בפרצה יותד מי' מותר למלאות ממנו ולהכניס לבית נפרצה במילואה או שיש בפרצה יותר מי' אם נשאר במקום שנפרץ גידודין גבוהים י' והמים מכסים אותו מותר למלאות ממנו בחצר אבל אסור להכניסן לבית אלא אם כן עשו מחיצה גבוה עשרה על המים לא נשאר גידודים אסור אפילו למלאות בחצר:

סימן שנז

דיני חצר פחות מד' אמות וביב. ובו ג סעיפים:

א חצר שפחותה מד' אמות על ד' אמות שהיא סמוכה לרשות הרבים אין שופכין לתוכה מים בשב' בימות החמה שכיון שאין בה ד' אמות אין סאתים מים שאדם עשוי להשתמש בכל יום ראוי ליבלע בה והוי כאילו שופך לרשות הרבים לכך צריך לעשות גומא שתהא חללה מחזקת סאתים: הגה וכל גומא חצי אמה על חצי אמה ברום שלשה חומשי אמה מחזקת סאתים (רמב"ם) בין אם יעשנה בפנים בחצר או בחוץ אלא שאם יעשנו בחוץ צריך לכסותה בנסרים כדי שתהא מקום פטור ויפלו המים מידו למקום פטור וכיון שיעשה גומא יכול

לשפוך בה כל מה שירצה ואם אינה מחזקת סאתים לא ישפוך בה כלל ואם יש בחצר ארבע על ארבע אפי' הוא אריך וקטין או בימות הגשמים בחצר כל שהוא מותר לשפוך בה כל מה שירצה וחצר ואכסדרה (פי' בית שיש לו ג' דפנות ודופן ד' שמעמידין בו דלת אינה מגופפת כל עיקר אלא ברחבו של בית כלו ופעמים שעושים לה אמה אחת פצים מכאן ואמה אחת פצים מכאן כך פי' הערוך ופצים הוא מעט כותל ישר ושוה) שאין באחד מהם לבד ד' אמות מצטרפין לד' אמות להתיר לשפוך בהם: הגה והוא הדין ב' דיוטאות שלפני ב' עליות ועליהם מעזיבה שראוים המים לבלוע בהם אם הם סמוכות זו לזו מצטרפות (ב"י בשם הר"ר יונתן): במה דברים אמורים בחצר הסמוכה לר"ה אבל אם היא סמוכה לכרמלית אפילו היא קטנה הרבה אינה צריכה גומא אפילו בימות החמה (וע"ל סי' שע"ז):

ב ביב שמכוסה ד' אמות במשך ברשות הרבים ויש בו ארבע על ארבע מותר לשפוך אפי' על פי הביב אפי' בימות החמה אע"פ שהמים יוצאים מיד מידו לחוץ ובלבד שלא יהא סילון של עץ שאין המים ראוים לבלוע אבל אם עשוי כעין רצפה של אבנים מבליעים ושרי ולהרמב"ם אפי' היה אורך הביב או הצנור מאה אמה לא ישפוך על פיו בימות החמה אלא שופך חוץ לביב והם יורדים לביב:

ג במה דברים אמורים כשהמים יוצאים לרשות הרבים אבל אם היו יוצאים לכרמלית מותר לשפוך על פי הביב אפילו בימות החמה: הגה וי"א דאין חילוק בין כרמלית לרשות הרבים (ב"י בשם תוספות והרא"ש בפ' כיצד משתתפין) ודוקא כרמלית שהיא תוך העיר דמחלף ברה"ר עצמה אפילו בזמן הזה דלית לן רה"ר אבל כרמלית שהוא מחוץ לעיר או חצר שאינה מעורבת שרי (מרדכי פרק הזורק וסמ"ג וד"ע) (תשו' מהר"מ סימן צ') ועיר המוקפת חומה ולא עירבו בה כחצר שאינה מעורבת דמי (מרדכי ס"פ הדר ותה"ד סימן ע"ג וע"ד) ואם הצנור למעלה מעשרה שעוברים המים דרך מקום פטור לכרמלית יש להקל (מהרי"ל) וכן עיקר:

סימן שנח

דין איזה מקומות נקראים מוקפים לדירה. ובו יד סעיפים:

א כל היקף שלא הוקף לדירה כגון גנות ופרדסים ובורגנין שאינם עשוים אלא לשמור בתוכן אסרו חכמים לטלטל בתוכה יותר מד' אמות אם הוא יותר מסאתים אבל אם היא סאתים שהוא שיעור ע' אמה וד' טפחים על ע' אמה וד' טפחים מותר לטלטל בכולו בין שהוא מרובע בין שהוא עגול או אריך וקטין ובלבד שלא יהא אורכו יותר משנים ברחבו אמה אחת ואם הוקף לדירה אפי' יש בה כמה מילין מותר לטלטל בכולו: הגה ועיין לקמן סי' ת"א דין סתם עיירות אי מוקפות לדירה וי"א דסתם קרפיפות שלנו מקרי מוקפות לדירה דרגילים

לפתוח פתח תחילה ואח"כ להקיף (מרדכי פרק עושין פסין) וי"א עוד דכל קרפף שהוא סמוך לביתו מקרי היקף לדירה כי דעתיה עלויה (הגהות אשירי פ"ב דעירובין) ויש חולקין בזה (ב"י בשם תוס'):

ב ומה נקרא מוקף לדירה זה שבנה בו בית דירה או שפתח לו פתח מביתו ואח"כ הקיפו ואם היה מוקף שלא לשם דירה א"צ לפרוץ כולו אלא יפרוץ בו פרצה ביותר מעשרה ונמצא בית פתוח בו בלא היקף ויחזור ויגדור הפרצה כולו או אמה היתיר' על עשר אמות והעשר אמות פתח הן והרי הוא פתוח ולבסוף הוקף ואם פרץ אמה וגדרה וחזר ופרץ אמה אצל מה שגדר וחזר ועשה כן עד שהשלימו לעשרה מותר: (עיין ת"ש): הגה ואם קשה עליו לפרוץ הכותל י"א דיכול להניח עפר אצל הכותל משני צדדיה עד שיתמעט הכותל מגובה עשר ורוחב העפר רחב מעשר אמות באורך הכותל וארבע רוחב ואם אין בגובה העפר עשר א"כ הוי כאלו פרץ שם הכותל שלא נשאר שם גבוה עשר למעלה מן העפר דהוי כקרקעות הקרפף ואף אם חוזר ולוקח משם אח"כ העפר הואיל ובטלו שם שבת אחת ויש חולקים דעפר לא הוי ביטול אא"כ אין עתיד לפנותו לעולם (תה"ד סי' ע"ה הרא"ש פ"ק דסוכה):

ג תל גבוה עשרה דינו כקרפף:

ד קרפף יותר מסאתים שנטע בו אילנות למעט אוירו לא הוי מיעוט (אפילו יש בהן גבוה עשרה ורחב ארבעה) (המגיד פי"ו) והוא הדין לחופר בו בור:

ה בנה בו עמוד ונתמעט בכך אם הוא רחב ג' טפחים הוי מיעוט:

ו בנה מחיצה באורך עשר לפני מחיצה הראשונה לבטלה שתהיה כמו שאינה ויהיה מוקף לדירה על ידי השנייי' אם הרחיקה מהראשונה שלשה טפחים מותר:

ז טח טיט על מחיצות הראשונות למעט אוירו ונתמעט אם הטיט עבה שאם תנטל מחיצה הראשונה ראויה לעמוד בפני עצמה הוי מיעוט ואם לאו לא הוי מיעוט:

ח בנה מחיצות על הראשונה להקיפו על ידם לדירה אינו מועיל ואם נבלעו התחתונות ונשארו העליונות מאליהם ניתר על ידם אבל תל יותר מסאתים ועשה מחיצות אפי' על שפתו לדירה מועיל שהרי דר באויר מחיצות שעשה עתה:

ט קרפף יותר מסאתים שהוקף לדירה ונטע רובו אילנות אפילו אינם נטועים שורות שורות אינם מבטלים הדירה אבל אם נזרע רובו הזרעים מבטלים הדירה אפי' אין בהם אלא סאתים נזרע מיעוטו אם אין בו אלא סאתים מותר יותר מסאתים אסור:

י מי שיש לו גנה בחצירו אם הוא רוב החצר אפילו אין בה אלא בית סאתים לא יטלטל ממנו ומן החצר לבית ואם הוא יותר מסאתים לא יטלטל בה ובחצר אלא בד' אמות ואם היא מיעוט החצר מה שיש בה יותר מסאתים אוסר כל החצר ואם יש בה סאתים או פחות אסור להוציא ממנה לבית:

יא קרפף יותר מבית סאתים שהוקף לדירה ונכנסו בו מים אם ראוים לשתיה אין מבטלין הדירה אפילו אם המקום שנתפשטו שם יותר מסאתים ואפילו הם עמוקים הרבה ואם אינם ראוים לשתיה דינם כזרעים והוא שיהא בעמקם עשרה טפחים:

יב קרפף בית שלשה סאין וקירה ממנה בית סאה מותר אפילו אם הקירוי משופע:

יג קרפף בית סאתים מצומצם וחצר שנפרצו במילואה זה לזה הקרפף אסור מפני שמקום המחיצה מייתרו ונעשה יותר על סאתים:

יד קרפף יותר מבית סאתים שלא הוקף לדירה ופתח בו פתח ועשה מחיצה לפניו יותר מעשרה והותר ע"י מחיצה שעל ידיה בטלה מחיצה ראשונה שלא היתה לשם דירה ואח"כ נפלה מחיצה אחרונה חוזר לאיסורו:

סימן שנט

דין רחבה שאחורי הבתים. ובו סעיף אחד:

רחבה שאחורי הבתים יתירה על בית סאתים ולא הוקפה לדירה אין מטלטלין בה אלא בד' אמות ואם פתח לה פתח מביתו ואחר כך הקיפה אפילו אם יש גורן בינה לבית הוי היקף לדירה: הגה ומה שאין אנו נזהרין לטלטל בחצירות שאחורי הבתים משום דבזמן הזה סתמן מוקפין לדירה כמו שנתבאר לעיל גבי קרפף: (ד"ע)

סימן שס

היקף מחיצות לשבת. ובו ג סעיפים:

א יחיד ששבת בבקעה והקיף מחיצות גרועות כגון שתי בלא ערב או ערב בלא שתי עד סאתים מותר לטלטל בכולו מסאתים ואילך אין מטלטלין בו אלא בארבע וכן הדין אם הם שנים ואם הם שלשה ישראלים חשובים כשיירא ומותר לטלטל בכולו אפילו הוא גדול הרבה ובלבד שלא יקיפו יותר מכדי צרכם שלא ישאר בית סאתים פנוי שאין צריכים לו לתשמיש אבל אם נשאר בית סאתים פנוי אין מטלטלין בכל המוקף אלא בד' אמות במה דברים אמורים כשהקיפו יותר על שש סאין אבל אם לא הקיפו יותר על שש סאין אף על פי שיש סאתים פנוי כיון שהן שלשה מותר: הגה עכו"ם אינו מצטרף לשיירא וי"א דה"ה קטן אינו מצטרף. (רמב"ם פרק י"א):

ב היו שלשה והקיפו כל צרכם ומת א' בשבת מותרים בכל השבת כיון שנכנס השבת בהיתר היו שנים והקיפו יותר מסאתים ונתוספו עליהם בשבת אסורים כיון שנכנס שבת באיסור:

ג היו ג' והקיפו כל אחד לעצמו זה בצד זה ועירבו יחד אם החיצונים רחבים והאמצעי קצר שנמצא האמצעי פרוץ במילואו לחיצונים והחיצונים שיש להם גפופים עודפים עליו מכל צד נותנים להם כל צרכם באמצעו אפילו אם הוא גדול הרבה שאנו רואים כאלו כולם דרים בתוכו והרי יש שלשה ביחד ואף בחיצונים נותנים להם כל צרכם דכיון שנעשו שיירא באמצע הוי ליה אינך כחצר לאמצעי ויש אומרים שהחיצונים אינם מותרים אלא עד סאתים ואם אחד מהם יותר מסאתים גם האמצעי אסור שהרי הוא פרוץ במילואו ואם החיצונים פרוצים במילואם לאמצעי והאמצעי מגופף ויחיד בכל אחד אין נותנין לכל אחד אלא בית סאתים ואם א' מהחיצונים יותר מבית סאתים הוא לבדו אסור ואם האמצעי יותר מבית סאתים גם החיצונים אסורים שהרי הם פרוצים למקום האסור להם אבל אם א' בכל א' מהחיצונים ושנים באמצעי או שנים בכל א' מהחיצונים וא' באמצעי נותנין לשנים החיצונים כל צרכם דחשיבי כל מה שבאמצעי כאלו הוא בחיצונים במה דברים אמורים כשאינם פתוחים זה לזה ביותר מעשרה דאם כן הוי ליה פירצה וגם המגופפין אסורין וכל זה בשכותלי קטנה נכנסין לגדולה וכשכותלי קטנה מופלגים ג' טפחים מכותלי אורך הגדולה דאז אוסרת הגדולה על הקטנה (ועיין לעיל סימן שע"ד סעיף ג') דאם לא כן הוי ליה נראה מבחוץ ושוה מבפנים ונדון משום לחי וכולם חשובין מגופפין וכאלו אין א' מהם נפרץ לחבירו ואין נותנין להם באחד מהם אלא מבית סאתים:

סימן שסא

דין גג הסמוך לרשות הרבים. ובו ב סעיפים:

א גג הסמוך לרשות הרבים בתוך י' טפחים ולמעלה מעשרה לחצר הואיל ורבים משתמשין בו הרי זה כרה"ר ואסור לבעל הגג להשתמש בו מחצירו עד שיעשה לו סולם קבוע מחצירו איזהו סולם קבוע כל שקבעו שם בין לחול בין לשבת:

ב חצר שנפרצה במילואה או ביותר מי' לר"ה מקום מחיצה נידון כצידי רשות הרבים שהוא כרמלית (כמו) שהוא החצר ואם נפרץ בקרן זויות אפילו בפחות מי' אסור וכן בית שנפרץ בקרן זוית אפי' בפחות מי' ונפרץ גם הקירוי עד שישאר באלכסון אסור אבל פירצה שאינה בקרן זוית אמרינן בה פי תקרה יורד וסותם אפילו ביותר מי' והוא שלא יהא פי תקרה משופע דליכא פה: הגה וי"א דבעינן ג"כ ברוחב הקירוי ארבעה טפחים (תוס' והרא"ש פרק כיצד משתתפים וסמ"ג וטור) ואמרי' פי תקרה יורד וסותם אפי' בב' מחיצות אם יש כאן ב' מחיצות שלימות דבוקות זו בזו אבל זו כנגד זו לא: (טור)

סימן שסב

איזה מחיצה קרויה מחיצה לטלטל. ובו יב סעיפים:

א כל מחיצה שלא נעשית לדור בתוכה אלא לצניעות או לשמור מה שיתנו בתוכה או לישב בה כדי לשמור השדות היא מחיצה לטלטל מה שבתוכה אבל אינה מחיצה לעשות מה שבתוכה מוקף לדירה אם הוא יותר מב' סאתים הילכך אילן שענפיו יורדין למטה אם אינם גבוהים שלשה מן הארץ ועיקרן במקום שמחוברים לאילן הוא גבוה עשרה חשיב מחיצה ומותר לטלטל בכולו והוא שימלא האויר שבין הענפים בעצים או בקש ויקשור הענפים שלא ינידם הרוח שכל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה אינה מחיצה ודוקא עד בית סאתים אבל יותר מבית סאתים לא אפי' נטעו לכך כיון שאינו עשוי לדור בתוכו אלא להסתופף בצלו לשמור השדות:

ב תל שגבוה חמשה והשלימו לעשרה שעשה עליו מחיצה גבוה חמשה חשיבה מחיצה לטלטל ולכל דבר:

ג מחיצה העומדת מאליה דהיינו שלא נעשית לשם מחיצה כשירה מחיצה שנעשית בשבת כשרה והני מילי שנעשית בשבת בשוגג אבל במזיד הויא מחיצה להחמיר לחייב הזורק מרשות הרבים לתוכה אבל לא להתיר לטלטל בתוכה והני מילי שלא היה שם מחיצה תחלה אבל היתה שם והסירה וחזרה ונעשית אפי' במזיד חזרה להתירה הראשון כגון שנים או שלשה שהקיפו במחצלאות סביבותיהם ברשות הרבים והבדילו גם ביניהם במחצלאות ועירבו יחד מותרים לטלטל מזה לזה נגללו המחצלאות נאסרו חזרו ונתפרשו אפי' במזיד חזרו להתירן הראשון:

ד ספינה מותר לטלטל בכולה אפילו היא יותר מבית סאתים דחשיב' מוקפת לדירה (וע"ל סי' שס"ו וסוף סימן שפ"ב) כפאה לדור תחתיה הוי רה"י אף עליה כפאה לזופתה אין מטלטלין בה אלא בד' אמות אם היא יותר מסאתים:

ה בכל עושים מחיצה בכלים ובאוכפות בין של ערב לבד כגון של חבלים או של שתי לבד כגון קנים נעוצים בארץ ומותרים עד סאתים אפי' ליחיד בישוב ובלבד שלא יהא בין חבל לחבירו ובין קנה לחבירו ג"ט ואפי' בבעלי חיים ובלבד שיהו כפותים ואפי' באנשים שעומדים זה אצל זה בפחות מג' ואפי' כשהם מהלכים חשובים מחיצה וביניהם רה"י והוא שלא ידעו שהועמדו לשם מחיצה ואפילו אחד מהם יודע אסור ואפי' אם לא הודיעם שעושה מחיצות עתה אם קרוב הדבר שידעו כגון שעשה מהם מחיצה פעם אחת לא יעשה מהם מחיצה עוד:

ו אם באו מתחילה שלא לדעת אע"פ שאחר כך הרגישו אין לחוש:

ז יש מי שאומר שלא יעמיד אותם אדם שהוא רוצה להשתמש במחיצה זו אלא יעמיד אותם אחר שלא לדעתו: הגה ואין לעשות מחיצה של בני אדם רק בשעת הצורך ובשעת הדחק ואם שכח דבר אחד ברשות הרבים יותר עדיף להוליך שם תינוקות שיביאו הדבר בלא מחיצה מלעשות מחיצה של בני אדם ושיביאנו גדול (ב"י בשם שבולי הלקט וסמ"ג וס"ה):

ח פרוץ מרובה על העומד אסור אלא אם כן כל פרצה מהם פחותה מג' טפחים:

ט פרוץ כעומד מותר בין בשתי בין בערב ובלבד שלא יהא במקום א' פרוץ יותר מעשר אבל עד עשר אמות מותר מפני שהיא כפתח:

י אם עשה צורת פתח אפי' לפירצה יתירה מעשר מותר ואפי' לא נעץ אלא ארבע קונדיסין בארבע רוחות ועשה צורת פתח על גביהן מותר והני מילי בחצר ומבוי שיש בהם דיורין אבל בבקעה לא מהני בשכל הרוחות על ידי צורת פתח ולהרמב"ם אין צורת הפתח מועיל לפרצה יותר מעשר אלא אם כן עומד מרובה על הפרוץ (אז מהני אפי' בבקעה בכל הרוחות) (ב"י בשם סמ"ג וסמ"ק):

יא מהו צורת פתח קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן אפי' אינו נוגע בהן אלא שיש ביניהם כמה אמות ובלבד שיהא גובה הקנים שמכאן ומכאן י"ט ויהיו מכוונים כנגד קנה העליון ואם חיבר הקנה העליון לשני הקנים או לא' מהן מן הצד לא מהני וצריך שיהיו הקנים שבצדדים חזקים לקבל דלת כל שהוא אפילו של קש או של קנים אבל קנה שעל גביהן סגי בכל שהוא ואפילו גמי מהני:

יב כיפה (פי' שער העשוי ככיפה. רש"י) אם יש ברגליה דהיינו קודם שהתחיל להתעגל י' טפחים מותרת משום צורת פתח:

סימן שסג

דיני מבוי ולחי. ובו לו סעיפים:

א מקום שיש לו ג' מחיצות אסרו חכמים לטלטל בו עד שיעשה שום תיקון ברביעית:

ב חצר שנפרץ במילואו עד עשר אמות ניתר בפס רחב ד' טפחים שיעמידנו מצד א' במקום הפרוץ ואם ירצה לתקנו בשני צידי הפרצה די בשני פסין של שני משהויין והוא הדין לנשתייר מהם כותל רביעי בנוי בשיעור ארבעה טפחים במקום א' או אם נשתייר מהשני צדדים טפח מכאן וטפח מכאן וכל זה בגובה עשרה טפחים ואפילו אם אין בפרצה ד' טפחים כיון שהוא במילואו צריך תיקון עד שיהא בה פחות מג' ואם יש בפרצה יותר מעשר אמות אפילו אינה במילואו צריך לתקנה בצורת פתח:

ג מבוי שיש לו ג' מחיצות ופרוץ בצד רביעי התירו בלחי (פי' תרגום הקרש האחד לוחא חדא) שעביו ורחבו כל שהוא שיעמידנו בפתח המבוי ויהיה גבהו י"ט ומכל דבר שיעשנה

כשר אפילו מבעלי חיים ובלבד שיקשרנו שם בחבלים לכותלי המבוי ביתדות שיוצאים מן הכתלים בענין שאינו יכול לרבוץ כדי שלא יתמעט גבהו מי' טפחים: ואפילו קשר שם אדם נמי הוי לחי (א"ז):

ד אם יש קצת כותל ברוח רביעית עולה משום לחי ובלבד שיהא בו רוחב טפח:

ה לחי דאי נשיב ביה זיקא לא מצי קאי לא חשיב לחי:

ו צריך שלא יהא הלחי רחוק מן הכותל ג' טפחים:

ז לחי אפילו שברים ושברי שברים כשרים בו: הגה ולכן עושין לחי מסיד טחוי בכותל ובלבד שיזהר שלא יתמחה יותר משלש לארץ: (תה"ד סי' ט"ו):

ח לחי שעשאו מעצי אשירה כשר:

ט בין שנראית בליטת הלחי לעומדים בתוך המבוי ואינה נראית לעומדים בחוץ בין שנראית לעומדים בחוץ נגד חלל המבוי (תוס' והרא"ש פ"ק דעירובין) ואינה נראית לעומדים בפנים כשר:

י הרחיקו מהכותל שלש או שהגביהו מהארץ שלש פסול ואם הגביהו פחות משלש אע"פ שאין בו אלא שבע ומשהו כשר:

יא אפילו לא עשאו לשם לחי אלא שנזדמן לו שם מאליו כשר ובלבד שיסמכו עליו מערב שבת אבל לא סמכו עליו מערב שבת כגון שהיה שם לחי אחר ונפל בשבת ובאים עכשיו לסמוך על זה לא: (אבל לא היה שם לחי אחר מערב שבת כאלו סמכו עליו דמי) (ב"י בשם רש"י והגהות אשירי והמגיד פי"ו):

יב לחי העומד מאליו אפי' סמכו עליו מערב שבת אם המבוי רחב יותר משמונה אמות אם הלחי בולט לתוכו ד' אמות אינו נדון משום לחי וצריך לחי אחר להתירו ויעמידנו ברוח שכנגדו ואם ירצה להעמידו אצלו יעשנו מעט עב או דק יותר מהבליטה כדי שיהא ניכר שהוא לשם לחי: הגה ואם העמידו לשם לחי דאית ליה קלא שתקנו לחי למבוי זה אפי' רחב ארבע אמות הוי לחי:

יג לחי המושך עם דפנו של מבוי שהעמיד חודו כנגד עובי הכותל דשוה מבפנים ונראה מבחוץ שאין חודו של לחי מכס' כל עובי הדופן פחות מד' אמות נידון משום לחי ומשתמש עם חודו הפנימי ד' אמות נידון משום מבוי ואסור להשתמש בכל המבוי שהרי אין כאן לחי:

יד עוד יש הכשר אחר למבוי הפרוץ ברוח רביעית בקורה שיניחנה על ראש המבוי וצריך שיניחנה על כותל המבוי אבל אם נעץ שתי יתדות אצל המבוי בחוץ אפילו בסמוך לו והניח' עליהם פסול:

טו וצריך שיניחנה כדי להתיר המבוי אבל אם לא נעשית לשם כך אפילו סמכה עליה מערב שבת פסולה:

טז קורה זה שאמרנו צריכה שיעור ולפיכך אם עשאה מעצי אשרה פסולה דכיון דלשריפה קיימא כתותי מכתת שיעורה:

יז שיעור הקורה רחבה טפח ועביה כל שהוא רק שתהא חזקה כדי לקבל אריח שהוא חצי לבנה של ג"ט ואם היא רחבה ד"ט א"צ להיות חזקה לקבל אריח:

יח מעמידים דהיינו אם היא נסמכת על יתדות היוצאות מן הכותל שאין ברחבן טפח ולא בארכן שלש יש אומרים שצריך שיהיו חזקים לקבלם ולקבל חצי לבנה וי"א שאין צריך שיהיו חזקים אלא כדי לקבלה בלבד:

יט אם היתה הקורה עגולה צריך שיהיה בהקיפה ג' טפחים שאז יש ברחבה טפח:

כ היתה עקומה ועקמימותה נוטה חוץ למבוי או למעלה מעשרים או למטה מעשרה רואים כל שאלו ינטל העקמימות ואין בין זה לזה שלשה כשרה ואם לאו פסולה:

כא היתה יוצאה מכותל זה ואינה נוגעת בכותל זה כגון שסמכה על עמודים וכן שתי קורות א' יוצא מכותל זה וא' יוצא מכותל זה ופגעו זו בזו באמצע המבוי אם אין ביניהם שלשה כשרה יש ביניהם שלשה פסולה:

כב הניח שתי קורות זו בצד זו לא בזו לקבל אריח ולא בזו לקבל אריח אם יש בשתיהן כדי לקבל אריח לרחבו דהיינו טפח ואין בין זו לזו שלשה טפחים אינו צריך להביא קורה אחרת ואם לאו צריך להביא קורה אחרת ויש אומרים שצריך שיהו קרובות זו לזו בתוך טפח:

כג היתה אחת למעלה ואחת למטה רואים את העליונה כאלו היא למט' ואת התחתונ' כאלו היא למעל' ובלבד שלא תהא העליונה למעלה מעשרים ולא תחתונה למטה מעשרה ולא יהי' ביניהם ג' טפחים לא בגובה ולא במשך כשרואין אותם שירדה זו ועלתה זו בכוונ' עד שיעשו זו בצד זו ויש פוסלים:

כד פירס על הקורה מחצלת ואינה נוגעת עד הקרקע אם גבוה מהארץ ג"ט פסול' שהרי כיסה הקורה ואינה נראית ובטלה מהיות קורה ומחיצה גם כן אינה כיון שגבוה מהארץ שלשה אבל אם הניח קורה רחבה ונמשכת קצת למטה מי' כשרה:

כה נעץ שתי יתדות עקומות על שני כתלי המבוי ועקמימותיה נוטה לתוך המבוי ונתן הקורה עליהם ואין ביתידות טפח שהוא שיעור קורה להיות נחשבים כקורה אם אינם גבוהים מכתלי המבוי שלש' ואין בנטייתם שלשה כשרה שאנו רואים כאלו הם על כתלי המבוי ואם יש בגבהן או בנטייתן שלשה פסולה:

כו הא דמבוי ניתר בלחי או קורה דוקא בשאינו נמוך פחות מי"ט מרווחים ולא יהא רחבו יותר מעשר אמות מצומצמות ושיהא ארכו ד' אמות מרווחות או יותר אבל אם חסר א' מכל אלו אין לו תקנה אלא בצורת פתח ואם היה בגובה חללו יותר מעשרים אמה מצומצמות אינו ניתר בקורה אבל ניתר הוא בלחי ואם רוצה להכשירו בקורה צריך שיעשה בה ציור וכיור (פי' ציור אחד בכותל מן הסיד או על שמי קורה) שעל ידי כך הכל מסתכלים בה ואם היה גבוה יותר מעשרים ובנה בנין תחת הקורה למעטו מעשרים די בבנין רחב טפח ברוחב הקורה אבל אם אינו גבוה י' וחוקק בו להשלימו לי' צריך לחוק ד' אמות לתוך המבוי על פני כל רחבו. אין מבוי ניתר בלחי או קורה עד שיהיו פתוחים לתוכו שני חצרות ולכל חצר שני בתים (ואפי' כל החצרות פתוחות זו לזו) (רא"ש ומרדכי והטור) ויש חולקים בזה (ב"י בשם הרי"ף והרמב"ם) ושלא יהא בכל פתח מאלו פחות מד"ט ושיהיו דיורים אוכלים בכל בית שמקום הפת גורם ואפי' היה הבית הא' לאב והב' לבן אע"פ שהבן מקבל פרס משלחן אביו ואוכל בביתו הרי הם נידונים כשנים ואפילו צדו א' עכו"ם וא' ישראל מהני עוד צריך שיהא ארכו יותר על רחבו ואם חסר א' מאלו אינו ניתר אלא בפס ארבע או שני פסין שני משהויין או צורת פתח: הגה וי"א דנוהגין האידנא לתקן כל המבואות בצורות הפתח דכל המבואות שלנו יש להם דין חצרות (ת"ה סי' ע"ד) והמנהג הפשוט במדינות אלו לתקנן על ידי חבל הקשור לרחבו של מבוי ודין חבל זה אינו קורה שהרי אין רחבו טפח ולא מהני אלא מטעם צורת הפתח דמהני למעלה אפי' בגמי כדלעיל סוף סי' שס"ב ועל כן יש ליזהר להעמיד תחת החבל שני קנים גבוהים י' מכוונים תחת החבל ואז מהני אפי' במבוי מפולש בתורת צורת פתח או אפי' בחצר ובכל מקום שצורת הפתח מהני וכמו שנתבאר לעיל ס"ס שס"ב: (ד"ע)

כז חצר שארכו יותר על רחבו דינו כמבוי וניתר בלחי או קורה: הגה אע"פ שאין חצירות ובתים פתוחין לתוכו הואיל ואינו קרוב לר"ה אלא פתוח למבוי והמבוי פתוח לר"ה: (ב"י בשם תשובת מהרי"א בשם סמ"ק):

כח מבוי שאין ברחבו ג"ט אינו צריך שום תיקון שהוא כסתום וי"א דכל שאין בו ד"ט אין צריך שום תיקון:

כט מבוי שצדו אחד כלה לים וצדו אח' כלה לאשפה של רבים אין צריך כלום שאשפה של רבים אינה עשויה להתפנות ואין חוששין שמא יעלה הים שירטון (פי' יובש כעין אי שנדחו המים ממנו שנעשה ראוי לזריעה): הגה ויש חולקים וסוברים דחיישינן שמא יעלה שירטון ואין כאן מחיצה (הרא"ש ורש"י וטור והמגיד):

ל מבוי שצדו א' ארוך וא' קצר אפי' אין צד הארוך עודף על הקצר ד' אמות אינו מניח הקורה אלא כנגד הקצר אבל אם ירצה יעשה שם צורת פתח באלכסון ותוך המבוי יכול להניח הקורה באלכסון ומשתמש בקצר כנגד הקצר ובארוך כנגד הארוך:

לא העמיד לחי באמצע המבוי אם יש חצר מתחלתו ולחוץ ועשו גם החיצונים לחי לראש המבוי אוסרים אלו על אלו עד שיערבו יחד ואם אין שם חצר או שיש חצר ולא עשו החיצונים לחי לראש המבוי שמן הלחי ולפנים מותרים ממנו ולחוץ אסורים אבל אם עשו באמצע שני פסים או פס ארבעה אם אינו רחב יותר מעשרה או שעשו צורת פתח אם הוא רחב יותר מי' אפי' אם יש חצר מהתיקון ולחוץ ועשו גם החיצונים תיקון לראש המבוי כל אחד יכול לערב ויהיה מותר בחלקו:

לב זה שהכשרנו להעמיד לחי באמצע המבוי הוא הדין להעמיד קורה באמצע המבוי וכל זה ביש באותו חצר מבוי המוכשר תורת מבוי שלא יהא ארכו פחות מד' אמות ושיהא ארכו יתר על רחבו ושיהיו בתים וחצרות פתוחים לתוכו הא לאו הכי צריך פס משהו מכאן ופס משהו מכאן או פס ארבעה בצד אחד:

לג מבוי שהוא רחב כ' אמות עושה פס רחב ד' אמות ומעמידו באמצע וחשוב כל צד מצדי הפס כמבוי בפני עצמו כיון שאורך הפס ד' אמות ויתן קורה בראשו וצריך ליזהר שתהא הקורה מונחת על הפס או תוך ג"ט וצריך שיהא בכל מבוי משני אלו שהפס מפסיק ביניהם בתים וחצרות פתוחים לתוכו וכל תנאי (מבוי) ומה שמן הפס עד כותל האמצעי של מבוי יש לו דין מבוי עקום שהרי אלו שני המבואות מתעקמים ובאמצע פתוחים בשני ראשיהן לרשות הרבים: הגה ויש אומרים דאין לו דין מבוי עקום אא"כ יש מן הפס עד כותל האמצעי יותר מעשר אמות (הרא"ש ור' ירוחם וטור):

לד עוד אפשר לעשות תיקון אחר למבוי שהוא רחב כ' אמות שירחיק ב' אמות מהכותל ויעשה פס רחב שלש אמות ויעשה כן גם בצד השני וישאר פתח רחב עשר אמות או ירחיק אמה ויעשה פס אמה ומחצה וירחיק אמה ויעשה פס אמה ומחצה וכן יעשה בצד השני או ירחיק שתי אמות ושני טפחים ויעשה פס שתי אמות וד' טפחים וכן יעשה בצד השני וכן כל כיוצא בזה ובלבד שהפס יהא יתר על האויר שבינו לכותל דאם לא כן אתי אוירא דהאי גיסא ודהאי גיסא ומבטל ליה וצריך ליזהר דלא לשביק פתחא רבא ועייל בזוטא שאם עשה כן בטל תיקון המבוי אלא אם עשה צורת פתח לזוטא:

לה פס זה שאמרנו שעושה כן למעט רוחב המבוי א"צ שיהא פס א' שלם אלא בקנה קנה פחות מג' סגי דפחות מג' כשלם דמי:

לו מבוי ששוה מתוכו ומדרון (פי' מקום משופע) לרה"ר או ששוה לרה"ר ומדרון לתוכו אם הולך ומתלקט מעט מעט עד שמגביה י' מתוך ד' אמות הרי הוא כאלו זקוף כולו וא"צ שום תיקון (ובזה התל הוי כמחיצה) (ב"י) :

סימן שסד

דין מבוי המפולש ועשוי כנדל. ובו ה סעיפים:

א מבוי המפולש בשני ראשיו לרה"ר או צד א' לרה"ר וצדו השני לכרמלית הגה או שני ראשיו פתוחין לכרמלית (ריב"ש סימן ת"ה) צריך צורת הפתח מכאן ולחי או קורה מכאן אבל אם צדו א' פתוח לרה"ר וצדו השני לחצר שאינה מעורבת אין צריך אלא לחי או קורה **בשני ראשיו:** הגה וכל זה יש לו תנאים המבוארים לעיל סי' שס"ג סכ"ז בדין מבוי אבל אם אינו רק בחצר צריך תיקון חצר משני צדדיו:

ב רשות הרבים עצמה אינה ניתרת אלא בדלתות והוא שננעלות בלילה ויש אומרים אע"פ שאינן ננעלות אבל צריך שיהו ראויות לינעל שאם משוקעות בעפר מפנה אותן ומתקנן שיהיו ראויות לינעל ואחר שעשה לה תיקון דלתות חשיבא כולה כחצר אחד ואין מבואותיה צריכים תיקון:

ג מבוי עקום כמין דלי"ת דינו כאילו היה מפולש בעקמימות וצריך צורת פתח בעקמימותו ובשני ראשיו לכל א' לחי או קורה או צורת פתח בכל א' משני ראשיו ולחי או קורה בעקמימות ואם עשוי כמין חי"ת צריך צורת פתח בשני עקמימותו ולחי או קורה בשני ראשיו:

ד מבואות הפתוחי' אלו לאלו ואין העיקום של א' מהם נוטה לרה"ר כיון שפתיחת המבוי החיצון לר"ה הרי אותו מבוי שפתוח אליו בעקמימותו חשיב כפתוח לרשות הרבים וכן מבוי הפתוח לאותו מבוי וכן כולם:

ה מבוי העשוי כנדל דהיינו מבוי גדול שהרבה מבואות קטנים פתוחים לו וראשי השניים פתוחים לרה"ר אפילו אין פתחי הקטנים שמכאן ומכאן מכוונים זה כנגד זה עושה לכל א' במקום פתיחתו למבוי גדול צורת פתח ובראשו השני הפתוח לרה"ר לחי או קורה ובמבוי הגדול אם הוא מפולש עושה צורת פתח מצד א' ומצד השני לחי או קורה ואם הוא סתום עושה לחי או קורה בראשו:

סימן שסה

דין מבוי שנפרץ. ובו ח סעיפים:

א מבוי שנפרץ בו פירצה מצידו כלפי ראשו אם נשאר עומד בראשו פס רחב ארבעה טפחים מותר והוא שלא תהא הפרצה יתר על י' ואם לא נשאר פס ד' אסור אלא אם כן היתה הפרצה פחות מג"ט:

ב נפרץ מצדו שלא כלפי ראשו שיעורו בעשרה אפי' לא נשתייר מן הכותל ביסוד כלום והוא דלא בקעי בה רבים (אבל אי בקעי בה רבים אפילו לא נפרץ רק ד"ט צריך לתקנו שם) (הרי"ף והרא"ש וטור):

ג מבוי שנפרץ במילואו לחצר ונפרץ החצר מצד השני לרה"ר אם לא עירבו בני חצר עם בני המבוי חצר מותר ואפי' נפרץ נגד פרצת המבוי ואפילו בקעי בה רבים ובלבד שלא יהא יותר מעשר ומבוי אסור אפי' אינו כנגד פרצת החצר דכיון שלא עירבו עם המבוי אוסרת עליו וכגון שנכנסו כתלי המבוי בחצר בענין שאין הגיפופין שנשארו בחצר נראין למי שעומד במבוי אבל אם נראים עולים לו משום לחי ומותר ואם עירבו בני החצר עם בני המבוי והפרצה שבמבוי לחצר אינה מצד החצר ופרצת החצר מצד השני אינן מכוונות כנגד פרצת המבוי והחצר של רבים גם המבוי מותר אבל אם לא עירבו או אפילו עירבו ופרצת החצר למבוי מצדו או אפילו באמצע החצר ופרצת החצר מצד השני כנגדה או אפי' אינה כנגדה והחצר הוא של יחיד אסור ואם נפרץ לרחבה פחותה מסאתים או יותר על סאתים והוקף לדירה דינו כאלו נפרץ לחצר אבל אם יתירה על סאתים ולא הוקפה לדירה הוי כאלו נפרץ לכרמלית וצריך תיקון:

ד מותר להשתמש תחת הקורה כנגד הלחי והני מילי בפתוח לרה"ר אבל בפתוח לכרמלית אסור בין תחת הקורה ובין כנגד הלחי מפני שמצטרף לכרמלית שאצלו שמצא מין את מינו וניעור:

ה אע"פ שמותר להשתמש תחת הקורה לא ישב אדם בראש המבוי וחפץ בידו שמא יתגלגל החפץ מידו לרה"ר ויביאנו אליו כיון שאין היכר בינו לרה"ר אבל על פתח החצר מותר בין פתוח לרה"ר בין פתוח לכרמלית שיש בו הכירא:

ו נשים היושבות על פתח המבוי וכדיהן בידן אין ממחין בידן דכיון דמידי דרבנן הוא מוטב שיהיו שוגגות ולא מזידות:

ז מבוי שנפלו קורותיו או לחייו בשבת אף על פי שהותר למקצת שבת אסור משם ואילך בין פתוח לרה"ר בין פתוח לכרמלית ויש מי שאומר דהני מילי בעיר שאינה מוקפת חומ' אבל בעיר מוקפת חומה מותר: הגה ויש לסמוך על זה להתיר וכל זה שהיה ראוי לעמוד כל השבת אבל אם היה עומד לסתור מע"ש אסור לאחר שנסתר ואם ספק אם נסתר מע"ש או לא אזלינן לקולא: (תה"ד סימן ע"ג):

ח מבוי שנשתתפו בו ונשברה הקורה אותו חצר שהעירוב מונח בו וחצרות הפתוחות לו מותרות אבל חצרות שאין פתוחות לאותו חצר אסורות:

סימן שסו

דין עירוב לחצר שהרבה בני אדם דרים בו. ובו טו סעיפים:

א חצר שהרבה בתים פתוחים לתוכו אסרו חכמים לטלטל מבתיהם לחצר עד שיערבו דהיינו שגובים פת מכל בית ובית ונותנים אותו בא' מבתי החצרות שע"י כך אנו רואים כאלו כולם דרים באותו בית וכאלו כל החצר מיוחד לאותו בית:

ב יושבי אהלים או סוכות או מחנה שהקיפוהו מחיצה אין מטלטלין מאהל לאהל עד שיערבו כולם אבל שיירא שהקיפוה מחיצה אין צריכים לערב לפי שכולם מעורבים ואין אותם אהלים קבועים להם: הגה בתים שבספינה צריכים עירוב אע"פ שיש לספינה מחיצות ואם אין לספינה מחיצות אסור לטלטל בספינה רק בארבע אמות (ב"י בשם שבולי לקט) (ועיין לקמן סוף סי' שפ"ב וסי' ת"ה סעיף ז'):

ג הבית שמניחים בו העירוב א"צ ליתן פת ואין צריך שיהיה בעירוב שוה פרוטה ואין מניחין אותו בחצר אלא בבית שראוי לדיר' לאפוקי בית שער אכסדר' ומרפסת וצריך שיהא בו ד' אמות על ד' אמות ואפילו הוא של קטן ואם רגילים ליתנו תמיד בבית ידוע אין להם לשנותו וליתנו בבית אחר מפני דרכי שלום ואפי' קטן יכול לגבות העירוב ולקבצו: הגה והמנהג בזמן הזה להניח העירוב בבית הכנסת וכן נהגו הקדמונים ונראה לי הטעם דעירובין שלנו יש להם דין שתוף ואין צריך להניח בבית דירה וע' לקמן סי' שפ"ו ושפ"ז:

ד צריך ליתן כל העירוב בכלי א' ואם חלקו ונתנו בשני כלים אינו עירוב אלא אם נתמלא הא' ואז מותר והוא שיהיו שני הכלים בבית א':

ה צריך שלא יקפיד שום א' מהם על עירובו אם יאכלנו חבירו ואם מקפיד אינו עירוב לכך צריך ליזהר שלא לערב בדבר שתיקן לצורך השבת:

ו אין מערבין בפרוסה אפי' היא גדולה הרבה אבל בשלימה אפי' קטנה מאוד מערבין ובלבד שיהא בהם כל כך שיהא בהם כשיעור ומיהו אם ניטל ממנו כדי חלת נחתום שהוא א' ממ"ח מערבין בה אפי' לא היתה טבולה לחלה ואם נפרסה וחיברה בקיסם שהכניס הקצה הא' בתוך הפת והקצה השני בתוך הפרוסה אם אינו ניכר שנפרסה מערבים בה: הגה ויש שפירשו הא דאין מערבין רק בפת שלם היינו שכל העירוב ביחד יהיה פת שלם ולכן נהגו לקבוץ מכל בית ובית מעט קמח ועושין חלה אחת שלימה ומערבין בה (המגיד והגהות הראב"ד פ"א מהל' עירובין) וכן המנהג פשוט בכל מדינות אלו וצריך ליזהר שיהא בחלה כשיעור

המפורש לקמן סי' שס"ח סעיף ג' ואע"פ שנשתייר מן הקמח ולא נעשה מכולו חלה אפ"ה הוי עירוב דלא גרע מאילו אחד מזכה לכולם ואדעתא דהכי נתנו קמחם מתחלה כן נראה לי:

ז אם אחד מזכה לכולם יכול לערב בפרוסה:

ח מערבין בפת אורז ועדשים אבל לא בפת דוחן:

ט אם א' מבני החצר רוצה ליתן פת בשביל כולם שפיר דמי ובלבד שיזכנו להם על ידי אחר וכשזוכה בו צריך להגביהו מן הקרקע טפח וצריך לזכות לכל בני החצר או המבוי ולכל מי שיתוסף מיום זה ואילך וי"א שאע"פ שלא יזכה בפירוש למתוספים עליהם לב ב"ד מתנה עליהם ואם נתוספו דיורין לאחר שנתמעט העירוב מן השיעור צריך להוסיף מחמתן:

י כשמזכה להם ע"י אחר לא יזכה על ידי בנו ובתו הקטנים אפילו אם אינם סמוכים על שלחנו ולא ע"י עבדו ושפחתו הכנענים אבל מזכה הוא ע"י בנו ובתו הגדולים אפי' סמוכים על שלחנו וע"י עבדו ושפחתו העברים אפי' הם קטנים וע"י אשתו אף על פי שהוא מעלה לה מזונו' ואפילו אין לה בית בחצר ויש אומרים שאינו מזכה ע"י בנו ובתו הסמוכים על שלחנו אפילו הם גדולים ולא ע"י בתו אפילו אינה סמוכה על שלחנו כל זמן שלא בגרה ולא ע"י אשתו שמעלה לה מזונות או שאמר לה צאי מעשה ידיך במזונותיך ואפי' יש לה בית בחצר אבל מזכה ע"י בנו שאינו סמוך על שלחנו אפי' הוא קטן וע"י בתו שבגרה ואינה סמוכה על שלחנו וע"י אשתו שאינה מעלה לה מזונות אפילו אין לה בית בחצר ולכתחלה טוב לחוש לדברי שניהם היכא דאפשר: הגה ובדיעבד סומכין על דברי המיקל בעירוב וכן גדול שיש לו אשה אע"פ שסמוך על שלחן אביו מזכה על ידו (הגהות אשירי והגהות סמ"ג וכל בו) אפילו לכתחלה ואינו צריך להודיע לאותם שזיכה להם קודם השבת אלא אם מודיעם בשבת מותר לטלטל. (כל בו):

יא בני חבורה שהיו מסובין לאכול וקדש עליהם היום הפת שעל השלחן סומכין עליה משום עירוב והוא שמסובין בבית שהוא מקום הראוי להניח שם עירוב אבל בחצר לא (וה"ה אם יש להם פת בשותפות בא' מן הבתים סומכין עליו משום עירוב):

יב אפוטרופוס של קטן יכול לערב בעדו:

יג מצוה לחזור אחר עירובי חצרות:

יד מברך על מצות עירוב:

טו אימתי מברך בשעה שמקבץ אותו מבני החצר או בשעה שמזכה להם ואומר בהדין עירובא יהא שרי לן לאפוקי ולעיולי מן הבתים לחצר ומן החצר לבתים ומבית לבית לכל הבתים שבחצר ואם גבו העירוב ולא ברכו עליו אין הברכה מעכבת ומותרים לטלטל:

סימן שסז

אם אשה יכולה לערב. ובו סעיף אחד:

אשתו של אדם מערבת לו שלא מדעתו אפי' אם מיחה בה שלא לערב ואפי' אין רגיל לערב עמהם וה"מ כשאוסר עליהם כגון שאין הבית פתוח אלא לאותו חצר אבל אם הוא פתוח לשתי חצרות באחת רגיל לצאת ולבא תדיר שאוסר עליהם ובאחת אינו רגיל לצאת ולבא ברגיל שאוסר מערבת שלא מדעתו אפי' אינו רגיל לערב וכשאינו רגיל לצאת ולבא נמי אע"פ שאינו אוסר אם רגיל לערב עמהם מערבת שלא לדעתו אבל אם אינו אוסר וגם אינו רגיל לערב עמהם אינה מערבת שלא לדעתו וכל זמן שלא מיחה בה בפירוש אפי' אם אינו רגיל לערב עמהם ואינו אוסר מערבת שלא בידיעתו דמסתמא ניחא ליה אבל אינה יכולה לזכות משלו לאחרים שלא בידיעתו ואם אין הבעל והאשה בעיר יכולים בני הבית לערב שלא בידיעתו אם אין הבית פתוח אלא לחצר א' ואפילו אם היה פתוח לשתי חצרות אם הוא רגיל לערב לאחת מהם מערבין עליו אבל אם אינו רגיל לא אבל בני החצר אין יכולים ליקח פתו מביתו לערב שלא מדעת אחד מבני הבית אפילו רגיל עמהם ואוסר עליהם וי"א דאין אשתו מערבת אלא שלא בידיעתו אבל אם אומר שאינו רוצה לערב עמהם לא ואם הוא רגיל לערב עמהם ועכשיו אינו רוצה בני חצר נכנסים לתוך ביתו ונוטלים ממנו בע"כ ואם אינו רגיל אינם יכולים ליטול ממנו בע"כ אבל כופין אותו בב"ד לערב עמהם או בית דין יורדים לנכסיו: הגה מי שאינו רגיל לערב ועירב עם בני חצר וחזר מעירובו צריך לחזור ולזכות אבל אם רגיל לערב הוי עירוב בעל כרחו [הרא"ש פרק הדר]:

סימן שסח

דין אם אחר שעירבו נתקלקל העירוב. ובו ה סעיפים:

א עירבו ואח"כ נתקלקל העירוב ובא א' מבני החצר לחזור ולתקנו אם בא לערב ממין הראשון אפי כלה א"צ להודיע ואפי' מערב עליהם משלהם ואם בא לערב ממין אחר אם כלה הראשון צריך להודיע להם אם מערב משלהם ואם משלו א"צ להודיעם כלל ואם לא כלה הראשון אלא נתמעט אע"פ שמערב משלהם א"צ להודיעם:

ב נתוספו דיורים בחצר אם הבית פתוח לשתי חצרות צריך להודיעם מפני שאולי אינם רוצים לערב עם אלו:

ג כמה הוא שיעור העירוב בתחלתו בזמן שהם שמונה עשרה או פחות שיעורו כגרוגרות לכל א' ואם הם יותר משמונ' עשרה אפילו הם אלף או יותר שיעורו מזון שתי סעודות שהם שמונ' עשרה גרוגרות שהם כששה ביצים וי"א שהם כשמונה ביצים:

ד נתמעט מכשיעורו אחר שנכנס שבת ראשונ' ונשתייר בו אפי' כל שהוא כשר אף לשאר שבתות:

ה אם נתעפש פת העירוב ונפסל מלאכול הרי הוא כמו שכלה לגמרי וצריך לערב מחדש:

הגה ולכן נהגו לעשות העירוב חלת מצה שאינה ממהרת להתעפש [כל בו ב"י סי' שנ"ד] ועוד דיכולים לשמרה בימי הפסח ויכולים לשמור העירוב כל השנה [דעת עצמו] וזה טוב יותר מלערב כל שבת ושבת שלא ישכחו מלערב מיהו אם רוצים לערב כל ע"ש ולאכול העירוב כל שבת הרשות בידם וע' לקמן סי' שצ"ד:

סימן שסט

באיזה אופן מקנין העירוב. ובו סעיף אחד:

הנותן מעות לנחתום ואמר לו אם יבואו בני חצר לקנו' ממך ככר לעירוב זכה לי בעירוב שיהא לי חלק עמהם בשביל מעה זו אינו עירוב אפילו עירב החנוני [לכל האחרים] וזכה גם לזה עמהם אבל אם אמר לו ערב לי קנה עירוב ואפילו אם אמר זכה לי אם נתן לו כלי בתור' קנין שיקנה לו בו קנה עירוב וכן אם זיכה לו הנחתום ע"י אחר או שקנה במעה שנתן לו לחם מן השוק קנה עירוב ואם נתן מעה לבעל הבי' ואמר לו זכה לי בעירוב קנה עירוב:

סימן שע

דיני שתוף בערוב. ובו ח סעיפים:

א הדר בבי' שער אכסדרה ומרפס' שבחצר אינו אוסר על בני החצר שאינם חשובים דירה אבל הדר בבי' התבן בבי' העצים בבי' הבקר ובבי' האוצרו' אוסר:

ב בעל הבי' שיש לו הרבה בתים בחצר והשאילן או השכירן לאחרים ויש לו בכל א' מהם דברים שאינם ניטלים בשב' מחמ' כבדן או מחמ' איסור שהם דברים שאסור לטלטלם אפי' לצורך מקומו אין הדרים בהם אוסרים עליו לפי שנעשו כולם כאורחים אצלו לפיכך גם הם מותרים להוציא מבתיהם לחצר אע"פ שלא נתנו עירוב ואם אין הבתים שלו לא קנויות ולא שכירות אע"פ שיש לו בהם דברים שאסור לטלטלם אוסרים זה על זה: הגה ויש אומרים דכל זה כשאין דיורים בחצר אלא הם אבל כשיש דיורים אחרים ומוליכים ערובן אצלן צריכים כל אחד לערב (הר"ר יהונתן פרק כיצד משתתפין) אחד ששכר בית מן העכו"ם והשכיר אחד מן הבירה לחבירו אם מתחלה לא שכרה אדעתא דהכי הוה ליה כאלו כל הבירה שלו והשכיר אחד מן הבתים לחבירו אבל אם שכרה מתחלה אדעתא דהכי הוה ליה שני בתים ולא מהני אע"פ שיש לאחד מהם תפיסת יד בבית חבירו (מהרי"ק שורש מ"א):

ג חמש חבורות ששבתו בטרקלין וחלקוהו במחיצות אם עוברים כולם זה על זה שאין פתח לחצר אלא החיצון וכולם עוברים דרך עליו אין צריכים ליתן בעירוב אלא שנים הפנימיים וכל האחרים חשובים כבית שער להם ואם היה לכל א' פתח פתוח לחצר: הגה או שאין עוברים זה על זה רק כל אחד יש לו פתח פתוח לבית שער שלפניהם והבית שער פתוח לחצר (ב"י) אם המחיצות מגיעות לתקרה בתוך ג"ט דהוי כל א' חדר בפני עצמו אפילו הן של יריעות אם בני החצר נותנים העירוב בא' משאר בתי החצר צריך כל אחת ואחת מחבורות שבטרקלין ליתן עירוב אבל אם נתנו העירוב בזה הטרקלין אין צריכין ליתן עירוב כלל שכולם דרים בבית זה ובית שמניחים בו העירוב אין צריך ליתן עירוב וכן אם אין דיורין אחרים בחצר אינם צריכים עירוב חלקוהו במחיצות שאין נוגעות לתקר' (אפי') אם בני החצר נותנים עירובן בא' משאר בתי החצר די בעירוב א' לכל החמש חבורות: הגה אם מקצתן עשו מחיצות ומקצתן לא עשו אותן שעשו הם מחולקים ואותם שלא עשו הם כמשותפין. (המגיד פרק ד') ואם היו דיורין בעליות ממש אפילו נתנו בני החצר העירוב בטרקלין צריכה כל חבורה וחבורה לתת עירוב אבל מי שיש לו מלמד או סופר בביתו וכן תלמידים הלומדים בפני הרב ודרים בביתו כל א' בחדרו אפילו יש לכל א' פתח פתוח לחצר ואוכל וישן בחדרו אינם אוסרים:

ד אנשי חצר שהיו כולם אוכלים על שלחן אחד אע"פ שכל א' יש לו בית בפני עצמו אינם צריכים עירוב מפני שהם כאנשי בית א' ואם הוצרכו לעשות עירוב עם אנשי חצר אחרת עירוב אחד (לכולן) ופת אחד בלבד מוליכין לאותו מקום שמערבין עמו ואם היה עירוב בא אצלם אינם צריכים לתת עירוב כדין בית שמניחים בו עירוב שכל אלו הבתים כבית אחת הם חשובים: הגה וכן אם הרבה בעלי בתים אוכלים בחדר אחד כל אחד על שלחנו אע"פ שכל א' ישן בחדר בפני עצמו עירוב א' לכולם הואיל ואין מחיצה מפסקת בין מקום אכילתן הוי כחמשה ששבתו בטרקלין וכו' ואע"פ שפורסין לפעמים וילון לפניהם לצניעות לא מיקרי מחיצה הואיל ולא הוי שם בקביעות (ר' ירוחם חט"ו):

ה מי שאוכל במקום א' וישן במקום אחר מקום אכילתו הוא העיקר ושם הוא אוסר הילכך האחים שאוכלים בבית אביהם וישנים בבתיהם אינם אוסרים ואם נותן להם פרס ואוכלים בבתיהם אוסרים והני מילי כשנותנים בני שאר החצר עירובן במקום אח' אבל אם היו בני שאר החצר נותנים העירוב בא' מבתים אלו או שאין עמהם דיורים בחצר אינם צריכים לערב:

ו מי שיש לו חמשה נשים וחמש' עבדים מקבלים ממנו פרס וכל א' אוכל בביתו וכן תלמיד המקבל פרס מרבו ואוכל בביתו אינם אוסרים זה על זה אם אין עמהם דיורין בחצר או אם העירוב בא אצלם:

ז עשרה בתים זה לפנים מזה וכולם עוברים זה לזה ויוצאים דרך החיצון לחצר שנים הפנימיים לבד צריכים ליתן בעירוב והשאר פטורים שחשובים כולם כבית שער:

ח המתארח בחצר אפי' נתארח בבית בפני עצמו אם לא נתארח דרך קבע אלא לשלשים יום או פחות אינו אוסר על בני החצר והוא והם מותרים בין בביתו בין בביתם: הגה ואפילו אם האורחים רבים ובעל הבית א' ודוקא בדאיכא בעל הבית א' קבוע דאז האורחים בטלים לגביה אבל אורחים ביחד אוסרים זע"ז מיד [תה"ד סי' ע"ו מגמ' סוף דף ע'] ועיין לקמן ס"ס שצ"א: [ועכו"ם המתארח ע"ל סי' שפ"ד]:

סימן שעא

כשאחד מבני חצר נפרד משם או מת. ובו ו סעיפים:

א א' מבני חצר שהניח ביתו והלך ושבת בחצר אחר' אפי' היתה סמוכה לחצרו אם הסיח מלבו ואין דעתו לחזור לביתו בשב' הרי זה אינו אוסר עליהם במה דברים אמורים בישראל אבל בעכו"ם אפי' הלך לשבו' בעיר אחר' אוסר עליהם עד שישכרו ממנו מקומו אם היא קרוב מהלך יום א' שהרי אפשר שיבא בשב' אבל אם רחוק יותר אינו אוסר וי"א שגם עכו"ם אם הלך לשבו' בחצר אחר' אינו אוסר [וכן נראה עיקר] [ואם בא העכו"ם בשבת ע"ל סי' שפ"ג]:

ב ישראל בן חצר זו שהלך לשבו' בחצר אחר' ואין דעתו לחזור בשב' ואח"כ נמלך בשב' וחזר אינו אוסר:

ג א' מן השוק שהי' לו בית בחצר ומת והניח רשותו לא' מבני החצר אם מת מבעוד יום אין הזוכה אוסר שהעירוב שמערב על ביתו מתיר גם מה שירש ואם מת משחשיכה אוסר אע"פ שעירב הזוכה עמהם אינו מועיל למה שירש אח"כ בשב':

ד א' מן החצר שמת בשב' אם עירב אפי' ירשו א' מבני השוק אינו אוסר ואם לא עירב אם ירשו א' מן השוק כל זמן שאינו בא לדור עמהם אינו אוסר בא לדור בשב' בבית מורישו אוסר ואם יורשו א' מבני החצר אם עירב היורש והיה דר עם המוריש בבי' אינו אוסר אע"פ שלא עירב המוריש ואם לא היה דר עם המוריש אלא בבי' אחר שבחצר אוסר אע"פ שעירב היורש כיון שלא עירב המוריש ואם מבעוד יום מת ויורשו אחד מן השוק הרי זה אוסר והוא שבא היורש בבי' מורישו בשב':

ה ישראל וגר שהיו דרים בחצר ומת הגר מבעוד יום והחזיק ישראל אחר בנכסיו אפי' לא החזיק עד שחשיכה אוסר עד שיבטל רשותו כשאר יורש מת משחשיכה אין המחזיק אוסר שבהיתר הראשון עומד:

ו א' מבני חצר שהיה גוסס אף על פי שאינו יכול לחיות בו ביום אוסר עד שיזכו לו בפת ויערבו עליו וכן קטן אוסר אע"פ שאינו יכול לאכול כזית אבל האורח אינו אוסר כמו שנתבאר בסי' ש"ע:

סימן שעב

דיני שותפי הדירות לעירוב. ובו יט סעיפים:

א גגין וחצירו' וקרפיפו' כולן רשות א' הם לכלים ששבתו בתוכה שמותר לטלטלם מזה לזה אפי' הם של בעלים הרב' ולא עירבו יחד מותר לטלטל מחצר לחצר אחר' או לגג או לראש כותל שביניהם ומגג לגג אחר הסמוך לו אפי' גבוה ממנו הרבה ומהגג לקרפף שאינו יותר מסאתים או שהוקף לדירה אפי' הוא יותר מסאתים או למבוי שמתוקן בלחי או קורה אפי' לא עירבו בו ואע"פ שעירבו בני חצר לעצמן דשכיחי מאני דבתים בחצר מותר לטלטל כלים ששבתו בחצר זו לחצר אחר' ולא חיישינן שמא יטלטל גם כלים ששבתו בבית לחצר אחרת או לגג וקרפף:

ב קרפף יתר על סאתים שלא הוקף לדירה הוי כרמלית ואסור לטלטל ממנו לקרפף אחר להכניס ולהוציא מזה לזה כי אם שתי אמות בזה ושתי אמות בזה:

ג שתי חצרות שרוצים לערב יחד להתיר אף כלים ששבתו בבתים אין צריכו' עירוב אחר אלא העירוב שעשו כבר יוליכנו א' מבני החצר בשביל כולם ויתננו בא' מבתי חצר שניה ואם ירצה יוליך שם אפי' פת משלו וכולם מותרים: הגה והוא שעירבו בני חצירו עמו תחלה [תשובת הרא"ש סי"ו] או שאין צריכים לערב כמו שנתבאר סימן ש"ע [ב"י] והוא שעירבו בני חצר השנייה לעצמה ואין בני חצר שניה צריכים פת אחר אלא העירוב שעשו כבר מתירן:

ד אין שתי חצרות יכולות לערב יחד אא"כ יהא פתח ביניהם או חלון שיש בו ד' על ד' טפחים ויהי' קצתו בתוך י"ט הנמוכים לארץ ואז אם רצו מערבין יחד ואם רצו מערבין כל א' לעצמו (ועיין לקמן סי' שפ"ו סעיף ב' ישראלים הדרים בב' וג' מקומות כיצד יערבו):

ה חלון שבין שני בתים אפילו הוא למעלה מעשרה אם רצו מערבין יחד וה"ה לארובה שבין בית לעלייה שאפילו היא למעלה מי' אם רצו מערבין יחד ואפילו אין שם סולם לעלות בו: הגה ומכל מקום בעינן שיהא רחבו ארבעה על ארבעה (ב"י) ואם עשו סריגה לפני החלון בטל ליה מתורת חלון: (המגיד פ"ג):

ו בית שבין שתי חצרו' והוא פתוח לשניהם ועירב עם שתיהם אבל החצרו' לא עירבו זה עם זה אין לטלטל כלים ששבתו בבתים מחצר לחצר ע"י בית זה שביניהם היה בין שתי חצרו' כותל גבוה י"ט או שהיה קרקעה של א' מהחצרו' גבוה מחבירו ה' טפחים ועשה עליו מחיצה חמשה להשלימו לעשרה אין יכולים לערב יחד ואם היה הכותל גבוה לשניהם עשרה והיו בראשו פירו' בני שתי החצרו' יכולים להורידם לחצרו' וכן להעלו' עליו מפירו' ששבתו בחצירו' ולהורידם ממנו לחצר אחר' בין שהכותל רחב ד' או אינו רחב ד' אבל פירות ששבתו בבית אם הכותל רחב ד' אסור להעלות לו ולא להוריד ממנו ואם אינו רחב ד' מותר (ובלבד שלא יחליפו כדלעיל סי' שמ"ו ס"א) ואם היה הכותל גבוה לאחת מהחצרות עשרה ולשניה אינו גבוה עשרה כגון שקרקעו של א' גבוה משל חבירו מי שאינו גבוה לו עשרה מותר להשתמש בו אף בכלים ששבתו בבי' והשני אסור להשתמש בו אף בכלים ששבתו בחצר והוא שיהא הכותל רחב ד' אבל אם אינו רחב ד' מותר לשתיהן להשתמש בו אף מן הבתים אפילו עירבו כל אחת לעצמה:

ז נפרץ הכותל עד עשר אמות הרי הוא כפתח והוא שלא יהא נפרץ במילואו ואם נפרץ ביותר מעשר חשוב כחצר אחת וצריכים לערב יחד (וכל שכן אם אין ביניהם מחיצה גבוה י' דצריכין לערב יחד) (הר"ר יהונתן פרק חלון):

ח כותל שבין ב' חצרו' גבוה עשרה לשניהם והעמיד אצל הכותל סולם רחב ד' וכן כנגדו בחצר השני' אפי' אין הסולמו' זה כנגד זה אם אין ביניהם שלשה חשיבי כפתח היו מופלגים זה מכנגד זה שלשה אם הכותל רחב ד' עדיין חשובים כפתח ואם אינו רחב ד' לא חשיבי כפתח באיזה סולם אמרו כשיש בו ארבע שליבו' אבל פחו' מכאן לא אא"כ זרועותיו ושליבותיו כבדות שאז כובדו קובעו ואם אין הכותל גבוה אלא עשרה וזוקף סולם גבוה שבעה ומשהו במשך ד' אצל הכותל מתירו בין להשתמש עליו בין לערב יחד כיון שלא נשאר שלשה עד ראש הכותל עקר חוליא מראש הכותל למעטו מגובה עשרה אם יש בה משך ארבע מהני בין לעשותו כפתח לערב יחד בין לענין שיכול להשתמש בכל הכותל ואם אין בו ארבע אינו חשוב כפתח לערב יחד וכן אינו מועיל להשתמש בכל הכותל שאינו משתמש אלא כנגד המקום שנתמעט:

ט בנה אצטבא למטה אצל הכותל למעטו מגובה עשר' אם יש בה ד' אורך במשך הכותל ובולטת ד' מועיל להשתמש בכל הכותל אבל אינו חשוב כפתח לערב יחד עד שיגיע לראש הכותל ואם אין בה ד' על ד' אינו מועיל אפילו להשתמש כנגדו:

י כפה ספל שיש בו ד' על ד' וגבוה כל שהוא ומיעט בו גבהו מעשרה מותר להשתמש כנגד המיעוט ובלבד שיחברנו בטיט:

יא בנה אצטבא על אצטבא אם יש בתחתונה ד' על ד' או אין בה ד' על ד' ויש בעליונה ד' על ד' ואין בין זו לזו ג"ט מהני להתיר להשתמש עליו אבל לא מהני למהוי פתח לערב יחד:

יב זיז היוצא מן הכותל ויש בו ד' על ד' והניח עליו סולם כל שהוא מועיל להתיר לו תשמיש הכותל והוא שלא תהא שליבה התחתונ' גבוה מן הארץ שלשה ולא יהא בין שליבה לשליבה שלשה והוא שיניח הסולם על גב הזיז אבל סומכו אצלו לא וכל זמן שאין גבוה הכותל עשרים טפחים די בזיז אחד שמניחו באמצע שהרי אין גבוה עשרה עד הזיז ולא גבוה עשרה ממנו עד ראש הכותל ואם הוא גבוה עשרים צריך שני זיזין א' בתוך עשרה התחתונים וא' למעל' ממנו בתוך י' העליונים שאם היה הזיז גבוה עשרה לא סגי לי' בסולם כל שהוא והוא שלא יהו הזיזין זה כנגד זה שראוי להטיל סולם מזה לזה:

יג העמיד שני סולמות זה בצד זה ולא היה בשניהם משך ארבע' והרחיקם זה מזה כדי שיהא בשניהם ארבע' ומילא האויר שביניהם בקש אינו מועיל לא להתירו להשתמש עליו ולא לערב יחד שמקום מעמד הרגלים הוא באמצע הסולם ואין ראוי לעלות בקש ואם העמיד הסולם באמצע והקש מן הצד מהני בין להתירו להשתמש עליו בין לערב יחד:

יד אין הסולם רחב ארבע' וחקק אצלו בכותל להשלימו לארבע' די לו שיחוק בגובה עשרה ואם לא העמיד סולם כלל אלא חקק בכותל כמין שליבו' של סולם לעלות בו צריך שיחוק בכל גובה הכותל ומועיל בין להתיר תשמיש בין לערב יחד:

טו היה אילן בצד הכותל ועשהו סולם לכותל אם רצו מערבין א' אבל אם עשה אשרה סולם לכותל אין מערבין א' מפני שאסור לעלות עליה מן התורה שהרי אסורה בהנאה והרא"ש ז"ל כתב בהיפך דאילן אינו מועיל ואשרה מועלת והוא שתהא יבשה:

טז חריץ שבין שתי חצירו' עמוק עשרה ורחב ארבעה אין יכולין לערב יחד אפילו מלא תבן וקש כל זמן שלא בטלו ואם היה מלא עפר וצרורו' אפילו סתמא שלא בטלו צריכים לערב יחד (וע"ל סי' שנ"ח סעיף ב'): הגה י"א דאם מלאם בפרות סתמא בטלו לה דדרכן לעשותו שם אוצר (הגהות אשירי):

יז נתן עליו נסר כמין גשר משפת החריץ אל שפתו אם הוא רחב ארבע חשוב כפתח ומערבין א' ואם רצו מערבין שנים: הגה וה"ה אם מלאו ברוחב ארבעה מדבר המבטלו שם: (ב"י) ואם נתן הנסר לאורך החריץ במשך ארבעה אפי' אין בו אלא כל שהוא חשוב כפתח שהרי מיעטו מארבעה:

יח אם החריץ עמוק לא' עשרה ולשני אינו עמוק עשרה או שהוא שוה לשניהם דינו ככותל:

יט גדיש של תבן שבין שתי חצרו' אם הוא גבוה עשרה כל א' מערב לעצמו נתמעט בחול מי' צריכים לערב ביחד ובעוד שלא נתמעט אסור לשום א' מהן ליתן מן התבן לתוך קופתו בשבת להאכילה לבהמתו ואפי' להעמיד' שם שתאכל אסורה אבל אם יוכל לעמוד בפניה כדי שלא יהא לה דרך לנטו' אלא לשם ולהרא"ש אפי' בחול אסור ליתן ממנו לקופתו וכן להעמיד הבהמ' בידים במה דברים אמורים בגדיש שבין ב' חצרו' אבל גדיש שבין שני בתים מותר להאכיל בהמתו ממנו בידים:

סימן שעג

דין שתי גזוזטראות בשתי עליות. ובו סעיף אחד:

שתי גזוזטראו' הבולטו' משני עליו' זו כנגד זו ונתן ביניהם נסר רחב ארבע' הרי הוא כפתח ומערבין יחד: הגה ואם אין המרחק שביניהם ארבעה אפילו בלא נסר נמי דינא הכי (המגיד פ"ג) ואם רצו כל א' מערבת לעצמה אבל אם היו זו שלא כנגד זו שאחת משוכה למזרח וא' למערב אינם יכולים לערב יחד וכן אם היתה אחת גבוה מחבירת' לא חשיב פתח והני מילי כשמרוחקו' זו מזו ג"ט אבל אם הם תוך ג' זו לזו בין בריחוק בין בגובה חשיב שפיר כפתח:

סימן שעד

נסתם בשבת פתח או חלון במקום שעירב בו. ובו ד סעיפים:

א ערבו דרך חלון או פתח שביניהם ונסתם בשבת מותרים להשתמש דרך גובה הכותל וחוריו ואפי' אם עירב לשנה ונסתם הפתח בחול ונפתח בשבת (ואפילו סתמה במזיד) (אגור) חזר העירוב להתירו ולהרמב"ם אין מותר לטלטל אלא כל אחת לעצמה אבל מזו לזו לא:

ב היה כותל בין שתי חצרו' ועירבה כל אחת לעצמה ונפרץ הכותל בשבת מותרים לטלטל כל א' בחצרו אפי' כלי הבי' אבל חצר שנפרצה בשבת לרשו' הרבים או לכרמלית אסור:

ג חצר קטנה שנפרצ' קודם שבת במילוא' לגדול' ואין בפרצה יותר מי' אמו' גדול' מותרת להוציא כלי' ששבתו בבית לחצרה אם עירבה לעצמה וקטנה אסור' להוציא כלים ששבתו בבית לחצירה אלא אם כן עירבו יחד והיינו כשנכנסין כותלי קטנה לגדולה

וכשכתלי קטנה מופלגים ג"ט מכותלי אורך הגדולה דאם לא כן היתה קטנה ניתרת ע"י נראה מבחוץ ושוה מבפנים:

ד גג קטן שנפרץ קודם שבת במילואו לגג גדול קטן אסור להעלות עליו כלים ששבתו בבית וגדול מותר והוא שיהו מחיצות הבית ניכרות למי שעומד על הגג אבל אם אינם ניכרות כגון שהגג בולט עליהם הוי כרמלית אלא אם כן פתוח לו מהבית חלון ארבע על ארבע:

סימן שעה

מה הם הדברים השרוים בחצר שאינם אוסרים. ובו ד סעיפים:

א מרפסת שהוא דרך לעליות הפתוחים לה ועומדת בחצר ועולים לה בסולם ובני העליות יורדים ממנה לחצר ועוברים לרשות הרבים אינם אוסרים על בני החצר דסולם תורת פתח עליו והוי כשתי חצרות ופתח ביניהם שאם רצו מערבים יחד ואם רצו כל א' מערב לעצמו ובלבד שיערבו כל בני מרפסת לעצמן כדי שתהא רגל המותרת במקומה:

ב אם לא עירבו יחד ויש בחצר תל או עמוד שהוא משותף בין שניהם אם אינם גבוהים י"ט הרי אלו נחשבי' בין החצר ובין המרפסת ושניהם אסורים להוציא שם כלים ששבתים ואם הם גבוהים מקרקעית החצר י"ט (ובתוך עשרה למרפסת (טור) והם בתוך ד' טפחים למרפסת בני מרפסת מותרים לפי שתשמישו (להם) בנחת מלבני החצר ואם היו רחוקים מהמרפס' ד"ט או יותר אע"פ שגבוהים עשרה (מן החצר לתוך עשרה למרפסת) (טור) הרי אלו בכלל החצר והמרפס' לפי ששניהם אפשר להשתמש בהם על ידי זריקה לפיכך שניהם אסורים להוציא שם כלים ששבתו בבתים עד שיערבו:

ג היתה מצבה ארבע' טפחים לפני המרפס' אין המרפסת אוסר' על בני החצר שהרי נחלקה מהם:

ד זיזים היוצאים מהכתלים כל שהוא למטה מעשרה טפחים הרי זה נחשב מהחצר ובני החצר משתמשין בו וכל שהוא בתוך י"ט העליונים הסמוכים לעלייה אנשי עלייה משתמשין בו והנשאר בין י' התחתונים עד התחלת י' העליונים מן הזיזין היוצאים שניהם אסורים בו ואין משתמשין בהם בכלים ששבתו בבתים אלא אם כן עירבו:

סימן שעו

בור ובאר שבין שתי חצירות. ובו ד סעיפים:

א בור שבין שתי חצרות ואין ביניהם פתח או חלון שיוכלו לערב או שיש ביניהם ולא עירבו אין ממלאים ממנו בשבת אלא אם כן עשו מחיצה עשרה למעלה מן המים וצריך

שיהיה טפח מן המחיצה יורד בתוך המים ואם היתי המחיצ' כולה בתוך המים צריך שיהי' טפח יוצא ממנה למעלה מן המים כדי שתהי' ניכרת רשות זה מרשות זה וכן אם עשו על פי הבור קורה רחבה ד"ט זה ממלא מצד הקורה וזה ממלא מצד האחר: הגה ודוקא אם בא למלאות בכלים של בית אבל בכלים של חצר לא בעינן שום תיקון דהא חצירות רשות אחת הן כדלעיל סי' שע"ב (הג"מ פט"ו):

ב באר שבאמצע השביל בין שני כותלי חצירות אע"פ שהיא מופלגת מכותל זה ד"ט ומכותל זה ד"ט שניהם ממלאים ממנה ואינם צריכים זיזים על גבן שאין אדם אוסר על חבירו דרך אויר: הגה ודוקא כשאין חצרות פתוחות בשביל רק בחלונות (טור והמגיד פ"ג מה' עירובין) וי"א דאם אינן מופלגים ארבעה אוסרים אפילו בכה"ג (ב"י בשם רש"י):

ג שתי חצרות וביניהם ג' חורבות כל א' מותר באותה שאצלו להשתמש בה דרך חלונות על ידי זריקה והאמצעי' מותרת לשניהם ואם היו שלשתן סמוכי' לבתים שהיתה האמצעי' כנגד השתים כשלשה ראשי קנקן כל א' מותר בחורבה שאצלו והשלישי' הקרובה לשתי החצירו' אסורה לשתיהן:

ד בית הכסא שבין שני הבתים ולא עירבו יחד רשות שניהם שולטת בו ואסורים (וע"ל סי' שנ"ה):

סימן שעז

דין ב' עליות זו כנגד זו הפתוחות לחצר. ובו סעיף אחד:

שתי עליות הפתוחו' לחצר זו כנגד זו ואחת עשתה גומא בחצר כדי לשפוך בחצר שאין בה ד' אמות מימיה והשני' לא עשתה אם עירבו יחד שתיהן מותרו' לשפוך מימיהן ואם לא עירבו יחד והאחת עירב' לעצמ' והשני' לא עירב' כלל זו שלא עירב' אסור' ושעירבה מותרת ובלבד שלא תשפוך להדיא בגומא אלא תשפוך בעלייה והם יורדים לגומא: הגה דכחו בחצר שאינה מעורבת שרי (טור) וה"ה אם החצר יותר מד' אמות דשתיהם מותרים בכה"ג ואין צריכים לגומא (ב"י):

סימן שעח

דין חצרות פתוחות זו לזו. ובו ה סעיפים:

א שלש חצירו' פתוחות זו לזו ופתוחות לרשות הרבים ועירבה כל אחת מהחיצונות עם האמצעי' והחיצונו' לא עירבו יחד החיצונות אסורות זו עם זו והאמצעי' מותרת עם כל אחת מהן והן מותרות עמה במה דברים אמורים כשנתנה אמצעי' עירובה בזו ועירובה

בזו או שנתנו החיצונות עירובן באמצעי' בשני בתים אבל אם נתנו שתי החיצונו' עירובן באמצעי' בבית א' שלשתן מותרות זו עם זו:

ב שתי חצרות זו לפנים מזו ופנימי' פתוחה לחיצונה והחיצונה למבוי ויש לפנימי' דריכת רגל על החיצונה אם עירבה פנימי' לעצמה ולא החיצונה או שעירבה כל אחת לעצמה ושכח א' מן החיצונה ולא עירב פנימי' מותרת והחיצונה אסורה עירבה חיצונה ולא פנימית או שעירבה כל אחת לעצמה ושכח א' מהפנימי' ולא עירב שתיהן אסורות עירבה כל אחת לעצמה כל אחת מותרת בחצרה:

ג עירבו ביחד ונתנו עירובן בחיצונה ושכח א' בין מן הפנימי' בין מן החיצונה ולא עירב שתיהן אסורות עד שיבטל רשותו ואם נתנו עירובן בפנימי' ושכח א' מן הפנימי' ולא עירב שתיהן אסורות אבל אם שכח א' מן החיצונה ולא עירב פנימית מותרת:

ד אם יחיד דר בפנימי' ויחיד בחיצונה או שנים בחיצונה ועירבו אין היחיד שבפנימי' אוסר על החיצונה: הגה וה"ה רבים שהם כיחיד ואינן צריכין לערב כדרך שנתבאר לעיל סימן ש"ע (המגיד פ"ד):

ה שלשה חצרו' זו לפנים מזו ויחיד בכל אחת אע"פ שרבים דורסים בחיצונה אינם אוסרים שכל אחת מותר' במקומה ואם היו שנים בפנימי' ולא עירבו הרי הם אוסרים על היחידים שבאמצעי' ושבחיצונה זה הכלל רגל האסור' במקומה אוסר' שלא במקומה ורגל המותרת אינה אוסר' שלא במקומה:

סימן שעט

דין חצירו' ובתים ביניהם. ובו ב סעיפים:

א ב' חצירו' וג' בתים ביניהם פתוחים זה לזה ורוצים לערב יחד חצר זה בא דרך בית שאצלו ונותן עירובו בבי' שבאמצע וכן עושה השניה ומותרים בשלשתן שכל בית שאצל החצר חשוב לו כבית שער וא"צ ליתן פת והאמצעי הוא בית שמניחין בו עירוב וא"צ ליתן פת:

ב שני חצירו' ושני בתים ביניהם ולא עירבו יחד אלא כל אחת לעצמה ובא מן חצר זה דרך בית שאצלו והניח עירובו בבי' שאצל השני וכן עשה השני שגם הוא הניח עירובו בבית הסמוך לחצר האחר' לא קנו עירוב שכל א' הניח עירוב בבי' שער של חצר אחרת:

סימן שפ

דיני ביטול רשות. ובו ד סעיפים:

א א' מבני החצר ששכח ולא עירב עם האחרים אוסר עליהם מה תקנתם יבטל להם רשותו שיאמר רשותי מבוטל' לכם או קנויה לכם ואין צריך לקנו' בקנין סודר ויכול לבטל אף משתחשך ואם דר עם ארבעה או חמשה צריך לבטל לכל א' וא' שיאמר רשותי מבוטלת לך ולך וי"א שדי שיאמר רשותי מבוטל' לכולכם אם ביטל רשותו סתם לא ביטל אלא רשותו שיש לו בחצר הלכך הם מותרים להוציא מבתיהם לחצר וגם הוא שהוא אורח בעלמא אבל אסורין להוציא מביתו לחצר וגם הוא וי"א שצריך לנעול ביתו כדי שלא יבא להוציא באיסור ולא יפתחנו אלא כשרוצה לצאת ולבא וינעלנו מיד אחר צאתו ובואו:

ב אם ביטל להם גם רשות ביתו מותרין בין הוא בין הם להוציא לחצר בין מביתו בין מבתיהם:

ג אם אינו רוצה לבטל להם רשותו אלא להשכירו יש אומרים שמועיל כמו ביטול וי"א שאינו מועיל:

ד אם בני החצר שעירבו מבטלים רשותם לאחר שלא עירב הוא מותר להוציא מביתו לחצר ולא מבתיהם (אם לא שבטלו בפירוש גם רשות ביתם) (ב"י) והם אסורים אף מביתו לחצר ולא אמרינן שיהיו כאורחים שאין רבים נעשו אורחים אצל יחיד וה"ה אם היו שנים לבד וביטל א' מהם לחבירו המבטל אסור אף בשל חבירו וחבירו מותר אף בשל עצמו וכן רבים שלא עירבו שנתנו רשותם לרבים שעירבו לפי שהיחיד נעשה אורח אצל הרבים ורבים אינם נעשים אורחים אפי' אצל הרבים ולא היחיד אצל היחיד שכחו שנים ולא עירבו יכולים לבטל רשותם שיבטל כ"א מהם רשותו לכל בני החצר בין אם מבטלים לרבים שעירבו ובלבד שכל אחד מהם יבטל לכל א' בין אם מבטלים לא' שלא עירב אבל אין מבטלין לשנים שלא עירבו בין אם מבטלים רבים ועירבו בין אם הוא יחיד שלא עירב שהרי אף לאחר שיבטלו להם הם שנים וא' אוסר על חבירו ואפילו אמר לא' אני מבטל לך על מנת שתחזור ותבטל לחבירך אינו מועיל:

סימן שפא

דיני המבטל רשותו ועבר והוציא. ובו ז סעיפים:

א המבטל רשותו והוציא אח"כ מביתו לחצר בשוגג אינו אוסר במזיד אוסר שהרי חוזר מביטולו שביטל ואם החזיקו בו כבר שהוציאו מבתיהם לחצר או שהכניסו מחצר לבתיהם אינו יכול לחזור מביטולו ולרש"י אין חזקה מועלת אלא אם כן החזיקו משחשיכה:

ב יש ביטול רשות מחצר לחצר לא שנא שתי חצירו' ופתח ביניהן ועירבה כל אחת לעצמה ולא עירבו יחד יכול כל א' לבטל רשותו לחברת' להיות' מותר' להשתמש בה ולא היא לא שנא שתי חצירו' זו לפנים מזו ולא עירבו אלא החיצונה לבדה שפנימי' אוסרה על החיצונה יכולה לבטל לה רשות' שלא תשתמש ולא תעבור עליה אלא בשעה שצריכה לצאת ותהיה החיצונה מותר' או אם עירבו יחד ונתנו עירובן בחיצונה ושכח א' מהפנימי' ולא עירב יכול לבטל רשותו דהיינו שיבטל רשותו לכל א' מבני הפנימי' וגם לכל א' מבני החיצונה ויהיה הוא לבדו אסור וכולם מותרים:

ג יש ביטול רשות בחורבה שאם היו שני בתים וחורב' ביניהם שהיא של שניהם ושכחו ולא עירבו יכול אחד לבטל רשותו לחבירו ולהיותו מותר בו:

ד יש ביטול רשות מבית לבית שאם היו שני בתים ופתח ביניהם ולא עירבו א' מבטל רשות לחבירו ואפי' המבטל מותר להוציא מביתו לבי' חבירו אבל אינו יכול להוציא מבי' חבירו לביתו שאז היה חוזר ומחזיק ברשו' שביטל וכן אם יש לו חדר פתוח לביתו וביטל רשו' ביתו אסור להוציא מהחדר לביתו: הגה וי"א דאין לבטל מבית לבית אלא אם כן ישאיר לעצמו חדר אחד שלא ביטל ואז מותר להכניס אפילו מבית חבירו לביתו וטוב להחמיר לכתחילה (ב"י בשם רבינו ירוחם ור"ת והגהות מיימוני פ"ב מהלכות עירובין):

ה שני בתים בשני צדי רה"ר והקיפום עכו"ם מחיצה בשבת בענין שיש ביניהם כמו חצר ששני בתים פתוחים לו והרי הם אוסרים זה על זה אינם יכולים לבטל א' לחבירו:

ו יורש מבטל רשות שאם לא עירב מורישו ומת בשבת והיורש בא לדור בחצר ואוסר יכול לבטל רשותו:

ז מבטלין וחוזרין ומבטלין כלומר שמבטלין רשותם בני חצר זו לבני חצר אחרת או לאחד מבני חצר עד שיוציאו מה שירצו וחוזרים ומבטלים לאותם שביטלו להם עד שיוציאו גם הם מה שירצו:

סימן שפב

אם דירת עכו"ם מעכב' בעירובו. ובו כ סעיפים:

א הדר עם העכו"ם בחצר אינו אוסר עליו עד שיהיו שני ישראלים דרים בשני בתים ואוסרים זה על זה אז העכו"ם אוסר עליהם ואינו מועיל שיבטל העכו"ם רשותו אלא צריך שישכירו ממנו: הגה ישראל שהשכיר או השאיל ביתו לעכו"ם אינו אוסר עליו דלא השכיר או השאיל לו ביתו כדי שיאסור עליו (המגיד פרק ב') אבל אם הבית של עכו"ם ושכרו ישראל ממנו ועכו"ם דר בבית עמו אין שכירות הבית מועיל לענין שכירות העירוב (א"ז) ישראל שהשאיל או השכיר

בית לחבירו (במקום שדרים עכו"ם) אע"פ שיש לו תפיסה בבית לא מהני וצריכים לשכור מעכו"ם (ב"י בשם מצאתי כתוב):

ב אם בטלו הישראלים רשותם לאחד מהם כדי שיחשב כיחידי אצל העכו"ם אינו מועיל:

ג אם אין לעכו"ם דריסת רגל על הישראלים אינו אוסר כגון שני חצירות הפתוחו' זו לזו ואין להם דריסת רגל זה על זה ובחצר א' דר עכ"ם ובחצר א' דרים ב' ישראלים או יותר מכניסין ומוציאין מחצר זו לחצר זו בשבת דרך חלון שביניהם ואין צריך לשכור מהעכו"ם:

ד השוכר מן העכו"ם סתם מועיל וא"צ לפרש לו שהוא להתיר הטלטול וא"צ לכתוב שום כתיבה על השכירו':

ה שוכרין מעכו"ם אפילו בפחו' משוה פרוטה ומותר לשכור ממנו בשבת (מרדכי ריש פרק הדר) (וע"ל סימן שפ"ג):

ו כל זמן שאין העכו"ם חוזר בו מועיל השכירו' ואפילו לזמן מרובה (ואינו יכול לחזור משכירתו עד שיחזור הדמים) (ב"י בשם רש"י פרק הדר):

ז אם שכרו מהעכו"ם לזמן ידוע לכשיכלה הזמן צריך לחזור ולשכור שנית וצריך לחזור ולערב דאין עירוב ראשון חוזר וניעור:

ח אם שכרו מהעכו"ם לזמן ידוע ובתוך הזמן השכיר העכו"ם דירתו לאחר די בשכירו הראשון:

ט חמשה הדרים בחצר אחד שוכר מהעכו"ם בשביל כולם:

י אם שכרו ממנו בעל כרחו אינו מועיל אף ע"פ שהיה רגיל להשכיר מקודם:

יא אבל מאשתו או משכירו ולקיטו שוכרים אע"פ שהוא מוחה (ושכירו של שכירו ולקיטו של בעל הבית הוא כשכיר בעל הבית עצמו) (ריב"ש סי' תכ"ז):

יב אם אינו רוצה להשכיר יתקרב לו א' מבני החצר עד שישאיל לו רשותו שיהא לו רשות להניח בו שום דבר דהוי ליה כשכירו ולקיטו ומשכיר שלא מדעת העכו"ם ויש אומרים שאינו צריך להשכיר אלא נותן עירובו ודיו:

יג אם ייחד לו מקום בבית שמשאיל לו כיון שאינו כשלוחו בכל הבית לא מהני:

יד שכרו משכירו ולקיטו לזמן אע"פ שסילקו תוך הזמן מהיות שכירו ולקיטו מותרים עד תום הזמן אבל אם שכרו ממנו סתם כיון שסילקו נתבטל השכירו': הגה וה"ה אם שכרו מגזבר המלך ונסתלק לגמרי מן המלך אבל אם לא סלקו רק מן הגזברות ועדיין אוכל פרס המלך עדיין מיקרי שכירו ולקיטו ויוכל לשכור ממנו ולכן גם שכירות הראשון עדיין קיים (ב"י בשם תשובת רשב"א):

טו אם ישראל ועכו"ם דרים בבית א' צריך לשכור מהעכו"ם ולערב עם הישראל: הגה אם יש לכל א' דירה בפני עצמו וה"ה שני (עכו"ם) הדרים בכה"ג בבית אחד צריך לשכור (משניהם) (ב"י בשם הג"א):

טז אם יש לעכו"ם ה' שכירים או לקיטים ישראלים דרים בביתו אין דירתם חשובה דירה שיאסרו זה על זה (דשכירות של עכו"ם אין אוסר אם שכרו מבעל הבית) (ב"י):

יז שתי חצירו' זו לפנים מזו ישראל ועכו"ם בפנימי' וישראל בחיצונה או שישראל ועכו"ם בחיצונה וישראל בפנימי' ואפילו עכו"ם בפנימי' ושני ישראלים בחיצונה אוסר ויש מי שאומר שאפי' עכו"ם בפנימי' וישראל א' בחיצונה אוסר:

יח עכו"ם שהשכיר ביתו לחבירו עכו"ם אם נשאר לו שום תפיסה בבי' שיש לו רשות להניח שם שום כלים יכולים לשכור ממנו ואם לא נשאר לו שום תפיס' אם יכול המשכיר לסלק השוכר תוך זמנו יכולים לשכור ממנו ואם לאו אינו מועיל אלא אם כן ישכרו מהשוכר: הגה וה"ה איש א' שיש לו תפיסה בבית יכולין לשכור ממנו דלא גרע משכירו ולקיטו (ב"י בשם ריב"ש סי' תנ"ז):

יט חצר שישראל ועכו"ם דרים בה ובית א' של ישראל אצל ביתו של זה ואינו פתוח לחצר וחלונו' ביניהם אינו יכול לערב עמו דרך החלון שביניהם כדי להוציא כליו דרך בית שכנו הפתוח לחצר אבל אם פתח פתוח ביניהם מותר ויש מי שאומר דאף אם פתח פתוח ביניהם אסור:

כ חצר שישראל ועכו"ם שרוים בה והיו חלונות פתוחות מבית ישראל זה לבית ישראל זה ועשו עירוב דרך חלונות אף ע"פ שהם מותרים להוציא מבית לבית דרך חלונות הרי הם אסורים להוציא מבית לבית דרך פתחים מפני העכו"ם עד שישכיר: הגה ספינה שיש בה ישראלים רבים ויש להם בתים מיוחדים צריכים לערב ולשכור רשות מן עכו"ם בעל הספינה או להבליעו בשכר הספינה (ב"י בשם שבולי לקט) וע"ל סי' שס"ו ס"ב:

סימן שפג

כשאין העכו"ם בבית אינו מעכב. ובו סעיף אחד:

עכו"ם הדר עם שני ישראלים ואין העכו"ם בביתו אינו אוסר (ע"ל סימן שע"א) ויערבו ויהיו מותרים בא עכו"ם בשבת אוסר והעירוב בטל ומיהו יכולים לשכור ממנו בשבת ואח"כ יבטל הא' לחבירו ויהי' היחיד מותר וכ"ש אם מת העכו"ם בשבת שיבטל א' לחבירו ויהי' היחיד מותר:

סימן שפד

עכו"ם אכסנאי אם מעכב. ובו ב סעיפים:

א עכו"ם הנכנס לשם אכסנאות אם נכנס שלא ברשות אינו אוסר לעולם ואם נכנס ברשות אם הוא רגיל לבא אוסר מיד ואם אינו רגיל אינו אוסר עד לאחר שלשים יום:

ב אנשי חיל המלך שנכנסו בבתי היהודים בין בחזקה בין ברצון אם יש לבעלי בתים באותם מקומות שנכנסו העכו"ם כלים שאסור לטלטלם בשבת אינם אוסרים עליהם:

סימן שפה

דין צדוקי ומומר בעירוב. ובו ד סעיפים:

א צדוקי הרי הוא כישראל ומבטל רשות אבל עירוב אינו מועיל כיון שאינו מודה בעירוב:

ב כותי הרי הוא כשאר עכו"ם ואין לו תקנה אלא בשכירות:

ג ישראל מומר לעבודת אלילים או לחלל שבתות בפרהסיא אפילו אינו מחללו אלא באיסור דרבנן הרי הוא כעכו"ם ואם אינו מחלל אלא בצינע' אפילו מחללו באיסור דאוריית' הרי הוא כישראל ומבטל רשות:

ד ישראל שהמיר והיו לו בתים בשכונת ישראל שעירבו לכל השנה אם אין לו פתח אחר כלל הוא אוסר בכל שבת שחל לאחר שהמיר אבל אם יש לו פתח אחר לשכונת העכו"ם אפילו הוא פתח קטן שלא היה רגיל בו מתחיל' דוחין אותו אצל פתח הפתוח לשכונת העכו"ם:

סימן שפו

דיני שיתוף בעירוב. ובו ט סעיפים:

א אסרו חכמים לטלטל מן החצירו' למבוי והתירוהו ע"י שיתוף שגובין פת או דבר אחר ממיני מאכל מכל חצר וחצר ונותנים אותו בא' מן החצירו' ואנו רואים כאלו פתוח כל המבוי לאותו חצר ומפני שאינו אלא לשתף החצירו' יכולים ליתנו באויר החצר או בבית שאין לו ארבע על ארבע וא"צ ליתנו בבית רק שיהי' במקום המשתמר הילכך אין נותנין אותו באויר המבוי (וע"ל סי' שס"ו):

ב ישראלים שדרים בג' מקומו' חלוקים ודלתות כל א' מהמקומו' נעולים בלילה והשמש גובה קמח מכולם אינו מועיל להם להשתתף ששיתוף מבוי צריך שיהי' מונח בחצר שבמבוי ואלו שנבדלים זה מזה ורחוקים אין שיתופן א' ואין מבואיהן כא': הגה ואם עירבו

במקום אחד אין האחרים שלא עירבו אוסרים עליהם הואיל ואין להם דריסת הרגל זה על זה כי אין כל העיר חשובה כמבוי אחד אע"פ שיושבין בהיקף חומה אחת (ב"י סי' שצ"ב בשם חזה התנופה):

ג ככל משפטי עירובי חצירו' ושיעורו ושאשתו מערבת בשבילו ושמערבין שלא לדעתו אם אין הבית פתוח אלא לחצר א' ושקטן יכול לגבותו ושיכול א' לזכות לכולם (ושאם היו שותפין א"צ לערב) כך דיני שיתוף: הגה ואפי' היה משותף עם שכיניו בסחורה לזה ביין ולזה בשמן אין צריך להשתתף והוא שיהיה בכלי אחד: (טור סי' שס"ו):

ד משתתפין בכל מיני מאכל ואפי' ד' וה' מיני מאכל מצטרפין למזון שני סעודות:

ה בכל מיני מאכל משתתפין חוץ מגודגדניו' שהוקשו לזרע ותבלין ופולין יבשים ולא בעלי בצלים שלא גדלו אורך הזרת ולא בכמהין ופטריות ולא בכפניו' ולא בעדשים ולא בחטים ושעורים ולא בירק שהוא בשיל ולא בשיל ולא במים לבדם ולא במלח לבדו אבל אם עירבם יחד משתתפין בהם וי"א דדוקא כשנתן לתוכן שמן וי"א שמערבין בתבלין:

ו כל דבר שרגילים ללפת בו את הפת שיעורו ללפת בו פת הנאכל לשני סעודו' וכל שאין מלפתין בו הפת שיעורו כדי לאכול ממנו ב' סעודו' ובשר חי לא הוי ליפתן וצריך כדי שיאכל ממנו ב' סעודו' אבל צלי הוי ליפתן ושיעורו ללפת בו ב' סעודו' חומץ הוי ליפתן וכן יין מבושל אבל יין חי לא הוי ליפתן ושיעורו שני רביעיו' וכן שיעור שאר משקים:

ז משתתפין בשני ביצים אפילו חיים בשני רמונים בחמשה אפרסקים בליטרא ירק בין חי בין מבושל בפולים לחים מלא היד בתפוחי יער מלא הקב:

ח משתתפין אפי' באוכל שאינו ראוי לו אם ראוי לשום אדם כגון לנזיר ביין ולישראל בתרומה וכן (הנודר) מאוכל או נשבע שלא יאכלנו משתתף בו ויש אומרים דהיינו דוקא כשנדר או נשבע שלא יאכלנו אבל אם נדר או נשבע שלא יהנה ממנו אין משתתפין לו בה (ואם אמר קונם הנאתו או אכילתו עלי לכ"ע אין משתתף בה) (טור):

ט אמר על ככר היום חול ולמחר קודש או קונם משתתפין לו בה שבין השמשו' עדיין לא נתקדש' ודאי וראוי היתה מבעוד יום אבל אם אמר היום קונם ולמחר חול אין משתתפין לו בה שאינה ראויה עד שתחשך חצר הפתוח לשני מבואו' ושיתף עם כל א' מהם מותר עם כל א' מהם לטלטל ממנו לחצר ומהחצר לתוכו ואסור לטלטל כלים ששבתו במבוי זה למבוי האחר דרך החצר ואם לא שיתף עם שום א' מהם אם הוא רגיל עם שניהם לצאת ולבא בחול דרך עליהם אוסר על שניהם ואם הוא רגיל עם הא' ועם השני אינו רגיל אותו שרגיל אוסר שאינו רגיל אינו אוסר ואם שיתף עם אותו שאינו רגיל הותר הרגיל לעצמו אם שיתפו ביניהם וכן אם היה רגיל עם שניהם ושיתף עם א' מהם מותר השני שהרי סילק עצמו ממנו ואם המבוי שרגיל בו שיתפו ביניהם ואותו שאינו רגיל

לא שיתפו והוא לא שיתף לא עם זה ולא עם זה דוחים אותו אצל שאינו רגיל ויסתלק מאותו שרגיל כדי שיהא מותר כיון שהוא אינו מפסיד בדבר שהרי לא שיתף עמהם ויש ריוח לאחרים שע"י זה יהיו מותרים כופין אותו על מדת סדום:

סימן שפז

שותפין במבוי צריכין לערב בחצירות. ובו סעיף אחד:

המשתתפין במבוי צריכים לערב בחצירו' כדי שלא ישכחו התינוקות תורת עירוב שהרי אין התינוקות מכירים מה נעשה במבוי לפיכך אם נשתתפו במבוי בפת סומכין עליו ואין צריכין לערב בחצירו' שהרי התינוקו' מכירים בפת וי"א שאם לא עירבה כל חצר לעצמה אין סומכין על השיתוף אבל כשכל חצר עירבה לעצמה ואח"כ נשתתפו במבוי ולא עירבו דרך פתחים שביניהם מותרים להשתמש בחצירו' שבמבוי דרך פתחים שביניהם שסומכים על שיתוף במקום עירוב ואם עירבו דרך פתחים שביניהם ולא נשתתפו במבוי מותר להשתמש החצרות במבוי שסומכים על עירוב שעירבו החצרו' דרך פתחים במקום שיתוף: הגה ויש אומרים דסומכין אשיתוף במקום עירוב אפי' לא נשתתפו אלא ביין וכן סומכין אעירוב במקום שיתוף (הרא"ש ומרדכי פ' הדר וטור) ולעיל סי' שס"ו ס"ו בהגהה כתבתי דאנו נוהגין לכתחילה שלא לעשות רק שתוף א' בקמח ונ"ל הטעם כי עירוב שלנו שכל א' מבני החצר נותן לשיתוף הוי כעירוב ושיתוף ביחד ולכתחילה אין לעשות יותר והא שהצריכו שיתוף ועירוב היינו בזמן הגמרא שבני החצר לא נתנו לשתוף רק החצר עירבו ביחד וא' מיני החצר נתן לשתוף אבל בכה"ג לכ"ע אין עושין רק שתוף א' ואי עביד יותר ובירך עליו הוי ברכה לבטלה (ד"ע ותשובת מהר"ם שהביא הב"י):

סימן שפח

דין אם לא עירבו החצירו' יחד וגם לא נשתתפו במבוי. ובו סעיף אחד:

אם לא עירבו החצירו' יחד וגם לא נשתתפו במבוי מותר לטלטל בכל המבוי כלים ששבתו בתוכו בין עירבו חצירו' עם הבתים בין לא עירבו ולהרב רבינו משה בר מיימון דוקא כשלא עירבו חצירו' עם הבתים אבל אם עירבו חצירו' עם הבתים אין מטלטלין במבוי אלא בארבע אמות:

סימן שפט

עכו"ם שיש לו חלון פתוח למבוי. ובו סעיף אחד:

עכו"ם הדר במבוי ויש לו חלון אחורי ביתו פתוח לבקעה או לקרפף אפי' אין בו אלא ד"ט על ד"ט אינו אוסר על בני מבוי אפי' מכניס ומוציא גמלים וקרונו' דרך המבוי כל היום שחפץ יותר באותו שפתוח לו מאחוריו לבדו שיש לו אויר והוי פתחו למבוי כמו שאינו רגיל שאינו אוסר והוא שיש בבקעה או בקרפף יותר מסאתים אבל אם אין בו אלא סאתים קטן הוא ולא ניחא ליה ביה וישראל שיש לו פתח למבוי ופתח מאחוריו לקרפף ושכח ולא עירב אם הקרפף יותר מסאתים אוסר לפי שאינו ראוי לו ואינו מסתלק מן המבוי ואם הוקף לדירה אפי' יותר מסאתי' אינו אוסר כיון שראוי לו ויש מי שאומר דאדרבה אם הוקף לדירה אפי' בית סאתים אוסר שכיון שהוקף לדירה אין בו אויר ואינו חפץ בו להסתלק בשבילו מן המבוי:

סימן שצ

מבוי שצדו אחד עכו"ם וצדו אחד ישראל. ובו ב סעיפים:

א מבוי שצדו א' עכו"ם וצדו א' ישראל ובית של ישראל אחר אצלו פתוח לר"ה ולא למבוי וחלון בינו לבין ישראל הדר במבוי אינו יכול לערב דרך החלון שביניהם להוציא כליו למבוי דרך בית ישראל שכנו הפתוח למבוי אבל אם פתח ביניהם מותר ויש מי שאוסר אף בפתח פתוח ביניהם:

ב מבוי שצדו א' עכו"ם וצדו א' ישראלי' והיו חלונות פתוחות מחצרו לחצר של ישראל ועירבו כולם דרך חלונות אע"פ שנעשו כאנשי בית א' ומותרי' להוצי' ולהכניס דרך חלונו' הרי אלו אסורי' להשתמש במבוי דרך פתחי' עד שישכרו מן העכו"ם:

סימן שצא

דיני ביטול רשות למי ששכחו לערב. ובו ב סעיפים:

א ככל משפטי ביטול למי ששכח ולא עירב בחצירו כן היא במבוי שאם שכחה חצר אחת ולא נשתתפה מבטלת רשותה לשאר בני המבוי או הם לה אע"פ שהם רבי' שבני החצר גבי מבוי חשובי' כיחיד בחצר וככל משפטי ישראל בחצר עם העכו"ם כן הוא במבוי או בעיר שאין אסור לטלטל במבוי או בעיר המוקפת חומה עד שיהיו שני חצרות של בתי ישראל בעיר אבל חצר אחת לא אפילו אם הרבה בתי' של ישראל פתוחי' לתוכה והוא שתהא העיר מוקפת חומה לדירה וסתם עיירות הן מוקפות לדירה וסתם מבצרי' אינם מוקפי' לדירה וכשיש ב' חצרו' של בתי ישראל בעיר צריכי' לשכור מכל חצר וחצר של עכו"ם ואין מספיק במה שישכור משר העיר: הגה ויש אומרים דדוקא לענין להוציא

ולהכניס לרשות העכו"ם אבל לטלטל במבוי יכול לשכור מן השר שהרי דרך המבוי הוא של השר ויכול לסלק כל העכו"ם משם: (ריב"ש סי' תש"י) במה דברי' אמורי' בשר שאין הבתי' שלו וגם אין לו רשות להשתמש בבתי בני העיר כלל אפי' בשעת מלחמה אבל במקו' שכל צרכי העיר אינם נעשי' אלא על פי השר או הממונה שלו ודאי ששכירו' מהשר ההוא או משכירו ולקיטו מהני שהרי יש לו רשות להושיב אנשיו וכלי מלחמתו בבתי בני העיר בשעת מלחמה שלא מדעתם:

ב ישראלי' הדרי' בחצר יחידי בעיר של עכו"ם שהיא מוקפת חומה ועברו יהודי' אחרי' דרך שם בשבת ונתאכסנו בחצר אחרת אינם אוסרי' עליה' דאורח אינו אוסר ומותרי' לטלטל בכל העיר: (וע"ל סוף סי' ש"ע):

סימן שצב

דיני עירובין לעיר. ובו ח סעיפים:

א עיר שהיתה קנין יחיד אפילו נעשי' של רבי' משתתפי' כולם שיתוף א' ויטלטלו בכל המדינה וכן אם היתה של רבי' ויש לה פתח אחד משתתפי' כולם שיתוף א' אבל אם היתה של רבי' ויש לה שני פתחים שהעם נכנסי' בזה ויוצאי' בזה אפילו נעשי' של יחיד אין מערבין את כולה אלא מניחין ממנה מקום א' אפילו חצר אחת ובית לתוכה ומשתתפין השאר ויהיו אלו המשתתפי' כולם מותרים בכל העיר חוץ מאותו מקום ששיירו ויהיו אותם הנשארי' מותרי' במקומם בשיתוף שעושים לעצמם ואם היו הנשארים רבים אסורים לטלטל בשאר כל העיר ודבר זה משום היכר הוא כדי שידעו שהעירוב התיר להם לטלטל בעיר זה שרבים בוקעים בה שהרי המקום שנשאר ולא נשתתף עמהם אין מטלטלין בו אלא אלו לעצמן ואלו לעצמן ואם רצו לערב מבוי מבוי בפני עצמו כל שכן דמהני דאין שיור גדול מזה: הגה וצריך שיעשו ביניהם שני פסין של שני משהויין אם הוא רחב עשר אמות וביתר מי' צריך צורת פתח (טור):

ב עיר של רבים שיש לו פתח א' וסולם במקום אחר מערבין את כולה ואינה צריכ' שיור שאין הסולם שבחומה חשוב כפתח ואפילו העמיד הרבה סולמות זה בצד זה עד רוחב עשרה לא חשיב כפתח ואם יש לה שני פתחים ויש אשפה לפני אחד מהם כאילו אין שם אלא פתח א':

ג הבתים שמניחים אותם שיור אע"פ שאינם פתוחים לעיר אלא אחוריהם לעיר ופניהם לחוץ ואפילו הוא (רק בית אחד אפי') בית הבקר או בית התבן שאינם צריכים לערב עושים אותם שיור ומערבין את השאר:

ד עיר שנשתתפו כל יושביה חוץ במבוי א' הרי זה אוסר על כולם ואם בנו מצבה על פתח המבוי אינו אוסר עליהם לפיכך עיר שהיתה קנין יחיד אפילו נעשי' של רבים אין מערבין אותה לחצאין אלא או כולה או מבוי ומבוי ובונה כל מבוי ומבוי מצבה על פתחו אם רצה לחלוק רשותו מהם כדי שלא יאסור על שאר המבואו':

ה במה דברים אמורי' שאין מערבין אותה לחצאין בעיר מוקפת חומה גבוה י"ט ויש לה דלתו' אבל אם לא היתה העיר כולה מוכשרת במחיצו' ובאו להכשיר חציה ולערבה הרשו' בידם:

ו זה שאמרנו שאין מערבין אותה לחצאין היינו לומר שאין לחי וקורה מועיל לסלקם זה מזה אבל בפס ארבעה או בשני פסים שני משהויין נחלקי' אלו מאלו ומערבין לחצאין ואם הוא רחב מעשר אמות עושה צורת פתח: הגה או יעשה מחיצה גבוה עשרה לפתח מבואו (טור) י"א הא דעיר של יחיד אסור לחלק היינו לארכה מאחר דשניהם צריכים לילך לרה"ר שבתוכה אבל לרחבה ואלו יוצאים בשער זה ואלו יוצאים בשער זה ואין להם דריסת הרגל זה על זה מערבין לחצאין ועושין תיקון ביניהם כמו שנתבאר לעיל סי' שס"ג דעד עשרה מהני לחי או קורה וביתר מעשרה צורת הפתח (הגהות מיימוני פ"ה מהלכות עירובין והרא"ש והטור):

ז עיר של רבים ונתמעטה ועמדה על חמשים דיורים א"צ שיור:

ח המזכה בשיתוף לכל בני העיר אם עירבו כולם עירוב א' א"צ להודיעם שזכו' הוא להם ודין מי ששכח ולא נשתתף עם בני העיר או מי שהלך לשבו' בעיר אחרת או עכו"ם שהיה עמהם בעיר דין הכל כדינה בחצר ומבוי:

סימן שצג

דיני עירוב ביום טוב שחל בערב שבת ודין בין השמשו' לערב. ובו ג סעיפים:

א אין מערבין עירובי חצירו' ושיתופי מבואו' בי"ט שחל להיות בע"ש ואם שכח ולא עירב מערב יום טוב וחלו שני ימים טובים ביום החמישי ויום ששי יערב בי"ט על תנאי שיאמר אם היום חול יהא זה עירוב ואם היום קודש אין בדברי כלום ולמחר יאמר אם היום קודש הרי עירבתי מאתמול ואם היום חול יהא זה עירוב והני מילי בשני י"ט של גליות אבל בשני ימים טובים של ר"ה לא דכיומא אריכתא דמי (ועיין לקמן סי' תקכ"ח):

ב א' עירובי חצירו' וא' שתופי מבואו' מערבין אותם בין השמשו' ואפילו אם כבר קיבל עליו תוספ' שבת ויש אוסרים אם קיבל עליו תוספת שבת:

ג עירב לשנים לאחד מבעוד יום ונאכל העירוב בין השמשו' ולא' עירב בין השמשות שניהם קנו עירוב שלאותו שנאכל עירובו בין השמשו' אנו חושבין אותו ללילה ולאותו

שהניח עירובו בין השמשו' חושבים אותו יום אבל אם עירב עליו בין השמשו' ונאכל עירובו בין השמשו' אסור:

סימן שצד

ספק עירוב מה דינו. ובו ג סעיפים:

א ספק עירוב כגון ספק אם היה קיים בין השמשו' אם לאו מותר והוא שיהיה לו חזקת כשרו' כגון שהניחו שם ואירע בו ספק אבל אם לא היה לו חזקת כשרו' כגון ספק אם הונח שם אם לאו לא:

ב צריך שיהא העירוב בין השמשו' במקום שראוי ליטלו הילכך אם נפל עליו גל ואינו יכול ליטלו בלא מרא וחצינא אסור: הגה והעירוב א"צ להיות קיים רק בין השמשות (טור) ויוכל לאכלו כשודאי חשיכה (הגהות אשירי ומרדכי פרק בכל מערבין) ויש לבצוע עליו בשחרית בשבת (מנהגים) ודוקא במקום שנוהגים לערב כל ערב שבת אבל עדיף טפי לערב על כל השנה בפעם אחת כדלעיל סי' שס"ח (ב"י):

ג נתנו במגדל ונעל בפניו ואבד המפתח קודם שחשכה אם אי אפשר להוציא העירוב אלא אם כן עשה מלאכה גמורה בין השמשו' הרי זה כמו שאבד ואינו עירוב שהרי אי אפשר לאכלו:

סימן שצה

דיני ברכת עירוב. ובו סעיף אחד:

מצוה לחזור אחר שיתופי מבואו' ומברך עליו על מצו' עירוב ואומר בזה השיתוף יהיה מותר לכל בני המבוי להוציא ולהכניס מחצירו' למבוי (ומהם לבתים) (ב"י בשם שבילי לקט) בשבת אימתי מברך עליו בשעה שמקבץ אותו מבני המבוי או בשעה שמזכה להם: הגה ואם גבו אותו לשם עירוב ושכחו ולא ברכו עליו הוי עירוב כי אין הברכה מעכבת (אגור ושבולי לקט) עסס' שס"ו:

סימן שצו

דין ארבע אמו' שיש לכל אדם בשבת. ובו ב' סעיפים:

א שבו איש תחתיו מכאן שכל אדם יש לו ד' אמות בכל מקום אפי' יצא חוץ לתחום ומודדי' לכל אדם באמה שלו ואם היה ננס באיבריו נותנים לו ארבע אמות בינוני' של כל אדם שכל אחת מהן ששה טפחי': הגה ואלו ד' אמות מודדין לו מרווחת והוא באמצען (טור)

ויש אומרים דמותר להלך ארבע אמות לכל צד אבל לטלטל אין לו רק ארבע אמות עם אלכסונן כמו שנתבאר לעיל סי' שמ"ט: (טור בשם הרז"ה פי"ב בשם רשב"א):

ב בכל מקום שקדש היום עליו אם הוא מוקף לדירה אפי' אין בו עתה דיורין חשוב כולו כד' אמו' ואם אינו מוקף לדירה עד סאתים חשוב כולו כד' אמו' ואפילו שבת בתל גבוה ובקמה קצורה ושבלי' מקיפו' אותה חשיבי כד' אמות עד סאתים:

סימן שצז

דין שביתת היחיד וכליו ומהלך אלפים אמה. ובו יח סעיפים:

א כל אדם יש לו אלפים אמה לכל רוח חוץ מארבע אמותיו או מהמקום ששבת בו:

ב קדש עליו היום בבקעה ואינו יודע תחום שבת מהלך אלפי' פסיעו' (בינוניות) (טור) שהם תחום שבת:

ג כשם שאין אדם רשאי להלך בשבת וביום טוב אלא אלפי' אמה לכל רוח כך כליו ובהמתו אין יכול שום אדם להוליכ' חוץ לאלפים אמה של בעליה' ואם עירבו בעליה' לרוח א' אין שום אדם יכול להוליכם לרוח האחרת אפי' פסיעה אחת במקו' שאין הבעלי' יכולי' לילך: הגה ועיין לעיל סוף סימן ש"ה אם מותר למסור בהמה לעכו"ם במקום שיש לחוש שיוציאנה חוץ לתחום:

ד המוסר בהמתו לבנו הרי היא כרגלי האב:

ה מסרה לרועה אפי' נתנה לו בי"ט הרי הוא כרגלי הרועה ואם מסרה לשני רועים הרי הוא כרגלי בעליה מפני שלא קנה א' מהם:

ו שור של פטם כרגלי מי שלקחו לשחטו ביו"ט וכן אם שחטו בעליו בי"ט ומכר בשרו כל א' מהלוקחי' מוליך מנתו למקום שהוא הולך:

ז שור של רועה כרגלי אנשי אותה העיר:

ח כלים המיוחדי' לא' מהאחי' שבבית הרי הם כרגליו ושאינם מיוחדי' אין יכולי' להוליכם אלא למקום שכולם יכולים לילך:

ט שנים ששאלו חלוק זה לילך בו שחרית וזה לילך בו ערבית לא יוליכו אלא למקום ששניה' יכולים לילך ואם עירב זה לסוף אלפים למזרח וזה לסוף אלפים למערב לא יזיזוהו ממקומו:

י ב' שלקחו בהמה בשותפות ושחטוה ביום טוב אע"פ שלקח כל א' מנתו הרי כל הבשר כרגלי שניהם אבל אם לקחו חבית של יין וחלקוה ביום טוב חלקו של כל א' מהם כרגליו:

יא השואל כלי מחבירו מערב יום טוב אפי' לא לקחו עד הלילה הוא כרגלי השואל ואם שאלו ממנו ביום טוב אע"פ שדרכו לשאלו ממנו בכל יום טוב הרי הוא כרגלי המשאיל:

יב האשה ששאלה מחברתה מים ומלח לעיסתה ותבלין לקדירתה בי"ט הרי העיסה ותבשיל כרגלי שתיהן:

יג לקח מחבירו בי"ט גחלת לא יוליכנה אלא כרגלי הנותן אבל אם הדליק נר או עץ משלהבת חבירו הרי הוא כרגלי זה שהדליק:

יד בור של יחיד הרי הוא כרגלי בעליו ושל אותה העיר כרגלי אנשי אותה העיר ושל הפקר כרגלי הממלא:

טו נהרות המושכי' ומעיינו' הנובעים הרי הם כרגלי הממלא היו באים מחוץ לתחום לתוך התחום ממלאים מהם בשבת ואין צריך לומר ביום טוב:

טז מילא מים מבור של הפקר לצורך חבירו הרי הם כרגלי הממלא:

יז מי שהיו לו פירות מופקדים בעיר אחרת רחוקה ממנו ועירבו בני אותה העיר לבא אצלו לא יביאו לו מפירותיו שפירותיו כמוהו במה דברים אמורים כשייחד להם קרן זויות אבל אם לא ייחד להם הם כרגלי זה שהם מופקדים אצלו:

יח מי שזימן אצלו אורחים בי"ט לא יוליכו בידם מנות למקום שאין בעל הסעודה יכול לילך בו אא"כ זיכה להם מערב יו"ט ע"י אחר במנות אלו:

סימן שצח

דין היאך מודדין אלפים אמה. ובו יא סעיפים:

א הבא למדוד אלפים אמה של תחום העיר אם היתה העיר אריכא וקטינא או שהיתה מרובעת לא לרבוע העולם הואיל ויש לה ארבע זויות שוות מניחים אותה כמות שהיא ומודדים לה אלפים אמה לכל רוח מארבע רוחותיה:

ב היתה עגולה עושין לה זויות ורואין אותה כאלו היא בתוך המרובע ומודדין חוץ מצלעות אותו מרובע אלפי' אמה לכל רוח שנמצא משתכר הזויות וכן אם היתה העיר משולשת או שיש לה צלעות רבות מרבעין אותה ואח"כ מוציאין חוץ למרובע אלפי' אמה לכל רוח:

ג כשהוא מרבעה מרבעה בריבוע העולם כדי שתהא כל רוח ממנה משוכה כנגד רוח מרוחו' העולם ומכוונ' כנגדה:

ד היתה רחבה מצד א' וקצרה מצד א' רואין אותה כאלו כולה רחבה היתה עשויה כמין גם או כקשת אם יש בין שני ראשיה פחות מארבע אלפי' אמה מודדין לה מן היתר ורואין את כל הרוחב שבין היתר והקשת כאלו הוא מלא בתים ואם היו בין שני ראשיה ד' אלפי' אין מודדין לה אלא מן הקשת: הגה ויש אומרים מן המקום שנתקצר שם הקשת שאין בו

ארבע אלפים אמה וכל זה שיש בין הקשת והיתר יותר מאלפים אבל אם אין ביניהם אלפים מודדין בכל ענין מן היתר וכן נראה להקל (הגהות מיימוני פרק כ"ה מהלכות שבת והרא"ש והטור):

ה כל בית דירה שהוא יוצא מהעיר אם היה בינו ובין העיר שבעי' אמה ושני שלישים שהוא צלע בית סאתים המרובעות או פחות מזה הרי זה מצטרף לעיר ונחשב ממנה וכשמודדין לה אלפים אמה לכל רוח מודדין חוץ מבית דירה זה: הגה ויש אומרים שאין מתחילין למדוד מיד מן הבית אלא מותחין חוט על פני רוחב העיר נגד הבית ומרחיקין משם שבעים אמה ושיריים ומתחילין וכן בכל מקום שמודדין (טור) וכן נראה לי להקל:

ו היה בית קרוב לעיר בשבעי' אמה ובית שני קרוב לבית ראשון בשבעי' אמה ובית שלישי קרוב לשני בשבעים אמה וכן עד מהלך כמה ימי' הרי הכל כעיר אח' וכשמודדין מודדין מחוץ לבית האחרון והוא שיהי' בית דירה זה ד' אמות על ד"א או יותר וכן בית הכנס' שיש בו בית דירה לחזני' ובית ע"א שיש בו בית דירה לכהני' והאוצרו' שיש בהם בית דיר' והגשר והקבר שיש בהם בית דירה ושלש מחיצו' שאין עליהם תקרה ויש בהם ד"א על ד"א והבית הבנוי בים ושתי מחיצות שיש עליהם תקרה ומעזיבה ומערה שיש בנין על פיה ויש בה בית דיר' כל אלו מצטרפין עמה אם היו בתוך שבעי' אמה ושירי' ומאותו הבית היוצא רואים כאלו חוט מתוח על פני כל העיר ומודדין חוץ מאותו החוט אלפים אמה: הגה ואם היו שני בתים כאלו נגד העיר דינם כעיר העשויה כקשת (טור) אבל שתי מחיצות שאין עליהם תקרה אע"פ שדרים ביניהם והגשר והקבר ובית הכנסת ובית ע"א והאוצרות שאין בהם בית דירה והבור והשיח והמערה והשובך ובית שבספינה כל אלו וכיוצא בהם אין מצטרפין עמה:

ז היו שתי עיירות זו סמוכה לזו קמ"א אמות ושליש כדי שיהיה ע' אמה ושיריים לזו ושבעים אמה ושיריים לזו חשובים שתיהם כעיר אחת ונמצאת כל עיר מהן מהלכות את כל העיר השניה וחוצה לה אלפים אמה: הגה וכן חומת העיר שנפרצה מב' רוחותיה זו כנגד זו וחרבו הבתים שביניהם עד קמ"א אמה ושליש דינו כסתום (טור) אבל בית אחד אפי' גדול הרבה אין לו דין עיר לתת לו שבעים אמה ושיריים. (תוס' ורא"ש פרק כיצד מעברין וטור):

ח היו שלשה כפרים משולשים אם יש בין האמצעים ובין כל אחד מהחיצונים אלפים אמה או פחות מכאן ובין שנים החיצונים רפ"ג אמות פחות שליש (מלבד רוחב העיר האמצעי) (טור) כדי שיהיה בין כל אחד מהם ובין האמצעי כשתראה אותו כאלו הוא ביניהם קמ"א ושליש הרי שלשתן כמדינה אחת ומודדים להם אלפים אמה לכל רוח מחוץ לשלשתן (וי"א דאין מודדין מן האמצעי רק מחומותיה) (תוס' והרא"ש פ' כיצד מעברין וטור):

ט עיר שיושבת על שפת הנחל שרוב העתים הוא יבש ומשתמשים בו שאינו מלא אלא בשעת הגשם אם יש לפניה מצבה רוחב ד' אמות על שפת הנחל כדי שיעמדו עליה

וישתמשו בנחל נמצא הנחל בכלל העיר ומודדין לה אלפים אמה משפת הנחל השני ויעשה הנחל כלו בכלל העיר מפני המצבה הבנויה בצדה ואם לא היה שם מצבה אין מודדין להם אלא מפתח בתיהם ונמצא הנחל נמדד מן האלפים שלהם:

י יושבי צריפים דהיינו שיושבים באהלים שעושין מהוצין וערבה אין להם דין עיר ולפיכך אין מודדין להם אלפים אמה אלא מפתח בתיהם: (אם אין להם כמין היקף מחיצה י' או חריץ י' סביב בתיהם) (ב"י בשם שבולי לקט) ואם יש שם שלש חצירות של שני שני בתים קבועים של אבן או של נסרים אלו עושים את כלם קבע ויש להם דין עיר ומרבעים אותה ונותנין לה אלפים אמה לכל רוח כשאר העיירות:

יא עיר שהוקפה ואח"כ ישבה מודדין לה ממקום ישיבתה ישבה ואחר כך הוקפה מודדין לה מחומתה:

סימן שצט

במה מודדין התחומין ובמקום המדידה ומי הוא המודד. ובו יא סעיפים:

א אין מודדין תחום העיר אלא בחבל של פשתן של חמשים אמה לא פחות שהוא נמתח ביותר ולא ארוך יותר מפני שאינו נמתח כראוי:

ב אם יש נהר לפניו לסוף ע"ה אמה לאחר שמדד חמשים אמה חוזר לאחוריו כ"ה אמה כדי שיהא החבל של נ' אמה שלם עד הנהר:

ג ישים החבל כנגד לבו וימתחנו בכל כחו:

ד לא ימדוד אלא כנגד העיר אפי' אם יש הרים וגאיות כנגדה ולא ילך מכנגדה בצדה שהוא ישר וימדוד שם ויחזור כנגד העיר ולפי מדה שמדד שם אלא ימדוד כנגד העיר וכשיגיע להר אם הוא כ"כ זקוף שאם יורידו חוט המשקולת מראשו לא יתרחק מכנגדו ולמטה בשיפולו ד' אמות אז אין צריך למדוד (כל כך) הירידה והעליה אם יש מישור בראשו אם אין מישור בראשו אינו מודד כלל ואם חוט מתרחק מכנגדו ארבע אמות ומתלקטים י' מתוך ה' דהיינו שבהילוך ה' אמות של שיפוע עולה עשרה טפחי' אז רואים אם אין משפתו אל שפתו אלא נ' אמה מבליעו בחבל של נ' אמה שזוקף עץ גבוה בשפתו מזה ועץ אחר כנגדו בשפתו מזה ומותח חבל מזה לזה ואם אינו יכול להבליעו בחבל של נ' אמה מודדו בחבל של ד' אמות וכך יעשה אחד עומד ברגלי ההר למטה ואחד למעלה ממנו ברחוק ד' אמות ונותן התחתון החבל כנגד לבו והעליון כנגד רגליו ועולה התחתון למקום שעומד העליון והעליון עולה ד' אמו' ומודדין כבתחלה וכן יעשה עד שימדוד כולו ואם הוא משופע יותר שבהילוך ד' אמות עולה י' טפחים אז הקילו בו

ולא הטריחוה להבליעו בחבל של נ' אמה ע"י קורו' אלא אם אין בו אלא חמשים אמה ישער אותו כמה יש בו לפי אומד הדעת ואם יש בו יותר מנ' אמה מודדו בחבל של ארבע אמות:

ה הגיע לגיא אם חוט המשקולת מתרחק מכנגדו למטה ד' אמות אז רואים אם יכול להבליעו בחבל של נ' אמה מבליעו ואם לאו מודדו בחבל של ד' אמות והוא שלא יהא עמוק יותר מאלפים אבל אם הוא עמוק יותר מאלפים מודד הירידה והעליה של כל השיפוע ואם אין החוט מתרחק מכנגדו ד' אמות אז אם יכול להבליעו בחבל של נ' אמה מבליעו ואם לאו אינו מודד כלל השיפוע של ירידה ועליה אלא המישור של מטה ואפי' אם עמוק יותר מאלפים:

ו הגיע להר (או לגיא) וכל מה שהוא ממנו מכנגד העיר הוא רחב מחמשים אמה שאינו יכול להבליעו וכגון שהוא במזרח העיר וכל אורך מזרח אינו יכול להבליעו אם יכול להבליעו בתוך אלפי' של צד צפון או דרום ילך שם ויבליעו כיון שהוא עדיין בתוך התחום של צד העיר אבל אם אינו יכול להבליעו בתוך אלפים של צד העיר לא יתרחק יותר לצד העיר כדי להבליעו:

ז אין סומכין אלא על מדידת אדם מומחה שהוא יודע מדת הקרקע:

ח היו לנו תחומי שבת מוחזקין ובא מומחה ומדד ריבה בתחום מהם ומיעט בתחום שומעין לו אף בתחום שריבה: הגה מדד ומצא מדתו במזרחית צפונית יתירה על שכנגדו במזרחית דרומית מותח החוט של סי' התחום מזה לזה באלכסון (הרא"ש וטור) וי"א בשוה לפי המקום שריבה בו (ב"י בשם רש"י ורשב"א):

ט אם באו ב' מומחים ומדדו את התחום אחד ריבה ואחד מיעט שומעין למרב' ובלבד שלא ירבה יותר ממדת אלכסונה של עיר כיצד בעת שירבה זה נאמר שמא הא' מקרן אלכסון של עיר מדד אלפים ולפיכך מיעט מדתו ונמצא צלע התחתון בינו ובין העיר פחות מאלפים וזה האחרון מדד אלפים מצלע העיר ואין מחזיקין על הראשון שטעה ביותר על זה:

י עושין התחומין כטבלא מרובעת דהיינו שמודד על פני כל אורך העיר למזרח אלפים אמה לחוץ וכן לצפון ואח"כ רואים כאלו היתה טבלא מרובעת בקרן למלאותו ונמצא התחום בקרן אלפים ואלכסונן שהם אלפים ות"ת אבל לא ימדוד מאמצע הקרן אלפים באלכסון וכן בקרן שכנגדו ויתן החוט מזה לזה שא"כ מפסיד הת"ת שבקרן וגם לא יהיה התחום כנגד העיר אלא אלף ותכ"ח:

יא אפילו עבד אפי' שפחה נאמנים לומר עד כאן תחום שבת אבל קטן לא בעודו קטן אבל נאמן הגדול לומר זכור אני שעד כאן היינו באים בשבת כשהייתי קטן וסומכין על עדותו:

סימן ת

מי שישב לו בדרך לנוח ולא ידע אם הוא בתחום אם לאו. ובו סעיף אחד:

מי שהיה בא בדרך ליכנס לעיר וישב בדרך לנוח וחשכה לו ולא ידע שהוא בתחום העיר ואח"כ מצא עצמו בתחומה קנה שביתה בעיר ונכנס לתוכה בשבת ומהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה לכל רוח אבל אם לא היה דעתו ליכנס למדינה זו קנה שביתה במקומו ומשם יש לו אלפים אמה לכל רוח ואם כלים אלפים אמה ממקום שביתתו בחצי העיר אינו מהלך בעיר יותר מחציה: הגה והוא הדין אם היה דעתו ליכנס לעיר ואמר שביתתי במקומי נמי דינא הכי (המגיד פרק כ"ז):

סימן תא

מי שישן בדרך וחשכה לו קונה אלפים אמה לכל רוח. ובו סעיף אחד:

מי שישן בדדך וחשכה לו קנה שביתה במקומו ויש לו אלפים אמה לכל רוח ודוקא באדם משום דהואיל ואם היה נעור היה קונה ישן נמי קונה אבל חפצי הפקר אינם קונים שביתה והם כרגלי הזוכה בהם תחלה שיכול להוליכן למקום שילך הוא אבל חפצי העכו"ם קונין שביתה במקומן אף על פי שבעליהן לאו בני שביתה נינהו גזירה חפצי עכו"ם אטו חפצי ישראל ואם הוציאן עכו"ם חוץ לתחומן והביאן לעיר יכולים לטלטל בכולה שכולה כארבע אמות ובלבד שתהא מוקפת לדירה וסתם עיירות מוקפות לדירה שבונים בתים תחלה ואח"כ מקיפים אותם אבל סתם מבצרים אינם מוקפים לדירה: הגה ולכן יש ליזהר ישראל שהשאיל כליו לעכו"ם והחזירן בשבת שלא לטלטלן חוץ מארבע אמות אם אין העיר מוקף מחיצה שהרי הכלים קנו שביתה אצל העכו"ם: (א"ז)

סימן תב

דין חריץ מים בין שני תחומין. ובו סעיף אחד:

חריץ מלא מים מכונסי' שהוא בין שני תחומי שבת מקצתו בתחום עיר זה ומקצתו בתחו' עיר אחרת שתי העיירות אסורות למלאות ממנו אפי' בתוך התחום שהמי' שבתוך התחו' קוני' שביתת העיר ומתערבי' אלו עם אלו וצריך לעשו' מחיצה בסוף התחומין להפסיקן ואפילו היא תלויה שאינה מגעת לקרקע החריץ ושל קנים בעלמא סגי: הגה

ובור של תבן העומדת בין שני תחומין אלו מאכילין מכאן ואלו מאכילין מכאן ואין חוששין שמא יקח א' מחלק חבירו: (גמרא פרק חלון) ואם המים מושכי' אין צריך שום תיקון שאינם קונים שביתה והרי הם כרגלי הממלא:

סימן תג

דין בקעה שהקיפוה עכו"ם. ובו סעיף אחד:

שבת בבקעה והקיפוה עכו"ם בשבת מחיצות לדירה אינו הולך בה אלא אלפי' אמה שאינה כולה כארבע אמות כיון שלא שבת באויר המחיצות ומטלטל בכולה על ידי זריקה שיכול לזרוק אפי' חוץ לאלפים שהרי רשות היחיד גמור היא כיון שהוקף לדירה אבל לטלטל ממש חוץ לד' אמות אסור אפי' תוך אלפים (ב"י בשם תוס' והגהות אשירי פרק מי שהוציאוהו):

סימן תד

אם יש תחומין למעלה מי' טפחים. ובו סעיף אחד:

המהלך חוץ לתחום למעלה מעשרה טפחים כגון שקפץ על גבי עמודים שגבוהים עשרה ואין בכל אחד מהם ארבעה טפחי' על ארבעה טפחים הרי זה ספק אם יש תחומין למעלה מעשרה או לאו ומה שיהיה דרבנן יהיה ספיקו להקל: הגה מיהו אם היה הולך בדרך זה או על ידי קפיצת שם מתוך י"ב מיל חוץ לי"ב מיל אזלינן לחומרא למאן דאמר תחומין די"ב מיל הוה דאורייתא (ד"ע ותשובת רמב"ם) והואיל ואין בימים ובנהרות איסור תחומין דאורייתא לדברי הכל לפי שאינם דומים לדגלי מדבר מי שבא בספינה בשבת והגיע לנמל אם משנכנס השבת עד שהגיע לנמל לעול' היתה למעלה מי' מקרקע הים או הנהר יורד ואינו נמנע ויש לו אלפי' אמה ממקום שפגע בו למטה מי': הגה ואם הוא ספק אם הוא למעלה מעשרה או לא אזלינן לקולא (המגיד פכ"ז) ואם כבר יצא אלפים ממקום שפגע למטה מעשרה דאין לו רק ארבע אמות מ"מ אם צריך לצאת מן הספינה מכח גשמים שיורדים עליו או שהחמה זורחת עליו או שצריך לנקביו וצריך מכח זה ליכנס בעיר הוה ליה כל העיר כארבע אמותיו וכיון דעל על (א"ז ומרדכי והגהות אשירי פרק מי שהוציאוהו) ועיין לקמן סי' ת"ו ועיין לעיל סי' רס"ו מי שרוכב בדרך וחשכה לו בערב שבת כיצד יעשה:

סימן תה

דין היוצא חוץ לתחום. ובו ט סעיפים:

א מי שיצא חוץ לתחום אפילו אמה אחת לא יכנס להיות כבני העיר ואין לו אלא ארבע אמות מעמידת רגליו ולחוץ:

ב היתה רגלו אחת תוך התחום ורגלו אחת חוץ לתחום יכנס:

ג מי שקידש עליו היום והוא חוץ לתחום העיר אפילו אמה אחת לא יכנס להיות כבני העיר ואינו מהלך אלא אלפי' אמה לכל רוח ממקום שקידש עליו היום:

ד מי שיצא חוץ לתחום שלא לדעת מותר לעשות לו מחיצה של בני אדם שעירבו לאותו רוח ויכולי' לילך שם ויעשו סביביו כמו מחיצה ויכנס ביניה' והוא שלא ידעו אותם שנעשית בהם המחיצה שלשם כך נקראו אבל אם יצא לדעת אסור:

ה מי שהוציאוהו חוץ לתחו' עכו"ם או רוח רעה או שאר כל אונס או ששגג ויצא אין לו אלא ארבע אמות החזירוהו לתוך התחו' כאלו לא יצא והרי כל העיר כארבע אמות כבתחלה וחוצה לה אלפי' אמה לכל רוח אבל אם חוזר לדעת אין לו אלא ד' אמות: הגה וכן אם נכנס לספינה ויצאה הספינה חוץ לתחום וחזרה לאחוריה לנמל שהפליגה משם הרי הוא כאלו לא יצא דהוה ליה כמו שהוציאוהו עכו"ם והחזירוהו (א"ז):

ו נתנוהו עכו"ם חוץ לתחום בדיר או בסהר ומערה או בעיר אחרת מוקפת חומה לדירה או שנאנס בשאר אונס או ששגג ויצא חוץ לתחו' ונכנס לאחד מאלו ונזכר והוא בתוכו מהלך את כולו אבל אם יצא חוץ לתחומו לדעת אע"פ שהוא בתוך אחד מאלו אין לו אלא ארבע אמות:

ז מי שהפליגה ספינתו בים מהלך את כולה הואיל ושבת באויר מחיצו' ואם נפחתו דפני ספינה בשבת אם היא מהלכת מהלך את כולה ואם היא עומדת אינו מהלך בה אלא ארבע אמות: הגה ואם באמצע יש לו מחיצות עשרה ובראשו אין לו אזלינן בתר אמצעי ואפילו אין לו כלל רק יש בו לחקוק עשרה דאמרינן חוקקין להשלים (א"ז):

ח יצא לדעת והחזירוהו עכו"ם אין לו אלא ד' אמות ומיהו אם החזירוהו לעירו (המוקפת מחיצות לדירה) (הרא"ש פרק מי שהוציאוהו ורבינו ירוחם חי"א וא"ז) כולה כד' אמות ואפי' יצא לדעת וחזר לדעת (וע"ל דין סתם עיירות סימן ת"א):

ט פירות שהוציא חוץ לתחום והחזירם אפי' במזיד לא הפסידו מקומם שכל העיר להם כד"א וחוצה לה אלפים אמה לכל רוח כבתחלה אם הוא יו"ט ואם הוא שבת מותרין באכילה במקומם אפי' לאותו ישראל שהחזירם לצרכו במזיד מ"ט אנוסים הם וכל זמן שלא הוחזרו והם חוץ למקומם אם הוציאן בשוגג מותרים לאכלם ואסור לטלטלם חוץ לד' אמות ואם הוציאם במזיד אסור לאכלם אפי' מי שלא הוציאם ויש מתירים למי שלא הוציאם:

סימן תו

מי שיצא חוץ לתחום שלא לדעת. ובו סעיף אחד:

מי שיצא חוץ לתחום שלא לדעת שאין לו אלא ד"א והוצרך לנקביו יכול לצאת מהם עד שימצא מקום צנוע לפנות ועצה טובה לו שיתקרב בצד תחומו שאם לא ימצא מקום צנוע עד תחומו יכול ליכנס ולאחר שנכנס הוי כאלו לא יצא כיון שנכנס ברשות אבל אם מצא מקום צנוע קודם לא יכנס אלא יפנה שם ויתרחק ממקום שנפנה עד שיכלה הריח ושם יש לו ד"א ואם נתרחק מהריח ונכנס בתחומו כאלו לא יצא ואם יצא לדעת אין לו תקנה. זה שאמרנו בהוצרך לנקביו ויש אומרי' אפי' לקטני' ויש אומרי' דוקא לגדולי':

סימן תז

מי הם שיכולין לילך חוץ לתחום. ובו ג סעיפים:

א מי שיצא חוץ לתחום ברשות כגון חכמה הבאה לילד וכיוצא בזה יש לו אלפים אמה לכל רוח באותו מקום שהגיע לו ואם הגיע לעיר הרי הוא כאנשי העיר ויש לו אלפים לכל רוח חוץ לעיר (וע"ל ס"ס רמ"ח):

ב היה יוצא ברשות והוא הולך בדרך ואמרו לו כבר נעשית המצוה שיצאת לעשות יש לו ממקומו אלפי' אמה לכל רוח ואם היה מקצת התחו' שיצא ממנו ברשות מובלע בתוך אלפים אמה שיש לו ממקומו הרי זה חוזר למקומו וכאלו לא יצא:

ג כל היוצאי' להציל נפשות ישראל מיד עכו"ם או מן הנהר או מן המפולת יש להם אלפי' אמה לכל רוח ממקום שהצילו בו ואם היתה יד העכו"ם תקיפה והיו מפחדי' לשבות במקום שהצילו הרי אלו חוזרים בשבת למקומם ובכלי זיינם:

סימן תח

דיני הנחת העירוב וקניית השביתה. ובו ד סעיפים:

א (מותר לערב עירובי תחומין ולקנות שביתה סוף התחום ולכן) מי שיצא מהעיר בע"ש והניח מזון ב' סעודו' רחוק מהעיר בתוך התחו' וקבע שביתתו שם אע"פ שחזר לעיר ולן בביתו נחשב אותו כאלו שבת במקו' שהניח בו הב' סעודות וזהו הנקרא עירובי תחומין ויש לו להלך ממקום עירובו למחר אלפי' אמה לכל רוח לפיכך כשהוא מהלך ממקום עירובו למחר אלפי' אמה כנגד העיר אינו מהלך בעיר אלא עד סוף מדתו ואם היתה העיר מובלע' בתוך מדתו תחשב העיר כולה כד"א וישלים מדתו חוצה לה כיצד הרי שהניח את עירובו ברחוק אלף אמה מביתו שבעיר לרוח מזרח נמצא מהלך למחר ממקום עירובו אלפי'

אמה למזרח ומהלך ממקום עירובו אלפים אמה למערב אלף שמן העירוב עד ביתו ואלף אמה מביתו בתוך העיר ואינו מהלך בעיר אלא עד סוף האלף ואם היה מביתו עד סוף העיר פחות מאלף אפילו אמה אחת שנמצאת מדתו כלתה חוץ לעיר תחשב המדינה כולה כד"א ויהלך חוצה לה תתקצ"ו אמה תשלום האלפי' לפיכך אם הניח עירובו ברחוק אלפי' אמה מביתו שבעיר הפסיד את כל העיר ונמצא מהלך מביתו עד עירובו אלפי' אמה ואינו מהלך מביתו בעיר לרוח מערב אפי' אמה אחת: הגה ויש אומרים דאפילו כלתה מדתו באמצע העיר מהלך בכל העיר כולה אבל לא חוצה לה ויש להקל (טור והגהות מיימוני פכ"ז מה"ש בשם סמ"ק ורש"י) ואם כלתה מדתו בסוף העיר ואע"ג דעדיין עיבור לפני העיר כל העיר כארבע אמות דלא אמרינן עיבור של העיר כעיר להחמיר (המגיד פכ"ז מה' שבת) כל מקום שהניח עירוב תחומין ויש לו אלפים לכל רוח אסור לו לילך לצפון ולדרום רק נגד רוחב המקום שקנה בו שביתה ואם אינו רק ארבע אמות כגון שאין העירוב ברשות היחיד אסור לו לילך לכל רוח אלפים רק ברוחב ארבע אמותיו עם זויותיהן כדלעיל סי' שצ"ח סעיף ב' ומכל מקום אם כלתה המדה סוף העיר וכולה כארבע אמותיו מותר לילך כל רחבה ויש לו אלפים חוץ לעיר לצפון ולדרום אע"פ שאין לו רחב כל כך נגד המקום שקנה בו עירוב (הר"ר יונתן):

ב המניח עירובו ברה"י אפי' היתה מדינה גדולה כנינוה ואפי' עיר חריבה או מערה הראוי' לדיורין מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה לכל רוח:

ג המניח עירובו בתוך העיר ששבת בה לא עשה כלום ואין מודדין ממקום עירובו אלא הרי הוא כבני העיר כולם שיש להם אלפים אמה לכל רוח חוץ לעיר וכן אם נתן עירובו במקומות המצטרפים לעיר שמודדים התחום חוץ מהם הרי זה כנותנו בתוך העיר:

ד נתן עירובו חוץ לתחום אינו כלום (ויש לו תחום מביתו) (מיימוני והמגיד פ"ו מה' עירובין):

סימן תט

דיני מקום נתינת העירוב. ובו יג סעיפים:

א הנותן עירובו בבית הקברות אינו עירוב לפי שבית הקברות אסור בהנאה וכיון שרוצה בקיום העירוב שם אחר קנייה הרי נהנה בו ואם נתנו בבית הפרס הרי זה עירוב ואפי' היה כהן מפני שיכול להכניס שם במגדל הפורח או שינפח והולך:

ב צריך שיהא הוא ועירובו במקום א' כדי שיהיה אפשר לו לאכלו בין השמשות לפיכך אם נתכוון לשבות ברה"ר והניח עירובו ברה"י או ברה"י והניח עירובו ברה"ר אינו עירוב שא"א לו להוציא מרה"י לרה"ר בין השמשות אלא בעבירה אבל אם נתכוון לשבות ברה"י או ברה"ר והניח עירובו בכרמלית או שנתכוון לשבות בכרמלי' והניח עירובו ברה"י או ברה"ר הרי זה עירוב שבשעת קניית העירוב שהוא בין השמשות מותר להוציא ולהכניס

מכל א' משני הרשויו' לכרמלית לדבר מצוה שכל דבר שהוא מדברי סופרים לא גזרו עליו בין השמשות במקום מצוה או בשעת הדחק:

ג נתנו בראש הקנה או הקנדס הצומחים מן הארץ אינו עירוב מפני שמאחר שהם רכים ונוחים לקטום ויתחייב חטאת גזרו בהם (ואם הם רכים כירק ע"ל ריש סי' של"ו) אפי' בין השמשות אפי' במקו' מצוה ואם היו תלושי' ונעוצים ה"ז עירוב:

ד נתנו במגדל ונעל בפניו ואבד המפתח מבע"י או שנפל עליו גל אם יכול להוציאו בלא עשיית מלאכה דאורייתא ה"ז עירוב:

ה כל המניח עירובו במקום יש לו במקום עירובו ארבע אמות לפיכך המניח עירובי תחומין שלו בסוף התחום ונתגלגל בתוך ד"א ה"ז עירוב חוץ לד' אמות אינו עירוב:

ו אבד עירובו או נשרף או אם הי' בסוף התחום ונתגלגל חוץ לד"א או שהיתה תרומה ונטמא' מבע"י אינו עירוב משחשיכה ה"ז עירוב שקניית העירוב בין השמשו' אם ספק כשר שספק העירוב כשר והוא שיהי' לו חזקת כשרו' כגון זה שהניחו שם ואירע בו ספק אבל אם לא הי' לו חזקת כשרו' כגון ספק אם הונח שם אם לאו לא:

ז כיצד עשיית עירוב אם רוצה לילך בסוף התחום או בתוכו ולהחשיך שם זה הוא עיקר מצותו ואפי' לא אמר שביתתי במקומי אלא החשיך שם ושתק לא שנא מי שיוצא מביתו להחשיך על התחום לא שנא מי שבא בדרך וחשכה לו קונה אלפים אמה בלא אמירה ואם אינו רוצה לטרוח להחשיך שם ילך מבעוד יום ויניח שם מזון שני סעודו' כל א' וא' כפי מזונו ואם הוא חולה או רעבתן שיעורו ב' סעודו' בינוניו' שהם כששה ביצים מפת (וע"ל סי' שס"ח ס"ג) או מכל דבר שמשתתפין בו שתופי מבואות) ואם היא ליפתן בכדי לאכול בו ב' סעודו' סגי ואומר בזה העירוב אהיה מותר לילך למחר אלפים אמה וחוזר ולן בביתו ואפילו הכי' מודדים לו תחומו ממקום עירובו שאנו רואים כאלו דר שם אבל התלמידים האוכלים אצל בעלי בתים שבתיהם בשדה וחוזרים ולנים בבית רבם מודדין להם תחומם מבית רבם שהוא מקום לינתם שהוא להם עיקר ששם היו חפצי' גם לאכול אלו הי' שם מזונם:

ח אם ירצה ישלח העירוב ע"י שליח ויאמר בזה העירוב יהא פלוני מותר לילך ובלבד שלא יהא חרש שוטה וקטן או שאינו מודה בעירוב ואם שלחו ע"י חרש שוטה וקטן או עכו"ם או א' שאינו מודה בעירוב אינו עירוב ואם אמר לאחר לקבלו ממנו ושלחו ע"י אחד מאלו ואפילו שלחו על הפיל או על הקוף וראה מרחוק שהגיע שם ונתנו לו הוי עירוב אע"פ שלא ראה שהניחו האחר דחזקה שליח עושה שליחותו וכן רבים שנשתתפו בעירובי תחומין ורצו לשלוח עירובם ביד אחר הרי אלו משלחין:

ט אחד או רבים שאמרו לא' צא ערב עלינו ועירב עליהם באיזה רוח שרצה ה"ז עירוב ויוצאים בו שהרי לא ייחדו לו רוח:

י האומר לחבירו ערב עלי בתמרים ועירב עליו בגרוגרו' בגרוגרו' ועירב עליו בתמרים אמר הנח עירובי במגדל והניחו בשובך בשובך והניחו במגדל בבי' והניחו בעלייה בעלייה והניחו בבי' אינו עירוב אבל אם אמר לו ערב עלי סתם ועירב עליו בין בגרוגרו' בין בתמרים בין בבי' בין בעלייה ה"ז עירוב:

יא מי שבא בדרך ומכיר אילן או גדר בסוף אלפי' אמה וירא שמא תחשך קודם שיגיע שם ואמר שביתתי תחתיו בעיקרו קנה שביתה בעיקרו ויש לו משם אלפים אמה אע"פ שאינו יכול להגיע שם מבע"י במהלך בינוני אא"כ ירוץ מותר לילך לשם בנחת אע"פ שאינו מגיע שם מבע"י אבל אם לא היה יכול להגיע שם כלל מבע"י לא יזוז ממקומו שהרי עקר דעתו מכאן וגם שם לא קנה ודוקא שייחד ד"א והם בתוך אלפים אמה כגון שאמר שביתתי בעיקרו ומכאן עד עיקרו אין יותר מאלפים אבל אם אין כל האילן בתוך אלפים ולא ייחד מקום תחתיו לא קנה שבית' דשמא היה בדעתו על ד"א שהם חוץ לאלפי' וגם כאן לא קנה שהרי עקר דעתו מכאן ולא יזוז ממקומו ואם כולו עומד תוך אלפים ולא ייחד מקום שביתתו כגון שאמר שביתתי תחתיו יש לו ד' אלפים ממקומו לצד האילן חוץ משיעור משך תחתיו של אילן כגון אם שיעור האילן עשרים אמה יש לו שם אלפים פחות עשרים אמה ולהרמב"ם הקונה שביתה ברחוק מקום ולא סיים מקום שביתתו לא קנה שביתה שם אלא במקום שהיה עומד בו כשחשכה וכן אם אמר שביתתי במקום פלוני והוא רחוק ממנו יותר מאלפים קנה שביתה במקומו והאומר שביתתי תחת אילן פלוני אם יש תחתיו שמונה אמות או יותר לא קנה שביתה שהרי לא כוון מקום שביתתו לפיכך צריך להתכוין לשבות בעיקרו או בד"א שבצפונו או בדרומו ואם היה תחתיו פחות משמונה אמות ונתכוין לשבות תחתיו קנה שהרי מקצת מקומו מסוים וכן דעת הרי"ף בזה:

יב היו שנים א' מכיר וא' אינו מכיר שאינו מכיר מוסר שביתתו למכיר ואומר שביתתנו במקום פלוני:

יג ודוקא לבא בדרך התירו לו כה"ג אבל לא למי שהוא בביתו ואם אמר כן לא עלה לו ואין לו אלא שביתת ביתו:

סימן תי

דין המחזיק בדרך כדי לקנות שביתה. ובו ג סעיפים:

א מי שנתכוין לקבוע שביתתו במקום ידוע אצלו והחזיק בדרך והלך כדי שיגיע לאותו מקום ויקנה בו שביתה אע"פ שלא הגיע ולא עמד שם אלא החזירו חבירו ללון או שחזר מעצמו ללון אצלו או שנתעכב יש לו להלוך למחר עד מקום שנתכוין לו ומאותו המקום אלפים אמה לכל רוח שכיון שגמר בלבו לקבוע שם שביתתו והחזיק בדרך נעשה כמי שעמד שם או שהניח עירובו שם בד"א בעני שאין מטריחין אותו להניח עירוב או ברחוק כגון שהיה בא בדרך אבל אם לא היה עני ולא רחוק לא:

ב זה שאמרנו שהקונה שביתה בריחוק מקום שיחזיק בדרך לא שיצא וילך בשדה אלא אפילו ירד מן העליה ללילך לאותו מקום קודם שיצא מפתח החצר החזירו חבירו ה"ז החזיק וקנה שביתה וכל הקונה שביתה בריחוק מקום א"צ לומר שביתתי במקום פלוני אלא כיון שגמר בלבו והחזיק בדרך כל שהוא קנה שם שביתה וא"צ לומר מי שיצא ברגליו ועמד במקום שקונה בו שביתה שאינו צריך לומר כלום אלא כיון שגמר בלבו קנה:

ג אנשי העיר ששלחו אחד מהם להוליך להם עירובם למקום ידוע והחזיק בדרך והחזירוהו חבירו ולא הוליך עירובם הם לא קנו שביתה באותו מקום שהרי לא הונח שם עירובם ואין להם להלך במדינתם אלא אלפים אמה לכל רוח והוא קנה שם עירוב שהרי הוא בא בדרך ונתכוין לשבות שם והחזיק בדרך לפיכך יש לו לילך לאותו מקום למחר ולילך ממנו אלפים אמה לכל רוח:

סימן תיא

מי שהיה ביתו במזרח ונתן העירוב במערב. ובו סעיף אחד:

מי שהיה במזרח ביתו בשדה ואמר לשלוחו לערב לו במערב אם נתן העירוב מהלאה לביתו בענין שהוא רחוק ממנו יותר מאלפים וביתו קרוב לו בתוך אלפים העירוב אינו כלום ונשאר לו שביתת ביתו נתן העירוב בענין שהוא לו בתוך אלפים אע"פ שגם ביתו לו בתוך אלפים קנה שביתה במקום עירובו ולא בביתו:

סימן תיב

דין החולק עירובו. ובו סעיף אחד:

עירב חצי היום הראשון לרוח צפון והשני לרוח דרום שטעה והיה סבור שאפשר לעשות כן או שאמר לשנים עירבו עלי א' עירב עליו לצפון וא' לדרום אם הניח כל א' עירובו בסוף אלפים לא יזוז ממקומו שאין ידוע איזה עירוב קנה לו ואם לא נתנו העירובין בסוף

אלפים הולך מה שאפשר לו לילך מכח שניהם כיצד נתן כל א' עירובו לסוף אלף מביתו יש לו אלף אמה מביתו לכל א' מהעירובים נתן א' למזרח לסוף אלף והשני למערב לסוף ת"ק הולך למערב אלף מכח מה ששייר לו העירוב שבמזרח ולמזרחו אלף ות"ק מכח מה ששייר לו העירוב שבמערב:

סימן תיג

דין המערב לרבים. ובו סעיף אחד:

המערב לרבים משלו אומר הרי עירוב זה בשביל כל בני העיר ובלבד שיהא בו מזון ב' סעודות לכל אחד וכל מי שירצה יסמוך עליר וצריך לזכות להם ע"י אחר הראוי כמו בעירובי חצירות (וע"ל סי' שס"ו ס"י) וצריך להודיעם וכל מי שהודיעו מבע"י אפי' לא גמר בלבו לסמוך עליו מבעוד יום אלא לאחר שחשכה הוי עירוב אבל אם לא הודיעו מבע"י אינו יכול לסמוך עליו לאחר שתחשך וכן מי שהניח עירוב לכל שבתות השנה ואמר איזה מהם שארצה אלך ואסמוך עליו אע"פ שלא גמר בלבו עד למחר יכול לסמוך עליו וכן מי ששמע שיש לחכם לבא ואינו יודע לאיזה רוח והניח ב' עירובים ואמר לאותו צד שיבא החכם יקנה לי עירוב לרוח שבא לו החכם קנה לו או אמר אם לא יבא כלל אהיה כבני עירי או אם יבאו שנים למקום שארצה אלך הכל לפי תנאו וכן אם אמר לשנים או לשלשה הריני מערב על איזה מכם שארצה אע"פ שלא בירר את מי רצה עד שתחשך הוי עירוב:

סימן תיד

שלא לערב אלא מדעתו. ובו ב סעיפים:

א אין מערבין עירובי תחומין לאדם אלא לדעתו שמא אינו רוצה לערב באותו רוח שרצה זה חוץ מבנו ובתו הקטנים אפי' אינם סומכים על שלחנו ועבדו ושפחתו הכנענים. ואפי' מחו בו שלא לערב עליו ואפי' עירבו הם עירוב אחר אינו כלום אבל בנו ובתו הגדולים אפי' סומכים על שלחנו ועבדו ושפחתו העברים ואשתו אינו מערב עליהם אלא מדעתם ואם עירב עליהם ושמעו ושתקו ולא מיחו יוצאים בעירובו אבל אם מיחו בו או שעירבו הם עירוב אחר לעצמם אין עירובו עירוב להם:

ב קטן בן שש שנים או פחות יוצא בעירוב אמו ואין צריך להניח עליו מזון שני סעודות לעצמו:

סימן תטו

שלא לערב עירובי תחומין אלא לדבר מצוה. ובו ד סעיפים:

א אין מערבין ערובי תחומין אלא לדבר מצוה כגון שהיה רוצה לילך לבית האבל או לבית המשתה של נישואין או להקביל פני רבו או חבירו שבא מן הדרך וכיוצא באלו: הגה או שרוצה לילך לטייל ביום טוב או בשבת בפרדס שיש בו שמחה בזה מיקרי דבר מצוה (תה"ד סימן ע"ז) או מפני היראה כגון שהיה רוצה לברוח מן העכו"ם או מן הלסטים וכיוצא בזה ואז מותר לו לילך אפי' לדבר הרשות (טור והג"א פרק בכל מערבין) ואם עירב שלא לא' מכל אלו אלא לדברי הרשות הרי זה עירוב:

ב אין מערבין עירובי תחומין בין השמשות ואם עירב עירובו עירוב:

ג אמרו לו שנים צא וערב עלינו א' עירב עליו מבעוד יום וא' עירב עליו בין השמשות זה שעירב עליו מבע"י נאכל עירובו בין השמשות וזה שעירב עליו בין השמשות נאכל עירובו משחשכה שניהם קנו עירוב ויש חולקים:

ד כשמניח עירובי תחומין מברך על מצות עירוב ואומר בזה העירוב יהא מותר לי לילך ממקום פלוני אלפים אמה לכל רוח ואם מערב לרבים אומר יהא מותר לפלוני ולפלוני או לבני מקום פלוני:

סימן תטז

דין עירובי תחומין ביום טוב שחל להיות סמוך לשבת. ובו ה סעיפים:

א יום טוב שחל להיות סמוך לשבת בין מלפניה בין מלאחריה או שני י"ט של גליות יש לו לערב שני עירובין לשתי רוחות וסומך על איזה מהם שירצה ליום הראשון ועל העירוב שברוח השני ליום השני או מערב עירוב אחד לרוח אחת וסומך עליו לאחד משני הימים וביום השני יהיה כבני העיר וכאלו לא עשה עירוב ויש לו אלפים אמה לכל רוח בד"א בשני י"ט של גליות אבל בשני י"ט של ר"ה הרי הן כיום א' ואינו מערב לשני ימים אלא לרוח אחת וכן מתנה אדם על עירובו ואומר עירוב לשבת זו אבל לא לשבת אחרת לשבת אחרת אבל לא לשבת זו לשבתות ולא לימים טובים לי"ט ולא לשבתות:

ב המערב לשני ימים טובים של גליות או לשבת ויו"ט אע"פ שהוא עירוב א' לרוח אחת לשני הימים צריך שיהיה העירוב במקומו מצוי בליל הראשון ובליל ב' כל בין השמשות כיצד הוא עושה מוליכו בערב יו"ט או בע"ש ומחשיך עליו ונוטלו בידו ובא לו אם היה ליל י"ט ולמחר מוליכו לאותו מקום ומניחו שם עד שתחשך ואוכלו אם היה ליל שבת או מביאו אם היה ליל י"ט מפני שהן שתי קדושות ואינם כיום א' כדי שנ' מליל ראשון קנה

העירוב לשני ימים ונאכל העירוב בראשון קנה העירוב לראשון ואינו עירוב לשני עירב ברגליו בראשון צריך לערב ברגליו בשני והוא שילך ויעמוד באותו מקום ויחשוב בלבו שיקנה שם שביתה ולא יאמר כלום מפני שאסור לעשות שום הכנה מי"ט לשבת או משבת לי"ט אפי' בדיבור וכ"ש שאינו יכול לערב בפת שלא עירבו בו כבר ביום הראשון מפני שהיה צריך לקרות עליו שם עירוב ונמצא מכין עירב בראשון במאכל אם רצה ליערב ברגליו בשני הרי זה עירוב ואם רצה לערב בפת צריך לערב באותה הפת עצמה שעירב בה בראשון שא"צ לומר כלום שכבר קרא שם עירוב ואם כן אינו מכין כלום:

ג זה שאמרנו שיש לו לערב ב' עירובין בשתי רוחות לשני הימים הוא שיהיה אפשר לו להגיע לכל א' משני העירובים ביום הראשון אבל אם אי אפשר להגיע לעירוב של יום השני ביום הראשון אין עירוב השני עירוב שהעירוב מצותו שיהיה בסעודה הראויה מבעוד יום וזה הואיל ואינו יכול להגיע לזה העירוב ביום הראשון הרי זה אינה ראויה מבעוד יום כיצד הרי שהניח עירובו ברחוק אלפים אמה מביתו לרוח מזרח וסמך עליו ליום ראשון והניח עירוב שני בריחוק אמה אחת או מאה או אלף ברוח מערב וסמך עליו ליום שני אין זה השני עירוב שהרי ביום הראשון אין זה עירוב השני ראוי לו מבע"י לפי שאינו יכול להגיע אליו שהרי לא נשאר לו ברוח מערב כלום אבל אם הניח עירובו ברחוק אלף ות"ק מביתו ברוח מזרח וסמך עליו ליום ראשון והניח עירוב שני רחוק מביתו לרוח מערב בתוך ת"ק אמה וסמך עליו ליום השני הרי זה עירוב שהרי אפשר שיגיע לו ביום ראשון:

ד יום הכפורים הרי הוא כשבת בין לענין עירובי חצרות בין לענין עירובי תחומין:

ה יום טוב נוהג בו עירובי תחומין אבל לא עירובי חצרות:

סימן תיז

ובו סעיף אחד:

ראש חודש מותר בעשיית מלאכה והנשי' שנוהגות שלא לעשות בו מלאכה הוא מנהג טוב הגה ואם המנהג לעשות מקצת מלאכות ולא לעשות קצתן אזלינן בתר המנהג: (ב"י)

סימן תיח

דין תענית בראש חודש. ובו ה סעיפים:

א ראש חודש אסור בתענית:

ב אין גוזרין תענית על הצבור בראשי חדשים חנוכה ופורים ואם התחילו שגזרו להתענות כך וכך ימי' והתחילו בהם קודם ר"ח אפי' יום א' אין מפסיקין ומתענין ומשלימין:

ג יחיד שקבל עליו תענית כך וכך ימים ופגע בו ר"ח או שקיבל עליו להתענו' בר"ח אם קבלו בלשון קבל' תעני' בעלמא אינו צריך התרה ואם קבלו עליו בלשון הרי עלי שהוא לשון נדר צריך התרת חכם (ועיין בי"ד סי' רט"ו ס"ג):

ד אם נשבע להתענו' כך וכך ימים ואירע בהם ר"ח השבועה חלה עליו מטעם איסור כולל ואם נשבע בפירוש להתענו' בר"ח נ"ל שחלה עליו שבועה כיון שאינו אלא מדרבנן אלא שמדברי הרמב"ם נראה לכאורה שהוא מדאורייתא [וע"ל סי' תק"ע]:

ה המתענה בר"ח או בחנוכה ופורים תעני' חלום צריך למיתב תעניתא לתעניתיה:

סימן תיט

ובו סעיף אחד:

מצוה להרבות בסעודת ר"ח:

סימן תכ

אם הנשים רשאות לקונן בר"ח. ובו ב סעיפים:

א על המת נשים מענות שכולם אומרות כאחד ומטפחו' דהיינו להכו' כף אל כף אבל לא מקוננו' שתהא האח' אומר' והאחרו' עונו' אחריה ואחר שנקבר המת לא מענות ולא מטפחות:

ב אומרים צדוק הדין וקדיש: הגה ואין נוהגין כן ועיין בי"ד סי' ת"א סעיף ו' בהג"ה: וכן בכל הימים שאין אומרים בהם תחנון (מנהגים) וכן בע"ש אחר חצות. י"א שאם קוברין מת בלילה שאין אומרים קדיש ולא צדוק הדין. (כל בו):

סימן תכא

קריאת ובראשי חדשיכם בפסוקי דזמרה. ובו סעיף אחד:

נוהגין באשכנז שאומרים פרשת ובראשי חדשיכם שחרית אחר פרשת התמיד ובספרד אין נוהגין לאומרה לפי שעתידין לקרות אותה בספר תורה:

סימן תכב

סדר התפלה והלל בר"ח. ובו ז סעיפים:

א ערבית שחרית ומנחה מתפללים י"ח ברכות ואומר יעלה ויבא ברצה ואם לא אמרו בערבי' אין מחזירין אותו (ובאיזה מקום שזוכר שאינו חוזר ע"ל סי' רצ"ד סעיף ד' וה') בין שר"ח יום אחד בין שהוא שני ימים מפני שאין מקדשין את החודש בלילה אבל לא אמרו שחרית) ומנחה מחזירין אותו ואם נזכר קודם שהתחיל מודים אומר במקו' שנזכר ואם לא נזכר עד אחר שהתחיל מודי' אם נזכר קודם שהשלי' תפלתו חוזר לרצה ואם לא נזכר עד שהשלי' תפלתו חוזר לראש ואם הוא רגיל לו' תחנוני' אחר תפלתו ונזכר אחר שהשלי' תפלתו קודם שיעקור רגליו חוזר לרצה: הגה (ואם הוא ספק אם הזכיר או לאו אין צריך לחזור כל בו הלכות תפלה) וש"ץ ששכח מלהזכיר בשחרית ע"ל סי' קכ"ו:

ב וקורים הלל בדילוג בין יחיד בין צבור וי"א שהצבור מברכין עליו בתחלה לקרא את ההלל (ואם בירך לגמור א"צ לחזור) (מרדכי פ' במה מדליקין ושבולי לקט) ולבסוף יהללוך והיחיד אין מברך עליו ויש אומרי' שאף הצבור אין מברך עליו לא בתחילה ולא בסוף וזה דעת הרמב"ם וכן נוהגי' בכל מלכות ארץ ישראל וסביבותי': הגה ויש אומרים דגם יחיד מברך עליו (טור בשם הרא"ש ור"ת) וכן נוהגין במדינות אלו ומכל מקום יזהר אדם לקרות בצבור כדי לברך עליו עם הצבור וי"א דכשיחיד קורא אומר לשנים שיאמרו עמו ראשי פרקים דאז הוי כרבים (מרדכי פ' במה מדליקין ואגור בשם שוחר טוב) ונהגו כן בהודו ולא באנא:

ג בענין הפסוקי' שכופלין בו וכן בפסוקי' ששליח צבור אומר והקהל עוני' אחריו כל מקום לפי מנהגו:

ד לענין הפסק' אפי' באמצע שואל בשלו' אדם שהוא צריך לנהוג בו כבוד ומשיב שלום לכל אדם אבל בענין אחר לא יפסיק: הגה ודוקא בר"ח ופסח בימים שאין גומרים הלל אבל כשגומרים אותו לענין הפסקה דינו כמו בק"ש וע"ל סי' תפ"ח סעיף א':

ה אם הפסיק בו ושהה אפי' שהה כדי לגמור כולו א"צ לחזור לראש:

ו הקורא הלל למפרע לא יצא: (טעה יחזור למקום שטעה בו) (רבינו ירוחם):

ז מצות קריאת הלל מעומד:

סימן תכג

סדר קריאת התורה בר"ח. ובו ד סעיפים:

א אומר קדיש תתקבל וכו' ומוציאין ס"ת וקורים בו ד' אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהם ואין מפטירין בנביא:

ב וקורא הכהן ג' פסוקים שהם וידבר צו ואמרת ולוי חוזר וקורא ואמרת וקורא את הכבש אחד ועשירי' האיפה וישראל קורא עולת תמיד עד ובראשי חדשיכם ורביעי קורא ובראשי חדשיכם עד סוף:

ג אומר קדיש ואשרי ובא לציון ואין אומרי' יענך ה' ביו' צרה ומחזיר ספר תורה למקומו ועומדים להתפלל תפלת מוסף ומחזיר ש"ץ התפל' ואומר כתר וכשמגיע למלא כל הארץ כבודו אומר לעומתם משבחי' כמו בקדושת שחרי' ואחר שסיים חזרת התפלה אומר קדיש ואומר מזמור ברכי נפשי את ה':

ד נוהגי' לחלוץ תפילין כשרוצי' להתפלל מוסף:

סימן תכד

דין הזכרת יעלה ויבא בברכת המזון. ובו סעיף אחד:

מזכירין יעלה ויבא בברכת המזון ואם לא אמר אין מחזירין אותו ואם נזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב אומר ברוך שנתן ר"ח לעמו ישראל לזכרון הגה ועיין לעיל סי' קפ"ח סעיף ז':

סימן תכה

דיני ר"ח שחל להיות בשבת. ובו ג סעיפים:

א ראש חדש שחל להיו' בשבת ערבי' שחרי' ומנחה מתפלל שבע ואומר יעלה ויבא בעבודה ואינו מזכיר של שבת ביעלה ויבא ומוציאי' שני ספרי' וקורין בראשון שבעה בסדר היום ובשני קורא מפטיר וביום השבת ובראשי חדשיכ' עד סוף הפרש' ומפטירין השמי' כסאי (ואם מזכיר של ר"ח ע"ל סי' רפ"ד ס"ב) חוץ מראש חדש אלול שחל להיות בשבת שמפטירין ענייי סוערה: הגה ויש אומרים השמים כסאי (טור ומרדכי פרק בני העיר ומנהגים) וכן נוהגים במדינות אלו אבל ראש חדש אב שחל להיות בשבת מפטירין שמעו (אבודרהם ומרדכי פ' בני העיר ומנהגים) וי"א השמי' כסאי וכן עיקר במקום שאין מנהג (ת"ה סי' י"ט ומנהגי מהרא"ק) ואם אירע ראש חדש בד' פרשיות מפטירין בשל פרשה (מנהגים) ועיין לקמן סי' תרפ"ה:

ב ראש חודש שחל להיות באחד בשבת מפטירין בשבת שלפניו ויאמר לו יהונתן מחר חדש (ואין דוחין עניה סוערה ולא שמעו משום מחר חדש) (מנהגים) ואם ראש חודש שני ימים שבת ויום ראשון מפטירין השמים כסאי ונוהגים לומר אחר כך פסוק ראשון ופסוק אחרון מהפטרת ויאמר לו יהונתן לזכר שמחר ג"כ הוא ראש חודש: הגה וי"א שאין להפסיק מנביא לנביא ואין אומרים רק הפטרת ר"ח (ת"ה סי' כ' ופסקיו סי' צ"ד) וכן נוהגין אבל אם ההפטרה באותו נביא עושין כן וכן אם היה חתונה בר"ח או בשאר שבתות שאין דוחין ההפטרה:

ג ראש חדש שחל להיות בשבת כולל במוסף בברכה רביעית שבת ור"ח וחותם מקדש השבת וישראל וראשי חדשים:

סימן תכו

ברכת הלבנה וזמנה. ובו ד סעיפים:

א הרואה לבנה בחדושה מברך אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם וכו': הגה ואין לקדש החדש אלא בלילה בעת שהלבנה זורחת ונהנין מאורה (אגור):

ב אין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם ובגדיו נאים: הגה ודוקא אם ליל מוצאי שבת הוא קודם י' בחדש אז ממתינין עד מוצאי שבת אבל אם היא אח"כ אין ממתינין עד מוצאי שבת שמא יהיו ב' לילות או ג' או ד' עננים ולא יראו הלבנה ויעבור הזמן וכשמקדשין אותה בחול יש ללבוש בגדים נאים (ת"ה סי' ל"ה). אין מקדשין הלבנה קודם תשעה באב ולא קודם י"ה (מהרי"ל) ובמוצאי י"כ מקדשין אותה דאז שורין בשמחה אבל לא במוצאי תשעה באב או שאר תענית (ד"ע) ואין מקדשין אותה במוצאי שבת שחל בו י"ט (מהרי"ל הל' י"ט) ותולה עיניו ומיישר רגליו ומברך (מעומד) (טור) ואומר שלשה פעמים סימן טוב תהיה לכל ישראל ברוך יוצרך וכו': הגה ורוקד ג' פעמים כנגדה ואומר כשם שאני רוקד כו' ואומר תפול עליהם וגו' ולמפרע כאבן ידמו כו' ג' פעמים ואומר לחבירו ג"פ שלום עליך (הג"ה החדשות) ומשיב הוי כשואל (טור) ונוהגין לומר דוד מלך ישראל חי וקים שמלכותו נמשל ללבנה ועתיד להתחדש כמותה וכנסת ישראל תחזור להתדבק בבעלה שהוא הקב"ה דוגמת הלבנה המתחדשת עם החמה שנאמר שמש ומגן ה' ולכן עושין שמחות ורקודין בקדוש החדש דוגמת שמחת נשואין: (בחיי פרשת וישב וד"ע):

ג עד אימתי מברכין עליה עד י"ו מיום המולד ולא י"ו בכלל: (ואין לקדש אלא עד חצי כ"ט י"ב תשצ"ג מן המולד) (תשובת מהרי"ל):

ד אין מברכין עליה עד שיעברו שבעת ימים עליה: הגה ואין מקדשין הלבנה תחת הגג: (הגהות אלפסי החדשות):

סימן תכז

כשראש חדש ב' ימים היאך כותבין בשטרו'. ובו סעיף אחד:

כשראש חדש שני ימים כותבין בשטרו' ביום הראשון ביום ראש חדש שהוא יום שלשים לחדש שעבר (ומונין לחדש מיום השני וכותבין בו בא' לחדש) (טור): הגה כשמעברין השנה כותבין באדר ראשון אדר סתם ובשני אדר השני: (טור):

סימן תכח

סדר קביעת המועדים וקריאת הפרשיות. ובו ח סעיפים:

א אלו הימי' שאין קובעי' בהם המועדי' לא אד"ו ר"ה ולא אג"ו י"ה לא זב"ד פורים לא בד"ו פסח ולא גה"ז עצרת והו"ר לא ג' חנוכ' ולא אג"ו צום אסתר ולא בד"ו צום תמוז ואב. לעולם ביום שיהיה פורים יהיה ל"ג לעומר וסימן פל"ג וביום שיהיה חנוכה יהיה עצרת:

ב אלו הימים שהוקבעו בהם ראשי חדשי' ולא בזולתם ניסן אגה"ז אייר בגה"ז סיון אגד"ו תמוז אגה"ו אב בדו"ז אלול אבד"ו תשרי בגה"ז מרחשון גדו"א כסליו א"ב ג"ד ה"ו טבת אבגד"ו שבט בגדה"ז אדר זבד"ו (ובעיבור אדר ראשון בדה"ז ושני בדו"ז):

ג סימן לקביעת המועדים א"ת ב"ש ג"ר ד"ק ה"ץ ו"ף פירוש ביום א' של פסח יהיה לעולם ת"ב וסימן על מצות ומרורים יאכלוהו ביום ב' בו שבועו' וביום ג' בו ר"ה ביום ד' בו קריאת התורה שהוא שמחת תורה ביום ה' בו צום כיפור ביום ו' בו פורים שעבר:

ד לעולם קורין צו את אהרן קודם פסח בפשוט' ומצורע במעוברת חוץ מבה"ח מעוברת (וה"ש מעוברת) שקורים אחרי מות קודם הפסח ולעולם קורין פרשת במדבר סיני קוד' עצרת תשעה באב קודם ואתחנן אתם נצבי' קודם ר"ה ולכן כשר"ה ביום ב"ג שיש שתי שבתו' בין ר"ה לסוכו' צריכי' לחלק נצבים וילך כדי שיקראו וילך בין ר"ה לצום כפור והאזינו בין צום כפור לסוכו' וסי' ב"ג המלך פת וילך אבל כשר"ה ביום ה"ו אז אין בין ר"ה לסוכו' אלא שבת אחת שקורין בה האזינו אז וילך עם נצבי' קודם ר"ה וסימן לפשוט' פקדו ופסחו ולמעובר' סגרו ופסחו מנו ועצרו צומו וצלו קומו ותקעו:

ה פרשת האזינו מחלקים פרשיותיה כדרך שהיו מחלקין אותה במקדש שהיו קורין השירה פעם אחת לששת ימי השבוע וסי' הזי"ו ל"ך. האזינו. זכור. ירכיבהו. ויקרא. לו חכמו. כי אשא אל שמים עד סוף השירה והשביעי קורא מסוף השירה עד סוף הפרשה: הגה ודוקא בשבת מחלקין הפרשיות אבל במנחה בשבת וב' וה' אין לחוש (מרדכי פרק הקורא עומד):

ו קללות שבתורת כהנים אין מפסיקין בהם אלא אחד קורא כולם ומתחילין בפסוקי' שלפניהם ומסיים בפסוקי' שלאחריהם אבל קללות שבמשנה תורה יכולים להפסיק בהם ואעפ"כ נהגו שלא להפסיק בהם: (וכן נהגו שלא לקרות א' בשמו לעלות אלא קורין מי שירצה):

ז ח' פסוקים אחרונים שבתורה אין מפסיקין בהם אלא יחיד קורא את כולם:

ח מי"ז בתמוז ואילך מפטירין ג' דפרענותא ז' דנחמתא תרתי דתיובתא ג' דפורענותא דברי ירמיה שמעו דבר ה' חזון ישעיהו שבע דנחמתא נחמו ותאמר ציון עניה סוערה אנכי רני עקרה קומי אורי שוש אשיש וביום צום גדליה במנחה מפטירין דרשו ובשבת שבין ראש השנה ליום הכיפורי' מפטירין לעולם שובה וכשר"ה בב"ג שיש שבת בין י"ה לסוכו' וקורין בו האזינו מפטירין בו וידבר דוד וי"א שכשר"ה בב"ג שוילך בין ר"ה

לי"ה מפטירין בו דרשו ובשבת שבין י"ה לסוכו' שקורין האזינו מפטירין שובה: הגה והמנהג כסברא הראשונה ובשאר שבתות השנה מפטירין מעין הפרשה (טור) כשקורין שתי פרשיות מפטירין באחרונה (מרדכי פרק בני העיר) ובלבד באחרי מות וקדושים דמפטירין הלא כבני כושיים שהיא הפטרת א"מ (מנהגים) ונוהגין להפטיר בחתונה שוש אשיש ואין דוחין מפניה שום הפטרה הנזכרת כאן ולא של ד' פרשיות ולא של ר"ח או מחר חדש או חנוכה או שירה (מרדכי פרק בני העיר והטור ומנהגים) אבל שאר הפטרות דוחין מפניה וכבר נתבאר לעיל סי' תכ"ה דאין מדלגין מנביא לנביא (וגם נתבאר שם סעיף ב' אם דוחין מפני של ראש חדש אחת מאלו הפטרות שנזכרות כאן):

סימן תכט

שאין נופלים על פניהם כל ניסן. ובו ב סעיפים:

א שואלים בהלכות פסח קודם לפסח שלשים יום: הגה ומנהג לקנות חטים לחלקן לעניים לצורך פסח וכל מי שדר בעיר י"ב חדש צריך ליתן לזה: (א"ז):

ב אין נופלים על פניהם בכל חדש ניסן ואין אומרים צדקתך בשבת במנחה ואין מספידין בו ואין מתענין בו להזכיר בצבור והבכורות מתענים בו בערב פסח: הגה גם אין אומרים צדוק הדין בכל חדש ניסן ונהגו שאין מתענין בו תענית כלל אפי' יום שמת בו אביו או אמו אבל תענית חלום מתענין ואין אומרים מזמור לתודה ואל ארך אפים ולמנצח בערב פסח ולא ביום טוב (מנהגים) ונוהגין להרבות קצת באכילה ושתיה ביום אחר החג והוא אסרו חג: (גמ' ורש"י פ' לולב):

סימן תל

שבת הגדול. ובו סעיף אחד:

שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול מפני הנס שנעשה בו: הגה והמנהג לומר במנחה ההגדה מתחלת עבדים היינו עד לכפר על כל עונותינו ופוסקים לומר ברכי נפשי: (מנהגים):

סימן תלא

זמן בדיקת החמץ. ובו ב סעיפים:

א בתחלת ליל י"ד בניסן בודקין את החמץ לאור הנר בחורין ובסדקין בכל המקומות שדרך להכניס שם חמץ:

ב יזהר כל אדם שלא יתחיל בשום מלאכ' ולא יאכל עד שיבדוק ואפי' אם יש לו עת קבוע ללמוד לא ילמוד עד שיבדוק ואם התחיל ללמוד מבעוד יום אין צריך להפסיק (ויש אומרים שצריך להפסיק וכן נראה לי עיקר):

סימן תלב

דין ברכת בדיקת חמץ. ובו ב סעיפים:

א קודם שיתחיל לבדוק יברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על ביעור חמץ (ואם התחיל לבדוק בלא ברכה יברך) כל זמן שלא סיים בדיקתו (כל בו) ויזהר שלא ידבר בין הברכה לתחלת הבדיקה וטוב שלא ידבר בדברים אחרים עד שיגמור כל הבדיקה כדי שישים אל לבו לבדוק בכל המקומות שמכניסין בו חמץ:

ב בברכה אחת יכול לבדוק כמה בתים ואם בעל הבית רוצה יעמיד מבני ביתו אצלו בשעה שהוא מברך ויתפזרו לבדוק איש במקומו על סמך ברכה שבירך ב"ה: הגה ונוהגים להניח פתיתי חמץ במקום שימצאם הבודק כדי שלא יהא ברכתו לבטלה (מהר"י ברי"ן) ומיהו אם לא נתן לא עכב דדעת כל אדם עם הברכה לבער אם נמצא (כל בו):

סימן תלג

דיני בדיקת חמץ. ובו יא סעיפים:

א הבדיק' צריך שתהי' לאור הנר ולא לאור הלבנ' ואם עבר ולא בדק ליל י"ד כשבודק ביום י"ד לא יבדוק לאור החמה אלא לאור הנר ואכסדר' שאורה רב אם בדקה לאור החמה דיו וה"ה כנגד ארובה שבחדר:

ב אין בודקין לאור האבוקה אלא לאור הנר ולא בנר של חלב ולא של שומן ולא של שמן אלא בנר של שעוה: (הגה והוא יחידי אבל שתי נרות ביחד אפי' קלועים דינם כאבוקה) (מהרי"ל בשם אגודה):

ג בודק כל המקומות שיש לחוש שמא הכניסו בהם חמץ ולכן כל חדרי הבית והעליות צריכים בדיק' שפעמים אדם נכנס בהם ופתו בידו אבל אוצרות יין שאין מסתפק בהם וכן מתבן וכיוצא בו אינם צריכים בדיקה:

ד חורי הבית וזיזין הבולטים מהכתלים שאינם גבוהים הרבה ולא נמוכים הרבה צריכים בדיקה אבל הגבוהים שאין יד האדם מגעת שם והנמוכים פחות משלשה טפחים אינם צריכים בדיקה:

ה גג היציע והמגדל שגגיהם משופעים ומפני כך אין גגיהן ראויין לשום תשמיש אינם צריכים בדיקה אפילו הם בתוך הבית:

ו רפת של בקר אינו צריך בדיקה שאם היה שם חמץ הבהמות יאכלוהו וכן לול של תרנגולים אינו צריך בדיקה שאם היה שם חמץ התרנגולים יאכלוהו וכן אמצעה של חצר אינו צריך בדיקה שאם היה שם חמץ העורבים ושאר עופות המצוים שם יאכלוהו והני

מילי מספק חמץ אבל ודאי חמץ לא: הגה אבל לקמן סימן תמ"ה סעיף ג' מבואר דמותר להשליך חמץ במקום שהעופות מצוייה כל שכן שאין צריך לבער משם אפי' חמץ ודאי עד לאחר זמן איסורו:

ז חור שבין יהודי לחבירו כל א' בודק עד מקום שידו מגעת והשאר מבטל בלבו ודיו ושבין יהודי לעכו"ם אינו צריך בדיקה כלל שמא יאמר כשפים הוא עושה לי ונמצא בא לידי סכנה:

ח כותל שנשתמש בו חמץ בחורין ונפל ונעש' גל אפי' אינו גבוה ג' טפחים כדי חפישת הכלב אין צריך לבדוק תחתיו כיון שיש בו סכנת עקרב שמצוים בגלים חיישינן שמא אחר שישלים בדיקתו שאינו עוסק במצוה יחפש אחר מחט שנאבד לו ויבא לידי סכנה וה"מ בסתם אבל בידוע שיש תחתיו חמץ אם אין עליו גובה שלשה טפחים צריך להוציאו משם במרא וחצינא בענין שאין בו סכנה ואם יש עליו גובה שלשה טפחים מבטלו בלבו ודיו:

ט מרתף שמסדרין בו שורות של חביות זו אצל זו עד שנתמלא כולו וחוזרין ומסדרין שורות אחרות על התחתונות עד הקורה א"צ לבדוק אלא שורה העליונה ואחרת למטה ממנה דהיינו שורה על פני רוחב המרתף ולא על כל שטח המרתף אלא עליונה הרואה את הקור' ואת הפתח ואחרת למטה ממנה:

י בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכים בדיקה מפני שהתינוקות מכניסין בהם חמץ:

יא המכבד חדרו בי"ג בניסן ומכוין לבדוק החמץ ולבערו ונזהר שלא להכניס שם עוד חמץ אעפ"כ צריך לבדוק בליל י"ד: הגה וכל אדם צריך לכבד חדריו קודם הבדיקה (מרדכי ריש פסחים) והכיסים או בתי יד של בגדים שנותנים בהם לפעמים חמץ צריכים בדיקה: (מהרי"ו):

סימן תלד

דינים הנוהגים תיכף אחר הבדיקה. ובו ד סעיפים:

א אחר הבדיקה יהא נזהר בחמץ שמשייר להצניעו כדי שלא יצטרך בדיקה אחרת כגון אם יטלנו עכבר בפניו או אם יחסר לחמו כגון שיניח עשר ככרות וימצא תשע אבל בסתם שאינו יודע אם חסר ממנו אם לאו לא ואם כפה עליו כלי ולא מצאו אינו צריך לבדוק שוודאי אדם נטלו לכך יכפה עליו כלי או יתלנו באויר או יניחנו בתיבה מקום שאין עכבר יכול לבא:

ב אחר הבדיקה מיד בלילה יבטלנו ויאמר כל חמירא דאיתיה ברשותי דלא חזיתיה ודלא ביערתיה ליבטיל וליהוי כעפרא דארעא: הגה ויאמר הביטול בלשון שמבין (מהר"י ברי"ן) ואם אמרו בלשון הקודש כל חמירא כולל חמץ ושאור (ת"ה סימן קל"ד) אבל בשאר לשונות צריך להזכיר כל אחד בפני עצמו (ד"ע): וטוב לחזור ולבטלו פעם אחרת ביום י"ד סוף שעה חמישית

קודם שתגיע שעה ששית שמשתגיע שעה ששית נאסר ואין בידו לבטלו: הגה ואין לבטל ביום אלא לאחר ששרף החמץ כדי לקיים מצות שריפה בחמץ שלו: (מהרי"ו)

ג ביטול היום יאמר דחזיתיה ודלא חזיתיה דביערתיה ודלא ביערתיה:

ד שלוחו יכול לבטל (וכשמבטל שליח צריך שיאמר חמצו של פלוני יהא בטל וכו') [תשובת מהר"י ברי"ן] אם אין האיש בביתו יבטל במקום שהוא ואם אינו עושה כן טוב שתבטל אשתו:

סימן תלה

דין מי שלא בדק בליל י"ד. ובו סעיף אחד:

לא בדק בליל י"ד יבדוק ביום י"ד באיזו שעה שיזכור מהיום לא בדק כל יום י"ד יבדוק בתוך הפסח לא בדק בתוך הפסח יבדוק לאחר הפסח כדי שלא יכשל בחמץ שעבר עליו הפסח שהוא אסור בהנאה ועל הבדיק' שלאחר הפסח לא יברך:

סימן תלו

דין המפרש בים והיוצא בשיירא. ובו ג סעיפים:

א המפרש מיבשה לים או יוצא בשיירא ואינו מניח בביתו מי שיבדוק תוך שלשים יום זקוק לבדוק: [ולא יברך אז על ביעור חמץ] (כל בו) קודם שלשים יום אינו צריך לבדוק וכשמגיע פסח יבטלנו (טור) ואם דעתו לחזור קודם הפסח צריך לבדוק ואח"כ יצא דחיישי' שמא יחזור ערב פסח בין השמשות ולא יהיה לו פנאי לבער וכן העושה ביתו אוצר תוך ל' יום זקוק לבדוק ואח"כ כונס אוצרו לתוכו קודם שלשים יום אם דעתו לפנותו קודם פסח צריך לבדוק ואחר כך עושהו אוצר ואם אין דעתו לפנותו קודם פסח אינו צריך לבדוק: הגה ואוצר חטים שיש חטים מחומצים בקרקעית הבור אם נעשה האוצר שלשים יום קודם הפסח אינו זקוק לבער אלא מבטל בלבו ודיו מיהו לאחר פסח כשמפנה האוצר אסור ליהנות מאותן חטים ואם אין שם חמץ ידוע אלא ספק מותר למכור האוצר כך ביחד: (תשובת רשב"א סי' ע'):

ב וי"א דקודם שלשים יום שאין צריך לבדוק היינו כשאין דעתו לחזור בתוך הפסח אע"פ שדעתו לחזור קודם הפסח או אחריו אינו צריך לבדוק כיון שהוא קודם שלשים יום וכשיגיע פסח יבטלנו אבל אם דעתו לחזור בתוך הפסח צריך לבדוק אפי' מראש השנה ואם שכח ולא בדק יבטל כשיגיע הפסח ולא יברך על הביטול (גם אשתו תבדוק ותבטל בביתו דלמא ישכח לבטל במקום שהוא) (כל בו):

ג ישראל היוצא מבית עכו"ם תוך שלשים יום ונכנס בבית אחר בעיר זו או הולך לעיר אחרת אינו צריך לבער בית העכו"ם שהרי יקיים מצות ביעור באותו בית אחר אבל אם הוא מפרש או יצא בשיירי' ולא יכנס בפסח בבית יש מי שאומר שחל עליו חובת הביעור

כיון שהוא תוך ל' יום וצריך לבער בית העכו"ם שהוא יוצא ממנו כדי לקיים מצות ביעור (אע"פ שהעכו"ם יכנס לבית בפסח וי"א שאינו צריך כשנכנס בו עכו"ם): (טור)

סימן תלז

המשכיר בית לחבירו על מי חל חובת ביעור. ובו ד סעיפים:

א המשכיר בית לחבירו לצורך י"ד וממנו ואילך וקנהו באחת מהדרכים ששכירות קרקע נקנה בו אם עד שלא מסר לו המפתח חל י"ד על המשכיר לבדוק ואם משמסר לו המפתח חל י"ד על השוכר לבדוק:

ב השוכר בית מחבירו בי"ד ואינו יודע אם הוא בדוק אם הוא בעיר שואלו אם בדקו ואם אינו בעיר חזקתו בדוק ומבטלו בלבו ודיו:

ג המשכיר בית לחבירו בחזקת בדוק ונמצא שאינו בדוק על השוכר לבדוק ואינו מקח טעות ואפי' במקום שבודקים בשכר שהרי מצוה הוא עושה: הגה וי"א דצריך להחזיר לו שכר הבדיקה הואיל והתנה בהדיא שיהיה בדוק: (המגיד פ"ב ומשמע לעיל סי' י"ד):

ד בית שהוחזק שלא בדקו המשכיר ואמרו אשה או עבד או קטן אנו בדקנוהו הרי אלו נאמנים והוא שיהא קטן שיש בו דעת לבדוק:

סימן תלח

עכבר שנכנס למקום בדוק וככר בפיו. ובו ב סעיפים:

א עכבר שנכנס לבית בדוק וככר בפיו ונכנס אחריו ומצא פירורין אפי' כדי כל הככר צריך לחזור ולבדוק הבית אחר הככר שהכניס לפי שאין דרכו של עכבר לפרר והני פרורין מעלמא אתו ולא מאותו ככר אבל אם תינוק נכנס לבית בדוק וככר בידו ונכנס אחריו ומצא פירורין אינו צריך לחזור ולבדוק שחזקתו שאכלו ואלו הפירורין שנפלו ממנו בשעת אכילה שדרך התינוק לפרר וי"א שאם אין בפירורין כדי כל הככר צריך לחזור ולבדוק: דיני עכבר נכנס ויוצא השמיט הרב הואיל ולא שכיחי:

ב כזית חמץ למעלה על הקורה מחייבין אותו להביא סולם להורידו מפני שפעמים יפול מהקורה אבל אם היה חמץ בבור אין מחייבין אותו להעלותו אלא מבטלו בלבו ודיו:

סימן תלט

דין מי שבדק ולא מצא מספר ככרות שהניח. ובו ד סעיפים:

א ט' ציבורין של מצה וא' של חמץ ובא עכבר ונטל ולא ידענו אם נטל חמץ או אם נטל מצה ונכנס לבית בדוק צריך לחזור ולבדקו (מיהו אם הככר קטן שיכול העכבר לאכול תלינן

להקל שאכלו וא"צ לבדוק (טור) שכל הקבוע כמחצה על מחצה ואם פירש הככר ממקום קביעתו ונטלו העכבר משם א"צ לחזור ולבדוק דכל דפריש מרובא פריש:

ב ב' צבורין א' של חמץ וא' של מצה ושני בתים א' בדוק ואחד שאינו בדוק ובאו שני עכברים זה נטל חמץ וזה נטל מצה ואין ידוע לאיזה בית נכנס זה שנטל החמץ וכן ב' בתים בדוקים וצבור א' של חמץ ובא עכבר ונטל ואין ידוע לאיזה בית נכנס או שידע שנכנס לא' מהם ונכנס אחריו ובדק ולא מצא כלום או שבדק קצת מהבית ומצא ככר אינו צריך לחזור ולבדוק (כך הם דברי הרמב"ם אבל מסקנת הפוסקים אינו כן):

ג הניח ט' ככרות חמץ ומצא י' צריך לבדוק אחר כל הט' וכן אם הניח י' ומצא ט' צריך לבדוק אחר כל הי' שאנו אומרים מה שהניח נטל ואלו אחרים הם ויש אומרים דהני מילי בקשורים יחד אבל אם אינם קשורי' יחד אין צריך לבדוק אלא אחר האחד:

ד הניח חמץ בזויות זו ומצאו בזויות אחרת צריך לחזור ולבדוק:

סימן תמ

דין חמצו של עכו"ם שהופקד אצל ישראל. ובו ד סעיפים:

א עכו"ם שהפקיד חמצו אצל ישראל אם הוא חייב באחריותו מגניבה ואבידה בין שהוא בביתו בין שהוא בכל מקום ברשותו חייב לבערו: הגה ואפי' חזר והפקידו ביד עכו"ם אחר (הגהות אלפסי פ"ק דפסחים) וי"א שאפילו אינו עליו אלא שומר חנם שחייב בפשיעה חייב לבערו ואפי' אם אינו חייב באחריותו בדין אלא שיודע שהעכו"ם אלם ויכפהו לשלם אם יאבד חייב לבערו ויש חולקים:

ב ואם אינו חייב באחריותו אינו חייב לבערו אפי' אם כבוש תחת ידו כגון שהוא גר תושב ושרוי עמו בחצר וצריך לעשות לפניו מחיצה גבוה י' טפחים כדי שלא ישכח ויאכלנו: הגה ועכו"ם שהניח חמץ בבית ישראל בלא רשותו כופה עליו כלי (ריב"ש סי' ת"א) (ודוקא בי"ט אבל אם הוא קודם י"ט צריך לעשות מחיצה) (ע"ל סי' תמ"ו סעיף א'):

ג עכו"ם שנכנס לבית ישראל וחמצו בידו אינו זקוק להוציאו אע"פ שהישראל רואה חמץ של עכו"ם אין בכך כלום אבל אסור להעלותו עמו על השלחן ואפי' בהפסק מפה:

ד ישראל שהפקיד חמצו אצל ישראל חבירו או אצל העכו"ם אף על פי שקבל עליו הנפקד אחריות עובר עליו אף המפקיד:

סימן תמא

דין מי שהלוה על חמץ. ובו ב סעיפים:

א עכו"ם שהלוה לישראל על חמצו ומשכנו בידו ואמר ליה מעכשיו יהא שלך אם לא אפרע לך לזמן פלוני והגיע הזמן ולא פרעו מותר אפילו לא הגיע הזמן שקבע עד אחר הפסח דכשהגיע הזמן ולא פרעו נקנה לו למפרע וה"ל חמצו של עכו"ם:

ב ישראל שהלוה לעכו"ם על חמצו אם משכנו בידו ואמר ליה מעכשיו והגיע הזמן אפילו אחר הפסח ולא פרעו אפילו אין אחריותו עליו אסור משום דקני ליה למפרע אבל אם לא אמר ליה מעכשיו ואין אחריותו עליו מותר:

סימן תמב

דין תערובת חמץ. ובו יא סעיפים:

א תערובת חמץ עוברים עליו משום בל יראה ובל ימצא כגון המורייס וכותח הבבלי ושכר המדי וכל כיוצא באלו מדברים הנאכלים אבל דבר שיש בו תערובות חמץ ואינו ראוי לאכילה מותר לקיימו בפסח כגון עריבת העבדנין שנתן לתוכו קמח ועורות אפי' נתנן שעה אחת קודם הביעור ה"ז מותר לקיימו ואם לא נתן העורות ונתן הקמח קודם ג' ימים לשעת הביעור מותר לקיימו שהרי נפסד והבאיש תוך ג' ימים חייב לבער וכן הקילור והרטיה והאספלנית והתריאק"ה שנתן לתוכן חמץ מותר לקיימן בפסח שהרי נפסד צורת החמץ:

ב הפת עצמה שעיפשה ונפסלה מלאכול הכלב ומלוגמה שנסרחה אינו חייב לבער:

ג בגדים שכבסו אותם בחלב חטה וכן ניירות שדבקו אותם בחמץ וכל כיוצא בזה מותר לקיימן בפסח שאין צורת החמץ עומדת: הגה ולכן מותר לדבק ניירות בחלון תוך שלשים לפסח ויש מחמירים אם נראה מבחוץ. (תה"ד סימן ק"י ופסקיו סימן קמ"ט ומהרי"ו):

ד דבר שנתערב בו חמץ ואינו מאכל אדם כלל או שאינו מאכל כל אדם כגון התריא"קה וכיוצא בו אף על פי שמותר לקיימו אסור לאכלו עד אחר הפסח ואע"פ שאין בו מן החמץ אלא כל שהוא ה"ז אסור לאכלו: הגה ולקמן סי' תמ"ז סעיף ד' בהגה יתבאר דיש חולקים ומתירים אם נתבטל קודם הפסח והכי קי"ל:

ה שכר שעושים מחטים ושעורים חייבים לבערו וכן אם העמיד גבינות בחלא משכר שעורים או חטים חייב לבערם:

ו נהגו לגרר הכתלים והכסאות שנגע בהם חמץ ויש להם על מה שיסמוכו ואם יש חמץ בסדק שאינו יכול לחטט אחריו יטיח עליו מעט טיט:

ז בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער ואם לאו אם היה עשוי לחזק בו שברי העריבה או לסתום בו נקב בטל במיעוטו ואם לאו חייב לבער:

ח היו בו שני חצאי זתים בב' מקומות וחוט של בצק ביניהם רואים כל שאלו ינטל החוט ניטלין עמו חייב לבער ואם לאו אינו צריך לבער במה דברים אמורים בעריבה אבל בבית אע"פ שאם ינטל החוט אין ניטלין עמו חייב לבער מפני שפעמים מקבץ אותם היה חצי זית בבית וחצי זית בעלייה חצי זית בבית וחצי זית באכסדרה חצי זית בבית זה וחצי זית בבית שלפנים ממנו הואיל ואלו החצאי זתים דבוקים בכותלים או בקורות או בקרקעות אינו חייב לבער אלא מבטלו בלבו ודיו:

ט חמץ שנתעפש קודם זמן איסורו ונפסל מאכילת הכלב או ששרפו באש (קודם זמנו) (ר"ן) ונחרך עד שאינו ראוי לכלב או שייחדו לישיבה וטח אותו בטיט מותר לקיימו בפסח:

י דיו שהוא מבושל בשכר שעורים מותר לכתוב בו:

יא עריבות שלשין בהם חמץ אין לסמוך על מה שרוחצין אותן בחמין ומנקרין החמץ מהן כי אי אפשר לנקרן שלא ישאר בהן בין הכל כזית והכלי מצרפו וצריך ליתנן במתנה לעכו"ם עד לאחר הפסח או לטוחן בטיט וה"ה לבצק שבכלי נסרים שאינו יכול להוציאו:

הגה וטוב לעשות כן בכלים שמניחין בהם קמח כל השנה (מהרי"ו) וכן בכלים שמניחים בהם פת כל השנה ומפה שהיתה מונחת על שק קמח לא מהני ניעור וצריכה כבוס כדי להשתמש בפסח: (מהרי"ל)

סימן תמג

דין חמץ בערב פסח לאחר שש. ובו ג סעיפים:

א חמץ מו' שעות ולמעלה ביום י"ד אסור בהנאה (אפי' חמצו של עכו"ם אסור ליהנות ממנו) (טור סי' ת"נ וריב"ש סי"ח) ואסרוהו חכמים ב' שעות קודם דהיינו מתחלת שעה חמישית ומיהו כל שעה חמישית מותר בהנאה ורשאי למכרו לעכו"ם אפי' הרבה ביחד שודאי לא יאכלנו קודם פסח ויכול להאכילו לבהמה חיה ועוף ובלבד שיעמוד עליהם לראות שלא יצניעו ממנו ויבער מה שיירו ממנו ומתחלת שעה ששית ולמעל' אסרוהו גם בהנא':

הגה ובשנת העיבור שהיום ארוך אלו הארבע שעות לפי ענין היום ומותר לאכול חמץ עד שליש היום (רמב"ם בפירוש המשנה ריש ברכות ומהרי"ו) וי"א עד ב' שעות קודם חצות: (תה"ד סימן קכ"א):

ב ישראל שהיה בידו חמצו של ישראל אחר בפקדון יעכבנו עד שעה חמישית ואם לא בא בעליו ימכרנו לעכו"ם ואם לא מכרו חייב לבערו בזמן איסורו אפי' אם אינו חייב באחריותו:

ג אם קנו שום דבר בחמץ אחר שש שעות מותר מפני שחמץ אינו תופס דמיו:

סימן תמד

דין ערב פסח שחל להיות בשבת. ובו ח סעיפים:

א י"ד שחל להיות בשבת בודקין ליל י"ג ומבערים הכל לפני השבת ומשיירין מזון שני סעודות לצורך השבת דסעודה שלישית זמנה אחר המנחה ואז אינו יכול לעשותה לא במצה ולא בחמץ אלא במצה עשירה וצריך לעשותה קודם שעה עשירית: הגה ובמדינות אלו שאין נוהגין לאכול מצה עשירה כדלקמן סימן תס"ב סעיף ד' בהג"ה יקיים סעודה שלישית במיני פירות או בבשר ודגים כדלעיל סי' רצ"א סעיף ה' בהגה:

ב טוב לבער בערב שבת קודם חצות כדי שלא יבואו לטעות בשאר שנים לבער אחר חצות (וביום השבת יבטלנו) (טור):

ג אין מבשלין לשבת זה דייסא וכיוצא בזה ואין עושין בו פת הצנומה בקערה: הגה ואם עבר ובשל והמאכל דבק בקדירה וא"א לקנחו יש להדיחו מעט להעביר החמץ. (מהרי"ו):

ד אחר שאכל בשבת זה סעודת שחרית ינער המפה שאכלו בה ויקנח הקערות באצבעו ויטמנם מן העין עם שאר כלי החמץ ואם נשאר פת יכול ליתנו לעכו"ם על מנת שלא לצאת בו לרה"ר דרך הערמה ודבר מועט:

ה אם נשאר חמץ אחר שאכלו מבטלו וכופה עליו כלי עד מוצאי יום טוב ומבערו:

ו אע"פ שלא ישאר החמץ בבית אחר סעודת שחרית צריך לבטל החמץ כדרך שהוא מבטל בשאר שנים:

ז ההולך ביום ארבעה עשר לדבר מצוה כגון למול את בנו או לאכול סעודת אירוסין בבית חמיו ונזכר שיש לו חמץ בביתו אם יוכל לחזור לביתו ולבער ולחזור למצותו יחזור ויבער ואם לאו יבטלנו בלבו ואם היה הולך להציל מן הנהר ומן הדליקה ומהמפולת ומיד עכו"ם יבטלו בלבו ולא יחזור אפילו יש שהות ואם יצא לצורך עצמו יחזור מיד עד כמה הוא חוזר עד כביצה פחות מכאן מבטלו בלבו ודיו:

ח היתה לו עיסה בביתו והוא טרוד במקום אחר וירא שמא תחמיץ מבטלה בלבו קודם שתחמיץ אבל אם החמיצה אין הביטול מועיל אם הוא אחר זמן איסורו:

סימן תמה

דין ביעור חמץ. ובו ג סעיפים:

א כיצד ביעור חמץ שורפו או פוררו וזורה לרוח או זורקו לים ואם היה החמץ קשה ואין הים מחתכו במהרה הרי זה מפררו ואחר כך זורקו לים: הגה והמנהג לשורפו וטוב לשורפו ביום דומיא דנותר שהיה נשרף ביום (ד"ע) אך אם רוצה לשורפו מיד אחר הבדיקה כדי שלא יגררנו חולדה הרשות בידו: (הגהות מיימוני פ"ג וכל בו):

ב ואם נתנו לעכו"ם קודם שעה ששית אינו צריך לבער ואם שרפו קודם שעה ששית הרי זה מותר ליהנות בפחמין שלו בתוך הפסח אבל אם שרפו משעה ששית ולמעלה הואיל

והוא אסור בהנאה הרי זה לא יסיק בו תנור וכירים ולא יבשל ואם בישל או אפה אותה הפת ואות' התבשיל אסורים בהנאה וכן הפחמין שלו אסורים בהנאה הואיל ושרפו אחר שנאסר בהנאה:

ג קודם זמן איסורו יכול להשליכו במקום שהעורבים מצויים שם ואם מצאו אחר זמן איסורו שלא אכלוהו העורבים אע"פ שהמקום הפקר לא יניחנו שם אלא יבערנו (ואם לא מצא חמץ כשבדק ישרוף הכלי שלקח לבדיקה כדי שלא ישכח חובת ביעור) (מהרי"ל):

סימן תמו

מי שמוצא חמץ בתוך המועד. ובו ד סעיפים:

א המוצא חמץ בביתו אם הוא בחול המועד יוציאנו ויבערנו מיד ואם הוא יום טוב יכפה עליו כלי עד הלילה ואז יבערנו לפי שלא יוכל לטלטלו ביום טוב (ריב"ש) גם לשרפו במקומו אסור (ר"ן):

ב ויש מי שאומר דיום טוב שני דינו כחול המועד לענין זה:

ג גגו של עכו"ם שהיה סמוך לגגו של ישראל ונתגלגל החמץ מגגו של עכו"ם לגגו של ישראל הרי זה דוחפו בקנה ואם היה בשבת או ביום טוב כופה עליו כלי (דאסור לטלטלו בי"ט ושבת):

ד מצא פת בפסח בביתו ואינו יודע אם הוא חמץ או מצה מותר אפי' באכילה דאזלינן בתר בתרא ואם הוא מעופש הרבה שאי אפשר לו להתעפש כל כך משנכנס הפסח אז ודאי הוא חמץ ואם עברו מימי הפסח שנוכל לתלות שנתעפש משנכנס הפסח עד עתה אם אנו נוהגים לאפות בפסח פת חם בכל יום תולין להקל אפילו הוא מעופש הרבה שאנו תולין לומר בכל יום אפה פת חם ונתנו עליו לפיכך הרבה להתעפש:

סימן תמז

דיני תערובת חמץ בתוך הפסח. ובו יב סעיפים:

א חמץ בפסח אוסר תערובתו בין במינו בין שלא במינו במשהו אפילו בהנאה: הגה וצריך לשרוף הכל ולא סגי בפדיון דמי החמץ ולמכור השאר (מרדכי פ"ק דפסחים ופסקי מהרא"י סק"ד ותשובת מהר"י ברי"ן) מיהו כלים שנתבשל בהם מותרים לאחר הפסח ואין צריכין שבירה או הגעלה: (ד"ע ותוספות פרק כל שעה) ודין תערובתו כדין שאר תערובות אלא שמה שאוסר בשאר תערובות פחות מששים אוסר בחמץ במשהו אבל אם בשאר תערובת לא היה צריך ששים אלא קליפה או נטילת מקום אף בחמץ כן שחם בחם בלא רוטב די בקליפה כשאר איסורים וכן אם נגע ככר חמץ בככר מצה ושניהם חמין ואין שם דבר המפעפען

לא אסר אלא מקום מגעו בלבד לפי שאינו מבליע יותר: הגה ובדין ריחא מילתא לענין תבשיל שיש בו חמץ עם שאר תבשילין יש מקילין במקום דהיה מותר בשאר אסורים (מרדכי פרק כל שעה) ויש מחמירין דמשהו מיהא איכא (הגהות סמ"ק ותוס' דע"א) ודוקא במקום ששייך בו ריחא אלא דבשאר אסורים לאו מלתא היא כמו שיתבאר ביו"ד סי' ק"ח בסיעתא דשמיא:

ב חמץ שנתערב משש שעות (ולמעלה) עד הלילה אינו אוסר במשהו אלא דינו כשאר איסורין (ונותן טעם לפגם נמי שרי) (ד"ע אליבא דכ"ע):

ג חטה שנמצאת בערב פסח בתרנגולת מבושלת מותר לבטלה בס' אבל אם חממו התרנגולת בפסח בעוד שהחטה בתוכה חוזרת ליתן טעם בתוכה בפסח והוי במשהו: הגה ומיהו בחימום כלי שני אין לחוש (הגהות מיימוני פ"א) ויש מחמירין בכלי שני בפסח וטוב להחמיר אם היד סולדת בו דבלאו הכי לא מקרי כלי שני:

ד אם נתערב החמץ קודם הפסח ונתבטל בס' אינו חוזר וניעור בפסח לאסור במשהו ויש חולקים: הגה ונוהגין כסברא הראשונה בכל תערובת שהוא לח בלח (ת"ה סימן קי"ד) ומיהו בדבר יבש שנתערב או שיש לחוש לתערובות כגון פת שנפל ליין אע"פ שנטלו משם אסור בפסח דחיישינן שמא נשארו לו פירורין ונותנין טעם בפסח: (בית יוסף בשם תשובת הרשב"א):

ה בשר יבש וגבינה ודגים שנמלחו קודם הפסח ולא נזהרו בהם מותר לאכלם בפסח מיהו דגים מלוחים השרוים במים בפסח בכלי חמץ יש להחמיר ליזהר מהם מפני שהם בולעים בפסח מפליטת הכלים וחמץ בפסח במשהו: הגה ויש חולקין ומחמירין ובמדינות אלו המנהג להחמיר לכתחלה שלא לאכול גבינות ודגים ובשר יבש אבל אם הדיחו הבשר שלשה פעמים קודם פסח נוהגין לאכלו ובכרכשות אין מועיל הדחה לפיכך אין להשרות הטבחות היבשות (מהר"י ברי"ן) ובדיעבד אין להחמיר באלו אבל בשומן מהותך בכלי חמץ אסור מדינא אם לא היו נזהרין בשעת עשייתו מחמץ ושלא התיכו אותו בכלי חמץ שהם בני יומן (מרדכי ריש פרק כל שעה וסמ"ק והגמ"י פרק א') וכן כל דבר שמבשלים בכלי חמץ כגון יין מבושל או מרקחת וכדומה אסור בפסח אבל ביו"ט האחרון יש להקל בו (פסקי מהרא"י סימן קע"ז) והוא הדין אם נתערב משהו מדברים אלו תוך המאכל שאין להחמיר לאסור התערובות כנ"ל. יש מחמירין להסתפק מחומץ יין שמסתפקין ממנו כל השנה דחיישינן שמא נתנו בו מן הנשאר מן הסעודה ולפעמים יש בו פירורי לחם (מהרי"ל) ובמקומות אלו שאין חומץ יין מצוי לא ראיתי מחמירין בזה. עוד יש מחמירין לכתחלה שלא למלאות מן יין וחומץ יין תוך שלשים לפסח בכלי חמץ ואם מלאוהו תוך שלשים יום נוהגין שלא לשתותו בפסח (תשובת מהר"י ברי"ן) והמקיל לא הפסיד כל שכן במקום שאין יין וחומץ מצוי כן נראה לי. חבית יין שדבקו נסריו בבצק אם הוא תוך שני חדשים קודם פסח עדיין רך הוא ונותן טעם בפסח ואסור לשתותו ואם נתנוהו קודם לכן כבר נתייבש ואינו נותן טעם בפסח ושרי (מרדכי ריש פרק כל שעה וסמ"ק והגהות

מיימוני פ"א)) מיהו אם יש כזית בצק במקום אחד חייב לבערו אע"פ שעשוי לחזק (פסקי מהרא"י סי' קמ"ט) כדלעיל סי' תמ"ב סעיף ז':

ו מלח ששמו במדוכה מותר למלוח בו בשר בפסח (משום דאינו מפליט בצונן):

ז בוסר שדכין קודם פסח במדוכות מחומצות מותר לאכלו בפסח: הגה משום דאינו מפליט בצונן ואפי' אם נעשה בפסח אינו אסור אם היה הכלי נקי אבל אם חתכו בסכין של חמץ תוך הפסח יש להחמיר דסתם סכין אינו נקי ויש לחוש לחמץ הדבוק עליו (מהרי"ל) אבל אם נתערב אותו דבר בתבשיל אין לחוש ולהחמיר ולאסור מספק כן נראה לי:

ח זיתים שנזהרו לחתכם בסכין חדשה אפילו לא נזהרו לכבשם בקדירה חדשה אם אינה בת יומא מותרת לכולי עלמא:

ט יבש ביבש אע"ג דבשאר איסורים חד בתרי בטיל חמץ במצה אפי' באלף לא בטיל ויש אומרים דחמץ שוה לשאר איסורין בזה:

י נותן טעם לפגם מותר גם בפסח: הגה ויש מחמירין וכן נוהגין באלו המדינות ובמקום שיש מנהג להחמיר אפי' משהו ונותן טעם לפגם אסור: (ת"ה סימן קצ"ח):

יא בין חמץ שנתערב קודם פסח ועבר עליו הפסח בין שנתערב בפסח ועבר עליו כל הפסח בין שעבר הפסח על החמץ ונתערב לאחר הפסח בטל בששי' ובפחות מששים סגי ליה בהשלכת הנאת האיסור לים המלח: (הגהות מיימוניפ"א):

יב חמץ נוקשה אפי' בעיני' אינו אסור בהנאה אחר הפסח והפריאו"ש חמץ גמור הן ואסורים בהנאה אחר הפסח: הגה יש נמנעים לשחוק על השלחן עם קלפים הנקראים קרטי"ן בפסח דחוששין שמא יפול מחמץ נוקשה שבהן לתוך מאכל: (פסקי מהרא"י סי' קס"ז):

סימן תמח

דין חמץ שעבר עליו הפסח. ובו ז סעיפים:

א חמץ של עכו"ם שעבר עליו הפסח מותר אפילו באכילה:

ב אם עכו"ם מביא לישראל דורון חמץ ביום ח' של פסח לא יקבלנו הישראל וגם לא יהא ניכר מתוך מעשיו שחפץ בו וטוב שיאמר שאינו רוצה שיקנה לו רשותו:

ג חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח אסור בהנאה אפי' הניחו שוגג או אנוס ואם מכרו או נתנו לעכו"ם שמחוץ לבית קודם הפסח אע"פ שהישראל מכירו לעכו"ם ויודע שלא יגע בו כלל אלא ישמרנו לו עד לאחר הפסח ויחזור ויתננו לו מותר ובלבד שיתננו לו מתנה גמורה בלי שום תנאי או שימכרנו לו מכירה גמורה בדבר מועט אבל מתנה על מנת להחזיר לא מהני:

ד רשאי ישראל לומר לעכו"ם בשעה חמישית או קודם עד שאתה לוקח חמץ במנה קח במאתים שמא אצטרך ואקחנו ממך אחר הפסח אבל לא ימכור לו ולא יתן לו על תנאי ואם עשה כן הרי זה עובר בבל יראה ובל ימצא:

ה חמץ שנמצא בבית ישראל אחר הפסח אסור אע"פ שביטלו:

ו אסור להאכיל חמצו בפסח אפילו לבהמת אחרים או של הפקר:

ז אסור ליתן בהמתו לעכו"ם להאכילה בימי הפסח אם הוא יודע שמאכיל אותה פסולת שעורים שהוא חמץ:

סימן תמט

דין חמץ שנמצא בחנות ישראל והפועלים עכו"ם או בהיפך. ובו סעיף אחד:

חנות של ישראל ומלאי (פי' הסחורה וכלי החנות) של ישראל והפועלים הנכנסים לשם עכו"ם חמץ שנמצא שם אחר הפסח אסור בהנאה חנות של עכו"ם ומלאי של עכו"ם ופועלים הנכנסים לשם ישראל חמץ שנמצא שם מותר אפי' באכילה כך היא גירסת רש"י ורבינו האי אבל רבינו חננאל גורס בהיפך:

סימן תנ

דין ישראל ועכו"ם שיש להם שותפות. ובו ז סעיפים:

א ישראל שלוה ככר מחבירו קוד' הפסח צריך לפרעו אחר הפסח ויש בו משום גזל אם אינו פורעו:

ב ישראל שמקבל מעכו"ם ברבית ככרות בכל שבוע יאמר לו קודם פסח שיתן לו בשבוע של פסח קמח או מעות וכיון שהתנה עמו כך אע"פ שאחר הפסח נותן לו ככרות חמץ חליפי הקמח והמעות הן ושרי:

ג ישראל ועכו"ם שיש להם תנור בשותפות אומר לעכו"ם קודם פסח טול אתה של פסח ואני אטול אחר כך:

ד ישראל שהיה לו תנור ואפו בו עכו"ם חמץ בפסח אפי' מעות אסור לקבל בשכרו דהוה ליה משתכר באיסורי הנאה ואם קבל כבר המעות מותר ליהנות מהם:

ה יש מי שמתיר להשכיר תנורו לעכו"ם על מנת שיאפה בו מצה ואם יאפה בו חמץ אין זקוק לו: הגה וכן מותר להשכיר לו בית לדור בו ואע"פ שמכניס בו אחר כך חמץ שרי: (אגור)

ו מותר לומר לעבד בפסח הילך דינר זה וקנה ואכול אע"פ שיודע שיקנה חמץ אבל לא יאמר לו צא ואכול ואני פורע ויש מתירים גם בזה אלא אם כן הקדים דינר או שנשא ונתן ביד: הגה ואסור לקנות חמץ לעכו"ם בפסח אפי' במעותיו של עכו"ם (ריב"ש סימן מ"א):

ז אסור להשכיר כלי לעכו"ם בפסח כדי שיבשל בו חמץ אבל משכיר לו חמור להביא עליו חמץ: הגה ויש מתירין להחם חמין בכלי חמץ ולרחוץ בהם וכן שאר צרכי הנאה בכלי חמץ וכן הוא המנהג (תוס' פ' אין מעמידין ומרדכי פ' כל שעה):

סימן תנא

דיני הגעלת כלים. ובו כז סעיפים:

א קדרות של חרס שנשתמש בהם חמץ כל השנה אפילו אותם שעושים בהם דייס' ומיני קמחים משפשפן היטב בענין שלא יהא חמץ ניכר בהם ומותר לשהותן לאחר הפסח להשתמש בהם בין במינו בין שלא במינו ומצניעין בפסח במקום צנוע שאינו רגיל לילך שם כדי שלא יבא להשתמש בהם בפסח וטוב לסוגר' בחדר ולהצניע המפתח אבל היסק שיסיקם באש אינו מועיל להם ולא לשום כלי חרס שנשתמש בהם חמין אפילו שלא ע"י האור אלא שעירה לתוכו רותחין: הגה ויש אוסרים אפילו בכלי שני (המגיד פ"ה) ואפילו אם ימלאום גחלים דחיישי' דלמא חייס עלייהו שמא פקעו (פי' שמא יתבקעו) ולא עביד להו הסקה מעליא ומיהו אם החזירן לכבשן שמצרפן בו כלי חרש חדשים מותר דכיון שמכניסן להיסק גדול כזה ודאי לא חייס עלייהו דילמא פקעי אבל לתנורים שלנו לא: הגה כל כלי הצריך ליבון או הגעלה אסור להשתמש בו אפי' צונן בלא הכשר (מרדכי ר"פ כל שעה) וע' בי"ד סי' קכ"א:

ב כוביא שהוא כלי שעושין מלבנים ועפר ואופים ומטגנין בו וכן תנור קטן שקורין פירלי"א הסיקו מבחוץ אסור לאפות בו בפסח דאין חמץ שבו נפלט בכך ואם מלאו גחלים מבפנים שרי:

ג סכינים מגעילן בכלי ראשון ומותרין וכלי ראשון נקרא שהרתיחו בו מים על האש אפי' אינו עתה על האש רק שעודנו רותח וקודם ההגעלה צריך לשופם יפה במשחזת או ברחיים להעביר כל חלודה שבהם קודם הכשרה הילכך אם יש בו גומות ואינו יכול לנקותו יפה אין מועיל לו הגעלה (פי' הפלטה שהכלי פולטים האיסור שבהם והוא מלשון שורו עבר ולא יגעיל) לבד וצריך ליבון במקום הגומות: הגה והנדן של סכינים אין לה תקנה בהגעלה ואסור להכניס בה הסכין בפסח (מהרי"ל):

ד כלים שמשתמשים בהן ע"י האור כגון שפודים ואסכלאות וכיוצא בהם צריכים ליבון והליבון הוא עד שיהו נצוצות נתזין מהם: הגה ויש מקילין אם נתלבן כל כך שקש נשרף עליו מבחוץ (מרדכי סע"א והגהות מיימוני פי"ו מהלכות מ"א) ונוהגין כסברא הראשונה בכל דבר שדינו בלבון אבל דבר שדינו בהגעלה רק שיש בו סדקים או שמחמירין ללבנו סגי בלבון קל כזה חצובה צריך ליבון (מהרי"ל):

ה כלים שנשתמש בהם בחמין כפי תשמישן הכשרן אם תשמישן בכלי ראשון כגון כף שמגיסין בו בקדרה צריך להכשירן בכלי ראשון ואם תשמישן בכלי שני הכשרן בכלי שני וכלי שמשתמשים בו בעירוי שמערה מכלי ראשון לא סגי ליה בהכשר דכלי שני אלא צריך לערות עליו מכלי ראשון: הגה כל הכלים שיש בהם סדקים או גומות או חלודה והוא בתוך הכלי ולא יוכל לנקרן ולנקותן אין להגעילן וצריכין ליבון במקום הסדק והחלודה: (רשב"א בתשובה):

ו כל כלי הולכין בו אחר רוב תשמישו הילכך קערות אע"פ שלפעמים משתמשין בהם בכלי ראשון על האש כיון שרוב תשמישן הוא בערוי שמערה עליהם מכלי ראשון כך הוא הכשרן: הגה ויש מחמירין להגעיל הקערות בכלי ראשון (טור בשם אבי העזרי ומרדכי פ' כל שעה ותוס' סוף מסכת ע"ז) וכן הוא המנהג וכן בכל דבר שיש לחוש שמא נשתמש בו בכלי ראשון כגון כפות וכדומה לזה (הגהות מיימוני פ"ה ואגור) ויש מחמירין להגעיל כל כלי שתייה אע"פ שתשמישן בצונן משום שלפעמים משתמשין בהם בחמין (רבינו ירוחו') וכן הוא המנהג להגעילן ובדיעבד סגי להו בשטיפ' וקערות גדולות שלא יוכל להכניס תוך כלי ראשון יתן עליהן אבן מלובן ויערה עליהם רותחין מכלי ראשון והוי ככלי ראשון וכן כל כיוצא בזה ויעביר האבן על כל הכלי שאז מגעיל כולו: (מרדכי פרק כל שעה והגהת מיימוני פ"ה ואגור ואיסור והיתר הארוך כלל נ"ח):

ז יש מי שאומר דכפות העשויות מקרן אין להם תקנה בהגעלה דכיון שמתקלקלין במים חמין חיישינן דלמא חייס עלייהו:

ח אחד כלי עץ ואחד כלי אבן ואחד כלי מתכת דינם להכשירם בהגעלה: הגה וכן כלי עצם צריכים הגעלה (מרדכי פרק כל שעה):

ט המגעיל קודם שעה חמישית יכול להגעיל ביחד כלי ראשון וכלי שני וכלים שבלעו דבר מועט ואינו חושש (ג"כ אם מגעיל מקצת הכלי שני פעמים) (ד"ע):

י סלים שמולחים בהם הבשר יש מצריכים להם הגעלה ויש מי שחולק ונראין דבריו: (וטוב להגעילן או לקנות חדשים):

יא מחבת שמטגנין (פי' שיוצקין בה שמן לאפותו) בה מותרת בהגעלה ואם היא ארוכה משים חציה והופך עוד ומשים חצי' האחר ואם היא ארוכ' ביותר מלבנ' באמצע ויש מחמירין ללבן המחבת (טי"ד בשם ר' יואל ותשובת רשב"א וטור בשם רש"י ור"ת) (ובלבון כל דהו שקש נשרף עליו מבחוץ סגי ליה) (ד"ע) ונוהגין ללבנו לכתחלה מיהו סגי ליה בהגעלה אם אין בו גומות (מהרי"ל):

יב כל הכלים צריך להגעיל ידותיהן כמותן: הגה מיהו אם לא הגעילו הידות אין לאסור בדיעבד אפי' לכתחלה יכול להגעילו ע"י עירוי שמערה עליהן: (איסור והיתר הארוך כלל ע"א):

יג כלי שיש בו טלאי אם קדם הטלאי לבליעת האיסור אין צריך להסירו דכבולעו כך פולטו ואם קדמה בליעת האיסור לטלאי צריך להסיר הטלאי קודם הגעלה או ישים

גחלים על מקום הטלאי עד שישרוף גוף האיסור אם ישנו ואח"כ מגעיל כל הכלי ואם הוא של עץ אין לו תקנה אא"כ ירחיב הסדק כל כך שיוכל להוציא משם מה שבתוכו:

הגה רושם שעושים האומנים בתוך כלים מותר להגעילן מאחר שנעשה מחדש וינקרם היטב: (איסור והיתר והגהות):

יד כסוי של ברזל שמכסים בו הקדרה צריך הגעלה כיון שמזיע בכל שעה מחום הקדרה ואם נתנוהו בפסח על הקדרה בלא הגעלה כל התבשיל אסור שזיעת הכסוי מתערב בתבשיל:

טו כסוי של ברזל שמשימים אותו על החררה כשנאפית על הכירה צריך ליבון:

טז מדוכה מותרת בהגעלה ואם היא גדולה שאינו יכול להכניסה ביורה משים בה מים רותחים ומכניס בתוכה אבן רותחת ועולה הרתיחה על שפת' דכל כהאי גונא הוי הגעלה דכלי ראשון: הגה ויש מחמירין ללבן המדוכה (טור י"ד בשם ר' יואל ותשו' רשב"א וטור בשם רש"י ור"ת) אך בלבון כל דהו דהיינו שישרוף עליו קש מבחוץ סגי (ד"ע) ונוהגין ללבן לכתחלה מיהו סגי ליה בהגעלה אם אין בו גומות (מהרי"ל) ואם המדוכה של עץ יש לקלפו בכלי אומנות דחיישינן לגומות ולהגעילו אח"כ: (הגהות מיימוני פ"ה):

יז הדף שעורכים עליו כל השנה וכן עריבה שלשין בה צריכים הגעלה: הגה ולא מהני בה קילוף בכלי אומנות וכן כל דבר הצריך הגעלה לא מהני ליה קליפה (מהרי"ו) והמנהג שלא להשתמש בפסח בעריבות ודפין שלשין עליהן כל השנה אפי' ע"י הגעלה וכן עיקר (מרדכי פ' כל שעה וכל בו) וכבר נתבאר לעיל סי' תמ"ב סעיף י"א:

יח הנפה צריך לדקדק בה מאוד לנקות' מפתיתי החמץ הנדבק בה ונסרך ונדבק בנקבי אריגת הנפה ובעץ שבה וישפשפו אותו במים יפה יפה והוא הדין לכל שאר כלי הלישה שהשפשוף בהם עיקר גדול: הגה ונהגו שלא להשתמש בנפה על ידי הגעלה ואין לשנות (מהרי"ל וב"י) וכן בכל כיוצא בזה כגון הכלי שקורין רי"ב אייז"ן או הכיס של רחיים (מהרי"ל) בכולן לא מהני להו הגעלה וכן סלים שמשתמשין בהם חמץ דינם כנפה אבל שקים ישנים נוהגין בהם היתר ע"י כבוס וצריך להתיר כל התפירות שבהן קודם הכבוס: (ת"ה סי' קי"ו):

יט הרחת שקורין פאל"ה יש אומרים שאין מועיל לה הגעלה וצריך לקנות חדשה:

כ השלחנות והתיבות שמצניעים בהם אוכלין כל השנה רגילים לערות עליהם רותחין לפי שלפעמים נשפך מרק מן הקדרה לתוכן:

כא חביות של חרס שנתנו בהם שכר שעורים מותרי' בהגעלה או בעירוי שלשה ימים: הגה והגעלת החביות יעשה בדרך זה ילבן אבנים וישימם בהם ויערה עליהם רותחים מכלי ראשון ויגלגל החבית שיגיע הגעלה לכל מקום (הגהות מיימוני פ"ה) ובדיעבד אם נתנו בהם יין או דבש בלא

הגעלה רק שהדיחן היטב תחלה מותר לשתות ממנו בפסח (מרדכי פ' כל שעה והגהות אשירי פ"ב דע"א ותה"ד סימן ר"א):

כב כל הכלים אפי' של חרס שנשתמש בהם חמץ בצונן מותר להשתמש בהם מצה אפי' בחמין חוץ מבית שאור ובית חרוסת שאע"פ שלא נשתמש בהם חמץ אלא בצונן אסור להשתמש בהם מצה בחמין אבל בצונן להניח בהם מצה אפויה מותר אבל אסור ללוש בהם וכל זה בלא הגעלה אבל על ידי הגעלה אפילו בית שאור וחרוסת מותרים אם אינם של חרס אבל לשל חרס לא מהני הגעלה ואפי' לא נשתמש בהם חמץ אלא בצונן לא ישתמש בהם מצה אפילו בצונן והאידנא נהגו עלמא דלא לאשתמושי בפסחא במאני דפחר' עתיקי (פי' כלי חרס ישנים) ותנור של בית החורף דינו ככלי חרס ואסור לשום שום דבר על התנור בפסח (מהרי"ו):

כג כלי חרס המצופין בהתוך זכוכית דינם ככלי חרס: הגה ויש מקומות שנהגו שלא להשתמש בכלי חרס גלייזיאר"ט אפילו חדשים (מהרי"ל) ואין להחמיר רק במקום המנהג (תשובת מהרי"ל):

כד כלי עץ המצופים בסממנים שקורין ברניס דינם ככלי חרס: הגה ויש מקומות שמחמירים שלא להשתמש בכלים צבועים אפי' הן חדשים (מהרי"ל) וכן המחופין בבדיל ואין להחמיר בזה רק במקום שנהגו איסור (תשובת מהרי"ל):

כה כל כלי השתי' בין צלוחיות בין כוסות מותרי' בשטיפה בין שהם של זכוכית בין שהם של עץ בין שהם של מתכת בין שהם של חרס ואע"פ שלפעמים נותנים בהם לחם חם כיון שרוב תשמישן אינו אלא בצונן סגי בשטיפה שלא הלכו בכל כלי אלא אחר רוב תשמישו: הגה מיהו יש מחמירין ומצריכין הגעלה וכן נוהגין וע"ל ס"ו:

כו כלי זכוכית אפי' מכניסן לקיום ואפילו משתמש בהם בחמין אין צריכים שום הכשר שאינם בולעים ובשטיפה בעלמא סגי להו. הגה ויש מחמירים ואומרים דכלי זכוכית אפי' הגעלה לא מהני להו וכן המנהג באשכנז ובמדינות אלו (סמ"ג ואגור) וכן כלי כסף שיש בתוכן התוך זכוכית שקורין גשמעלצ"ט אין להגעילו אבל מבחוץ אינו מזיק. (תה"ד סימן קלב):

כז שפוד ישן שצלו בו עופות בפסח מותרין אע"פ שמקודם צלו בו בשר מלוח ממלח שלא נבדק: הגה מיהו אין להתיר רק בדיעבד וכן הברזות שבחביות של יין נוהגין להדיחן (אגור ומהרי"ל). וכן העצים שתוחבין בהם כלי שתיה צריכין הדחה לשום בהם כלים בפסח (מהרי"ו):

סימן תנב

זמן הגעלת הכלים. ובו ז סעיפים:

א יש ליזהר להגעיל קודם שעה חמישית כדי שלא יצטרך לדקדק אם הכלים בני יומן אם לאו (או אם יש ס' במים נגד כלי שמגעיל או לאו) (טור) וכן אם מגעיל כלים שבליעתן

מועטת עם כלים שבליעתן מרובה וכן אם משהה הכלים בתוך היורה יותר מדאי ואינו משהה אותם כל כך וכן כדי שלא יצטרך ליזהר שלא ינוחו המים מרתיחתן: הגה אך רבים חולקים וס"ל דאין הגעלה מועלת כלום אם אין המים רותחים (וכן משמע מהרא"ש וסמ"ג ות"ה סי' קל"א ואגור וטור בסי' ק"ה) ע"כ יש ליזהר אפי' קודם זמן איסורו שלא ינוחו מרתיחתן כל זמן שמגעיל (ד"ע) : ושלא יכניס הכלים עד שירתיחו המי' וכן כדי שלא יצטרך להגעיל היורה הגדול' שמגעילי' בה תחלה וסוף: הגה ואם לא הגעיל קודם זמן איסורו יכול להגעיל עד הפסח שאז חמץ במשהו ואינו מועיל הגעלה שחוזר ובולע אבל מותר ללבן כלי תוך הפסח (ד"ע ותשוב' רשב"א) וכשמגעיל קודם פסח לאחר שש צריך ליזהר בכל הדברים הנזכרים שא"צ ליזהר בהם קודם שש:

ב יש ליזהר מלהגעיל כלי הבשר וכלי חלב ביחד אלא אם כן אחד מהם אינו בן יומו: (וכל שכן כלי של איסור ע"כ נהגו שלא להגעיל שום כלי בן יומו):

ג לא יניח כלים הרבה לתוך כלי ויגעילם יחד (אם נוגעים זה בזה):

ד אם מגעיל בצבת יגלגל הכלי דאם לא כן במקום הצבת לא סליק דיקולא דמיא:

ה אין מגעילין בחמי טבריא אפי' כלים שדינם ככלי שני מפני שאינה תולדות האור דכבולעו כך פולטו מה בולעו ע"י תולדות האור אף פולטו ע"י תולדות האור: הגה מיהו אם נשתמש בו רק במי טבריה מגעילו בהן (ב"י בשם א"ח) ואין מגעילין בשום משקה רק במים מיהו בדיעבד מהני הגעלה בכל משקה (ב"י בשם א"ח) אם הגעיל הרבה כלים ביורה עד שמרוב פליטת הכלים נעשו המים כציר אין להגעיל עוד באותן מים (ר"ן פ' כל הבשר):

ו כלי גדול שאינו יכול להכניסו לתוך כלי אחר מחמ' גודלו עושה שפה לפיו בטיט כדי שיתמל' היטב ויגיעו המים בשפתו וממלאו מים ומרתיחו או יקח אבן רותחת או לפיד אש וישליכנו לתוכו בעודו רותח ומתוך כך ירתיחו המים יותר ויעלו על שפתו:

ז נוהגים לשטוף הכלי במים קרים אחר הגעלה מיד:

סימן תנג

דיני החטים וטחינתן למצות. ובו ט סעיפים:

א אלו דברים שיוצאים בהם ידי חובת מצה בחטים ובשעורים ובכוסמין ובשבולת שועל ובשיפון (והמנהג ליקח לכתחלה חטים) (מהרי"ל) אבל לא באורז ושאר מיני קטנית וגם אינם באים לידי חימוץ ומותר לעשות מהם תבשיל: הגה ויש אוסרים (טור והגהות מיימוני פ"ה ומרדכי פ' כל שעה) והמנהג באשכנז להחמיר ואין לשנות מיהו פשוט דאין אוסרים בדיעבד אם נפלו תוך התבשיל וכן מותר להדליק בשמנים הנעשים מהם ואינו אוסרין אם נפלו לתוך התבשיל וכן מותר להשהות מיני קטניות בבית (ת"ה סי' קי"ג) וזרע אקליז"א (מהרי"ל) ועני"ס אליינד"ר אינן מיני קטניות ומותר לאכלן בפסח כן נראה לי:

ב העושה עיסה מן החטים ומן האורז אם יש בה טעם דגן יוצא בה ידי חובתו בפסח:

ג אם לא ביררו החטים מאכילת עכבר אין בכך כלום: הגה וכן אם לא ביררו ממנו אותו דגן שצמח מיהו צריך לראות שאין בו כל כך שלא יהא ששים כנגדו מן ההיתר: (הגהות מיימוני בשם סמ"ק ות"ה סימן קי"ד):

ד החטים שעושים בהם מצת מצוה טוב לשמרן שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה ולפחות משעת טחינה ובשעת הדחק מותר ליקח קמח מן השוק:

ה האידנא אסור ללתות בין חטים בין שעורים:

ו שקים שנותנים בהם קמח כל השנה אם רוצה ליתן בהם קמח ומכבסים אותם יפה צריכים להתיר קודם הכבוס כל התפירות שבהם בקצוות או אם הם מטולאים:

ז כשמוליכים השקים שיש בהם קמח מהרחיים אסור להניחם על גבי בהמה שאין אוכף או עור עב תחת השק: הגה וכן יזהר לכתחלה שלא להניח הרבה שקין עם קמח זה על זה במקום שאפשר (מרדכי ס"פ אלו עוברין):

ח נוהגים לנקר הריחים משום דזמנין נתנו בהם תבואה לתות' לסולת ונוהגים שקמח הראשון שנטחן אחר הניקור שומרים אותו עד לאחר הרגל: הגה ואנשי מעשה רגילים לילך בעצמם אל מקום הריחיים לראות הם בעצמם לטחינת קמחיהם: (מרדכי)

ט צריך לטחון החטים יום או יומים לפני הלישה ואם טחנו ערב פסח יש אומרים שאסור ללוש מצה בו ביום לפי שהקמח בשעת טחינה רותח ומחמם המים והעיסה נוחה להחמיץ:

סימן תנד

באיזה מצה אינו יוצא ידי חובתו. ובו ד סעיפים:

א אין יוצאין לא בפת סובין ולא בפת מורסן אבל לש הוא את העיסה בסובין ובמורסן שבה ויוצא בה ויוצא במצה מסלת נקייה ביותר ואין אומרים אין זה לחם עוני: הגה וטוב לכתחלה שלא לעשות המצה רחבה יותר מדאי דהוי כאשישה: (מהרי"ו)

ב עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלים ממנה יוצאים בה ואם לאו אין יוצאין בה שאין זו משומרת לשם מצה: הגה כך הם דברי הרמב"ם אבל יש אומרים הטעם משום שאינו קרוי לחם כל זמן שאין הרועים אוכלים ממנה וכן נראה עיקר (טור י"ד סי' ש"ל ור"ש בפירוש דמסכת חלה פ"ק):

ג ליכא בזמן הזה דידע למחלט הלכך כל מין חליטה אסור:

ד אין אדם יוצא ידי חובתו במצה גזולה במה דברים אמורים כשגזל מצה אבל אם גזל חטים או קמח ועשאן מצה יוצא בה שקנאו בשינוי ודמים לבד הוא חייב לו (ולענין ברכה ע"ל ר"ס תרמ"ט):

סימן תנה

דין מים שלנו. ובו ו סעיפים:

א אין לשין אלא במים שלנו בין שהם מי בורות ומעיינות בין שהם מי נהרות ושואבים אותם מבעוד יום (סמוך לבין השמשות) (ד"ע והגהות מיימוני פ"ה) או בין השמשות ואין לשין בהן עד שיעבור הלילה כולה ויכולים לשאוב יום אחד לימים הרבה ואם הזמן חם יניחם במרתף שהוא קר ואם הזמן קר יניחם באויר כי המרתף הוא חם וצריך להשכים ולהכניסם לבית קודם שיזרח השמש ואפילו ביום המעונן: הגה ואם לא הכניסם בהשכמה אם לא עמדו כ"כ עד שהוחמו אינו מזיק ויותר טוב להעמידם תחת התקרה שמא ישכח להכניסם בהשכמה (ב"י בשם א"ח) וכשמוליך המים תחת אויר הרקיע יש לכסותן (ת"ה סי' קט"ו בשם סמ"ג וסמ"ק ומהרי"ק) כשחל פסח באחד בשבת יש לשאוב המים אור י"ג דהיינו בליל ה' (מרדכי ספ"ק דפסחים) לכתחלה יש לשאוב מן הנהרות ולא מן הבארות (אשר"י ומרדכי) אבל כשהנהרות גדולות מהפשרת שלגים וגשמים טוב יותר לשאוב מן הבארות (מהרי"ו) אין לשפוך מים שלנו מכח מת או תקופה הנופלת (מרדכי פרק כל שעה והגהות מיימוני פ"ה) ומ"מ טוב לכתחלה להשים בהם ברזל גם אסור לשאוב מים ע"י עכו"ם למצות של מצוה ואף לשאר מצות ישאב ישראל (מרדכי ומהר"י ברי"ן ומהרי"ל) אם אפשר ונוהגים ליטול מים מיוחדים למצה של מצוה ונוהגין ליקח כלי חרס חדשים ואין לשנות המנהג אבל בשל עץ אין להקפיד (כל בו):

ב יש אומרים שמים המכונסין בסוסטירנ"ה מותר ללוש בהם סמוך לשאיבתן ואין להקל בדבר אם לא בשעת הדחק:

ג אין ללוש במים חמין אפילו לא נתחממו אלא בחמה ולא במים הגרופים מדוד גדול שנחשתו עבה ותלוי על מקום האש ומים שבתוכו פושרים אפילו כשאין האש תחתיו ואם עבר ולש בין באלו בין במים שלא לנו אסור ויש חולקים ומתירים בלש במים שלא לנו ויש אומרים דבשוגג מותר ובשעת הדחק יש לסמוך עליהם: הגה ואפי' בלא דחק יש להתיר אם עבר בשוגג ולש במים שלא לנו: (רבי' ירוחם וב"י):

ד מים שלא לנו שנתבטלו חד בתרי במים שלנו לשין בהם:

ה נוהגין שלא ליתן מלח במצה ונכון הדבר: ואפי' בדיעבד יש לאסור (מרדכי וד"ע):

ו לש המצ' בקצח ושומשמין ובמיני תבלין כשר' כיון שיש בה טעם מצה ומ"מ אין ליתן בה תבלין לפי שהוא חד ומחמם העיסה: הגה ופלפלין אפי' בדיעבד אסור וכן אם נפל בה סיד (מהרי"ב):

סימן תנו

שיעור כמות לישת המצות. ובו ג סעיפים:

א אין לשין לפסח עיסה גדולה משיעור חלה שהיא מ"ג ביצים וחומש ביצה בינונים והוא עשרון וכן ישער אותה ימלא כלי מים ויערה המים ממנו לכלי אחר ואחר כך יתנו בו מ"ג ביצים ויחזיר בו המים שעירה ממנו והמים שיותירו יתנם בכלי אחר והכלי המחזיק אותם הוא המדה למלאותו מקמח והמדה מחוקה ולא גדושה ושיעור' מקמח חטה מצרית תק"כ דרהם מצריים בקירוב: הגה ולא ידחק הקמח במדה דא"כ לא ילוש יפה וטוב לומר בשעת נתינת הקמח למדה שעושה לשם מצוה (מהרי"ל):

ב אם לש יותר משיעור זה מותר בדיעבד:

ג אע"פ שאין מודדים קמח בי"ט ללוש בי"ט של פסח שאין לשין עיסה גדולה מעשרון מותר למדוד ויש אוסרים אלא יקח באומד הדעת ולא ירבה על עשרון: (והכי נהוג):

סימן תנז

דין הנהגת חלה בעיסת מצה. ובו ב סעיפים:

א מפני שצריך לדקדק בשיעור העיסה שלא להרבות בה משום חשש חימוץ ומוטב שימעט בה ולכן טוב לקרב העיסות יחד בשעת הפרשת חלה שישקו זו בזו דשמא יש בהם א' שלא היה בה כשיעור ואם אי אפשר להפריש חלה בעודה עיסה מפני המהירות יפרישנה אחר אפייה מיד שיתן כל המצות בסל והסל מצרפם לחלה וזהו הדרך היותר נכון: הגה ואם היה בו שיעור חלה ושכח להפריש יפריש אח"כ ואפי' צירוף סל לא צריך ואם לקח ממקצת העיסות וממקצת לא לקח ונתערבו צריך ליקח חלה מכל א' וא' או ילוש עיסה אחרת ויקח ממנו ג"כ על אותן שנתערבו ואם מכיר מצה אחת שחייבת בחלה נוטל ממנה על האחרות (הגה' מיימוני פ"ג ומרדכי ר"פ אלו עוברין וב"י בשם תוספות פ"ק דביצה):

ב הלש עיסה בי"ט של פסח לא יקרא שם לחלה עד שתאפה שאם יקרא לה שם אינו רשאי לאפותה ואם יניחנה כך תחמיץ ואינו רשאי לשרפה בי"ט ואם שכח וקרא לה שם יטילנה לצונן וימנענה מלהחמיץ: הגה ואם יש כהן קטן שלא ראה קרי או גדול שטבל לקריו מותרים לאפות החלה בשבילו (טור) וי"א שאין מאכילין חלה בזמן הזה לשום כהן [מהרי"ו] יש אומרים דמותר בי"ט ללוש פחות מכשיעור כדי לפטור עצמו מן החלה (ר"ן ר"פ אלו עוברין):

סימן תנח

מצוה ללוש המצה בערב פסח. ובו סעיף אחד:

נוהגים שלא ללוש מצת מצוה בערב פסח עד אחר שש שעות שהוא זמן הקרבת קרבן פסח ובי"ד שחל להיות בשבת לשין בערב שבת אחר שש שעות:

סימן תנט

מקום וסדר לישת המצות. ובו ו סעיפים:

א אין לשין במקום השמש וביום המעונן אסור תחת כל אויר הרקיע משום דיומא דעיבא כולי' שמשא: הגה וע"כ נהגו ליזהר מללוש נגד החלון הפתוח אפי' אין שם שמש שמא יהיה מעונן ולאו אדעתיה (ת"ה סי' קצ"ג) וכן יש ליזהר מלהוליך המצות לתנור תחת הרקיע מגולה וכן המים או הקמח (הגהות מיימוני פ"ה בשם סמ"ק ומהרי"ו) ולא יתקרב ללוש אצל התנור מפני חום התנור:

ב לא יניחו העיסה בלא עסק ואפי' רגע אחד וכ"ז שמתעסקים בו אפילו כל היום אינו מחמיץ ואם הניחו בלא עסק שיעור מיל הוי חמץ ושיעור מיל הוי רביעית שעה וחלק מעשרים מן השעה: הגה ויש להחמיר למהר בענין עשיית המצות כי יש לחוש שהשהיות יצטרפו לשיעור מיל או שיהיה במקום חם שממהר להחמיץ (הגהות מיימוני פ"ה ומרדכי פרק אלו עוברין) ואחר שנתעסקו בבצק ונתחמם בידים אם יניחוהו בלא עסק מיד יחמיץ ואם התחילו בשתי עיסות כאחד והחמיצה האחת בידוע שהחמיצה גם השנית אפי' אין רואין בה סימני חימוץ ואם החמיצה עד שיש בה סדקים אפי' לא נתערבו הסדקים זה בזה אלא אחד הולך הנה ואחד הולך הנה הוי חמץ גמור והאוכלו חייב כרת ואם אין בו סדק אלא הכסיפו (פי' נשתנה מראיתו ללובן. ערוך) פניו כאדם שעמדו שערותיו האוכלו פטור: הגה ואם המצה עשויה וירא שלא תבא לידי חימוץ מותר לשברה ולחזור לעשותה כדי שהעסק יבטל החמוץ מיהו טוב ליזהר לכתחלה: מהרי"ל בשם אגודה ורוקח):

ג אם האשה שהיא לשה היא מקטפת במים לא תקטף באותן מים שמצננת בהם ידיה מפני שהם מתחממים ומחמיצים את העיסה אלא יהא לה כלי אחר מלא מים שתקטף בו: הגה ומיהו בעברה ולא צננה ידיה מותר: (רמב"ם פ"ה):

ד אם לש אחר זמן איסור חמץ אלו המים עם שאר המים שרוחצים בהם העריבה לא ישפכם אלא במקום מדרון כדי שלא יתקבצו במקום א' ויחמיץ: הגה והכלים שמתקנים בהם המצות והסכין שחותכין בו העיסה יגרדם תמיד בשעת עשייה שלא ידבק בהן הבצק ולאחר עשייה ידיחם וינגבם היטב לחזור ולתקן בהם פעם שנית (מהרי"ל) וזהו עדיף טפי ממה שנוהגי' לגרדן כי אי אפשר לנקותן היטב ע"י גרידה והמחמיר יגרדן ואח"כ ידיחן (ד"ע) ובי"ט מותר לעשותו על ידי עכו"ם ואם אין עכו"ם יטילם לצונן או יתנם לתנור שיאפה הבצק שעליהם והערבות שאפשר לתת דבר בתוכו מותר להדיח וכן כל כיוצא בזה ויש ליזהר בעריבה שלשין בה שלא יהיה בו שום גומא או סדק שלא יוכל לנקרו אחר הלישה ותחמיץ ואח"כ כשחוזר ולש בו מתערב בבצק (מהרי"ל) ולא יתן העריבה על כר או כסת צמר בשעת הלישה שמחמם העריבה אבל על של עור שרי: (מהרי"ו):

ה עברה ולשה תחת השמש הפת מותרת:

ו אם העיסה רכה לא יוסיף בה קמח אלא עושה עיסה קטנה מגיבול קשה ויערבנה עם העיסה הרכה: הגה וירחיק המצות מהקמח כי הקמח הנדבק בהן בא אח"כ בתבשיל ומתחמץ (מרדכי ר"פ אלו עוברין):

סימן תס

דיני מצת המצות. ובו ז סעיפים:

א אין לשין מצת מצוה ולא אופין אותה על ידי עכו"ם ולא על ידי חרש שוטה וקטן:

ב הרא"ש היה משתדל במצת מצוה ועומד על עשיית' ומזרז העוסקים ומסייע בהן בעריכתן וכן ראוי לכל אדם לעשות להטפל הוא בעצמו במצוה:

ג הלש אחר זמן איסור חמץ יאמר בשעת לישה כל פירורים שיפלו בשעת לישה ועריכה וכן בצק הנדבק בכלים אני מבטל אותם כדי שנמצא שמבטלן קודם חימוצן:

ד אין עושין סריקין המצויירין דהיינו לצייר בפת כמין חיה ועוף אבל כל מה שעושים אותו במסרק כדי שלא יתפח וכן מה שמנקבין המצות מותר ומ"מ טוב למהר לעשותם שלא להשהות בהן: הגה ויש לעשות המצות רקיקין ולא פת עבה כשאר לחם כי אין הרקיקין ממהרים להחמיץ:

ה אין עושין בפסח פת עבה טפח:

ו אין להקל במה שהחמירו הקדמונים שלא לעשות פאנדי"ש או פלדאוני"ש:

ז אין ליתן ביצים שלימים במצה שתאפה עמהם:

סימן תסא

דיני אפיית המצה. ובו ה סעיפים:

א תנור שאופים בו חמץ צריך ליזהר כשיסיקוהו כדי לאפות בו מצה שילכו הגחלים על פני כולו ואין די לו בלהבה דכמו שבולע ע"י גחלים כך פולט ע"י גחלים ושיהו ניצוצות נתזין ממנו הלכך אם הסיקוהו כמה פעמים קודם הפסח אינו מספיק אא"כ כיון להתירו לצורך פסח כי שמא לא הלכו הגחלים על פני כולו כל זמן שלא כיון לכך ויש נוהגים להטיל בו קרקע חדש כדי שלא יצטרכו היסק ומנהג יפה הוא: הגה וכשיכשירו על ידי היסק טוב וישר הוא לחזור ולהסיק לצורך האפייה ולא לעשות הכל בהיסק אחד. (תשובת מהרי"ב):

ב טפקא (פי' אחד מן הרעפים שמכסין בהם הגג קופי בלע"ז) של חרס חדשה לא שנא הסיקה מבפנים או מבחוץ מותר כיון שהאור שולט תחתי' אע"פ שאין שלהבת עולה על גבה מרתח רתח והפת נאפת מיד ואינו בא לידי חימוץ אבל צריך להסיק תחלה בין תנור בין

כובי' בין באלפס בלא מים בין בקרקע אבל להדביקו תחלה ואח"כ להסיק יש אוסרי' וטוב ליזהר ויש מי שאומר שראוי למחות שלא יעשו חררות ברמץ (פי' אפר חם צינירונ"י בלע"ז):

ג מצה שנאפת עד שאם פורסין אותה אין חוטין נמשכים ממנה יוצאים בה: הגה ויש ליזהר שלא ללקחה מן התנור קודם לכן (ד"ע) ולהחזירה כי תוכל לבא לידי חימוץ (מהרי"ל):

ד יוצא אדם במצה שרויה והיא שלא נימוחה אבל אם בשלה אינו יוצא בה:

ה אם אפו חמץ עם מצה לא נאסרה אא"כ נגעה בחמץ ונוטל ממקום שנגעה כדי נטילת מקום והשאר מותר: הגה מצה שנתכפלה בתנור ודבוקה עד שאין שולט שם האש אוסרים אותה תוך הפסח אבל שאר מצות שבתנור מותרים וקודם פסח אין לאסור רק מקום דבוקה (תה"ד סי' קנ"ז ופסקיו סימן קמ"ה) מצה נפוחה באמצעותה אסור' אבל עלה עליה קרום כדרך שעולה על הפת בשעת אפייה מותרת (מהרי"ל) אם שני מצות שוכבות זו על זו בתנור קודם אפייתן אסורין דהוי כמצה כפולה (מהרי"ו) וכן יש ליזהר שלא יגעו זה בזה בתנור בעודן לחין כי אין האור שולט במקום נגיעתן ובאים לידי חימוץ (ב"י בשם אורחת חיים):

סימן תסב

דין מי פירות אם מחמיצין. ובו ז סעיפים:

א מי פירות בלא מים אין מחמיצין כלל ומותר לאכול בפסח מצה שנילושה במי פירות אפילו שהתה כל היום אבל אין יוצא בה ידי חובתו מפני שהיא מצה עשירה וקרא כתיב לחם עוני:

ב מי פירות עם מים ממהרים להחמיץ יותר משאר עיסה הלכך אין ללוש בהם ואם לש בהם יאפה מיד:

ג מותר ללוש ביין אע"פ שא"א לו בלא טיפת מים שנופלת בשעת הבציר ואף לכתחלה רגילים ליתן מים בשעת הבציר כדי להתיר נצוק ואעפ"כ אין לחוש להם הואיל וכבר נתבטלו המים ביין קודם שלשו העיסה:

ד מי ביצים ושאר משקים כולם הוי בכלל מי פירות: הגה ובמדינות אלו אין נוהגין ללוש במי פירות ואפילו לקטוף המצות אין נוהגין רק לאחר אפייתן בעודן חמין ואין לשנות אם לא בשעת הדחק לצורכי חולה או זקן הצריך לזה:

ה הלש עיסה במי פירות טוב לעשותה פחות מכשיעור עישרון כדי שלא תתחייב בחלה:

ו חטה שנמצאת בדבש או ביין וחומץ מותר ובלבד שלא נתערב בהם מים:

ז יש לברר המלח קודם פסח מחטים שלא יהיו בתוכו כי כשהמלח מתלחלח הוא נכנס מעט מעט בחטים ומתחמץ:

סימן תסג

אם מותר לחרוך שני שבלים יחד ודיני כרמל. ובו ג סעיפים:

א מותר לחרוך שני שבלים ביחד ולא חיישינן שמא יצאו מים מאחת לחברתה שהם מי פירות ואינם מחמיצין:

ב ותיקא שהוא תבשיל העשוי משמן ומלח עם קמח מותר והוא שלא יהא בו מים: הגה ולדידן שנוהגים להחמיר במי פירות גם זה אסור:

ג כרמל שמהבהבין אותו באור וטוחנין אותו אין מבשלים הקמח שלו במים שמא לא נקלה באור יפה ונמצא מחמיץ כשמבשלים אותו וכן כשמוללין הקדירו' החדשות (פי' שנותני' קמח לתוך המאכל להקפות) אין מבשלין בהם אלא מצה אפויה שחזרו וטחנו אותה:

סימן תסד

דיני חרדל שנתערב בתוכו קמח. ובו סעיף אחד:

חרדל או שאר מיני טבול שיש בהם מים אין נותנים בהם קמח ואם נתן לתוך החרדל יאכל מיד ולא ישהנו שמא יחמיץ ובשאר מיני טבולין כיון שאינן חדין כמו חרדל ודאי החמיץ וצריך לשרפו אם הוא אחר זמן איסור חמץ: הגה והמנהג שלא לאכול חרדל כלל בפסח אפי' נתערב קודם פסח דהוי כמיני קטניות שנוהגין בו איסור: (הגהות מיימוני רפ"ה ות"ה סי' קי"ב):

סימן תסה

דיני מורסן בפסח. ובו ג סעיפים:

א אין שורין מורסן לתרנגולים בשום פנים ולא חולטין: הגה וכשנותנים להם שעורים או חטים לאכול יזהר שלא להשליכם במקום לח שיבואו לידי חימוץ: (מהרי"ו)

ב אין האשה שפה מורסן על בשרה אפי' יבש:

ג אם שפשפו מורסן באווז לח ממים יש מי שאומר שהאווז אסור: הגה והכי נהוג לענין איסור חמץ שהוא במשהו ויש ליזהר שלא להבהב העופות בקשין שמא יהיו שם חטים או דגן מחומץ ויתן טעם בעופות בשעת ההבהוב:

סימן תסו

אם הרוק ומי רגלים ודומיו מחמיצים. ובו ו סעיפים:

א לא ילעוס אדם חטים ויתן על גבי מכתו מפני שהן מחמיצות שהרוק מחמיץ:

ב הנותן שעורים לבהמתו ומצא בהם ריר צריך לבערם: הגה אבל מסתם אין לחוש הואיל וכבר בטל (ד"ע) ויש מחמירין לבער כל הנותר מן הבהמה אע"פ שאין רואה עליו ריר: (מרדכי ריש פרק אלו עוברין בשם הרוקח):

ג שק מלא קמח שנתלחלח מזיעת החומה מותר ויש אוסרים:

ד נפלו מים על קמח או נתלחלח השק יאחז בידו כל המקום המלוחלח בשק עד שיריק כל הקמח שבשק ואם אי אפשר לעשות כן ירקד הקמח והשאר מות' ודוקא כל זמן שהוא מלוחלח אבל אם נתייבש הלחלוחי' לא מהני ריקוד דמיפרך ומתערב עם השאר ואסור לאוכלו בפסח אלא ירקדנו וישמרנו עד אחר הפסח ואם נתייבש בפסח אסור להשהותו:

ה הטל מחמיץ וכן מי רגלים ומי הפה והחוטם והעין והאוזן (אבל דם) (ר' ירוחם) וחלב וזיעת אדם אינו מחמיץ (טור):

ו קמח שנפל עליו דלף אפי' כל היום אינו בא לידי חימוץ והוא שיהיה הדלף טורד בלי הפסק ויאפנו מיד לכשיפסיק ואם הוא מסופק אם הדלף טורד אם לאו אסור:

סימן תסז

דין חטים שנפל עליהם מים ותבשיל שנמצא בתוכה חטה. ובו טז סעיפים:

א דגן שנטבע בנהר או שנפל עליו מים כשם שאסור לאוכלו כך אסור לקיימו אלא מוכרו לישראל ומודיעו כדי שיאכלנו קודם הפסח ואם מכרו לעכו"ם קודם הפסח מוכר מעט לכל אחד ואחד כדי שיכלה קודם הפסח שמא יחזור העכו"ם וימכרנו לישראל:

ב דגן זה שנטבע בנהר או שנפל עליו מים אף על פי שלא נתבקע אסור דכיון דמינח נייחי אתי לידי חימוץ: הגה ולכן יש ליזהר שלא יבאו מים או גשמים מזלפין על החטים כי אז אפי' לא נתבקעו אסורות ודגן שהיה מונח בעלייה וירדו גשמים דרך הגג בקצת המקומות ונתלחלחו אותן שנתלחלחו אסורות אבל שאר מקומות מותר להשהותן מכח ספק ספיקא שמא לא ירדו עליהם גשמים ואם תמצי לומר ירדו שמא לא נתחמצו אבל לאכלן בפסח אסור ולא מהני ספק ספיקא (אגור וכל בו):

ג חטים שבאו בספינה אם הם יבשות וקשות ולא נשתנה מראיהן אחזוקי איסורא לא מחזקינן:

ד שנה שרבו גשמים וירדו על ערימות שבשדות עד שהיו קצת מהשבלים שעל הערימות מעלים צמחים אין חוששין לסתם חטים של אותה שנה:

ה דגן שבמחובר שנתייבש לגמרי ואינו צריך ליניק' כמאן דמנח בכדא דמי ומקבל חימוץ אם ירדו עליו גשמים:

ו חטים שנמצאו בהן מבוקעות אותן שאינן מבוקעות מותרות מפני שהדבר מצוי שבשעת גשמים עליונות הגדיש ותחתיתו מתחמץ ומתבקע ואין המים נוגעים באמצעיתו כלל:

ז ישראל שיש לו בורות מלאים חטים וחושש שמא יש בקרקעית הבור ובקירותיו חטים מבוקעים מלחות הבור והארץ בביטול בעלמא סגי: (וע"ל סי' תל"ו סעיף א'):

ח דבש של עכו"ם אין מחזיקין בו איסור ואוכלין אותו בפסח: הגה מיהו יש מחמירין (מרדכי פרק כל שעה והגמ"י פ"ד) והמנהג במדינות אלו שלא לאכול דבש רק אותו שמביאין בחביות מן הכוורת שעושין ממנו משקה שקורין מע"ד ותאנים יבשים וענבים יבשים שקורין רוזי"ני גדולים או קטנים תלוי במנהג המקומות כי יש מחמירין שלא לאכלן ויש מקילין ולכן נהגו במדינות אלו להחמיר שלא לאכול שום פירות יבשים אם לא שידוע שנתייבשו בדרך שאין לחוש לחמץ וצוקר אסור לאוכלו אפי' להשהותו אסור (ת"ה סי' קי"א) וביו"ט האחרון אוכלין פירות יבשים וצוק"ר קאנדי"ל שאין בו חשש חימוץ (מהרי"ל) והמנהג במדינות אלו שלא לאכול כרכום שקורין זפרי"ן או נעגלי"ך (מהרי"ל) מיהו אינן אוסרין תערובתן וכן נ"ל:

ט תבשיל שנתבשל ונמצאו בו שעורים או חטים אם נתבקעו ממש הרי כל התבשיל אסור ואם לא נתבקעו ממש התבשיל מותר: הגה ואין המנהג כן אלא אוסרים הכל במשהו אפילו לא נתבקעו ואותם חטים או שעורים שורפים אותם:

י תרנגולת מבושלת שנמצא בה בפסח חטה מבוקעת מותר למוכרה לעכו"ם שאינה נמכרת יותר ביוקר בשביל החטה שנמצאת בתוכה: הגה ובמדינות אלו נוהגין לשרוף הכל (וע"ל סימן תמ"ז סעיף ג') ואם נמצאת ביום שמיני של פסח מותר להשהותה עד אחר הפסח:

יא אם נמצאת חטה בקועה בעיסה או במצה אפויה יסיר ממנה כדי נטילת מקום והשאר מותר ויש מי שאוסר כל העיסה או אותה מצה וראוי לחוש לדבריו אם לא במקום הפסד מרובה או בשעת הדחק: הגה וכן נוהגין תוך הפסח לאסור אותה מצה שנמצא בה החטה ומתירים את האחרות בין שנמצא בה אפויה או חיה ואמרינן כאן נמצאת כאן היתה ואם נמצאת בעיסה אוסרין כל העיסה ודוקא תוך הפסח אבל קודם הפסח אין אוסרין רק כדי נטילה והכי נהוג:

יב אם מלגו (פי' שהרתיחוהו במים להעביר הנוצה) תרנגולת ואח"כ מצאו במים גרעין חטה בקועה אסורה התרנגולת ואם נמצאת חיטה בקועה או לחם חמץ בכלי של מים ואין בו כדי ליתן טעם שהמים צוננים ובישלו באותו מים תבשיל או לשו עיסה מותר ויש מי שאוסר אם הוא בתוך הפסח: הגה ויש מי שמתיר אפי' במליגת תרנגולים משום דאמרינן שמא אחר כך נפלה לשם (תא"ו נ"ה מח"ו ומהרי"ב) ויש מי שאוסר בשאר בשר ומתיר בתרנגולת מכח ספק ספיקא (מרדכי פרק כל שעה) ולענין מנהג נראה לאסור בשאר בשר או בחטה שלימה אפי' תרנגולת ודוקא אם נמלגו תרנגולים דהיינו שהיו המים חמין אבל אם היו צוננים ושרו שם התרנגולים אין

לאסור מספיקא ובמקום דאיכא למימר שמא נתעכלה החטה בתרנגולת כגון שהיא שבורה (מהרי"ב) אפי' במליגה יש להתיר מכח ספק ספיקא מיהו אם נתערבו התערובות ויש הפסד מרובה ומניעת שמחת יום טוב יש להקל בכל זה בספיקת איסור דרבנן שהוא משהו ויש להתיר שאר תבשילין שיש בהן תערובת מאותו תבשיל של הבשר שנשרה במים או נמלג כך נראה לי:

יג אם הגעילו יורה מחומצת בת יומא וירדו המים (המחומצים) לבור בתוך הפסח אסור לשתות מימיו בפסח בשביל שנתערבו:

יד אם נמצאת חטה מבוקעת בתרנגלת קודם מליחה די בשטיפה ואם אחר מליחה די בקליפה ויש מחמירים לומר שמעמיק כל סביבותיה וחותך ומשליך ואם נמלחו עמה תרנגולו' אחרות קולף את כולם: הגה ויש מחמירים לאסור כל מה שימלח ביחד אבל העיקר לאסור אותה חתיכה כולה שנמצא החטה עליה ולהתיר האחרות ע"י קליפה קצת ואם רוצה יוכל למכור הכל לעכו"ם כמו שנתבאר סי' תמ"ז סעיף א' אע"ג דאין נוהגין כן בשאר תערובות חמץ כן נ"ל:

טו תרנגולת צלויה שנמצאת בה חטה מבוקעת בתוך הפסח חותך מקום פיעפועו לפי אומד הדעת ויש אוסרים את כולה לפי שכשמהפכים השפוד מתפשט הטעם בכל התרנגולת וכן יש מי שאוסר כל התרנגולות הצלויות עמה באותה שפוד הנוגעות זו בזו כי ע"י היפוך השפוד מתפשט מזו לזו:

טז חטה או שעורה שנמצאת בזפק העוף לאחר שהבהבו אותו העוף מותר והחטה והשעור' צריך לשרפם דלא חשיבי כמעוכלים:

סימן תסח

שלא לעשות מלאכה בערב פסח אחר חצות. ובו י סעיפים:

א העוש' מלאכ' בערב פסח מחצות ולמעלה משמתין אותו ואפי' לעשות בחנם אסור ויש מי שאוסר אפילו ע"י עכו"ם ויש מי שמתיר (וכן הוא המנהג):

ב במה דברים אמורים כשעושה מלאכה להשתכר (או בחנם והוא מלאכה גמורה לתפור בגדים ממש) (ב"י) אבל מתקן הוא כליו ליום טוב וכן מי שכותב ספרים לעצמו דרך לימודו מותר:

ג קודם חצות מקום שנהגו לעשות מלאכה עושים מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין: הגה ולדידן מקום שנהגו שלא לעשות (מהרי"ו) ודוקא מלאכות גמורות אבל שאר מלאכות אפי' מנהג ליכא (מהרי"ב):

ד ההולך ממקו' שעושים למקום שאין עושים לא יעשה ביישוב מפני המחלוקת אבל עושה הוא במדבר וההולך ממקו' שאין עושים למקום שעושי' לא יעשה ונותנים עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם ואעפ"כ לא יתראה בפניהם שהוא בטל מפני איסור לעולם אל ישנה אדם מפני המחלוקת וכן מי שדעתו לחזור למקומו

נוהג כאנשי מקומו בין להקל בין להחמיר והוא שלא יתראה בפני אנשי המקום שהוא בו מפני המחלוק':

ה אפי' במקום שנהגו לעשות לא יתחיל בתחל' מלאכ' בארבע עשר אע"פ שהוא יכול לגומרה קודם חצות אלא שלשה אומניות בלבד הם שמתחילין בהם במקום שנהגו לעשות ועושין עד חצות ואלו הם החייטים והספרים והכובסים אבל שאר אומניות אם התחיל בהם קודם ארבעה עשר הוא שיגמור עד חצות: הגה ויש מקילין לומר ששלשה אומניות הנזכרים מתחילין ועושין עד חצות אפי' במקום שנהגו שלא לעשות ואם התחיל מבעוד יום בשאר אומניות והוא לצורך המועד עושין עד חצות והכי נהוג (טור בשם הרא"ש):

ו מושיבין שובכים לתרנגולים בארבע עשר דהיינו לתקן מקום שיעמדו התרנגולים והתרנגולות:

ז תרנגולת שישבה על הביצים שלשה ימים או יותר ומתה מושיבין אחרת תחתיה כדי שלא יפסידו הביצים:

ח גורפין (פי' מוציאין במגריפה והוא כלי המיוחד לכך) זבל מתחת רגלי בהמה:

ט הזבל שבחצ' לא יוציאנו אלא יסלקנו לצדדי' ואם נתרב' בחצר יוציאנו לאשפה:

י מוליכים ומביאים כלים מבית האומן כל היום אף על פי שאינם לצורך המועד (ונהגו שלא להקיז בשום ע"ט ואין לשנות) (כל בו בשם מהרי"ו):

סימן תסט

שלא ליחד בשר לפסח. ובו סעיף אחד:

אסור לומר על שום בהמ' בין חיה בין שחוטה בשר זה לפסח לפי שנראה שהקדישו מחיים לקרבן פסח ונמצא אוכל קדשי' בחוץ אלא יאמר בשר זה ליום טוב: הגה וגדי מקולס (פי' שלם על ראשו ועל כרעיו ועל קרבו) אע"פ שלא פירש ואמר בשר זה לפסח אסור לעשותו (טור) כדלקמן ר"ס תע"ו אבל מותר לומר חטים אלו לפסח:

סימן תע

שהבכורות מתענין בערב פסח. ובו ג סעיפים:

א הבכורות מתענין בערב פסח בין בכור מאב בין בכור מאם ויש מי שאומר שאפילו נקבה בכורה מתענה: (ואין המנהג כן) (מהרי"ל):

ב אם חל ערב פסח בשבת יש אומרי' שמתעני' הבכורו' ביום ה' ויש אומרים שאינם מתענים כלל: הגה אבל יש לנהוג כסברא הראשונה ונוהגין כשהאב בכור האם מתענה תחת בנה הבכור כשעדיין קטן ואם אין האב בכור הוא מתענה בעד בנו עד שיגדיל:

ג האיסטניס מתענה בערב פסח כדי שיאכל מצה לתיאבון:

סימן תעא

בערב פסח אחר שעה עשירי' אסור לאכול פת. ובו ג סעיפים:

א אסור לאכול פת משעה עשירית ולמעל' כדי שיאכל מצה לתיאבון אבל אוכל מעט פירות או ירקות אבל לא ימלא כריסו מהם (ואם הוא אסטניס שאפילו אוכל מעט מזיק לו באכילתו הכל אסור) (רבינו ירוחם) ויין מעט לא ישתה משום דמיסעיד סעיד אבל אם רצה לשתות יין הרבה שותה מפני שכשהוא שותה הרבה גורר תאוות המאכל:

ב וקודם שעה עשירית מותר לאכול מצה עשירה: הגה אבל מצות שיוצאין בה בלילה אסורים לאכול כל יום ארבעה עשר (ר"ן פרק אלו עוברין בשם הרמב"ם והמגיד פ"ו) וקטן שאינו יודע מה שמספרים בלילה מיציאת מצרים מותר להאכילו (ת"ה סי' ז') ויש נוהגין שלא לאכול חזרת בע"פ כדי לאכול מרור לתיאבון (תא"ו נ"ה ח"ג) וכן ביום ראשון של פסח כדי לאכלו בליל שני לתיאבון וכן נוהגין קצת למעט באכילת מצה ביום ראשון מהאי טעמא (כל בו) ויש מחמירין עוד שלא לאכול פירות כדי לאכול החרוסת לתיאבון ואין לחוש למנהג ההוא ויש מחמירין שלא לפרר או לשבור המצות בערב פסח שלא לבא לאכול מהם (מהרי"ו) ואין לחוש גם לזה. מצה שנאפה כתקנה ואחר כך נתפררה ונילושה ביין ושמן אינה נקראת מצה עשירה ואסורה לאכלה בערב פסח (מהרי"ו):

ג אם התחיל לאכול קודם שעה עשירית ומשכה סעודתו עד הלילה דינו כמו בשבתות ושאר ימים טובים שנתבאר סימן רע"א סעיף ו': (ומצוה לרחוץ ולגלח בעי"ט וללבוש בגדים נאים כמו בשבת וע"ל סי' ר"ס ורס"ב):

סימן תעב

דיני הסיבה וארבע כוסות. ובו טז סעיפים:

א יהיה שלחנו ערוך מבעוד יום כדי לאכול מיד כשתחשך ואף אם הוא בבית המדרש יקום מפני שמצוה למהר ולאכול בשביל התינוקו' שלא ישנו אבל לא יאמר קידוש עד שתחשך:

ב יסדר שלחנו יפה בכלים נאים כפי כוחו ויכין מקום מושבו שישב בהסיבה דרך חירו':
הגה ואפילו עני שאין לו כרים ישב על הספסל (מרדכי ריש פרק ערבי פסחי'):

ג כשהוא מיסב לא יטה על גבו ולא על פניו ולא על ימינו אלא על שמאלו: (ואין חילוק בין איטר לאחר) (טור בשם רש"י ות"ה בסי' קל"ו):

ד אשה אינה צריכה הסיבה אלא אם כן היא חשובה: הגה וכל הנשים שלנו מיקרי חשובות (מרדכי ריש פרק ע"פ ורבינו ירוחם) אך לא נהגו להסב כי סמכו על ראבי"ה דכתב דבזמן הזה אין להסב (ד"ע):

ה בן אצל אביו צריך הסיבה אפי' הוא רבו מובהק ותלמיד לפני רבו א"צ הסיבה אפי' אינו רבו מובהק אא"כ יתן לו רבו רשות ותלמיד חכם מופלג בדורו אע"פ שלא למד ממנו כלום חשוב כרבו ואינו צריך הסיבה (ודוקא כשאכלו על שלחן אחד אבל אם אוכל על שלחן בפני עצמו צריך להסב):

ו השמש צריך הסיבה:

ז כל מי שצריך הסיבה אם אכל או שתה בלא הסיבה לא יצא וצריך לחזור לאכול ולשתות בהסיבה: הגה וי"א דבזמן הזה דאין דרך להסב כדאי הוא ראבי"ה לסמוך עליו שבדיעבד יצא בלא הסיבה (אגודה פרק ע"פ) ונראה לי אם לא שתה כוס שלישי או רביעי בהסיבה אין לחזור ולשתות בהסיבה דיש בו חשש שנראה כמוסיף על הכוסות אבל בשני כוסות ראשונות יחזור וישתה בלא ברכה (מנהגים) וכן באכילת מצה ולכתחלה יסב כל הסעודה (מהרי"ב):

ח צריך לשתות ארבע כוסות על הסדר ואם שתאן זה אחר זה שלא כסדר לא יצא:

ט שיעור הכוס רביעי' לאחר שימזגנו (אם רוצה למזגו) וישתה כולו או רובו ואם יש בו הרבה רביעיות שותין ממנו כל כך בני אדם כמנין רביעיו' שבו ויש אומרים שצריך לשתות רוב הכוס אפילו מחזיק כמה רביעיות: וצריך לשתות השיעור שלא בהפסק גדול בנתיים (ב"י בשם רוקח):

י מי שאינו שותה יין מפני שמזיקו או שונאו צריך לדחוק עצמו ולשתות לקיים מצו' ארבעה כוסות:

יא מצוה לחזור אחר יין אדום (אם אין הלבן משובח ממנו) (טור):

יב יוצאים ביין מבושל ובקונדיטון:

יג אפילו עני המתפרנס מן הצדקה ימכור מלבושו או ילוה או ישכיר עצמו לד' כוסות:

יד גם הנשים חייבות בארבע כוסות ובכל מצות הנוהגות באותו לילה:

טו תינוקות שהגיעו לחינוך מצוה ליתן לכל אחד כוסו לפניו: הגה ואין ליקח כוס שפיו צר כמו קרו"ג גלא"ז מפני שלא יכול לשתות רביעית כאחד (מהרי"ב) ובכוס של ברכת המזון בלא"ה אין לוקחין אותו וע"ל סי' קפ"ג סעיף ד' בהגה וכן הכוס של קידוש וע"ל סי' רע"א סעיף י' (ב"י):

טז מצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים כדי שיראו שינוי וישאלו:

סימן תעג

דיני כוס ראשון וסדר הפסח עד כוס השני. ובו ז סעיפים:

א מוזגין לו כוס ראשון ומקדש עליו ומברך שהחיינו ואם חל בשבת אומר ויכולו ואם חל במוצאי שבת אומר יקנה"ז ואם שכח להבדיל ולא נזכר עד שהתחיל ההגדה ישלים ההגדה עד גאל ישראל ואחר כך יבדיל: הגה ואין ליטול ידיו כלל קודם קידוש (רבי' ירוחם והרא"ש בתשובה ומרדכי פרק ע"פ) ואם אין ידיו נקיות יטול מעט אבל אין לברך על הנטילה ובעל הבית לא ימזוג בעצמו רק אחר ימזוג לו דרך חירות (מהרי"ב):

ב שותה בהסיבה ואינו מברך אחריו:

ג אם ירצה לשתות כמה כוסות הרשו' בידו ומ"מ ראוי ליזהר שלא לשתות בין ראשון לשני אם לא לצורך גדול כדי שלא ישתכר וימנע מלעשו' הסדר וקריאת ההגדה:

ד מביאין לפני בעל הבית קערה שיש בה שלש מצו' ומרור וחרוסת וכרפס או ירק אחר (וחומץ או מי מלח) ושני תבשילין אחד זכר לפסח וא' זכר לחגיג' ונהגו בבשר וביצה: הגה ויסדר הקערה לפניו בענין שאינו צריך לעבור על המצות דהיינו הכרפס יהא למעלה מן הכל והחומץ סמוך לו יותר מן המצה והמצות מן המרור והחרוסת והם יהיו יותר קרובים אליו מן הבשר והביצה. (מהרי"ל) והבשר נהגו שיהיה זרוע ונהגו שהבשר יהיה צלי על הגחלים והביצה תהיה מבושלת (וה"ה צלויה וכן נוהגין בעירנו):

ה אלו ירקות שיוצא בהם ידי חובתו חזרת עולשין תמכ' חרחבינ' (פי' מיני עשבים מרים) מרור ויוצאי' בעלין שלהן ובקלחן אבל לא בשורש אלא שבעלין אין יוצאין אא"כ הם לחים ובקלחים יוצאין בין לחים בין יבשים אבל לא כבושים ולא שלוקים ולא מבושלים וכולם מצטרפין לכזית שהוא השיעור שלהם ועיקר המצוה בחזרת ואם אין לו חזרת יחזיר אחר ראשון ראשון כפי הסדר שהם שנויים: הגה ואם אין לו אחד מאלו הירקות יקח לענה או שאר ירק מר (אגור) וחרוסת יעשה עב זכר לטיט ואח"כ נותנין בו מעט חומץ או יין אדום זכר לדם (טור) ועושין חרוסת מפירות שנמשלו בהם ישראל (תוס' פ' ע"פ) כגון תפוחים תאנים אגוזים רימונים שקדים ונותנין עליו תבלין כגון קנמון וזנגביל הדומין לתבן שהיו מגבלין בו הטיט: (טור)

ו נוטל ידיו לצורך טבול ראשון ולא יברך על הנטילה ויקח מהכרפס פחות מכזית ומטבילו בחומץ ומברך בורא פרי האדמה ואוכל ואינו מברך אחריו ויקח מצה האמצעית ויבצענה לשתים ויתן חציה לאחד מהמסובין לשומרה לאפיקומן ונותנים אותה תחת המפה וחציה השני ישים בין שתי השלימות ויגבי' הקערה שיש בה המצות ויאמר הא לחמא עניא עד מה נשתנה: הגה ויאמרו בלשון שמבינים הנשים והקטנים או יפרש להם הענין וכן עשה ר"י מלונדר"י כל ההגדה בלשון לע"ז כדי שיבינו הנשים והקטנים: (כל בו ומהרי"ב) ואז יצוה להסירם מעל השלחן ולהניחם בסוף השלחן כאלו כבר אכלו כדי שיראו התינוקות וישאלו:

ז מוזגין לו מיד כוס שני כדי שישאלו התינוקות למה שותים כוס שני קודם סעודה ואם אין חכמה בבן אביו מלמדו אם אין לו בן אשתו שואלתו ואם לאו הוא שואל את עצמו ואפילו תלמידי חכמים שואלים זה לזה מה נשתנה וכו' (וכשהבן או האשה שואלת א"צ לומר מה נשתנה אלא מתחיל עבדים) (מהרי"ל) וכשמתחיל עבדים היינו לפרעה מחזיר הקערה שבה המצו' לפניו וקורא כל ההגדה וכשיגיע למצה זו צריך להגביה להראותה למסובין שתחבב המצוה עליהם (ויש להגביה מצה הפרוסה שהוא כלחם עוני) (מהרי"ו) וכן כשיגיע למרור זה וכשיגיע ללפיכך מגביה כל אחד כוסו בידו עד שחותם גאל ישראל:

הגה ונוהגין לזרוק מעט מן הכוס באצבעו (ד"ע) כשמגיע לדם ואש ותמרות עשן וכן כשמזכיר המכות דצ"ך עד"ש באח"ב בכלל ובפרט הכל י"ו פעמי' (מהרי"ל) ויהי הפת מגולה בשעה שאומר ההגדה עד לפיכך שאוחז הכוס בידו ואז יכסה הפת: (אגור ובית יוסף):

סימן תעד

על כוס שני אין מברכין. ובו סעיף אחד:

שותה כוס שני ואין מברך עליו לא ברכה ראשונה ולא ברכה אחרונה שאין מברכין בורא פרי הגפן כי אם על כוס של קידוש ועל כוס של ברכת המזון ואין מברכין על הגפן כי אם אחר כוס רביעי: הגה והמנהג בין האשכנזים לברך ברכה ראשונה על כל כוס וכוס אבל ברכה אחרונה אין מברכין רק אחר האחרון לבד וכן דעת רוב הגאונים:

סימן תעה

יתר דיני הסדר. ובו ז סעיפים:

א יטול ידיו ויברך על נטילת ידים ויקח המצות כסדר שהניחן הפרוסה בין שתי השלימות ויאחזם בידו ויברך המוציא ועל אכילת מצה ואח"כ יבצע מהשלימה העליונה ומהפרוסה משתיהן ביחד ויטבלם במלח: הגה ואין המנהג לטבלה במלח בלילה ראשונה דפת נקי אין צריך מלח ויאכלם בהסיבה ביחד כזית מכל אחד ואם אינו יכול לאכול כשני זתים ביחד יאכל של המוציא תחלה ואח"כ של אכילת מצה ואח"כ יקח כזית מרור וישקענו כולו בחרוסת ולא ישהנו בתוכו שלא יתבטל טעם מרירתו ומטעם זה צריך לנער החרוסת מעליו ויברך על אכילת מרור ויאכלנו בלא הסיבה ואח"כ נוטל מצה שלישית ובוצע ממנה וכורכה עם המרור וטובלה בחרוסת: הגה ויש אומרים דאין לטובלו וכן הוא במנהגים וכן ראיתי נוהגין: ואומר זכר למקדש כהלל ואוכלם ביחד בהסיב' ומשבירך על אכילת מצה לא יסיח בדבר שאינו מענין הסעודה עד שיאכל כריכה זו כדי שתעלה ברכת אכילת מצה וברכת אכילת מרור גם לכריכה זו:

ב אם אין לו ירקות לטיבול ראשון אלא מרור יברך עליו בטיבול ראשון בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור ובטיבול השני יטבלנו בחרוסת ויאכלנו בלא ברכה:

ג בלע מצה יצא אבל אם בלע מרור לא יצא דטעם מרור בעינן וליכא ואפי' אם בלע מצה ומרור כאחד ידי מצה יצא ידי מרור לא יצא ואם כרכם בסיב ובלעו אף ידי מצה לא יצא לפי שאין דרך אכילה בכך:

ד אכל מצה בלא כוונה כגון שאנסוהו עכו"ם או לסטים לאכול יצא ידי חובתו כיון שהוא יודע שהלילה פסח ושהוא חייב באכילת מצה אבל אם היה סבור שהוא חול או שאין זו מצה לא יצא:

ה אכל כזית מצה והוא נכפה בעת שטותו ואח"כ נתרפא חייב לאכול אחר שנתרפא לפי שאותה אכיל' היתה בשעה שהיה פטור מכל המצו':

ו אכל כחצי זית וחזר ואכל כחצי זית יצא ובלבד שלא ישהה בין אכילה לחבירתה יותר מכדי אכילת פרס: (ועיין לקמן סימן תרי"ב ס"ג):

ז אין חיוב אכילת מצה אלא בליל' הראשון בלבד: הגה ונהגו לעשות שלש מצות של סדר מעשרון זכר ללחמי תודה ועושים בהם סי' לידע איזה ראשונה או שניה או שלישית ומניחים הראשונה עליונה והשניה באמצע והשלישית בתחתונה לכריכה ואם שינה לא עיכב (טור בשם הרא"ש) ואופין אותו ג"כ כסדר (כל בו ואבודרהם) ואם נשברה אחת מהן לוקחים אותה לשניה דבלאו הכי פורסין אותה (אגור) ואף בלילה הראשון יוצא בכזית (ושיעור כזית ע"ל סי' תפ"ו):

סימן תעו

מנהג אכילת צלי בליל פסח. ובו ב סעיפים:

א מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים אוכלים מקום שנהגו שלא לאכול אין אוכלין גזירה שמא יאמרו פסח הוא ובכל מקום אסור לאכול שה צלי כלו כא' בלילה זה מפני שנרא' כאוכל קדשים בחוץ ואם היה מחותך או שחסר ממנו אבר או שלק בו אבר והוא מחובר ה"ז מותר במקום שנהגו: הגה ולא יאכל ולא ישתה הרבה יותר מדאי שלא יאכל האפיקומן על אכילה גסה או ישתכר וישן מיד (מהרי"ל):

ב אפילו בשר עגל ועוף כל דבר שטעון שחיטה אסור לאכול צלי במקום שנהגו שלא לאכול צלי: הגה נוהגים בקצת מקומות לאכול בסעודה ביצים זכר לאבילות ונראה לי הטעם משום שליל תשעה באב נקבע בליל פסח ועוד זכר לחורבן שהיו מקריבים קרבן פסח ויש נוהגים שלא לאכול שום טיבול בלילה רק ב' טבולים שעושים בסדר (מהרי"ל):

סימן תעז

דיני אכילת האפיקומן. ובו ב סעיפים:

א לאחר גמר כל הסעודה אוכלים ממצה השמורה תחת המפה כזית כל אחד זכר לפסח הנאכל על השובע ויאכלנו בהסיבה ולא יברך עליו ויהא זהיר לאכלו קודם חצות: (ויקדים עצמו שגם ההלל יקרא קודם חצות) (ר"ן פרק ע"פ וס"ב דמגילה):

ב אם שכח ולא אכל אפיקומן ולא נזכר עד שנטל ידיו או שאמר הב לן ונברך אוכל אפיקומן בלא ברכ' המוציא ואם לא נזכר עד שבירך ברכת המזון אם נזכר קודם שבירך בורא פרי הגפן יטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן (ויחזיר ויברך ברכת המזון ויברך בפה"ג וישתה הכוס) (בית יוסף) ואם לא נזכר עד אחר שבירך בורא פרי הגפן לא יאכל האפיקומן ויסמוך על מצה שאכל בתוך הסעוד' שכולן שמורות הן משעת לישה אבל במקום שנהגו לעשו' שימור למצת מצוה משע' קצירה אפילו לא זכר עד אחר ההלל יטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן: הגה ויחזור ויברך על הכוס ואין לחוש במה שמוסיף על הכוסות (תשובת הרא"ש כלל כ"ד) ואם נאבד האפיקומן יאכל כזית אחד ממצה שמורה אחרת (רוקח):

סימן תעח

שלא לאכול אחר אכילת אפיקומן. ובו ב סעיפים:

א אחר אפיקומן אין לאכול שום דבר: הגה ולא יאכלנו בשני מקומות דלא עדיף מאלו הפסיק בשינה דאסור משום דהוי כשני מקומות (טור):

ב מי שישן בתוך הסעודה והקיץ אינו חוזר לאכול בני חבור' שישנו מקצתן בתוך הסעוד' חוזרים ואוכלים נרדמו כולם וננערו לא יאכלו נתנמנמו כולם יאכלו: הגה וכל זה אינו אלא שישנו לאחר שהתחילו לאכול האפיקומן אבל שינה קודם לזה לא הוי הפסק (טור ורבינו ירוחם):

סימן תעט

ברכת המזון על כוס שלישי. ובו סעיף אחד:

אחר כך מוזגין כוס שלישי ומברך עליו ברכ' המזון ובורא פרי הגפן ושותיהו בהסיבה ולא יברך אחריו ולא ישתה יין בינו לכוס רביעי: הגה מיהו מכוס שלישי יכול לשתות כמה פעמים והכל מחשב שתייה אחת אע"ג דהפסיק בנתיים (מהרי"ל ומהר"י ותשב"ץ) מצוה לחזור אחר זימון: הגה והגדול שבהן אומר הודו ואנא והאחרים עונין אחריו (כל בו). והגדול יכול ליתן לקטן רשות (מהרי"ל) ויכול לצרף לזימון לענין הלל אף על גב שלא אכל עמהם ונהגו שבעל הבית

מברך ברכת המזון בליל פסח שנא' טוב עין הוא יבורך והוא מיקרי טוב עין שאמר כל דכפין ייתי ויכול וכו':

סימן תפ

סדר כוס רביעי. ובו סעיף אחד:

מתחיל לא לנו וגומר עליו את ההלל ואינו אומר יהללוך אלא אומר אחר גמר ההלל הלל הגדול שהוא מהודו ליי' עד על נהרות בבל שהם כ"ו כי לעולם חסדו ואח"כ אומר נשמת כל חי וישתבח עד מעולם ועד עולם אתה אל ואז יאמר יהללוך עד מלך מהולל בתשבחות ושותהו בהסיבה בלא ברכה תחל' (וכבר נתבאר לעיל סי' תע"ד דאנו נוהגין לברך) ומברך אחריו על הגפן ואם שותהו בלא הסיבה צריך לשתות פעם אחרת בהסיבה (וע"ל סי' תע"ב סעיף ז') ומברך לפניו בורא פרי הגפן לפי שהסיח דעתו מלשתות עוד: הגה וי"א שיש לומר שפוך חמתך וכו' קודם לא לנו (ר"ן פרק ע"פ) ולפתוח הפתח כדי לזכור שהוא ליל שמורים ובזכות אמונה זו יבא משיח וישפוך חמתו על העכו"ם (מהרי"ב) וכן נוהגים ויכול לגמור הלל אף שלא במקום סעודה (רמב"ם והמגיד פ"ח):

סימן תפא

שלא לשתות אחר ד' כוסות. ובו ב סעיפים:

א אחר ארבע כוסו' אינו רשאי לשתות יין אלא מים: הגה וכל המשקים דינן כיין (בית יוסף) ומי שהוא איסטניס או תאב הרבה לשתות יכול לשתות כוס חמישי ויאמר עליו הלל הגדול (מרדכי):

ב חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרי' ולספר בניסים ובנפלאו' שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה: הגה וכל דין ליל ראשון יש ג"כ בליל שני (אגור) ונוהגים שלא לקרות על מטתו רק פרשת שמע ולא שאר דברים שקורין בשאר הלילות כדי להגן כי ליל שמורים הוא מן המזיקים:

סימן תפב

דין מי שאין לו מצה שמורה. ובו סעיף אחד:

מי שאין לו מצה משומרת אלא כזית מברך על אכיל' מרור ואוכל וכשגומר סעודתו ממצ' שאינה משומרת מברך על אכילת מצה ואוכל אותו כזית ואינו טועם אחריו כלום: הגה ומי שאין לו ב' הלילות רק ג' מצות יברך ליל ראשון המוציא ועל אכילת מצה וכן הכריכה הכל מן הפרוסה וב' השלימות לליל ב' (אבודרהם בשם אבן ירחי):

סימן תפג

דין מי שאין לו יין. ובו סעיף אחד:

מי שאין לו יין בליל פסח מקדש על הפת שמברך המוציא ובוצע ומניח ידיו עליו עד שגומר הקידוש ומברך על אכילת מצה ואוכל ואח"כ אוכל שאר ירקות ומסלק השלחן ואומר מה נשתנה וכל ההגדה עד גאל ישראל ומברך על המרור ואוכל ואח"כ כורך מצה ומרור ואוכל: הגה בלא ברכה ובמקום שנוהגים לשתות משקה הנעשה מדבש שקורין מע"ד יכול ליקח אותו משקה לארבע כוסות אם אין לו יין (מהרי"ל) וי"א שאין עושין קידוש על שאר משקין כמו שנתבאר לעיל סי' רע"ב סעיף ט' ול"נ דלענין ד' כוסות יש לסמוך אמאן דאמר דמקדשין על שאר משקין אם הוא חמר מדינה כמו שנתבאר לעיל סי' רע"ב:

סימן תפד

מי שרוצה לעשות הסדר בהרבה בתים. ובו סעיף אחד:

מאן דבעי לברוכי בתרי או בתלת בתי מברך ברישא בביתי' ואכיל כל מאי דצריך ומברך ברכת המזון והדר מברך לכל חד וחד בביתיה ושתן אינהו כסא דקדושא ודאגדתא ואכלי ירקי ומצה ואיהו לא אכיל ושתי בהדייהו ושביק להו למגמ' סעודתייהו ומברכי אינהו ברכת המזון ואי לא ידעי יקרא מלה במלה והדר אזיל לביתא אחרינא ועביד הכי והדר אזיל לביתיה וגמר הלילא ושתי כסא דהלילא ואי בעי לאקדומי להנך בתי ברישא בריך להו ולא אכיל ולא טעים והדר אזיל לביתיה ומקדש ואם ירצה יגמור הכל בביתו ואח"כ ילך לקדש בבתים האחרים ולא יאכל וישתה עמהם:

סימן תפה

דין מי שנשבע שלא לאכול מצה. ובו סעיף אחד:

אמר שבועה שלא אוכל מצה סתם אסור לאכול מצה בליל פסח אמר שבועה שלא אוכל מצה בליל פסח לוקה ואוכל מצה בליל פסח:

סימן תפו

שיעור כזית יש אומרים דהוי כחצי ביצה: הגה ויאכלנו ביחד ולא מעט מעט ובירקות צריך למעך חלל האויר שבין הירק ולשער שיעור הכזית בירקות עצמן ולא באויר שביניהם :

סימן תפז

סדר תפלת ערבית של פסח. ובו ד סעיפים:

א סדר היום ערבית ושחרית ומנחה אומר שלש ראשונו' ושלש אחרונו' וקדושת היום באמצע אתה בחרתנו וכו' ותתן לנו יי אלהינו את יום חג המצות הזה את יום טוב מקרא קודש הזה (ע"ל סי' ת"צ סעיף ג') זמן חירותינו יעלה ויבא והשיאנו וחותם מקדש ישראל והזמני' ואם אמר מקדש השבת וחזר בו תוך כדי דיבור יצא אחרי שהוא יודע שהוא יום טוב ואם חל בשבת אומר את יום המנוח הזה ואת יום חג המצו' הזה וחותם מקדש השבת וישראל והזמנים ואין אומרים ברכת מעין שבע:

ב אין שליח צבור מקדש בבית הכנס':

ג שכח לומר אתה בחרתנו ואמר יעלה ויבא יצא: הגה ואפילו היה שבת אם הזכיר יעלה ויבא יצא (ב"י בשם א"ח) ואם אמר אתה בחרתנו והזכיר בו שבת אפ"ה צריך לחזור ולהזכירו ביעלה ויבא (תשובת מהרי"ל) מיהו אם לא הזכירו ביעלה ויבא אין צריך לחזור (ב"י) וש"צ ששכח להזכיר של יו"ט בשחרית ע"ל סימן קנ"ו:

ד בליל ראשון של פסח גומרין ההלל בציבור בנעימ' בברכה תחלה וסוף וכן בליל שני של שני ימים טובי' של גליות: הגה וכל זה אין נוהגים כן כי אין אנו אומרים בלילה בבהכ"נ ההלל כלל:

סימן תפח

דין תפלת שחרית של פסח. ובו ג סעיפים:

א שחרי' נכנסים לבית הכנס' וקורין הזמירו' של שבת ומתפללין תפלת שחרי' וגומרין ההלל (ומברכין לקרות ההלל) ואין מפסיקין בו אלא כדרך שאמרו בקריא' שמע באמצע הפרק שואל בשלום אביו או רבו ומשיב שלום לאדם נכבד שנתן לו שלום ובין הפרקים שואל בשלום אדם נכבד ומשיב שלום לכל אדם: הגה ודוקא בב' ימים הראשונים שגומרים בהם ההלל דינא הכי לענין הפסקה אבל בימים שאין גומרים (ע"ל סי' תכ"ב סעיף ד') : ואם פסק באמצע ושהה אפי' כדי לגמור את כולו אינו צריך לחזור אלא למקום שפסק:

ב בהלל אפי' עשרה קורין כאחד:

ג מוציאין שני ספרים וקורין בראשון חמשה גברי (ואם מוסיפין בי"ט ע"ל ר"ס רפ"ב) בפרשת בא מן משכו עד מארץ מצרים על צבאותם ומפטיר קורא בשני בפרש' פנחס ובחדש הראשון ומפטיר ביהושע בעת ההיא ומתפללין תפלת מוסף ואין מזכירין גשם מכאן

ואילך (וע"ל סי' קי"ד ס"ג) וכן פוסקין משם ואילך מלשאול בברכת השנים: הגה ונוהגין לומר בכל י"ט בתפלת מוסף פסוקי מוסף היום אחר שאמר על ידי משה עבדך כאמור:

סימן תפט

סדר תפל' ליל שני של פסח וספירת העומר. ובו י סעיפים:

א בליל שני אחר תפל' ערבית מתחילין לספור העומר ואם שכח לספור בתחל' הלילה הולך וסופר כל הלילה ומצוה על כל אחד לספור לעצמו וצריך לספור מעומד ולברך תחל' וסופר הימים והשבועו' כיצד ביום הראשון אומר היום יום אחד (בעומר) עד שמגיע לשבעה ימים ואז יאמר היום שבעה ימים שהם שבוע אחד (בעומר) וביום שמיני אומר היום שמונה ימים שהם שבוע א' ויום א' (בעומר) וכן עד שיגיע לארבע' עשר יאמר היום ארבעה עשר ימים שהם שני שבועו' (בעומר) ועל דרך זה מונה והולך עד מ"ט יום:

ב אם טעו ביום המעונן ובירכו על ספירת העומר חוזרים לספור כשתחשך והמדקדקים אינם סופרים עד צאת הכוכבים וכן ראוי לעשות:

ג המתפלל עם הצבור מבעוד יום מונה עמהם בלא ברכה ואם יזכור בלילה יברך ויספור. הגה ואפי' ענה אמן על ברכת הקהל אם היה דעתו שלא לצאת יחזור ויברך ויספור בלילה (ב"י בשם רשב"א):

ד מי ששואל אותו חבירו בין השמשות כמה ימי הספירה בזה הלילה יאמר לו אתמול היו כך שאם יאמר לו היום כך וכך אינו יכול לחזור ולמנו' בברכה אבל קודם בין השמשות כיון שאינו זמן ספירה אין בכך כלום: הגה וכשהגיע הזמן אסורים לאכול עד שיספור ואפי' התחיל לאכול פוסק וסופר מיהו אם התחיל לאכול קודם שהגיע הזמן א"צ להפסיק אלא גומר אכילתו וסופר אח"כ: (ד"ע למאן דאמר ספירה בזמן הזה דאורייתא):

ה אם אינו יודע החשבון ופתח אדעתא דלסיים כמו שישמע מחבירו ושתק עד ששמע מחבירו וסיים כמוהו יצא:

ו אם פתח ואמר בא"י אמ"ה אדעתא דלימ' היום ד' שהוא סבור שהם ד' ונזכר וסיים בה' והם ה' או איפכא שהם ד' ופתח אדעתא דלימא ארבע' וטעה וסיים בה' אינו חוזר ומברך:

ז שכח ולא בירך כל הלילה יספור ביום בלא ברכה:

ח אם שכח לברך באחד מהימים בין יום ראשון בין משאר ימים סופר בשאר ימים בלא ברכה אבל אם הוא מסופק אם דילג יום אחד ולא ספר יספור בשאר ימים בברכה:

ט ליל שבת וליל יום טוב מברכין וסופרים אחר קידוש בבית הכנסת ובמוצאי שבת ויום טוב קוד' הבדל' אחר קדיש תתקבל וכשחל י"ט האחרון של פסח במוצאי שבת דאז

אומר קידוש והבדלה בפעם א' יש לספור קודם שמברכין על הכוס בבית הכנסת: הגה ואם אין לו יין וצריך לקדש יקנה"ז ע"ל סי' רצ"ו:

י אסור לאכול חדש אף בזמן הזה בין לחם בין קלי בין כרמל עד תחל' ליל י"ח בניסן ובארץ ישראל עד תחל' י"ז בניסן:

סימן תצ

סדר תפלת יום שני ותפלת חולו של מועד. ובו ט סעיפים:

א ביום שני קורין בפרשת אמור שור או כשב עד סוף הענין ומפטיר קורא כמו ביום ראשון ומפטיר במלכים בפסח דיאשיהו מושלח המלך עד ואחריו לא קם כמוהו:

ב יום ג' שהו' חש"מ ערבית ושחרית ומנחה מתפלל כדרכו ואומר יעלה ויבא בעבודה ואם לא אמרו מחזירין אותו וכן מזכירו בברכת המזון ואם לא אמרו אין מחזירין אותו ובמוסף מתפלל כדרך שמתפלל במוסף של י"ט: הגה אלא כשמגיע לעל ידי משה עבדך כאמור אומר והקרבתם עולה וגו' עד ושני תמידים כהלכתם (טור):

ג נוהגים שבי"ט אומר את יום טוב מקרא קודש הזה ובחש"מ אומר את יום מקרא קודש הזה (ואנו אין נוהגין לומר מקרא קודש כלל לא בי"ט ולא בחוה"מ) (טור):

ד כל הימים של חולו של מועד ושני ימים אחרונים של י"ט קורין ההלל בדילוג כמו בראש חודש:

ה סימן הפרשיות של שמונת ימי הפסח משך תורא קדש בכספא פסל במדברא שלח בוכרא וזה הסדר לא ישתנה כי אם כשחל פסח ביום ה' שביום שלישי שהוא שבת קורא ראה אתה אומר אלי שהוא פסל וביום א' ב' ג' קורין קדש בכספא במדברא:

ו בכל ימי חול המועד ושני ימים טובים אחרונים קורים (הרביעי) בספר שני בקרבנו' המוספין שבפנח' ומתחיל והקרבתם עד סוף פיסקא:

ז בליל יום טוב האחרון מקדשין על היין ואין אומרים זמן: הגה ואומרים בתפלה ובקידוש זמן חירותינו כמו בי"ט ראשון (מהרי"ל ומנהגים):

ח מפטירין ביום שביעי וידבר דוד וביום שמיני עוד היום בנוב לעמוד:

ט שבת שחל בחול המועד ערבית שחרית ומנחה מתפלל כדרכו של שבת ואומר יעלה ויבא בעבוד' ובמוסף אומר סדר מוסף יום חול המועד אלא שמזכיר של שבת ואומר ותתן לנו את יום המנוח הזה ויום חג המצות הזה וכן אומר את מוספי יום המנוח הזה ויום חג המצות הזה וחותם מקדש השבת וישראל והזמנים ומפטירים היתה עלי: הגה ואין מזכירין בברכת ההפטרה לפסח לא באמצע ולא בחתימה ונוהגין לומר שיר השירים בשבת של

חול המועד ואם שבת בי"ט האחרון אומרים אותו באותו שבת וכן הדין בסוכות עם קהלת ונוהגין לומר רות בשבועות (אבודרהם) והעם נהגו שלא לברך עליהם על מקרא מגילה ולא על מקרא כתובים:

סימן תצא

סדר הבדלה במוצאי יום טוב. ובו ב סעיפים:

א במוצאי יום טוב בין במוצאי י"ט לחול בין במוצאי יום טוב לחולו של מועד מבדיל בתפלה כמו במוצאי שבת ומבדיל על הכוס כמו במוצאי שבת אלא שאינו מברך לא על הנר ולא על הבשמים:

ב יום טוב שחל להיות במוצאי שבת אומר באתה בחרתנו ותודיענו:

סימן תצב

תענית שני וחמישי ושני אחר המועדים. ובו סעיף אחד:

יש נוהגים להתענות שני וחמישי ושני אחר הפסח וכן אחר חג הסוכות וממתינים עד שיעבור כל חדש ניסן ותשרי ואז מתענים: הגה מיד שני וחמישי ושני שאפשר להתענות (ד"ע) ובאשכנז וצרפת נהגו להתענות ועושין אותו כמו תענית צבור לקרות ויחל (טור):

סימן תצג

דינים הנוהגים בימי העומר. ובו ד סעיפים:

א נוהגים שלא לישא אשה בין פסח לעצרת עד ל"ג בעומר מפני שבאותו זמן מתו תלמידי ר' עקיבא אבל לארס ולקדש שפיר דמי ונשואין נמי מי שקפץ וכנס אין עונשין אותו: הגה מיהו מל"ג בעומר ואילך הכל שרי (אבודרהם וב"י ומנהגים):

ב נוהגים שלא להסתפר עד ל"ג לעומר שאומרים שאז פסקו מלמות ואין להסתפר עד יום ל"ד בבוקר אלא אם כן חל יום ל"ג ערב שבת שאז מסתפרים בו מפני כבוד השבת: הגה ובמדינות אלו אין נוהגין כדבריו אלא מסתפרין ביום ל"ג ומרבים בו קצת שמחה ואין אומרים בו תחנון (מהרי"ל ומנהגים) ואין להסתפר עד ל"ג בעצמו ולא מבערב (מהרי"ל) מיהו אם חל ביום א' נוהגין להסתפר ביום ו' לכבוד שבת (מהרי"ל) מי שהוא בעל ברית או מל בנו מותר להסתפר בספירה לכבוד המילה (הגהות מנהגים):

ג יש נוהגים להסתפר בראש חדש אייר וטעות הוא בידם: הגה מיהו בהרבה מקומות נוהגין להסתפר עד ר"ח אייר ואותן לא יסתפרו מל"ג בעומר ואילך אף ע"פ שמותר להסתפר בל"ג בעומר בעצמו ואותן מקומות שנוהגים להסתפר מל"ג בעומר ואילך לא יסתפרו כלל אחר פסח עד ל"ג בעומר

ולא ינהגו בעיר אחת מקצת מנהג זה ומקצת מנהג זה משום לא תתגודדו וכ"ש שאין לנהוג היתר בשתיהן (ד"ע):

ד נהגו הנשים שלא לעשות מלאכה מפסח ועד עצרת משקיעת החמה ואילך:

סימן תצד

סדר תפלת חג השבועות. ובו ג סעיפים:

א ביום חמשים לספירת העומר הוא חג שבועות וסדר התפלה כמו ביום טוב של פסח אלא שאומרים את יום חג השבועות הזה זמן מתן תורתינו וגומרים ההלל ומוציאין שני ספרים וקורין בראשון חמשה מבחודש השלישי עד סוף הסדר ומפטיר קורא בשני וביום הבכורים ומפטיר במרכבה דיחזקאל ומסיים בפסוק ותשאני רוח:

ב ביום השני קורין בפרשת כל הבכור עד סוף סידרא ומפטיר קורא כמו אתמול ומפטיר בחבקוק מן וה' בהיכל קדשו עד למנצח בנגינותי:

ג אסור להתענות במוצאי חג השבועות: הגה ואין אומרים תחנון מתחילת ראש חודש סיון עד ח' בו דהיינו אחר אסרו חג (הגהות מיימוני הלכות ברכות ומנהגים) ונוהגין לשטוח עשבים בשבועות בבית הכנסת והבתים זכר לשמחת מתן תורה ונוהגין בכל מקום לאכול מאכלי חלב ביום ראשון של שבועות ונראה לי הטעם שהוא כמו השני תבשילין שלוקחין בליל פסח זכר לפסח וזכר לחגיגה כן אוכלים מאכל חלב ואח"כ מאכל בשר וצריכין להביא עמהם ב' לחם על השלחן שהוא במקום המזבח ויש בזה זכרון לשני הלחם שהיו מקריבין ביום הבכורים:

סימן תצה

איזה מלאכות אסורים בי"ט. ובו ד סעיפים:

א כל מלאכה האסורה בשבת אסורה ביום טוב חוץ ממלאכת אוכל נפש וחוץ מהוצאה והבערה וכן מכשירי אוכל נפש שלא הי' אפשר לעשותם מאתמול: הגה ויש מחמירין אפילו באוכל נפש עצמו כל שאינו מפיג טעם כלל אם עשאו מערב י"ט (א"ז מהרי"ל) מיהו אם לא עשאו מערב י"ט ויש בו צורך י"ט מותר לעשותו ע"י שינוי (סמ"ג ור"ן):

ב קצירה טחינה ובצירה וסחיטה וצידה אע"פ שהם מלאכת אוכל נפש אסרום חכמים:

ג אין מוציאין משא על הבהמה ביום טוב:

ד מוקצה אע"פ שמותר בשבת החמירו בו ביום טוב ואסרוהו: הגה ויש מתירין מוקצה אפי' ביום טוב (טור בשם פוסקים) אבל נולד אסור לדבריהם אפי' בשבת וכל מוקצה שאינו בעלי חיים כגון אוצר של פירות ועצים סגי כשיאמר מכאן אני נוטל ואינו צריך שירשום (רבינו ירוחם נ"ד ח"ג) ומותר להכין מיו"ט ראשון לשני בב' ימים של גליות (כל בו) ועיין לעיל סי' ש"י כל דיני מוקצה:

סימן תצו

דיני יום טוב שני של גליות. ובו ג סעיפים:

א בגליות שעושין שני ימים טובים מספק כל מה שאסור בראשון אסור בשני ומנדין למי שמזלזל בו ואם הוא צורבא דרבנן אין מחמירין לנדותו אלא מלקין אותו:

ב אין חילוק בין ראשון לשני אלא לענין מת וכן לכחול את העין: הגה או שאר חולי שאין בו סכנה (ר"ן פרק אין צדין) אע"פ שאסור בראשון אלא על ידי עכו"ם אם אין בו סכנה בשני מותר אפי' על ידי ישראל חוץ מי"ט שני של ראש השנה דשני ימים קדושה אחת אריכתא הן: הגה ודוקא שבות דרבנן דומיא דמכחיל עינא אבל אב מלאכה אסור לישראל לעשותו אפילו בי"ט שני (ר"ן פרק אין צדין והמגיד פרק ראשון):

ג בני ארץ ישראל שבאו לחוצה לארץ אסורים לעשות מלאכה ביו"ט שני ביישוב אפילו דעתו לחזור וכל זמן שלא הגיעו ליישוב אפילו אין דעתו לחזור מותר לפי שעדיין לא הוקבע להיות כמותן אבל אם הגיע ליישוב ואין דעתו לחזור נעשה כמותן ואסור בין במדבר בין ביישוב וכל חוץ לתחום אין נותנין עליו חומרי מקום שהלכו לשם:

סימן תצז

דיני הכנה ביום טוב. ובו יז סעיפים:

א אין צדין דגים מן הביברים: הגה אפי' במקום שאינם מחוסרים צידה לפי שהביבר רחב הרבה והדגים נשמטים אילך ואילך: (המגיד פ"ב)

ב דגים ועופו' וחיה שהם מוקצה אין משקין אותם ביום טוב ואין נותנים לפניהם מזונות שמא יבא ליקח מהם וכל שאסור לאכלו או להשתמש בו מפני שהוא מוקצה אסור לטלטלו:

ג אפילו ספק צידה אסור כגון מצודו' חיה דגים ועופו' שהיו פרושות מערב י"ט ולמחר מוציא בהם אסורים אא"כ ידוע שניצודו מבעוד יום ואם מצא המצודות מקולקלו' מערב יום טוב בידוע שמערב יום טוב ניצודו:

ד ספק מוכן מותר בי"ט שני משום דהוי ספק ספיקא:

ה אם סכר אמת המים בכניסה ויציאה מעי"ט מותר ליקח ממנה דגים בי"ט דהוי ליה ניצודין ועומדין (מאחר שאמת המים היא צרה ואינן יכולין להשמט) (המגיד פ"ח):

ו אווזים ותרנגולים ויונים שבבי' או שבחצר העומדים לאכילה מותר לצודן ואין צריכים זימון:

ז שאר כל חיה ועוף שמחוסרים צידה שצריך לומר הבא מצודה ונצודנו אסור לצודן וליתן לפניהם מזונו' וכל שאין מחוסרים צידה מותר לצודם וליתן לפניהם מזונות:

ח איל וצבי שקננו בפרדס וילדו בו עפרים ועדיין הם קטנים שאין צריכים צידה מותרים בלא זימון ודוקא בפרדס הסמוך לעיר בתוך שבעים אמה דדעתו עלויה והאם אפילו זימון אין מועיל לה כיון שמחוסרת צידה:

ט יוני שובך ויוני עליה וצפרים שקננו בטפיחים (פי' כלי חרס הבנוים בכותלים לקנן בהם העופות) אסור לצודן לפיכך אין זימון מועיל להם והני מילי בגדולים אבל בקטנים שאינם מפריחים מותר לצודן אבל זימון צריכים:

י כיצד הוא הזימון אומר זה וזה אני נוטל למחר וא"צ לנענעם אבל באומ' מכאן אני נוטל למחר לא סגי:

יא אם זימן כל השובך וא"צ אלא לזוג אינו מועיל: הגה ואם הוא אפשר שיצטרך כל השובך יכול להזמין כל השובך ולמחר נוטל מה שצריך (רבינו ירוחם והגהות אשירי פ"ק דביצה):

יב זימן שנים ומצא שלשה או זימן שחורים ולבנים בקינים המובדלים במחיצה ומצא שחורים במקום לבני' ולבנים במקום שחורים אסורין אא"כ מכירן:

יג זימן שלשה ומצא שנים מותרים (ואפי' היו מקושרים ביחד מנתחי מהדדי) (ב"י):

יד זימן בתוך הקן ומצא לפני הקן אסורים ואם אין סביבותיהם קן אחר הרי אלו מותרים וה"מ במדדין אבל אם הם מפריחין אסורים ואפי' יש קן אחר בתוך נ' אמה אם היא בקרן זוית שאין יכול לראותו מקן זה כיון שאינם מפריחין אלא מדדין משום דכל היכא דמדד' ולא הדר חזי לקני' לא מדדה: (ואם הזמין תוך הקן ומצא על פתח הקן מותרים) (א"ז):

טו עכו"ם שהביא דורון לישראל בי"ט בני יונה קטנים משובכות שיש לו בעיר כיון שאין צריכים צידה מותרים:

טז השוחט בהמה ביום טוב טוב לו שלא יבדוק עד שיפשיט שאם תמצא טריפה לא יהא רשאי להפשיטה:

יז אם נמצאת טריפה אסור לטלטלה אבל מותר למכרה לעכו"ם כדרך שהתירו מכירה לישראל שלא ישקול ולא יזכיר סכום דמים ואם אינו מאמינו יקח ממנו משכון:

סימן תצח

דיני שחיטה ביום טוב. ובו כ סעיפים:

א אין מראין סכין לחכם בי"ט לראות אם הוא ראוי לשחוט בו שמא תהיה פגומה ויאמר לו אסור לשחוט בה מפני פגימת' וילך ויחדדנה במשחז' וחכם שראה סכין לעצמו יכול להשאילו לאחרים: הגה ועכשיו בזמן הזה שכל שוחט רואה סכין בעצמו כל הרוצה לשחוט בי"ט

יבדוק סכינו מעי"ט ולא ביום טוב שמא ישחיזנו (ד"ע ומהרי"ל והגהות שחיטה) מיהו אם לא בדקו מעי"ט והוא שעת הדחק יכול לבדקו ביום טוב: (שחיטות ישנים):

ב יכול להוליך סכין והבהמה אצל טבח לשחוט ואפי' גדי קטן שצריך להוליכו על כתפו ואע"פ שהיה אפשר להוליכה מאתמול: (וה"ה שהטבח יכול להוליך הסכין אצל הבהמה) (ב"י):

ג בהמו' שיוצאות ורועות חוץ לתחום ובאות ולנות בתוך התחום הרי אלו מוכנות ולוקחין מהן ושוחטין אותן ביום טוב אבל הרועות והלנות חוץ לתחום אם באו בי"ט אין שוחטין אותן בי"ט מפני שהן מוקצין ואין דעת אנשי העיר עליהן וה"מ בבהמות ישראל אבל של עכו"ם לית בהו משום מוקצה דאין העכו"ם צריך הכן אא"כ באו בשביל ישראל שאז אסור לפיכך עכו"ם שהביא בהמה במקולין (פי' מקום ששם שוחטין הבהמות) אם ידוע שלנות חוץ לתחום אסורות ואם ספק מותרות אפי' באו לצורך ישראל שהמוקצה הולכים בספיקו להקל ואם הביאום לצורך העכו"ם או אפי' סתם בעיר שרוב עכו"ם מותר שכל המביא לצורך הרוב מביא:

ד בהמות הידועות ללון חוץ לתחום ונמצאו בעיר ביום שני אני אומר שמא מבערב הכניסן וחוץ לחומה לנו ומותרו' וכל שכן השחוטות בבוקר שחזקה מבערב הכניסן לתוך התחום:

ה עגל שנולד ביו"ט מותר לשחטו אם האם עומדת לאכילה והוא דקים ליה בגויה שכלו לו חדשיו: הגה ובעינן גם כן שהפריס על גבי קרקע (טור והרא"ש) דחיישי' שמא יראה בו ריעותא באיברים הפנימיי' ונמצא שחט בי"ט שלא לצורך כן נראה לי מדברי הרא"ש והטור: ואם היו שבת וי"ט סמוכים זה לזה נולד בזה מותר בזה:

ו בהמה מסוכנת שירא שמא תמות והוא אכל כבר ואין צריך לה אסור לשחטה אלא א"כ יש שהות ביום כדי לאכול ממנה כזית צלי מבע"י (ואפי' אין שהות לנתחה ולבדקה תחילה) (טור) וכשיש שהות ביום ושחטה אינו נוטל עורה אא"כ שייר ממנו אבר אחד ומביאו עמו: הגה וי"א דאין להפשיטה כלל אלא א"כ שחטה לצורך י"ט וכן ראוי להורות: (הגהות אלפסי פ' אין צדין):

ז אם שחט בהמה בשדה לא יביאנה במוט או במוטה כדרך שעושה בחול אלא יביאנה בידו איברים איברים:

ח עוף שנדרס ברגלים ויש לחוש שנתרסקו איבריו ולכן צריך שהייה מעת לעת ובדיקה אחר שחיט' מותר לשחטו בי"ט ולא חיישינן שמא ימצא טריפה אע"ג דאתיליד ביה ריעותא:

ט בכור בזמן הזה שאינו יכול לשחטו בלא מום אין חכם יכול לראותו בי"ט אם יש בו מום ואפי' אם עבר וראהו ומצא שיש בו מום אינו יכול לשחטו אבל אם נולד במומו ועבר וראהו נשחט על פיו ואם ראה המום מעי"ט וראה שהוא מום שראוי לישחט עליו יכול לחקור עליו בי"ט אם נפל בו המום מאיליו ומתירו: הגה ואם נפל בכור בבור אסור להעלותו דהא אינו ראוי לשחטו אלא עושה לו פרנסה במקומו: (רמב"ם פ"ב)

י אותו ואת בנו שנפלו לבור מעלה את הראשון על מנת לשוחטו ואינו שוחטו וחוזר ומערים ומעלה את השני רצה זה שוחט רצה זה שוחט:

יא בהמה חציה של עכו"ם וחצי' של ישראל יכולי' לשחטה בי"ט ואפילו יש להם שתים יכול לשחוט שתיהן:

יב השוחט בהמה בי"ט אינו רשאי לתלוש הצמר לעשות מקום לסכין אלא מפנהו (בידו ב"י) ומושכו אילך ואילך ואם נתלש נתלש:

יג השוחט את העוף לא ימרוט את הנוצה כדי לעשות מקום לסכין:

יד לא ישחוט אדם חיה ועוף בי"ט אלא אם כן יש לו עפר מוכן מבע"י ואם עבר ושחט אם יש לו דקר (פי' כעין יתד של ברזל שחופרין בו את הקרקע) נעוץ מבעוד יום בעפר תיחוח מכסהו בו (ואפי' היה צריך לכמה דקירות שרו) [ב"י]:

טו אפר כירה שהוסק מעי"ט מותר לכסות בו אבל אם הוסק ביום טוב אסור אלא א"כ הוא חם שראוי לצלות בו ביצה ואם שחט מותר לכסות בו אע"פ שאינו ראוי לצלו' בו ביצה ומיהו עדיף טפי לכסות בדקר נעוץ בעפר תיחוח אם יש לו: [ב"י בשם הרא"ש וטור]:

טז הכניס עפר הרבה לביתו לצורך גינתו והוא כנוס במקום אחד מותר לכסות בו שכל זמן שהוא צבור דעתו עליו לכל מה שיצטרך אבל אם הכניס מלא קופה לצורך גינתו לא שמאחר שהוא מועט בטל:

יז מכניס אדם מלא קופתו עפר לבית בסתם ועושה בו כל צרכו (וע"ל סי' ש"ח סעיף ל"ח) ולא אמרי' שהוא בטל אגב קרקע הבית והוא שייחד לו קרן זוית דכיון שלא שטחו מוכחא מילתא דלצרכיו בעי ליה ואם הוא עפר תיחוח מותר לכסות בו:

יח כוי (פי' בריה שנולדה מתיש וצבי') אין שוחטין אותו בי"ט ואם שחטו אין מכסין את דמו אפי' יש לו עפר מוכן מפני שהרואה יאמר ודאי חיה הוא דאל"כ לא היו מטריחין לכסות דמו בי"ט ויבא להתיר חלבו ולערב אם רשומו ניכר יכסנו: הגה ודוקא ששחטו בקרן זויות וכהאי גוונא אבל אם שחטו באמצעית החצר אפי' דם בהמה יכול לכסות אם יש לו עפר מוכן דהוה ליה כגרף של רעי וצריך לכסות שלא יתלכלכו כליו בחצר: [הגהות אלפסי פרק קמא דביצה]:

יט שחט בהמה וחי' ונתערב דמם ויש לו עפר מוכן או אפר כירה אם יכול לכסותו בדקירה אחת שאינו צריך להרבות בשביל דם הבהמה יכסנו ואם לאו לא יכסנו:

כ שחט צפור מערב י"ט ולא כיסה דמו לא יכסנו בי"ט:

סימן תצט

דיני מליגה ומליחה ביום טוב. ובו ה סעיפים:

א אין מרגילין בי"ט כיצד הוא מרגיל זה המוציא כל הבשר מרגל אחד כדי שיוציא כל העור שלם ולא יקרע מפני שטורח בהפשט זה טורח גדול ואין בו צורך למועד:

ב אסור למלוג גדי אא"כ מולגו לאכול העור:

ג בהמה שנשחטה בי"ט מותר להגביה עורה וליתנה במקום דריסת הרגלים אע"פ שאין עליו בשר כלל ומותר למלוח עליו מליחה קלה כדרך שמולחים לצלי ומותר להערים ולמלוח כאן מעט וכאן מעט עד שימלח את כולו אבל אם נשחטה מערב י"ט אסור: הגה ונוצות של עוף דינן כמו בעור דמותר לטלטלן כדי להצניען כמו בעור:

ד אין מולחין את החלבים ולא מהפכים בהם אפי' לשטחן על גבי יתדות אע"פ שנשחט ביום טוב וכן אסור למלוח בשר עליהם באויר:

ה עלי שהוא דף עב וכבד וכלי היא אלא שמלאכתו לאיסור לכתוש בו הריפות מותר לטלטלו לקצב עליו בשר ולאחר שקצב עליו אסור לטלטלו מחמה לצל: [אבל לצורך גופו ומקומו שרי]:

סימן תק

הנצרך לבשר ביום טוב היאך יתנהג וסדר מליחתו. ובו ו סעיפים:

א אין קונין בשר בפיסוק דמים לומר לטבח תן לי בסלע או בשתים וכן לא יאמר לו הריני שותף עמך בסלע אלא מחלק להם שלישיות או רביעיות כפי החלקים שדרך לחלק בעיר בלא פיסוק דמים ומביא שתי בהמות ויאמר זו כזו ולמחר שמין הנשאר כפי ששוה כך יפרע לו: הגה וי"א דדוקא ישראל לגבי ישראל שרי בכהאי גונא אבל ישראל עם עכו"ם אפי' בכהאי גונא אסור: [הגהות אשירי פרק אין צדין]:

ב אסור לשקול בשר אפי' בביתו לידע כמה יבשלו ואפי' ליתנו בכף מאזנים לשמרו מן העכברים אסור אם הוא תלוי במקום שרגילים לשקול בה ואפי' לשקול מנה כנגד מנה אסור ומותר לשקול בידו שלוקח החתיכה בידו ומשער כמה יש בה וטבח אומן אפי' זה אסור אבל אם הוא יודע לכוין דרך חתיכתו לחתך ליטר' או חצי ליטר' חותך כדרכו ואינו חושש:

ג אין נוקבין נקב בבשר בסכין לתלותו בו אבל ביד מותר ואם לעשות בו סימן מותר אפי' בסכין:

ד מולגין הראש והרגלים ומהבהבין אותם באור אבל אין טופלין אותם בסיד ולא בחרסית ולא באדמה דמתחזי כעיבוד ואין גוזזין אותם במספרים שנראה כעוש' לצורך השיער:

ה מותר למלוח כמה חתיכות בבת אחת אף על פי שאינו צריך אלא אחת: הגה וי"א דלא שרי להערים רק קודם אכילת שחרית ומותר למלוח הבשר בי"ט אע"פ שהיה אפשר למלחו מעי"ט (מהרי"ל ות"ה סי' פ'):

ו נוהגין לנקר בשר בי"ט אפי' נשחט מעי"ט: [וטוב לשנות קצת אם יוכל לשנות באיזה דבר] (מהרי"ל ות"ה סי' פ"ד):

סימן תקא

עצים האסורים והמותרים בי"ט. ובו ז סעיפים:

א אין מבקעין עצים מן הקורות שעומדות לבנין ולא מקורה שנשברה בי"ט אפי' אם היתה רעועה מעי"ט וקרובה להשבר אבל אם נשברה מעי"ט אם אי אפשר להסיקה בלא ביקוע מבקעין ממנה חתיכות גדולות ולא יבקע לא בקרדום ולא במגל ולא במגירה אלא בקופץ (פי' סכין של קצבים ויש עושין בו ב' ראשין דומה קצת לקרדום רש"י) ובצד הקצר שלו אבל לא בצד הרחב ויש מי שאוסר אפי' בקופיץ לפי שאין אנו בקיאין מהו ולא התירו אלא בסכין:

ב עצים גדולים קצת וראוים להסקה בלא ביקוע לא יבקע כלל ואפי' לשברם ביד יש מי שאוסר:

ג אין מביאין עצים מן השדה אפי' אם היו מכונסין שם מבערב אבל מגבב הוא בשדה משלפניו (וכן בחצר לוקח לפניו) [ב"י ורמב"ם] ומדליק שם ומביאין מהמכונסים שברשות היחיד ואפי' היתה מוקפ' שלא לשם דירה ובלבד שיהיה בה מסגרת ותהיה בתוך תחום שבת ואם חסר אחת מכל אלו הרי הן מוקצה:

ד עלי קנים ועלי גפני' אע"פ שהם מכונסים בקרפף וכיון שהרוח מפזרת אותם הרי הם כמפוזרין ואסורים ואם הניח עליהם כלי כבד מערב י"ט הרי אלו מוכנים:

ה עצים שנשברו מן האילן בי"ט אין מסיקין בהם (וע"ל סימן תק"ו סעיף ב'):

ו כלים שנשברו בי"ט אין מסיקין בהם מפני שהם נולד: (ואם הסיק בכלים אסור להפוך באש לאחר שהודלקו במקצת דאז הוו שברי כלי אא"כ ריבה עליהם עצים מוכנים) [המגיד פ"ב ור"ן פ"ק דביצה] אבל מסיקין בכלים שלמים או בכלים שנשברו מבעוד יום:

ז שקדים ואגוזים שאכלם מערב יום טוב מסיקין בקליפיה' בי"ט ואם אכלם בי"ט אין מסיקין בקליפיהן: הגה גם אין להסיק עם האגוזים והשקדים עצמן אלא אם כן הם עדיין בקליפה

(ב"י) ולפידים שנשארו מי"ט ראשון שכבו מותר לחזור ולהדליקם אפי' בי"ט שני של ר"ה או י"ט אחר שבת: [הרא"ש ומרדכי ריש ביצה וב"י]:

סימן תקב

דיני האש ביום טוב. ובו ד סעיפים:

א אין מוציאין האש לא מן העצים ולא מן האבנים ולא מן העפר ולא מן המים ואין עושים פחמים ואין נופחין במפוח אלא בשפופרת ונהגו היתר במפוח של בעלי בתים ע"י שינוי להפכו מלמעלה למטה: הגה ומותר לכסות האש בכלי או בעפר מוכן אם אינו מכבהו ודוקא לצורך יום טוב ראשון אבל לצורך יום טוב שני אסור (מהרי"ל) : העושה מדור' בי"ט כשהוא עורך את העצים אינו מניח זה על זה עד שיסדר המערכה מפני שנראה כבונה אלא או שופך העצים בעירבוב או עורך בשינוי כיצד מניח עץ למעלה ומניח אחר תחתיו ואחר תחתיו עד שהוא מגיע לארץ וכן הקדרה אוחז אות' ומכניס האבנים תחתיה אבל לא יניחנה על גבי האבנים וכן המטה אוחז (הקרשים) למעלה ומכניס הרגלים תחתיהם אפילו ביצים לא יעמיד אותם שורה על גבי שורה עד שיעמדו כמו מגדל אלא ישנה ויתחיל מלמעלה למטה וכן כל כיוצא בזה צריך שינוי: הגה וכן שלחן שיש לו דפנות המגיעות לארץ (תוספות) צריך שנוי אבל מותר להושיב שלחן שלנו על רגליו ואין בזה משום בנין ויש אומרים דאפי' מגיע לארץ כל זמן שאינו צריך לאויר של תחתיו שרי: (טור)

ב אגודה של עצים שהודלקה במדורה כל עץ שלא אחזה בו האש מותר לשמטו ואינו דומה למסיר שמן מהנר: הגה ומותר ליקח עץ הדולק מצד זה של מדורה ולהניחו בצד אחר הואיל ואינו מכוין לכבוי (מרדכי):

ג אין סומכין את הקדרה ולא את הדלת בבקעת: הגה אבל מותר לצלות בו (הרי"ף) וכ"ש שמותר להסיק בו עם שאר עצים אע"ג שאינו ראוי להסיק בפני עצמו: (ר"ן)

ד לדידן מותר לבשל בקדרות חדשות ביום טוב: הגה ויש אוסרין (הרא"ש והטור) וכן המנהג אם לא על ידי הדחק ולכן נהגו כשקונין קדרות חדשות בפסח מבשלים בהן קודם י"ט: (ד"ע)

סימן תקג

שלא להכין מיום טוב לחבירו. ובו ב סעיפים:

א אסור לאפות או לבשל או לשחוט בי"ט לצורך מחר אפי' הוא שבת או יום טוב ואפי' בשני ימים של ר"ה אבל ממלאה אשה קדרה בשר אע"פ שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת: הגה וכל שכן שיכול לשחוט אע"פ שאינו צריך אלא לכזית (סמ"ק) וכן יכולה לבשל הרבה קדרות ולאכול מכל אחת מעט [ב"י ורבי' ירוחם ותשובת הרשב"א] ודוקא קודם אכילה אבל אחר

אכילה אינה יכולה לבשל ולומר אוכל ממנה כזית דהוי הערמה מיהו אם עברה ובשלה [או שחטה] מותר לאכלו:

ב ממלא נחתום חבית של מים אף על פי שאינו צריך אלא לקיתון אחד: הגה אבל צריך להשים הכל אצל האש בפעם אחד אבל אסור להוסיף אם כבר החבית אצל האש דטרחא שלא לצורך הוא: (המגיד פ"א):

סימן תקד

דיני התבלין בי"ט. ובו ד סעיפים:

א דכין את התבלין כדרכן שאם ידוך אותם מבעוד יום יפיג טעמן אבל מלח אינו נדוך בי"ט אלא א"כ הטה המכתשת או שידוך בקערה וכיוצא בה כדי שישנה שאם שחק המלח מערב י"ט לא יפיג טעמו ואין שוחקין את הפלפלין ולא את החרדל ברחיים שלהם משום דהוי כעובדין דחול [אלא] דך אותם במדוכה ככל התבלין: הגה ומיהו נוהגין לשנות קצת במדיכת תבלין (הגהות מיימוני פ"ג בשם סמ"ג) וכן ראוי להורות:

ב מותר להוליך תבלין ומדוך אצל מדוכה או מדוכה אצלם אפילו דרך ר"ה אע"פ שהיה אפשר להוליכם מערב יום טוב:

ג אין כותשין הריפות במכתשת גדולה אבל כותשין במכתשת קטנה שזה הוא השינוי שלה ובא"י אפי' בקטנה אסור וכיון שאין אנו יודעים עכשיו מה נקראת גדולה או קטנה יש לאסור הכל: הגה ומותר לגרוד גבינה בי"ט על הכלי שהוא מורג חרוץ מיהו צריך שינוי מעט כמו דיכת מלח [ריב"ש סי' קפ"ד] וה"ה מצות בלא שינוי משום דאין טחינה באוכלין שהיו טחונין תחלה: [מהרי"ל]:

ד מותר אדם למדוד תבלין ליתן בקדירה בשביל שלא יקדיח תבשילו (פי' שלא ישרפנו ויקלקלנו מחמת ריבוי תבלין):

סימן תקה

דין החולב בהמה ביום טוב. ובו סעיף אחד:

בהמה שהיא עומדת לאכיל' ורוצה לחלוב אותה לאכול החלב אם לקדירה שאין בה אוכלין אסור ואם יש בה אוכלין מותר וכגון שבא החלב לתקנו או שיש בה פירורין והחלב נבלע בהם אבל החולב כל צאנו לא הותר מפני פרוסה שנותן בכלי: הגה ועכו"ם החולב בהמה ביום טוב וישראל רואהו יש להקל [רשב"א בתשובה] אך נהגו בו איסור ואין לשנות מיהו ביום טוב של גליות מותר ביום טוב שני [הגהות אשיר"י ריש ביצה] ואם מותר לומר לעכו"ם

לחלוב בהמתו בשבת ע"ל סי' ש"ה סעיף כ' וע"ל סימן תק"י סעיף ה' אם מותר להעמיד חלב ולעשות גבינה ביום טוב:

סימן תקו

דיני לישה ביום טוב. ובו ט סעיפים:

א אין מודדין קמח ביום טוב כדי ללוש אלא יקח באומד הדעת: הגה ומותר ליקח קמח מן הכלי אף על פי שעושה גומא בקמח [ר"ן פ"ק דביצה ופרק כירה]:

ב אין מרקדין הקמח אפי' ע"י שינוי אבל אם רקדו מאתמול ונפל בו צרור או קיסם ורוצ' לרקדו פעם שנית מותר אף בלא שינוי: הגה וי"א דמותר ליטול הצרור או הקיסם בידו (רשב"א) אבל יש מחמירין ואוסרין [המגיד פ"ג] ואם לא נפל בו דבר אלא שרוצה לרקדו שנית כדי שיהיה הפת נאה צריך שינוי קצת כגון על גבי שלחן: הגה וה"ה דמותר לעשות על ידי עכו"ם אפי' תחלת הרקידה אם ישנה קצת [ב"י]:

ג הלש עיסה ביום טוב יכול להפריש ממנה חלה ולהוליכה לכהן [שרי אפילו הפריש מאתמול] אבל עיסה שנלושה בעי"ט אסור להפריש ממנה חלה בי"ט: הגה אלא אוכל ומשייר קצת ולמחר מפריש מן המשוייר חלה ומותר לאפות הפת ע"י שיאכל ממנו ויפריש אחר כך חלה [ב"י] ואם רוצה יוכל ללוש עוד עיסה אחת ביום טוב ויצרפם יחד ויפריש מאותה עיסה גם על מה שלש מעי"ט [הגהות מיימוני פ"ג ומרדכי פ' אלו עוברין וב"י בשם תוס' פרק קמא דביצה]:

ד המפריש חלה בי"ט והיא טמאה לא יאפה אותה ולא ישרפנה שאין שורפין קדשים בי"ט אלא מניחה עד הערב ושורפה:

ה מותר לעשות בי"ט פתין גדולים ולא חיישי' שמתוך כך יבא לאפות יותר ממה שצריך:

ו היה לו קמח או עיסה בשותפות עם העכו"ם אסור לאפותה ביום טוב אלא יחלקנה ויאפה את שלו:

ז אם יש לאדם הרבה פת נקייה אינו אופה פת אחרת אלא א"כ יש לו בני בית שרגיל להאכילם פת הדראה אבל אם יש לו פת הדראה הרבה יכול לאפות פת נקייה:

ח אסור לעשות שאור ביום טוב אלא ע"י שינוי מפני שהיה אפשר לעשותו מבעוד יום:

ט אפילו נשחטה הבהמה מערב יום טוב מותר להפריש המתנות בי"ט:

סימן תקז

דין אפייה ביום טוב. ובו ז סעיפים:

א אופין בפורנ"י דהיינו תנורים שלנו הגדולים ופיהם בצדם ובלבד שלא תהא חדש' דחיישי' שמא תפחת ויפסד הלחם וימנע משמח' י"ט ומחמין חמין באנטיכי [פי' יורה גדולה]:

ב אעפ"י שעצים שנשרו מן הדקל בי"ט או בשבת שלפניו אסור להסיקן אם נשרו ביו"ט בתוך התנור מרבה עליהם עצים מוכנים [שלא יהיו עצי איסור ניכרים] (ר"ן פ"ק דביצה) ומבטלן ובלבד שלא יגע בהם עד שיתבטלו ברוב אבל אם נפלו בתנור בשבת אסור להסיקן ביום טוב שלאחריו אפי' על ידי ביטול ברוב:

ג אסור ליקח עץ מבין העצים לחתות בו האש בתנור דהוה ליה מתקן מנא:

ד תנור שנפל לתוכו מטיח הטיט אם אפשר לאפות ולצלות בו בלא גריפה ולא יתחרך הפת או הצלי אסור לגרפו מפני שהוא מטלטלו שלא לצורך אבל מות' להשכיב האש והאפר שבו כדי שיהי' חלק ולא יגע בפת כלל אע"פ שאם היה נוגע בו לא היה כדי לחרכו אבל אם יש בטיח שנפל לתוכו כדי לחרך הפת או הצלי אם היה נוגע בהם אע"פ שבלא גריפה היה אפשר לאפות ולצלות בו כיון שהוא מתחרך מותר לגורפו דחשיב טלטול לצורך ודוקא בתנורים שלהם שהיו מדבקים הפת סביבם ואין צריכים לגרפם אלא מהטיח שנפל לתוכו אבל תנורים שלנו כיון שאי אפשר לאפות בהם בלא גריפה מותר לגרפו מהאפר והגחלים ואע"פ שהוא מכבה אי אפשר בלא כן וכשם שמותר להבעיר לצורך אוכל נפש כך מותר לכבות לצורך אוכל נפש והרי זה כמניח בשר על הגחלים וכן נהגו:

ה תנור וכירים חדשים אין סכין אותם בשמן ולא טשין אותן במטלית אבל מותר להסיקן אפילו היסק ראשון ובלבד שלא יפיגם בצונן כדי לחסמן ואם הוסקו יותר מדאי והוצרכו להפיגם בצונן כדי לאפות בהם מותר לפיכך מותר לשרות המכבד' שמכבדין בה התנור אף שמכבה:

ו מותר לאפות תנור מלא פת אף על פי שאינו צריך אלא פת א' ודוקא בתנוריהם שהיו קטנים והיו מדבקים הפת בדפנותיהם ומתוך שהוא מלא אין מקום לחומו להתפשט והפת נאפה יפה אבל בתנורים שלנו אין לאפות יותר ממה שצריך:

ז מותר לסתום פי התנור בטיט ורפש שעל שפת הנהר והוא שרככו מאמש או עושה בו סי' ונתקו לצד אחד אבל לגבל טיט בי"ט אסור ומותר לגבל אפר לסתום פי התנור:

סימן תקח

דברים האסורים בי"ט להכנת צלי. ובו ב סעיפים:

א אין מלבנים את האבנים לצלות או לאפות עליהם מפני שמחסמן ואין שוברים את החרס ואין חותכין את הנייר לצלות עליהם ואין פוצעין את הקנה לעשותו כמו שפוד לצלות בו:

ב פוצעים אגוזים במטלית ולא חיישי' שמא תקרע:

סימן תקט

כמה דינים פרטיים להלכות י"ט. ובו ז סעיפים:

א שפוד שנרצף אע"פ שהוא יכול לפשטו בידו אין מתקנין אותו: הגה ודוקא שיוכל לצלות בו בלא תקון אבל אם אינו יכול לצלות בו כך ונשבר ביום טוב מותר לתקנו (טור) ואין מורין כן לרבים (רבי' ירוחם ח"ג) שלא יבאו לתקן גם כן בנשבר מעי"ט והוא הדין לכל מכשירין שאי אפשר לעשותן מערב י"ט:

ב שפוד שרוצים לצלות בו והי' ארוך יותר מדאי אסור לחתכו ולא לשרפו אין משחיזין את הסכין במשחזת שלה אבל מחדדה על גבי העץ או חרס או אבן ואין מורין דבר זה לרבים כדי שלא יבאו לחדדם במשחזת במה דברים אמורים כשיכולה לחתוך בדוחק או שנפגמה אבל אם אינה יכולה לחתוך כלל אין משחיזין אותה אפילו על העץ שמא יבא להשחיזה במשחזת:

ג עופות שממלאים אותם בשר ובצים מותר לתפרם בי"ט והוא שיתקן מעי"ט החוט וישימנו במחט ויזהר שלא יחתוך החוט בי"ט: הגה וכן נהגו לשרוף החוט הנשאר בעוף לאחר שתפרו בו:

ד מותר לחתוך בי"ט אגד גדיים ועופות מקולסים וחוטים תפורים וכן יכולים לשרוף פתילה או סמרטוט שקושרים בו העוף:

ה מותר ללבן בי"ט כלי ברזל שאפו בו פלאדי"ן של גבינה ואחר הליבון יאפה בו פשטיד"א של בשר והוא שכשיתלבן יתנו אותו על המאכל מיד אבל אם הוא בלוע מנבילה וכיוצא בה אסור ללבנו אפי' לאפות בו דבר היתר: הגה וה"ה דאסור להגעיל כלי בי"ט (מרדכי סוף ע"א וא"ז והגהות מיימוני פ"א) ומותר ללבן שפוד שצלו בו בשר שאינו מלוח ורוצה לחזור ולצלות בו ביום טוב: (מהרי"א מפראג):

ו אין נוקבין נקב חדש בחבית בי"ט:

ז להטביל כלי חדש בי"ט דינו כמו בשבת כדאיתא בסימן שכ"ג סעיף ז': הגה ודין הדחת ושפשוף כלים בי"ט דינן כמו בשבת כדאיתא סימן שכ"ג ומותר לטלטל מוקצה לצורך אוכל נפש ושמחת י"ט:

סימן תקי

כמה דברים האסורים לעשות ביו"ט ואיזה מהם מותרים ע"י שינוי. ובו יא סעיפים:

א מוללין מלילות ומפרכין קטניות כדרכן בי"ט ומנפח מעט מעט ואוכל ואפי' בקנון ותמחוי אבל לא בטבלא ולא בנפה ולא בכברה:

ב הבורר קטניות בי"ט בורר כדרכו בחיקו ובתמחוי (אם רוצה לאכלו בו ביום) (המגיד פ"ג) אבל לא בטבלא ולא בנפה ולא בכברה בד"א כשהאוכל מרובה על הפסולת אבל אם היתה הפסולת מרובה על האוכל בורר את האוכל ומניח את הפסולת ואם היה טורח בברירת הפסולת מן האוכל יותר מטורח ברירת האוכל מן הפסולת אע"פ שהאוכל מרובה בורר את האוכל ומניח את הפסולת הגה ולוזים ובטנים שנשברו ועדיין בקליפיהם לא מקרי הקליפה פסולת כיון דאורחייהו בהכי ועדיין מעורבין: (טור)

ג אין מסננים החרדל במסננת שלו ואין ממתקין אותו בגחלת של עץ אבל בשל מתכת מותר:

ד אין תולין המשמרת ביו"ט לסנן בה שמרים אבל אם היתה תלויה ועומדת מותר ליתן בה שמרים לסנן ומערים ותולה אותה ליתן בה רימונים ואח"כ נותן בה שמרים: הגה ושאר דיני סינון בי"ט כמו בשבת כדאיתא סי' שי"ט: (ב"י)

ה אין עושין גבינה ביום טוב: (ואין מעמידין חלב בי"ט) (הגהות מיימוני פ"ג ור"ן ספ"ד דביצה וב"י בשם רוקח) וה"ה דאין עושין חמאה מן החלב ביו"ט (ריב"ש סי' קכ"א):

ו אין גוזזין את הירק במספרים שדרכן לחתכן בהם מן המחובר:

ז מתקנים את הקונדס והעכביות: הגה מותר למלוח הרבה חתיכות צנון ביו"ט אם רוצה לאכלן אע"פ שאסור בשבת ויש מחמירין (מהרי"ל):

ח אע"פ שהותרה הוצאה בי"ט אפילו שלא לצורך לא ישא משאות גדולות כדרך שהוא עושה בחול אלא צריך לשנות כיצד המביא כדי יין ממקום למקום לא יביאם בסל ובקופה לתת לתוכה ארבעה או חמשה כדים אלא יביאם על כתפו או לפניו אחד או שנים דמוכח שלצורך י"ט הביאם: הגה ודוקא כשמוליכן ממקום למקום אבל מזויות לזויות (ב"י בשם רש"י) או מבית לבית באותו חצר (א"ז) שרי בכל ענין:

ט המוליך את התבן לא יפשיל את הקופה לאחוריו אלא נוטלה בידו:

י וכן משאות שדרכן לישא אותן במוט ישא אותן על גבו מאחוריו ושדרכן לישא אותן מאחוריו ישא אותן על כתפו ושדרכן להנשא על הכתף ישא אותן בידו לפניו או יפרוש עליהן בגד וכל כיוצא בזה משינוי המשא ואם אי אפשר כגון שזימן הרבה אורחים וצריך

למהר ולהביא לפניהם עושה כדרכו במה דברים אמורים בנושא על האדם אבל על גבי בהמה לא יביא כלל:

יא אין מביאין עצים לא בחבל ולא בקופה ולא במחצלת אבל מביא במטפחת ובחיקו:

סימן תקיא

הבערה ולהחם מים מותר בי"ט. ובו ד סעיפים:

א מותר לעשות מדורה להתחמם כנגדה: הגה י"א דאסור להחם בית החורף ביום טוב דלפעמים אין הקור גדול ואינו אלא למפונקים והוי כמרחץ ומוגמר דאסור (ב"י בשם תשובה אשכנזית ונהגו להקל):

ב מותר להחם בי"ט מים לרחוץ ידיו אבל לא כל גופו ואפילו אינו רוחצו בבת אחת: הגה אבל מותר לרחוץ תינוק במים שהוחמו ע"י ישראל בי"ט (מרדכי פ"ג) אבל אסור לחמם לצרכו אפילו על ידי עכו"ם (מהר"א מפראג) אבל כשצריך להם לבשל או להדיח אז מותר להרבות בשבילו (כל בו) ודין חמי טבריה כמו בשבת כדאיתא סי' שכ"ו (ב"י) אבל במים שהוחמו מעי"ט מותר לרחוץ כל גופו אפי' כאחד מיהו דוקא חוץ למרחץ אבל במרחץ אסור: הגה ויש אוסרים בכל ענין וכן נוהגין (טור והרא"ש):

ג אדם מותר לטבול בי"ט מטומאתו:

ד אין עושין מוגמר דהיינו לפזר מיני בשמים על הגחלים בין להריח בין לגמר הבית או הכלים אבל אם עושה כדי ליתן ריח טוב בפירות למתקן לאכילה מותר אפי' אם מפזרן על גבי גחלת של עץ: הגה ואסור לסחוף כוס מבוסם על הבגדים משום דמוליד בהן ריחא (המגיד פ"א והגהות אשירי ספ"ב דביצה):

סימן תקיב

שלא לבשל לצורך עכו"ם בי"ט. ובו ג סעיפים:

א אין מבשלים לצורך עכו"ם ביום טוב לפיכך אסור להזמינו שמא ירבה בשבילו ודוקא להזמינו: הגה לביתו אבל לשלוח לביתו על ידי עכו"ם שרי (הגהו' מיימוני פ"א בשם א"ז) אבל עבדו ושפחתו וכן שליח שנשתלח לו וכן עכו"ם שבא מאליו מותר להאכילו עמו ולא חיישינן שמא ירבה בשבילו: הגה ומותר להרבות בשביל עבדו ושפחתו באותה קדירה שמבשל בה לעצמו (מרדכי פ"ב דביצה) אבל לשאר עכו"ם בכל ענין אסור (א"ח ותוס') וישראל האופה בתנור של עכו"ם וצריך לתת לו פת אחד לא ייחד לעכו"ם אחד קודם אפייה דאז אופה של עכו"ם אלא יאפה סתם ויתן לו אח"כ א' (כל בו):

ב בני החיל שנתנו קמח שלהם לישראל לאפות להם פת אם אינם מקפידים כשישראל נותן ממנו לתינוק מותר לאפות להם:

ג אסור לבשל ולאפות לצורך כלבים אבל מותר לטלטל מזונות וליתן לפניהם: הגה אבל אסור להוציא בשבילו מרשות לרשות (הגהת מיימוני והמגיד פ"א) וכן אסור לגבל המורסן לעופות (מרדכי) כי אם ע"י שינוי (כל בו) ומותר להרבות בשביל הכלבים באותה קדירה שמבשל בה לעצמו אפי' אם יש לו דבר אחר שיוכל ליתן לכלבים אם היה רוצה (ב"י בשם הר"ן והירושלמי):

סימן תקיג

דין ביצה שנולדה בי"ט. ובו ח סעיפים:

א ביצה שנולדה בי"ט אסור ליגע בה: הגה (דהיינו לטלטלה) (מרדכי ריש ביצה ופ' כל הכלים) וכל שכן שלא לאכלה ואם נתערבה אפי' באלף כולן אסורות:

ב ספק אם נולדה בי"ט או בחול אסורה:

ג ביצה שנולדה בי"ט שנתבשלה בשוגג עם בשר ותבשיל אם יש ס' כנגדו הכל מותר חוץ מן הביצה אבל אם לבנו בו התבשיל וכיוצא בזה מידי דלחזות' וטעמא עביד לא בטיל:

ד מותר לכפו' עליה כלי שלא תשבר ובלבד שלא יגע בה הכלי:

ה אם נולדה בי"ט ראשון מותרת בי"ט שני בשני י"ט של גליות אבל בשני י"ט של ר"ה וכן בשבת וי"ט הסמוכים זה לזה נולדה בזה אסורה בזה: הגה ואם יום טוב ביום א' ב' ונולדה בשבת שלפניהם מותר ביום ב' של גליות [מהרי"ל]:

ו ביצה שיצאה רובה מעי"ט וחזרה ואח"כ נולדה בי"ט מותר' לפיכך אפילו בדק בקינה של תרנגול' עי"ט סמוך לחשיכה ולא מצא בה ביצה ולמחר השכים ומצא בה ביצה מותרת שהתרנגול' אינה יולדו' בלילה ואנו תולין שמאתמול יצא רובה וחזר והוא שיש תרנגול זכר תוך ס' בתים ואין מפסיק נהר שאין בו גשר שאם לא כן אפשר שתלד בלילה ואסור אבל אם לא בדק מעי"ט אפי' ליכא זכר בהדה שריא שאנו תולים שמאתמול נולדה ובלא זכר רובן יולדו' ביום לפיכך מותר ליקח ביצים מן העכו"ם בליל ראשון של י"ט דתלינן שמערב י"ט נולדו וכן בליל שני של שני ימים טובים של גליות אבל לא בליל שני של ר"ה ולא בליל יום טוב שאחר השבת: הגה ועכו"ם המביא ביצים בי"ט ראשון ומסיח לפי תומו שנולדו מאתמול מותר לסמוך עליו [מרדכי ריש ביצה] ודוקא בי"ט שחל באמצע השבוע אבל בי"ט שחל באחד בשבת שאז יש לחוש שמא נולדה בשבת ואסור מדאורייתא בי"ט אין עכו"ם מסיח לפי תומו נאמן ודוקא בי"ט ראשון אבל בי"ט שני אפי' ראש השנה נאמן דאינו אלא דרבנן: [תה"ד סי' ע"ט]:

ז השוחט תרנגול' ומצא בה ביצים גמורות מותרות ואפי' בי"ט שלאחר השבת:

ח אפרוח שנולד בי"ט אסור ואם נולד בשבת אסור ביום טוב שלאחריו:

סימן תקיד

שלא לכבות ביום טוב. ובו יא סעיפים:

א אסור לכבות דליקה בי"ט ואפי' אם רואה ביתו שנשרף אם אין שם סכנת נפשות ואין מכבין הבקעת אפי' כדי שלא יתעשן הבית או הקדירה או כדי לשמש מטתו: הגה ויש אומרים דוקא אם אפשר להציל הקדירה בלא כבוי אבל אם אי אפשר להציל או לבשל הקדירה בענין אחר רק שיכבה מותר לכבות [הרא"ש ומרדכי ור"ן פ"ב דביצה ורשב"א וטור] וכן נראה לי עיקר וכן בבית אם ישרף הבית לא יהיה לו מקו' לאכול שם ויפסיד סעודתו מותר לכבות אבל אם יש לו בית אחר לאכול שם אסור לכבות משום הפסד ממונו [ב"י בשם אורחת חיים] :

ב להטות הנר כדי להרחיק השמן מן הפתילה חשיב כבוי ואסור וכן אסור ליקח פתילה מנר הדולק אפילו ליתנה בנר אחר שהרי כשמוציאה מיד הוא מכבה אותה: הגה ומותר להוסיף פתילות לנר דולק כדי שיבעיר הרבה ויכבה במהרה [ר"ן פ' אין צדין]:

ג נר של שעוה שרוצה להדליקו ביו"ט וחס עליו שלא ישרף כולו יכול ליתן סביביו קודם שידליקנו דבר המונע מלישרף בענין שיכבה כשיגיע שם: הגה ויש מתירין לחתוך נר של שעוה באור דהיינו שמדליקים גם למטה כדי לקצרה וכן נוהגין אבל ע"י סכין אסור. [הגהות מיימוני פ"ו והגהות אשירי ומרדכי ותוס' פ"ק דביצה] ומותר להעמיד נר במקום שהרוח שולט כדי שיכבה אבל אסור להעמידו שם אם כבר הרוח מנשב: [מהרי"ל]:

ד נר שכבה ורוצה להדליקו בו ביום מותר לחתוך ראש הפתילה כדי שיהא נוח לידלק: הגה ושיורי שמן ופתילה מותרין אפי' בי"ט אחר שבת או שני ימים טובים של ראש השנה (ב"י בשם רוב הפוסקים):

ה נר של בטלה דהיינו שאינו צריך לו אסור להדליקו אבל של בית הכנסת לא חשיב של בטלה ומותר להדליקו אפי' בי"ט שני אחר מנחה ואין בזה משום מכין לחול שהרי בהדלקתו יש מצוה לאותה שעה ולתקן הפתילות והעששיות בי"ט אחר מנחה אם רוצה להדליקו בו ביום מותר ואם לאו אסור:

ו אין נותנין נר על גבי אילן מעי"ט דחיישינן שמא יבא להשתמש באילן:

ז אין פותחין נר של חרס דהיינו בעודו רך כמו בצים של יוצר למעך אותו ביד לעשות לו בית קבול מפני שהוא עושה כלי:

ח אין חותכין הפתילה לב' אלא אם כן ע"י שנותן שני ראשיה בפי שני נרו' ומדליקה באמצע והוא שיהיה צריך לשתיהן:

ט אין גודלין את הפתילה ולא מהבהבין אותה אבל אם אינה קשה כל צרכה יכול למעכה בידו כדי להקשותה ומותר לשרותה בשמן [שאין בו נר דולק] [ב"י בשם הרוקח]:

י מותר להסיר הפחם שבראש הנר כשהוא דולק אבל אינו חותך ראש הפתילה בכלי:

יא המדליק נר של י"ט צריך לברך אקב"ו להדליק נר של י"ט:

סימן תקטו

דין דברים הבאים בי"ט חוץ לתחום. ובו ט סעיפים:

א עכו"ם שהביא דורון לישראל בי"ט אם יש ממינו במחובר או שמחוסר צידה אסור אף למי שלא הובא בשבילו לאוכלו בו ביום [ואפי' עבר ונתן לפיו ולעסו אסור לבלעו] [ר"ש בפי' המשנה בפ"ב דתרומות] ואפי' לטלטלן אסור ולערב מותרין בכדי שיעשו ובשני ימים טובים של גליות אם הובא ביום ראשון מותר מיד בליל י"ט שני בכדי שיעשו: הגה ויש מחמירין לאסרו עד מוצאי י"ט שני [טור בשם ר"ת ורש"י וסמ"ג] ונוהגין להחמיר אם אינו לצורך י"ט לצורך אורחים ובכה"ג דאז נוהגין להקל לאחרים שלא הובא בשבילן [תה"ד סימן ע"ח] וכן אם הובא בי"ט שני צריך להמתין במוצאי י"ט בכדי שיעשו אבל בשני ימים של ראש השנה או בי"ט הסמוך לשבת בין מלפניו בין מאחריו אם הובא בראשון צריך להמתין עד מוצאי י"ט ושבת בכדי שיעשו ושיעור כדי שיעשו היינו כדי שילך העכו"ם למקום שליקט ויגמור המלאכה ויחזור לכאן ואם נסתפק לו מהיכן הביאן שיעורן כדי שיבואו מחוץ לתחום:

ב אפי' תלשן העכו"ם או צדן לעצמו או נפל מן האילן מעצמו או נצוד מעצמו אסור לאכלו בו ביו' ולטלטלו אף למי שלא הובאו בשבילו אבל לערב מותרין מיד במוצאי יום טוב אף למי שהובאו בשבילו:

ג אפילו אם הוא ספק אם נלקטו או ניצודו היום אסורים אבל אם ניכר בהם שלא נלקטו ושלא נצודו היום מותר למי שלא הובאו בשבילו ואם לא בא מחוץ לתחום מותר אף למי שהובאו בשבילו: הגה עכו"ם מסיח לפי תומו שלא נלקט היום או נצוד היום נאמן [ועיין לעיל סי' תי"ג סעי' ו']:

ד עכו"ם שהביא דורון לישראל מדברים שיש במינם במחובר ביו"ט ראשון של ראש השנה שחל להיות בה' בשבת יש מתירים לאכלם בשבת בכדי שיעשו ויש אוסרים: הגה ולדידן דנוהגין להחמיר בשני ימים טובים של גליות נמי דינא הכי ולענין הלכתא נראה דשני ימים טובים של ר"ה יש להחמיר בשבת אבל בשני ימים טובים של גליות יש להקל בשבת שהוא לאחריהן ודוקא בפירות שאין צריכים הכנה בי"ט שלפני השבת אבל דבר שצריך להכין ביום טוב שני לצורך השבת אסור מאחר דנהיגין לאסור ואף לטלטל ביום טוב שני אם לא לצורך אורחים וכיוצא בזה (תה"ד סי' ע"ח):

ה דבר שאין במינו מחובר ואינו מחוסר צידה אם בא מתוך התחום מותר לכל ואם באו מחוץ לתחום אסור לאוכלן למי שהובאו בשבילו ולכל בני ביתו אבל מותר לטלטלן בתוך ד' אמות או בתוך העיר מוקפת חומה או מבצר שידוע שהוקף לדירה ואחרים מותרים אף לאכלם ולערב [יו"ט ראשון] צריך להמתין מי שהובאו בשבילו בכדי שיעשו: הגה ומותרין אחר כך אפי' לדידן שנוהגין להחמיר בשאר דברים כמו שנתבאר:

ו בעיר שרובה עכו"ם מן הסתם כל המביא לצורך הרוב מביא: הגה מחצה על מחצה או שידוע שלוקט לצורך שניהם אסור [ב"י וסמ"ג]:

ז אם הוא ספק אם באו מחוץ לתחום אם הוא עכו"ם השרוי עמו בעיר ופירות המצויים בעיר מותר ואם לאו אסור:

ח דבר שאין במינו במחובר שהובא לישראל ביו' טוב ראשון של ראש השנה מותר בשני והוא הדין לשבת ויום טוב הסמוכים זה לזה:

ט ישראל ששיגר דורון לחבירו ע"י עכו"ם מערב יו"ט ונתעכב העכו"ם והביאם ביום טוב מחוץ לתחום מותר אפי' למי שהובא בשבילו לאכלם אבל אסור לכל ישראל לטלטלם חוץ לארבע אמות או חוץ לעיר המוקפ' חומה או חוץ למבצר שידוע שהוקף חומה לדירה: הגה ודוקא שהיה דעתו מאתמול דלית ביה איסור מוקצה אבל אם לא היה דעתו מאתמול אף על גב דלית ביה איסור תחומין אסור משום מוקצה דכל של ישראל צריך הכנה מבעוד יום ואפי' למי שלא הובא בשבילו אסור [ב"י בשם תשובת הרשב"א]:

סימן תקטז

דין איזה דברים מותרים לשלוח בי"ט. ובו ג סעיפים:

א מותר לשלוח לחבירו בי"ט בהמה חיה ועוף אפילו חיים ויינות שמנים וסלתות וקטניות אבל לא תבואה לפי שמחוסרת טחינה שהיא מלאכה האסורה בי"ט:

ב כל דבר שמותר לשלוח בי"ט לא ישלחנו בשורה דהיינו שלשה ב"א או יותר זאח"ז נושאים כולם מין א' אבל אם כ"א נושא מין אחר מותר:

ג משלחים כלים אע"פ שאינם תפורים שהם ראויים לישען עליהם ואפי' יש בהם כלאים אם הם קשים ומשלחין תפילין כיון שראויים להניחם בחול: הגה וכל כיוצא בזה אפילו דרך רשות הרבים מותר לשלחו: [ב"י]

סימן תקיז

באיזה אופן מותר ליקח ביום טוב מן החנוני מיני מאכל. ובו ד סעיפים:

א לומר לחנוני לתת לו ביצים או אגוזים או שאר מיני מאכל ומשתה דינו בי"ט כמו בשבת (כמו שנתבאר לעיל סימן שכ"ג סעיף ד') ואם הוא עכו"ם אסור ליקח ממנו דבר שבמינו במחובר או שבמינו מחוסר צידה אלא א"כ ניכר בהם שלא נלקטו ושלא ניצודו היום וכן לא יקח ממנו ביצים שמא נולדו היום אבל דבר שאין בו משום מחובר ולא משום צידה ולא משום נולד מותר ליקח ממנו אפי' הובא היום מחוץ לתחום וכן קמח שנטחן היום בעיר שרובה עכו"ם מותר ליקח ממנו דאדעתא דעכו"ם טחני ליה והוא הדין ליקח ממנו פת שאפה בו ביום [וכן אם נאפה בשבת שלפניו] (ב"י):

ב ישראל שאמר לעכו"ם מבע"י תקנה לי יונים למחר לא יפה עשה אבל אם עשה כבר מותר לאכול מהם בי"ט והוא שלא יהו מפריחין אבל אם רגיל בכך אסור לאכול מהם דאין זה חשוב דיעבד כיון שרגיל בכך:

ג לומר לחבירו מלא לי כלי זה יין דינו בי"ט כמו בשבת: הגה כדאיתא סימן שכ"ג וה"ה דאסור להטיל גורלות בי"ט כמו בשבת כדאיתא לעיל סי' שכ"ב סעיף ו':

ד לא ימוד אדם שעורים ליתן לפני בהמתו אלא משער ונותן לה:

סימן תקיח

דיני הוצאה מרשות לרשות בי"ט. ובו ט סעיפים:

א מתוך שהותרה הוצאה לצורך אכילה הותרה שלא לצורך כגון קטן ולולב וספר תורה וכלים: הגה הצריכים לו קצת או שמתיירא שלא יגנובו או שאר פסידא [הגהות סמ"ק ור' ירוחם] אבל אבנים וכיוצא בהן אסור: הגה ומותר לשחוק בכדור אפילו ברשות הרבים אף על גב שאינו אלא טיול בעלמא (תוס' ור' ירוחם) ואם הניח עירוב מותר לטלטל ולהוציא כל שיש לו תורת כלי אע"פ שאינן לצורך היום כלל [ר"ן פ"ב דביצה]:

ב אסור לישראל להוציא שום דבר בי"ט לצורך עכו"ם: הגה אבל מותר לשלוח לו ע"י עכו"ם כגון שצריך להחזיר משכון לעכו"ם אלם וכדומה לזה [מרדכי ספ"ק דביצה וב"י בשם תוספות פרק קמא דכתובות:

ג לקח עץ שאינו מיוחד לשפוד וצלה בו בשר אסור לטלטלו אח"כ שאינו כלי אלא שומטו ומניחו בקרן זויות כדי שלא יזוקו בו אפי'אין עליו בשר כלל: הגה ולצורך אוכל נפש מותר לטלטל הכל אפי' מוקצה [רמב"ם פ"א ומרדכי ר"פ בכל מערבין]:

ד מותר לטלטל סולם של שובך משובך לשובך אפי' ברשות הרבים אבל סולם של עליה אסור בטלטול:

ה להוציא גרף של רעי ולהחזירו כדינו בשבת כך דינו בי"ט [וע"ל סימן ש"ח סעיף ל"ה]:

ו בהמה שמתה בי"ט אם היתה מסוכנת מעי"ט הרי זה מחתכה לכלבים ואם לא היתה מסוכנ' אף ע"פ שהיתה חולה הרי זה מוקצה ולא יזיזנה ממקומה:

ז מתחילין בערימו' התבן אם היא תיבנא סריא [פירוש סרוחה] ואית ביה קוצים שעומד להסק':

ח נוטלים עצים הסמוכים לדפני הסוכה ומסיקין בהם: הגה והיא הדין אם זרק חבילות על הסכך דאינן בטילות לגבי הסכך אם דעתו להסיקן מותר ליטלן משם:

ט בית שהוא מלא פירות מוכנים ונפחת נוטל ממקום הפחת:

סימן תקיט

צירי דלתות מותר להסיר ולהחזיר לצורך י"ט. ובו ה סעיפים:

א מסלקין תריסי [פי' קרשים שנועלין בהם החנויות] חנויות ומחזירין אותם בי"ט כדי שיוציא תבלין שהוא צריך להן ולא ימנע משמחת יו"ט במה דברים אמורים כשיש להם ציר באמצע אבל יש להם ציר מן הצד אסור גזירה שמא יתקע ושאין להם ציר מן הצד כל עיקר אפי' בבית מותר להחזיר:

ב כלים שהם מפוצלים כגון מנורה של חליות וכסא ושלחן שהם חתיכות חתיכו' מעמידים אותם ביום טוב והוא שלא יתקע:

ג להתיר ולהפקיע ולחתוך חותמו' שבכלים ושבקרקע ולשכור פותחות כדינם בשבת כך דינם בי"ט: (ועיין לעיל סימן שי"ד סעיף ז'):

ד לקטום קש או קיסם או תבן או עצי בשמים דינם בי"ט כדינן בשבת (כדאיתא סימן שכ"ב סעיף ד'):

ה קמטים שעושין הנשים בבתי זרועותיהן ובבתי שוקיהן אסור לעשותן בי"ט משום תקון מנא:

סימן תקכ

לכבד הבית. ובו סעיף אחד:

לכבד הבי' כדינו בשב' כך דינו בי"ט: [וע' לעיל סי' של"ז]:

סימן תקכא

דין שלשול פירות בי"ט ממקום למקום. ובו ג סעיפים:

א משילין פירות דרך ארובה [פי' מן כי ישל זיתך כלומר מפילין הפירות לארץ] בי"ט ולא ישלשלם בחלונות ולא יורידם בסולמות ולא יטלטלם מגג לגג אע"פ שהן שוין:

ב מותר לכסות פירות או כדי יין או לבנים מפני הדלף:

ג ליתן כלי תחת הדלף כדינו בשבת כך דינו ביו"ט (ועיין לעיל סימן של"ח סעיף ח'):

סימן תקכב

קצת דברים האסורים לטלטל בי"ט. ובו ד סעיפים:

א אין הסומא יוצא במקלו ולא הרועה בתרמילו (ודין חיגר דינו בי"ט כמו בשבת וע' לעיל סי' ש"א סעיף י"ז):

ב אין יוצאין בכסא אחד האיש ואחד האשה ואיש שהיו רבים צריכים לו מותר ומוציאין אותו על הכתף אפי' באפריון:

ג מי שנתכווצו (פי' שנצמתו ונעשו קצרים) גידי שוקיו יכול לצאת במקל:

ד אין מנהיגין בהמה במקל:

סימן תקכג

דינים הנוהגים בבהמות בי"ט. ובו ד סעיפים:

א מסירים זבובים הנתלים בבהמה אע"פ שהן עושים חבורה:

ב אין מגרדין בהמה במגרדת בי"ט מפני שמשרת שער:

ג אין מילדין בהמה בי"ט אבל מסעדין אותה שאוחז בולד שלא יפול לארץ ונופח לו בחוטמו ונותן לו דד לתוך פיו:

ד בהמה שריחקה ולדה מותר לזלף (פי' לשפוך) מי שליתה עליו וליתן מלא אגרוף מלח ברחמה כדי שתרחם עליו אבל הטמאה אסור לעשות לה כן: הגה (ועיין לעיל סי' רמ"ו סעיף ג' בהג"ה אם אדם מצווה על שביתת בהמתו בי"ט):

סימן תקכד

כמה דברים האסורים ביום טוב. ובו ב סעיפים:

א אין עולין על גב אילן ולא רוכבין על גב בהמה ולא שטין על פני המים ולא מספקין להכות כף על ירך ולא מטפחין להכות כף על כף ולא מרקדין ולא דנין ולא מקדשין ולא כונסין ולא מיבמין ולא מגרשין ולא חולצין ולא מקדישין ולא מחרימין ולא מפרישין תרומה ומעשרות: הגה ודין פדיון הבן כדינו בשבת כך דינו ביו"ט וע"ל סי' של"ט סעיף ד':

ב שכיב מרע דתקיף ליה עלמא טובא שרי לגרש אפי' בשבת:

סימן תקכה

דין הלואה ביום טוב. ובו ב סעיפים:

א הלואת י"ט ניתנה ליתבע בדין (וע"ל סי' ש"ז סעיף י"א):

ב גבאי צדקה גובין מהחצרות בי"ט אבל לא יכריזו כדרך שמכריזין בחול אלא גובין בצנעה ונותנים לתוך חיקם ומחלקים לכל שכונה ושכונה בפני עצמה:

סימן תקכו

דין מת ביום טוב. ובו יב סעיפים:

א מת המוטל לקברו אם הוא בי"ט א' (לא יתעסקו בו ישראל ואפי' יסריח ואי אפשר בעממין אבל) יתעסקו בו עממין אפי' מת בו ביום (וע"ל סי' ד"ש) ואפי' יכולין להשהותו עד למחר שלא יסריח וכל זה בעשיית (קבר) וארון ותכריכין אבל להלבישו ולהחם לו מים לטהרו ולהוציאו ולשומו בקבר מותר ע"י ישראל: הגה וטוב ליזהר לטהרו ע"י קש על גב עור או נסר ולא ע"י סדינים שלא יבא לידי סחיטה (תה"ד סימן פ"ב):

ב מת בי"ט ראשון אסור להלינו עד יו"ט שני כדי שיתעסקו בו ישראל:

ג בשבת וביום הכיפורים לא יתעסקו בו כלל אפי' ע"י עממין אפילו להוציאו על ידיהם ולהניחו בכוך (פי' בחפירה) העשויה מאתמול:

ד בי"ט שני יתעסקו בו ישראל אפי' ביום שני של ראש השנה ואפי' לא אשתהי אפילו לחתוך לו הדס מהמחובר ולעשות לו תכריכין וארון ולחצוב לו קבר ולחמם לו מים לטהרו ולגזוז לו שערו ואם אין באותו העיר מקום קברות לישראל מוליכין אותו לעיר אחרת שיש בה שכונת קברות אפי' חוץ לתחום ומשכירין לו ספינה להוליכו ממקום למקום דיום טוב שני לגבי מת כחול שוויה רבנן ואפילו אפשר בעממין יתעסקו בו ישראל: הגה אבל באשכנז ובמדינות אלו אין נוהגים כן אלא כל היכא דאפשר בעממין עושין הקבר והארון ותכריכין ע"י עממין ושאר הדברים עושים ישראלים כמו ביו"ט ראשון אבל אם לא אפשר בעממין מותר לעשות הכל ע"י ישראלים (מרדכי הל' אבל ותה"ד סי' פ"ב) חוץ מן הכיפה שבונים על הקבר שאין בונין אותה בי"ט: הגה אבל מותר לכסותו בעפר כדרכו בחול (ב"י) ודלא כיש מחמירין כן נ"ל בד"א כשרוצים לקברו בו ביום אבל אם אין רוצים לקברו בו ביום אין עושין לו שום דבר איסור מלאכה אפי' ע"י עכו"ם אבל טלטול מותר: (ודין קריאת שמע ותפילה אם מת לו מת בי"ט ראשון או בשני ע"ל סי' ע"א סעיף ב' ולקמן סי' תקמ"ח בסעיף ה'):

ה החופר קבר למת בי"ט שני מותר לו ליטול שכר:

ו מותר ללוות המת ביו"ט ראשון תוך התחום ובי"ט שני אפילו חוץ לתחום וחוזרין למקומם בו ביום וכן מותר להחזיר כלי הקבורה שהוליכו עמהם חוץ לתחום:

ז המלוים את המת אסורים לרכוב על בהמה אפילו בי"ט שני ואפילו האבלים אבל הקוברים שצריכים לקברו אם אי אפשר מתירים להם בי"ט שני לרכוב על גבי בהמה:

ח אם נודע לבני עיר אחת שישראל מת רחוק משם ד' או חמשה ימים ולא ניתן לקבורה אע"פ שלא יוכלו להגיע לו עד לאחר המועד מותר לצאת לדרך בי"ט שני כדי למהר קבורתו: הגה ומותר להביא מת בי"ט שני מחוץ לתחום לתוך העיר לקברו בקברות ישראל אף ע"פ שהיה אפשר לקברו במקומו: (ב"י בשם תשובת רשב"א):

ט תינוק שמת בתוך שלשים אם גמרו שערו וצפרניו הוא בחזקת בן קיימא ודינו כמת גדול אע"פ שאין אנו יודעים אם כלו לו חדשיו דרוב נשים יולדות ולד קיימא:

י נפלים שנהגו להסיר ערלתן בצרור אבן או בקנה אסור אפילו ביום טוב שני של גליות: הגה ואסור לקברו ביום טוב אלא מניחו עד למחר: (ב"י)

יא אין קורעין על המת אפי' בי"ט שני אפילו קרוביו:

יב כשמת בליל י"ט שני משכימין וקוברין אותו קודם תפלה כשמת ביום קוברים אותו אחר אכילה: הגה דין צדוק הדין ביום טוב עיין בי"ד סימן ת"א סעיף ו' :

סימן תקכז

דיני עירוב תבשילין. ובו כד סעיפים:

א יו"ט שחל להיות בערב שבת לא יבשל בתחלה לצורך שבת בקדירה בפני עצמה אבל מבשל הוא כמה קדירות לי"ט ואם הותיר הותיר לשבת וע"י עירוב מבשל בתחילה לשבת (פי' ענין העירוב הוא שיבשל ויאפה מי"ט לשבת עם מה שבשל ואפה כבר מעי"ט לשם שבת ונמצא שלא התחיל מלאכה בי"ט אלא גמר אותה) : הגה ומותר להניח עירוב זה אפי' ספק חשיכה (מרדכי ס"פ במה מדליקין):

ב עירוב זה עושין אותו בפת ותבשיל ואם לא עשאו אלא מתבשיל לבד מותר:

ג שיעור תבשיל זה כזית בין לאחד בין לאלפים בין בתחלתו בין בסופו: הגה ויש מצריכים לכתחלה בפת כביצה (א"ז בשם ירושלמי) וכן נוהגין לכתחלה:

ד צריך שיהא תבשיל זה דבר שהוא ראוי ללפת בו את הפת לאפוקי דייסא:

ה תבשיל זה שאמרו אפילו צלי אפי' שלוק אפי' כבוש או מעושן אפי' מין דגים קטנים שהדיחן במים חמין והדחתן הוא בישולן לאכילה הרי זה סומך עליהם וכן סומך על תפוחים מבושלים (וה"ה שאר פירות מבושלים) ועל דגים קטנים שבישלן:

ו סומך מעי"ט אפילו על עדשים שבשולי קדרה וכן על שמנונית שנדבק בסכין וגרדו והוא שיהא בו כזית:

ז מצוה על כל אדם לערב ומצוה על כל גדול העיר לערב על כל בני עירו כדי שיסמוך עליו מי ששכח או נאנס או שהניח עירוב ואבד (והוא הדין עם הארץ שאינו יודע לערב) (א"ז) אבל מי שאפשר לערב ולא ערב אלא שרוצה לסמוך על עירובו של גדול העיר נקרא פושע ואינו יוצא בו:

ח כשמערב על אחרים אינו צריך לפרט אלא מניח בכלל על כל בני העיר וכל מי שהוא בתחום העיר יוצא בו: הגה אבל מי שהוא חוץ לתחום אינו יוצא בו אפי' הניח עירוב תחומין ויכול לבא לכאן אא"כ התנה עליו המניח בהדיא: (המגיד פ"ו):

ט דעת מניח בעינן שיכוין להוציא לאחר אבל דעת מי שהניחו בשבילו לא בעינן בשעת הנחה רק שיודיעוהו בי"ט קודם שיתחיל לבשל לצורך שבת: הגה ואם דרך הגדול להניח עליהם סומכין עליו מסתמא (ר"ן פ"ב):

י המערב לאחרים צריך לזכות להם ע"י אחר וכל מי שמזכים על ידו בעירובי שבת מזכין על ידו בעירובי תבשילין וכל מי שאין מזכין על ידו באותו עירוב אין מזכין על ידו בזה (וע"ל סימן שס"ו):

יא צריך הזוכה להגביה העירוב מן הקרקע טפח:

יב חוזר ונוטלו מיד הזוכה ומברך על מצות עירוב ואומר בדין יהא שרי לן לאפויי ולבשולי ולאטמוני ולאדלוקי שרגא ולמעבד כל צרכנא מי"ט לשבת לנא ולפלוני ופלוני או לכל בני העיר הזאת: הגה ומי שאינו יודע בלשון הקודש יוכל לאמרו בלשון לעז שמבין: (מהרי"ל)

יג אע"פ שהניח עירוב אינו יכול לבשל מיו"ט ראשון לשבת:

יד אם הניח העירוב על דעת לסמוך עליו כל זמן שיהיה קיים אפי' ליום טוב אחר לכתחילה לא יסמוך עליו ליו"ט אחר אבל בדיעבד יכול לסמוך עליו:

טו נאכל העירוב או שנאבד קודם שבישל לשבת אינו יכול לבשל אא"כ נשתייר ממנו כזית:

טז לאחר שהכין צרכי שבת יכול לאכלו:

יז התחיל בעיסתו ונאכל העירוב גומר אותה עיסה והוא הדין אם התחיל לבשל שגומר אותו התבשיל שהתחיל:

יח אפה ולא בישל או בישל ולא אפה ונאכל העירוב או אבד מה שנעשה בהיתר אפי' נתכוין בו לצורך י"ט יכול הוא להניחו לשבת ולבשל מכאן ואילך לי"ט:

יט מי שלא עירב מותר להדליק נר של שבת ויש אוסרין:

כ מי שלא עירב כשם שאסור לבשל לעצמו כך אסור לבשל לאחרים ואפי' בביתם וגם אחרים אסורים לבשל לו ואין תקנה אלא שיתן קמחו ותבשילו לאחרים שיערבו במתנה והם אופין ומבשלים ונותנין לו ואפילו בביתו יכולים לבשל ואם אין שם אחרים שעירבו י"א שמותר לאפות בצמצום פת אחד ולבשל קדרה אחת ולהדליק נר אחד. הגה ואם הניח עירוב ולא הזכיר המלאכות בהדיא אלא אמר בדין יהא שרי לן למעבד כל צרכנא הוי כמי שלא עירב כלל (א"ז) ומי שמתענה ביום טוב אסור לבשל לאחרים אפי' לצורך בו ביום דהוי כמי שלא הניח עירוב שאינו מבשל לאחרים (מהרי"ו):

כא אם נזכר שלא עירב קודם סעודת שחרית יבשל הרבה בקדרה אחת ויותיר לשבת: הגה והוא הדין שיכול לילך מבע"י לחדר בנר דלוק לחפש איזה דבר וניחנו דולק עד הלילה: (טור) וי"א דאפי' לבשל כמה קדירות מותר כיון שקודם אכילה הוא והוא שיאכל מכל אחד ואחד:

כב אם נזכר בי"ט ראשון שלא עירב אם הוא בי"ט של ר"ה אינו יכול לערב על תנאי אבל אם הוא ביו"ט של גליות יכול לערב בתנאי אם היום קודש אינו צריך לערב ואם היום חול בעירוב זה יהא שרי לן לאפויי ולבשולי וכו' ולמחר אין צריך לומר כלום ויש אומרים דאי לית ליה מידי דבשיל מאתמול לא מהני תנאו:

כג אם עבר במזיד (או בשוגג) ובישל כמה קדירות שלא לצורך י"ט מותר לאכלן בשבת או בחול:

כד אם הערים לבשל ב' קדירות לצורך היום והותיר אחת לצורך מחר אסור לאכלה:

סימן תקכח

דיני עירובי חצרות בי"ט. ובו ב סעיפים:

א יו"ט אין צריך עירובי חצירות ושתופי מבואות אבל עירוב תחומין צריך וכל הלכות תחומין נתבארו בהלכות עירובי תחומין:

ב יום טוב שחל להיות בערב שבת אין מערבין לא עירובי חצרות ולא עירובי תחומין (ואפי' אם הניח עירוב תבשילין) (ר"ן פ"ב דביצה) אבל אם נזכר ביום הראשון בשני ימים טובים של גליות יוכל לערב עירובי חצירות בתנאי אבל עירוב תחומין אין מניחין אותו ביו"ט בתנאי:

סימן תקכט

דיני שמחת יו"ט. ובו ד סעיפים:

א מצות י"ט לחלקו חציו לבית המדרש וחציו לאכילה ושתייה ואל יצמצם בהוצאת י"ט וצריך לכבדו ולענגו כמו בשבת: הגה ואסור לאכול ממנחה ולמעלה בערב יום טוב כמו בשבת

שזהו מכלל הכבוד (רמב"ם פ"ו) מיהו אם עי"ט שבת יכול לקיים סעודה שלישית ויאכל מעט פת לכבוד י"ט ומצוה ללוש פת בערב יום טוב לכבוד יום טוב (מהרי"ל הל' י"ט) כמו בערב שבת כמו שנתבאר לעיל סי' רמ"ב: וחייב לבצוע על שתי ככרות ולקבוע כל סעודה על היין ובגדי יו"ט יהיו יותר טובים משל שבת ולא נהגו לעשות בו סעודה שלישית וביום טוב מאחרין לבוא לבית הכנסת וממהרין לצאת משום שמחת יו"ט: (גמרא פ' הקורא עומד):

ב חייב אדם להיות שמח וטוב לב במועד הוא ואשתו ובניו וכל הנלוים אליו כיצד משמחן הקטנים נותן להם קליות ואגוזים והנשים קונה להם בגדים ותכשיטין כפי ממונו וחייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר עניים (דין תענית ביום טוב כמו בשבת ועיין לעיל סימן רפ"ח):

ג אדם אוכל ושותה ושמח ברגל ולא ימשוך בבשר וביין ובשחוק וקלות ראש לפי שאין השחוק וקלות ראש שמחה אלא הוללות וסכלות ולא נצטוינו על ההוללות והסכלות אלא על שמחה שיש בה עבודת היוצר:

ד חייבים ב"ד להעמיד שוטרים ברגלים שיהיו משוטטים ומחפשים בגנות ופרדסים ועל הנהרות שלא יתקבצו שם לאכול ולשתות אנשים ונשים ויבואו לידי עבירה וכן יזהירו בדבר זה לכל העם שלא יתערבו אנשים ונשים בבתיהם בשמחה ולא ימשכו ביין שמא יבואו לידי עבירה אלא יהיו כולם קדושים :

סימן תקל

חול המועד אסור בקצת מלאכות ומותר במקצתן: הגה לפי צורך הענין שהיה נראה לחכמים להתיר:

סימן תקלא

דיני גילוח בחול המועד. ובו ח סעיפים:

א מצוה לגלח בערב יו"ט:

ב אין מגלחין במועד אפילו אם גילח קודם מועד:

ג אפילו אם היה אנוס ומפני כך לא גילח בערב מועד אינו מגלח במועד והוא הדין למי שהיה חולה ונתרפא במועד:

ד ואלו מגלחין במועד מי שיצא מבית השביה ולא היה לו פנאי לגלח קודם המועד ומי שיצא מבית האסורים ואפי' היה חבוש ביד ישראל שהיו מניחין לו לגלח וכן המנודה שהתירו לו ברגל וכן מי שנדר שלא לגלח ונשאל על נדרו ברגל וכן הבא ממדינת הים

בחול המועד או שבא בערב הרגל ולא היה שהות ביום לגלח והוא שלא יצא מארץ ישראל לחוצה לארץ לטייל:

ה אע"פ שהתירו להסתפר לא יסתפר ברשות הרבים אלא בצנעה:

ו קטן מותר לגלח במועד אפילו נולד קודם הרגל: (ואפי' בפרהסיא שרי) (כן משמע ממרדכי):

ז אבל שחל שביעי שלו בשבת ערב הרגל מותר לגלח בחול המועד: הגה מי שהמיר דתו וחזר בתשובה ודרכו לגלח מותר לגלח במועד: (תרומת הדשן סי' פ"ז):

ח כל אדם מותר ליטול שפה בחול המועד: הגה אפי' בפרהסיא ומותר לחוף ולסרוק ראש במועד אע"פ שמשיר שער ואין בזה משום גילוח: (מרדכי ריש מ"ק):

סימן תקלב

נטילת צפרנים בחול המועד. ובו ב סעיפים:

א מותר ליטול צפרנים בין דיד בין דרגל אפי' במספרים: הגה אבל יש מחמירין ואוסרים וכן הוא המנהג להחמיר שלא ליטלן בין בסכין בין במספרים אם לא לצורך מצות טבילה שנוטלן כדרכן בחול: (סמ"ק ותוס')

ב כל רפואה מותר בחול המועד:

סימן תקלג

מלאכות המותרים בחול המועד. ובו ה סעיפים:

א מותר לטחון קמח לצורך המועד אפילו כיון מלאכתו במועד ולקוץ עצים מהמחובר ולהטיל שכר בין של תמרים בין של שעורים לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור מיהו אין צריך לצמצם אלא עושה בהרוחה ואם יותיר יותיר אבל לא יערים לטחון או לעשות (שכר) יותר בכוונה או אם יש לו קמח (או שכר ישן) לא יערים (לעשות אחר) ויאמר מזה אני רוצה אבל אם יש לו לחם מותר לטחון (לפת) דפת חמה עדיף והוא הדין בשכר אם החדש עדיף בלא הערמה שרי (המגיד פ"ז):

ב מותר לעקור פשתן מפני שראוי לכסות בו את האוכלים ולעקור כשות שראוי להטיל בו שכר לצורך המועד ולעקור שומשמין שהיבשים שבו ראוים לאכול מיד:

ג פירות שנתבשלו קצת ונאכלים ע"י הדחק מותר ללקטן כדי לאכלן ואם לקטן לאכלן והותיר וחושש שמא יתליעו אם לא יכבשם להוציא ליחה מהם יכול לכבשם אבל אסור ללקטם תחלה כדי לכבשם ואם הוא דבר שאינו נמצא אחר המועד מותר לקנותו ולכבשו:

ד צד אדם דגים כל מה שיוכל לצוד ומולח הכל במועד שהרי אפשר שיאכל מהם במועד אם יסחוט אותם בידו פעמים רבות עד שיתרככו (ומותר לצודן בפרהסיא שניכר לכל שהוא לצורך המועד) (מרדכי):

ה כל מלאכות שהם לצורך המועד כשעושין אותם אומניהם עושין בצנעה כיצד הציידים (של חיות ועופות) והטוחנין והבוצרים למכור בשוק הרי אלו עושים בצנעה לצורך המועד: הגה ומותר לחלוב הבהמה אפי' שלא לצורך המועד דהוי דבר האבד (תה"ד סי' קנ"ג וב"י):

סימן תקלד

דיני כבוס בחול המועד. ובו ג סעיפים:

א אין מכבסין במועד ואלו שמכבסין הבא ממדינת הים והיוצא מבית השביה ומבית האסורין ומנודה שהתירו לו חכמים ברגל ומי שנדר שלא לכבס ונשאל ברגל והתירו לו ומטפחות הידים ומטפחות הספרים ומטפחות הספג ובגדי קטנים ובעלת הכתם שנמצא במועד ומי שאין לו אלא חלוק א' וכלם מכבסין כדרכן אפי' בנתר ואהל (פי' מיני בורית) ובפרהסיא על גבי הנהר: הגה מיהו לא יכבסו רק הצריך להן דהיינו חלוק א' (מרדכי והגהות אשירי פ' אלו מגלחין) מיהו בגדי הקטנים ביותר דהיינו אותן שמלפפים בהם ומשתינים ומוציאין ריעי בהם מותר לכבס ארבעה וחמשה בפעם אחד כי צריך להרבה מהם כל רגע והא דמותר לכבס בפרהסיא היינו דוקא כשרוחץ על גבי הנהר משום דמתכבס יותר יפה על גב הנהר אבל אם אינו כובסו על גבי נהר לא יכבס רק בצנעא ולא בפרהסיא כן נראה לי:

ב כל כלי פשתן מותר לכבסן ולא נהגו כן והוה ליה דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירם בפניהם:

ג מביאין מבית האומן כלים שהם לצורך המועד כגון כרים וכסתות וצלוחית אבל כלים שאינם לצורך המועד כגון מחרישה או צמר מבית הצבע אין מביאים ואם אין לאומן מה יאכל נותן לו שכרו ומניחן אצלו ואם אינו מאמינו מניחן בבית הסמוך לו ואם חושש שמא יגנבו מפנן לחצר אחרת אבל לא יביאם לביתו אלא בצנעה:

סימן תקלה

שלא לפנות מחצר לחצר בחול המועד. ובו ג סעיפים:

א אין מפנין מחצר לחצר אפי' מכעורה לנאה ולא לפנות דירתו ולא לפנות כליו שאינם לצורך המועד: הגה וכ"ש שאסור להסיע ממונו מעיר לעיר: (מרדכי פ' מי שהפך) אבל מפנה הוא מבית לבית באותו חצר ואם אין הבתים פתוחים לחצר אלא למבוי יש אומרים שמבית

לבית הסמוך לו מותר: הגה ואם מתירא מחמת גניבה בחצר שדר שם מותר אפי' מחצר לחצר המשתמר ואפי' מעיר לעיר בדבר האבד שרי (הגהות אשירי ומרדכי):

ב יש מתירים לפנות מחצר של אחר לחצר שלו ואפי' מנאה לכעורה:

ג הזבל שבחצר אסור להוציא אלא יסלקנו לצדדי' ואם נתרבה עד שנעשה חצר כרפת מוציאין אותו לאשפה:

סימן תקלו

כל צרכי בהמה מותר לעשו' בחול המועד. ובו ד סעיפים:

א מי שצריך לרכוב במועד לטייל או לצורך המועד ולא נסה ללכת ברגליו יכול ליטול צפרני הסוס ולתקן ברגליו והאוכף והרסן וכל צרכי רכיבה ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד: הגה ומותר לרכוב במועד אפי' מעיר לעיר אפי' בחנם וכן נהגו אלא שאסור לתקן כל צרכי הרכיבה אם אינו רוכב לצורך או לטייל (ב"י):

ב מותר לסרוק הסוס כדי ליפותו:

ג אין מרביעין בהמה במועד אבל מקיזין לה דם ואין מונעין ממנה כל רפואה אפי' אם יש בה מלאכה:

ד אין מושיבין תרנגולת על הבצים לגדל אפרוחים ואם הושיבה קודם המועד וברחה מעליהם יכול להחזירה (אבל אסור להושיב אחרת אפי' מתה הראשונה) (ב"י) והוא שיהיה לו בתוך ג' ימים לבריחה:

סימן תקלז

דין מלאכת דבר האבד. ובו טז סעיפים:

א דבר האבד מותר לעשותו בחול המועד בלא שינוי (מיהו בכל מה דאפשר להקל בטירחא יעשה) (כל בו) לפיכך בית השלחין (פי' הארץ הצמאה) שהתחיל להשקותה קודם המועד מותר להשקותה שכיון שהתחיל להשקות קודם לכן אם לא ישקנה עכשיו תפסד אבל שדה הבעל שאין משקין אותו אלא להשביחה יותר אסור להשקות':

ב אפילו בבית השלחין לא התירו אלא היכא דליכא טירחא יתירא כגון מן המעיין בין חדש בין ישן שהוא ממשיכו ומשקה אבל לא ידלה וישקה מן הבריכ' או ממי הגשמים מקובצים מפני שהוא טורח גדול אפי' ערוגה אחת חציה גבוה וחציה נמוך אין דולים ממקום נמוך להשקו' מקום גבוה:

ג נהרות המושכין מן האגמים מותר להשקו' מהם בית השלחין במועד והוא שלא פסקו וכן הבריכו' שאמת המים עוברת ביניהם מותר להשקו' מהן וכן בריכה שנטפה מבית

השלחין ועדיין היא נוטפ' מותר להשקו' ממנה בית השלחין אחרת והוא שלא פסק המעין המשקה בית השלחין העליונה:

ד ירקות שרוצה לאכלן במועד יכול לדלו' מים להשקותן כדי שיגדלו ויהיו ראוים למועד אבל אם אינו רוצה לאכלן במועד ועושה כדי להשביחן אסור:

ה אין עושין החריצים שבעיקרי הגפנים כדי שיתמלאו מים ואם היו עשויות ונתקלקלו הרי זה מתקנן במועד (אבל אסור להעמיקן יותר מבראשונה): (המגיד פ"ח):

ו אמת המים שנתקלקלה מתקנין אותה היתה עמוקה טפח חופר בה עד ששה היתה עמוקה טפחיים מעמיקה עד שבעה:

ז מושכין את המים מאילן לאילן ובלבד שלא ישקה את כל השדה ואם היתה שדה לחה מותר להשקות את כולה:

ח אסור לפתוח מקום לשדה כדי שיכניסו בה מים להשקותה ואם עושה כדי לצוד דגים כדי לאוכלן במועד כגון שפותח למעלה מקום שיכנסו ולמטה מקום שיצאו מותר:

ט אסור להשוו' השדה לצורך חרישה ואם ניכר שמכוין כדי לדוש לצורך המועד כגון שמשווה כולה מותר:

י אסור ללקט עצים מן השדה ליפותו לחרישה ואם ניכר שמכוין לצרכו שצריך לעצים כגון שנוטל הגדולים ומניח הקטנים מותר:

יא אסור לקצץ ענפי האילן לתקנו ואם ניכר שמכוין בשביל הענפים להאכילן לבהמתו ולא לתקנו כגון שקוצץ כולן מצד אחד מותר:

יב אין מתליעין האילנו' ולא מזהמין (פי' מדביקים שם זבל כדי שלא ימות האילן) הנטיעו' אבל סכין האילנו' והפירות בשמן:

יג אישות ועכברים שמפסידים בשדה אילן מותר לצודן כדרכו שחופר גומא ותולה בה המצודה אפי' בשדה הלבן הסמוכה לשדה האילן מותר לצודן כדרכו שיוצאין ממנה ומפסידים האילן ואם אינה סמוכה לשדה האילן אין צדין אותן אלא ע"י שינוי שנועץ שפוד בארץ ומנענעו לכאן ולכאן עד שנעשי' גומא ותולה בה המצודה ויש אומרים שבשדה הלבן הסמוכה לשדה האילן אינו מותר אלא ע"י שינוי ואם אינה סמוכה לשדה האילן אסור אפי' ע"י שינוי:

יד אין מכניסין צאן לדיר בחול המועד לזבל השדה ואם הכניסן העכו"ם מעצמו מותר אף בשבת אפי' אם מחזיק לו טובה על שהכניסן ובלבד שלא יתן לו שכר ואפי' אינו נותן אלא שכר מזונו' אסור וביו"ט יכול ליתן לו שכר מזונו ובלבד שלא יתן לו שכר אחר ובחול המועד אפי' אם נותן לו שכר אחר מותר ובלבד שלא ישכירנו ולא יסייענו ולא

ימסור לו שומר לנער הצאן (פירוש מוליכה ממקום למקום ומתוך כך הגללים מתנערים) ואם היה העכו"ם שכיר שבת שכיר חודש שכיר שנה מסייעין אותו בחול המועד ומוסרין לו שומר לנער הצאן:

טו אסור לקצור השדה בחול המועד אם אינו נפסד אם יעמוד עד לאחר המועד ואם אין לו מה יאכל אפי' מוצא בשוק לקנו' אין מצריכין אותו ליקח מן השוק אלא קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר כדרכו ובלבד שלא ידוש בפרות והני מילי שאין צריך אלא לו לבדו אבל אם הוא צריך לדוש לצורך רבים דש אפילו בפרות:

טז מי שיש לו כרם אצל כרמו של עכו"ם והעכו"ם בוצר שלו בחול המועד ואם לא יבצור הישראל גם את שלו יפסיד יכול לבצרו ולדרוך היין ולעשות החביו' וכל צרכי היין בלא שינוי ובלבד שלא יכוין לעשו' מלאכתו במועד:

סימן תקלח

כמה עניינים הנקראים דבר האבד. ובו ו סעיפים:

א מי שהפך את זיתיו או שהיה יינו בבור ואירעו אונס או ששכח או נתעצל שהיה סבור שהיה יכול לשהות לאחר הרגל ולא עשה קודם הרגל מאחר שהוא דבר האבד זולף וגומר ומזפת החביו' בין קטנות בין גדולו' וגף (פירוש שישים בהן מגופתן) החביות כדרכו בלא שינוי: הגה וה"ה דיכול לתקן החביות לקשרם בעקלי' (מרדכי) אבל לא יכוין מלאכתו במועד אלא יעשה הכל קודם המועד אם יודע שיצטרך במועד (הגהות מיימוני ות"ה) וכן שולה פשתנו מן המשרה וכל כיוצא בזה מדבר האבד ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד:

ב מותר להכניס פירות מפני הגנבים אם אינם במקום המשתמר ומיהו יעשה בצנע' כגון שיכניסם בלילה ואם הוא דבר שיש בו פרסום בלילה יותר מביום כגון שצריך להכניסו באבוקו' ובקולות יכניסם ביום: הגה ואם אי אפשר לעשותן כי אם בפרהסיא הכל שרי בדבר האבד: (המגיד פרק ז' ומרדכי פרק מי שהפך):

ג אסור להסיע ממונו מעיר לעיר אם לא בשביל דבר האבד:

ד היו לו תאנים שטוחים בשדה ליבש וירא מהמטר מותר לחפותם בקש אפילו חיפוי עב:

ה מי שיש לו סחורה שאם לא יהפכנה ממטה למעלה תתקלקל מותר להפכה בחול המועד:

ו המכוין מלאכתו והניחה למועד ועשאה במועד ב"ד מאבדין אותה ממנו ומפקירים אותה לכל: הגה ואם הוא עושה מלאכות אחרים שאי אפשר לקנסו כגון חייט או סופר שעושה

מלאכת אחרים משמתינן ליה ומלקין אותו. (ב"י ור"י) ואם מת לא יקנסו בנו אחריו ומותר לו לעשותה אם הוא דבר האבד:

סימן תקלט

דיני הסחורה בחול המועד. ובו יד סעיפים:

א כל סחורה אסורה אפי' כל שהוא בין לקנות בין למכור ואפי' אם הלוה מעות על מנת שיתנו לו אח"כ יין או סחורה אחרת בפרעון חובו כדי להשתכר אינו יכול לילך ולתובעם אלא אם כן אינם מצויים אחר המועד דהוי ליה דבר האבד אם לא ילך בחול המועד למקומם ויתבעם: הגה מיהו אם נזדמן לו ריוח מרובה במועד יכול למכור בצנעה ויוציא לשמחת י"ט יותר ממה שהיה דעתו להוציא: (ב"י):

ב מי שהלוה לחבירו מעות מותר לתבעו בחול המועד לגבות מעותיו ואין צריך לומר שמותר לגבו' חובו מן העכו"ם:

ג מכר לחבירו פרקמטיא קודם מועד יש מי שאוסר לתבוע דמיה במועד אלא אם כן יהא לוקח אדם שאינו מצוי במקום המוכר ונזדמן לו בחול המועד דהוי דבר האבד ולי נראה שכיון שזקף עליו המעו' בחובו קודם המועד הוי ליה כהלואה ומותר לגבו' ממנו בחול המועד אפילו הוא אדם שמצוי במקום המוכר: הגה וכן מותר לקבול במשפט בשביל חובותיו המותרים לתבוע (מרדכי ס"פ מי שהפך) וכן מותר לעשות זקיפה עם חובותיו במועד כדי להבטיחן דכל זה בכלל דבר האבד ושרי: (המגיד פ"ז ונ"י פרקא קמא דמ"ק):

ד אם יש לו סחורה שאם לא ימכרנה עתה יפסיד מהקרן מותר למכר' אבל אם לא יפסיד מהקרן לא ומ"מ אם הוא בענין שאם ימכרנה עתה יהיו לו מעות בריוח ויוציא יותר לשמחת יו"ט מותר למכור. ונראה לי שלא נאמרו דברים הללו אלא במי שיש לו מעו' מועטים וחס עליהם מלהוציא כל כך לשמחת י"ט ואילו היו לו מעות בריוח היה מוציא יותר אבל מי שיש לו מעות בריוח להוציא לשמחת יו"ט ככל אשר יתאוה ואין בדעתו להוציא כל כך לא נתיר לו למכור כדי שיוציא יותר:

ה אם הוא דבר שאינו מצוי תמיד לאחר המועד כגון ספינו' או שיירות שבאו או שהם מבקשים לצאת ומכרו בזול או לקחו ביוקר מותר לקנו' ולמכור אפילו שלא לצורך תשמישו אלא לעשות סחורה ולהשתכר והוא הדין לירידים הקבועים מזמן לזמן (ואפי' מעיר לעיר ומותר ליסע בכה"ג) (ד"ע) אבל מקומות שיש להם יום השוק יום אחד בשבוע אינו מותר למכור ולקנות ביום השוק שבתוך המועד שאין זה דבר האבד שאם אינו נמכר ביום השוק שבתוך המועד ימכור ביום השוק שלאחר המועד: הגה ותגר שקונה מזה ומוכר לזה וחוזר וקונה ומוכר מותר דהוי דבר האבד: (כל בו)

ו מציאה אסור לטרוח ולחפש עליה כגון נהר שהציף דגים על שפתו אסור לאספם כדי לכבשם אלא אם כן יהיו ראוים לאכול מהם במועד:

ז המלוה את חבירו על חפץ או על סחורה על תנאי שאם לא יפרע לו לסוף שמונה ימים שיהא קנוי לו יש מתירים ויש אוסרים:

ח עכו"ם שפרע לישראל יין בחובו מותר לקבלו ממנו דכמציל מידו דמי:

ט מי שצריך לקנות יין בעת הבציר לצורך שתיית כל השנה ואם יעבור המועד לא ימצא כמו שמוצא עתה דבר האבד הוא ומותר לקנות ולתקן החביות ולזפתן ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד אבל יותר מכדי צורך שתייתו לא יקנה: הגה ואם הוא דבר שאינו מצוי אחר כך להרויח בו מותר: (ב"י)

י מוכרי תבלין או ירק וכל דבר שאינו מתקיים פותחין ומוכרים כדרכם בפרהסיא שהכל יודעים שהם לצורך המועד:

יא מוכרי פירות כסות וכלים מוכרין בצינעא לצורך המועד כיצד אם היתה החנות פתוחה לזוית או למבוי פותח כדרכו ואם היתה פתוח לרשו' הרבים פותח אחת ונועל אחת וערב י"ט האחרון של חג הסוכו' מוציא ומעטר את השוק בפירו' בשביל כבוד יו"ט: (ומותר לקנות לצורך י"ט שני של י"ט האחרון) (טור והרא"ש):

יב אין לוקחים בתים ואבנים עבדים ובהמה (אלא) לצורך המועד או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל או לצורך השכיר שמוליך הדברים הנקנים שאין לו מה יאכל: הגה ודוקא הני דאיכא פרסום בקנייתן ואוושי מלתא אבל שאר כלים נהגו לקנותן בצנעה: (המגיד)

יג להלוות לעכו"ם ברבית לאותם שרגילים ללות ממנו מותר משום דהוי דבר האבד ולאותם שאינם רגילים ללוות גם כן מותר והוא שיקחו רבית של שבוע ראשון ויוציאנו בשמחת י"ט: הגה ומותר ליקח (ערבות) [הרבית] במועד על הלואה שיעשו אחר המועד: (הגהות אשירי):

יד הלואה דשולחנו' בקביעו' וחילוף אסור:

סימן תקמ

דיני בנין וסתירה בחול המועד. ובו ח סעיפים:

א בנין אפילו כל שהוא אסור ואם נפרץ גדר גנתו (או כותל חצירו שבינו לחבירו) (מרדכי פ"ק דמ"ק והגהות מיימוני פ"ח) בונהו מעשה הדיוט דהיינו שמניח אבנים זו על זו ואינו טח בטיט או גודר אותו בקנים וגומא וכיוצא בהם וכן אם עשה מעקה לגג בונה אותו מעשה הדיוט אבל כותל חצר הסמוך לרשות הרבים שנפל בונהו כדרכו ואם היה נוטה ליפול סותרו מפני הסכנה ובונהו כדרכו: הגה ואפי' אינו נוטה רק לחצר או למבוי מותר לסתרו

מפני הסכנה ולחזור ולבנותו וכן בשאר דברים דאיכא למיחש לסכנה בונה וסותרו כדרכו: (ב"י בשם ר' ירוחם בנ"י):

ב מותר ליטול גבשושית שבבית:

ג סדקים שבגג מותר לסתמן ביד וברגל אבל לא בכלי אומנות:

ד צירי הדלת והמפתח (והמנעול) (גמרא) והצנור והקורה בין שהם של עץ בין שהם של ברזל שנשברו אפי' מעי"ט יכול לתקנם בלא שינוי מפני שזה הפסד גדול הוא שאם יניח הפתח פתוח ודלתו' שבורות נמצא מאבד כל מה שבבית (ולכן מותר ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד) (רבי ירוחם):

ה מותר לבנות מעשה הדיוט אבוס שתאכל בו הבהמ':

ו מותר לבנו' מעשה הדיוט איצטבא לישב או לישן עליה:

ז תנור וכיריים שאפשר שייבשו ויאפה בהם במועד עושין ואם לאו אין עושין אותם: (וה"ה עשיית קדרות ואלפסין שרי בכהאי גוונא) (נ"י ספ"ק דמ"ק והמגיד פ"ח) ובין כך ובין כך בונים על חרס של תנור ועל הכירה הטפילה שלהם:

ח נוקרים את הרחיים ופותחים להם עין (פי' נקב שעושים באמצע הרחיים) ומעמידים אותם ובונה אמת המים של רחיים וקוצצים צפרני החמור של רחיים: הגה ומותר לחדד סכין במועד וסכין שנשבר במועד מותר לעשות אחרת: (המגיד פ"א)

סימן תקמא

דיני אריגה בחול המועד. ובו ה סעיפים:

א מותר לעשות מצודות דגים מערבה שהוא מעשה הדיוט אבל לא הארוגים מחוטים שהוא מעשה אומן: הגה ומותר לתקן הפתילות לנרות בחול המועד דמעשה הדיוט הוא: (נ"י פרק אלו מגלחין ור' ירוחם נ"ד ח"ה וב"י):

ב מסרגין (פי' הוא כעין האריגה אלא שבסריגה יש ריוח מה בין חוט לחוט) המטות אבל אין מפשילין חבלים בתחילה:

ג מותר למעך בגדי פשתן בידים אחר הכיבוס כדי ללבנן ולרככן אבל אין עושין קשרי בתי ידים מפני שהוא מעשה אומן (ומותר להחליק הבגדים עם הזכוכית כדרכן הואיל והוא לצורך המועד) (סמ"ג ור' ירוחם):

ד אסור לתקן מלבושיו ומנעליו הקרועים וכן אסור לומר לעכו"ם לתקנם: (מיהו ע"י שינוי שרי לתקנם קצת לצורך המועד) (רבי ירוחם):

ה מי שצריך לו בגד במועד אם היה הדיוט ואינו מהיר באותה מלאכה הרי זה עושה כדרכו ואם היה אומן מהיר הרי זה עושה אותה מעשה הדיוט דהיינו שיעשה תפירות

רחבות ותפירה אחת למעלה ואחת למטה כשיני הכלב: הגה וכל אדם יחמיר על עצמו לתפור בשינוי זה ולא מהני לאומן לתפור ע"י שישנה באחיזת המחט בידו אלא בעינן שינוי הניכר. (תה"ד סימן פ"ז):

סימן תקמב

שלא לעשות מלאכה לאחרים בחול המועד אלא בחנם. ובו ב סעיפים:

א אפי' מלאכות המותרו' אינם מותרו' לעשותן אלא לעצמו או לאחרים בחנם אבל בשכר אסור ומיהו אם אינו נותן לו שכר קצוב אלא שאוכל עמו בשכרו מותר: הגה ודבר האבד מותר לעשות אפי' בשכר קצוב (כל בו):

ב כל מלאכה מותר לעשותה על ידי פועל שאין לו מה יאכל כדי שישתכר וירויח:

סימן תקמג

דין מלאכה ע"י עכו"ם בחול המועד. ובו ג סעיפים:

א כל דבר שאסור לעשותו אסור לומר לעכו"ם לעשותו:

ב עכו"ם שקבל מערב יום טוב לבנות ביתו של ישראל בקבלנות אסור להניח לעשות בחול המועד אע"פ שהוא חוץ לתחום אבל אם נתן לו מלאכה בתלוש קודם המועד בקבלנות לעשותה בתוך ביתו של עכו"ם מותר:

ג מותר ליתן לעכו"ם מלאכה בקבולת או בשכיר יום שיעשנה אחר המועד ובלבד שלא ימדוד וישקול וימנה כדרך שעושה בחול: הגה ואף אם יעשה העכו"ם אחר כך מלאכה שרי הואיל והתנה עמו לעשותה אחר המועד (מרדכי ריש פרק מי שהפך וב"י ורבינו ירוחם):

סימן תקמד

דין צרכי רבים בחול המועד. ובו ב סעיפים:

א צרכי רבים מותר לעשותן בחול המועד כגון לתקן הדרכים ולהסיר מהם המכשולות ולציין הקברות כדי שיזהרו מהם הכהנים ולתקן המקוואות: הגה ודוקא צרכי רבים כאלו שהם צריכים לגוף האדם אבל שאר צרכי רבים כגון בנין בה"כ (ב"י בשם תשובת הרשב"א) אסור לעשות במועד וה"ה דלשאר צרכי מצוה אסור לעשות מלאכת אומן במועד. (ריב"ש סימן רכ"ו):

ב בורות ומעיינות של רבים שנפל בהם עפר ואבנים ונתקלקלו מותר לתקנם ואפי' אין רבים צריכים להם עתה כיון שאינו מעשה אומן אבל לחפור להם בורות מחדש שהוא מעשה אומן אם הרבים צריכים להם עתה מותר אפי' אם כוונו מלאכתן במועד ואפי' בפרהסיא ובטירחא יתירתא ואם אין צריכין להם עתה לא יעשו אבל בורות שיחין

ומערות של יחיד אסור לחפור אותם מחדש ואפי' צריך להם עתה ואם היו עשוים כבר ונתקלקלו אם צריך להם עתה מותר לתקנם ואם אין צריך להם עתה אסור לתקנם אבל מותר להמשיך מים לתוכם אפי' אין צריך להם עתה:

סימן תקמה

דיני כתיבה בחול המועד. ובו יא סעיפים:

א אסור לכתוב בחה"מ ואפי' להגיה אות אחת בספר אסור: הגה ולצורך רבים יש אוסרים כל שאינו צורך המועד (תה"ד סי' פ"ה) ויש מתירין (כל בו וב"י) ונהגו להקל בכתב שלנו שאינו מעשה אומן:

ב נראה לי שאם אין להם ס"ת כשר לקרו' בו בצבור מותר להגיהו בחה"מ כדי לקרות בו בציבור וכן בספרי מקרא וגמרא שצריך לקרו' במועד מותר להגיה' במועד משום דהוי דבר האבד ואם אין להם ס"ת כלל אם אפשר לכתבו כולו בחה"מ ע"י סופרי' הרבה יכתבוהו דצורך המועד הוא לקרות בתורה בציבור במועד: הגה והוא הדין שאר ספרים ללמוד בהם (תה"ד סימן פ"ה ורוקח):

ג כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו וטווה על ירכו תכלת (וציצית) (ב"י) לבגדו ואם אין לו מה יאכל כותב ומוכר לאחרים כדי פרנסתו: הגה או שיהיו לו הוצאותיו יותר בריוח לשמחת יום טוב (טור) ואם כתבן כדי להניחן במועד בכל ענין שרי (סמ"ג) ואינו אסור רק הכתיבה אבל עשייתן שרי (ב"י בשם תוספות):

ד מותר לכתוב חשבונותיו ולחשוב יציאותיו: הגה וה"ה הכתבים שכותבים כשמלוים על משכונות שרי (הגהת מרדכי כל בו ומהרי"ל ס"פ מי שהפך):

ה מותר לכתוב שטר קדושין ושטרי פסיקתא גיטין שוברים דייתיקי מתנות פרוזבולין אגרו' שום ואגרו' מזון (פי' שטרי פסיקתא שאדם פוסק לתת לבנו או לבתו כך וכך. ופירוש דייתיקי שטר דא תהא למיקם ולהיות. ופירוש פרוזבול פרוזבלי ובוטי כלומר תקנת המלוה שלא יאבד ממונו והקנה ללוה שימצא מי שילוונו. ופירוש אגרות שום ששמו בית דין נכסי לוה ונתנום למלוה. ואגרת מזון שמכרו בית דין את הקרקע למזון האשה והבנות וכתבו מעשה בית דין על זה. אי נמי מי שקיבל עליו לזון את בת אשתו) שטרי חליצה ומיאונין ושטרי ברורין ופסקי דינין: הגה ומותר לכתוב כתובה במועד (כל בו) ויש אוסרים (סמ"ק) ואגרת שאלת שלום שאדם שולח לחבירו ואפילו על דבר פרקמטיא שאינה אבודה (ויש אוסרים בשאלת שלום) (טור בשם ה"ג): ונהגו להחמיר אפילו בכתיבה שלנו שהיא כתיבה משיט"א):

יז אין כותבין שטרי חוב במועד ואם אינו מאמינו מלוה ללוה (והלוה צריך למעות) או שאין לו לסופר מה יאכל הרי זה יכתוב: הגה ומותר לכתוב שטר מכירה במועד (תוספות) אבל אין לכתוב שטר אריסות וקבלנות שקיבל קודם המועד (רבינו ירוחם):

יח בכל הדברים שמותר לכתוב אפי' בלא שינוי מותר וכל מה שאסור לכתוב אפי' ע"י שינוי אסור: הגה ובלוחות של שעוה מותר לכתוב לפי שאינו כתב המתקיים. (ב"י בשם א"ח):

יט מי ששלחו לשאול ממנו שאלה ואין השליח רוצה להתעכב עד אחר המועד מותר לכתבה וכן מותר להעתיקה מפני שחשוב דבר האבד:

כ ואם שמע דבר חידוש מותר לכתבו כדי שלא ישכח וכן אם ראה ספר מחודש מותר להעתיקו אם לא ימצא להעתיק לאחר המועד:

כא דנין בין דיני ממונות בין דיני נפשות ומשמתין ומכין למי שלא קיבל עליו הדין:

כב מותר לקבול בשביל חובותיו בחול המועד:

סימן תקמו

דיני אירוסין ונשואין בחול המועד. ובו ה סעיפים:

א אין נושאין נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות ולא מייבמין ומותר לארס ובלבד שלא יעשו סעוד' אירוסין הארוס בבית ארוסתו בשעת אירוסין ומותר לעשו' ריקודין ומחולות לעשו' סעודת האריס עם מריעיו שלא בבי' ארוסתו וכן לסעוד הארוס בבי' ארוסתו שלא בשעת אירוסין מותר:

ב מותר להחזיר גרושתו מן הנשואין:

ג הכל מותרים לישא בערב הרגל ולעשות סעודה ברגל בין בתולות בין אלמנות:

ד מותר לעשות ברגל סעודת ברית מילה וכן סעודת פדיון הבן:

ה עושה אשה כל תכשיטה במועד כוחלת ופוקסת (פי' מחלקת שערה לכאן ולכאן רש"י) ומעבר' סרק על פניה וטופלת עצמה בסיד וכיוצא בו והוא שתוכל לסלקו במועד ומעברת שער מבית השחי ומבית הערוה בין ביד בין בכלי ומעברת סכין על פדחתה:

סימן תקמז

דין מי שמת לו מת בח"ה. ובו יב סעיפים:

א חול המועד אסור בהספד ותעני' לפיכך אין מניחין את המטה ברחוב שלא להרגיל את ההספד ומטעם זה אין מוליכין המת לבית הקברו' עד שיהי' הקבר מתוקן:

ב נשים מענות דהיינו שכולם עונות כאחת אבל לא מקוננו' דהיינו שאחת מדברת וכולם עונות אחריה ולא מטפחו' דהיינו להכות כף אל כף נקבר המת אף לא מענות:

ג כל שלשים יום לפני המועד אסור להספיד על מת שמת לו מלפני שלשים יום קודם המועד ואפילו אם יש לו הספד בלא זה כגון שמת לו מת בתוך שלשים שמותר לספדו אפי' מת ערב הרגל אסור להספיד עמו על המת שמת לפני שלשים יום קודם המועד:

ד מי שבאה לו שמועה בתוך ל' יום קודם הרגל נראה לי שמותר לספדו ואע"פ שהיא רחוקה:

ה יראה לי שמה שאנו נוהגים בתשלום השנה לספוד המת ולהזכיר נשמתו אינו בכלל זה ומותר לעשותו בתוך שלשים לרגל:

ו אין קורעין על המת בחול המועד אלא לקרוביו שהם חייבים להתאבל עליו וכן על חכם או על אדם כשר או אם עמד שם בשעת יציאת נשמה ועל קרוב שחייב להתאבל עליו ועל חכם קורע אפילו אינו בפניו אלא שבאה לו שמועה במועד אם הוא בתוך שלשי' ועל אדם כשר אינו קורע אא"כ ידע בין מיתה לקבורה: הגה ויש חולקים ונהגו בני אשכנז שלא לקרוע במועד כי אם על אביו ואמו ועל שאר המתים קורעים לאחר המועד (מהרי"ל ותה"ד סי' רפ"ח) ובמקום שאין מנהג יש לקרוע על כלם:

ז אין חולצין כתף אלא קרוביו של מת המחוייבים להתאבל עליו או על חכם:

ח מברין בח"ה והוא שלא יברו ברחבה אלא קרוביו של מת ולא יברו האבל בתוך ביתו אלא על מטות זקופו' לפי שאין כפיית המטה ברגל כלל:

ט על החכם מברין הכל בחול המועד בתוך הרחבה כדרך שמברין את האבלים שהכל אבלים עליו:

י עושין כל צרכי המת בחול המועד גוזזין שערו ומכבסים כסותו ועושין לו ארון בחצר שבו המת כדי שיהא ניכר שהוא לצורך המת ואם לא היו להם נסרים מביאים קורות ונוסרים מהם נסרים בצנעה בתוך הבית ואם היה אדם מפורסם עושים אפי' בשוק אבל אין כורתין עץ מן היער לנסור ממנו נסרים לארון ואין חוצבין אבנים לבנו' בהם קבר ובמקום שהיהודים מעט דרים במקום אחד והכל יודעים כשיש מת בעיר הכל חשוב כמפורסם:

יא אין חופרין כוכין בחפירה וקברו' בבנין בחול המועד להיות מוכנים למת שימו' אבל מחנכין אותם שאם היה ארוך מקצרו או מאריכו או מרחיבו:

יב אין לתלוש עשבים ועפר בחול המועד בבית הקברו' כמו שנוהגים לעשו' בחול (דין צידוק הדין במועד עיין בי"ד סי' ת"א סעיף ו'):

סימן תקמח

דין אבילו' בחול המועד. ובו כ סעיפים:

א הקובר את מתו בתוך הרגל לא חל עליו אבילו' ברגל אלא לאחר הרגל מתחיל למנות ז' ונוהג בהם אבילות ומונה שלשים מיום הקבורה ונוהג בשאר השלשים ככל גזירות שלשים:

ב במקומות שעושין שני ימים טובים מונה השבעה מיום טוב שני האחרון אף ע"פ שאינו נוהג בו אבילות הואיל ומדבריהם הוא עולה לו מן המנין ומונה מאחריו ו' ימים בלבד: הגה אם יום שני של ראש השנה עולה למנין ז' עיין בי"ד סי' שצ"ט סי"ג בהגהות:

ג הקובר את מתו ביו"ט שני של גליות שהוא יו"ט האחרון או ביו"ט שני של עצרת נוהג בו אבילות אם היה אותו היום יום מיתה וקבורה הואיל ויום טוב שני מדבריהם ואבילו' יום ראשון של תורה ידחה עשה של דבריהם מפני עשה של תורה אבל אם קברו אותו ביו"ט שני של ראש השנה אינו נוהג בו אבילו' ששניהם כיום ארוך: הגה ויש חולקים וס"ל דאין נוהג אבילות בשום י"ט שני וכן מנהג פשוט ואין לשנות (ר"ת והרא"ש):

ד זה שאמרנו שהקובר מתו ברגל לא חלה עליו אבילו' הני מילי דברים של פרהסיא אבל דברים שבצנעה נוהג (מיהו מותר לישן עם אשתו בחדר וא"צ שמירה):

ה אע"פ שאין אבילו' נוהג במועד אנינו' נוהג בו שאם מת לו מת בחול המועד אסור בדברים שאונן אסור בהם ואם מת ביום טוב ואינו רוצה לקברו בו ביום אין עליו דין אנינו' אלא אם כן צריך להחשיך על התחום להכין לו צרכי קבורה אז חל עליו דין אנינות משעה שמחשיך אבל אם מת בי"ט שני והוא רוצה לקברו בו ביום או ביום טוב ראשון ורוצה לקברו ע"י עכו"ם חל עליו אנינו':

ו אף ע"פ שאין אבילו' ברגל אם מת לו מת ברגל מתעסקים בו ברגל לנחמו ולאחר הרגל כשיכלו שבעה למיתת המת אע"פ שעדיין לא כלה האבילו' מלאכתו נעשית ע"י אחרים בבתיהם ועבדיו עושים לו בצנעא בתוך ביתו ואין צריכים לנחמו אחר הרגל מנין הימים שנחמוהו ברגל:

ז מת לו מת קודם הרגל ונהג אבילו' אפי' שעה א' לפני הרגל בטלה ממנו גזירת שבעה וימי הרגל עולים למנין שלשים הרי ז' לפני הרגל והרגל ומשלים עליהם עד שלשים ודוקא שנהג אבילו' באותו שעה אבל אם שגג או הזיד ולא נהג אבילו' או שהיה סמוך לחשכה ולא היה יכול לנהוג אין הרגל מבטל האבילו' ודינו כדין קובר מתו ברגל:

ח אם נהג שבעה ופגע בו הרגל מבטל ממנו גזיר' שלשים אפי' חל יום שבעה בערב הרגל מותר לספר ולכבס בערב הרגל: הגה וה"ה הרחיצה לדידן דנוהגין איסור רחיצה כל שלשים ומותר לרחוץ סמוך לערב ואין צריך להמתין עד הלילה (הגהות מיימוני ומרדכי והגהות אשירי) ואין צריך לו' אם חל יום ח' להיו' בשבת ערב הרגל שמותר לספר בערב שבת ואם לא גילח

בערב הרגל מותר לגלח אחר הרגל שהרי כבר נתבטל ממנו גזיר' שלשים אבל בתוך הרגל לא יגלח כיון שהיה אפשר לו לגלח קודם הרגל ואם חל יום שבעה שלו בשבת ערב הרגל מותר לגלח בחול המועד כיון שלא היה אפשר לו לגלח קודם:

ט הא דרגל מבטל גזיר' שלשים בשאר מתים אבל באביו ואמו שאסור לספר עד שיגערו בו חבריו אפילו פגע בו הרגל לאחר שלשים יום אינו מבטל:

י ואם חל א' מימי האבילו' חוץ מהשביעי בערב הרגל מותר לכבס ולא ילבשנו עד הלילה וטוב ליזהר מלכבס עד אחר חצות כדי שיהא ניכר שמפני הרגל הוא מכבס אבל לרחוץ אסור עד הלילה ויש מתירין לרחוץ אחר תפלת המנחה סמוך לחשיכה: הגה ולדידן דנוהגים איסור רחיצה כל ל' אסור לרחוץ דהא הרגל לא בטל ממנו רק גזירת שבעה וה"ה לענין כבוס במקום דנוהגין איסור כבוס כל שלשים:

יא ראש השנה ויום הכפורים חשיבי כרגלים לבטל האבילות:

יב נהג שעה אחת לפני הפסח אותה שעה חשובה כשבעה ושמונה ימי הפסח הרי חמשה עשר ומשלים עליהם (עוד) ט"ו:

יג שעה אחת לפני עצרת חשובה כשבעה ועצרת כיון שאם לא הקריב קרבנות עצרת בעצרת יש לו תשלומין כל ז' חשיב כז' הרי י"ד ומשלים עליהם (עוד) י"ו ויום שני של עצרת עולה למנין הי"ו:

יד שעה אחת לפני ראש השנה בטלה ממנו גזירת שבעה מפני ראש השנה וגזרת שלשים מבטל ממנו יום הכפורים ומגלח בערב יום הכפורים והוא הדין לקובר מתו בשלשה בתשרי שמגלח בערב יום הכפורים:

טו שעה אחת לפני יום הכפורים בטלה ממנו גזירת שבעה מפני יום הכפורים וגזיר' שלשים מבטל ממנו החג ומגלח בערב החג:

טז שעה אחת לפני החג והחג הרי י"ד ושמיני עצרת שבעה הרי כ"א יום ויום שני של שמיני עצרת הרי כ"ב ומשלים עליהם ח':

יז שמע שמועה קרובה בשבת או ברגל ולמוצאי שבת ורגל נעשית רחוקה דינו כדין שמע שמועה רחוקה אחר השבת והרגל אלא שבשבת וברגל נוהג דברים שבצנעה:

יח שמע שמועה רחוקה בשבת או ברגל אינו נוהג בהם אפי' דברים שבצנעה אלא למוצאי שבת או הרגל נוהג שעה אחת ודיו:

יט שמע שמועה קרובה בשבת שבת עולה ליום אחד ולמחר קורע והוי ליה יום ששי שביעי לאבילות:

כ אם עשרה ימים אחר החג שמע שמת לו מת בערב החג אע"פ שאם נמנה שעה אחת לפני החג שבעה ושבעת ימי החג ויום שמיני עצרת כ"א ועשרה ימים אחרים הרי ל"א

אין לזה דין שמועה רחוקה אלא דין שמועה קרובה שאין הרגל עולה למי שלא נהג אבילות קודם לו כלל וכל שכן למי שלא היה יודע שמת לו מת:

סימן תקמט

להתענות ד' תעניתים. ובו ב סעיפים:

א חייבים להתענו' בתשעה באב ובשבעה עשר בתמוז ובג' בתשרי ובעשרה בטבת מפני דברים הרעים שאירעו בהם:

ב אף על גב דכתיב בקרא בחדש הרביעי בתשעה לחודש הובקעה העיר אין מתענין בט' בו אלא בי"ז בו מפני שאף על פי שבראשונה הובקעה בט' בו כיון שבשניה הובקעה בי"ז בו תקנו להתענות בי"ז בו משום דחורבן בית שני חמיר לן:

סימן תקנ

הבדל שיש בין ט' באב ליתר צומות. ובו ד סעיפים:

א הכל חייבים להתענות ארבע צומות הללו ואסור לפרוץ גדר: הגה מיהו עוברות ומיניקות שמצטערות הרבה אין להתענות (הגהות מיימוני והמגיד פ"ה) ואפי' אינן מצטערות אין מחוייבות להתענות אלא שנהגו להחמיר ודוקא בג' צומות אבל בט' באב מחויבות להשלים (כדלקמן סי' תקנ"ד סעיף ה'):

ב צומות הללו חוץ מט' באב מותרים ברחיצה וסיכה ונעיל' הסנדל ותשמיש המטה ואין צריך להפסיק בהם מבעוד יום:

ג כל ד' צומות הללו אם חלו להיו' בשבת נדחין לאחר השבת: הגה ואם חלו בע"ש קורים בשחרית ומנחה ויחל (ב"י) ואם יש חופה ביום התענית בערב שבת נוהגין להתפלל מנחה ולקרות ויחל ואח"כ עושין החופה: (וע"ל סי' רמ"ט סעיף ד' אם משלימין התענית):

ד בשבת קודם לצום מכריז שליח צבור הצום חוץ מט"ב וצום כפור וצום פורים וסימנך אכ"ף עליו פיהו (ומנהג האשכנזים שלא להכריז שום אחד מהם) :

סימן תקנא

דין שבוע שחל ט' באב להיות בתוכה. ובו יח סעיפים:

א משנכנס אב ממעטין בשמחה ובר ישראל דאית ליה דינא בהדי עכו"ם לישתמיט מיניה דריע מזליה: הגה מילה שהיא מר"ח עד ט' באב נוהגין שהמוהל ובעל ברית ואבי הבן לובשין בגדי שבת (מנהגים) אבל בלאו הכי אסור אפי' בשבת של חזון אין מחליפין ללבוש בגדי שבת כי אם הכתונת לבד (מרדכי הל' ט"ב והגהות אשירי פ"ד דתענית ואגודה ורוקח) אבל פורשין פרוכת של

שבת אם לא שאירע ט' באב בשבת ונדחה שאז אין פורשין פרוכת של שבת ומי שיש לו נישואין בשבת נחמו מותר ללבוש בגדי שבת בשבת של חזון: (מהרי"ל)

ב מר"ח עד תענית ממעטים במשא ומתן ובבנין של שמחה כגון בית חתנות לבנו או בנין של ציור וכיור ובנטיע' של שמחה כגון אבורנקי של מלכי' שנוטעים לצל להסתופף בצילו או מיני הדס ומיני אהלי' ואם היה כותלו נוטה ליפול אע"פ שהוא של שמחה מותר לבנות (ולצורך מצוה הכל שרי) (ר"ן ספ"ק דתענית) ואין נושאין נשים ואין עושין סעוד' אירוסין אבל ליארס בלא סעודה מותר ואפי' בתשעה באב עצמו מותר ליארס שלא יקדמנו אחר: הגה ונוהגין להחמיר שאין נושאים מי"ז בתמוז ואילך עד אחר תשעה באב: (מנהגים):

ג שבוע שחל בו ט' באב אסורים לספר ולכבס אפי' אינו רוצה ללובשו עתה אלא להניחו לאחר ט' באב ואפי' אין לו אלא חלוק אחד אסור וכן המכובסים מקודם בין ללבוש בין להציע בהם המטה ואפי' מטפחו' הידים והשלחן אסור וכיבוס שלנו מותר אבל גיהוץ (פי' מעבירין על הבגדים אבן חלוק להחליקו. ערוך) שלנו אסור וכלי פשתן אין בהם משום גיהוץ והרי הם ככיבוס שלנו ומותר והני מילי לגוהצן ולהניחן עד אחר תשעה באב אבל אסור ללבשן בשבוע זה ונהגו לאסור אפי' כלי פשתן ואפי' בכיבוס שלנו בין ללבוש בין לכבס ולהניח ואין להקל בדבר כיון שנהגו וכ"ש דאפשר דמדינא נמי אסור שהרי יש מי שכתב דכיבוס שלנו קרוי (גיהוץ) לשל בני בבל שאין מתלבנים יפה לפי שמימיהם הם עכורים שאינה ארץ הרים וגבעות כארץ ישראל וכיבוס של שאר ארצות אפשר שהוא ככיבוס של ארץ ישראל ואסור ועוד יש מי שפירש דגיהוץ היינו מים ואפר או נתר וגורית וכבוס היינו במים לבד ובזמן הזה אין מכבסים במים לבד ונמצא שכל כיבוס של זמן זה הוי גיהוץ ואסור מדינא אפי' בכלי פשתן ללבשן מיהא: הגה ואנו נוהגין להחמיר בכל זה מתחילת ר"ח עד אחר התענית אם לא לצורך מצוה כגון אשה הלובשת לבנים מותרת לכבס וללבוש לבנים ולהציע תחתיה (רוקח וא"ז) אבל בט' באב עצמו לא תלבש לבנים רק לובשת חלוק בדוק ויפה (הגהות שערי דורא) וכן לכבוד שבת לובשים כלי פשתן ומציעין לבנים כמו בשאר שבתות ואסור ליתן כלים לכובסת עכו"ם לכבס מר"ח ואילך אבל קודם ר"ח מותר לתת אע"פ שכובסת אחר ר"ח. (תוספות פ"ד דתענית ומהרי"ל):

ד לאחר התענית מותר לספר ולכבס מיד ואם חל תשעה באב ביום ראשון או בשבת ונדחה לאחר השבת מותר בשתי השבתות בין שקודם התענית בין שאחריו ויש מי שאומר שנהגו לאסור כל שבוע שלפניו חוץ מיום ה' ויום ו': הגה ונוהגין להחמיר מתחלת ר"ח לענין כיבוס אבל תספורת נוהגים להחמיר מי"ז בתמוז: (מנהגים)

ה אסור לעבריות לכבס בגדי העכו"ם בשבוע זו:

ו כלים חדשים בין לבנים בין צבועים בין של צמר בין של פשתן אסור ללבוש בשבת זה: (ואנו מחמירין מראש חדש ואילך):

ז יש אומרי' שאסור לתקן בגדי' חדשי' ומנעלים חדשים בשבת זה ויש להחמיר בזה מר"ח: הגה וה"ה דאסור לקנותן וכן אומן ישראל אסור לעשותן לאחרים בין בשכר בין בחנם (תה"ד וב"י) ונהגו להקל בזה אבל אם ידוע ומפורסם שהמלאכה של עכו"ם שרי (תה"ד) וכן נהגו לתת לאומנים עכו"ם לתקן כלים חדשים תוך זמן זה כדי שיהיו מוכנים לאחר התענית ומיהו טוב למעט בזה במקום דאפשר דלא עדיף משאר משא ומתן דממעט לן:

ח נשי דנהיגי דלא למשתי (פי' מלשון או בשתי או בערב) עמרא מדעייל אב מנהגא (ונוהגין שלא לקדש הלבנה עד אחר ת"ב) (מהרי"ל ודעת עצמו):

ט יש נוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בשבת זו (ומותר בחומץ של יין) (אגודה ומהרי"ל) ויש שמוסיפין מראש חדש עד התענית ויש שמוסיפין מי"ז בתמוז: הגה ומצניעים מר"ח ואילך הסכין של שחיטה (ר' ירוחם ני"א ח"ג והגהות מיימוני) שאין שוחטים כי אם לצורך מצוה) כגון לחולה או שבת או מילה או פדיון הבן וכיוצא בו:

י יש מי שאומר שהנוהגים שלא לאכול בשר בימים הנזכרים מותרים בתבשיל שנתבשל בו בשר ואסורים בבשר עוף ובשר מלוח ויין תוסס ומותר לשתות יין הבדלה וברכת המזון: הגה ונוהגין להחמיר שלא לשתות יין בברכת המזון ולא בהבדלה (תשובת מהרי"ל סי' ק"ו) אלא נותנים לתינוק ובמקום דליכא תינוק מותר בעצמו לשתות הבדלה ובסעודת מצוה כגון מילה ופדיון הבן וסיום מסכת וסעודת אירוסין אוכלין בשר ושותין יין כל השייכין לסעודה אבל יש לצמצם שלא להוסיף ובשבוע שחל ט' באב בתוכה אין לאכול בשר ולשתות יין רק מנין מצומצם וזה אפי' בערב ת"ב שרי (מנהגים ומהרי"ל) ובלבד שלא יהיה בסעודה שמפסיק בה: (ד"ע)

יא כל מי שאוכל בשר במקום שנוהגים בו איסור פורץ גדר הוא וינשכנו נחש: (ומותר לשתות כל שכר אפי' של דבש שקורים מע"ד):

יב תספורת שבוע זה אחד ראשו ואחד כל שער שבו אסור:

יג ובזקן כל שמעכב את האכילה מותר:

יד אסור לגדולים לספר לקטנים ולכבס כסותם בשב' שחל ט' באב להיות בתוכה: הגה מיהו בגדים שמלפפין בהם הקטנים לגמרי שמוציאים בהם רעי ומשתינין בהם הני ודאי משרא שרי ואפי' בבגדי שאר הקטנים נוהגים להקל: (ב"י)

טו מי שתכפוהו אבילות של מת ושל שבת זו והכביד שערו מיקל בתער אבל לא במספרים ומכבס כסותו במים אבל לא בנתר ובחול:

טז יש נוהגים שלא לרחוץ מראש חודש ויש שאין נמנעין אלא בשבת זו ויש מתענים מי"ז בתמוז עד ת"ב: הגה ולצורך מצוה שרי ולכן נדה רוחצת וטובלת (מהרי"ל) ואפי' אם טובלת

ליל י' באב מותר לה לרחוץ בערב ת"ב אם א"א לה לרחוץ ליל י' (אגודה) ונראה דה"ה אשה הלובשת לבנים יכולה לרחוץ מעט כדרכה כשאר שנה הואיל ואינה עושה לתענוג רק לצורך מצוה ונוהגין שלא לרחוץ אפי' בצונן מר"ח ואילך (ת"ה סי' ק"ו) אפי' בע"ש של חזון אסור לרחוץ כי אם ראשו ופניו ידיו ורגליו בצונן (מהרי"ל ותשובת מהרי"ל סי"ו וב"י) ויש מקילין בחפיפת הראש בחמין למי שרגיל בכך כל שבת:

יז טוב ליזהר מלומר שהחיינו בין המצרים על פרי או על מלבוש אבל על פדיון הבן אומר ולא יחמיץ המצוה: (וכן בפרי שלא ימצא אחר ט' באב מותר לברך ולאכלו בין המצרים) (בנימין זאב סימן קס"ג ותשובת מהרי"ל):

יח צריך ליזהר מי"ז בתמוז עד ט' באב שלא לילך יחידי מד' שעות עד ט' שעות (משום שבהם קטב מרירי שולט) ולא יכו התלמידים בימים ההם:

סימן תקנב

דין ערב ט' באב. ובו יב סעיפים:

א ערב תשעה באב לא יאכל אדם בסעודה המפסקת שאוכלה אחר חצות בשר ולא ישתה יין ולא יאכל שני תבשילין: הגה ואף ממשקים אחרים ממעט בשתייתן ממה שרגיל לשתות (טור וב"י בשם תוספות ורוקח) וכן לא יאכל אחר סעודתו צנון ומליח דברים שנוהג בהם בשאר פעמים כדי שיתנהג בפרישות: (מרדכי):

ב אפילו בשר מלוח שעברו עליו יותר משני ימים ולילה אחת ובשר עופות ודגים ויין מגתו דהיינו שאין לו יותר משלשה ימים נהגו לאסור:

ג אפילו בשל מין אחד בשתי קדרות מקרי שני תבשילין וכן יש להחמיר וליזהר משני מינים בקדרה א' אלא א"כ הוא דבר שדרכו בכך כל השנה כגון אפונין (מיני זרעונים ובלע"ז ציצירי) שנותנים עליהם בצלים וביצים ותבשיל הנעשה מדבר שנאכל כמות שהוא חי מקרי תבשיל לענין זה: הגה ואין חילוק בין צלי למבושל לענין זה (מרדכי הלכות תשעה באב):

ד מותר לאכול פרות כשהם חיים אפי' כמה מינים:

ה נוהגים לאכול עדשים עם ביצים מבושלים בתוכם שהם מאכלי אבלים: הגה ויש נוהגים לאכול ביצים קשים שהוא גם כן מאכל אבלים (הגהות מיימוני פ"ה):

ו מי שאפשר לו לא יאכל בסעודה המפסקת אלא פת חריבה במלח וקיתון של מים: הגה ויש מחמירים לטבל אחר אכילה פת באפר ולאכלו על שם ויגרס בחצץ וגו':

ז נהגו לישב על גבי קרקע בסעודה המפסקת: (ואין צריך לחלוץ מנעליו) (הגהות מיימוני ורמב"ם פ"ז וב"י):

ח יש ליזהר שלא ישבו שלשה לאכול בסעודה המפסקת כדי שלא יתחייבו בזימון אלא כל אחד ישב לבדו ויברך לעצמו:

ט וכל זה בסעודה המפסקת שאין דעתו לאכול עוד אחריה סעודת קבע וכשהוא אחר חצות אבל אם היה קודם חצות או אחר חצות ודעתו לאכול אחריה סעודת קבע א"צ ליזהר בדברים הללו: הגה ומנהג בכל גלילות אשכנז לאכול סעודה קבועה קודם מנחה ואח"כ מתפללין מנחה ואוכלי' סעודה המפסקת (מהרי"ל) ונוהגין להרבו' קצת בסעודה ראשונ' כדי שלא יזיק להם התענית הואיל ופוסקין מבע"י כמו ביו"כ ויש קצת ראי' לזה ממדרש איכה רבתי מיהו מי שיוכל לסגף עצמו ויודע בעצמו שאין התענית מזיק לו ומחמיר על עצמו נקרא קדוש כנ"ל:

י אם חל תשעה באב באחד בשבת או שחל בשבת ונדחה לאחר השבת אוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת ומעלה על שלחנו ואפילו כסעודת שלמה בעת מלכותו (מיהו צריך להפסיק מבעוד יום) (סמ"ק):

יא מי שקיבל עליו תענית שני וחמישי כל ימות השנה ואירע ערב תשעה באב להיות בשני ישאל על נדרו או ילוה תעניתו ופורע: הגה והגאונים כתבו דמתענה עד אחר תפלת מנחה ואוכל סעוד' המפסקת קודם ביאת השמש (הגהות אשירי ומרדכי ות"ה סע"ה) וכן נוהגין והוא הדין מי שמתענ' תענית חלום (מהרי"ל):

יב אין אומרים תחנ' ערב תשעה באב במנחה משום דאיקרי מועד: (ואם הוא שבת אין אומרים צדקתך): (מהרי"ל ומנהגים):

סימן תקנג

דין סעודה המפסקת. ובו ב סעיפים:

א אע"פ שאכל סעודה המפסקת מותר לחזור ולאכול אלא א"כ קבל עליו בפירוש שלא לאכול עוד היום הגה וקבלה בלב אינה קבלה אלא צריך להוציאו בשפתיו: (בית יוסף בשם התוס'):

ב תשעה באב לילו כיומו לכל דבר ואין אוכלים אלא מבעוד יום ובין השמשות שלו אסור כיום הכפורים: הגה ומותר ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל עד בין השמשות ומיהו בחול נוהגין לחלוץ מנעלים קודם שיאמר ברכו ואם הוא שבת חולצים לאחר ברכו מלבד ש"ץ שחולץ קודם ברכו (הגהות מיימוני) רק אומר תחלה המבדיל וכו' (מנהגים בשם מהרא"ק) ונהגו שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות ואילך כי אם בדברים המותרים בתשעה באב ולכן אם חל בשבת אין אומרים פרקי אבות (מהרי"ל ומנהגים) וכן לא יטייל ערב תשעה באב:

סימן תקנד

דברים האסורים בתשעה באב. ובו כה סעיפים:

א תשעה באב אסור ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המיטה ואסור לקרות בתורה נביאים וכתובים ולשנות במשנה ובמדרש ובגמ' בהלכות ובאגדות משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב ותינוקות של בית רבן בטלים בו אבל קורא הוא באיוב ובדברים הרעים שבירמיה ואם יש ביניהם פסוקי נחמה צריך לדלגם:

ב ומותר ללמוד מדרש איכה ופרק אלו מגלחין וכן ללמוד פירוש איכה ופירוש איוב:

ג יש מי שאוסר ללמוד ע"י הרהור:

ד ומותר לקרות כל סדר היום ופרשת הקרבנות ומשנת איזהו מקומן ומדרש רבי ישמעאל: הגה ומותר לחזור הפרשה בתשעה באב: (מנהגים)

ה עוברות ומניקות מתענות בט' באב ומשלימות כדרך שמתענות ומשלימות ביום כפור אבל בג' צומות אחרים פטורו' מלהתענו' ואעפ"י כן ראוי שלא תאכלנה להתענג במאכל ובמשתה אלא כדי קיום הולד (וע"ל סימן תק"ן סעיף א'):

ו חיה כל שלשים יום וכן חולה שהוא צריך לאכול אין צריך אומד אלא מאכילין אותו מיד דבמקום חולי לא גזרו רבנן: הגה ומיהו נוהגין להתענות כל זמן שאין להם צער גדול שהיה לחוש לסכנה והמקיל לא הפסיד:

ז רחיצה אסורה בט' באב בין בחמין בין בצונן אפי' להושיט אצבעו במים אסור:

ח טבילה של מצוה בזמנה מותרת אבל בזמן הזה אין טבילה בזמנה הילכך לא תטבול בו וכן נהגו:

ט אם היו ידיו מלוכלכו' בטיט ובצואה מותר לרחוץ להעביר הלכלוך ולא יטול כל ידיו אלא לפי הצורך להעביר הלכלוך: הגה ואם עשה צרכיו אם מותר לרחוץ דינו כמו ביום כפור וע"ל סימן תרי"ג ס"ג:

י נוטל אדם ידיו שחרית וצריך ליזהר שלא יטול ידיו אלא עד סוף קשרי אצבעותיו:

יא ולאחר שניגב ידיו ועדיין לחות קצת מעבירם על עיניו ואם היה לפלוף על גבי עיניו ודרכו לרחצם במים רוחץ ומעבירו ואינו חושש דהוה ליה כטיט וכצואה שרוחץ כדרכו ואינו חושש:

יב ההולך להקביל פני רבו או אביו או מי שגדול ממנו או לצרכי מצוה עובר במים עד צוארו ואינו חושש וכן בחזרה מותר:

יג ההולך לשמור פירותיו עובר במים עד צוארו ואינו חושש אבל בחזרה אסור:

יד הבא מן הדרך ורגליו כהות מותר לרחוץ במים: הגה ומותר לשרות מפה במים בערב תשעה באב ומוציאה מן המים והיא מתנגבת ומקנח בה פניו ורגליו אפי' אינו עושה רק לתענוג שרי כיון שהיא נגובה: (טור)

טו סיכה אינה אסורה אלא של תענוג אבל מי שיש לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש:

טז נעילת הסנדל דוקא של עור אבל של בגד או של עץ או של שעם (פי' קליפי עץ) וגמי מותר ושל עץ מחופה עור אסור:

יז אבל ומנודה שמהלכים בדרך מותרים בנעילת הסנדל וכשיגיעו לעיר יחלוצו וכן בט' באב: הגה וכן במקום שדרים בין העכו"ם לא יחלוץ כי אם ברחוב היהודים וכן נהגו (טור והגהות מיימוני הגהות מרדכי רפ"ק):

יח יש מי שאומר שלא יישן בליל תשעה באב עם אשתו במטה ונכון הדבר משום לך לך אמרינן נזירא:

יט אם חל ט"ב בשבת מותר בכלן אפי' בתשמיש המטה: הגה ויש אוסרים בתשמיש המטה וכן נוהגין: (טור בשם ר"י ואגור ומנהגים):

כ אין שאלת שלום לחבירו בתשעה באב והדיוטות שאינם יודעים ונותנים שלום משיבים להם בשפה רפה ובכובד ראש:

כא יש מי שאומר שלא ילך ויטייל בשוק כדי שלא יבא לידי שחוק וקלות והתול:

כב מקום שנהגו לעשות מלאכה בט"ב עושין במקום שנהגו שלא לעשות אין עושין ובכל מקום ת"ח בטלים וכל הרוצ' לעשות עצמו תלמיד חכם לענין זה עושין ואפי' במקום שנהגו שלא לעשות מותר ע"י עכו"ם אפי' בביתו ופרקמטיא להרויח ולהשתכר במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה אסור ובמקום שנהגו לעשות מותר אלא שממעט שאפי' משנכנס אב אנו ממעטין מלישא וליתן: הגה ולא נהגו באיסור מלאכה כי אם עד חצות (מנהגים) ונהגו להחמיר עד חצות בכל מלאכה שיש בה שיהוי קצת אפילו מעשה הדיוט אבל דבר שאין בה שיהוי כגון הדלקת נרות או קשירה וכדומה מותרת ולחלוב הפרות טוב לעשות ע"י עכו"ם אם אפשר בעכו"ם:

כג ומלאכת דבר האבד מותר כדרך שאמרו בחולו של מועד:

כד כל העוש' מלאכ' בתשעה באב אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה:

כה כל האוכל ושות' בתשעה באב אינו רואה בשמחת ירושלים וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה וכל האוכל בשר או שותה יין בסעודה המפסקת עליו הכתוב אומר ותהי עונותם על עצמותם:

סימן תקנה

דיני תפילין וציצית בט"ב. ובו ב סעיפים:

א נוהגים שלא להניח תפילין בתשעה באב שחרית ולא טלית אלא לובשים טלית קטן תחת בגדים בלא ברכה ובמנח' מניחים ציצית ותפילין ומברכים עליהם:

ב יש מי שנוהג לשכב בליל תשעה באב מוטה על הארץ ומשים אבן תחת ראשו: הגה ויש לאדם להצטער בענין משכבו בליל תשעה באב שאם רגיל לישכב בב' כרים לא ישכב כי אם באחד (תו' סוף תענית) ויש בני אדם משימים אבן תחת מראשותיהם זכר למה שנא' ויקח מאבני המקום שראה החורבן (מרדכי דמועד קטן) מיהו עוברות שאינן יכולין להצטער אינן חייבות בכל אלה (תוס') וימעט אדם מכבודו ומהנאתו בתשעה באב בכל מה שאפשר:

סימן תקנו

תשעה באב שחל ביום ראשון. ובו סעיף אחד:

ליל תשעה באב שחל בא' בשבת כשרואה הנר אומר בורא מאורי האש ואין מברך על הבשמים ובליל מוצאי תשעה באב מבדיל על הכוס ואינו מברך לא על הנר ולא על הבשמים:

סימן תקנז

לומר נחם ועננו בתשעה באב. ובו סעיף אחד:

בתשעה באב אומר בבונה ירושלים נחם ה' אלהינו את אבילי ציון וכו' ועננו בשומע תפלה ואם לא אמר לא זה ולא זה אין מחזירין אותו: הגה והמנהג פשוט שאין אומרים נחם רק בתפלת מנחה של תשעה באב לפי שאז הציתו אש במקדש ולכן מתפללים אז על נחמה (רוקח ואבודרהם) מי שאכל בט"ב יאמר נחם בברכת המזון (מהרי"ל):

סימן תקנח

במוצאי תשעה באב אין אוכלין בשר. ובו סעיף אחד:

בתשעה באב לעת ערב הציתו אש בהיכל ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי ומפני כך מנהג כשר שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בליל עשירי ויום עשירי: הגה ויש מחמירין עד חצות היום ולא יותר (הגהות מיימוני) אם חל תשעה באב בשבת ונדחה ליום א' מותר לאכול בשר ולשתות יין יום ב' אבל בלילה אסור מפני אבילות של יום: (מהרי"ל):

סימן תקנט

מנהגי ט"ב ודין מילה בט"ב. ובו י סעיפים:

א חל תשעה באב במוצאי שבת אין אומרים צדקתך במנח' בשבת: הגה ומבדילין בלילה בתפלה כשאר מוצאי שבת (הגהות מרדכי הלכות תשעה באב) ואם שכח מלהבדיל ע"ל סי' רצ"ד סעיף ג' ומתפללים בנחת ודרך בכי כאבלים וכן עושים בקריאת איכה (הגהות מיימוני) ובכל איכה מגביה קולו יותר (מהרי"ל) וכשמגיע החזן לפסוק השיבנו אומרים אותו הקהל בקול רם ואח"כ מסיים החזן וחוזר הקהל ואומר השיבנו בקול רם וכן החזן (הגהות מיימוני):

ב בליל תשעה באב (מתפללים ערבית ואומרים איכה וקינות) (הגהות מיימוני ומהרי"ל) ואומר אחר קינות ואיכה סדר קדושה ומתחיל מואתה קדוש ואם חל במ"ש אין אומרים ויהי נועם: הגה ולא למנצח בנגינות ולא ויתן לך (כל בו) ומסירין הפרוכת מלפני הארון על שם בצע אמרתו (מנהגים):

ג ליל תשעה באב ויומו יושבים בבית הכנסת לארץ עד תפלת המנחה: (ועכשיו נהגו לישב על ספסליהם מיד אחר שיצאו מב"ה שחרית ומאריכין עם הקינות עד מעט קודם חצות) ואין מדליקין נרות בלילה כי אם נר אחד לומר לאורו קינות ואיכה:

ד אין אומרים תחנון (ולא סליחות) (הגהות אשירי) בת"ב ואין נופלין על פניהם משום דמקרי מועד: הגה וקורין בתורה כי תוליד בנים ומפטירין בירמיה אסף אסיפם וכל הקדישים שאומרי' אחר איכה עד שיוצאים למחר מב"ה אין אומרים תתקבל ואין אומרים אל ארך אפים (טור ומנהגים) ולא למנצח (מנהגים) ולא פטום הקטורת (מרדכי) ואין צריך לשנות מקומו בת"ב:

ה בשעת הקינות אסור לספר דבר ולצאת חוץ כדי שלא יפסיק לבו מן האבלות וכל שכן שלא ישיח עם העכו"ם (ונוהגין לומר קצת נחמה אחר הקינות לפסוק בנחמה) (הגהות מיימוני):

ו אם יש אבל בעיר הולך בלילה לבית הכנסת וגם ביום עד שיגמרו הקינות:

ז אם יש תינוק למול מלין אותו אחר שגומרים הקינות ויש ממתינים למולו עד אחר חצות ומברכין ברכת המילה בלא בשמים (והמנהג כסברא ראשונה) ואם היולדת מצויה במקום המילה יברך על הכוס ותשתה ממנו היולדת והוא שתשמע הברכה ולא תפסיק בדברים בין שמיעת הברכה לשתיית הכוס ואם אינה שם יברך על הכוס ויטעים לתינוקות:

ח בעל ברית לובש בגדים אחרים אך לא לבנים ממש: הגה ואבי הבן והמוהל והסנדק כולם נקראים בעלי ברית (ב"י) ומותרים ללבוש בגדי שבת לאחר שגמרו הקינות ובאין למול התינוק אבל לא ילבשו לבנים: (מהרי"ל)

ט ט' באב שחל להיות בשבת ונדחה ליום ראשון בעל ברית מתפלל מנחה בעוד היום גדול ורוחץ ואינו משלם תעניתו לפי שיום טוב שלו הוא:

י נוהגים שלא לשחוט ושלא להכין צורכי סעודה עד אחר חצות: הגה והולכין על הקברות מיד שהולכים מבית הכנסת [ב"י בשם תוס'] ואם אירע מת בט' באב אין אומרים צדוק הדין (תשב"ץ):

סימן תקס

לעשות זכר לחורבן. ובו ה סעיפים:

א משחרב בית המקדש תקנו חכמים שהיו באותו הדור שאין בונין לעולם בנין מסוייד ומכוייר [פי' מצויירי] כבנין המלכים אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומשייר מקום אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד והלוקח חצר מסויידת ומכויירת הרי זו בחזקת' ואין מחייבים אותו לקלוף בכותלים:

ב וכן התקינו שהעורך שלחן לעשות סעודה לאורחים מחסר ממנו מעט ומניח מקום פנוי בלא קערה מן הקערות הראויות לתת שם וכשהאשה עושה תכשיטי הכסף והזהב משיירה מין ממיני התכשיט שנוהגת בהם כדי שלא יהיה תכשיט שלם וכשהחתן נושא אשה לוקח אפר מקלה ונותן בראשו במקום הנחת תפילין: הגה ויש מקומות שנהגו לשבר כוס בשעת חופה או לשום מפה שחורה או שאר דברי אבלות בראש החתן (כל בו) . וכל אלו הדברים כדי לזכור את ירושלים שנא' אם אשכחך ירושלים וגו' אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי:

ג וכן גזרו שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר לשמח בהם: הגה ויש אומרים דוקא מי שרגיל בהם כגון המלכים שעומדים ושוכבים בכלי שיר או בבית המשתה [טור] ואסור לשומעם מפני החורבן ואפי' שיר בפה על היין אסורה שנא' בשיר לא ישתו יין וכבר נהגו כל ישראל לומר דברי תשבחות או שיר של הודאות וזכרון חסדי הקדוש ברוך הוא על היין: הגה וכן לצורך מצוה כגון בבית חתן וכלה הכל שרי [תוס' וסמ"ג והגהות מיימוני]:

ד וכן גזרו על עטרות חתנים שלא להניח כלל ושלא יניח החתן בראשו שום כליל שנא' הסר המצנפת והרם העטרה וכן גזרו על עטרות הכלה אם הוא של כסף אבל של גדיל מותר לכלה ודוקא לחתן וכלה אבל בשאר כל אנשים ונשים לא גזרו:

ה אסור לאדם שימלא פיו שחוק בעולם הזה:

סימן תקסא

דין הרואה ערי יהודה וירושלים והמקדש בחורבנם. ובו ה סעיפים:

א הרואה ערי יהודה בחורבנן אומר ערי קדשך היו מדבר וקורע [ואינו חייב לקרוע אלא כשמגיע סמוך להם כמן הצופים לירושלים]: [ב"י]:

ב הרואה את ירושלים בחרבנה אומר ציון היתה מדבר שממה וקורע וכשרואה בית המקדש אומר בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך בו אבותינו היתה לשרפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה וקורע ומהיכן חייב לקרוע מן הצופים ואח"כ כשיראה המקדש

קורע קרע אחר וכל קריעה טפח ואם בא דרך המדבר שאז רואה המקדש תחלה קורע על המקדש טפח ואח"כ כשיראה ירושלים מוסיף על קרע ראשון כל שהוא:

ג אם קרע על אחת מערי יהודה אינו חוזר וקורע כשיראה שאר ערי יהודה חוץ מירושלים שחוזר וקורע עליה קרע אחר בפני עצמו ואם קרע על ירושלים תחלה אינו צריך לקרוע על שאר ערי יהודה:

ד כל הקרעים האלו בידו ומעומד וקורע כל כסותו שעליו עד שיגלה את לבו ואינו מאחה קרעים אלו לעולם אבל רשאי לשללן למללן ללקטן לתופרן כמין סולמות:

ה היה הולך ובא לירושלים הולך ובא תוך ל' יום אינו קורע קרע אחר ואם לאחר ל' יום חוזר וקורע [והוא הדין בערי יהודה ובמקדש]:

סימן תקסב

דין קבלת התענית. ובו יג סעיפים:

א כל תענית שלא שקעה עליו חמה דהיינו שלא השלימו עד צאת הכוכבים דהיינו שיראה ג' כוכבים בינונים או שהלבנה זורחת בכח ותאיר על הארץ (הגהות אשירי פ"ק דתענית והגהות מיימוני פ"א) אינו תענית ואם דעתו לאכול קודם לכן אינו מתפלל עננו: הגה מיהו נוהגין להתפלל עננו אע"פ שאין משלימין עד צאת הכוכבים וכן דעת מקצת רבוותא (תה"ד סי' קנ"ז) ונראה לי דדוקא ביחיד דאומר עננו בשומע תפלה דבלאו הכי יכול להוסיף כמו שנתבאר לעיל סי' קי"ט אבל שליח ציבור לא יאמר עננו אא"כ משלימין וכן נוהגין:

ב יש אומרים שמי שרגיל להתענות עשרת ימי תשובה כיון שאין רגילות לקבלם בתפלה אין צריך להתענות עד צאת הכוכבים אלא עד שיצא מבה"כ: הגה והיחיד מתפלל עננו (הגהות אשירי ומרדכי פ"ק דתענית) וכן חתן יתפלל עננו קודם שיכנס לחופה ואז יוכל לשתות מכוס של ברכה (תה"ד סימן קנ"ז) אבל מי שמתענה מי"ז בתמוז עד תשעה באב צריך להשלים אע"ג דאינו צריך קבלה וכן מי שאינו מתענה כל עשרת ימי תשובה רק מתענה יום או יומים בעי קבלה והשלמה (תה"ד סי' קמ"ו) ונראה לי דדוקא בסתם אבל אם התנה שלא להשלים הרשות בידו דלא עדיף משאר תענית:

ג יחיד שקבל עליו תענית סתם בערב שבת צריך להתענות עד צאת הכוכבים אם לא שפירש בשעת קבלת התענית עד שישלימו הצבור תפלתם: (וע"ל סימן רמ"ט):

ד תענית חלום צריך להתענות עד צאת הכוכבים ואפי' בע"ש (וע' לעיל סי' רמ"ט סעיף ד'):

ה כל תענית שלא קבלו עליו היחיד מבעוד יום אינו תענית: הגה להתפלל עננו ולא לענין אם חייב תענית סתם והתענה כך לא יצא ידי נדרו (מרדכי והגהות מיימוני פ"א) (מיהו) יש אומרים

דמתפלל עננו (מרדכי בשם ר"י) וכן נראה לי לנהוג בתענית יחיד ולכולי עלמא המתענה תענית חלום מתפלל עננו אע"פ שלא קבל עליו מאתמול:

ו אימתי מקבלו בתפלת המנחה אומר בשומע תפל' או אחר שסיים תפלתו קודם שיעקור רגליו הריני בתענית יחיד מחר יהי רצון שתהא תפלתי ביום תעניתי מקובלת ואם לא הוציא בפיו אם הרהר בלבו שהוא מקבל תעני' למחר הוי קבלה והוא שיהרהר כן בשעת תפלת המנחה: הגה וטוב יותר לקבלו אחר תפלה מבשעת תפלה כדי שלא להפסיק תפלתו: (המגיד והגהות מיימוני כל בו וב"י):

ז קיבל עליו תענית בתפלת המנחה אע"פ שהוא אוכל ושותה בלילה לא הפסיד כלום וכן אם קבל עליו להתענות שלשה או ארבעה ימים או יותר זה אחר זה להתענות בימים ויאכל בלילות אף ע"פ שהוא אוכל כל הלילות לא הפסיד כלום דהוי קבלה לכולם אע"פ שלא קיבל כל אחד ואחד במנחה שלפניו: הגה ואם קיבל להתענות שני ימים רצופין מותר לאכול בלילה שביניהם אם לא פירש בהדיא אף הלילה (מרדכי פ"ק דתענית) ואז מתפלל כל יום במנחה עננו (בפסקי מהרא"י סי' ק"ח):

ח אם קיבל עליו בתפל' המנחה שלשה או ארבע' תעניו' ולא רצופין זה אחר זה כגון שקבל עליו להתענות שני וחמישי שני וכיוצא בזה יש מי שמסתפק אי סגי בקבלה אחת לכלם או אם צריך קבלה לכל אחד ואחד: הגה מיהו נהגו העם לקבלם בקבלה אחת וסגי בהכי וכן דעת מקצת רבוואתא (מרדכי והגהות מיימוני):

ט קבל עליו להתענות למחר והתענה ובליל' שאחר התענית נמלך להתענות אע"פ שלן בתעניתו שלא אכל בליל' והתענה כל היום השני אינו תענית מפני שלא קבלו עליו מבעוד יום:

י מתענה אדם תענית שעות והוא שלא יאכל כל היום כיצד (הרי) שהי' טרוד בחפציו ומתעסק בצרכיו ולא אכל עד חצות או עד ט' שעות ונמלך להתענות בשעות שנשארו מן היום הרי זה מתענה אותם שעות ומתפלל בהם עננו שהרי קבל עליו התענית קודם שעות התענית ויש אומרים שגם זה תענית שעות צריך שיקבלנו עליו מאתמול והיכי משכחת לה כגון שמקבל עליו מאתמול להתענות עד חצי היום וכשהגיע לחצי היום נמלך וגמרו או שקבל עליו להתענות למחר מחצי היום ואילך ולמחר נמלך ולא אכל גם בחצי היום ראשון הרי זה תענית שעות:

יא אם קבל עליו תענית עד חצי היום ואכל אח"כ או שאכל עד חצי היום וקבל עליו תענית משם ואילך אינו נקרא תענית להתפלל עננו אבל נקרא תענית לענין שצריך להשלים נדרו:

יב תענית שגוזרים על הצבור אין כל יחיד צריך לקבלו בתפלת המנחה אלא שליח צבור מכריז התענית והרי הוא מקובל ויש אומרים דהני מילי בארץ ישראל שהיה להם נשיא לפי שגזירתו קיימת על כל ישראל אבל בחוצה לארץ צריכים כל הצבור לקבל על עצמם כיחידים שכל א' מקבל על עצמו:

יג יש מי שאומר שמי שנדר ואמר אם לא אלך למקום פלוני אשב בתענית מאחר שמה שהתנה הוא דבר הרשות הוי אסמכתא (פי' שאדם סומך בדעתו שיוכל לעשות דבר אחד ועל סמך זה הוא נודר או מתחייב בדבר מה) אבל אם אמר אם לא אעשה מצוה פלונית אשב בתענית וכן אם אמר אם יצילני ה' מצרה או אם יצליח דרכי לא הוי אסמכתא:

סימן תקסג

דין מי שהרהר בלבו להתענות. ובו סעיף אחד:

מי שהרהר בלבו שלא בשעת תפלת המנחה להתענות למחר לא הוי קבלה דלא עדיף מהוציא בפיו להתענות למחר דלא הוי קבלת תענית כיון שלא קבלו בתפלת המנחה:

סימן תקסד

דין ליל שלפני התענית. ובו סעיף אחד:

כל תענית שאוכלים בו בלילה בין צבור בין יחיד הרי זה אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר והוא שלא ישן (שינת קבע) (טור) אבל אם ישן (שינת קבע) אינו חוזר ואוכל ולא שותה אא"כ התנה לאכול או לשתות: הגה ויש אומרים דבשתייה אין צריך תנאי דמסתמא דעתו של אדם לשתייה אחר השינה והוי כאלו התנה (טור ומרדכי והגהות מיימוני והגהות אשירי):

סימן תקסה

דין תפלת עננו. ובו ו סעיפים:

א יחיד אומר עננו בשומע תפלה בין יחיד שקבל עליו תענית בין יחיד המתפלל עם הצבור בתענית צבור וכן שליח צבור שמסדר תפלתו בלחש כיחיד דמי ובשומע תפלה: הגה ואומרו קודם כי אתה שומע וכו' ולא יחתום בעונה בעת צרה אלא כשמגיע לכל עת צרה וצוקה יסיים כי אתה שומע תפלת וכו' (ב"י בשם תוספות) ולא ישנה ממטבע ברכה אפי' כשמתענה יחיד יאמר עננו בצום תעניתנו וכו': (רשב"א סימן נ"ה):

ב אם שכח מלומר עננו אין מחזירין אותו (וע"ל סי' רל"ד סעיף ד' וה') ואם נזכר קודם שעקר רגליו אומרו בלא חתימה (לאחר תפלתו):

ג יש אומרים שאין היחיד אומר עננו כי אם במנחה שמא יאחזנו בולמוס ונמצא שקרן בתפלתו אבל שליח ציבור אומרו גם בתפלת שחרית כשהוא מתפלל בקול רם שאי אפשר שלא יתענו קצת מהקהל ובארבע צומות גם היחיד אומרו בכל תפלותיו דאפי' יאחזנו בולמוס ויאכל שייך שפיר למימר עננו ביום צום התענית הזה כיון שתקנו חכמים להתענות בו: הגה ונהגו בכל הצומות שלא לאומרו כי אם במנחה מלבד שליח צבור שאומרו שחרית כשמתפלל בקול רם:

ד טוב לומר בתחנונים שאחר תפלת המנחה לאחר אלהי נצור וכו' רבון כל העולמים גלוי וידוע לפניך שבזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו וכו':

ה אין היחיד רשאי לומר שלש עשרה מדות דרך תפלה ובקשת רחמים דדבר שבקדושה הם אבל אם בא לאומרם דרך קריאה בעלמא אומרם: הגה וכן אין ליחיד לומר סליחות או ויעבור (מהרי"ל בשם א"ז):

ו המתענה ומפרסם עצמו לאחרים להשתבח שהוא מתענה הוא נענש על כך:

סימן תקסו

דין תענית צבור. ובו ח סעיפים:

א בתענית ציבור אומר שליח ציבור עננו בין גואל לרופא וחותם בא"י העונה לעמו ישראל בעת צרה (ואם שכח ע"ל סוף סי' קי"ט סעיף ד') וקורים ויחל בשחרית ובמנחה בין שחל בשני ובחמישי בין שחל בשאר הימים: הגה ומפטירין במנחה דרשו ובשחרית אין מפטירין חוץ מבתשעה באב וקורין אפי' כשחל בערב שבת (מהרי"ל) ואם מתענים בראש חודש קורים שחרית פרשת ר"ח ומנחה בשל תענית (ר"ן ספ"ק דתענית וב"י בשם רוקח):

ב כשהציבור גוזרים תענית על כל צרה שלא תבא עליהם וכן בתענית שני וחמישי ושני שאחר הפסח ואחר החג שנוהגים באשכנז להתענות הציבור נהגו הראשוני' לו' שליח צבור עננו בין גואל לרופא ולקרו' ויחל: הגה ומיהו אם קבעו התענית בב' וה' אין דוחין פרשת השבוע בשחרית אלא קורין בשחרית בפרשה ולערב קורין ויחל בלבד ב' ה' ב' שמתענין אחר הפסח וסוכות שקורין שחרית וערבית ויחל והכי נהוג ויש שתמהו עליהם והקשו עליהם והרא"ש יישב קושייתם הילכך למנהג הראשונים שומעין ומיהו היכא שגוזרים תענית שלא לשום צורך אלא לשוב בתשובה יש נוהגים לדונו כתענית ציבור לענין ענינו בין גואל לרופא וקריאת ויחל ויש נוהגים לדונו כתעני' יחיד שאף שליח ציבור אינו אומר עננו אלא בשומע תפלה ואין מוציאין ספר תורה:

ג אין שליח צבור אומר עננו ברכה בפני עצמה אלא א"כ יש בבית הכנסת עשרה שמתענין ואפי' אם יש בעיר עשרה שמתענין כיון שאין בבית הכנסת עשרה שמתענין לא:

ד נוהגים להרבו' סליחות בברכת סלח לנו ויש שאין נוהגין לומר סליחות עד אחר סיום י"ח ברכות וכן הנהיגו הקדמונים בא"י והוא המנהג הנכון:

ה בתענית צבור ש"צ שאינו מתענה לא יתפלל:

ו יש מי שאומר שאין עומד לקרות בתורה בתענית ציבור מי שלא התענה ואם הכהן אינו מתענה יצא הכהן מבית הכנסת ועומד לקרות בתורה ישראל המתענה:

ז בתענית צבור יעמדו שנים אצל שליח צבור מזה אחד ומזה אחד שיאמרו עמו סליחות:

ח כל תענית צבור יש בו נשיאו' כפים במנחה חוץ מביום הכיפורים: הגה ובגלילות האלו אין נוהגין בנשיאות כפים רק במוסף של יום טוב וכבר נתבאר בהלכות נשיאת כפים (מרדכי דתענית והגהות מיימוני פרק א'):

סימן תקסז

טעימה ורחיצת הפה שמותר בתענית. ובו ג סעיפים:

א השרוי בתענית יכול לטעום כדי רביעית ובלבד שיפלוט וביום הכפורים ובתשעה באב אסור: הגה ויש מחמירין בכל תענית צבור והכי נוהגין: (תוס' והגהות מיימוני פ"א ות"ה סימן קנ"ח):

ב יש אומרים שלא התירו רביעית בפעם אחת אלא מעט מעט ויש אומרים שאפילו בפעם אחת יכול לטעום עד כדי רביעית אם יודע בעצמו שיכול להעמיד עצמו שלא יבלע כלום:

ג מי שדרכו לרחוץ פיו בשחרית בת"צ לא כשר למעבד הכי אבל בתעני' יחיד שרי כיון שפולט ואפי' יש במים שרוחץ יותר מרביעית: הגה ומותר ללעוס עצי קנמון ושאר בשמים ועץ מתוק ללחלח גרונו לפלוט מלבד ביוה"כ דאסור (מרדכי דתענית והגהות מיימוני פרק א'):

סימן תקסח

דיני נדרי תענית. ובו יב סעיפים:

א נדר להתענות יום זה ושכח ואכל משלים תעניתו והוא הדין אם היה תענית חלום או שהיה תענית צבור או שהיה יום ידוע לו להתענות כיום שמת בו אביו או רבו אבל אם נדר להתענות יום א' או שני ימים וכשהתחיל להתענות שכח ואכל כזית איבד תעניתו וחייב לצום יום אחר (ויש מחמירין דאפי' בנדר להתענות יום זה דחייב להשלים מ"מ מחמירין להתענות יום אחר) (ת"ה סימן קנ"ו):

ב הנודר לצום עשרה ימים באיזה יום שירצה והיה מתענה ביום אחד מהם והוצרך לדבר מצוה או מפני כבוד אדם גדול (או שמצטער) (טור) הרי זה לוה ופורע יום אחר שהרי לא קבע הימים בתחלת הנדר אבל אם לא קבל עליו קודם לכן להתענות יום אחד אלא במנחה קבל עליו להתענות למחר מקרי תענית זה ואינו יכול ללותו: הגה וכל שכן יום זה ממש כגון שאמר בתחלת נדרו אתענה יום פלוני או אתענה שני וחמישי כל השנה או כדומה לזה (ת"ה סי' רע"ה וכל בו) וכן אם היה תענית חלום אינו יכול ללותו: הגה וכ"ש שאינו יכול ללות לפרוע תענית צבור (ת"ה סי' קנ"ו וכל בו ורבי' ירוחם) מיהו תענית שני וחמישי ושני שנוהגים להתענות אחר פסח וסוכות או אפי' בעשרת ימי תשובה ואירע ברית מילה מצוה לאכול וא"צ התרה כי לא נהגו להתענות בכהאי גונא ודוקא כשאוכלים שם אבל אם שולחים לו לביתו אין לו לאכול ואם קיבל עליו התענית במנחה צריך להתענות (הגהת מיימוני פ"א) יש אומרים שאם מצטער הרבה בתעניתו יכול לפדותו בממון והוא הדין באונס אחר (הרא"ש בשם הראב"ד ור' ירוחם נ"ה ח"א) ונראה דוקא בקיבל עליו תענית בעלמא אבל אם קבלו דרך נדר צריך לקיים נדרו:

ג מי שנדר להתענות כך תעניות יכול לדחותם עד ימות החורף (ויכול ללות יום ארוך ולשלם יום קצר דכל א' מקרי יום) (פסקי מהרא"י סי' ס' והגהות מרדכי):

ד יש מי שאומר ששני ימים ושני לילות רצופים יש להשוותם לארבעים תעניות שאינם רצופים: הגה ויש אומרים דבאדם חלש סגי לו בב' ימים רצופים אבל אדם בריא ג' ימים (הגהות מנהגים בשם מהר"י ברי"ן) ונ"ל דכל זה לא מיירי אלא במי שנתחייב לצום מ' ימים שאינן רצופים מכח תשוב' כדי להצטער ואז משוינן האי צער להאי צער ועל כיוצא בזה נאמרו דינים אלו בדברי האחרונים ז"ל אבל מי שנדר לצום מ' יום צריך לקיים מה שנדר דלא גרע מיום זה דאינו לוה ופורע ואפי' למ"ד אפי' יום זה לוה ופורע הכא מודה דצריך לקיים נדרו כ"ש מ' יום שלפני י"כ שמתענים לזכר עליית משה בהר שמי שקבל עליו שאין להם תשלומין בשני או שלשה ימים רצופים:

ה המתענה תענית חלום ביו"ט או בחולו של מועד או בראש חודש או בחנוכה ופורים או בערב יום הכפורים צריך למיתב תעניתא לתעניתיה כדין המתענ' תענ' חלום בשבת (וע"ל סי' רפ"ח סעיף ד'):

ו אין תענ' צבור בבבל ליאסר במלאכ' ולהפסיק מבעוד יום אלא תשעה באב בלבד הילכך יחיד שקיבל עליו תענית לא חיישינן שמא תענ' צבור קיבל עליו ומותר בכולן ומכל מקום לכתחילה טוב לו' בשעת קבלת התענית הריני בתענ' יחיד לפניך מחר:

ז כשאירע יום שמת אביו או אמו באדר והשנה מעובר' יתענה באדר ב': הגה ויש אומרים דיתענה בראשון (מהרי"ל ומהר"י מינץ) אם לא שמת בשנת העיבור באדר שני דאז נוהגים להתענות בשני (ת"ה סי' רצ"ה) וכן המנהג להתענות בראשון מיהו יש מחמירין להתענות בשניהם (פסקי מהר"י בשם מהר"י מולין):

ח אין צריך להתענות אלא ביום מיתת אביו ולא ביום קבורה:

ט אם אירע יום מיתת אביו בשבת או בראש חודש ידחה למחר: הגה ואין נוהגין כן אלא אין מתענין כלל וכן בשאר ימים שאין בהם תחנון:

י הנודר לילך על קברי צדיקים שבמקום פלוני ונתעכב ימים רבים ואחר כך אירע שהשכירוהו ללכת שם די בהליכה זו:

יא הנודר לצום סכום ימים רצופים ואירע בהם תעני' חובה עולין לו:

יב כל השרוי בתעני' בין שהיה מתענה על צרתו או על חלומו בין שהי' מתענ' עם הציבור על צרתם הרי זה לא ינהג עידונין בעצמו ולא יקל ראשו ולא יהי' שמח וטוב לב אלא דואג ואונן כענין שנא' מה יתאונן אדם חי:

סימן תקסט

דין נודר בעת צרה. ובו ב סעיפים:

א יחיד המתענה על כל צרה ועברה או על חולה ונתרפא או מת צריך להשלים כל התעניו' שקיבל עליו אבל ציבור שמתענין על שום דבר ונענין קודם חצות לא ישלימו ואם תלמידי חכמים ורוב ציבור רוצים להשלים אין היחיד רשאי להפריש עצמו מהם:

ב יחיד שמתענה על צרה ונודע שקודם קבלת התעני' כבר עברה אינו צריך להשלים: הגה וה"ה לצבור ששמעו אחר חצות שקבלו התענית בטעות א"צ להשלים (תה"ד סי' ר"פ):

סימן תקע

חנוכה ופורים וימים שאין אומרים בהם תחינה שנפגשו בתוך ימי נדרי תענית. ובו ג סעיפים:

א יחיד שקיבל עליו תענית כך וכך ימים ואירעו בהם שבתות וימים טובים או ראש חדש חנוכה ופורים או ערב יום הכפורים אם קבלו בלשון קבלת תענית בעלמא אינו צריך התרה ואם קבלו בלשון הרי עלי שהוא לשון נדר צריך התרת חכם ויפתח בחרטה שיאמר לו אילו שמת אל לבך שיארע בהם אלו הימים לא הייתי נודר ומתיר לו ולהרמב"ם משקיבל עליו בלשון נדר ופגעו בו שבתות וימים טובים או ערב יום הכפורים או ראש חודש חייב לצום בהם אם לא יתירו לו אבל אם פגעו בו חנוכה ופורים נדרו בטל ולא יצום בהם מפני שהם מדבריהם וצריכים חיזוק: הגה והמנהג כסברא ראשונה. מי שנדר להתענות סך ימים ואמר חוץ מי"ט אין חנוכה ופורים בכלל ואם אמר שדעתו היה עליהם הולכים אחריו (תשובת הרשב"א סי' תרנ"ט) אבל ערב יום הכפורים בכלל והכי נהוג ודלא כמו שפסק בי"ד סי' רט"ו סעיף ב':

ב הנודר להתענות בשבת ויו"ט וערב יה"כ וחנוכה ופורים דינם שוה לנודר להתענות כך וכך ימים ואירעו בהם ימים הללו אם הוציאו בלשון נדר דינו כמקבל עליו בלשון נדר ואם הוציאו בלשון קבלת תעני' בעלמא דינו כמקבל בלשון קבלת תעני':

ג אם נשבע להתענו' כך וכך ימים ואירעו בהם ימים הללו השבועה חלה עליהם מטעם איסור כולל אבל אם נשבע להתענו' בשבת או ביום טוב בפירוש לא חלה עליו שבועה דאין שבועה חלה על דבר מצוה אלא לוקה על שנשבע לשוא ואוכל ואם נשבע להתענו' בחנוכה ופורים חלה שבועה עליו כיון שאינן אלא מדרבנן (ויש להתיר שבועתו ואינו מתענה) ונראה לי דהוא הדין לראש חדש וערב יום כפור שאינם אלא מדרבנן אלא שמדברי הרמב"ם נראה שהם של תורה:

סימן תקעא

מי הם החוטאים לישב בתעני'. ובו ג סעיפים:

א היושב בתעני' אם יכול לסבול התעני' נקרא קדוש ואם לאו כגון שאינו בריא וחזק נקרא חוטא:

ב תלמיד חכם אינו רשאי לישב בתעני' שממעט במלאכת שמים אלא א"כ כשהציבור מתענים שלא יפרוש עצמו מהם ומלמדי תינוקו' דינם כת"ח:

ג עיר שהקיפוה עכו"ם וכן יחיד הנרדף מפני עכו"ם או מפני רוח רעה אינם רשאים להתענו' שלא לשבר כוחם אלא יקבלו עליהם להתענו' כך וכך תעניו' לכשינצלו וכן אם גזרו גזירה וגזרו שלא להתענו' עליו יקבלו עליהם להתענו' כך וכך תעניו' כשיעבור הגזירה:

סימן תקעב

באיזה ימים אין גוזרין תעני' צבור. ובו ג סעיפים:

א אין גוזרין תעני' על הציבור בתחלה ביום חמישי שלא להפקיע (פי' שלא לייקר השער) שערים ואפי' במקום שאין לחוש לכך:

ב אין גוזרין תעני' על הציבור בראשי חדשים או בחנוכה ופורים או בחולו של מועד ואם התחילו להתענו' על הצרה אפי' יום א' ופגע בהם יום א' מאלו מתענין ומשלימין היום בתעני':

ג ציבור שבקשו לגזור תענית שני וחמישי ושני ופגע בתעני' ט"ו בשבט התעני' נדחה לשבת הבאה כדי שלא יגזרו תעני' בט"ו בשבט שהוא ראש השנה לאילנו': הגה מיהו אם התחילו להתענות אין מפסיקין כמו בר"ח וחול המועד (ב"י):

סימן תקעג

שבטלה מגלת תעני' ובו סעיף אחד:

הלכתא בטלה מגילת תעני' וכל הימים הכתובים בה מותר להתענו' בהם וכל שכן לפניהם ולאחריהם חוץ מחנוכה ופורים שאסור להתענו' בהם בעצמם אבל לפניהם ולאחריהם מותר וכן שבתות וי"ט ור"ח מותרים לפניהם ולאחריהם: הגה מי שיש לו נישואין בחנוכה אין לו להתענות אבל אם יש לו נישואין בניסן מתענה ביום חופתו אפי' בראש חודש ניסן שהוא אחד מן הימים שמתענים בהם כדלקמן סוף סי' תק"פ (הגהות מנהגים ולקוטי מהר"ש):

סימן תקעד

שנותנין בתענית חומרי מקום שיצא ושהלך לשם. ובו ה סעיפים:

א ההולך ממקום שמתענין למקום שאין מתענין ודעתו לחזור צריך להתענות כל תעניות שקבלו עליהם:

ב ההולך ממקום שאין מתענים למקום שמתענים יתענה עמהם אפילו דעתו לחזור ומיהו כיון שלא קבלו עליו תענית אם יצא מן העיר חוץ לתחום מותר לאכול ואינו צריך להשלים: הגה ודוקא שבא לשם ביום התענית אבל אם בא לשם מבעוד יום צריך לקבל עליו התענית וצריך להשלימו (טור):

ג שכח ואכל אל יתראה בפניהם כאלו אכל ואל ינהג עידונין בעצמו לומר הואיל ואכלתי מעט אוכל הרבה (ואפי' שלא בפניהם אסור לנהוג עידונין בעצמו) (מרדכי פ"ק דתענית):

ד מצוה להרעיב אדם עצמו בשנת רעבון ואסור לשמש בו מטתו חוץ מליל טבילה ולחשוכי בנים (פי' ולמנועי בנים) מותר (וע' לעיל סי' ר"מ סעי' י"ב):

ה כל הפורש מן הצבור אינו רואה בנחמתן וכל המצטער עמהם זוכה ורואה בנחמתן:

סימן תקעה

דיני תעניות שמתפללין בארץ ישראל על הגשמים. ובו יג סעיפים:

א סדר תעניו' שמתענין בארץ ישראל על גשמים כך היא הגיע י"ז במרחשוון ולא ירדו גשמים מתחילין תלמידי חכמים בלבד להתענו' שלשה תעניות ב' וה' וב' וכל התלמידים ראוים לכך ודין תעניות אלו כדין תענית יחיד:

ב הגיע ר"ח כסליו ולא ירדו גשמים בית דין גוזרין שלשה תעניות על הצבור שני וחמישי ושני וכל העם נכנסים לבתי כנסיות ומתפללים וזועקים ומתחננים כדרך שעושים בכל התעניו':

ג עברו אלו ולא נענו ב"ד גוזרין עוד ג' תעניו' על הציבור שני וחמישי ושני ובאלו מפסיקין מלאכול מבעוד יום ואסורים בהם בעשיית מלאכה ביום אבל לא בלילה ואסורים ברחיצת כל הגוף בחמין לפיכך נועלין את המרחצאו' אבל פניו ידיו ורגליו בחמין וכל גופו בצונן מותר ואסורים בסיכה אלא א"כ הוא להעביר את הזוהמא ואסורים בהם בתשמיש המטה וכן אסורים בנעילת הסנדל בעיר ומתפללין בבתי כנסיות ומתחננים כבשאר תעניו':

ד עברו אלו (ולא נענו) ב"ד גוזרין עוד ז' תעניות על הצבור שני וחמישי ושני וחמישי ושני וחמישי ושני וכל מה שאסור בג' שלפני אלו אסור אף באלו ויתירין אלו שמתריעין בהם בשופר על הברכו' שמוסיפים בהם ומתפללי' ברחוב העיר ומורידין זקן להוכיחם ומוסיפין שש ברכו' בתפלת שחרי' ובתפלת המנחה ונועלים את החניו' ובשני לעת ערב פותחין מעט (אותן החניות המוכרות אכילה ושתיה) (ב"י בשם רש"י) כדי שימצאו לקנו' לסעוד' הלילה ובחמישי פותחין כל היום חניו' המוכרו' מאכל מפני כבוד השבת ואם יש לחנו' שני פתחים פותח אחד ונועל אח' ואם יש לחנו' אצטבא לפניו פותח כדרכו בחמישי ואינו חושש:

ה עוברו' ומניקות מתענות אבל לא בג' ראשונו' ולא בז' אחרונו' ומיהו לא יאכלו אלא כדי קיום הולד (ואסור להן להחמיר ולהתענות) (תשב"ץ סי' תכ"ח):

ו אחר שגזרו י"ג תעניו' אלו אם לא נענו אין גוזרין עוד והני מילי כשמתענין על הגשמים לפי שכשעברו אלו כבר עברו זמן הגשמים ואין בהם תועלת אבל על שאר פורעניו' מתענים והולכים עד שיענו:

ז כשמתענים על הגשמים ועברו י"ג תעניו' אלו ולא נענו ממעטין במשא ומתן ובבנין של שמחה (אלא אם כן כותלו נוטה ליפול) (טור) וממעטין באירוסין ונישואין אלא אם כן לא קיים מצות פריה וריביה וממעטים בשאיל' שלום בין אדם לחבירו ותלמידי חכמים לא ישאלו שלום אלא כנזופין וכמנודים למקום ועם הארץ שנתן להם שלום משיבין לו בשפה רפה וכובד ראש ותלמידי חכמים לבדם חוזרים ומתענים שני וחמישי ושני עד שיצא ניסן של תקופה ומותרין לאכול בלילה ובמלאכה ובשאר דברים ומפסיקים בראש חדש חנוכה ופורים יצא ניסן של תקופה והוא כשהגיע השמש לתחל' מזל השור אין מתענין עוד שאין הגשמים בזמן הזה אלא סימן קללה הואיל ולא ירדו כל עיקר בתחל' השנה:

ח וכל זה הסדר כשלא ירדו גשמים כלל אבל ירדו ברביעה (פי' המטר היורד להצמיח כל צמח ועשב האדמה נקרא רביעה מפני שרובע ומעבר את הקרקע כדכתיב כי כאשר ירד הגשם וגו' והולידה והצמיחה וגו') וצמחו העשבים והתחילו ליבש הרי אלו מתענים וזועקים עד שירדו

גשמים או עד שיבשו הצמחים וכן אם הגיע זמן הפסח או קרוב לו שהוא זמן פריחת האילנו' בארץ ישראל ולא ירדו גשמים הרי אלו מתענים וזועקים עד שירדו גשמים הראוים לאילנו' או עד שיעבור זמנם וכן אם הגיע חג הסוכו' ולא ירדו גשמים הרבה כדי למלאו' מהם הבורו' והשיחין והמערו' הרי אלו מתענים עד שירד גשם הראוי לבורו' ואם אין להם מים לשתו' מתענין על הגשמים בכל עת שלא יהיה להם מים לשתו' ואפי' בימות החמה פסקו הגשמים בין גשם לגשם מ' יום בימו' הגשמים הרי זה מכת בצור' ומתענים וזועקים עד שירדו גשמים או עד שיעבור זמנם:

ט במה דברים אמורים בארץ ישראל וכל הדומה לה אבל מקומו' שעונת הגשמים שלהם קודם שבעה עשר במרחשון או אחר זמן זה כשיגיע זמנם ולא ירדו גשמים יחידים מתענים שני וחמישי ושני ומפסיקים בראש חודש חנוכה ופורים ושוהין אח"כ כמו ששה ימים אם לא ירדו גשמים ב"ד גוזרין י"ג תעניו' על הסדר שאמרנו:

י כל תעני' שגוזרים הצבור בחוצה לארץ אוכלים בהם בלילה ודינם כדין שאר תעניו' שאין גוזרים על הצבור תעני' כגון צום כפור אלא בארץ ישראל בלבד ובגלל המטר ובאותם עשר תעניו' שהם שלשה אמצעיים ושבע אחרונות:

יא היו מתענים על הגשמים ונענו כמה ירדו ויהיו פוסקין מן התעני' משיכנסו בעומק הארץ החרבה טפח ובבינוני' שני טפחים ובעבודה שלשה טפחים (ושיעור כמה שצריכין לירד לברך עליהם ע' לעיל סימן רכ"א) ואם התחילו לירד אחר חצות ישלימו אותו היום (וע' לעיל סימן תקס"ט בסופו) ואם התחילו לירד קודם חצו' לא ישלימו אלא יאכלו וישתו ויעשו יום טוב ולערב יתקבצו ויאמרו הלל הגדול:

יב אין אומרים הלל הגדול אלא כשנענו ביום תעניתם דוקא אבל אם לא נענו עד יום שלאחר תעניתם לא:

יג אם ירדו להם גשמים בליל תעניתם קודם שעלה עמוד השחר אין אומרים הלל הגדול:

סימן תקעו

על איזה דברים מתענין ומתריעין. ובו טז סעיפים:

א כשם שמתענים ומתריעים על הגשמים כך מתענים על שאר הצרו' כגון עכו"ם שבאו לערוך מלחמה עם ישראל או יטול מהם מס או ליקח מידם ארץ או לגזור עליהם צרה אפי' במצוה קלה הרי אלו מתענין ומתריעין ועד שירוחמו וכל הערים שסביבותיהם מתענים אבל אין מתריעין אלא אם כן תקעו להתקבץ לעזרתם ואפי' לא באו אלא לעבור

דרך ארצם שאין להם מלחמה עמהם אלא על עכו"ם אחרי' ועוברי' על מקום ישראל מתעני' ומתריעין:

ב וכן על דבר איזהו דבר עיר שיש בה ת"ק רגלי ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר יצאו ביום א' או בארבעה ימים אין זה דבר היו בה אלף ויצאו ממנה ששה מתים בג' ימים זה אחר זה הרי זה דבר יצאו ביום אחד או בארבעה אין זה דבר וכן לפי חשבון זה ואין הנשים וקטנים וזקנים ששבתו ממלאכה בכלל מנין אנשי המדינה לענין זה היה דבר בארץ ישראל מתענין שאר גליו' עליהם (ודוקא דאיכא דבר בכולה ולא במקצתה) (ר"ן פ"ג דתענית) היה דבר במדינה ושיירו' הולכו' ובאו' ממנה למדינה אחר' שתיהן מתענו' אע"פ שהן רחוקו' זו מזו:

ג ואם היה דבר בחזירים מתענין מפני שמעיהם דומים לשל בני אדם וכל שכן אם היה דבר בעכו"ם ולא בישראל שמתענים:

ד וכן מתענים על המפול' שבעיר כיצד הרי שרבתה בעיר מפולת כותלים בריאים שאינן עומדין בצד הנהר הרי זה צרה ומתענין ומתריעין עליה וכן על הרעש ועל הרוחו' שהם מפילים הבנין והורגים מתענין ומתריעים עליהם:

ה וכן מתענים על החולאים כיצד הרי שירד חולי א' לאנשים הרבה באותה העיר כגון אסכרה (פי' חולי סוגר הגרון מענין ויסכרו מעינות תהום) או חרחור וכיוצא בהם והיו מתים מאותו חולי הרי זה צרת צבור וגוזרין עליה תעני' ומתריעין וכן חכוך לח הרי הוא כשחין פורח ואם פשט ברוב הצבור מתענין ומתריעין עליו אבל חכוך יבש צועקים עליו בלבד:

הגה ובאלו חולאים אינן צריכין שימותו בשלשה ימים זה אחר זה כמו בדבר שהוא בא מכח שינוי אויר אלא מתענים ומתריעים על אלו החלאים מיד. (ב"י):

ו וכן על חיה רעה שנשתלחה אפי' לא הזיקה אלא נראי' בלבד מתענין ומתריעין בכל מקום אפי' הרחוקים אבל אם אינה משולח' אינה אלא מקרה איזו היא משולח' נראתה בעיר ביום הרי זו משולח' נראתה בשדה ביום אם ראתה שני בני אדם ולא ברחה מפניהם הרי זו משולח' ואם היתה שדה שסמוכה לאגם וראתה שני בני אדם ורדפה אחריהם הרי זו משולח' לא רדפה אחריהם אינה משולח' ואם היתה באגם אפי' רדפה אחריהם אינה משולח' אלא אם טרפה שניהם ואכלה אחד מהם אבל אם אכלה שניהם באגם אינה משולח' ומפני שזה היא מקומה ומפני הרעבון טרפה לא מפני שהיא משולח':

ז בתים הבנוים במדברו' ובארצו' הנשמו' הואיל והם מקום גדודי חיה אם עלתה לגג ונטלה תינוק מעריסה (פי' מטה קטנה מענין הנה ערשו ערש ברזל) הרי זו משולח' ואם לא הגיע למדה זו אינה משולח' שאלו בני אדם שסכנו בעצמם ובאו למקום החיו' אבל

שאר מיני רמש הארץ ורמש העוף ששולחו והזיקו כגון שלוח נחשים ועקרבים שמזיקים ואינם ממיתים ואין צריך לומר צרעים ויתושין והדומה להם אין מתענין עליהם ולא מתריעין:

ח וכן על ירקון והשדפון משהתחיל בתבואה אפילו לא התחיל אלא במקום אחד כמלא פי התנור מתענין ומתריעין (ואפילו הרחוקים) (טור) רק שיהיו באותו הפרכיא. (ר"ן):

ט וכן על הארבה והחסיל אפילו לא נראה מהם אלא כנף אחד בכל ארץ ישראל ואפילו אינו משחי' יבול הארץ מתענין ומתריעין עליהם ועל הגובאי (פי' מין ארבה) בכל שהוא אבל על החגב אין מתענין עליו ולא מתריעין אלא זועקין בלבד ועכשיו שאין אנו מכירין מינים הללו על כולם מתריעין:

י וכן על המזונו' כיצד הרי שהוזלו דברים של סחורה שרוב חיי אנשי אותה העיר מהם כגון כלי פשתן בבבל ויין ושמן בארץ ישראל ונתמעט המשא והמתן עד שיצטרך התגר למכור שוה עשרה בששה הרי זו צרת צבור ומתריעין עליה ובשבת זועקים עליה אבל אין תוקעין עליה בשבת:

יא וכן על המטר כיצד הרי שרבו עליהם גשמים עד שיצרו להם הרי אלו מתפללין עליהם שאין לך צרה יתירה מזו שהבתים נופלים ונמצאו בתיהם קבריהם ובארץ ישראל אין מתפללין על רוב הגשמים מפני שהיא ארץ הרים ובתיהם בנוים באבנים ורוב הגשמים טובה להם ואין מתענים להעביר הטובה ועכשיו בצפת מצויה מפולת בתים מפני הגשמים ומתפללין עליהם:

יב כל עיר שיש בה צרה מכל אלו אותה העיר מתענה וזועקין בתפלה ומתחננין ומתריעין בשופר עד שתעבור הצרה וכל סביבותיה מתענו' אבל לא מתריעו' אבל מבקשים עליהם רחמים ובכל מקום אין מתענין ולא זועקים ולא מתריעים בשבת ויו"ט על שום צרה חוץ מצר' המזונו' שזועקים עליהם בשבת:

יג עיר שהקיפוה עכו"ם או נהר וספינה המטורפ' בים אפילו על יחיד הנרדף מפני עכו"ם או לסטים או רוח רעה או חולה שאר חולי שיש בו סכנת חיים (ולברך החולה בשבת ע' לעיל ס"ס רפ"ה) זועקים ומתחננים בתפילו' בשבת אבל אין תוקעין אלא אם כן תוקעין לקבץ העם לעזור אחיהם ולהצילם:

יד תעני' אלו שמתעני' על הצרו' אין מתענים בהם לא עוברו' ולא מניקו' ולא קטנים ומותרי' לאכול בלילה אע"פ שמתענים למחר חוץ מתעניו' הגשמים:

טו ציבור שהיה להם ב' צרו' אין מבקשים רחמים אלא על אחת מהם דכתיב נצומה ונבקשה מאלהינו על זאת ואומרים אע"פ שיש בלבנו צרות רבו' על צרה פלוני' באנו

להתפלל ואם יש להם צרת רעב וצרת דבר מבקשים רחמים על הרעב משום דכי יהיב רחמנא שובעא לחיי יהיב:

טז בכל יום תעני' שגוזרים על הציבור מפני הצרו' בית דין והזקנים יושבים בבי' הכנסת ובודקים על מעשה אנשי העיר מאחר תפלת שחרי' עד חצי היום ומסירין המכשולים של עבירו' ומזהירין ודורשין וחוקרים על בעלי חמס ועבירו' ומפרישין אותם ועל בעלי זרוע ומשפילין אותם וכיוצא בדברים אלו ומחצי היום ולערב רביע היום קורים בתורה ומפטירים בנביא ורביע היום האחרון מתפללין מנחה ומתריעים ומתודים וזועקים כפי כוחם:

סימן תקעז

אם נתרבו הגשמים עד שמטשטשין הקרקע איך מתנהגים. ובו סעיף אחד:

בכל מקום אם רוב גשמים מטשטשים הקרקע ומונעים המחרישה מתריעין ומבקשים רחמים ואם הענין נחפז ואין פנאי להתריע כסדר שאר תעניו' אין גוזרין בו תעני' על הצבור שאין הצבור יכולים להתענו' בכל יום אלא מתריעין בכל יום ובכל תפלה ובהתרעה בפה די ואם היחידים רוצים להתענו' רשאים הם בכך ובהתרעת הפה דהיינו בעננו אבינו עננו אומר יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת רחמים ותכנס להם לפנים משור' הדין ובטובך הגדול רחם עליהם שאין פורעניו' בא לעולם אלא בשביל ישראל והם עמך ונחלתך אשר הוצא' מארץ מצרים ואינם יכולים לקבל לא רוב רעה ולא רוב טובה השפעת עליהם רוב טובה אינם יכולים לקבל כעסת עליהם אינם יכולים לקבל יהי רצון שיהא ריוח בעולם וזכור רחמיך:

סימן תקעח

שכל יחיד יתענה ויתפלל על צרתו. ובו סעיף אחד:

כשם שהצבור מתענים ומתפללים על צרתם כך כל יחיד מתענה ומתפלל על צרתו כיצד היה לו חולה או תועה במדבר או חבוש בבי' האסורי' יש לו להתענו' ולבקש רחמים בתעניתו ולא יתענה בשבת ובמועד וחנוכה ופורים וראש חודש:

סימן תקעט

סדר תפלו' באלו תעניו' ובו ג סעיפים:

א בכל יום משבעה תעניו' אחרונו' של גשמים מתפללין על סדר זה מוציאין את התיבה לרחובה של עיר וכל העם מתקבצים ומתכסים בשקים ונותנים אפר מקלה (פי' אפר של דבר שנשרף לאפוקי עפר בעלמא שגם הוא נקרא אפר) על גבי התיבה ועל גבי ספר תורה כדי להגדיל הבכיה ולהכניע לבם ואחד מן העם נוטל האפר ונותן בראש הנשיא ובראש אב בית דין במקום הנחת תפילין כדי שיכלמו וישובו וכל א' וא' נוטל ונותן בראשו ואח"כ מעמידים ביניהם זקן חכם והם יושבים לא היה שם זקן חכם מעמידים חכם לא היה שם לא זקן ולא חכם מעמידין אדם של צורה ואומר לפניהם דברי כבושים (פי' שכובשין ומעוררין הלב לתשובה) אחינו לא שק ולא תעני' גורמים אלא תשובה ומעשים טובים שכן מצינו שלא נאמר באנשי נינוה וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם ובקבלה הוא אומר קרעו לבבכם ואל בגדיכם ומוסיף בעניינים אלו כפי כוחו עד שיכניע לבם וישובו תשובה גמורה ואחר שגומר זה דברי כבושים עומדים בתפלה ומעמידים שליח צבור הראוי להתפלל בתעניו' אלו ואם היה אותו שאומר דברי כיבושי' ראוי להתפלל מתפלל ואם לאו מורידין אחר ומי הוא הראוי להתפלל בתעניו' אלו איש שהוא רגיל בתפלה ורגיל לקרו' בתורה נביאים וכתובים ומטופל ואין לו ויש לו יגיעה בשדה ולא יהי' בבניו ובני ביתו וכל קרוביו והנלוים אליו בעל עבירה אלא יהי' ביתו ריקן מן העבירו' ולא יצא עליו שם רע בילדותו שפל ברך ומרוצה לעם ויש לו נעימה וקולו ערב ואם היה זקן עם כל המדו' האלו הרי זה מפואר ואם אינו זקן הואיל ויש בו כל המדות האלו יתפלל:

ב סדר התפלה ושש ברכו' שהוא מוסיף ותקיעו' שהוא תוקע מבואר יפה בטור סימן זה:

ג שבע תעניו' האלו אחר שמתפללים יוצאים כל העם לבית הקברו' ובוכים ומתחננים שם כלומר הרי אתם מתים כאלו אם לא תשובו מדרככם (ולפי זה אם אין קברי ישראל הולכים על קברי כותים). (גמרא):

סימן תקפ

ימים שמתענים בהם. ובו ג סעיפים:

א אלו הימים שאירעו בהם צרו' לאבותינו וראוי להתענו' בהם ואע"פ שמקצתם בראש חודש יש מי שאומר שיתענו בו (וטוב שלא להשלים בראש חודש):

ב באחד בניסן מתו בני אהרן בעשרה בו מתה מרים ונסתלק הבאר בכ"ו בו מת יהושע בן נון בעשרה באייר מת עלי הכהן ושני בניו ונשבה ארון ה' בכ"ח בו מת שמואל הנביא בכ"ג בסיון בטלו הביכורים מלעלו' לירושלים בימי ירבעם בן נבט בכ"ה בו נהרג רשב"ג

ורבי ישמעאל ור"ח סגן הכהנים בכ"ז בו נשרף רבי חנניא בן תרדיון וספר תורה עמו בא' באב מת אהרן הכהן בי"ח בו כבה נר מערבי בימי אחז בי"ז באלול מתו מוציאי דבת הארץ. בה' בתשרי מתו עשרים איש מישראל ונחבש ר' עקיבא בז' בו נגזרה גזירה על אבותינו שימותו בחרב וברעב ובדבר מפני מעשה העגל בז' במרחשוון עיורו עיני צדקיהו ושחטו בניו לעיניו בכ"ח בכסליו שרף יהויקים המגילה שכתב ברוך מפי ירמיהו בשמונה בטבת נכתבה התורה יונית בימי תלמי המלך והיה חושך בעולם שלשה ימים בט' בו לא נודע איזה היא הצרה שאירע בו בה' בשבט מתו הזקנים שהיו בימי יהושע בכ"ג בו נתקבצו כל ישראל על שבט בנימין על ענין פלגש בגבעה בז' באדר מת משה רבינו ע"ה בט' בו נחלקו בית שמאי ובית הלל:

ג יש מי שאומר שגזרו שיהיו מתענין בכל שני וחמישי על חורבן הבי' ועל התור' שנשרפה ועל חילול השם ולעתיד לבא יהפכם ה' לששון ולשמחה:

סימן תקפא

דיני ימי תחנונים וערב ראש השנה. ובו ד סעיפים:

א נוהגים לקום באשמור' לומר סליחו' ותחנונים מראש חדש אלול ואילך עד יום הכפורים: הגה ומנהג בני אשכנז אינו כן אלא מראש חודש ואילך מתחילין לתקוע אחר התפלה שחרית ויש מקומות שתוקעין ג"כ ערבית ועומדים באשמורת לומר סליחות ביום א' שלפני ר"ה ואם חל ר"ה ב' וג' אז מתחילין מיום א שבוע שלפניו (מנהגים) ואבל אסור לצאת מביתו כדי ליכנס לבהכ"נ לשמוע הסליחות מלבד בערב ר"ה שמרבים סליחות יכול האבל ליכנס לבהכ"נ (פסקי מהרי"א סי' קל"ג) וידקדקו לחזור אחר ש"ץ היותר הגון והיותר גדול בתורה ובמעשים שאפשר למצוא שיתפלל סליחות וימים נוראים ושיהא בן שלשים שנים גם שיהא נשוי (כל בו) מיהו כל ישראל כשרים הם רק שיהיה מרוצה לקהל אבל אם מתפלל בחזקה אין עונין אחריו אמן וכן צריך שיוציא כל אדם בתפלתו ואם יהיה לו שונא ומכוין שלא להוציאו גם אוהביו אינם יוצאים בתפלתו (הגהות מנהגים ישנים) ויש מקומות נוהגים שהמתפלל סליחות יתפלל כל היום: (כל בו):

ב נוהגין להתענו' ערב ראש השנה: הגה והמדקדקים נהגו שכל אחד מתענה עשרה ימים (מרדכי ספ"ק דר"ה וריש יומא) וכן נכון לעשות וכל אלו התעניות א"צ להשלים ואין קורין בב' וה' ויחל אפי' בער"ה וע"ל סימן תקס"ב סעיף ב' ואם יש ברית מילה בערב ר"ה יכולים לאכול (ב"י בשם תשובה אשכנזית) ורבים נוהגין לאכול בער"ה קודם עלות השחר (מהרי"ל) משום חוקות העכו"ם הנוהגים להתענות בערב חגיהם ויכולין לאכול בלא תנאי אחר שכן נהגו (ד"ע):

ג אין נופלים על פניהם בערב ראש השנה בתפלה אף ע"פ שנופלים על פניהם באשמורת בסליחו' ואין תוקעין בערב ראש השנה (מנהגים):

ד מכבסין ומסתפרין בערב ראש השנה (ויש נוהגין לטבול בערב ר"ה משום קרי) (כל בו) (ויש מקומות נוהגין לילך על הקברות ולהרבות שם בתחינות (מהרי"ל) ונותנים שם צדקה לעניים (כל בו):

סימן תקפב

סדר תפלת עשרת ימי תשובה ור"ה. ובו ט סעיפים:

א בעשרת ימי תשובה אומר המלך הקדוש המלך המשפט ואם טעה או שהוא מסופק אם הוא בהמלך הקדוש חוזר לראש ואם הוא בהמלך המשפט אם נזכר קודם שעקר רגליו חוזר לברכת השיב' ואומר משם ואילך על הסדר ואם לא נזכר עד שעקר רגליו חוזר לראש: (עיין לעיל סוף סימן קי"ז) (וע"ל סי' קי"ח):

ב אם אמר האל הקדוש ותוך כדי דיבור נזכר ואמר המלך הקדוש אינו צריך לחזור וכן הדין בהמלך המשפט:

ג בשבת בנתיים ערבי' יאמר בברכת מעין שבע המלך הקדוש: הגה וה"ה אם חל ראש השנה בשבת וחותם בשל שבת לבד וכן כשחל יום כפור בשבת (מהרי"ל ומנהגים):

ד יש נוהגים להתפלל בראש השנה ויום הכפורים בכריע' וצריכין הם לזקוף בסוף הברכו':

ה אם לא אמר זכרנו ומי כמוך אין מחזירין אותו: הגה ואפי' לא עקר רגליו עדיין רק שסיים אותה ברכה (תרומת הדשן) וה"ה אם לא אמר וכתוב ובספר נמי דינא הכי: (טור)

ו אומר בתפל' ותתן לנו את יום הזכרון הזה ואינו מזכיר ראש חודש:

ז אם חל בחול אומר יום תרועה מקרא קודש ואם חל בשבת אומר זכרון תרועה:

ח אינו אומר מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון וכן אינו אומר והשיאנו ובתפלת מוסף אינו אומר ואין אנו יכולין לעלות ולראות לפניך אלא ואין אנו יכולים לעשות חובותינו לפניך (וחותמין ודברך אמת וכו') (טור):

ט אע"פ שכל ימות השנה מתפללין בלחש בראש השנה ויום הכפורים נוהגין לומר בקול רם ולהטעות לא חיישינן כיון שמצוין בידם מחזורים: הגה ונוהגין שכל אחד אומר לחבירו לשנה טובה תכתב (טור):

סימן תקפג

דברים שנוהגים לאכול בליל ר"ה. ובו ב סעיפים:

א יהא אדם רגיל לאכול בראש השנה רוביא דהיינו תלתן כרתי סילקא תמרי קרא וכשיאכל רוביא יאמר יהי רצון שירבו זכיותינו כרתי יכרתו שונאינו סלקא יסתלקו אויבינו תמרי יתמו שונאינו קרא יקרע גזר דיננו ויקראו לפניך זכיותינו: הגה ויש נוהגין

לאכול תפוח מתוק בדבש (טור) ואומרים תתחדש עלינו שנה מתוקה (אבודרהם) וכן נוהגין ויש אוכלים רימונים ואומרים נרבה זכיות כרמון ונוהגין לאכול בשר שמן וכל מיני מתיקה: (מרדכי דיומא):

ב אוכלים ראש כבש לומר נהיה לראש ולא לזנב וזכר לאילו של יצחק: הגה יש מדקדקים שלא לאכול אגוזים שאגוז בגימטריא חט ועוד שהן מרבים כיחה וניעה ומבטלים התפלה (מהרי"ל) והולכין אל הנהר לומר פסוק ותשליך במצולות ים כל חטאתינו וגומר (מנהגים) וגם נוהגים שלא לישן ביום ראש השנה (ירושלמי) ומנהג נכון הוא:

סימן תקפד

סדר קריאת התורה בראש השנה. ובו ד סעיפים:

א אין אומרים הלל בראש השנה ויום הכיפורים: הגה ונוהגין לומר אבינו מלכנו על הסדר ואם הוא שבת אין אומרים אותו (ר"ן פ"ב דר"ה וריב"ש סי' תקי"ב) ומאריכים בפיוטים ותפלות עד חצות: (מהרי"ל):

ב מוציאין ב' ס"ת באחד קורין חמשה מן וה' פקד את שרה עד ויהי אחר הדברים האלה ואם הוא שבת קורין בו ז' ומפטיר קורא בשני בפ' פנחס ובחודש השביעי ומפטיר ויהי איש אחד מן הרמתים עד וירם קרן משיחו: הגה ויש מקומות שנוהגים לקרות התוקע ממנין החמשה העולים לס"ת (כל בו):

ג בני אדם החבושים בבית האסורים אין מביאין אצלם ס"ת אפי' בר"ה ויום הכפורים (וע' לעיל סוף סי' קל"ה):

ד מלין בין קריאת התורה לתקיע' שופר:

סימן תקפה

ברכת השופר. ובו ה סעיפים:

א צריך לתקוע מעומד: הגה ונוהגין לתקוע על הבימה במקום שקורין:

ב קודם שיתקע יברך לשמוע קול שופר ויברך שהחיינו: הגה ואין חילוק בין אם יברך לעצמו או שכבר יצא ומברך להוציא אחרים אפ"ה מברך התוקע שתי ברכות הנזכרות (ב"י ותה"ד): ויתקע תשר"ת ג' פעמים ותש"ת ג' פעמים ותר"ת ג' פעמים: הגה וטוב לתקוע בצד ימין אם אפשר לתקוע בכך (מנהגים) וכן יהפוך השופר למעלה שנאמר עלה אלהים בתרועה (רוקח ומהרי"ל):

ג אם התחיל לתקוע ולא יכול להשלים ישלים אחר ואפי' ג' או ד' ודי בברכה שבירך הראשון והוא שיהיו שם התוקעים האחרונים בשעת ברכה ואפילו אם בירך ולא יכול לתקוע כלל השני תוקע בלא ברכה ולא הויא ברכה לבטלה:

ד אחר תוקע ולא שליח צבור כדי שלא יתבלבל ואם הוא מובטח שחוזר לתפלתו רשאי לתקוע: הגה ודוקא תקיעות שעל סדר התפלה אסור לשליח צבור לתקוע אבל תקיעות שתוקעין מיושב דהיינו קודם שמתפללין מוסף מותר לשליח צבור לתקוע (כל בו) ואם אין השליח צבור תוקע מיושב ראוי שאותו התוקע יתקע גם כן על סדר הברכות כי המתחיל במצוה אומרים לו גמור (רמב"ם וא"ח) נוהגין להקרות לפני התוקע סדר התקיעות מלה במלה כדי שלא יטעה ונכון הוא:

ה הנוטל שכר לתקוע שופר בר"ה או כדי להתפלל או לתרגם בשבתו' וי"ט אינו רואה מאותו שכר סימן ברכה:

סימן תקפו

דיני שופר של ראש השנה. ובו כג סעיפים:

א שופר של ראש השנה מצותו בשל איל וכפוף ובדיעבד כל השופרו' כשרים בין פשוטים בין כפופים ומצוה בכפופים יותר מבפשוטים ושל פרה פסול בכל גוונא וכן קרני רוב החיו' שהם עצם אחד ואין להם מבפנים זכרות פסולים (וכן שופר מבהמה טמאה פסול) (ר"ן פ"ד דר"ה):

ב הגוזל שופר ותקע בו יצא אפילו לא נתיאשו הבעלים ממנו:

ג תקע בשופר של ע"א של ישראל לא יצא שאינה בטלה עולמי' וכתותי מיכתת שיעוריה אבל בשל ע"א של עכו"ם וכן במשמשי ע"א של עכו"ם לא יתקע ואם תקע בו יצא והוא שלא נתכוין לזכות בו אבל אם נתכוון לזכות בו לא יצא דהוי ליה ע"א של ישראל (ויש מחמירין דאפילו בשל עכו"ם אינו יוצא אלא בנתבטל בעי"ט (מרדכי) וע"ל סי' תרמ"ט סעיף ג'):

ד שופר של תקרובת ע"א אפי' היה של עכו"ם שתקע בו לא יצא משום דאינה בטלה עולמי':

ה המודר הנאה משופר אדם אחר תוקע בו וזה יוצא י"ח אבל אם אמר קונם לתקיעתו עלי אסור לתקוע בו אפי' תקיעה של מצוה:

ו היה קולו עב מאוד או דק מאוד כשר שכל הקולות כשרים בשופר:

ז אם ניקב אם לא סתמו אע"פ שנשתנה קולו כשר (מיהו אם יש שופר אחר אין לתקוע בזה כי י"א שאין לתקוע בשופר נקוב) (כל בו ותשובת הרא"ש) ואם סתמו שלא במינו אע"פ שאינו מעכב את התקיעה לאחר סתימה שחזר קולו לכמות שהיה בתחילה פסול אפי' נשתייר בו רובו ואם סתמו במינו אם נשתייר רובו שלם ולא עכבו הנקבים שנסתמו את התקיעה אלא חזר קולו לכמות שהיה קודם שניקב כשר ואם חסר אחת משלש אלה פסול ואם הוא שעת הדחק שאין שופר אחר מצוי יש להכשיר בסתמו במינו אם נשתייר רובו

אפילו לא חזר קולו לכמות שהיה וכן יש להכשיר בסתמו שלא במינו אם נשתייר רובו וחזר קולו לכמות שהיה בתחילה קודם שניקב:

ח נסדק לאורכו פסול י"א אפי' בכל שהוא פסול אלא אם כן הדקו הרבה בחוט או במשיחה ונשתייר שיעור התקיעה ממקום הקשירה ולמעלה לצד הפה (כל בו) וי"א דוקא ברובו ואם דבקו כשר אפילו אם דבקו בדבק ויש מי שאומר שאינו כשר אלא כשדבקו בעצמו שחיממו באור עד שנפשר וחבר קצותו זה עם זה ואם נסדק כולו אפי' מצד אחד פסול אפילו חממו באור וחבר סדקיו זה עם זה:

ט נסדק לרחבו במיעוטו כשר ברובו פסול אלא אם כן נשאר מהסדק לצד פיו שיעור תקיעה דהיינו ארבעה גודלים וכשנשתייר בו כך כשר אפילו אם מעכב את התקיעה ויש מכשירים בנשתייר אפי' שלא לצד פיו:

י דבק שברי שופרו' זה עם זה ועשה מהם שופר פסול ואפי' אם יש בשבר שכנגד פיו שיעור שופר:

יא הוסיף עליו כל שהוא בין במינו בין שלא במינו פסול אפילו היה בו מתחלה שיעור שופר:

יב הפכו ותקע בו לא יצא בין הפכו כדרך שהופכין החלוק שהחזיר פנימי לחיצון בין שהניחו כמו שהיה אלא שהרחיב את הקצר וקיצר את הרחב וה"ה אם תקע במקום הרחב פסול (ר"ן פ"ב דר"ה):

יג היה ארוך וקצרו אם נשאר בו שיעור תקיעה כשר:

יד גרדו מבפנים או מבחוץ עד שעשאו דק מאוד כמו גלד כשר:

טו לא הוציא זכרותו אלא נקב בו כשר אבל אם הוציא הזכרו' ועשה ממנו שופר כגון שנקב בו פסול:

טז צפהו זהב במקום הנחת פה פסול שלא במקום הנחת פה כשר צפהו זהב מבפנים פסול מבחוץ אם נשתנה קולו מכמות שהיה פסול ואם לאו כשר יש מפרשים מקום הנחת פה היינו עובי השופר לצד פנימי שמניח שם פיו והצד החיצון מן העובי עצמו קרוי שלא במקום הנחת פה ויש מפרשים דעביו במקום הקצר הוא מקום הנחת פה ושלא במקום הנחת פה היינו כל אורך השופר מצד הקצר עד צד הרחב:

יז המציירים בשופר צורו' במיני צבעונים כדי לנאותו לא יפה הם עושים (אבל מותר לחקוק בשופר עצמו צורות כדי לנאותו) (ב"י):

יח אם נתן זהב על עובי השופר בצד הרחב היינו הוסיף עליו כל שהוא ופסול:

יט הרחיק את השופר ונפח בו ותקע בו פסול:

כ נתן שופר לתוך שופר אם הפנימי' עודף על החיצון משני צדדין ונתן הפנימי בפיו ותקע בו כשר: הגה ולי נראה דאפי' אינו בולט בצד הרחב רק שוה לחיצון הואיל ובולט לצד הפה ותוקע בפנימי יצא כן נראה לי וכ"מ מלשון הרא"ש והוא שלא ישנה קולו במה שהוא נתון בתוך החיצון ואם לאו פסול:

כא שופר של ראש השנה אין מחללין עליו יו"ט אפילו בדבר שיש בו משום שבות כיצד הי' השופר בראש האילן או מעבר הנהר ואין לו שופר אלא הוא אינו עול' באילן ואינו שט על פני המים כדי להביאו ועל ידי עכו"ם מותר דהוי שבות דשבו' (פירוש איסור אמירה לעכו"ם באיסור דאורייתא הוא משום שבות שאחז"ל לשבות מזה אמירה לעכו"ם ובאיסור דרבנן הוא שבות דשבות) ובמקום מצוה לא גזרו רבנן (וע"ל סי' ש"ז):

כב אם עכו"ם הביא שופר מחוץ לתחום תוקעין בו והוא הדין אם עשה עכו"ם שופר ביו"ט מותר לתקוע בו:

כג יכול ליתן בתוכו מים או יין לצחצחו אבל מי רגלים אף בחול אסור מפני הכבוד:

סימן תקפז

דין התוקע לתוך הבור. ובו ג סעיפים:

א התוקע בתוך הבור או בתוך המער' אותם העומדים בתוך הבור והמער' יצאו והעומדים בחוץ אם קול שופר שמעו יצאו ואם קול הבר' שמעו לא יצאו וכן התוקע לתוך חבית גדולה וכיוצא בה אם קול שופר שמע יצא ואם קול הבר' שמע לא יצא:

ב אם התחיל לתקוע בבור ועלה חוץ לבור וגמרה יצא שכל מה ששמע בין בפנים בין בחוץ היה קול שופר: הגה וכן אותם שהיו בבור בתחלת התקיעה: (גמרא)

ג השומע מקצת תקיעה שלא בחיוב ומקצתה בחיוב או שאמר לתוקע במתעסק כוון להוציאני ידי חובתי ותקע ומשך בה שיעור תקיע' לא יצאו ויש אומרים שיצא אי איכא שיעור תקיעה בחיוב: הגה וה"ה אם שמע מקצת התקיעה קול הברה כגון שהיה התוקע בבור והוא עמד בחוץ ובאמצע התקיעה יצא לחוץ: (טור)

סימן תקפח

זמן תקיעת שופר. ובו ה סעיפים:

א זמן תקיעת שופר ביום ולא בלילה ומצותה משעת הנץ החמה ואילך ואם תקע משעלה עמוד השחר יצא ואם שמע מקצת תקיעה קודם שעלה עמוד השחר ומקצתה אחר שעלה עמוד השחר לא יצא: הגה ואם היה שיעור תקיעה במה ששמע ביום נתבאר סי' תקפ"ז ס"ג:

ב שמע ט' תקיעות בט' שעות ביום יצא ואפי' הם מט' בני אדם תקיעה מזה ותרועה מזה ותקיעה מזה ויש אומרים דדוקא כשלא הפסיק ביניהם בקול שופר שאינו ראוי באותה בבא:

ג שמע ט' תקיעות מט' בני אדם שתקעו כולם כאחד לא יצא שאין כאן פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה: הגה ואם שנים תקעו כאחד כל הסדר ואפי' א' תקע בחצוצרות יצא דיהיב דעתיה על השופר: (הגהות אשירי וגמרא פרק ראוהו ב"ד):

ד היה זה צריך פשוטה ראשונה וזה צריך פשוטה אחרונה תקיעה אחת מוציאה את שניהם:

ה י"ט של ר"ה שחל להיות בשבת אין תוקעין בשופר: הגה ואסור לטלטלו אם לא לצורך גופו ומקומו: (אור זרוע והגהות אשירי ס"פ במה מדליקין):

סימן תקפט

מי הם הראויים לתקיעת שופר. ובו ט סעיפים:

א כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתן:

ב חרש שוטה וקטן פטורים וחרש אפילו מדבר ואינו שומע אינו מוציא דכיון דאינו שומע לאו בר חיובא הוא: הגה אבל שומע ואינו מדבר מוציא אחרים ידי חובתן: (ב"י):

ג אשה פטורה משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא:

ד אנדרוגינוס מוציא את מינו טומטום אפילו את מינו אינו מוציא:

ה מי שחציו עבד וחציו בן חורין אינו מוציא אפי' עצמו וצריך שיתקע לו בן חורין להוציאו:

ו אף על פי שנשים פטורות יכולות לתקוע וכן אחר שיצא כבר יכול לתקוע להוציאן אבל אין מברכות ולא יברכו להן: הגה והמנהג שהנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא ע"כ גם כאן מברכות לעצמן אבל אחרים לא יברכו להן אם כבר יצאו ואינן תוקעין רק לנשים אבל אם תוקעין לאיש המחוייב מברכין לו אע"פ שכבר יצאו כמו שנתבאר סי' תקפ"ה סעיף ב' בהג"ה א' (ד"ע):

ז המודר הנאה מחבירו מותר לתקוע לו תקיעה של מצוה ודוקא שהוא תוקע מאליו להוציאו אבל אם אמר לו המודר תקע והוציאני אסור: הגה ואם אמר קונם תקיעותיו עלי בכל ענין אסור: (ר"ן):

ח המתעסק בתקיעת שופר להתלמד לא יצא ידי חובתו וכן השומע מן המתעסק לא יצא וכן התוקע לשורר ולא נתכוון לתקיעת מצוה לא יצא נתכוין שומע לצאת ידי חובתו ולא נתכוון התוקע להוציאו או שנתכוון התוקע להוציאו ולא נתכוון השומע לצאת לא יצא ידי חובתו עד שיתכוון שומע ומשמיע:

ט מי שתקע ונתכוין להוציא כל השומע תקיעתו ושמע השומע ונתכוין לצאת ידי חובתו אע"פ שאין התוקע מתכוין לפלוני זה ששמע תקיעתו ואינו יודעו יצא שהרי נתכוין להוציא לכל מי שישמענו לפיכך מי שהיה מהלך בדרך או יושב בתוך ביתו ושמע תקיעו' משליח צבור יצא אם נתכוין לצאת שהרי ש"ץ מתכוין להוציא את הרבים ידי חובתן:

סימן תקצ

סדר הראוי לתקיעת שופר. ובו ט סעיפים:

א כמה תקיעות חייב אדם לשמוע בראש השנה תשע לפי שנאמר תרועה ביובל ובר"ה ג"פ וכל תרועה פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה ומפי השמועה למדו שכל תרועות של חודש השביעי אחד הן בין בר"ה בין ביוה"כ של יובל תשע תקיעות תוקעין בכל אחד משניהם תר"ת תר"ת תר"ת:

ב תרועה זו האמורה בתורה נסתפק לנו אם היא היללה שאנו קורים תרועה או אם היא מה שאנו קורים שברים או אם הם שניהם יחד לפיכך כדי לצאת ידי ספק צריך לתקוע תשר"ת ג"פ ותש"ת ג"פ ותר"ת ג"פ:

ג י"א ששיעור תקיע' כתרוע' ושיעור תרוע' כשלשה יבבות דהיינו ג' כוחות בעלמא כל שהוא והם נקראין טרומיטין ולפי"ז צריך ליזהר שלא יאריך בשבר כשלשה טרומיטין שאם כן יצא מכלל שבר ונעשה תקיעה ויש אומרים דאין לחוש אם האריך בשברים קצת ובלבד שלא יאריך יותר מדאי וכן נוהגין (מרדכי והג"א פי"ט) וצריך להאריך בתקיעה של תשר"ת יותר מבשל תש"ת ובשל תש"ת יותר מבשל תר"ת ומיהו אם מאריך הרבה בכל תקיעה אין לחוש שאין לה שיעור למעלה וכן בתרועה יכול להאריך בה כמו שירצה וכן אם מוסיף על ג' שברים ועושה ד' או ה' אין לחוש וי"א ששיעור יבבא ג' טרומיטין ושיעור תרוע' כשלשה יבבות שהם ט' טרומיטין ושיעור תקיע' גם כן ט' טרומיטין כתרועה ולפי זה אין לחוש אם האריך קצת בשברים וצריך להאריך בתקיע' של תשר"ת כשיעור י"ב טרומיטין ומי שלא האריך בתקיעה כשיעור הזה והאריך בשברים לא קיים המצוה לא כמר ולא כמר:

ד ג' שברים צריך לעשותם בנשימה אחת אבל ג' שברים ותרועה דתשר"ת י"א שאינו צריך לעשותם בנשימה אחת והוא שלא ישהא בהפסקה יותר מכדי נשימה וי"א שצריך לעשותם בנשימה אחת וירא שמים יצא ידי כולם ובתקיעו' דמיושב יעשה בנשימה אחת ובתקיעו' דמעומד יעשה בב' נשימו': הגה והמנהג הפשוט לעשות הכל בב' נשימות ואין לשנות:

ה אם תקע תר"ת בנשימה אחת יצא ויש מי שאומר שלא יצא:

ו אם האריך בתקיעה אחרונה של תשר"ת כשיעור ב' תקיעו' כדי שתעלה לשם תקיעה אחרונה של תשר"ת ובשביל הראשונה של תש"ת לא עלתה לו אלא בשביל תקיעה אחת וי"א שאפי' בשביל אחת לא עלתה לו: הגה ואם תקע תקיעה אחת בין ב' סדרים והתנה שאיזה מן הסדרים הוא הנכון תעלה לו אותה תקיעה יצא (ב"י):

ז אם טעה בתשר"ת ואחר שתקע ב' שברים טעה והתחיל להריע אם נזכר מיד יתקע שבר אחר ואם לא נזכר עד שגמר התרועה שהתחיל בה בטעו' לא הפסיד התקיעה הראשונה שתקע אלא חוזר ותוקע ג' שברים ומריע ותוקע אבל אם אירע בתש"ת או תר"ת הפסיד גם תקיעה ראשונה:

ח אם הפסיק בתרועה בין תקיעה לשברים או שהפסיק בשברים בין תרועה לתקיעה וכן אם הריע שתי תרועו' זו אחר זו או שתקע אחר התרועה תקיעה כמתעסק שלא לשם תקיעה והפסיק בה בין תרועה לתקיעה או לאחר שתקע ג' שברים שתק והפסיק ואח"כ תקע שברים אחרים ואפי' שבר א' בכל אלו הוי הפסק והפסיד גם תקיעה ראשונה:

ט אם תקע שני תשר"ת או שני תש"ת או שני תר"ת כהוגן וטעה בשלישי אין צריך לחזור אלא לאחרון שטעה בו אם תקע בצד הרחב של השופר לא יצא: הגה ואחר שתקעו אומר הש"ץ פסוק אשרי העם יודעי תרועה ואשרי ומחזירין הספר למקומו:

סימן תקצא

סדר תפלת מוסף ביחיד. ובו ח סעיפים:

א יתפללו הצבור בלחש תפלת מוסף ט' ברכות ושליח צבור יתפלל גם כן עמהם בלחש:

ב המנהג פשוט בכל בני ספרד שאין מזכירין פסוקי קרבן מוסף כלל: הגה והמנהג הפשוט באשכנז ובגלילות אלו לומר פסוקי מוסף ראש השנה ואין אומרים פסוקי מוסף ראש חודש אלא אומרים מלבד עולת החודש ומנחתה ועולת התמיד ומנחתה וכו' ושני שעירים לכפר ושני תמידים כהלכתם (טור) ואומרים ג"כ מוספי יום הזכרון: (ר"ן סוף ר"ה ורבי' ירוחם וכל בו):

ג צריך לומר את מוספי יום הזכרון כדי לכלול גם מוסף ר"ח וגם ביום שני יאמר את מוספי:

ד אומרים י' פסוקים של מלכיות וי' של זכרונות וי' של שופרות בכל ברכה ג' מהם של תורה וג' של כתובים וג' של נביאים וא' של תורה ואם רצה להוסיף על אלו י' רשאי: מיהו אם לא התחיל בשום פסוק רק אמר ובתורתך כתוב לאמר יצא (טור):

ה אין אומרים פסוק במלכיו' ולא בזכרונו' ולא בשופרו' של פורעניו' של ישראל וא"א פסוק זכרונו' של יחיד:

ו יש קוראים תגר על מה שנוהגים להשלים פסוקי שופרו' בפסוק וביום שמחתכם שאין מזכיר בו שופר אלא חצוצרו' והרא"ש והר"ן כתבו לקיים המנהג:

ז ועקידת יצחק היום לזרעו תזכור כך היא הנוסחא המפורסמת והמדקדקים לומר לזרע יעקב תזכור משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות ואינו אלא טועה: הגה ואומרים עלינו ומלוך והש"ץ מוסיף אוחילה ושאר פיוטים כל מקום לפי מנהגו (טור):

ח לא יתפלל ביחיד תפלת מוסף בראש השנה עד אחר ג' שעות היום:

סימן תקצב

תפלת מוסף בקול רם וסדר התקיעות. ובו ד סעיפים:

א מחזיר שליח צבור התפלה ותוקעין על סדר הברכו' למלכיו' תשר"ת פעם אחת ולזכרונו' תש"ת ולשופרו' תר"ת ועכשיו נוהגים לתקוע למלכיו' תשר"ת שלשה פעמים לזכרונו' תש"ת שלשה פעמים ולשופרו' תר"ת שלשה פעמים: הגה וי"א שתוקעים תשר"ת למלכיות פעם אחת וכן לזכרונות וכן לשופרות (טור בשם ר"ת ומנהגים) וכן המנהג במדינות אלו ונהגו לומר כל פעם אחר שתקעו היום הרת עולם וארשת (מהרי"ל) אפי' בשבת שאין תוקעין אומרים היום הרת אבל לא ארשת: (מנהגים)

ב יחיד אינו מפסיק לתקוע בברכות ואפי' יש לו מי שיתקע לו: הגה אלא תוקעים לו קודם שיתפלל מוסף ואין צריכים לתקוע לו שנית: (כל בו וב"י בשם א"ח):

ג לא ישיח לא התוקע ולא הציבור בין תקיעות שמיושב לתקיעו' שמעומד (מיהו בענין התקיעות והתפלות אין הפסק) (מרדכי ומהרי"ל) אם סח דברים בטלים א"צ לחזור ולברך (טור) **וא"צ** לומר שלא ישיחו בין ברכה לתקיעו אם לא בענין התקיעו':

ד זה שתוקע כשהן יושבין תוקע על סדר הברכו': הגה ומיהו אינו מעכב ויכול אחר לתקוע אלא שראוי לעשות כך וכבר כתבתי לעיל סי' תקפ"ה:

סימן תקצג

אם הברכו' ותקיעו' מעכבו' זו את זו. ובו ב סעיפים:

א ברכות של ראש השנה ויום הכיפורים מעכבות זו את זו שאם אינו יודע כולם לא יאמר מה שיודע מהם אלא לא יאמר כלום:

ב וכן תקיעו' מעכבו' זו את זו והני מילי שאינו יודע אלא מקצת הסימן שלא יעשה אותו מקצת שיודע אבל תשר"ת תש"ת תר"ת אין מעכבין זה את זה ואם ידע לעשו' אחד מהם או שנים עושה: הגה אבל הברכות אין מעכבין התקיעות וכן התקיעות אינן מעכבין הברכות ואיזה מהם שיודע יעשה (טור) וכן סדרן אינו מעכב (ר"ן סוף ר"ה) ואם התפלל קודם שתקע יצא:

סימן תקצד

יחיד שלא התפלל אין חבירו מוציאו. ובו סעיף אחד:

יחיד שלא תקע חבירו יכול לתקוע לו להוציאו ידי חובתו אבל יחיד שלא התפלל ט' ברכו' אין חבירו יכול להוציאו: הגה ויש חולקין ואומרים דאם לא יכול להתפלל חבירו יכול להוציאו בתפלתו (ר"ן סר"ה ומרדכי והגהות אשירי ספ"ק דר"ה):

סימן תקצה

מי שאינו בקי בתקיעו' ולא בתפלה. ובו סעיף אחד:

מי שאינו בקי בתקיעו' ולא בסדר תפל' מוסף ולפניו שתי עירות באחת בקיאים בתקיעו' ולא בתפל' מוסף ובאחת בקיאין בתפל' מוסף ולא בתקיעו' הולך למקום שבקיאים בתקיעו' אפי' של מוסף ודאי ושל תקיעו' ספק: הגה מיהו אם יכול לילך למקום שמתפללים ויש שעות ביום שישמע אח"כ התקיעות במקום שתוקעין יקיים שתי המצות דכל היום כשר לתקוע: (ב"י בשם ירושלמי):

סימן תקצו

לאחר תפלה מריעים תרועה גדולה בלא תקיעה: הגה ויש מקומות נוהגין לחזור ולתקוע שלשים קולות (מנהגים ישנים) ולאחר שיצאו בזה שוב אין לתקוע עוד בחנם אבל קטן אפי' הגיע לחינוך מותר לומר לו שיתקע (המגיד פ"ב מהלכות שופר) ומותר לו לתקוע כל היום. (א"ז דר"ה):

סימן תקצז

אם מותר להתענו' בראש השנה. ובו ג סעיפים:

א אוכלים ושותים ושמחים ואין מתענין בר"ה ולא בשב' שובה אמנם לא יאכלו כל שבעם למען לא יקלו ראשם ותהיה יראת ה' על פניהם:

ב יש מקומו' שקבלה בידם שכל מי שרגיל להתענו' בראש השנה ומשנה רגילתו ואינו מתענה אינו משלים שנתו: הגה ומי שאינו ירא לנפשו א"צ להתענות כל ימיו (כל בו ומנהגים) רק צריך התרה כמו שאר נדר. (כל בו):

ג המתענה פעם אחת בראש השנה תעני' חלום אם היה ביום ראשון צריך להתענו' שני הימים כל ימיו ואם היה ביום שני יתענה כל ימיו יום שני בלבד: הגה וא"צ למיתב תענית לתעניתו דהא יש אומרים דמצוה להתענות בר"ה (תה"ד סי' רמ"ה) וא"א עננו בר"ה כמו שא"א ביו"כ (הגהות מנהגים):

סימן תקצח

ר"ה שחל להיו' בשב' אומרים צדקתך במנחה: הגה וי"א שלא לאומרו (ר"ן סר"ה ומנהגים וכן אנו נוהגים):

סימן תקצט

ליל ראש השנה שחל להיו' במוצאי שבת אומרים ותודיענו:

סימן תר

ביצה שנולדה בר"ה ודיני הקידוש. ובו ג סעיפים:

א ביצה שנולדה ביום טוב הראשון וכן מה שנצוד בו וכן מה שנתלש בו אסור בשני: הגה וכבר נתבאר לעיל סי' תקי"ג סעיף ה' וסימן תקט"ו:

ב בקידוש ליל שני (ילבש בגד חדש) (הגהות מיימוני פ' כ"ט מהל' שבת) או מניח פרי חדש ואומרים שהחיינו ואם אין מצוי (בגד חדש או) פרי חדש עם כל זה יאמר שהחיינו:

ג אם חל יום ראשון בשב' אומרים שהחיינו בשופר ביום שני: הגה וי"א לאומרו אפי' אם חל יום ראשון בחול וכן המנהג במדינות אלו: הגמ"יי הלכות שופר:

סימן תרא

סדר יום שני של ראש השנה. ובו ב סעיפים:

א ביום שני (מתפללים כמו ביום ראשון) (טור) וקורים מוהאלהים נסה את אברהם עד סוף סידרה ומפטיר קורא כמו אתמול ומפטיר בירמיה כה אמר ה' מצא חן במדבר עד הבן יקיר לי אפרים ובמוצאי ר"ה מבדילין כמו במוצאי שבת אלא שאין מברכין על הבשמים ועל האש:

ב אף בארץ ישראל עושים ראש השנה שני ימים:

סימן תרב

סדר עשרת ימי תשובה. ובו סעיף אחד:

הגה ומתענים למחרת ראש השנה (טור) והוא תענית צבור בכל הימים שבין ראש השנה ליום הכפורים מרבים בתפלו' ובתחנונים: הגה ואומרים אבינו מלכנו ערב ובוקר מלבד בשבת (טור) ואפילו אם יש מילה שאין אומרים תחנון אפ"ה אומרים אבינו מלכנו (מנהגים) ואומרים בכל יום ג"פ וידוי קודם עלות השחר מלבד בעי"כ שאין אומרים אותו אלא פעם אחד (רוקח) ואין נותנין חרם וכן

אין משביעין אדם בב"ד עד אחר יום כפור (מהרי"ל) אין מקדשין הלבנה עד מוצאי יו"כ ושבת שבין ר"ה ליו"כ) המנהג לומר בו צו"ץ:

סימן תרג

אף מי שאינו נזהר מפת של עכו"ם בעשר' ימי תשובה צריך ליזהר: הגה ויש לכל אדם לחפש ולפשפש במעשיו ולשוב מהם בי' ימי תשובה וספק עבירה צריך יותר תשובה מעבירה ודאי כי יותר מתחרט כשיודע שעשה משאינו יודע ולכן קרבן אשם תלוי הוצרך להיות יותר ביוקר מחטאת: (ד"ע ורבינו יונה ריש ברכות):

סימן תרד

סדר ערב יום כפור. ובו ב סעיפים:

א מצוה לאכול בעיוה"כ ולהרבות בסעודה: הגה ואסור להתענות בו אפי' תענית חלום (מהרי"ל) ואם נדר להתענות בו עיין לעיל סי' תק"ע סעיף ב':

ב אין נופלים על פניהם בערב יוה"כ: הגה גם אין אומרים למנצח ומזמור לתודה (מנהגים) גם אין אומרים קודם עלות השחר הרבה סליחות ויש מקומות נוהגים להרבות בסליחות והכל לפי המנהג ולענין אמירת אבינו מלכנו בעיו"כ יש בו מחלוקת בין אחרונים ומנהג עירי שלא לאומרו כי אם כשחל יו"כ בשבת שאין אומרים בו אבינו מלכנו אז אומרים אותו ערב יו"כ שחרית:

סימן תרה

מנהג כפרות בערב יום כפור. ובו סעיף אחד:

מה שנוהגים לעשות כפרה בערב יום כפורים לשחוט תרנגול על כל בן זכר ולומר עליו פסוקים יש למנוע המנהג: הגה ויש מהגאונים שכתבו מנהג זה וכן כתבו אותו רבים מן האחרונים וכן נוהגין בכל מדינות אלו ואין לשנות כי הוא מנהג ותיקין ונוהגין ליקח תרנגול זכר לזכר ולנקבה לוקחין תרנגולת (ב"י בשם תשב"ץ) ולוקחין למעוברת ב' תרנגולים אולי תלד זכר ובוחרין בתרנגולים לבנים על דרך שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ונהגו ליתן הכפרות לעניים או לפדותן בממון שנותנים לעניים (מהרי"ל) ויש מקומות שנוהגין לילך על הקברות ולהרבות בצדקה והכל מנהג יפה ויש להסמיך שחיטת הכפרו' מיד לאחר שהחזירו עליו וסמך ידיו עליו דמות הקרבן וזורקין בני מעיהם על הגגות או בחצר מקום שהעופות יכולין לקחת משם (טור):

סימן תרו

שיפייס אדם חבירו בערב יום כפור. ובו ד סעיפים:

א עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שיפייסנו ואפילו לא הקניטו אלא בדברים צריך לפייסו ואם אינו מתפייס בראשונה יחזור וילך פעם שניה ושלישית ובכל פעם יקח עמו שלשה אנשים ואם אינו מתפייס בשלשה פעמים אינו זקוק לו (מיהו יאמר אח"כ לפני עשרה שביקש ממנו מחילה). (מרדכי דיומא ומהרי"ל) ואם הוא רבו צריך ללכת לו כמה פעמים עד שיתפייס: הגה והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול (מהרי"ל) אם לא שמכוין לטובת המבקש מחילה (גמרא דיומא) ואם הוציא עליו שם רע א"צ למחול לו (מרדכי וסמ"ק והגה"מ פ"ב מהלכות תשובה ומהרי"ו):

ב אם מת אשר חטא לו מביא עשרה בני אדם ומעמידם על קברו ואומר חטאתי לאלהי ישראל ולפלוני זה שחטאתי לו (ונהגו לבקש מחילה בערב יו"כ) (מרדכי דיומא):

ג תקנת קדמונינו וחרם שלא להוציא שם רע על המתים:

ד יכול לטבול וללקות מתי שירצה רק שיהיה קודם הלילה ואינו מברך על הטבילה: הגה ואין צריך לטבול רק פעם אחת בלא וידוי משום קרי והוא הדין דהטלת ט' קבין מים נמי מהני (מהרי"ו וכל בו ותשב"ץ). מי שמת לו מת בין ר"ה ליוה"כ מותר לרחוץ ולטבול בעיו"כ דיום כפור מבטל שבעה (מהרי"ל הלכות שמחות) אע"פ שנהגו שלא לרחוץ כל שלשים טבילת מצוה מותר (דעת עצמו):

סימן תרז

סדר הוידוי במנחה בערב יום כפור. ובו ו סעיפים:

א צריך להתודות במנחה קודם סעודה המפסקת: הגה ויחיד אומרו אחר שגמר תפלתו וש"ץ אומרו ביו"כ בתוך התפלה (טור):

ב אין צריך לפרט החטא ואם רצה לפרט הרשות בידו ואם מתודה בלחש נכון לפרט החטא: הגה אבל כשמתפלל בקול רם או ש"ץ כשחוזר התפלה אין לפרט החטא ומה שאומרים על חטא כסדר א' ב' לא מקרי פורט הואיל והכל אומרים בשוה אינו אלא כנוסח תפלה (ד"ע):

ג צריך להתודות מעומד ואפילו כי שמע ליה משליח צבור והוא התודה כבר צריך לעמוד: הגה ויחזור ויתודה עם השליח צבור (ר"ן פ"ב דר"ה) ועיקר הוידוי היא אבל אנחנו חטאנו (טור):

ד עונות שהתודה עליהם ביום הכפורים שעבר ולא שינה עליהם אפ"ה יכול לחזור ולהתודות עליהם:

ה בתפל' מנחה ערב יום הכפורים אינו חותם בוידוי שאחריה: הגה ואין הש"ץ מחזיר הוידוי במנחה אלא מתפלל שמ"ע כבשאר ימות השנה (טור ומרדכי) ואין אומרים אבינו מלכנו (עסס' תרי"ד) וכל שכן תחנון:

י כל הקהל לוקים מלקות ארבעים אחר תפלת המנחה שמתוך כך יתן אל לבו לשוב מעבירות שבידו: הגה ונהגו שהנלקה אומר וידוים בשעה שנלקה והמלקה אומר והוא רחום יכפר עון וגו' ג"פ שהם ל"ט תיבות כנגד ל"ט מכות (מנהגים). ונהגו להלקות ברצועה כל דהוא דאינו רק זכרון למלקות ויקח רצועה של עגל על דרך שנאמר ידע שור קונהו (כל בו) והנלקה לא יעמוד ולא ישב רק מוטה (מנהגים) פניו לצפון ואחוריו לדרום (מהרי"ל) יוה"כ אינו מכפר אלא על השבים המאמינים בכפרתו אבל המבעט בו ומחשב בלבו מה מועיל לי יו"כ זה אינו מכפר לו: (רמב"ם פ"ג מהלכות שגגות):

סימן תרח

סדר סעודה המפסקת. ובו ד סעיפים:

א אוכלין ומפסיקין קודם בין השמשו' שצריך להוסיף מחול על הקודש ותוספת זה אין לו שיעור אלא קודם בין השמשו' שזמנו אלף ות"ק אמה קודם הלילה צריך להוסיף מחול על הקודש מעט או הרבה:

ב נשים שאוכלו' ושותו' עד שחשכה והן אינן יודעו' שמצוה להוסיף מחול על הקודש אין ממחין בידם כדי שלא יבואו לעשו' בזדון: הגה והוא הדין בכל דבר איסור אמרינן מוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין ודוקא שאינו מפורש בתורה אע"פ שהוא דאורייתא אבל אם מפורש בתורה מוחין בידו (ר"ן פרק ד' דביצה והרא"ש בשם העיטור). ואם יודע שאין דבריו נשמעין לא יאמר ברבים להוכיחן רק פעם אחד אבל לא ירבה בתוכחות מאחר שיודע שלא ישמעו אליו אבל ביחיד חייב להוכיחו עד שיכנו או יקללנו (ר"ן ס"פ הבע"י):

ג אם הפסיק מאכילתו בעוד היום גדול יכול לחזור ולאכול כל זמן שלא קבל עליו התענ': הגה ועיין לעיל סימן תקנ"ג דאם קיבל בלב לא הוי קבלה:

ד בערב יום הכפורים אין לו לאכול אלא מאכלים קלים להתעכל כדי שלא יהא שבע ומתנאה כשיתפלל: הגה וכן אין אוכלים דברים המחממים את הגוף שלא יבא לידי קרי וכן אין לאכול מאכלי חלב שמרבים זרע אך בסעודת שחרית נוהגין לאכלן. (מהרי"ל):

סימן תרט

הטמנת חמין בערב יום כפור. ובו סעיף אחד:

מותר להטמין חמין מערב יום הכפורים למוצאי יום הכפורים: הגה וי"א שאין להטמין ביום הכפורים (עיין בטור) וכן המנהג במדינות אלו (מהרי"ל):

סימן תרי

הדלקת הנרות ביום כפור. ובו ד סעיפים:

א מקום שנוהגים להדליק נר בליל יום הכפורים מדליקין מקום שנהגו שלא להדליק אין מדליקין (ואם יש נר בבית חייב להדליק בחדר ששוכב שם כדי שלא יבא לידי תשמיש עם אשתו מאחר שרואה אותה אצל הנר שבביתו) (מהרי"ל) ואם חל להיו' בשב' חייבין הכל להדליק הגה ומברכין להדליק נר של שבת ויום הכפורים:

ב יש מי שאומר שמברך על הדלקת נר יום כפורים: הגה וכן המנהג במדינות אלו:

ג בכל מקום מדליקין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלים ועל גבי החולים:

ד נוהגים בכל מקום להרבו' נרות בבתי כנסיו' ולהציע בגדים נאים בבית הכנסת: הגה ונוהגים שכל איש גדול או קטן עושין לו נר (מרדכי ומהרי"ו) גם נר נשמה לאביו ולאמו שמתו (כל בו) וכן נכון וכן כתבו מקצת רבוואתא ואם כבו נרות אלו ביוה"כ אין לומר לעכו"ם שיחזור וידליקם (מהרי"ל). מי שכבה נרו ביוה"כ יחזור וידלקנו במוצאי יום כפור ואל יכבנו עוד אלא יניחנו לדלוק עד גמירא וגם יקבל עליו שכל ימיו לא יכבה במוצאי יום כפורים נרו לא הוא ולא אחר (כך נמצא במנהגים ישנים). יש אומרים שיש להציע השלחנות ביום כפור כמו בשבת (מרדכי ומנהגים) וכן נוהגין. יש שכתבו שנהגו ללבוש בגדים לבנים ונקיים ביוה"כ דוגמת מלאכי השרת וכן נוהגין ללבוש הקיטל שהוא לבן ונקי גם הוא בגד מתים ועי"ז לב האדם נכנע ונשבר (ד"ע מהגהות מיימוני פ"ז דשביתת עשור):

סימן תריא

שליל יום הכפורים דינו כיומו. ובו ב סעיפים:

א יום הכפורים לילו כיומו לכל דבר ומה הם הדברים האסורים בו מלאכה אכילה ושתיה רחיצה סיכה נעילת הסנדל תשמיש המטה ואין חיוב כרת אלא על מלאכה ואכילה ושתיה:

ב כל מלאכה שחייבים עליה בשבת חייבים עליה ביום הכפורים וכל שבשבת פטור אבל אסור גם ביום הכפורים כן אלא שבשבת זדונו בסקילה ויום הכפורים זדונו בכרת וכל שאסור לטלטלו בשבת אסור לטלטלו ביום הכפורים והתירו לקנב ירק ולפצוע אגוזים מן המנחה ולמעלה כשחל בחול והאידנא נהגו לאסור: הגה אם נפלה דליקה ביה"כ מותר להציל סעודה אחת לצורך לילה כמו שמציל בשבת לסעודת מנחה (ר"ן פרק כל כתבי) וכבר נתבאר סימן של"ד כיצד נוהגים בזמן הזה בדליקה בשבת וה"ה ביוה"כ ונהגו שהתינוקות משחקים באגוזים (אגודה ומהרי"ל) ואין למחות בידם אפי' קודם מנחה ונשתרבב המנהג מדין הפצעת אגוזים הנזכר (ד"ע):

סימן תריב

איסור אכילה ביו"כ ושיעור כמותה. ובו י סעיפים:

א האוכל ביום הכפורים ככותב' הגסה חייב והוא פחו' מכביצה מעט ושיעור זה שוה לכל אדם בין לננס בין לעוג מלך הבשן:

ב כל האוכלים מצטרפים לשיעור זה אפי' מלח שעל הבשר וציר שעל ירק אבל אכילה ושתיה אינן מצטרפות:

ג אכל וחזר ואכל אם יש מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס מצטרפין ואם לאו אין מצטרפין:

ד שיעור אכילת פרס י"א ד' ביצים וי"א ג' ביצים (שוחקות רשב"א):

ה הא דבעינן שיעור היינו לחיוב כרת או חטאת אבל איסורא איכא בכל שהוא:

ו אכל אוכלים שאינם ראוים לאכילה או שאכל אכילה גסה כגון מיד על אכילה שאכל ערב יום הכפורים עד שקץ במזונו פטור: הגה ואם אכל מאכלים מבושמים או מטובלים על אכילתו חייב דרווחא לבסומי שכיחא (כל בו) ואסור בי"כ לטעום דבר להפליט אפי' עצי בשמים וע"ל סי' תקס"ז סעיף ג' בהג"ה:

ז אכל עלי קנים פטור ולולבי גפנים שלבלבו קודם ר"ה פטור דעץ בעלמא הם ואם לבלבו (בארץ ישראל) מראש השנה עד יום הכפורים חייב:

ח כס (פי' שכסס ופצע אותם בשיניו) פלפלי או זנגבילא אם הם יבשים פטור דלא חזו לאכילה ואם הם רטובים חייב:

ט השותה ביום הכפורים מלא לוגמיו (פי' מלא פיו) חייב ומשערים בכל אדם לפי מה שהוא הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו ולא מלא לוגמיו ממש אלא כדי שיסלקנו לצד אחד בפיו ויראה כמלא לוגמיו והוא פחו' מרביעי' באדם בינוני וכל המשקים מצטרפים לכשיעור: הגה שתה משקין שאינן ראוין לשתיה כגון ציר או מורייס וחומץ חי פטור אבל חומץ מזוג חייב. (טור):

י שתה מעט וחזר ושתה אם יש מתחלת שתיה ראשונ' עד סוף שתיה אחרונה כדי שתיית רביעי' מצטרפין לכשיעור ואם לאו אין מצטרפין ויש אומרים ששיעור צירוף השתיו' כדי אכיל' פרס כמו צירוף אכילו': הגה מותר ליגע ביוה"כ באוכלים ומשקים ליתן לקטנים ולא חיישינן שיאכל או ישתה אם יגע (תה"ד סי' קמ"ז):

סימן תריג

איסור רחיצה ביום כפור. ובו יב סעיפים:

א אסור לרחוץ ביום הכפורים בין בחמין בין בצונן ואפי' להושיט אצבעו במים אסור ואם היו ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלכי' בטיט או בצואה או שנטף דם מחוטמו מותר לרחצם שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג:

ב נוטל אדם ידיו שחרי' ומברך על נטיל' ידים ויזהר שלא יטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו (ולא יכוין להנאת רחיצה רק להעביר הרוח רעה מעל הידים (הגהות מיימוני):

ג אם הטיל מים ושפשף בידו או עשה צרכיו וקנח מותר לרחוץ דהוי ליה ידיו מלוכלכות (ורוחץ עד סוף קשרי אצבעותיו) ואם רוצה להתפלל אפילו לא קנח נמי מותר ליטול עד סוף קשרי אצבעותיו: הגה וכן כהן העולה לדוכן נוטל ידיו אע"פ שהן טהורות דכל רוב רחיצה שאינו מכוין בה לתענוג מותרת (הגהות מיימוני פ"ב מהל' י"כ ומהרי"ל) ולכן אפי' בא מן הדרך ורגליו כהות מותר לרחצן (ב"י בשם הגהות מיימוני וסמ"ג וטור הלכות ט"ב):

ד מי שהוא אסטניס ואין דעתו מיושבת עליו עד שיקנח פניו במים מותר: הגה ונהגו בזה להחמיר ואפילו ברחיצת העינים שהיא קצת רפואה נהגו להחמיר (מהרי"ל) ואסור לרחוץ פיו ביום הכפורים כמו שנתבאר לעיל סימן תקס"ז סעיף ג':

ה ההולך לבית המדרש או להקביל פני אביו או רבו או מי שגדול ממנו בחכמה או לצרכי מצוה יכול לעבור במים עד צוארו בין בהליכה בין בחזרה ובלבד שלא יוציא ידו מתחת שפת חלוקו להגביה שולי חלוקו על זרועו והוא שלא יהיו המים רודפים דאם כן אף בחול אסור מפני הסכנה אפי' אם אינם מגיעים אלא עד מתנים:

ו הא דשרי לעבור בגופו במים לדבר מצוה דוקא לעבור בגופו במים עצמן אבל לעבור בספינה קטנה יש מי שאוסר:

ז הרב אסור לעבור במים כדי לילך אצל תלמידו:

ח ההולך לשמור פרותיו מותר לעבור במים בהליכה אבל לא בחזרה: הגה וכל מקום דמותר לעבור במים אפי' היה לו דרך שיכול להקיף ביבשה מותר לעבור דלמעט בהילוך עדיף טפי: (א"ז)

ט אסור להצטנן בטיט לח אם הוא טופח על מנת להטפיח ואסור להצטנן בכלים שיש בהם מים אפילו הם חסרים בין של חרס בין של מתכת אבל אם הם ריקים מותר וכן בפירות ובתינוק: הגה ואסור לשרות מפה מבעוד יום ולעשותה כמין כלים נגובים ולהצטנן בה בי"כ דחיישינן שמא לא תנגב יפה ויבא לידי סחיטה (הגהות מיימוני פ"ב ומרדכי וסמ"ק ומנהגים) החולה רוחץ כדרכו אע"פ שאינו מסוכן (רמב"ם):

י כלה כל שלשים יום מותר לרחוץ פניה:

יא מי שראה קרי בזמן הזה ביום הכפורים אם לח הוא מקנחו במפה ודיו ואם יבש הוא או שנתלכלך רוחץ מקומו' המלוכלכים בו לבד ומתפלל ואסור לרחוץ גופו או לטבול אע"פ שבשאר ימו' השנ' הוא רגיל לטבול לתפלה:

יב בזמן הזה אסור לאשה לטבול ביום הכפורים אפי' הגיע זמן טבילתה בו ביום:

סימן תריד

דיני סיכה ונעיל' הסנדל. ובו ד סעיפים:

א אסור לסוך אפילו מקצת גופו ואפילו אינו אלא להעביר הזוהמא אבל אם הוא חולה אפילו אין בו סכנה או שיש לו חטטין בראשו מותר:

ב אסור לנעול סנדל או מנעל של עור אפי' קב הקיטע וכיוצא בו אפי' של עץ ומחופה עור אסור אבל של גמי או של קש או של בגד או של שאר מינים מותר אפילו לצא' בהם לרשו' הרבים (ומותר לעמוד על כרים וכסתות של עור ומ"מ המחמיר תבא עליו ברכה) (מרדכי דיומא ותה"ד סי' קמ"ט):

ג החיה כל שלשים יום מותרת לנעול את הסנדל והחולה כיוצא בו אע"פ שאין בו סכנה וכן מי שיש לו מכה ברגליו:

ד מותר כל אדם לנעול סנדל מחמת עקרב וכיוצא בו כדי שלא ישכנו אם מצויים שם עקרבים או דברים הנושכים: הגה ואם ירדו גשמים ורוצה לילך לביתו מבהכ"נ או להיפך והוא איסטניס מותר לנעול מנעליו עד שמגיע למקומו (מהרי"ל):

סימן תרטו

יום הכפורים אסור בתשמיש המטה. ובו ב סעיפים:

א יום הכפורים אסור בתשמיש המטה ואסור ליגע באשתו כאילו היא נדה וכן אסור לישן עם אשתו במטה:

ב הרואה קרי בליל יום הכפורים ידאג כל השנה ואם עלתה לו שנה מובטח לו שהוא בן העולם הבא:

סימן תרטז

הקטנים מתי יתחילו להתענות. ובו ב סעיפים:

א התינוקו' מותרים בכל אלו חוץ מנעילת הסנדל שאין חוששים כל כך אם לא ינעלו: הגה ומותר לומר לעכו"ם לרחצן ולסוכן אבל להאכילם אפי' בידים שרי. (טור):

ב קטן (הבריא) בן תשע שנים שלימו' ובן עשר שנים שלימו' מחנכין אותו לשעו' כיצד היה רגיל לאכול בב' שעו' ביום מאכילין אותו בשלש היה רגיל לאכול בג' מאכילין אותו בד' לפי כח הבן מוסיפין לענו' אותו בשעו' (וה"ה לקטנה הבריאה) (טור) בן י"א בין זכר בין נקבה מתענים ומשלימי' מדברי סופרים כדי לחנכן במצו': הגה וי"א שאינן צריכים

להשלים מדרבנן כלל (ר"ן וא"ז ובהגהות מיימוני בשם ה"ג ורוקח ורא"ם) ויש לסמוך עלייהו בנער שהוא כחוש ואינו חזק להתענות (תרומת הדשן סימן קנ"ה) וכל מקום שמחנכין אותו באכילה מחנכין אותו ברחיצה וסיכה. (טור) בת י"ב ויום אחד ובן י"ג ויום אחד שהביאו שתי שערו' הרי הם כגדולים לכל מצו' ומשלימים מן התורה אבל אם לא הביאו שתי שערו' עדיין קטנים הם ואין משלימין אלא מדברי סופרים: הגה ואפי' הוא רך וכחוש צריך להשלים דחיישי' שמא נשרו השערות (תרומת הדשן סי' קנ"ה) קטן שהוא פחות מבן תשע אין מענין אותו ביום כפור כדי שלא יבא לידי סכנה הגה אפי' אם רוצה להחמיר על עצמו מוחין בידו (כל בו):

סימן תריז

דין עוברה ומניקה ויולדת ביו"כ. ובו ד סעיפים:

א עוברות ומניקות מתענות ומשלימו' ביום הכפורים:

ב עוברה שהריחה (ופניה משתנים אע"פ שלא אמרה צריכה אני) (רי"ו נכ"ז) לוחשין לה באזנה שיום הכפורים הוא אם נתקררה דעתה בזכרון זה מוטב ואם לאו מאכילין אותה עד שתתיישב דעתה:

ג כל אדם שהריח מאכל ונשתנו פניו מסוכן הוא אם לא יתנו לו ממנו ומאכילין אותו ממנו:

ד יולדת תוך שלשה ימים לא תתענה כלל משלשה עד שבעה אם אמרה צריכה אני מאכילין אותה מכאן ואילך הרי היא ככל אדם וימים אלו אין מונין אותם מעת לעת כגון אם ילדה בשבעה בתשרי בערב אין מאכילין אותה ביום הכפורים אם לא אמרה צריכה אני אף על פי שלא שלמו לה שלשה ימים עד יום כפורים בערב משום דכיון שנכנס יום רביעי ללידתה מקרי לאחר שלשה:

סימן תריח

דין חולה ביום הכפורים. ובו י סעיפים:

א חולה שצריך לאכול אם יש שם רופא בקי אפי' הוא עכו"ם שאומר אם לא יאכילו אותו אפשר שיכבד עליו החולי ויסתכן מאכילין אותו על פיו ואין צריך לומר שמא ימות אפי' אם החולה אומר אינו צריך שומעים לרופא ואם החולה אומר צריך אני אפילו מאה רופאים אומרים אינו צריך שומעים לחולה:

ב רופא אחד אומר צריך ורופא אחד אומר אינו צריך מאכילין אותו: הגה והוא הדין לשנים נגד שנים ואפילו קצתן יותר בקיאים מקצתן כנ"ל:

ג אם החולה ורופא אחד עמו אומרים שאינו צריך ורופא (אחר) אומר צריך או שהחולה אינו אומר כלום ורופא אחד אומר צריך ושנים אומרים אינו צריך אין מאכילין אותו:

ד אם שנים אומרים צריך אפי' מאה אומרים אינו צריך ואפי' החולה אומר עמהם שאינו צריך מאכילים אותו מאחר ששנים אומרים צריך: הגה וה"ה אם החולה ורופא א' עמו אומרים צריך אע"פ שמאה רופאים אומרים אינו צריך מאכילין אותו (טור) ולא חיישינן דהחולה אומר צריך משום דמאמין לרופא זה שאומר צריך: (ב"י בשם מהרי"א):

ה אם החולה אומר אינו צריך והרופא מסופק מאכילין אותו אבל אם הרופא אומר אינו צריך והחולה אומר איני יודע אין מאכילין אותו:

ו אם הרופא אומר שאינו מכיר החולי הרי הוא כאדם דעלמא ואין דבריו מעלין ולא מורידין: הגה מיהו אם נחלש הרבה עד שנראה לרוב בני אדם שאצלו שהוא מסוכן אם לא יאכל מאכילין אותו (א"ו הארוך):

ז כשמאכילין את העוברות או את החולה מאכילין אותם מעט מעט כדי שלא יצטרף לשיעור הילכך מאכילין אותו כשני שלישי ביצה בינונית וישהו כדי אכילת ארבעה ביצים והשתיה יבדקו בחולה עצמו כמה היא כדי שיסלקנו לצד אחד ויראה כמלא לוגמיו:

ח וישקוהו פחות מאותו שיעור וישהו בין שתיה לשתיה כדי אכילת ארבעה ביצים ולפחו' ישהו בין שתיה לשתיה כדי שיעור שתיית רביעית ואם אמדוהו שאין השיעורים הללו מספיקים לו או שהחולה אומר כן או שנסתפקו בדבר מאכילים ומשקים אותו כל צרכו (מיד):

ט מי שאחזו בולמוס והוא חולי שבא מחמת רעבון וסימנו שעיניו כהות ואינו יכול לראות מאכילין אותו עד שיאירו עיניו ואם אין שם מאכל של היתר מאכילין אותו מאכל איסור ואם יש כאן שני מיני איסורים אחד חמור מחבירו מאכילין אותו הקל תחלה: הגה אם צריך לבשר ויש כאן בהמה שצריכין לשוחטה ובשר נבילה מוכנת ע' לעיל סי' שכ"ח סעיף י"ד:

י חולה שאכל ביום הכפורים ונתיישב דעתו בענין שיכול לברך צריך להזכיר של יום הכפורים בברכת המזון שאומר יעלה ויבא בבונה ירושלים:

סימן תריט

סדר ליל יום הכפורים. ובו ג סעיפים:

א ליל יום הכפורים נוהגים שאומר שליח צבור בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה ע"ד המקום ועל דעת הקהל אנו מתירים להתפלל עם העבריינים ונוהגים שאומר כל נדרי וכו' ואח"כ אומר שהחיינו בלא כוס: הגה ואח"כ מתפללים ערבית ונוהגים לומר כל נדרי בעודו

יום וממשיך בניגונים עד הלילה ואומרים אותו שלשה פעמים וכל פעם מגביה קולו יותר מבראשונה (מהרי"ל) וכן אומר הש"צ ג"פ ונסלח לכל עדת וגו' והקהל אומרים ג' פעמים ויאמר ה' סלחתי כדבריך (מנהגים) ואל ישנה אדם ממנהג העיר אפילו בניגונים או בפיוטים שאומרים שם (מהרי"ל):

ב בליל יום הכפורים ומחרתו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בקול רם:

ג אם חל בשב' אומר ויכולו וברכה אחת מעין שבע וחותם מקדש השב' ואינו מזכיר של יום הכפורים: (וא"א אבינו מלכנו בשבת אבל שאר הסליחות והתחנות אומר כמו בחול) (ריב"ש סימן תקי"ב ומנהגים):

ד צריך להעמיד א' לימין שליח צבור וא' לשמאלו:

ה יש שעומדים על רגליהם כל היום וכל הלילה:

ו נוהגים ללון בבהכנ"ס ולומר שירות ותשבחו' כל הלילה: הגה וטוב לישן רחוק מן הארון (מרדכי) ומי שאינו רוצה לומר תשבחות ושירות לא יישן שם (מהרי"ו) והחזנים המתפללים כל היום לא יעירו כל הלילה כי מאבדין קולם כשאינם ישנים (מהרי"ל):

סימן תרכ

מנהג יפה לקצר בתפלת שחרית. ובו סעיף אחד:

טוב לקצר בפיוטים ובסליחו' שחרי' כדי למהר בענין שיתפלל מוסף קודם שבע שעות:

סימן תרכא

סדר קריאת התורה ומילה ביו"כ. ובו ו סעיפים:

א מוציאין שני ספרים בראשונה קורים ששה בפרשת אחרי מות עד ויעש כאשר צוה ה' ואם חל בשב' קוראים שבעה ומפטיר קורא בשניה בפנחס ובעשור לחודש ומפטיר בישעיה ואמר סלו סלו פנו עד כי פי ה' דבר:

ב מילה ביום הכפורים מלין בין יוצר למוסף אחר קריאת התורה ולאחר המילה אומרים אשרי (והמנהג למול אחר אשרי) (מנהגים) ואם הוא במקום שצריך לצאת מבית הכנסת אין מלין עד אחר חזרת ס"ת וחוזרים ואומרים קדיש:

ג מברכין על המילה בלא כוס (וי"א דמברכים בכוס ונותנין לתינוק הנימול וכן נוהגין):

ד במוסף אומר שליח צבור סדר עבודה: הגה ונוהגין ליפול על פניהם כשאומרים והכהנים והעם וגם בעלינו לשבח אבל ש"צ אסור לעקור ממקומו בשעת התפלה כדי לפול על פניו ויש למחות ביד העושים כן:

ה סדר הוידוי חטאתי עויתי פשעתי:

ו נהגו לידור צדקה ביום הכפורים בעד המתים ומזכירין נשמותיהם דהמתים ג"כ יש להם כפרה ביה"כ (מרדכי):

סימן תרכב

סדר תפלת מנחה. ובו ד סעיפים:

א למנחה אומר אשרי ובא לציון ואין אומרים ואני תפלתי אפילו אם חל להיו' בשב': הגה ואין אנו נוהגין לומר אשרי ובא לציון קודם מנחה רק קודם נעילה וכן כתבו קצת רבוותא (מרדכי והגהות מיימוני ס"ס אהבה וסוף הלכות יו"כ וכל בו ומנהגים) ואין אומרים אין כאלהינו ביו"כ (מנהגים):

ב ומוציאין ס"ת וקורים שלשה בפ' עריו' עד סוף הפרשה והשלישי מפטיר ביונה ומסיים מי אל כמוך ומברך לפניה ולאחריה ואם חל בשבת מזכיר בה של שבת וחותם בשל שבת: הגה ואין אומרים על התורה ועל העבודה במנחה (הגמ"יי סוף הלכות י"כ ומהרי"ל ומנהגם והגהות מרדכי):

ג אם חל בשבת אומרים צדקתך ואומרים אבינו מלכנו הגה ובמדינות אלו א"א צדקתך ולא אבינו מלכנו:

ד אין נושאין כפים במנחה ביום הכפורים וכהן שעבר ועלה לדוכן הרי זה נושא כפיו ואין מורידין אותו:

סימן תרכג

סדר תפלת נעילה. ובו ו סעיפים:

א לנעילה אומר אשרי וקדיש ואין אומר ובא לציון. הגה וכבר כתבתי דהמנהג במדינות אלו לומר אשרי ובא לציון קודם נעילה:

ב זמן תפלת נעילה כשהחמה בראש האילנות כדי שישלים אותה סמוך לשקיעת החמה וצריך ש"ץ לקצר בסליחות ופסוקים שבאמצע התפלה וגם אין לו למשוך בתפלת נעילה כל תיבה ותיבה כדרך שמושך בשאר תפלו' כדי שיגמור קודם שקיעת החמה (ואומר במקום כתבנו חתמנו) (טור):

ג אם חל בשבת מזכיר בה של שבת אבל בוידוי שלאחר התפלה אין מזכירין בו של שבת והני מילי יחיד אבל שליח צבור כיון שאמרו בתוך תפלתו מזכיר בו של שבת ואם לא הזכיר בזה אין מחזירין אותו:

ד אומר כתר כמו במוסף:

ה נושאים כפים בנעילה (והמנהג במדינות אלו שלא לישא כפיו ואומרים אבינו מלכנו):

יבסוף הסליחות אומרים ז' פעמים ה' הוא האלהים: (ופעם אחת שמע ישראל וג' פעמים בשכמל"ו (מנהגים) וע"ל סי' ס"א) **ותוקעין תשר"ת**: הגה וי"א שאין לתקוע רק תקיעה אחת (מרדכי והגהות מיימוני סוף הלכות י"כ ואגור) וכן נוהגין במדינות אלו ותוקעין לאחר שאמר קדיש לאחר נעילה וקצת מקומות נהגו לתקוע קודם קדיש:

סימן תרכד

סדר מוצאי יום כפורים. ובו ה סעיפים:

אמתפללים תפלת ערבית ואומר הבדלה בחונן הדעת:

בצריך להוסיף מחול על הקודש גם ביציאתו שימתינו מעט אחר יציאת הכוכבים:

גמבדילים על הכוס ואין מברכים על הבשמים אפי' אם חל להיות בשבת:

דמברכין על האור ואין מברכים במוצאי יום הכפורים על האור שהוציאו עתה מן האבנים וי"א שמברכים עליו מעמוד ראשון ואילך:

הישראל שהדליק מעכו"ם אין מברכים עליו במוצאי יום הכפורים אע"פ שבמוצאי שבת מברכין עליו שאין מברכים במוצאי יום הכפורים אלא על האור ששבת מבעוד יום ממש או על האור שהודלק ממנו וכן נהגו להדליק מעששיות של בית הכנסת ומיהו אפילו אם הודלק ביום הכפורים אם הודלק בהיתר כגון לחולה יכולים לברך עליו: הגה י"א להבדיל על נר של ביהכנ"ס (המגיד ואבודרהם וא"ז) וי"א שאין להבדיל עליו אלא מדליקין נר אחר ממנו והנכון להבדיל על שניהן ביחד דהיינו להדליק נר אחד מנר בית הכנסת ולא יבדיל על נר עצמו של בית הכנסת לחוד [מהרי"ל] ושאר דיני נר ע"ל סי' רצ"ח ואוכלים ושמחים במוצאי יום כיפורים דהוי קצת יום טוב (טור ומהרי"ו א"ז) יש מחמירים לעשות שני ימים יום כפורים ויש לזה התרה ואין לנהוג בחומרא זו משום דיש לחוש שיבא לידי סכנה [א"ז]. מי שמתענה תענית חלום למחרת י"כ א"צ להתענות כל ימיו [מנהגים]. אין אומרים תחינות ולא צו"ץ מי"כ עד סוכות והמדקדקים מתחילים מיד במוצאי י"ה בעשיית הסוכה כדי לצאת ממצוה אל מצוה: [מהרי"ל ומנהגים והגהות מיימוני פרק ב' דברכות מהרי"ו]:

סימן תרכה

בסוכות תשבו שבעת ימים וגו' כי בסוכות הושבתי את בני ישראל הם ענני כבוד שהקיפם בהם לבל יכם שרב ושמש: ומצוה לתקן הסוכה מיד לאחר י"כ דמצוה הבאה לידו אל יחמיצנה [מהרי"ל]:

סימן תרכו

העושה סוכה תחת האילן או תחת הגג. ובו ג סעיפים:

א [אין לעשות סוכה תחת בית או אילן] והעושה סוכתו תחת האילן י"א שאם האילן צלתה מרובה מחמתו פסולה בכל ענין אף אם הסוכה צלתה מרובה מחמת' אבל אם האילן חמתו מרובה מצלתו אם הסוכה צלתה מרובה מחמתה בלא אילן כשרה אפילו לא השפיל הענפים למטה לערבם עם סכך הסוכה אבל אם אין הסוכה צלתה מרובה מחמתה אלא על ידי האילן צריך שישפיל הענפים ויערבם עם הסכך בענין שלא יהיו ניכרים ויהא סכך רבה עליהם ומבטלן וי"א שאפי' אם הסוכה צלתה מרובה מחמתה בלא האילן והאילן חמתו מרובה מצלתו אם ענפי האילן מכוונים כנגד סכך הכשר פסולה בין שהאילן קדם בין שהסוכה קדמה כיון שענפי האילן מכוונים כנגד סכך הכשר: הגה מיהו אם השפיל הענפים למטה ועירבן עם הסכך שאינן ניכרין בטלין והסוכה כשרה (הרא"ש והר"ן) וכן אם הניח סכך הכשר על סכך הפסול מיקרי עירוב וכשר (מרדכי פ"ק דסוכה) אבל אם הענפים כנגד האויר שבין הסכך כשר או שהסכך הרבה שאפי' ינטל נגד האילן נשאר כשיעור (טור) כשרה הואיל וצל הכשר הוא מרובה מחמתה שאפי' אם ינטל האילן יש שיעור בכשר להכשיר ובכל זאת לא שאני לן בין קדם האילן לקדם הסכך דין אחד להם:

ב אם קצץ האילן להכשירו ולהיות הוא עצמו מהסיכוך כשר והוא שינענעו שיגבה כל אחד לבדו ומניחו וחוזר ומגביה חבירו ומניחו ואם לאו פסולה משום תעשה ולא מן העשוי: הגה אבל מותר לעשות סוכה תחת מחובר או בית ולהסירו אח"כ ולא מיקרי תעשה ולא מן העשוי הואיל ואין הפסול בסכך עצמו (כל בו והגהות אשירי פ"ק דסוכה):

ג העושה סוכה למטה בבית תחת הגג שהסירו הרעפים אף על פי שנשארו עדיין העצים הדקים שהרעפים מונחים עליהם כשרה: הגה וכן מותר לעשות הסוכה תחת הגגות העשויות לפתוח ולסגור ומותר לסגרן מפני הגשמים ולחזור ולפותחן (מהרי"ל) ואפילו ביום טוב שרי לסוגרן ולפתחן (אגוד' דיומא ומהרי"ו) אם יש להם צירים (ד"ע) שסוגר ופותח בהן ואין בזה לא משום סתירה ובנין אהל בי"ט ולא משום תעשה ולא מן העשוי רק שיזהר שלא ישב תחתיהן כשהן סגורין שאז הסוכה פסולה:

סימן תרכז

דין הישן בסוכה. ובו ד סעיפים:

א (צריך לישב באויר הסוכה) הישן תחת המטה בסוכה אם היא גבוה עשרה טפחי' לא יצא:

ב הישן תחת הכילה בסוכה אם אינה גבוה עשרה טפחי' או שאין לה גג רחב טפח יצא:

ג העצי' היוצאי' מארבע ראשי המטה אסור לפרוס עליהן סדין ולישן תחתיו אפילו אם אינם גבוהי' עשרה אבל אם אחד יוצא באמצע המטה בראשה והשני במרגלותיה כנגדו ונותנים כלונסות (פי' עצים ארוכים כעין קנה של רומח) מזה לזה מותר לפרוס סדין עליו לישן תחתיו משום דאין לה גג רחב טפח למעלה והוא שלא יהיו גבוהים עשרה טפחים ויש מכשירין אפילו בגבוהים עשרה טפחים:

ד פירס סדין תחת הסכך לנוי אם הוא בתוך ארבעה טפחי' לגג כשרה ואם הוא רחוק ארבעה טפחי' מן הגג פסולה ואם אינו לנוי אע"פ שהוא בתוך ארבעה טפחים פסולה (ויש ליזהר שלא לתלות שום נוי סוכה רק בפחות מארבעה לסוכה) (מהרי"ל):

סימן תרכח

דיני סוכה שתחת סוכה. ובו ג סעיפים:

א סוכה שתחת סוכה העליונה כשרה והתחתונה פסולה והני מילי שיכולה התחתונה לקבל כרים וכסתות של עליונה ואפי' ע"י הדחק ויש ביניהם עשרה טפחים אבל אם אין ביניהם י' טפחים או שיש ביניהם עשרה טפחים אבל אינה יכולה לקבל כרים וכסתות של עליונה אפי' ע"י הדחק התחתונה כשרה אם היא מסוככת כהלכתה אפילו אם העליונה למעלה מעשרי' ואם אינה מסוככת כהלכתה ומתכשרת על ידי סכך העליונה צריך שלא יהא סכך העליונה גבוה מן הארץ למעלה מעשרים אמה:

ב העושה סוכתו בראש העגלה או בראש הספינה אם אינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דיבשה פסולה אבל אם יכולה לעמוד ברוח מצויה דיבשה אפילו אם אינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דים כשרה:

ג עשאה בראש הגמל או בראש האילן כשרה ואין עולין לה בי"ט מקצתה על האילן ומקצתה בדבר אחר אם הוא בענין שאם ינטל האילן תשאר היא עומדת ולא תפול עולין לה ביום טוב ואם לאו אין עולין לה ביום טוב:

סימן תרכט

ממה צריך להיות הסכך. ובו יט סעיפים:

א דבר שמסככין בו צריך שיהיה צומח מן הארץ ותלוש ואינו מקבל טומאה אבל דבר שאינו צומח מן הארץ אע"פ שגידולו מן הארץ ואינו מקבל טומאה כגון עורות של בהמה שלא נעבדו שאינם מקבלי' טומאה או מיני מתכת אין מסככין בהם (וכן אין מסככין בעפר) (ר"ן):

ב וכן דבר שמקבל טומאה כגון שפודין וארוכות המטה וכל הכלים אין מסככין בהם ואפי' אם נשברו שלא נשאר בהם שיעור קבלת טומאה:

ג סיככה בחיצים שאין להם בית קיבול כשרה ושיש בהם בית קיבול פסולה:

ד סיככה בפשתן שלא נידק ולא ניפץ כשרה דעץ בעלמא הוא אבל אם נידק וניפוץ פסולה:

ה בחבלים של פשתן פסולה של גמי ושל סיב כשרה:

ו במחצלת של קנים וקש ושיפה וגמי בין שהיא חלקה שהיא ראויה לשכיבה בין שאינה חלקה שאינה ראויה לשכיבה אם היא קטנה סתמא עומדת לשכיבה ומקבלת טומאה ואין מסככין בה אלא אם כן עשאה לסיכוך: הגה דהיינו שרוב בני אותה העיר עושין אותה לסיכוך (הרא"ש פ"ק דסוכה) ואם היא גדולה סתמא עומדת לסיכוך ומסככין בה אלא א"כ עשאה לשכיבה (דהיינו שמנהג המקום לשכב עליה) והני מילי שאין לה שפה אבל אם יש לה שפה בענין שראויה לקבל אפי' אם ניטל שפתה אין מסככין בה: הגה במקום שנהגו לקבוע מחצלאות בגגין כעין תקרה אין מסככין בהם (כל בו):

ז יש להסתפק אם מותר להניח סולם על הגג כדי לסכך על גביו: הגה ולכן אין לסכך עליו ואפי' להניחו על הסכך להחזיקו אסור וה"ה בכל כלי המקבל טומאה כגון ספסל וכסא שמקבלין טומאת מדרס (מהרי"ל):

ח לחבר כלונסאות הסוכה במסמרות של ברזל או לקשרם בבלאות (פי' חתיכות של בגדים בלוים) שהם מקבלים טומאה אין קפידא:

ט כל מיני אוכלים מקבלים טומאה ואין מסככין בהם:

י ענפי תאנה ובהם תאנים וזמורות ובהם ענבים אם פסולת מרובה על האוכל מסככין בהם ואם לאו אין מסככין בהם ואם קצרם לאוכל יש לידים תורת אוכל לקבל טומאה וצריך שיהא פסולת כדי לבטל האוכל והיד ואם קצרם לסיכוך אז אין לידים תורת אוכל ואדרבה הם מצטרפים עם הפסולת לבטל האוכל ואם קצרם לאכול ונמלך עליהם לסיכוך אין המחשבה מוציא' הידות מתורת אוכל עד שיעשה בהם מעשה שניכר שרוצה אותם לסיכוך כגון שידוש אותם:

יא מסככין בפי נונו הנקרא בערבי שומר. והוא מאכל בהמה ואין בני אדם אוכלין אותו אלא לרפואה: (רבינו ירוחם נ"ח ח"ב וכל בו):

יב סיכך בירקות שממהרין לייבש אף על פי שפסולים לסכך מפני שמקבלים טומאה אין דינם כסכך פסול לפסול בד' טפחים אלא כאויר חשיבי לפסול בשלשה ואם אין דרכם ליבש דינם כסכך פסול ופוסלים בארבעה טפחים: הגה וכל מה שדרכו לייבש תוך

שבעה מיד דייניגן ליה כאלו הוא יבש (ר"ן פ"ק דסוכה) והוי אויר ופוסל בג' אפי' מן הצד: (הגהות מיימוני פ"ד דסוכה):

יג כל דבר המחובר אין מסככין בו ודינו כדין האילן:

יד יש דברים שאסרו חכמים לסכך בהם לכתחל' והם מיני עשבים שאינם ראויים לאכילה ואינם מקבלים טומאה וריחם רע או שנושרים עליהן דחיישינן שמא מתוך שריחן רע או שעליהן נושרים יצא מן הסוכה:

טו וכן אסור לסכך בחבילה מפני שפעמים שאדם מניח חבילתו על גג הסוכה ליבשה ואחר כך נמלך עליה לשם סוכה ואותה סוכה פסולה משום תעשה ולא מן העשוי בפיסול וגזרו על כל חבילה אטו זאת וכיון שמפני זה אסרוהו לא הוצרכו לאסור אלא בחבילה שדרך ליבשה ואין זה בפחות מכ"ה קנים הלכך כל חבילה שהיא פחותה מכ"ה קנים מותר לסכך בה ואם כ"ה קנים או יותר הבאים מגזע אחד וקשרם בראשם השני אינה נקראת חבילה כיון שעיקרן אחד ואם אגד עמהם קנה אחר ויש בין שניהם כ"ה הויא חבילה: הגה וכל חבילה שאינה קשורה משני ראשיה שיכולין לטלטלה כך אינה חבילה ומותר לסכך בה (ב"י בשם הפוסקים):

טז חבילה שאין קושרים אותה אלא למכרה במנין ומיד כשיקננה הקונה יתירנה אינה חבילה:

יז אם סיכך בחבילה והתירה כשירה כיון שאין איסורה אלא משום גזירה אבל החבילה שהעלה ליבש ונמלך עליה לסיכוך שפסולה מן התורה אינה ניתרת בהתרה אלא צריכה נענוע:

יח וכן אסרו לסכך בנסרים שרחבן ארבעה אפי' הפכן על צדן שאין בהם ארבעה ואם אין ברחבן ד' כשרים אפילו הם משופין שדומים לכלים ונהגו שלא לסכך בהם כלל:

יט פירס עליה סדין מפני החמה או תחתיה מפני הנשר כלומר שלא יהיו עלין וקסמין נושרין על שלחנו פסולה אבל אם לא פירס אלא לנאותה כשרה והוא שיהא בתוך ד' לסכך וי"א שסוכה שהיא מסוככת כהלכתה וירא שמא ייבש הסכך או ישרו העלין ותהיה חמתה מרובה מצלתה ופרס עליה סדין שלא תתייבש או תחתיה שלא ישרו העלין כיון שהסדין גורם שעל ידו צלתה מרובה מחמתה פסולה אבל אם לא כיון בפריסת הסדין אלא להגין מפני החמה והעלין או לנאותו כשרה ובלבד שיהא בתוך ד' לסכך ומיהו לכתחלה לא יעשה אא"כ הוא ניכר לכל שמכוין כדי להגין או שהוא שרוי במים שאז ניכר לכל שאינו שוטחו שם אלא לייבש:

סימן תרל

דיני דפנות הסוכה. ובו יג סעיפים:

א כל הדברים כשרים לדפנות (וא"צ להעמידם דרך גדילתן) (טור) ואפילו חמתה מרובה מצלתה מחמת הדפנות כשרה: הגה מ"מ לא יעשה הדפנות בדבר שריחו רע [ר"ן] או דבר שמתייבש תוך ז' ולא יהא בו שיעור מחיצה [דעת עצמו]:

ב דפנות הסוכה אם היו שתים זו אצל זו כמין ג"ם עושה דופן שיש ברחבו יותר על טפח ומעמידו בפחות משלשה לאחד מהדפנות ויעמוד קנה (כנגד הכותל) (טור) כנגד אותו טפח ויעשה לה צורת הפתח שיעמיד קנה עליו ועל הטפח וכשרה אע"פ שהקנה שעל גביהן אינו נוגע בהן: הגה ואם הטפח והדופן מגיע לסכך א"צ קנה על גביהן (מרדכי והגהות מיימוני פ"ד) ומה שנהגו שצורת הפתח עגולה הוא לנוי בעלמא (כ"כ המרדכי):

ג היו לה שני דפנות זו כנגד זו וביניהם מפולש עושה דופן שיש ברחבו ארבעה טפחי' ומשהו ומעמידו בפחות משלשה סמוך לא' משתי הדפנות וכשרה וגם בזה צריך לעשות צורת פתח שיתן קנה מהפס על הדופן האחר וי"א שאין זה צריך צורת פתח: הגה אבל אם איכא דופן ז' בלא לבוד א"צ כאן צורת הפתח עד סוף הכותל הואיל ואיכא דופן ז' שהוא שיעור הכשר סוכה וכ"ש שאין צריכים צורת הפתח כשהדופן שלימה ומה שנהגו בצורת הפתח כשיש לה דפנות שלימות אינו אלא לנוי בעלמא: (ר"ן והמגיד פ"ד וכל בו וב"י בשם מרדכי):

ד במה דברים אמורים בעושה סוכתו במקום שאין דופן אמצעי כנגדה אבל העושה סוכתו באמצע החצר רחוק מדפנות החצר אע"פ שאין לה אלא שתי דפנות זו כנגד זו די לה בתיקון המתיר כשתי דפנות העשויות כמין ג"ם:

ה כשהכשירו בשתי דפנות העשויות כמין ג"ם בטפח וצורת פתח אפי' אם יש בשתי הדפנות פתחים הרבה שאין בהם צורת פתח שכשתצרף כל הפרוץ יהיה מרובה על העומד כשרה. [רק שלא יהיו הפתחים בקרנות כי המחיצות צריכין להיות מחוברים כמין ג"ם] [ר"ן] ובלבד שלא יהא בהם פירצה יתירה על י' אמות ואם יש בה צורת פתח אפילו ביתר מעשר ולהרמב"ם אפי' יש לה צורת פתח אם יש לה פירצה יותר מעשר פסולה אלא א"כ עומד מרובה על הפרוץ: הגה ונהגו עכשיו לעשות מחיצות שלימות כי אין הכל בקיאין בדין המחיצות [כל בו] ומי שאין לו כדי צרכו למחיצות עדיף אז לעשות ג' מחיצות שלימות מד' שאינן שלימות [מהרי"ל]:

ו נעץ ד' קונדסין בין באמצע הגג בין על שפת הגג וסיכך על גבן פסולה ויש מכשירין בנעץ על שפת הגג משום דאמרי' גוד אסיק מחיצתא:

ז סיכך על גבי מבוי שיש לו לחי (פי' עץ כעין עמוד. פסין פי' קרשי עץ סביבות הבאר לעשות רשות היחיד) או על גבי באר שיש לו פסין הרי זו סוכה כשרה לאותו שבת שבתוך החג בלבד מתוך שלחי זה ופסין אלו מחיצו' לענין שבת נחשוב אותם כמחיצות לענין סוכה (ואין להתיר אלא במקום שלחי ופסין מתירין לענין שבת דאז שייך מגו) (ר"ן):

ח סיכך על גבי אכסדרה שיש לה פצימין בין שהיו נראים מבפנים ואין נראין מבחוץ בין שהיו נראין מבחוץ ואין נראין מבפנים כשרה לא היו לה פצימין פסולה מפני שהוא סוכה העשויה כמבוי שהרי אין לה אלא ב' צידי האכסדרה ואמצע האכסדרה אין בו כותל ושכנגדו אין לו פצימין (פצים פי' לחי ומזוזה) (כל זה הוא לשון הרמב"ם אבל אחרים חולקין ולכן אין לעשות סוכה בכה"ג):

ט היו דפנותיה גבוהים שבעה ומשהו והעמידם בפחות משלשה סמוך לארץ כשרה אפי' הגג גבוה הרבה ובלבד שיהא מכוון כנגדן ואפי' אינן מכוון ממש רק שהוא בתוך שלשה כנגדו כשרה ואם אינה גבוה אלא י' טפחים אפילו אין בדופן אלא ארבע ושני משהויין כשרה שמעמידה באמצע ואמרינן לבוד למעלה ולמטה וחשוב כסתום היו הדפנות גבוהות מן הארץ שלשה טפחים פסולה:

י העושה סוכתו בין האילנות והאילנות דפנות לה אם היו חזקים או שקשר אותם וחיזק אותם עד שלא תהא הרוח מצויה מנידה אותם תמיד ומילא בין האמירים (פירוש הענפים) בתבן וקש כדי שלא תניד אותם הרוח וקשר אותם הרי זו כשרה על כן אין נכון לעשות כל המחיצות מיריעות של פשתן בלא קנים אע"פ שקשרן בטוב זמנין דמינתקי ולאו אדעתי' והוי ליה מחיצה שאינה יכולה לעמוד בפני רוח מצויה והרוצה לעשות בסדינים טוב שיארוג במחיצות קנים בפחות משלשה:

יא עושים מחיצה מבעלי חיים שיקשור שם בהמה לדופן:

יב יכול לעשות מחבירו דופן לסוכה להכשירה ואפילו ביום טוב ובלבד שלא ידע אותו שהועמד שם שבשביל מחיצה הועמד שם אבל בחול אפי' אם הוא יודע שפיר דמי: הגה ואפי' בי"ט אינו אסור אלא באותן ג' דפנות המתירים הסוכה אבל בדופן רביעית שרי (השגת הראב"ד והמגיד פרק ד' דסוכה) וע' לעיל סי' שס"ב סעיף ה':

יג הסומך סוכתו על כרעי המטה והכרעיים הם מחיצו' אם יש בה גובה עשרה טפחים מן המטה לסכך כשרה ואם לאו פסול' ואם סמך הסכך על עמודים והכרעיים הם דפנות אפילו אין גבוה י' מהמטה עד הסכך כשרה כיון שיש י' טפחים מהארץ עד הסכך:

סימן תרלא

סוכה שחמתה מרובה מצלתה ויתר דיני הסכך. ובו י סעיפים:

א סוכה שחמתה וצלתה שוים מלמעלה פסולה לפי שהחמה מתפשטת בריחוקה ויהיה למטה חמתה מרובה מצלתה אבל אם חמתה וצלתה שוים מלמטה כשרה:

ב אם ברוב ממנה צלתה מרובה שני משהויין ובמיעוט ממנה חמתה מרובה משהו בענין כשנצרף יחד החמה והצל של כל הסוכה יהיה צלתה מרובה מחמתה משהו כשרה: הגה ויש מחמירין אם הסוכה גדולה ויש מקום ז' על ז' שחמתו מרובה אע"פ שבצירוף כל הסוכה הוי הצל מרובה (ר"ן ספ"ק דסוכה):

ג דרך הסיכוך להיות קל כדי שיראו ממנו הכוכבים הגדולים היתה מעובה כמין בית אע"פ שאין הכוכבים נראים מתוכה כשרה:

ד היה כיסוי דק מאוד שיש בה אויר הרבה אלא שאין בה שלשה טפחים במקום א' ובין הכל צלתה מרובה מחמתה כשרה:

ה היה הסיכוך מדובלל (פי' מבולבל) והוא הסיכוך שיהיה מקצתו למעלה ומקצתו למטה כשר ובלבד שלא יהיה בין העולה והיורד ג' טפחים ואם היה ברוחב זה העולה טפח או יותר אע"פ שהוא גבוה מג' טפחים רואין אותו כאלו ירד למטה ונגע בשפת זה היורד והוא שיהיה מכוון נגד שפת היורד: הגה דהיינו שיש באויר שבין התחתון טפח שראוי להוריד העליון ואז כשרה אפי' חמתה מרובה שיהא הצל מרובה כשהחמה באמצע הרקיע: [ר"ן פרק הישן וב"י בשם הרמב"ם]:

ו קנים היוצאי' לאחורי הסוכה כגון שאחורי דופן אמצעי בולטים קנים מן הסכך ויש בהם הכשר סוכה וצלתן מרובה מחמתה וג' דפנות כשרה אע"פ שהדופן האמצעי לא נעשה בשבילם אלא בשביל עיקר הסוכה שהוא לפנים ממנו:

ז וכן הקנים הבולטים מן הסכך לצד הפרוץ ודופן אחד נמשך עמהם אע"פ שעשה דופן על הצדדין יתר על ז' והוי לן למימר הרי גלה דעתו לעשו' כל הסוכה בדפנות ארוכות ודופן א' שנמשך עם הקנים של סכך אינו מן הסוכה אלא בפני עצמו עומד ונמצא שאין לו אלא דופן אחד שהוא הדופן הנמשך אפי' הכי כשרה:

ח סיככה בשפודין שהם פסולין לסכך בהם ואין בהם ד' ואין מהם ד' במקום א' והניח בין שפוד לשפוד כמלא שפוד ונתן שם סכך כשר פסול שאי אפשר לצמצם שימלא כל האויר מסכך כשר ונמצא הפסול מרובה אבל אם העדיף סכך הכשר מעט על הפסול או אם היה הפסול נתון שתי ונתן הכשר ערב או איפכ' כשר שאז מתמלא כל האויר מסכך כשר [ודוקא בסוכה גדולה אבל בסוכה קטנה צריך להיות מן השפודים פחות מג' במקום א']: [ב"י ומהר"א מפראג]:

ט בית המקור' בנסרי' שאין עליה' מעזיבה (פי' טיט וצרורות שמשימין עליהם) ובא להכשירו לשם סוכה די בזה שיסיר כל המסמרים לשם עשיית סוכה או שיטול מבין שני נסרים

אחד ויתן סכך כשר במקומה וכולה כשר' אפי' הנסרים רחבי' ארבע' ויש מי שאומר שצריך שלא יהיו הנסרי' רחבי' ארבעה:

י סוכה שאין לה גג כגון שהיו ראשי הדפנות דבוקות זו בזו כמין צריף או שסמך ראש הדופן של סוכה לכותל פסולה ואם היה לה גג אפי' טפח או שהגביה הדופן הסמוך לכותל מן הקרקע טפח הרי זו כשרה: הגה וי"א שהטפח לא תהיה אויר רק מן הדופן או הסכך [הרא"ש בשם ר"י ורמב"ם פ"ד] וצריך שיהיה בה ז' טפחים על ז' בגובה י' טפחים [טור] גם צריך שיהיו הדפנות לאחר שהם גבוהים עשרה עשויות מדבר שמסככין בהם דהא הם הם הסכך [ר"ן ספ"ק דסוכה] ואם כל הדפנות מדבר שמסככין בהם מותר לישן אפילו תחת הדפנות: [ס"ח בפירוש רבינו ירוחם נ"א ח"א]:

סימן תרלב

דברי' הפוסלי' בסכך. ובו ד' סעיפים:

א סכך פסול פוסל באמצע בד' טפחי' אבל פחות מד' כשר ומותר לישן תחתיו מן הצד אינו פוסל אלא בד' אמות אבל פחות מד' אמות כשרה דאמרינן דופן עקומ' דהיינו לומר שאנו רואים כאלו הכותל נעקם ויחשוב זה הסכך הפסול מגוף הכותל ודבר זה הלכה למשה מסיני הלכך בית שנפחת באמצע וסיכך במקום הפחת ונשאר מן התקר' סביב בין סכך כשר לכותלים פחות מד' אמות כשר' ומיהו אין ישנים תחתיו כל זמן שיש בו ד"ט בד"א בסוכה גדולה שיש בה יותר על הסכך פסול ז' טפחים על ז' טפחים אבל בסוכה קטנה שאין בה אלא ז' על ז' בין באמצע בין מן הצד בשלשה טפחים פסולה בפחות משלשה כשרה וישנים תחתיו ומצטרף להשלים הסוכה לכשיעור:

ב אויר בין בגדולה בין בקטנה שוים דבין באמצע בין מן הצד בג' טפחים פסולה בפחות משלשה כשרה ומצטרף להשלים הסוכה ואין ישנים תחתיו: הגה ודוקא שהולך על פני כל הסוכה (ר' ירוחם נ"ח ח"א) או שיש בו כדי לעמוד ראשו ורובו אבל בלא"ה מותר דהא אין סוכה שאין בה נקבים נקבים (ר"ן סוף פרק קמא) והא דסכך פסול פוסל בד' ואויר בג' היינו דוק' שהפסיק הסוכה לשתים ולא נשאר שיעור הכשר סוכה עם דפנות במקום א' אבל אם נשאר שיעור סוכה במקום א' המקום ההוא כשר ואף שמבחוץ אם מחובר לו מן הצדדים (טור):

ג סכך פסול פחות מד' ואויר אצלו פחות משלשה אין מצטרפים לפסול הלכך אם אויר שלשה במקום א' אפי' מיעטו בסכך פסול כשר והני מילי בסוכה גדולה אבל בקטנה שאין בה אלא ז' על ז' אם יש בין שניהם שלשה טפחים מצטרפים לפסול:

ד אם יש סכך פסול ב' טפחים ועוד סכך פסול ב"ט ואויר פחות משלשה מפסיק ביניהם יש להסתפק אם שני הפסולים מצטרפים לפסול הסוכה:

סימן תרלג

דין גובה הסוכה. ובו י סעיפים:

א סוכה שהיא גבוה למעלה מעשרים אמה פסולה בין שהיא גדולה בין שהיא קטנה בין שמחיצות מגיעות לסכך בין שאינן מגיעות אבל עשרים כשרה אפי' כל סככה למעלה מעשרים כיון שאין בחללה אלא עשרים:

ב היתה גבוה יותר מעשרים והוצין (פי' ענפים קטנים עם העלין שלהם) יורדין למטה אם צלתן מרובה מחמתן כשרה ואם לאו פסולה:

ג סוכה שחללה יותר מעשרים אמה ותלה בה דברים נאים ועי"כ נתמעט חללה לא הוי מיעוט וכן אם מיעטה בכרים וכסתות לא הוי מיעוט ואפילו ביטלם:

ד מיעטה בתבן וביטלו הרי זה מיעוט ואין צריך לומר עפר וביטלו אבל סתם אינו מיעוט אפי' בעפר עד שיבטלנו בפה:

ה היתה גבוה מעשרים ובנה בה אצטבא כנגד דופן האמצעי על פני כולה ובה שיעור סוכה כשרה כל הסוכה אפי' מהאצטבא והלאה:

ו אם בנה האצטבא מן הצד אם יש מן האצטבא עד כותל השני פחות מארבע אמות כשרה על האצטבא דוקא ואם לאו פסולה:

ז אם בנה האיצטבא באמצע אם יש ממנו לכותל לכל צד פחות מארבע אמות כשרה על האיצטבא אפי' אם גבוה יותר מעשרה ואם יש בינה לכותל ארבע אמות פסולה אפי' האצטבא גבוה עשרה:

ח סוכה שאינה גבוה עשרה טפחים פסולה:

ט היתה גבוה מעשרה והוצין יורדין לתוך עשרה אפילו אם חמתן מרובה מצלתן פסולה אבל אם הנויין יורדין לתוך עשרה אינם פוסלים:

י היתה נמוכה מעשרה וחקק בה להשלימה לעשרה ויש בחקק שיעור הכשר סוכה אם אין בין חקק לכותל ג' טפחים כשרה יש ביניהם ג' טפחים פסולה:

סימן תרלד

שלא תהיה פחות מן שבעה על שבעה. ובו ד סעיפים:

א סוכה שאין בה שבעה על שבעה פסולה ולענין גודל אין לה שיעור למעלה:

ב אם היא עגולה צריך שיהא בה כדי לרבע שבעה על שבעה:

ג יש בה ז' על ז' ונתן בה בגדים לנאותה וממעטים אותה משבעה על שבעה פסולה:

ד מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו חוץ לסוכה ואכל כאלו לא אכל בסוכה אפי' אם היא סוכה גדולה גזירה שמא ימשך אחר שלחנו:

סימן תרלה

דין סוכת גנב"ך ורקב"ש. ובו סעיף אחד:

סוכה אע"פ שלא נעשית לשם מצוה כשרה והוא שתהיה עשויה לצל כגון סוכת עכו"ם נשים בהמה כותיים רועים קייצים בורגנין שומרי שדות אבל סוכה שנעשית מאליה פסולה לפי שלא נעשית לצל לפיכך החוטט בגדיש ועשהו סוכה אינה סוכה שהרי לא עומד גדיש זה לצל (ומה שעושה אח"כ הוי תעשה ולא מן העשוי) (טור) לפיכך אם עשה בתחלה כשנתן שם הגדיש חלל טפח במשך שבעה לשם סוכה וחטט בו אח"כ והשלימה לעשרה כשרה שהרי נעשית סכך שלה לצל ואם הגדיש גדול ולא הניח אלא חלל טפח במשך ז' ושוב חקק בה הרבה ועשה בה סוכה גדולה אינה כשרה כולה ע"י משך שבעה שהניח תחלה ואם חקק משני צדדים ד"א יותר על השבעה אף השבעה פסולה דסכך פסול פוסל מן הצד בד' אמות: הגה ואין לעשות הסכך קודם שיעשה הדפנות ואם עשה טפח סמוך לסכך מותר לסכך קודם שיעשה שאר הדפנות כמו בחוטט בגדיש: (הגהות מיימוני פ"ה) :

סימן תרלו

דין סוכה ישנה. ובו ב סעיפים:

א סוכה ישנה דהיינו שעשאה קודם שיכנסו ל' יום שלפני החג כשרה ובלבד שיחדש בה דבר עתה בגופה לשם החג ואפילו בטפח על טפח סגי אם הוא במקום אחד ואם החידוש על פני כולה סגי אפי' כל דהו ואם עשאה לשם החג אפי' מתחלת השנה כשרה בלא חדוש:

ב יוצר כלי חרש שיש לו ב' סוכות זו לפנים מזו ועשה קדירותיו בפנימית ומוכרם בחיצונה הפנימית אינו יוצא בה ידי סוכה כיון שהיא דירתו כל השנה אינו ניכר שדר בה לשם מצוה והחיצונה יוצא בה שהרי אינו דר בה כל השנה:

סימן תרלז

דין סוכה שאולה וגזולה. ובו ג סעיפים:

א מי שלא עשה סוכה בין בשוגג בין במזיד עושה סוכה בחולו של מועד אפי' בסוף יום שביעי וכן יכול לצאת מסוכה זו ולישב באחרת:

ב יוצאין בסוכה שאולה וכן יוצאין בשל שותפות:

ג סוכה גזולה כשרה כיצד אם תקף על חבירו והוציאו מסוכתו וגזלה וישב בה יצא שאין הקרקע נגזלת: הגה מיהו לכתחלה לא ישב אדם בסוכת חבירו שלא מדעתו כל שכן אם דעתו לגזלה וכן לא יעשה סוכה לכתחלה בקרקע של חבירו שלא מדעתו וכן בקרקע שהיא של רבים (הגהת אשירי וא"ז) מיהו בדיעבד יצא וכן לא יקצצו ישראל הסכך בעצמם אלא יקנו אותם מעכו"ם דכל גזל אין עושין ממנו סוכה לכתחלה (מהרי"ל) ואם גזל עצים ועשה מהם סוכה אע"פ שלא חיברן ולא שינה בהם כלום יצא תקנת חכמים שאין לבעל העצים אלא דמי עצים בלבד אבל אם גזל סוכה העשויה בראש הספינה או בראש העגלה וישב בה לא יצא: הגה והוא הדין אם ראובן בנה סוכה בקרקע שמעון ושמעון תקף את ראובן וגזל סוכתו הבנויה בקרקע שלו לא יצא בה ואין כאן תקנת השבין הואיל ולא טרח בה ולא הוציא עליה הוצאות (הגהות אשירי פ"ב דסוכה):

סימן תרלה

סוכה ונויה אסורין כל שבעה. ובו ב סעיפים:

א עצי סוכה אסורים כל שמונת ימי החג בין עצי דפנות בין עצי סכך (ואפי' קיסם לחצוץ בו שיניו אסור) (מהרי"ל) ואין נאותין מהן לדבר אחר כל שמונת הימים מפני שיום הז' כולו הסוכה מוקצה עד בין השמשו' והואיל והוקצה לבין השמשות של שביעי הוקצה לכל היום: הגה ואפי' נפלה הסוכה אסורים ולא מהני בה תנאי (טור) אבל עצים הסמוכים לסוכה מותרים וע"ל סי' תקי"ח סעיף ח': ואם אחר שעשה השיעור הצריך מן הדפנות ונשלם הכשר סוכה הוסיף דופן לא מיתסרא אבל אם עשה ארבעתן סתם כולן אסורות ומוקצות: הגה וכל זה לא מיירי אלא בסוכה שישב בה פעם א' אבל אם הזמינה לסוכה ולא ישב בה לא נאסרה דהזמנה לאו מילתא היא: (הגהות אשירי פ' המביא):

ב וכן אוכלים ומשקים שתולין בסוכה כדי לנאותה אסור להסתפק מהם כל שמונה אפי' נפלו וביי"ט ושבת אסור לטלטלה דמוקצים הם (טור) ואם התנה עליהם בשעה שתלאם ואמר איני בודל מהם כל בין השמשות (של ח' ימים) (ב"י בשם א"ח) הרי זה מסתפק מהם בכל עת שירצה שהרי לא הקצה אותם ולא חלה עליהם קדושת הסוכה ולא נחשבו כמותה ודוקא שמתנה בזה הלשון אבל אם אמר אני מתנה עליהם לאכלן כשיפלו אינו כלום ואם אמר אני מתנה עליהם לאכלם אימתי שארצה מהני שגם בין השמשות בכלל: הגה וצריך לעשות התנאי קודם בין השמשות הראשון [ד"ע כסברת א"ח שהביא הב"י ולא כמהרי"ל] יש מן האחרונים שכתבו דבזמן הזה אין נוהגים להתנות [מהרי"ל] והכי נהוג בנויין התלוים בסכך אבל בנויין שנותנים בדפנות כגון סדינים המצויירים נוהגין לטלטלם מפני הגשמים אפי' בלא תנאי משום דיש אומרים דאין אסור אפי' בדפנות עצמן כל שכן בנויין ומ"מ טוב להתנות עליהם [ד"מ] אם סכך

בהדס או תלה בסוכה אתרוג לנוי מותר להריח בו דלא הוקצה מריח רק שלא יגע בו דאסור בטלטול ויש אוסרים בהדס [ר"ן ס"פ לולב הגזול] כדלקמן סי' תרנ"ג:

סימן תרלט

דיני ישיבת סוכה. ובו ח סעיפים:

א כיצד מצות ישיבה בסוכה שיהיה אוכל ושותה [וישן ומטייל] [טור] ודר בסוכה כל שבעת הימי' בין ביום ובין בלילה כדרך שהוא דר בביתו בשאר ימות השנ' וכל שבעת ימים עושה אדם את ביתו עראי ואת סוכתו קבע כיצד כלים הנאים ומצעות הנאות בסוכה וכלי שתייה כגון אשישות וכוסות בסוכה אבל כלי אכילה [לאחר האכילה] [טור] כגון קדירות וקערות חוץ לסוכה המנורה בסוכה ואם היתה סוכה קטנה מניחה חוץ לסוכה:

הגה ואל יעשה שום תשמיש בזוי בסוכה כדי שלא יהיו מצות בזויות עליו. [ב"י בשם א"ח]:

ב אוכלים ושותים וישנים בסוכה כל שבעה בין ביום בין בלילה ואין ישנים חוץ לסוכה אפי' שינת עראי אבל מותר לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה וכמה אכילת עראי כביצה מפת ומותר לשתות מים ויין ולאכול פירות [ואפי קבע עלייהו] [ד"ע] חוץ לסוכה ומי שיחמיר על עצמו ולא ישתה חוץ לסוכ' אפי' מים הרי זה משובח ותבשיל העשוי מחמשת מינים אם קובע עליו חשוב קבע וצריך סוכה: הגה ומה שנוהגין להקל עכשיו בשינה שאין ישנים בסוכה רק המדקדקין במצות יש אומרים משום צינה דיש צער לישן במקומות הקרים [מרדכי פ' הישן] ולי נראה משום דמצות סוכה איש וביתו איש ואשתו כדרך שהוא דר כל השנה ובמקום שלא יכול לישן עם אשתו שאין לו סוכה מיוחדת פטור וטוב להחמיר ולהיות שם עם אשתו כמו שהוא דר כל השנה אם אפשר להיות לו סוכה מיוחדת:

ג אכילה בסוכה בליל יום טוב הראשון חובה אפי' אכל כזית פת יצא י"ח מכאן ואילך רשות רצה לאכול סעודה סועד בסוכה רצה אינו אוכל כל ז' אלא פירות וקליות חוץ לסוכה אוכל כדין אכילת מצה בפסח: הגה ולא יאכל בלילה הראשונה עד שיהא ודאי לילה [ב"י בשם א"ח] ויאכל קודם חצות לילה [מהרי"ו ומהרי"ל] ולא יאכל ביום מחצות ואילך כדי שיאכל בסוכה לתיאבון [מהרי"ל] דומיא דאכילת מצה:

ד כל שבעת הימים קורא [ולומד] בתוך הסוכה וכשמבין ומדקדק במה שיקרא [וילמוד יכול ללמוד] חוץ לסוכה כדי שתהא דעתו מיושבת עליו המתפלל רצה מתפלל בסוכה או חוץ לסוכה:

ה ירדו גשמים הרי זה נכנס לתוך הבית מאימתי מותר לפנות משירדו לתוך הסוכה טפות שאם יפלו לתוך התבשיל יפסל אפילו תבשיל של פול: הגה ואפי' אין תבשיל לפניו [סמ"ג והגהות אשירי] ומי שאינו בקי בזה השיעור ישער אם ירדו כל כך גשמים לבית אם היה יוצא

יצא מסוכתו ג"כ [א"ז והגהת אשירי פרק הישן ומרדכי פ"ב מיימוני פ"ו ומהרי"ל] וכל זה דוקא בשאר ימים או לילות של סוכות אבל לילה הראשונה צריך לאכול כזית בסוכה אף אם גשמים יורדין [טור ור"ן והרא"ש] ויקדש בסוכה [כדי] שיאמר זמן על הסוכה [ת"ה סימן צ"ה]:

יז היה אוכל בסוכה וירדו גשמים והלך לביתו ופסקו הגשמים אין מחייבין אותו לחזור לסוכה עד שיגמור סעודתו:

יח היה ישן וירדו גשמים בלילה ונכנס לתוך הבית ופסקו הגשמים אין מטריחין אותו לחזור לסוכה כל אותו הלילה אלא ישן בביתו עד שיעלה עמוד השחר: הגה וינעור משנתו (טור) מי שהוא ישן בסוכה וירדו גשמים אין צריך לשער בכדי שיתקלקל התבשיל דבגשמים מועטים הוי צער לישן שם ויוכל לצאת [מהרי"ו] וכל הפטור מן הסוכה ואינו יוצא משם אינו מקבל עליו שכר ואינו אלא הדיוטות [הגהות מיימוני פ"ו] וכשיוצא מן הסוכה מכח גשמים אל יבעט ויצא אלא יצא כנכנע כעבד שמוזג כוס לרבו ושופכו על פניו (מהרי"ל):

יט נהגו שאין מברכים על הסוכה אלא בשעת אכילה (והכי נהוג):

סימן תרמ

מי הם הפטורים מישיבת סוכה. ובו י סעיפים:

א נשים ועבדים וקטנים פטורים מן הסוכה טומטום ואנדרוגינוס חייבים מספק וכן מי שחציו עבד וחציו בן חורין חייב:

ב קטן שאינו צריך לאמו שהוא כבן חמש כבן שש חייב בסוכה מדברי סופרים כדי לחנכו במצות:

ג חולים ומשמשיהן פטורים מן הסוכה ולא חולה שיש בו סכנה אלא אפילו חש בראשו [או] חש בעיניו ויש מי שאומר שאין המשמשים פטורים אלא בשעה שהחולה צריך להם (ומי שמקיז דם חייב בסוכה) (א"ז והגהות אשירי פרק הישן):

ד מצטער פטור מן הסוכה הוא ולא משמשיו [אבל בלילה ראשונה אפי' מצטער חייב לאכול שם כזית] [כל בו] איזהו מצטער זה שאינו יכול לישן בסוכה מפני הרוח או מפני הזבובים והפרעושים וכיוצא בהם או מפני הריח ודוקא שבא לו הצער במקרה אחר שעש' שם הסוכה אבל אין לו לעשות סוכתו לכתחלה במקום הריח או הרוח ולומר מצטער אני: הגה ואם עשאה מתחלה במקום שמצטער באכילה או בשתיה או בשינה או שא"א לו לעשות אחד מהם בסוכה מחמת דמתיירא מלסטים או גנבים כשהוא בסוכה אינו יוצא באותה סוכה כלל אפי' בדברים שלא מצטער בהם דלא הויא כעין דירה שיכול לעשות שם כל צרכיו [מרדכי פ' הישן] מי שכבו לו הנרות בסוכה בשבת ויש לו נר בביתו מותר לצאת מן הסוכה כדי לאכול במקום נר וא"צ לילך לסוכת חבירו שיש שם נר אם יש טורח גדול בדבר [ת"ה סי' נ"ג ופסקיו סי' קנ"ח] ואם בא רוח

לכבות הנרות בסוכה מותר לפרוס סדין או בגד מן הצד אבל לא תחת הסכך [א"ז] מי שלא יוכל לישן בסוכה מחמת שצר לו בפישוט ידיו ורגליו לא מיקרי מצטער וחייב לישן שם אע"ג דצריך לכפוף ידיו ורגליו (ת"ה סי' צ"ב) ולא יוכל אדם לומר מצטער אני אלא בדבר שדרך בני אדם להצטער בו [טור] ואין המצטער פטור אלא אם ינצל עצמו מן הצער אבל בלאו הכי חייב לישב בסוכה אע"ג דמצטער [מרדכי פרק הישן]:

ה אבל חייב בסוכה:

ו חתן ושושביניו וכל בני החופה פטורים מן הסוכה כל שבעת ימי המשתה (וסעודת ברית מילה וכן הסעודה שאוכלין אצל היולדות חייבין בסוכה) [מהרי"ק שורש קע"ט]:

ז שלוחי מצוה פטורים מן הסוכה בין ביום בין בלילה [וע"ל סימן ל"ח]:

ח הולכי דרכים ביום פטורים מן הסוכה ביום וחייבים בלילה הולכי דרכים בלילה פטורים בלילה וחייבים ביום: הגה ודוקא כשיוכלו למצוא סוכה אבל אם אינם מוצאים סוכה יוכלו לילך לדרכם אף שלא ישבו בה לא יום ולא לילה כשאר ימות השנה שאינו מניח דרכו משום ביתו [ר"ן פרק הישן] ואע"פ שאינו הולך רק ביום פטור אף בלילה דאין לעשות לו שם דירה וההולכים לכפרים לתבוע חובותיהם ואין להם סוכה באותן הכפרים יחמירו על עצמן לשוב לבתיהם בכל לילה לאכול בסוכה ואע"ג דיש להקל מ"מ המחמיר תבא עליו ברכה [ב"י בשם א"ח]:

ט שומרי העיר ביום פטורים ביום וחייבים בלילה שומרי העיר בלילה פטורים בלילה וחייבים ביום:

י שומרי גנות ופרדסים פטורי' בין ביום בין בלילה שאם יעשה השומר סוכה ידע הגנב שיש לשומר מקום קבוע ויבא ויגנוב ממקום אחר לפיכך אם היה שומר כרי של תבואה שיכול לשמור כולו ממקום אחד חייב לעשות סוכה במקום ששומרו: הגה והעושין יין אצל העכו"ם בסוכות פטורים בין ביום בין בלילה דצריכים לשמור שלא יגעו העכו"ם [הגהות מיימוני פ"ז בשם סמ"ק וכל בו] ואם הוא בענין שאין צריכין שימור חייבין:

סימן תרמא

שאין מברכין שהחיינו על עשיית הסוכה. ובו סעיף אחד:

העושה סוכה בין לעצמו בין לאחר אינו מברך על עשייתה אבל שהחיינו היה ראוי לברך כשעושה אותה לעצמו אלא שאנו סומכין על זמן שאנו אומרים על הכוס של קידוש: הגה ואם לא אכל לילה ראשונה בסוכה אע"פ שבירך זמן בביתו כשאוכל בסוכה צריך לברך זמן משום הסוכה ואם בירך זמן בשעת עשייה סגי ליה [ר"ן פ' לולב וערבה]:

סימן תרמב

אם חל יום ראשון של סוכות להיות בשבת אומר בערבית ברכה אחת מעין שבע וחותם בה בשבת בלבד:

סימן תרמג

סדר הקידוש. ובו ג סעיפים:

א סדר הקידוש יין קידוש וסוכה ואח"כ זמן לפי שהזמן חוזר על קידוש היום ועל מצות סוכה:

ב ולהרמב"ם מקדש מעומד ומברך לישב בסוכה ויושב ואח"כ מברכין זמן [ואין נוהגים כן אלא מקדשין מיושב וכן דעת הרא"ש]:

ג בשאר ימים מברך על הסוכה קודם ברכת המוציא ונוהגים לברך על הסוכה אחר ברכת המוציא קודם שיטעום: הגה והכי נוהגין בחול אבל בשבת ויו"ט שיש בהן קידוש מברך לאחר קידוש [מהרי"ו] ואם קידש בבית ואוכל בסוכה או איפכא ע"ל סימן רע"ג סעיף ב':

סימן תרמד

סדר הלל כל ימי החג. ובו ב סעיפים:

א שחרית אחר חזרת תפלה נוטלין הלולב ומברכין על נטילת לולב ושהחיינו וגומרים ההלל וכן כל שמונת ימי החג ומברכים לגמור את ההלל בין צבור בין יחיד ואין מפסיקין בו אלא כדרך שאמרו בקריאת שמע באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד בין הפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם ואם פסק באמצע ושהה אפי' כדי לגמור את כולו אינו צריך לחזור אלא למקום שפסק:

ב בהלל אפילו עשרה קורין כאחד:

סימן תרמה

דיני לולב. ובו ט סעיפים:

א לולב שנפרדו עליו זה מעל זה ולא נדלדלו כעלי החריות כשר אפי' לא אגדו: הגה מיהו מ"מ מצוה מן המובחר בלולב שאין עליו פרודות לגמרי (המגיד ור"ן פרק לולב הגזול):

ב נפרצו עליו והוא שידלדלו משדרו של לולב כעלי החריות [דהיינו שאינן עולין עם השדרה אלא תלויין למטה] [המגיד פ"ח] פסול: הגה וכ"ש אם נפרצו ונעקרו למטה מן השדרה דפסול אפילו אגדן [טור ור"ן פרק לולב הגזול] וכן אם נתקשו העלין כעץ ואינן יכולין לחברן אל השדרה פסול [טור

וב"י] וכל זה ברוב עלין אבל אם מיעוט עליו נעשו כך ושאר עלין נשארו ועדיין הלולב נשאר מכוסה בעלין כשר [ר"ן פרק לולב הגזול]:

ג בריית עלין של לולב כך היא כשהם גדלים שנים שנים ודבוקים מגבן וגב של שני עלין היא הנקרא תיומת נחלקה התיומת [ברוב העלין] [טור וב"י] פסולה היו עליו אחת אחת מתחלת ברייתו ולא היה תיומת או שכל עליו כפולים מצדו הא' וצד השני ערום בלא עלין פסול: הגה וי"מ לומר דאם נחלק העלה העליון האמצעי שעל השדרה עד השדרה מיקרי נחלק התיומת ופסול והכי נוהגין (ת"ה סי' צ"ו) מיהו לכתחלה מצוה מן המובחר נוהגין ליטול לולב שלא נחלק העלה העליון כלל כי יש מחמירין אפילו בנחלק קצת ואם אותו העלה אינה כפול מתחלת ברייתו פסול [כל בו]:

ד לא היו עליו זה על גב זה כדרך כל הלולבין אלא זה תחת זה אם ראש זה מגיע לעיקר שלמעלה ממנו עד שנמצא כל שדרו של לולב מכוסה בעלין כשר ואם אין ראשו של זה מגיע לצד עיקר של זה או שאין לו הרבה עלין זה על זה אלא מכל צד יוצא א' למטה סמוך לעיקרו ועולה על ראשו פסול:

ה לולב שיבשו רוב עליו [או שדרתו] [טור] פסול ושיעור היבשו' משיכל' מרא' ירקות שבו וילבינו פניו: הגה וי"א דלא מיקרי יבש אלא כשנתפרך בצפורן מחמת יבשותו [טור בשם התוס'] וכן נוהגין במדינות אלו שאין לולבין מצויין [הגהות מיימוני פ"ז]:

ו נקטם ראשו דהיינו שנקטמו רוב העלין העליונים פסול: הגה ואם נקטם העלה העליון האמצעי שעל השדרה פסול [המגיד ור"ן פרק לולב הגזול] ודוקא דאיכא אחר אבל ליכא אחר מברכים עליו [מרדכי פ"ג ומנהגים]:

ז נסדק אם נתרחקו שני סדקיו זה מזה עד שיראו כשנים פסול: הגה ואפילו לא נחלקה התיומת העליונה בעניין שיפסל הלולב מכח נחלקה התיומת:

ח יש לו כמין קוצים בשדרתו או שנצמת ונכווץ או שהוא עקום לפניו שהרי שדרו כגב בעל חטוטרת פסול וכן אם נעקם מא' מצדדיו פסול אבל אם נעקם לאחוריו כשר שזו הוא ברייתו:

ט אם כפוף בראשו פסול ודוקא כששדרתו כפופה אבל עליו כפופים בראשו כמו שדרך להיות הרבה לולבים כשר:

סימן תרמו

דיני הדס. ובו יא סעיפים:

א הדס שנקטם ראשו כשר נשרו רוב עליו אם נשתייר ג' עלין בקן אחד כשר:

ב היו ענביו מרובות מעליו אם ירוקות כשר ואם אדומות או שחורות פסול ואם מיעטן כשר ואין ממעטין אותם בי"ט לפי שהוא כמתקן עבר וליקטן או שליקטן א' א' לאכילה הרי זה כשר: ומיום ראשון ואילך כשר בכל ענין: (ב"י בשם ארחות חיים):

ג ענף עץ עבות האמור בתורה היא ההדס שעליו חופין את עציו כגון שלשה עלין או יותר בגבעול אחד אבל אם היו שני העלין בשוה זה כנגד זה והעלה השלישי למעלה מהן אין זה עבות אבל נקרא הדס שוטה: הגה ופסול אפי' בשעת הדחק ואיכא מאן דאמר בגמר' דכשר וע"כ נוהגין באלו המדינות לכתחלה לצאת באלו ההדסים המובאים ואין ג' עלין בגבעול אחד ויש מי שכתב דהדסים שלנו אין נקראים הדס שוטה הואיל והם שנים על גב שנים ואינן כהדס שוטה המוזכר בגמרא ולכן נהגו להקל כמ"ש מהר"י קולן ומהר"י איסרלן ז"ל בתשובותיהם:

ד יצאו הרבה בקן אחד ונשרו מהם עד שלא נשארו אלא ג' בקן אחד כשר אפי' נשרו רובם כגון שהיו שבעה ונשרו מהם ארבעה ונשארו שלשה:

ה למצוה בעינן כל שיעור אורך ההדס שיהא עבות ולעיכובא ברובו [ואפי' אינו בראשו] [טור]:

ו יבשו עליו פסול כמשו כשר:

ז שיעור היבשות אפילו אם נפרך בצפורן אם עדיין ירוקים הם כשר ואינם נקראים יבשים אלא כשילבינו פניהם:

ח יבשו רוב עליו ונשתיירו בראש כל בד מהג' בדין קן אחד ובו ג' עלין לחין כשר ויש מפרשים שאפילו אם מהשלשה שבחד קינה יבשו שנים ולא נשאר כי אם אחד לח כשר והוא שיהיה העלה שהוא מורכב על שניהם:

ט אם אותם עלים שלא יבשו הם כמושין יש פוסלין ויש מכשירין:

י נקטם ראשו כשר אפי' לא עלתה בו תמרה והוא הדין ליבש ראשו ויש פוסלין בנקטם ראשו: הגה וטוב להחמיר במקום שאפשר באחר [המגיד] ולא מקרי נקטם אלא אם נקטמו העצים (ר"ן):

יא אם אין לו אלא הדס שענביו מרובים מעליו ביו"ט נוטלו ואינו מברך עליו:

סימן תרמז

דיני ערבה. ובו ב סעיפים:

א ערבי נחל האמור בתורה הוא מין ידוע הנקרא כן עלה שלו משוך כנחל ופיו חלק וקנה שלו אדום [ואפי' בעודו ירוק כשר] [ב"י] ורוב מין זה גדל על הנחלים לכך נקראו ערבי נחל ואפילו היה גדל במדבר או בהרים כשר ויש מין אחד דומה לערבה אלא שעלה שלו עגול ופיו דומה למסר [פי' מגירה סיג"ה בלע"ז] וקנה שלו אינו אדום וזהו הנקרא צפצפה

והיא פסולה ויש מין ערבה שאין פי העלה שלה חלק ואינו כמסר אלא יש בו תלמים קטנים עד מאוד כמו פי מגל קטן וזה כשר:

ב ערבה שיבשה או שנשרו רוב עליה או שנקטם ראשה פסולה אבל כמושה או שנשרו מקצת עליה כשרה והרמב"ם מכשיר בנקטם ראשה:

סימן תרמח

דברים הפסולים באתרוג. ובו כב סעיפים:

א אתרוג היבש פסול ושיעור היבשות כשאינו מוציא שום ליחה ויבדוק על ידי שיעביר בו מחט ובו חוט ואם יש בו ליחה יראה בחוט [ואתרוג שהוא משנה שעברה ודאי יבש הוא ופסול] [תשובת מהרי"ל סימן ה']:

ב אתרוג שניקב נקב מפולש כל שהוא פסול ושאינו מפולש אם היה כאיסר פסול ואם חסר כל שהוא פסול ויש אומרים דגם בנקב מפולש בעינן חסרון משהו ושאינו מפולש בחסרון כאיסר: הגה ונהגו להכשיר הנקבים שנעשו באילן ע"י קוצים אע"פ שיש בהם חסרון שזהו דרך גדילתו (ת"ה סי' צ"ט) מיהו אם רואה שאין העור והבשר קיים תוך הנקב פסול לסברא הראשונה אע"פ שאינו מפולש ובשעת הדחק יש להקל כסברא האחרונה להכשיר חסרון שאינו כאיסר ואינו נקב מפולש (דעת עצמו):

ג מפולש יש מפרשים כפשוטו דהיינו שניקב מצד זה לצד זה ויש מפרשים שכיון שניקב עד חדרי הזרע שהגרעינים בתוכו מקרי מפולש:

ד אתרוג שנימוח כל בשרו בפנים וקליפתו החיצונה קיימת וחדרי הזרע קיימים בפנים כשר ויש פוסלים:

ה נסדק כולו מראשו לסופו אפילו אינו חסר כלום פסול אבל נשאר בו שיור למעלה ולמטה אפי' כל שהוא כשר ויש מי שאומר דדוקא מלמטה אבל בחוטמו אפי' כל שהוא פסול: הגה ויש מחמירים לפסול בנסדק רובו וכל שלא נסדק רוב קליפתו העבה לא מקרי נסדק: (רבינו נסים):

ו נקלף הקליפה החיצונה שלו שאינו מחסרו אלא נשאר ירוק כמות שהוא ברייתו אם נקלף כולו פסול אם נשאר ממנו כל שהוא כשר וי"א שצריך שישתייר כסלע:

ז ניטל דדו והוא הראש הקטן ששושנתו בו פסול: הגה ויש מחמירין אם נטלה השושנתא דהיינו מה שאנו קורין פיטמא (ר"ן) וטוב להחמיר במקום שאפשר מיהו לענין דינא אין לפסול אא"כ ניטל הדד דהיינו העץ שראש הפיטמא עליו והראש נקרא שושנתא (המגיד) וכל זה דוקא בניטלה אבל אם לא היה לו דד מעולם כשר וכן הם רוב האתרוגים שמביאים במדינות אלו (הרא"ש):

ח ניטל העץ שהוא תלוי בו באילן מעיקר האתרוג ונשאר מקומו גומא פסול: הגה ואם ינטל קצת העץ ונשאר עובי כל שהוא שכל רוחב הגומא מכוסה כשר (טור):

ט עלתה חזזית (תרגום או ילפת או חזזן) עליו אם בשנים או בשלשה מקומות פסול ואם במקום אחד אם עלה על רובו פסול ואם על חוטמו אפי' כל שהוא פסול וחוטמו היינו ממקום שמתחיל להתקצר ולהתחדד כלפי ראשו:

י י"א דהא דבב' וג' מקומות פסול היינו דוקא כשנתפשט הנימור ברובו אע"פ שבשטח החברבורות הוא מיעוט אבל במיעוטו כגון שכולם מצד א' של אתרוג כשר ויש פוסלים אפי' במיעוטו של צד א':

יא אם הוא מחצה על מחצה במקום אחד יש מכשירים ויש פוסלים:

יב מחוטמו ואילך דהיינו ממקום שמתחיל לשפע עד הפיטמ' פוסל חזזית וכל שינוי מראה בכל שהוא ויש מי שאומר דה"ה דיבש פוסל שם בכל שהוא:

יג חזזית הוא כמו אבעבועות ויש בו ממש שמקומו ניכר במישוש שהוא גבוה מהאתרוג: הגה ולכן יש להכשיר אותן חזזית שקורין בל"א מו"ל לפי שאינן גבוהים משאר האתרוג (מהרי"ל) ויש מי שכ' דיש להכשירם מטעם דנחשבים מראה אתרוג מאחר דרגילים להיות הרבה כך (ת"ה סי' צ"ט):

יד אם עלתה בו חזזית בענין שפסול או שהוא מנומר אם כשקולפו חוזר למראה האתרוג כשר [לאחר שנקלף ולא חסר כלום]:

טו נפל עליו מים בתלוש ותפח או סרח או שהוא כבוש בחומץ או מבושל או מנומר פסול:

טז אם הוא שחור או לבן במקום א' פוסל ברובו בשנים או בשלשה מקומות דינו כחזזית ליפסל אפי' במיעוטו:

יז מקום שהאתרוגים שלהם כעין שחורות מעט כשרים ואם היו שחורים ביותר כאדם כושי הרי זה פסול בכל מקום:

יח העגול ככדור פסול:

יט גדלו בדפוס ועשאו כמין בריה אחרת פסול עשאן כמו ברייתו אע"פ שעשאו דפין דפין כשר:

כ התיום דהיינו שגדל שנים דבוקים זה בזה כשר:

כא הירוק שדומה לעשבי השדה פסול אלא אם כן חוזר למראה אתרוג כשר כשמשהין אותו:

כב שיעור אתרוג קטן פחות מכביצה פסול אבל אם הוא כביצה אפי' אם הוא בוסר שעדיין לא נגמר פריו כשר ואם היה גדול כל שהוא כשר:

סימן תרמט

דברים הפוסלים בד' מינים. ובו ו סעיפים:

א כל ארבעה המינים פסולים בגזול ובגנוב בין לפני יאוש בין לאחר יאוש אבל גזול וקנאו בלא סיוע המצוה כגון גזל לולב ושיפהו כשר דקנייה בשינוי מעשה ומיהו לא יברך עליו ויש מי שאומר דלא נפסל גזול וגנוב אלא לגנב ולגזלן עצמו אבל לאחרי' כשר בשאר הימי' חוץ מיום ראשון: הגה ומשום זה יש ליזהר שלא יקצץ הישראל בעצמו אחד מארבעה המינים שבלולב לצורך לולבו דקרקע אינה נגזלת וסתם עכו"ם גוזלי קרקע הם ויבא בגזילה לידו אלא יקצצנו עכו"ם ויקנה מהם [תשובת הרשב"א סי' תתנ"ב הגהות אשירי ס"פ לולב הגזול] ואין חילוק בזה בין א"י או חוצה לארץ [אור זרוע]. לולב שאגדו עכו"ם ועשאו כשר כמו סוכת עכו"ם [מרדכי הלכות קטנות]:

ב וכן שאול ביום ראשון משום דבעינן לכם: הגה והמודר הנאה מלולבו של חבירו או מלולבו של עצמו אינו יוצא בו ביום א' דלא הוי שלכם (תשובת רשב"א סימן תשמ"ו ותשמ"ז):

ג וכן של עיר הנדחת ושל אשרה של ישראל פסול אבל של עכו"ם לכתחל' לא יטול ואם נטל יצא מיום ראשון ואילך דלא בעינן לכם: הגה ודוקא שלא נתכוין לזכות בו אבל אם נתכוין לזכות בו הוי ליה של ישראל דאינו יוצא בו ודוקא קודם שנתבטל אבל אם נתבטל ביד עכו"ם אפי' מכוין לזכות בו אח"כ יוצא בדיעבד [רבינו ירוחם נ"ח ח"ג ור"ן] ועיין לעיל סי' תקפ"ו:

ד גנות הצעירים וכיוצא בהם מבתי שמשיהם מותר ליטול משם לולב או שאר מינים למצוה [ואפי' האילן נטוע לפני ע"א כל זמן שאין עובדין האילן] [רבינו ירוחם נ"ח ח"ג]:

ה כל אלו שאמרנו שהם פסולים מפני מומין שביארנו או מפני גזל וגניבה ביום טוב הראשון בלבד אבל בשאר ימים הכל כשר: הגה ויש פוסלין בגזול כל ז' ימים והכי נהוג אבל שאול יוצא בו [טור והמגיד בשם פוסקים] ומותר ליטול לולב של חבירו בלא דעת חבירו בשאר ימים דניחא ליה לאינש למיעבד מצוה בממוניה והוי כשאול [תה"ד סי' ק' ופסקיו סי' קנ"ט] וחסר כשר בשאר ימים [טור] וניטל פטמתו או עוקצו דינו כחסר וכשר מיום ראשון ואילך [רבינו ירוחם נ"ח ח"ג] מיהו אם נקבוהו עכברים לא יטלנו אף שאר הימים משום מאוס [כל בו] עד שיסיר ניקור העכברים אבל אם היה יבש או מנומר שפסול כל שבעת ימים אף אם חתך היבשות או הנמור פסול כל שבעה הואיל ובא מכח פסול (הגהות אשירי פ"ק לולב הגזול) ומותר לכתחלה להתנות על אתרוג שיהיה כולו ליום ראשון ושאינו בודל ממנו כל בין השמשות של ליל שני ואילך ומותר אז לכתחלה לאכול ממנו מיום שני ואילך ולצאת ידי מצוה עם הנשאר (ב"י בשם הרא"ש) אלא שאין אנו בקיאין בתנאים כדלעיל בס"ס תרל"ח בהג"ה. והפיסול שהוא משום עבודת אלילים או מפני שאותו אתרוג אסור באכילה או מפני שאינם מינם או שהם חסרים השיעור בין ביום טוב ראשון בין בשאר ימים פסול (וחזזית פוסלת כל שבעת הימים) (רבינו ירוחם נ"ח ח"ג ור"ן פרק לולב הגזול)

והעושים שני ימים טובים פסולי ראשון נוטלין בשני אבל ברוכי לא מברכינן (ואם יש לחבירו לולב ואתרוג כשר יברך על של חבירו מדעתו) (ד"ע):

יבשעת הדחק שאין נמצא כשר כל הפסולין נוטלים ואין מברכין: הגה ויש מכשירין לולב יבש אפי' לברך עליו (רמב"ם פ"ח והמגיד) וכן נוהגין לברך על לולבין יבשים אפי' בדאיכא אחרים לחין (אגור) אבל בשאר מינים אין לנהוג הכי ויש מקילין אפי' בהדס יבש (הגהות מיימוני ומרדכי) ויש לסמוך עלייהו בשעת הדחק ואע"ג דחסר כשר בשאר ימים אין לחתוך אתרוג לב' או לג' חלקים ולחלקו ולצאת בו אפילו בשעת הדחק דדוקא חסר ונשאר העיקר קיים כשר אבל כי האי גוונא מיקרי חתיכת אתרוג ולא אתרוג (ר"ן ופסקי מהרא"י סי' נ"ב) וכל זה לענין לברך עליו אבל בלא ברכה יכול ליטול כל הפסולין ולא לברך עליהם (טור):

סימן תרנ

שיעור הדס וערבה. ובו ב סעיפים:

אשיעור הדס וערבה ג' טפחים ושדרו של לולב ד' טפחים כדי שיהיה שדרו של לולב יוצא מן ההדס טפח באמה בת ה' טפחים עשה אותה ו' צא מהם ג' להדס נמצא שיעור הדס וערבה טפחיים ומחצה שהם י' גודלים ושיעור שדרו של לולב י"ג גודלים ושליש גודל ויש מי שאומר ששיעור שדרו של לולב י"ד גודלים וי"א ששיעור הדס וערבה י"ב גודלים ושדרו של לולב ט"ז גודלים (וכן נוהגין לכתחלה):

באין להם שיעור למעלה ויש מי שאומר שאפילו הוסיף באורך ההדס והערבה כמה צריך שיצא שדרו של לולב למעלה מהם טפח:

סימן תרנא

דיני נטילת לולב וברכתו. ובו טו סעיפים:

אמצות ד' מינים שיטול כל אחד לולב א' וב' ערבות וג' הדסים [ובמקום דליכא הדס כשר סגי ליה בחד דלא קטום]. [ב"י סימן תרמ"ו בשם א"ח] ומצוה לאגדם בקשר גמור דהיינו ב' קשרים זה על זה משום נוי ויכול לאגדם במין אחר ואם נשרו מהעלין בתוך האגודה בענין שמפסיק אין לחוש [דמין במינו אינו חוצץ אבל שלא במינו חוצץ על כן יזהר ליקח החוט שרגיל להיות סביב ההדס] [מהרי"ל] ואם לא אגדו מבעוד יום או שהותר אגודה אי אפשר לאגדו בי"ט בקשר גמור אלא אוגדו בעניבה: הגה יש מי שכתבו לעשות הקשר בדרך אחר שכורכין סביבות ג' מינים אלו ותוחבין ראש הכרך תוך הענול הכרוך [טור] וכן נוהגין ויש לקשור ההדס גבוה יותר מן הערבה [מהרי"ו] וישפיל ההדס והערבה בתוך אגד הלולב כדי שיטול כל ג' מינים בידו בשעת ברכה [מהרי"ל] ויש שכתבו לעשות בלולב ג' קשרים וכן נוהגין [מרדכי פרק לולב הגזול]:

ב יטול האגודה בידו הימנית ראשיהם למעלה ועיקריהם למטה והאתרוג בשמאלית:

ג אטר נוטל לולב בימין כל אדם ואתרוג בשמאל כל אדם דבתר ימין ושמאל דעלמא אזלינן ולא בתר ימין ושמאל דידיה: הגה וי"א דאזלינן בתר ימין דידיה ויש ליטול הלולב בימין דידיה ואתרוג בשמאל דידיה [הרא"ש ורבי' ירוחם ומהרי"ו] וכן נהגו וכן עיקר ואם היפך יצא [מהרי"ל ומנהגים] ושולט בב' ידיו נוטל הלולב בימין ואתרוג בשמאל ככל אדם [כל בו]:

ד אדם שאין לו יד נוטל לולב בזרועו וכן האתרוג:

ה יברך על נטילת לולב ושהחיינו קודם שיטול האתרוג כדי שיברך עובר לעשייתו או יהפוך האתרוג עד שיברך: הגה ויברך מעומד [מהרי"ל וכל בו] ולא יברך רק פעם אחת ביום אע"פ שנוטלו כמה פעמים [מהרי"ו]:

ו לא יברך שהחיינו בשעת עשיית לולב אלא בשעת נטילתו:

ז אם עשה בית יד ונתן בו הלולב ונטלו שפיר דמי דלקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה ובלבד שיהא דרך כבוד אבל אם אינו דרך כבוד כגון שנתן הלולב בכלי ונטלו לא יצא ואם כרך עליו סודר ונטלו או שכרך על ידו ונטלו יש אומרים דלא יצא: הגה ונהגו להחמיר להסיר התפילין [מהרי"ל] וטבעות מידם אבל מדינא אין לחוש הואיל ואין כל היד מכוסה בהן: [אגודה פ' מקום שנהגו]:

ח ינענע בשעה שמברך וכן ינענע בהודו לה' פעם אחת [ומנענים בכל הודו שיאמרו] [טור והרא"ש] ובהודו לה' שבסוף שכופלים אותו שליח צבור והצבור מנענעין שני פעמים וכן באנא ה' הושיעה נא מנענעין שני פעמים לפי שכופלים אותו: הגה וי"א שהש"ץ מנענע ג"כ כשיאמר יאמר נא ישראל כו' אבל לא ביאמרו נא וכן נהגו: [הגהות אשירי פרק לולב הגזול ומהרי"ל ומנהגים]:

ט הנענוע הוא שמוליך ידו מכנגדו והלאה וינענע שם שלשה פעמים בהולכה ושלשה פעמים בהובאה [טורף הלולב ומכסכס העלין בכל נענוע] [ר"ן פ' לולב הגזול] ואח"כ מטה ידו לצד אחר ועושה כן וכן לכל צד מארבע צדדין ומעלה ומטה: הגה וההולכה וההבאה היא עצמה הנענוע כי מוליך ומביא ג"פ לכל רוח [טור בשם גאון] ומטין ראש הלולב לכל צד שמנענע נגדו וכשמנענע למטה הופכו למטה ומקרי דרך גדילתן [ב"י] הואיל ומחזיק אותן בידו דרך גדילתן [ב"י] ויש מדקדין שלא להפוך הלולב כשמנענעין למטה [מהרי"ל וב"י בשם אביו וכן שמע ממהר"ר שכנא שראה כן ממהר"ר יעקב פולק וכ"כ בכתבי האר"י] והמנהג כסברא ראשונה וכן נ"ל עיקר:

י יקיף דרך ימין בנענעו מזרח דרום מערב צפון:

יא צריך לחבר האתרוג ללולב בשעת נענועו ולנענע בשניהם יחד [וכל הנענועים אינן מעכבין ובאיזה דרך שנענע יצא בדיעבד]:

יב ד' מינים הללו מעכבין זה את זה שאם חסר לו א' מהם לא יברך על השאר אבל נוטלן לזכר בעלמא בין ביום א' בין בשאר ימים [הרא"ש ורבינו ירוחם נ"ח ח"ג מהרי"ק שורש מ"א] ואם היו ארבעתן מצויים אצלו ונטלם אחד אחד יצא: הגה ובלבד שיהיו כולם לפניו [רמב"ם פ"ו] ויטול הלולב תחלה ויברך על הלולב ודעתו גם על האחרים [הרא"ש ור"ן ותשובת הרשב"א סימן קנ"ו] ואם סח ביניהם צריך לברך על כל אחד בפני עצמו [הגהות מיימוני]:

יג ואם חסר לו אחד מהמינים לא יקח מין אחר במקומו:

יד לא יוסיף מין אחר על ארבעת המינים משום בל תוסיף:

טו לא יטול יותר מלולב אחד ואתרוג אחד אבל בערבה והדס מוסיף בה כל מה שירצה ויש מי שפוסל להניח הדס שוטה בלולב נוסף על השלשה בדין עבות ויש מתירין והמדקדקים אינם מוסיפים על שתי ערבות ושלשה הדסים עבות:

סימן תרנב

זמן נטילת לולב. ובו ב סעיפים:

א מצות לולב ביום ולא בלילה וכל היום כשר לנטילת לולב שאם לא נטל שחרית יטלנו אח"כ ומ"מ זריזים מקדימים למצות ונוטלים אותו בבוקר וזמנו הוא משתנץ החמה ועיקר מצותו בשעת ההלל ואם צריך להשכים לצאת לדרך נוטלו משעלה עמוד השחר: הגה והמדקדק יאחוז הלולב בידו כשנכנס מביתו לבית הכנסת גם בשעת התפלה וכן יחזירו לביתו כדי לחבב המצות (טור):

ב אסור לאכול קודם שיטלנו ואם שכח ואכל ונזכר על שולחנו ביום הראשון שהוא מן התורה יפסיק אפי' יש שהות ביום ליטלו אחר שיאכל ומיום ראשון ואילך אם יש שהות ביום לא יפסיק ואם לאו יפסיק: הגה ואם התחיל לאכול יותר מחצי שעה קודם שהגיע זמן חיובו אפי' ביום ראשון א"צ להפסיק בדאיכא שהות ביום [ר"ן פרק לולב הגזול]:

סימן תרנג

הדס אסור להריח בו. ובו ב סעיפים:

א הדס של מצוה אסור להריח בו אבל אתרוג של מצוה מותר להריח בו מן הדין אלא שלפי שנחלקו אם מברכים עליו אם לא יש למנוע מלהריח בו:

ב עבד להושענא ולא אגבהה למיפק בה שרי בהנאה:

סימן תרנד

שיכול להחזיר הלולב במים בי"ט. ובו סעיף אחד:

מקבלת אשה הלולב מיד בנה או מיד בעלה ומחזירתו למים ותוסיף עליו מים אם צריך אבל לא תחליף מים ובחול המועד מצוה להחליפם כדי שישאר לח והדור: הגה ונוהגין ליקח כל יום חול המועד ערבה חדשה ולקשרה בלולב והוא הדור מצוה:

סימן תרנה

עכו"ם שהביא לולב לישראל מחוץ לתחום מותר ליטלו אפי' מי שהובא בשבילו: הגה ועיין לעיל סי' תקפ"ו סעיף כ"א וכ"ב וסי' ש"ז סעיף ג' אם מותר לומר לעכו"ם לילך אחריו או לחלל יום טוב בשבילו:

סימן תרנו

שצריך לחזור אחד הידור מצוה בקנית האתרוג. ובו סעיף אחד:

אם קנה אתרוג שראוי לצאת בו בצמצום כגון שהוא כביצה מצומצמת ואח"כ מצא גדול ממנו מצוה להוסיף עד שליש מלגיו בדמי הראשון כדי להחליפו ביותר נאה ויש מי שאומר שאם מוצא שני אתרוגים לקנות והאחד הדור מחבירו יקח ההדר אם אין מייקרים אותו יותר משליש מלגיו בדמי חבירו: הגה מי שאין לו אתרוג או שאר מצוה עוברת אין צריך לבזבז עליה הון רב וכמו שאמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש אפי' מצוה עוברת [הרא"ש ורבינו ירוחם נ"י ח"ב] ודוקא מצות עשה אבל לא תעשה יתן כל ממונו קודם שיעבור [הרשב"א וראב"ד] [וע' לקמן סוף סי' תרנ"ח בהגה]:

סימן תרנז

קטן היודע לנענע לולב כדינו אביו חייב לקנות לו לולב כדי לחנכו במצות:

סימן תרנח

דיני לולב בי"ט ראשון. ובו ט סעיפים:

א מן התורה אין מצות לולב חוץ למקדש אלא יום ראשון וחכמים תקנו שיהא ניטל בכל מקום כל שבעה:

ב ביום שבת אינו ניטל אפי' אם הוא יום ראשון הגה ואסור לטלטל הלולב בשבת דהוי כאבן [ר"ן ס"פ לולב הגזול והמגיד פ"ד וכל בו] אבל האתרוג מותר בטלטול דראוי להריח בו ואסור לתנו על הבגד אפי' בי"ט דמוליד ריחא [מהרי"ל]:

ג אין אדם יוצא ידי חובתו ביום ראשון בלולב של חבירו שהשאילו דבעינן לכם משלכם ואפילו אמר לו יהא שלך עד שתצא בו ואח"כ יהא שלי כבתחלה לא יצא דהוי כמו שאול ואם נתנו לו במתנה מותר:

ד נתנו לו על מנת להחזירו הרי זה יוצא בו ידי חובתו ומחזירו שמתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה ואם לא החזירו לא יצא אפי' נתן לו את דמיו ואפי' נאנס מידו וכן אם החזירו לאחר זמן מצותו לא יצא: הגה ומותר לתת לו אתרוג במתנה על מנת שלא יקדישנו דלא גרע ממתנה ע"מ להחזיר: [ר"ן פ"ה דנדרים]:

ה נתנו לו סתם הוי כאלו אמר לו על מנת שתחזירוהו לי דמסתמא על דעת כן נתנו לו כיון שצריך לצאת בו שאין לו אחר ואם לא החזירו לא יצא: הגה וצריך לחזור וליתנו לבעליו במתנה כדי שיהיה של בעלים ויצאו בו [הרא"ש ורבינו ירוחם נ"ח ח"ד] ומיהו אפי' לא החזירו לידו אלא לאחר ואחר לאחר והאחרון מחזירו לבעלים יצא:

ו לא יתננו ביום ראשון לקטן קודם שיצא בו מפני שהקטן קונה ואינו מקנה לאחרים מן התורה ונמצא שאם החזירו לו אינו מוחזר ויש מי שאומר שאם הגיע לעונת הפעוטות מותר ואם תופס עם התינוק יוצא כיון שלא יצא מידו שפיר דמי:

ז שותפים שקנו לולב או אתרוג בשותפו' אין א' מהם יוצא בו ידי חובתו ביום הראשון עד שיתן לו חלקו במתנה: הגה ודוקא שלא קנו לצורך מצוה אבל אם קנו לצורך מצוה יוצאים בו מסתמא דאדעתא דהכי קנאוהו (המגיד):

ח האחים שקנו אתרוגים מתפיסת הבית ונטל א' מהם אתרוג ויצא בו אם יוכל לאוכלו ואין האחים מקפידים בכך יצא ואם היו מקפידים לא יצא עד שיתנו חלקם במתנה ואם קנה זה אתרוג וזה פריש או שקנו כאחד אתרוג רמון ופריש מתפיסת הבית אינו יוצא באתרוג עד שיתנו לו חלקם במתנה ואע"פ שאם אכלו אין מקפידים עליו מפני שכל שאין שם מאותו המין אין מחילתם בסתם מועלת אבל כשיש שם מאותו המין אפילו היה מעולה מאחרים מחילתן בסתם מועלת לפי שאינם מקפידים:

ט מה שנוהגים במקום שאין אתרוג מצוי שכל הקהל קונים אתרוג בשותפות הטעם מפני שכיון שקנאוהו לצאת בו מסתמא הוי כאלו פירשו שכל הקהל נותנים חלקם לכל מי שנוטלו לצאת בו על מנת שיחזירוהו להם: הגה וגובין מעות אתרוג לפי ממון דהדור מצוה מונח טפי על עשירים מעל עניים ואשה פטורה מליתן למעות אתרוג הואיל ואינה חייבת בו [תשו' מהרי"ל סי' קי"ד] וכל אדם ישתדל ויהא זריז במצוה לקנות לו אתרוג ולולב לבד כדי לקיים המצוה כתקנה [הגהות מיימוני סוף הל' לולב]:

סימן תרנט

סדר קריאת התורה בסוכות. ובו סעיף אחד:

מוציאין שני ספרים באחד קורים שור או כשב בפרשת אמור ובשני קורא המפטיר קרבנות המוספין ובחמשה עשר יום לחודש השביעי ומפטיר בזכריה הנה יום בא וגו':

סימן תרס

סדר הקיף הבימה. ובו ג סעיפים:

א נוהגים להעלות ספר תורה על [הבימה] ולהקיפה פעם א' בכל יום ובשביעי מקיפים אותה ז' פעמים זכר למקדש: הגה ומוציאין שבעה ס"ת על הבימה ביום שביעי [מהרי"ל] ויש מקומות שמוציאים כל ס"ת שבהיכל [מנהגים] (והכי נוהגין במדינות אלו) שהיו מקיפים את המזבח וההקפות לצד ימין [ובשבת אין מקיפים [טור] ואין מוציאין ס"ת על הבימה]:

ב נוהגים להקיף אף מי שאין לו לולב: הגה וי"א שמי שאין לו לולב אינו מקיף וכן נוהגין [טור בשם רש"י ור"ן פ' לולב] וביום שביעי נוטלין הערבה עם הלולב להקיף (ב"י) מי שאירע לו אבל בחג אינו מקיף וכן אבל כל י"ב חודש על אביו ואמו [כל בו] וכן נהגו:

ג יש מי שאומר שאין אומרים הושענא בשבת ולא נהגו כן:

סימן תרסא

בליל יום טוב שני אומר קידוש וזמן אחריו מיד ואח"כ ברכת סוכה [זו דעת הרא"ש וכן ראוי לנהוג]:

סימן תרסב

סדר תפלת יום ב של סוכות. ובו ג סעיפים:

א ביום שני מברך על נטילת לולב וכן בכל שאר ימים:

ב אינו מברך זמן ביום שני על הלולב אלא אם כן חל יום ראשון בשבת:

ג מוציאים שני ספרים וקורין בהם פרשיות שנקראו אתמול ומפטיר במלכים ויקהלו עד בהוציאי אותם מארץ מצרים:

סימן תרסג

סדר תפלת חול המועד. ובו ג סעיפים:

א בחול המועד מוציאין ס"ת וקורים בו ארבעה בקרבנות החג של פרשת פנחס וביום ראשון של חולו של מועד קורא כהן וביום השני ולוי וביום השלישי וישראל חוזר

וקורא וביום השלישי והרביעי קורא ספיקא דיומא וביום השני וביום השלישי ועל דרך זה קורים בשאר הימים: הגה וי"א ששנים הראשונים קורין בספיקא דיומא והשלישי קורא ביום המחרת והד' חוזר וקורא כל ספיקא דיומא דהיינו מה שקראו שנים הראשונים וכן אנו נוהגין וביום הז' הכהן קורא ביום החמישי לוי ביום הששי ישראל ביום השביעי והרביעי קורא ביום הששי ויום השביעי וכן אנו נוהגין [רש"י בשם רבותיו ומהרי"ו ומנהגים] ובארץ ישראל שאין שם ספיקא דיומא אין קורים בכל יום אלא קרבן היום בלבד כי ביום ב' הוא א' לחולו של מועד קורא כהן וביום השני והג' העולים אחריו חוזרים וקורים אותה פרשה עצמה ועל דרך זה בכל יום משאר הימים:

ב שבת של חולו של מועד ערבית ושחרית ומנחה מתפלל של שבת ואומר יעלה ויבא בעבודה ובמוסף אומר אתה בחרתנו ומפני חטאינו את יום המנוח הזה ואת יום חג הסוכות הזה וחותם מקדש השבת וישראל והזמנים: הגה ונוהגין לומר קהלת בשבת של חול המועד או בשמיני עצרת אם איקלע בשבת [מהרי"ל] [וע"ל סי' ת"צ]:

ג מוציאין שני ספרים באחד קורין ראה אתה אומר אלי ומפטיר קורא קרבנו' של ספיקא דיומא ומפטיר ביחזקאל ביום בוא גוג:

סימן תרסד

סדר יום הושענא רבה. ובו יא סעיפים:

א ביום שביעי שהוא הושענא רבה נוהגים להרבות במזמורים כמו ביום טוב: הגה ואין אומרים נשמת ואומרים מזמור לתודה ואומרים אין כמוך שמע ישראל וכו' כמו בי"ט ואומרים קדיש של אחר תפלת מוסף בניגון יום טוב ואין רגילין לעשות מלאכה של חול עד אחר יציאה מבית הכנסת ויש לומר פזמון זכור ברית כשיש מילה בהושענא רבה ואומרים אותו קודם אנא אזון חין כו': כתבו הראשונים ז"ל שיש סימן בצל הלבנה בליל הו"ר מה שיקרה לו או לקרוביו באותה השנה ויש מי שכתב שאין לדקדק בזה כדי שלא ליתרע מזליה גם כי רבים אינם מבינים הענין על בוריו ויותר טוב להיות תמים ולא לחקור עתידות כנ"ל: ומרבים קצת בנרות כמו ביום הכפורים: הגה והמדקדקים נוהגים לטבול עצמן קודם עלות השחר כמו בעיו"כ [מנהגים] ויש נוהגים ללבוש הקיטל כמו ביום כפור לפי שבחג נידונים על המים ונוהגים להתיר בו אגודו של לולב ומקיפים שבעה פעמים ומרבים תחנונים על המים:

ב ונוטלים ערבה ביום זה מלבד ערבה שבלולב ואין מברכין עליה: הגה ונהגו ששמש בהכ"נ מביא ערבה למכור כמו שהיה המנהג בזמן שבית המקדש היה קיים [ר"ן פ' לולב וערבה]:

ג יש מי שאומר שאף ביום זה מקיפים בלולב ולא בערבה ולא נהגו כן אלא להקיף בו גם בערבה:

ד שיעור ערבה זו אפילו עלה אחד בבד אחד: הגה מיהו מכוער הוא להיות עלה אחד בבד אחד [טור בשם רב האי] על כן נהגו לעשות ההושענות יפים משום זה אלי ואנוהו ושיעור ארכה כשיעור אורך ערבה שבלולב: הגה וכל הפוסל בערבה שבלולב פוסל בערבה זו (מדברי ר"ן פ' לולב וערבה) וחובט בה על הקרקע או על הכלי פעמים או שלש: הגה וי"א שצריך לנענע בה [טור בשם רש"י] ונהגו לעשות שתיהן מנענין בה ואח"כ חובטין אותה:

ה ואינה ניטלת אלא בפני עצמה שלא יאגוד דבר אחר עמה אבל אם יש בידו דבר אחר אין לחוש:

ו אין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב אפי' הגביה אותה שני פעמים אחד לשם לולב ואחד לשם ערבה וי"א שיוצא בה:

ז יש מי שאומר שאינו יכול ליטלה עם הלולב בשעה שהוא יוצא בה ידי חובתו עד אחר שיברך ויטול וינענע בתחלה ואם נטלה עובר משום בל תוסיף ואחר הנענוע הראשון יכול הוא ליטלה עם הלולב וכ"ש בשעת הקפה ואע"פ שמה שכתב שאם נטלה עובר משום בל תוסיף טעות הוא בעיני מכל מקום אין הפסד לחוש לדבריו וכתב עוד דגם אחר נטילה ונענוע צריך לתפוס הערבה לבדה להכיר שהיא חובה ובשעת החבטה יטלנה בפני עצמה ויוצא בה ידי חובתו: הגה והמנהג פשוט ליטול ערבה עם הלולב בשחרית בשעת הנענוע ובשעת הקפה עד שעת החבטה ונוטלים הערבה לבדה ויותר טוב שלא ליטלה עם הלולב כלל ואף הנוטלה עם הלולב נ"ל דלאחר שהקיף יסיר הלולב מידו ויאחז הערבה שהם ההושענות שעושין לבד כל זמן שאומרים תחנונים על המים ומנענעים ההושענות בשעה שאומרים ההושענות ואח"כ חובטים אותם:

ח יש מי שאומר שהושענא שבלולב אע"פ שנזרקת אין לפסוע עליה [וע"ל סי' כ"א גבי ציצית]:

ט יש מי שאומר שאסור ליהנות מן הערב' לאחר נטילתה אם לא התנה עליה מעיקרא דלכולה יומא אתקצאי למצותה: הגה ונהגו להצניע ההושענות לאפיית מצות כדי לעשות בה מצוה [מהרי"ו ומהרי"ל]:

י יש מי שאומר שיש ליזהר שלא יקוץ ישראל ערבה למצוה משדה עכו"ם אפי' ברשות העכו"ם:

יא אם חל יום הושענא רבה ביום א' וקצצו עכו"ם ערבה בשבת והביאו כשרה: הגה מיהו אם צוה ישראל לקוצץ' ואיכא פרהסיא בדבר יש להחמיר אם יש לו ערבה אחרת [ב"י בשם תשו' רשב"א]:

סימן תרסה

אתרוג אסור לאכול בשביעי. ובו ב סעיפים:

א אתרוג בשביעי אסור שהרי הוקצה לכל שבעה ואפי' נפסל אחר שעשה בו מצוה אסור כל שבעת ימים ובשמיני עצרת מותר ובחוצה לארץ שעושים שני ימים טובים של גליות אסור אף בשמיני ומותר בתשיעי ואפי' חל להיות בא' בשבת ויש אוסרים בחל להיות בא' בשבת:

ב הפריש שבעה אתרוגים לז' ימים כל אחד יוצא בו ואוכלו למחר אבל ביומו אסור שהוקצה לכל אותו היום:

סימן תרסו

דיני סוכה ביום השביעי. ובו סעיף אחד:

אע"פ שגמר מלאכול ביום השביעי שחרית לא יסתור סוכתו אבל מוציא הוא את הכלים ממנה מן המנחה ולמעלה ומתקן את הבית לכבוד יו"ט האחרון ואם אין לו לפנות כליו ורוצה לאכול בה בשמיני צריך לפחות בה מקום ארבעה על ארבעה לעשות היכר שהוא יושב בה שלא לשם מצות סוכה שלא יהא נראה כמוסיף: הגה ואם רוצה לאכול בסוכה אחר החג א"צ לפחות בה דלא נראה כמוסיף רק ביום שמיני (מנהגים): ואם הוצרך לסעוד בשאר היום צריך לאכול בסוכה שמצותה כל שבעה ובחוצה לארץ שצריך לישב בה בשמיני גמר מלאכול ביום השמיני מוריד כליו ומפנה אותם ממנה ואם אין לו מקום להוריד את כליו ורוצה לאכול בה בתשיעי אינו יכול לפחות בה מפני שהוא יו"ט ומה יעשה להיכרא אם היתה קטנה שאסור להניח בה הנר בשאר הימים יניחנו בה ואם היא גדולה שמותר להניח בה הנר מכניס בה קדרות וקערות וכיוצא בהם כדי להכיר שהיא פסולה ושכבר נגמרה מצותה:

סימן תרסז

סוכה ונויה אסורין גם כל שמיני. ובו סעיף אחד:

סוכה ונויה אסורים גם בשמיני ובחוצה לארץ שעושים שני ימים טובים אסור גם בתשיעי שהוא ספק שמיני ואם חל שבת במוצאי יום טוב האחרון של חג נוהגים שלא להסתפק מנוי סוכה עד מוצאי שבת ויש מתירים: הגה יש שנהגו כשהיו יוצאים מן הסוכה היו אומרים יה"ר שנזכה לישב בסוכה של לויתן [כל בו] ואסור להכין ביו"ט לצורך ליל יו"ט ולכן אסור להעמיד השלחנות והספסלים בבית לצורך הלילה דהוי הכנה [הגהות מיימוני ומהרי"ל]:

סימן תרסח

סדר תפלת ליל שמיני ויומו. ובו ב סעיפים:

א ליל שמיני אומר בתפלה ותתן לנו את יום שמיני חג העצרת הזה: הגה ואנו נוהגין שאין אומרים חג בשמיני דלא מצינו בשום מקום שנקרא חג אלא אומרים יום שמיני עצרת [מנהגים] ובחוצה לארץ אוכלים בסוכה בלילה וביום מפני שהוא ספק שביעי ואין מברכים על ישיבתה ומקדשים ואומרים זמן:

ב שחרית מוציאין שלשה ספרים וקורין באחד מוזאת הברכה עד סוף התורה ובשני בראשית עד אשר ברא אלהים לעשות ובשלישי ביום השמיני עצרת ומפטיר ויהי אחרי מות משה ובמקום שעושים שני ימים טובים אין מוציאין ביום הראשון אלא שני ספרים וקורים באחד חמשה בפרשת ראה מכל הבכור ואם הוא שבת קורים שבעה ומתחילין עשר תעשר והמפטיר קורא בשני ביום השמיני עצרת ומפטיר במלכים ויהי ככלות שלמה ומחזיר הספרים ואומר קדיש ומכריז משיב הרוח ומוריד הגשם :

סימן תרסט

סדר יום שמחת תורה. ובו סעיף אחד:

במקום שעושין שני ימים טובים ליל תשיעי מקדשין ואומרים זמן ולמחר מוציאין שלשה ספרים וקורין באחד וזאת הברכה עד סוף התורה ובשניה בראשית עד אשר ברא אלהים לעשות ובשלישית קורא המפטיר כמו אתמול ומפטיר ויהי אחרי מות משה: הגה וקורין י"ט האחרון שמחת תורה לפי ששמחין ועושין בו סעודת משתה לגמרה של תורה ונוהגין שהמסיים התורה והמתחיל בראשית נודרים נדבות וקוראים לאחרים לעשות משתה (טור) ועוד נוהגין במדינות אלו להוציא בשמחת תורה ערבית ושחרית כל ספרי תורות שבהיכל ואומרים זמירות ותשבחות וכל מקום לפי מנהגו ועוד נהגו להקיף עם ספרי התורה הבימה שבבית הכנסת כמו שמקיפים עם הלולב והכל משום שמחה ונהגו עוד להרבות הקרואים לספר תורה וקוראים פרשה אחת הרבה פעמים ואין איסור בדבר [מנהגים וריי"ב סימן פ"ד] עוד נהגו לקרות כל הנערים לספר תורה וקורים להם פרשת המלאך הגואל וגו' ובלילה קורים בספר תורה הנדרים שבתורה וכל מקום לפי מנהגו. עוד נהגו לסיים התורה אף על קטן העולה אע"ג דיש אומרים דדוקא תלמיד חכם צריך לסיים [מרדכי הגהות קטנות] בזמן הזה שהחזן קורא אין לחוש [ד"ע] במקום שאין להם רק שני ספרי תורות קורין בראשונה וזאת הברכה ובשניה בראשית וחוזרין ולוקחין הראשונה לענייני של יום וכן עושין כל מקום דבעינן שלשה ספרי תורות ואין להם רק שתים (מצא כתוב):

סימן תרע

דברים האסורים והמותרים בחנוכה. ובו ג סעיפים:

א בכ"ה בכסליו (מתחילים) שמונת ימי חנוכה ואסורים בהספד ותענית אבל מותרין בעשיית מלאכה ונוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות ויש מי שאומר שאין להקל להם:

ב ריבוי הסעודות שמרבים בהם הם סעודות הרשות שלא קבעום למשתה ושמחה: הגה וי"א שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות משום דבאותן הימים היה חנוכת המזבח [מהר"א מפראג] ונוהגין לומר זמירות ושבחות בסעודות שמרבים בהם ואז הוי סעודת מצוה [מנהגים] י"א שיש לאכול גבינה בחנוכה לפי שהנס נעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב [כל בו ור"ן]:

ג אין מספידין בהם אלא לחכם בפניו: הגה ואין מתענין יום שמת בו אב או אם ותענית חלום בחנוכה ע"ל סי' תקס"ח סעיף ה' [ולענין צדוק הדין ע"ל בהל' ר"ח סי' ת"כ בהג"ה וע"ל סי' תרפ"ג]:

סימן תרעא

סדר הדלקת נר חנוכה ומקום הנחתו. ובו ח סעיפים:

א צריך ליזהר מאוד בהדלקת נרות חנוכה ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן להדליק:

ב כמה נרות מדליק בלילה הראשון מדליק אחד מכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילי עד שבליל אחרון יהיו שמונ' ואפי' אם רבים בני הבית לא ידליקו יותר: הגה וי"א דכל אחד מבני הבית ידליק (רמב"ם) וכן המנהג פשוט ויזהרו ליתן כל א' וא' נרותיו במקום מיוחד כדי שיהיה היכר כמה נרות מדליקין [מהר"א מפראג]:

ג נר שיש לו שתי פיות עולה לו בשביל שנים:

ד מילא קערה שמן והקיפה פתילות אם כפה עליה כלי כל פתילה עולה בשביל נר אחד לא כפה עליה כלי אפילו לנר אחד אינו עולה לפי שהוא כמדורה: הגה ולכן יש ליזהר להעמיד הנרות בשורה בשוה ולא בעגול דהוי כמדורה (הג"מ בשם סמ"ק) ומותר להדליק בפמוטות שקורין לאמפא מאחר שכל נר מובדל הרבה מחבירו [ת"ה סימן ק"ה] ויזהרו כשעושין נרות אפי' בשעה שאין לדבקן ביחד ולהדליקן דהוי כמדורה [פסקי מהר"י ס"ה] אפי' בנרות של שבת וי"ט יזהרו שלא לעשות כן [אור זרוע]:

ה נר חנוכה מניחו על פתח הסמוך לר"ה מבחוץ אם הבית פתוח לר"ה מניחו על פתחו ואם יש חצר לפני הבית מניחו על פתח החצר ואם היה דר בעליה שאין לו פתח פתוח לר"ה מניחו בחלון הסמוך לר"ה ובשעת הסכנה שאינו רשאי לקיים המצוה מניחו על

שלחנו ודיו וצריך נר אחר להשתמש לאורו ואם יש מדורה אין צריך נר אחר ואם הוא אדם חשוב שאין דרכו להשתמש לאור המדורה צריך נר אחר:

ו מניחו למעלה מג' טפחים ומצוה להניחו למטה מעשרה טפחים ואם הניחו למעלה מעשרה טפחים יצא אבל אם מניחו למעלה מעשרים אמה לא יצא: הגה ואפילו לקחה כך דלוק והניחה למטה מכ' לא יצא דהדלקה עושה מצוה [ב"י בשם תוס']:

ז מצו' להניחו בטפח הסמוך לפתח משמאל כדי שתהא מזוז' מימין ונר חנוכ' משמאל ואם אין מזוז' בפתח מניחו מימין ואם הניחו בדל' עצמו יניחנו מחציו של כניס' לצד שמאל: הגה ומיהו בזמן הזה שכולו מדליקין בפנים ואין היכר לבני רשות הרבים כלל אין לחוש כל כך אם אין מדליקין בטפח הסמוך לפתח ומ"מ המנהג להדליק בטפח הסמוך לפתח כמו בימיהם ואין לשנות אלא אם כן רבים בני הבית שעדיף יותר להדליק כל אחד במקום מיוחד מלערב הנרות ביחד ואין היכר כמה נרות מדליקין ומ"מ יזהר שלא להדליק במקום שמדליקין הנרות כל השנה כי אז לא יהיה היכר כלל ואף כי אין היכר רק לבני הבית מ"מ היכר קצת מיהא בעיא **ובבית הכנסת מניחו בכותל דרום** [או כנרות המנורה ומסדרן ממזרח למערב] [ת"ה סימן ק"ד ב"י] **ומדליקין ומברכין** [בבית הכנסת] **משום פרסומי ניסא**: הגה ואין אדם יוצא בנרות של בית הכנסת וצריך לחזור ולהדליק בביתו [ריב"ש סי' קי"א] נוהגין להדליק בביהכ"נ בין מנחה למעריב ויש נוהגין להדליק בע"ש קודם מנחה [כל בו ואבודרהם] אם רוצים למהר להתפלל לאחר שבירך הש" ץ והדליק אחד מהן יוכל השמש להדליק הנשארים והשליח צבור יתפלל. [מהרי"ל]:

ח חצר שיש לו שני פתחים משני רוחות צריך להדליק בשתיהן מפני החשד ואם שני הפתחים ברוח אחד [והם בבית אחד] [כל בו] **די לו באחד מהם**: הגה ואם מדליק בשני פתחים אינו מברך רק באחד מהם ובשני מדליק בלא ברכה [ר"ן] מיהו בזמן הזה שכולם מדליקין בפנים ממש ואין היכר לבני רשות הרבים כלל אפי' יש לחצר או לבית הרבה פתחים לארבע רוחות אין מדליקין אלא פעם אחת בפנים כנ"ל וכן המנהג פשוט:

סימן תרעב

זמן הדלקת נר חנוכה. ובו ב סעיפים:

א אין מדליקין נר חנוכה קודם שתשקע החמה אלא עם סוף שקיעתה לא מאחרים ולא מקדימים ויש מי שאומר שאם הוא טרוד יכול להדליק מפלג המנחה ולמעלה ובלבד שיתן בה שמן עד שתכלה רגל מן השוק:

ב שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק שהוא כמו חצי שעה שאז העם עוברים ושבים ואיכא פרסומי ניסא הילכך צריך ליתן בה שמן כזה השיעור ואם נתן בה יותר יכול לכבותה לאחר שעבר זה הזמן וכן יכול

להשתמש לאורה לאחר זה הזמן: הגה יש אומרים שבזמן הזה שמדליקין בפנים אינו צריך ליזהר להדליק קודם שיכלה רגל מן השוק [ד"ע וטור בשם תוס'] ומ"מ טוב ליזהר גם בזמן הזה: ומיהו הני מילי לכתחלה אבל אם עבר זה הזמן ולא הדליק מדליק והולך כל הלילה ואם עבר כל הלילה ולא הדליק אין לו תשלומין: הגה ובלילות האחרות ידליק כמו שאר בני אדם אע"פ שלא הדליק בראשונה: [מצא כתוב בשם מהרי"ל ואגודה וד"ע]:

סימן תרעג

שמנים ופתילות הכשרות לחנוכה. ובו ד סעיפים:

א כל השמנים והפתילות כשרים לנר חנוכה ואע"פ שאין השמנים נמשכין אחר הפתילה ואין האור נתלה יפה באותן הפתילות: הגה ומיהו שמן זית מצוה מן המובחר [מרדכי וכל בו ומהרי"ל] ואם אין שמן זית מצוי מצוה בשמנים שאורם זך ונקי. ונוהגים במדינות אלו להדליק בנרות של שעוה כי אורו צלול כמו שמן: ואפי' בליל שבת שבתוך ימי חנוכה מותר להדליק בנר חנוכה השמנים והפתילות שאסור להדליק בהם נר שבת: הגה אם אינו נותן בנר רק כדי שיעור מצותו [תשובת הרשב"א סי' ק"ע] לפי שאסור להשתמש בנר חנוכ' בין בשב' בין בחול ואפי' לבדוק מעות או למנותן לאורה אסור ואפי' תשמיש של קדושה כגון ללמוד לאורה אסור ויש מי שמתיר בתשמיש של קדושה ונוהגים להדליק נר נוסף כדי שאם ישתמש לאורה יהיה לאור הנוסף שהוא אותו שהודלק אחרון ויניחנו מרחוק קצת משאר נרות מצוה: הגה ובמדינות אלו אין נוהגים להוסיף רק מניח אצלן השמש שבהן מדליק הנרות והוא עדיף טפי ויש לעשותו יותר ארוך משאר נרות שאם בא להשתמש ישתמש לאותו נר [מרדכי]. אם נתערב נר חנוכה האסור בהנאה בשאר נרות אפי' א' באלף לא בטיל דהוי דבר של מנין [ת"ה סי' ק"ג] אלא ידליק מן התערובות כל כך שבודאי נר של היתר דולק עם נר של איסור ואז מותר להשתמש אצלן [ד"ע]:

ב הדלקה עושה מצוה לפיכך אם כבתה קודם שעבר זמנה אין זקוק לה ואפילו כבתה בערב שבת קודם קבלת שבת שעדיין הוא מבעוד יום אינו זקוק לה וכן אם לאחר שהדליקה בא לתקנה וכיבה אותה בשוגג אינו זקוק לה: הגה ואם רוצה להחמיר על עצמו ולחזור ולהדליקה אין לברך עליה (רשב"א סי' תקל"ט ור"ן):

ג נר של חרס שהדליק בו לילה אחת נעשה ישן ואין מדליקין בו לילה אחרת אלא לוקח חדשים בכל לילה ואם אין לו אלא ישן מסיקו בכל לילה באור ונר של מתכת א"צ חדש ושל זכוכית או של חרס מכוסה דינו כמתכת:

ד אין חוששין לפתילות להחליפם עד שתכלה:

סימן תרעד

שמותר להדליק מנר לנר. ובו ב סעיפים:

א מדליקין נר חנוכה מנר חנוכה ודוקא להדליק זה מזה בלא אמצעית אבל להדליק זה מזה על ידי נר של חול אסור ויש מתירים גם בזה אלא אם כן הוא בענין שיש לחוש שיכבה הנר של חול קודם שידליק נר אחר של חנוכה: הגה ונהגו להחמיר בנרות חנוכה שלא להדליק אפילו מנר לנר דעיקר מצותו אינו אלא נר אחד והשאר אינו למצוה כל כך לכן אין להדליק זה מזה [הגהות מיימוני והמרדכי] וכל זה אינו רק בעוד שדולקין למצותן אבל אחר שעבר זמן המצוה מותרים בהנאה כל שכן שמותר להדליק מהן [ב"י הלכות קטנות]:

ב יש מי שאומר שנר של בית הכנסת ושל שבת ושל חנוכה כולם של מצוה הם ומותר להדליק זה מזה: הגה וה"ה נר של תלמוד תורה או נר לחולה הצריך נר [נ"י ה"ק] [ובענין נר של בית הכנסת ע"ל סי' קנ"ד סעיף י"ד]:

סימן תרעה

שהדלקה עושה מצוה ולא הנחה. ובו ג סעיפים:

א הדלקה עושה מצוה ולא הנחה שאם היתה מונחת במקומה שלא לשם מצות חנוכה מדליקה שם ואין צריך להסירה ולהניחה לשם מצות חנוכה לפיכך עששית שהיתה דולקת כל היום שהדליקה מערב שבת למצות חנוכה למוצאי שבת מכבה ומדליקה לשם מצוה ומכל מקום צריך שידליקנה במקום הנחתה שאם הדליקה בפנים והוציאה לחוץ לא יצא שהרואה אומר לצורכו הוא מדליקה וכן אם מדליקה ואוחזה בידו במקומה לא יצא שהרואה אומר לצרכו הוא אוחזו:

ב יש מי שאומר דכיון דהדלקה עושה מצוה צריך שיתן שמן בנר כדי שיעור קודם הדלקה אבל אם בירך והדליק ואח"כ הוסיף שמן עד כדי שיעור לא יצא ידי חובתו:

ג אשה מדלקת נר חנוכה שאף היא חייבת בה אבל אם הדליקה חרש שוטה וקטן לא עשה כלום ואע"פ שהניחה גדול ויש מי שאומר בקטן שהגיע לחינוך מותר: הגה ולדידן דכל אחד מבני הבית מדליק בפני עצמו קטן שהגיע לחינוך צריך להדליק ג"כ:

סימן תרעו

סדר הברכה וההדלקה. ובו ה סעיפים:

א המדליק בליל ראשון מברך שלש ברכות להדליק נר חנוכה ושעשה נסים ושהחיינו ואם לא בירך זמן בליל ראשון מברך בליל שני או כשיזכור:

ב מליל ראשון ואילך מברך שתים להדליק ושעשה נסים: הגה ויברך כל הברכות קודם שיתחיל להדליק (מהרי"ל):

ג מי שלא הדליק ואינו עתיד להדליק באותו הלילה וגם אין מדליקין עליו בתוך ביתו כשרואה נר חנוכה מברך שעשה נסים ובליל ראשון מברך גם שהחיינו ואם אחר כך בליל ב' או ג' בא להדליק אינו חוזר ומברך שהחיינו:

ד אחר שהדליק אומר הנרות הללו אנו מדליקין על התשועות ועל הנסים ועל הנפלאות וכו':

ה יתחיל להדליק בליל ראשון בנר היותר ימיני ובליל ב' כשיוסיף נר א' סמוך לו יתחיל ויברך על הנוסף שהוא יותר שמאלי כדי להפנות לימין וכן בליל שלישי כשיוסיף עוד א' סמוך לב' נרות הראשונות יתחיל בנוסף ובו יתחיל הברכה ואח"כ יפנה לצד ימין וכן בכל לילה נמצא שתמיד מברך על הנוסף שהוא מורה על הנס שהרי בתוספות הימים ניתוסף הנס:

סימן תרעז

דין אכסנאי בחנוכה. ובו ד סעיפים:

א אכסנאי שאין מדליקין עליו בביתו צריך לתת פרוטה לבעל הבית להשתתף עמו בשמן של נר חנוכה ואם יש לו פתח פתוח לעצמו צריך להדליק בפתחו אף על פי שאותו בית אינו מיוחד אלא לשינה והוא אוכל על שולחן בעל הבית והוא הדין לבן האוכל אצל אביו: הגה וי"א דבזמן הזה שמדליקין בפנים ממש ידליק במקום שאוכל וכן נהגו (תשובת הרשב"א סי' תקמ"ב):

ב קטן שהגיע לחינוך צריך להדליק:

ג יש אומרים שאע"פ שמדליקין עליו בתוך ביתו אם הוא במקום שאין בו ישראל מדליק בברכות: הגה כי חייב לראות הנרות [מרדכי] וכן נוהגין ואפי' אם הוא אצל יהודים ורואה הנרות אם רוצה להחמיר על עצמו ולהדליק בפני עצמו מדליק ומברך עליהם וכן נוהגין [תרומת הדשן ומהרי"ל ותשו' מהרי"ל סי' קמ"ה]:

ד הנותר ביום השמיני מן השמן הצריך לשיעור הדלק' עושה לו מדורה ושורפו בפני עצמו שהרי הוקצה למצותו ואם נתערב בשמן אחר ואין ששים לבטלו יש מי שאומר שאין להוסיף עליו כדי לבטלו:

סימן תרעח

נר של שבת קודם לנר של חנוכה. ובו סעיף אחד:

מי שאין ידו משגת לקנות נר חנוכה ונר שבת יקנה נר שבת מפני שלום ביתו [וע"ל סי' רס"ג סעיף ג'] ואם יש לו לשל שבת ואין לו לנר חנוכה וליין לקידוש היום יקנה לנר חנוכה משום פרסומי ניסא: הגה וה"ה נר חנוכה קודם ליין הבדלה וע"ל סי' רצ"ו סעיף ה':

סימן תרעט

בערב שבת מדליקין נר חנוכה תחלה ואח"כ נר שבת: הגה ומברך עליהם כמו בחול אע"פ שמדליקין בעוד היום גדול [ת"ה סי' ק"ב] :

סימן תרפ

שלא להניח הנרות סמוך לפתח בליל שבת. ובו ב סעיפים:

א בליל שבת צריך ליתן שום דבר לחוץ בין הנרות לפתח בשביל הרוח שלא יכבה הנרות כשפותח את הדלת:

ב בערב שבת אסור לקבוע הנרות בדלת עצמה אחורי הדלת ויש מי שמתיר: [ועיין לעיל סי' רע"ו סעיף א']:

סימן תרפא

אין מבדילין בנר חנוכה במוצאי שבת. ובו ב סעיפים:

א במוצאי שבת אין מבדילים בנר חנוכה שאין נהנים לאורו ואין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו:

ב מדליקין נר חנוכה בבית הכנסת קודם ההבדלה: הגה וכל שכן בביתו שמדליק ואח"כ מבדיל שהרי כבר הבדיל בבית הכנסת:

סימן תרפב

דין על הנסים בחנוכה. ובו ג סעיפים:

א כל שמונת ימי חנוכה אומר על הנסים בברכת המזון בברכת הארץ ובתפלה בברכת מודים ואם לא אמר אין מחזירין אותו [וע"ל סי' רצ"ד סעיף ד' וה'] ומיהו אם נזכר באותה ברכה כל זמן שלא הזכיר את השם אפילו נזכר בין אתה להשם חוזר: הגה י"א כששכח על הנסים בברכת המזון כשמגיע להרחמן יאמר הרחמן יעשה לנו נסים ונפלאות כשם שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה בימי מתתיהו כו' [כל בו] [וכבר נתבאר סי' קפ"ז סעיף ד']:

ב גם במוסף של שבת ושל ר"ח צריך להזכיר של חנוכה אע"פ שאין מוסף בחנוכה:

ג אין אומרים כשם שעשית וכו' אלא מסיים ועשית עמהם נסים וגבורות בימים ההם בעת הזאת ויש אומרים שאומרים אותו:

סימן תרפג

כל שמונת ימי חנוכה גומרין את ההלל: הגה וכל שמונת ימי חנוכה אין אומרים תחנון וצו"ץ ולמנצח ובזידוק הדין גם בערב חנוכה במנחה וע"ל סי' קל"א: [מהרי"ל ומנהגים]:

סימן תרפד

סדר קריאת התורה בחנוכה. ובו ג סעיפים:

א קורים בקרבנות הנשיאים שבפרשת נשא שלשה בכל יום ומתחילים בברכת כהנים [וי"א שמתחילים ביום כלות משה [טור] וכן אנו נוהגין] וקורא אותו עם כהן ולוי וישראל קורא ביום הראשון [וי"א שהכהן קורא כל אותו הפרשה עד ביום הראשון והלוי והישראל קורין ביום הראשון] [מנהגים וכן נוהגין] ביום שני קורא כהן ביום השני עד פר אחד בן בקר ולוי עד ביום השלישי וישראל חוזר וקורא ביום השני ועל דרך זה בכל יום: הגה [וי"א שישראל קורא ביום שלאחריו דהיינו ביום הג' וכן בכל יום וכן נוהגין] [הגהות מיימוני פי"ג] ביום שמיני מתחילין ביום השמיני וגומרין כל הסדר וקורין פרשה ראשונה של בהעלותך [ונוהגין לסיים כן עשה את המנורה] [מנהגים]:

ב בשבת שבחנוכה מוציאין שני ספרים באחד קורא פרשת השבוע ובשני קורא בשל חנוכה ומפטיר רני ושמחי ואם חלו בו שני שבתות מפטיר בב' במלכים בנרות דשלמה: [הגה ואם חל חתונה בשבת זו מפטירין בשל חנוכה] [מנהגים]:

ג אם חל ר"ח טבת בשבת מוציאין שלשה ספרים וקורין ו' בפרשת השבוע ובשני קורא א' בשל ר"ח ומתחיל וביום השב' ובג' קורא מפטיר בשל חנוכ' ומפטיר רני ושמחי ואם חל ר"ח בחול מוציאין שני ספרים וקורין באחד ג' בשל ר"ח ובשני קורא א' בשל חנוכה ואם טעה החזן וקרא ד' בשל ר"ח אם לא הוציאו ספר ב' אין צריך לקרות יותר אבל אם הוציאו ספר שני משום פגמו צריך לקרות חמישי בשל חנוכה: הגה ואם טעה והתחיל לקרות בשל חנוכה צריך להפסיק לקרות בשל ראש חודש [אבודרהם הלכות ברכות] ואם צריך לברך על קריאת ר"ח ע"ל סי' ק"מ:

סימן תרפה

סדר ד' פרשיות. ובו ז סעיפים:

א ר"ח אדר הסמוך לניסן שחל להיות בשבת קורין פרשת שקלים שהוא כי תשא עד ועשית כיור נחושת ומפטיר ויכרות יהוידע ומוציאין ג' ספרים באחת קורא פרשת השבוע ובשני של ר"ח ובשלישי קורא מפטיר בפרשת שקלים:

ב בשבת שניה מוציאין שני ספרים באחד קורא פרשת השבוע ובשני קורא זכור את אשר עשה לך עמלק ומפטיר פקדתי את אשר עשה עמלק:

ג בשבת שלישית שהיא ט"ו באדר מפסיקין ובשבת ד' שהיא כ"ב לאדר מוציאין שני ספרים באחד קורא פרשת השבוע ובשני קורא פרשת פרה ומפטיר וזרקתי עליכם מים טהורים [וע"ל סי' קל"ז סעיף ד']:

ד בשבת חמישי שהוא כ"ט באדר מוציאין שני ספרים באחד קורא פרשת השבוע ובשני החדש הזה לכם ומפטיר בראשון באחד לחודש:

ה חל ר"ח אדר הסמוך לניסן בתוך ימי השבוע ואפילו בע"ש מקדימין לקרות פרשת שקלים בשבת שלפניו ומפסיקין בשניה כדי שתהא פרשת זכור בשבת הסמוכה לפורים מלפניה ואם חל פורים בערב שבת מקדימים לקרות פרשת זכור בשבת שלפניו:

ו הימים שראוי לקבוע בהם ר"ח אדר זב"דו וסי' לשבתות ההפסקה זט"ו ב"ו ד"ד ובי"ו כלומר כשחל ר"ח בשבת מפסיקין בט"ו בו וסימן זט"ו וכשחל ביום ב' מפסיקין בו' בו וסימן ב"ו וכשחל ביום ד' מפסיקין בד' בו וסימן ד"ד וכשחל ביום ו' מפסיקין בשתי שבתות ב' בו וי"ו בו וסימן ובי"ו:

ז יש אומרים שפרשת זכור ופ' פרה אדומה חייבים לקרותה מדאורייתא לפיכך בני הישובים שאין להם מנין צריכים לבא למקום שיש מנין בשבתו' הללו כדי לשמוע פרשיות אלו שהם מדאורייתא: הגה ואם א"א להם לבא מ"מ יזהרו לקרותם בנגינתם ובטעמם [מצא כתוב]:

סימן תרפו

דין תענית אסתר. ובו ג סעיפים:

א בחנוכה ופורים מותר להתענות לפניהם ולאחריהם:

ב מתענין בי"ג באדר ואם חל פורים באחד בשבת מקדימין להתענות ביום חמישי: הגה ותענית זה אינו חובה לכן יש להקל בו לעת הצורך כגון מעוברות או מניקות או לחולה שאין בו סכנה ואפי' כואבי עינים שאם מצטערים הרבה לא יתענו ויפרעו אחר כך אבל שאר בריאים לא יפרשו מן הצבור [חדושי אגודה בשם מחזור ויטרי] ואם חל פורים ביום א' שמתענים ביום ה' שלפניו וחל בו ברית מילה מותר לאכול על המילה ולמחר ביום ו' יתענו האוכלים [הגהות מנהגים]:

ג יש מתענים ג' ימים זכר לתענית אסתר:

סימן תרפז

דיני חיוב קריאת המגילה. ובו ב סעיפים:

א חייב אדם לקרו' המגילה בלילה ולחזור ולשנותה ביום ושל לילה זמנה כל הלילה ושל יום זמנה כל היום מהנץ החמה עד סוף היום ואם קראה משעלה עמוד השחר יצא:

ב מבטלים תלמוד תורה לשמוע מקרא מגילה קל וחומר לשאר מצות של תורה שכלם נדחים מפני מקרא מגילה שאין לך דבר שנדחה מקרא מגילה מפניו חוץ ממת מצוה שאין לו קוברין [כדי צרכו] שהפוגע בו קוברו תחלה ואח"כ קורא: הגה וכל זה לא מיירי אלא בדאיכא שהות לעשות שתיהן אבל אם אי אפשר לעשות שתיהן אין שום מצוה דאורייתא נדחית מפני מקרא מגילה [ר"ן וב"י בשם תוס' ומהר"א מזרחי] והא דמת מצוה קודם היינו דוקא בדאפשר לו לקראה אח"כ [מהר"א מזרחי]:

סימן תרפח

דין כרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון. ובו ח סעיפים:

א כרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון אפי' אינן מוקפים עכשיו קורין בט"ו אפי' אם הם בחוצה לארץ ואפילו אין בהם עשרה בטלנים [פי' בטלים ממלאכתם ועוסקים בצרכי צבור] והוא שהוקף ואח"כ ישב או שישב תחלה על דעת להקיפו אחר כך לאפוקי כשנודע שישב תחלה על דעת שלא להקיפו [אבל מסתמא הוקפה ולבסוף ישבה] [ר"ן]:

ב וכן הכפרים הנראים עמהם אפילו אינם סמוכים כגון שהם בהר או שסמוכים להם אפילו אינם נראים עמהם כגון שהם בעמק ובלבד שלא יהיו רחוקים יותר ממיל ובשושן אע"פ שאינה מוקפת חומה מימות יהושע קורים בחמשה עשר הואיל ונעשה בו הנס:

ג כפרים ועיירות גדולות וכרכים שאינם מוקפים חומה מימות יהושע בן נון קורים בי"ד:

ד כרך שהוא ספק אם הוקף בימי יהושע אם לאו קורין בארבעה עשר ובחמשה עשר ובלילותיהון ולא יברך כי אם בארבעה עשר שהוא זמן קריאה לרוב העולם:

ה בן עיר שהלך לכרך או בן כרך שהלך לעיר אם היה דעתו לחזור למקומו בזמן קריאה ונתעכב ולא חזר קורא כמקומו ואם לא היה בדעתו לחזור אלא לאחר זמן הקריאה קורא עם אנשי המקום שהוא שם: הגה ואם הוא במדבר או בספינה קורא ביום י"ד כמו רוב העולם [כל בו]:

ו יום חמשה עשר שחל להיות בשבת אין קורין המגילה בשב' אלא מקדימים לקרותה בערב שבת וגובים מעות מתנו' עניים ומחלקים אותם בו ביום וביום שבת מוציאין שני

ספרים ובשני קורין ויבא עמלק ואומרים על הנסים ואין עושין סעודת פורים עד יום אחד בשב':

ז המפרש בים והיוצא בשיירא ואינו מוצא מגילה להוליך עמו יקראנה בשלשה עשר או בשנים עשר או באחד עשר בלא ברכה ואם אי אפשר להמתין עד ימים הללו י"א שקורא אפי' מתחלת החדש: הגה והכי נהוג ומיהו אם נזדמן לו אח"כ מגילה חוזר וקורא אותה ביום י"ד אפי' קרא תחלה ביום י"ג מ"מ קרא אותה שלא בזמנה: [כל בו ב"י]:

ח בן עיר שהיה בספינה או בדרך ולא היה בידו מגילה ואח"כ נזדמנה לו בט"ו קורא אותה בט"ו:

סימן תרפט

שהכל חייבים בקריאת מגילה. ובו ו סעיפים:

א הכל חייבים בקריאתה אנשים ונשים וגרים ועבדים משוחררים ומחנכים את הקטנים לקרותה:

ב אחד הקורא ואחד השומע מן הקורא יצא ידי חובתו והוא שישמע ממי שהוא חייב בקריאתה לפיכך אם היה הקורא חרש או קטן או שוטה השומע ממנו לא יצא וי"א שהנשים אינם מוציאות את האנשים: הגה וי"א אם האשה קוראה לעצמה מברכת לשמוע מגילה שאינה חייבת בקריאה [מרדכי פ"ק דמגילה]:

ג אנדרוגינוס מוציא מינו ולא שאינו מינו טומטום ומי שחציו עבד אפילו מינו אינו מוציא: הגה י"א דאפי' את עצמו אינו מוציא וצריך לשמוע מאחרים (ב"י):

ד השומע מגילה ממי שהוא מודר הנאה ממנו יצא:

ה מקום שאין מנין אם אחד יודע והאחרים אינם יודעין אחד פוטר את כולם ואם כולם יודעים כל אחד קורא לעצמו:

ו מנהג טוב להביא קטנים וקטנות לשמוע מקרא מגילה:

סימן תרצ

דיני קריאת המגילה. ובו יח סעיפים:

א קורא אדם את המגילה בין עומד בין יושב אבל לא יקרא בצבור יושב לכתחלה מפני כבוד הצבור: הגה ואסור לחזן לקרוא את המגילה עד שאומרים לו קרא [מרדכי פ' הקורא]:

ב אפילו שנים ואפילו עשרה יכולים לקרותה ביחד ויוצאים הם והשומעים מהם:

ג צריך לקרותה כולה ומתוך הכתב ואם קראה על פה לא יצא וצריך שתהא כתובה כולה לפניו לכתחלה אבל בדיעבד אם השמיט הסופר באמצעה תיבות אפי' עד חציה

וקראם הקורא על פה יצא: הגה אבל אם השמיט תחילתה או סופה אפי' מיעוטא לא יצא [ר"ן] ואפי' באמצע' דוקא דלא השמיט ענין שלם [ב"י בשם א"ח] אבל ביותר מחציה אפי' הן כתובות אלא שהן מטושטשות ואין רישומן ניכר פסולה:

ד מי שתופס בידו מגילה שאינה כשירה לא יקרא עם שליח צבור אלא שומע ושותק: הגה וכן לא יסייע שום אדם על פה לחזן ולכן אותם הפסוקים שקורין הקהל צריך החזן לחזור ולקרותם מתוך מגילה כשרה [ב"י בשם שבולי לקט]:

ה קראה סירוגין דהיינו שפסק בה ושהה ואח"כ חזר למקום שפסק אפי' שהה כדי לגמור את כולה יצא: הגה ואפי' סח בנתיים מיהו גוערין במי שסח בנתיים כדלקמן סי' תרצ"ב סעיף ב' [הרשב"א סי' רמ"ד]:

ו הקורא את המגילה למפרע לא יצא קרא פסוק אחד ודילג השני וקרא שלישי ואח"כ חזר וקרא השני לא יצא מפני שקרא למפרע פסוק אחד אלא כיצד יעשה מתחיל מפסוק שני ששכח וקורא על הסדר:

ז הקורא את המגילה על פה לא יצא ידי חובתו:

ח הלועז ששמע את המגילה הכתובה בלשון הקודש ובכתבי הקודש אע"פ שאינו יודע מה הם אומרים יצא ידי חובתו:

ט היתה כתובה תרגום או בלשון אחרת מלשונו' העכו"ם לא יצא ידי חובתו בקריאתה אלא המכיר אותו הלשון בלבד אבל אם היתה כתובה בכתב עברי וקראה ארמי' לארמי לא יצא שנמצא זה קורא ע"פ וכיון שלא יצא הקורא ידי חובתו לא יצא השומע ממנו: הגה אבל אין לחוש באיזה כתב כתובה [ב"י]:

י מי שיודע לעז ויודע אשורית אינו יוצא בלעז ויש אומרים שיוצא: הגה ואם כתובה בשני לשונות מי שמבינים יצאו [ב"י]:

יא יש למחו' ביד הקוראים לנשים המגילה בלשון לעז אע"פ שכתובה בלשון לעז:

יב קראה מתנמנם הואיל ולא נרדם בשינה יצא אבל אם שמעה מתנמנם לא יצא:

יג היה כותבה שקורא פסוק במגילה שהוא מעתיק ממנה וכותבה אם כוון לבו לצאת ידי חובתו יצא והוא שתהא כתובה כולה לפניו במגילה שהוא מעתיק ממנה וכן אם היה מגיה וכן אם היה דורש' שקורא פסוק במגילה שלימ' ודורשו אם כוון לבו לצאת ידי חובתו יצא ולא יפסיק בה בעניינים אחרים כשדורש שאסור להפסיק בה בעניינים אחרים:

יד הקורא את המגילה צריך שיכוין להוציא השומע וצריך [שיכוין] השומע לצאת ואם הקורא שליח צבור מסתמא דעתו על כל השומעים אפי' הם אחורי בית הכנס' אין מדקדקין בטעיותיה וי"א דוקא בטעו' שהלשון והענין אחד כההוא עובדא דתרי תלמידי

דהוו יתבי קמי' דרב חד קרי יהודים וחד קרי יהודיים ולא אהדר חד מינייהו אבל טעות אחר לא:

טו צריך לומר עשרת בני המן ועשרת הכל בנשימה אחת להודיע שכולם נהרגו ונתלו כאחד: הגה ודוקא לכתחלה אבל בדיעבד אם הפסיק ביניהם יצא [תוס' ספ"ק דמגילה ואבודרהם ומהרי"ל] ולכתחלה נוהגין לומר בנשימה אחת מתחלת חמש מאות איש ואת פרשנדתא כו' עד עשרת [מהרי"ל בשם רוקח]:

טז צריך שיאמר ארור המן ברוך מרדכי ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל עובדי אלילים ברוכים כל ישראל וצריך שיאמר וגם חרבונה זכור לטוב:

יז מנהג כל ישראל שהקורא קורא ופושטה כאיגרת להראו' הנס וכשיגמור חוזר וכורכה כולה ומברך: הגה יש שכתבו שנוהגין לומר ד' פסוקים של גאולה בקול רם דהיינו איש יהודי וגו' ומרדכי יצא וגו' ליהודים היתה אורה וגו' כי מרדכי היהודי וגו' וכן נוהגין במדינות אלו [הגהות מיימוני פ"א וכל בו ואבודרהם] והחזן חוזר וקורא אותן. עוד כתבו שנהגו התינוקות לצור צורת המן על עצים ואבנים או לכתוב שם המן עליהם ולהכותן זה על זה כדי שימחה שמו על דרך מחה תמחה את זכר עמלק ושם רשעים ירקב ומזה נשתרבב המנהג שמכים המן כשקורים את המגילה בב"ה [אבודרהם] ואין לבטל שום מנהג או ללעוג עליו כי לא לחנם הוקבע [ב"י בשם א"ח]:

יח מגילה בי"ד ובט"ו צריך לחזור אחר עשרה ואם אי אפשר בעשרה קורים אות' ביחיד: הגה ויש להסתפק אם נשים מצטרפות לעשרה [הגהות אשירי פ"ק טור סי' תרפ"ד] ואם קראו אותה בצבור ואיזה יחיד לא שמעה יכול לקרות אפילו לכתחלה ביחיד הואיל וקורין אותה באותה העיר בעשרה [ב"י בשם א"ח] וכשהיחיד קורא אותה בזמנה צריך לברך עליה [ב"י]:

סימן תרצא

דיני כתיבת המגילה ותפירתה. ובו יא סעיפים:

א אין כותבין המגילה אלא בדיו על הגויל או על הקלף כספר תורה ואם כתבה במי עפצים וקנקנתום כשרה כתבה בשאר מיני צבעונים פסולה וצריכה שירטוט כתורה עצמה ואין העור שלה צריך לעבד לשמה ויש אומרים שצריך עיבוד לשמה:

ב היתה כתובה על הנייר או על עור שאינו מעובד או שכתבה עכו"ם או אפיקורוס פסולה ודינה כספר תורה לענין היקף גויל וחטוטרות חתי"ן ותליית ההי"ן וקופי"ן וכל גופות האותיו' בצורתן ובחסרו' ויתרו': הגה גם צריך לכתבה מן הכתב (ר"ן) ולהוציא כל תיבה מפיו קודם שיכתבנה כמו בספר תורה [מהרי"ק] ועושין כל פרשיותיה סתומות ואם עשאן פתוחות פסולה [הגהות מיימוני פ"ב ופסקי מהרא"י סי' צ"ג] ובדיעבד אין ליפסול מגילה משום חסירות ויתרות דלא גרע מהשמיט בה הסופר אותיות דכשרה [הגהות מיימוני פ"ב וא"ז] [כמו שנתבאר סי' תר"ץ סעיף

ג] וצריכה עמוד בסופה וחלק בראשה כדי להקיפה בו ויש אומרים שצריכה תגין ויש אומרים שאינה צריכה: הגה ונהגו לתייגה גם נהגו שלא לעשות לה עמוד כלל בסופה [מהרי"ל]:

ג עשרת בני המן צריך לכתבם כשירה ולא כשאר שירו' שחלק על גבי כתב אלא מניח חלק בין כתב לכתב ואם לא עשה כן פסולה:

ד צריך להאריך בוא"ו דויזתא [בכתיבתה וי"א בקריאתה] [ר"ן בשם הרא"ש ומהרי"ל וב"י בשם א"ח] וצריך לכתוב איש בראש דפא ואת בסופה:

ה אם תפרה בחוטי פשתן פסולה:

ו אם הטיל בה ג' חוטי גידים כשרה ובלבד שיהיו משולשות ומפני שיש בו פירושים שונים צריך לצאת ידי כולם ויעשה שלשה תפירו' בראשה ושלשה בסופה ושלשה באמצעיתה ותפירה אחת בחלק הרביעי מצד זה ותפירה אחת בחלק הרביעי שמצד האחר: הגה ואם אין לו גידין יותר מוטב לתפור הנשאר בחוטי פשתן מלהניחו בלא תפירה [הגהות מיימוני פ"ב וכל בו] אבל אם יש לו גידין יתפור כולה בגידין והתפירה תהיה מבחוץ ולא מבפנים [רבינו ירוחם נ"י ח"ד וב"י בשם א"ח]:

ז צריך להניח שיור בראש היריעה ובסופה כשתופרה יחד ובמשהו סגי:

ח אין קורין בצבור במגילה הכתובה בין הכתובים ואם קרא לא יצא אלא אם כן היתה יתירה על שאר היריעו' או חסרה כדי שיהא לה היכר אבל היחיד קורא בה ואפילו אינה חסירה או יתירה ויוצא בה ידי חובתו ודוקא כשהיא כתיבה בגליון כספר תורה:

ט מגילה שהיא נקודה וכן אם כתב בה בדף הראשון ברכו' ופיוטים אינה נפסלת בכך:

י אם אין מגילה כשירה קורים אותה בחומש בלא ברכה:

יא אם קרא במגילה גזולה יצא: הגה ואם מברכים עליה ע"ל סימן תרמ"ט לענין לולב הפסול וה"ה כאן:

סימן תרצב

דיני ברכת המגילה. ובו ד סעיפים:

א הקורא את המגילה מברך לפניה שלש ברכו' על מקרא מגילה ושעשה נסים ושהחיינו וביום אינו חוזר ומברך שהחיינו: הגה וי"א אף ביום מברך שהחיינו [טור בשם ר"ת והרא"ש והמגיד] [וכן נוהגין בכל מדינות אלו ואחד יכול לברך ושני קורא] [הגהות אשירי פ"ב] ולאחריה נוהגים לברך הרב את ריבנו וכו' אם לא בירך לא לפניה ולא לאחריה יצא: הגה ונהגו לומר בלילה אשר הניא אבל לא ביום [כל בו וב"י בשם א"ח] ואין לברך אחריה אלא בצבור:

ב אין לשוח בעוד שקורין אותה:

ג אע"פ שיצא כבר מברך להוציא את אחר י"ח:

ד מי שהוא אנוס קצת ואינו יכול לילך לבהכנ"ס וצריך להמתין עד אחר שקראו הקהל וקשה עליו לישב בתעני' כל כך יכול לשמוע קריאתה מבעוד יום מפלג המנחה ולמעלה: הגה אבל אסור לאכול קודם שישמע קריאת המגילה אפי' התענית קשה עליו (תה"ד סי' ק"ט):

סימן תרצג

סדר תפלת פורים. ובו ד סעיפים:

א אחר קריאת המגילה בערבי' אומר ואתה קדוש ואם חל במוצאי שבת אומר ויהי נועם קודם ואתה קדוש: הגה ואומר ויתן לך וקורים המגילה ואח"כ מבדילים (מנהגים):

ב אומר על הנסים בלילה וביום: הגה ואם לא אמרו אין מחזירין אותו (טור) ואין אומרים על הנסים רק ביום י"ד אבל לא בט"ו (ב"י בשם א"ח ומנהגים) ובליל י"ד אע"פ שלא קראו המגילה עדיין אומר על הנסים בתפלת ערבית: (הגהות מיימוני פ"ב):

ג אין קורין בו הלל ואין נופלים על פניהם: הגה ואין אומרים למנצח ואל ארך אפים (מנהגים וב"י בשם תוס'):

ד מוציאין ס"ת וקורין בפ' ויבא עמלק ואע"פ שאין בה אלא ט' פסוקים וכופלין פסוק אחרון כדי להשלים עשרה פסוקים ואין המנהג לכפול פסוק האחרון של הפרשה וקורין המגילה ואחר כך סדר קדושה: הגה כשיש מילה בפורים מלין התינוק קודם קריאת המגילה (מהרי"ל ומנהגים):

סימן תרצד

דין מעות פורים לעניים. ובו ד סעיפים:

א חייב כל אדם ליתן לפחות שתי מתנות לשני עניים: הגה יש אומרים שיש ליתן קודם פורים מחצית מן המטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן זכר למחצית השקל שהיו נותנין באדר ומאחר ששלשה פעמים כתיב תרומה בפרשה יש ליתן שלשה (מרדכי ריש פ"ק דמגילה) ויש ליתנו בליל פורים קודם שמתפללים מנחה (מהרי"ל) וכן נוהגין בכל מדינות אלו ויש ליתן ג' חצאי גדולים במדינות אלו כי אין מטבע ששם מחצית עליה מלבד זו ובמדינות אוסטרייך יתנו ג' חצי וויני"ר שנקראו ג"כ מחצית וכן לכל מדינה ומדינה ואין חייב ליתנו רק מי שהוא מבן עשרים ולמעלה וי"א שנותנים מחצית השקל לצדקה מלבד ג' מחצית אלו ואין נוהגים כן:

ב אין משנים מעות פורים לצדקה אחרת: הגה ודוקא הגבאים (מרדכי פ"ק דבבא בתרא) אבל העני יכול לעשות בו מה שירצה:

ג אין מדקדקין במעות פורים אלא כל מי שפושט ידו ליטול נותנים לו ובמקום שנהגו ליתן אף לעכו"ם נותנים:

ד במקום שאין עניים יכול לעכב מעות פורים שלו לעצמו ונותנם במקום שירצה:

סימן תרצה

דיני סעודת פורים. ובו ד סעיפים:

א הגה מצוה להרבות בסעודת פורים (טור) ובסעודה אחת יוצאים (מרדכי ספ"ק) : סעודת פורים שעשאה בלילה לא יצא ידי חובתו: הגה ומ"מ גם בלילה ישמח וירבה קצת בסעודה (תשו' מהרי"ן):

ב חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי: הגה וי"א דא"צ להשתכר כל כך אלא שישתה יותר מלימודו (כל בו) ויישן ומתוך שישן אינו יודע בין ארור המן לברוך מרדכי (מהרי"ל) ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים ואין להתענות בפורים מלבד תענית חלום וע' לעיל סי' תקס"ח וסי' תק"ע. יש נהגו ללבוש בגדי שבת ויום טוב בפורים וכן נכון (מהרי"ל) ונוהגים לעשות סעודת פורים לאחר מנחה וערבית יתפלל בלילה ומתפללים מנחה תחלה בעוד היום גדול ורוב הסעודה צריך להיות ביום (מנהגים) ולא כמו שנוהגין להתחיל סמוך לערב ועיקר הסעודה היא ליל ט"ו וכשחל פורים ביום ששי יעשו הסעודה בשחרית משום כבוד שבת (מנהגים) ומי שרוצה לעשותה תמיד בשחרית הרשות בידו (ת"ה) יש אומרים שיש לאכול מאכל זרעונים בפורים זכר לזרעונים שאכל דניאל וחביריו בבבל (כל בו). טוב לעסוק מעט בתורה קודם שיתחיל הסעודה וסמך לדבר ליהודים היתה אורה ושמחה ודרשינן אורה זו תורה (מהרי"ב) וחייב במשתה ושמחה קצת בשני ימים בי"ד וט"ו (מנהגים) וכן נהגו ויש אומרים דאם הזיק אחד את חבירו מכח שמחת פורים פטור מלשלם (ת"ה סי' ק"י) וע' בח"מ בדיני נזיקין :

ג אומר על הנסים בברכת המזון בברכת הארץ ואם התחיל סעודתו ביום ומשכה עד הלילה אומר על הנסים דבתר תחלת סעודה אזלינן ויש מי שאומר שאין לאומרו (ונוהגין כסברא ראשונה):

ד חייב לשלוח לחבירו שתי מנות בשר או של מיני אוכלים שנאמר ומשלוח מנות איש לרעהו שתי מנות לאיש אחד וכל המרבה לשלוח לריעים משובח ואם אין לו מחליף עם חבירו זה שולח לזה סעודתו וזה שולח לזה סעודתו כדי לקיים ומשלוח מנות איש לרעהו: הגה ויש לשלוח מנות ביום ולא בלילה (מדברי הרא"ש פ"ק דמגילה) ואם שולח מנות לרעהו והוא אינו רוצה לקבלם או מוחל לו יצא ואשה חייבת במתנות לאביונים ומשלוח מנות כאיש. ואשה תשלח לאשה ואיש לאיש אבל לא בהיפך שלא יבא איש לשלוח לאלמנה ויבואו לידי ספק קידושין אבל במתנות לאביונים אין לחוש:

סימן תרצו

דיני הספד ותענית ועשיית מלאכה בפורים. ובו ח סעיפים:

א פורים מותר בעשיית מלאכה ובמקום שנהגו שלא לעשות אין עושין (והאידנא נהגו בכל מקום שלא לעשות) (כל בו) והעושה אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה לעולם אלא אם הוא בנין של שמחה כגון בית חתנות לבנו או אבורנקי של מלכים דשרי: הגה ומותר לעשות כל מלאכת מצוה כגון לכתוב פסקי הלכות וכן מותר לעשות אפילו מלאכות גמורות לצורך פורים (ת"ה סי' קי"ב):

ב אפי' במקום שנהגו לא נהגו אלא ביום מקרא מגילה בלבד אבל לאסור את של זה בזה אינו מנהג:

ג יום י"ד ויום ט"ו אסורים בהספד ותענית לכל אדם בכל מקום בין לבני כרכים שהם עושין ט"ו בלבד בין לבני עיירות שהם עושין י"ד בלבד והנשים מענות בהם שכולם עונות כאחת ומטפחות שמכות כף אל כף אבל לא מקוננות שתהא אחת מדברת וכולן עונות אחריה נקבר המת לא מענות ולא מקוננות :

ד כל דברי אבילות נוהגים בחנוכה ופורים: הגה ומכל מקום ילך לבית הכנסת לשמוע המגילה (תוספות פרק קמא דמועד קטן) ואם יוכל לאסוף מנין לביתו לקרות המגילה עדיף טפי. (מהרי"ל) ויש אומרים שאין אבילות נוהג בפורים לא בי"ד ולא בט"ו (הרא"ש ומנהגים) וכן נוהגין ואפי' אבילות יום ראשון נדחה מפני פורים (ד"ע) אבל דברים שבצנעה נוהג ואע"פ שאינו נוהג אבילות בפורים עולה לו למנין שבעה ימי אבילות כמו שבת וכן פסק הרב בעצמו בטור י"ד סי' ת"א:

ה אם חל פורים במוצאי שבת ואבל יושב בבית הכנסת בשבת במנחה לא יצא משם עד שיתפלל תפלת ערבי' וישמע קריאת מגילה ולמחרת לא יצא מפתח ביתו:

ו יש מי שאומר שהאבל חייב לשלוח מנות: הגה אבל אין שולחין לאבל כל י"ב חדש (מהרי"ל) וכמו שיתבאר בי"ד סי' שפ"ה ע"ש ואם אין בעיר אלא האבל עם אחר חייב לשלוח לאבל כדי לקיים משלוח מנות אלא אם כן מחל האבל על מנתו (מהריב"ש):

ז יש מי שאומר שאונן מותר בבשר ויין דלא אתי עשה דיחיד דאבילות ודחי עשה דרבים דאורייתא דלשמוח בפורים דברי קבלה נינהו שהם כדברי תורה: הגה וכל שכן שחייב במקרא מגילה ותפלה וק"ש ונ"ל דדוקא בלילה אע"פ שמתו מוטל לפניו אבל ביום שרוצה לקברו קבורת מתו קודם כמו שנתבאר לעיל סימן תרפ"ז ס"ב ולכן קורא ומתפלל אחר כך דלא עדיף מי"ט ושבת כמו שנתבאר לעיל סימן ע"א כנ"ל:

ח מותר לישא אשה בפורים: הגה בין בי"ד בין בט"ו וכ"ש שמותר לעשות פדיון הבן (תוס' פרק קמא דמועד קטן) מה שנהגו ללבוש פרצופים בפורים וגבר לובש שמלת אשה ואשה כלי גבר אין איסור בדבר מאחר שאין מכוונין אלא לשמחה בעלמא וכן בלבישת כלאים דרבנן וי"א דאסור אבל

המנהג כסברא הראשונה וכן בני אדם החוטפים זה מזה דרך שמחה אין בזה משום לא תגזול ונהגו כך ובלבד שלא יעשה דבר שלא כהוגן ע"פ טובי העיר: (תשובת מהר"י מינץ סי' י"ז):

סימן תרצז

אין אומרים תחנה בי"ד וט"ו שבאדר ראשון ודין תענית והספד בהן. ובו סעיף אחד:

יום י"ד וט"ו שבאדר ראשון אין נופלין על פניהם ואין אומרים מזמור יענך ה' ביום צרה ואסורים בהספד ותענית אבל שאר דברים אין נוהגים בהם וי"א דאף בהספד ותענית **מותרים:** הגה והמנהג כסברא ראשונה. י"א שחייב להרבות במשתה ושמחה בי"ד שבאדר ראשון (טור בשם הרי"ף) ואין נוהגין כן מ"מ ירבה קצת בסעודה כדי לצאת ידי המחמירים (הג"מ בשם סמ"ק) וטוב לב משתה תמיד: